

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මමානිකාපාළි

එකං සමයං භගවා දෙවෙසු විහරති තාවතිංසභවනෙ පාරිච්ඡත්තකමුලෙ
පණ්ඩුකම්බලසීලායං. තත්ත ඛො භගවා දෙවානං තාවතිංසානං අභිධම්මකථං කථෙසී.

1. ධම්මසචගණිමානිකා

තිකමානිකා

කුසලා ධම්මා (ධ. ස. තිකමානිකා 1-22), අකුසලා ධම්මා, අබ්‍යාකතා ධම්මා.
සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා, දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා,
අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා. විපාකා ධම්මා, විපාකධම්මධම්මා,
නෙව විපාකනවිපාකධම්මධම්මා. උපාදිණ්ණපාදානියා ධම්මා, අනුපාදිණ්ණපාදානියා
ධම්මා, අනුපාදිණ්ණඅනුපාදානියා ධම්මා. සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා ධම්මා,
අසංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා ධම්මා, අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකා ධම්මා.
සචිතක්කසච්චාරා ධම්මා, අචිතක්කච්චාරමත්තා ධම්මා, අචිතක්කඅච්චාරා ධම්මා.
පීතිසහගතා ධම්මා, සුඛසහගතා ධම්මා, උපෙක්ඛාසහගතා ධම්මා. දස්සනෙන
පහාතඛිඛා ධම්මා, භාවනාය පහාතඛිඛා ධම්මා, නෙව දස්සනෙන න භාවනාය
පහාතඛිඛා ධම්මා. දස්සනෙන පහාතඛිඛහෙතුකා ධම්මා, භාවනාය පහාතඛිඛහෙතුකා
ධම්මා, නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතඛිඛහෙතුකා ධම්මා. ආවයගාමිනො
ධම්මා, අපවයගාමිනො ධම්මා, නෙවාවයගාමිනාපවයගාමිනො ධම්මා. සෙක්ඛා
ධම්මා, අසෙක්ඛා ධම්මා, නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා ධම්මා. පරිත්තා ධම්මා, මහග්ගතා
ධම්මා, අප්පමාණා ධම්මා. පරිත්තාරම්මණා ධම්මා, මහග්ගතාරම්මණා ධම්මා,
අප්පමාණාරම්මණා ධම්මා. භීතා ධම්මා, මජ්ඣිමා ධම්මා, පණීතා ධම්මා.
මිච්ඡත්තනියතා ධම්මා, සම්මත්තනියතා ධම්මා, අනියතා ධම්මා. මග්ගාරම්මණා
ධම්මා, මග්ගහෙතුකා ධම්මා, මග්ගාධිපතිනො ධම්මා. උප්පන්නා ධම්මා,
අනුප්පන්නා ධම්මා, උප්පාදිනො ධම්මා. අතීතා ධම්මා, අනාගතා ධම්මා,
පච්චුප්පන්නා ධම්මා. අතීතාරම්මණා ධම්මා, අනාගතාරම්මණා ධම්මා,
පච්චුප්පන්නාරම්මණා ධම්මා. අප්ඤ්ඤාතා ධම්මා, ඛේද්ධා ධම්මා, අප්ඤ්ඤාතඛේද්ධා
ධම්මා. අප්ඤ්ඤාතාරම්මණා ධම්මා, ඛේද්ධාරම්මණා ධම්මා,
අප්ඤ්ඤාතඛේද්ධාරම්මණා ධම්මා. සනිදස්සනසප්පට්ඨා ධම්මා, අනිදස්සනසප්පට්ඨා
ධම්මා, අනිදස්සනඅප්පට්ඨා ධම්මා (ධ. ස. තිකමානිකා 1-22).

ද්වාවිසතිතිකං.

දුකමානිකා

හෙතුගොච්ඡකං

හෙතු ධම්මා, න හෙතු ධම්මා. සහෙතුකා ධම්මා, අහෙතුකා ධම්මා.
හෙතුසම්පයුත්තා ධම්මා, හෙතුවිජ්ජයුත්තා ධම්මා. හෙතු වෙව ධම්මා සහෙතුකා ව,
සහෙතුකා වෙව ධම්මා න ව හෙතු. හෙතු වෙව ධම්මා හෙතුසම්පයුත්තා ව,
හෙතුසම්පයුත්තා වෙව ධම්මා න ව හෙතු. න හෙතු බො පන ධම්මා සහෙතුකාපි,
අහෙතුකාපි. හෙතුගොච්ඡකං.

චූළන්තරදුකං

සප්පච්චයා ධම්මා, අප්පච්චයා ධම්මා. සච්චතා ධම්මා, අසච්චතා ධම්මා.
සනිදස්සනා ධම්මා, අනිදස්සනා ධම්මා. සප්පට්ඨා ධම්මා, අප්පට්ඨා ධම්මා. රුපිනො
ධම්මා, අරුපිනො ධම්මා. ලොකියා ධම්මා, ලොකුත්තරා ධම්මා. කෙනචි
විඤ්ඤායා ධම්මා, කෙනචි න විඤ්ඤායා ධම්මා. චූළන්තරදුකං.

ආසවගොච්ඡකං

ආසවා ධම්මා, නො ආසවා ධම්මා. සාසවා ධම්මා, අනාසවා ධම්මා.
ආසවසම්පයුත්තා ධම්මා, ආසවවිජ්ජයුත්තා ධම්මා. ආසවා වෙව ධම්මා සාසවා ව,
සාසවා වෙව ධම්මා නො ව ආසවා. ආසවා වෙව ධම්මා ආසවසම්පයුත්තා ව,
ආසවසම්පයුත්තා වෙව ධම්මා නො ව ආසවා. ආසවවිජ්ජයුත්තා බො පන ධම්මා
සාසවාපි, අනාසවාපි. ආසවගොච්ඡකං.

සඤ්ඤාපනගොච්ඡකං

සඤ්ඤාපනා ධම්මා, නො සඤ්ඤාපනා ධම්මා. සඤ්ඤාපනියා ධම්මා,
අසඤ්ඤාපනියා ධම්මා. සඤ්ඤාපනසම්පයුත්තා ධම්මා, සඤ්ඤාපනවිජ්ජයුත්තා
ධම්මා. සඤ්ඤාපනා වෙව ධම්මා සඤ්ඤාපනියා ව, සඤ්ඤාපනියා වෙව ධම්මා
නො ව සඤ්ඤාපනා. සඤ්ඤාපනා වෙව ධම්මා සඤ්ඤාපනසම්පයුත්තා ව,
සඤ්ඤාපනසම්පයුත්තා වෙව ධම්මා නො ව සඤ්ඤාපනා.
සඤ්ඤාපනවිජ්ජයුත්තා බො පන ධම්මා සඤ්ඤාපනියාපි, අසඤ්ඤාපනියාපි.
සඤ්ඤාපනගොච්ඡකං.

ගන්ථගොච්ඡකං

ගන්ථා ධම්මා, නො ගන්ථා ධම්මා. ගන්ථනියා ධම්මා, අගන්ථනියා ධම්මා.
ගන්ථසම්පයුත්තා ධම්මා, ගන්ථවිජ්ජයුත්තා ධම්මා. ගන්ථා වෙව ධම්මා ගන්ථනියා
ව, ගන්ථනියා වෙව ධම්මා නො ව ගන්ථා. ගන්ථා වෙව ධම්මා ගන්ථසම්පයුත්තා ව,
ගන්ථසම්පයුත්තා වෙව ධම්මා නො ව ගන්ථා. ගන්ථවිජ්ජයුත්තා බො පන ධම්මා
ගන්ථනියාපි, අගන්ථනියාපි. ගන්ථගොච්ඡකං.

ඔසගොච්ඡකං

ඔසා ධම්මා, නො ඔසා ධම්මා. ඔසනියා ධම්මා, අනොසනියා ධම්මා.
ඔසසම්පයුත්තා ධම්මා, ඔසවිජ්ජයුත්තා ධම්මා. ඔසා වෙව ධම්මා ඔසනියා ව,
ඔසනියා වෙව ධම්මා නො ව ඔසා. ඔසා වෙව ධම්මා ඔසසම්පයුත්තා ව,
ඔසසම්පයුත්තා වෙව ධම්මා නො ව ඔසා. ඔසවිජ්ජයුත්තා බො පන ධම්මා
ඔසනියාපි, අනොසනියාපි. ඔසගොච්ඡකං.

යොගගොච්ඡකං

යොගා ධම්මා, නො යොගා ධම්මා. යොගනියා ධම්මා, අයොගනියා ධම්මා.
යොගසම්පයුත්තා ධම්මා, යොගවිජ්ජයුත්තා ධම්මා. යොගා වෙව ධම්මා යොගනියා
ව, යොගනියා වෙව ධම්මා නො ව යොගා. යොගා වෙව ධම්මා යොගසම්පයුත්තා ව,
යොගසම්පයුත්තා වෙව ධම්මා නො ව යොගා. යොගවිජ්ජයුත්තා බො පන ධම්මා
යොගනියාපි, අයොගනියාපි. යොගගොච්ඡකං.

නිවරණගොච්ඡකං

නිවරණා ධම්මා, නො නිවරණා ධම්මා. නිවරණියා ධම්මා, අනිවරණියා ධම්මා.
නිවරණසම්පයුත්තා ධම්මා, නිවරණවිජ්ජයුත්තා ධම්මා. නිවරණා වෙව ධම්මා
නිවරණියා ව, නිවරණියා වෙව ධම්මා නො ව නිවරණා. නිවරණා වෙව ධම්මා
නිවරණසම්පයුත්තා ව, නිවරණසම්පයුත්තා වෙව ධම්මා නො ව නිවරණා.
නිවරණවිජ්ජයුත්තා බො පන ධම්මා නිවරණියාපි, අනිවරණියාපි.
නිවරණගොච්ඡකං.

පරාමාසගොච්ඡකං

පරාමාසා ධම්මා, නො පරාමාසා ධම්මා. පරාමට්ඨා ධම්මා, අපරාමට්ඨා ධම්මා.
පරාමාසසම්පයුත්තා ධම්මා, පරාමාසවිජ්ජයුත්තා ධම්මා. පරාමාසා වෙව ධම්මා
පරාමට්ඨා ව, පරාමට්ඨාවෙව ධම්මා නො ව පරාමාසා. පරාමාසවිජ්ජයුත්තා බො පන
ධම්මා පරාමට්ඨාපි, අපරාමට්ඨාපි. පරාමාසගොච්ඡකං.

මහත්තරුකං

සාරම්මණා ධම්මා, අනාරම්මණා ධම්මා. චිත්තා ධම්මා, නො චිත්තා ධම්මා.
චෙතසිකා ධම්මා, අචෙතසිකා ධම්මා. චිත්තසම්පයුත්තා ධම්මා, චිත්තවිජ්ජයුත්තා
ධම්මා. චිත්තසංසට්ඨා ධම්මා, චිත්තවිසංසට්ඨා ධම්මා. චිත්තසමුට්ඨානා ධම්මා, නො
චිත්තසමුට්ඨානා ධම්මා. චිත්තසහභූතො ධම්මා, නො චිත්තසහභූතො ධම්මා.
චිත්තානුපරිචිත්තො ධම්මා, නො චිත්තානුපරිචිත්තො ධම්මා.
චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානා ධම්මා, නො චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානා ධම්මා.
චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානසහභූතො ධම්මා, නො චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානසහභූතො
ධම්මා. චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානානුපරිචිත්තො ධම්මා, නො
චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානානුපරිචිත්තො ධම්මා. අජ්ඣත්තිකා ධම්මා, බාහිරා ධම්මා.

උපාදා ධම්මා, නො උපාදා ධම්මා. උපාදිණ්ණා ධම්මා, අනුපාදිණ්ණා ධම්මා.
මහත්තරුදුකං.

උපාදානගොච්ඡකං

උපාදානා ධම්මා, නො උපාදානා ධම්මා. උපාදානියා ධම්මා, අනුපාදානියා
ධම්මා. උපාදානසම්පයුත්තා ධම්මා, උපාදානවිජ්ජයුත්තා ධම්මා. උපාදානා වෙච
ධම්මා උපාදානියා ච, උපාදානියා වෙච ධම්මා නො ච උපාදානා. උපාදානා වෙච
ධම්මා උපාදානසම්පයුත්තා ච, උපාදානසම්පයුත්තා වෙච ධම්මා නො ච උපාදානා.
උපාදානවිජ්ජයුත්තා බො පන ධම්මා උපාදානියාපි, අනුපාදානියාපි.
උපාදානගොච්ඡකං.

කිලෙසගොච්ඡකං

කිලෙසා ධම්මා, නො කිලෙසා ධම්මා. සංකිලෙසිකා ධම්මා, අසංකිලෙසිකා
ධම්මා. සංකිලිට්ඨා ධම්මා, අසංකිලිට්ඨා ධම්මා. කිලෙසසම්පයුත්තා ධම්මා,
කිලෙසවිජ්ජයුත්තා ධම්මා. කිලෙසා වෙච ධම්මා සංකිලෙසිකා ච, සංකිලෙසිකා
වෙච ධම්මා නො ච කිලෙසා. කිලෙසා වෙච ධම්මා සංකිලිට්ඨා ච, සංකිලිට්ඨා වෙච
ධම්මා නො ච කිලෙසා. කිලෙසා වෙච ධම්මා කිලෙසසම්පයුත්තා ච,
කිලෙසසම්පයුත්තා වෙච ධම්මා නො ච කිලෙසා. කිලෙසවිජ්ජයුත්තා බො පන
ධම්මා සංකිලෙසිකාපි, අසංකිලෙසිකාපි. කිලෙසගොච්ඡකං.

පිට්ඨිදුකං

දස්සනෙන පහාතබ්බා ධම්මා, න දස්සනෙන පහාතබ්බා ධම්මා. භාවනාය
පහාතබ්බා ධම්මා, න භාවනාය පහාතබ්බා ධම්මා. දස්සනෙන පහාතබ්බහෙතුකා
ධම්මා, න දස්සනෙන පහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා. භාවනාය පහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා,
න භාවනාය පහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා. සවිතක්කා ධම්මා, අවිතක්කා ධම්මා. සච්චාරා
ධම්මා, අච්චාරා ධම්මා. සජ්ජිතිකා ධම්මා, අජ්ජිතිකා ධම්මා. ජිතිසහගතා ධම්මා, න
ජිතිසහගතා ධම්මා. සුඛසහගතා ධම්මා, න සුඛසහගතා ධම්මා. උපෙක්ඛාසහගතා
ධම්මා, න උපෙක්ඛාසහගතා ධම්මා. කාමාවචරා ධම්මා, න කාමාවචරා ධම්මා.
රූපාවචරා ධම්මා, න රූපාවචරා ධම්මා. අරූපාවචරා ධම්මා, න අරූපාවචරා ධම්මා.
පරියාපන්නා ධම්මා, අපරියාපන්නා ධම්මා. නිය්‍යානිකා ධම්මා, අනිය්‍යානිකා ධම්මා.
නියතා ධම්මා, අනියතා ධම්මා. සඋත්තරා ධම්මා, අනුත්තරා ධම්මා. සරණා ධම්මා,
අරණා ධම්මා. පිට්ඨිදුකං.

අභිධම්මදුකමාතිකා.

සුත්තන්තිකදුකමාතිකා

විජ්ජාභාගිනො ධම්මා, අවිජ්ජාභාගිනො ධම්මා. විජ්ජුපමා ධම්මා, වජ්ජුපමා ධම්මා. බාලා ධම්මා, පණ්ඩිතා ධම්මා. කණ්ණා ධම්මා, සුක්කා ධම්මා. තපනීයා ධම්මා, අතපනීයා ධම්මා. අධිවචනා ධම්මා, අධිවචනපථා ධම්මා. නිරුත්ති ධම්මා, නිරුත්තිපථා ධම්මා. පඤ්ඤත්ති ධම්මා, පඤ්ඤත්තිපථා ධම්මා. නාමඤ්ච, රූපඤ්ච. අවිජ්ජා ව, භවතණ්ණා ව. භවදිට්ඨි ව, විභවදිට්ඨි ව. සස්සතදිට්ඨි ව, උච්ඡෙදදිට්ඨි ව. අන්තවා දිට්ඨි ව, අනන්තවා දිට්ඨි ව. පුබ්බන්තානුදිට්ඨි ව, අපරන්තානුදිට්ඨි ව. අහිරිකඤ්ච, අනොත්තජ්ජඤ්ච. හිරි ව, ඔත්තජ්ජඤ්ච. දොවචස්සතා ව, පාපමිත්තතා ව. සොවචස්සතා ව, කල්‍යාණමිත්තතා ව. ආපත්තිකුසලතා ව, ආපත්තිවුට්ඨානකුසලතා ව. සමාපත්තිකුසලතා ව, සමාපත්තිවුට්ඨානකුසලතා ව. ධාතුකුසලතා ව, මනසිකාරකුසලතා ව. ආයතනකුසලතා ව, පටිච්චසමුප්පාදකුසලතා ව. ඨානකුසලතා ව, අට්ඨානකුසලතා ව. අජ්ජවො ව, මද්දවො ව. බන්ති ව, සොරච්චඤ්ච. සාබ්‍රාඤ්ච, පටිසන්ථාරො ව. ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරතා ව, භොජනෙ අමත්තඤ්ඤතා ව. ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා ව, භොජනෙ මත්තඤ්ඤතා ව. මුට්ඨස්සච්චඤ්ච, අසම්පජ්ඤඤඤ්ච. සති ව, සම්පජ්ඤඤඤ්ච. පටිසඬ්ඛානබලඤ්ච, භාවනාබලඤ්ච. සමථො ව, විපස්සනා ව. සමථනිමිත්තඤ්ච, පග්ගාහනිමිත්තඤ්ච. පග්ගාහො ව, අවික්ඛෙපො ව. සීලවිපත්ති ව, දිට්ඨිවිපත්ති ව. සීලසම්පදා ව, දිට්ඨිසම්පදා ව. සීලවිසුද්ධි ව, දිට්ඨිවිසුද්ධි ව. දිට්ඨිවිසුද්ධි ඛො පන, යථාදිට්ඨිස්ස ව පධානං. සංවෙගො ව සංවෙජනියෙසු ඨානෙසු, සංවිග්ගස්ස ව යොනිසො පධානං. අසන්තුට්ඨිතා ව කුසලෙසු ධම්මෙසු, අප්පට්ඨානිතා ව පධානස්මිං. විජ්ජා ව, විමුත්ති ව. ඛයෙ ඤාණං, අනුප්පාදෙ ඤාණන්ති.

සුත්තන්තිකදුකමාතිකා.

ධම්මසඬ්ගණිමාතිකා නිට්ඨිතා.

2. විභඩ්ගමාතිකා

බන්ධවිභඩ්ගො

පඤ්චක්ඛන්ධා – (විභ. 1) රූපක්ඛන්ධො වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති. බන්ධවිභඩ්ගං.

ආයතනවිභඩ්ගො

ද්වාදසායතනානි (විභ. 154) – චක්ඛායතනං රූපායතනං සොත්තායතනං සද්දායතනං ඝාතායතනං ගන්ධායතනං ජීව්හායතනං රසායතනං කායායතනං ඓඨායතනං මනායතනං ධම්මායතනානි. ආයතනවිභඩ්ගං.

ධාතුවිභඩ්ගො

අවිශාරස ධාතුයො (විභ. 183) – චක්ඛුධාතු රූපධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු,
සොතධාතු සද්දධාතු සොතවිඤ්ඤාණධාතු, සානධාතු ගන්ධධාතු
සානවිඤ්ඤාණධාතු, ජීවිහාධාතු රසධාතු ජීවිහවිඤ්ඤාණධාතු, කායධාතු
ඓසංචාරධාතු කායවිඤ්ඤාණධාතු, මනොධාතු ධම්මධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු.
ධාතුවිභවිතං.

සච්චවිභවිතො

චත්තාරි අරියසච්චානි (විභ. 189) – දුක්ඛං අරියසච්චං, දුක්ඛසමුදයං අරියසච්චං,
දුක්ඛනිරෝධං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරෝධගාමිනී පටිපදා අරියසච්චන්ති. සච්චවිභවිතං.

ඉන්ද්‍රියවිභවිතො

බාවිසතින්ද්‍රියානි (විභ. 219) – චක්ඛුන්ද්‍රියං සොතින්ද්‍රියං සාතින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං
කායින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං ඉන්ද්‍රියන්ද්‍රියං පුරිසිත්තන්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං සුඛිත්තන්ද්‍රියං
සොමනස්සිත්තන්ද්‍රියං දොමනස්සිත්තන්ද්‍රියං උපෙක්ඛිත්තන්ද්‍රියං සද්ධිත්තන්ද්‍රියං
චිරිසිත්තන්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධිත්තන්ද්‍රියං පඤ්ඤිත්තන්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං
අඤ්ඤාතාවිත්තන්ද්‍රියන්ති. ඉන්ද්‍රියවිභවිතං.

පට්ච්චසමුප්පාදවිභවිතො

අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරා (විභ. 225), සඬබ්බාරපච්චයා විඤ්ඤාණං,
විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සලායතනං, සලායතනපච්චයා
එස්සො, එස්සපච්චයා වෙදනා, වෙදනාපච්චයා තණ්හා, තණ්හාපච්චයා උපාදානං,
උපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං
සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා සම්භවන්ති, එවමෙතස්ස කෙවලස්ස
දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොති. පට්ච්චසමුප්පාදවිභවිතං.

සතිපට්ඨානවිභවිතො

චත්තාරො සතිපට්ඨානා (විභ. 355) – ඉධ භික්ඛු අජ්ඣත්තං කායෙ
කායානුපස්සී විහරති, ඛේද්ධා කායෙ කායානුපස්සී විහරති, අජ්ඣත්තඛේද්ධා කායෙ
කායානුපස්සී විහරති ආතාපී සම්පජානො සතිමා විනෙය්‍ය ලොකෙ
අභිජ්ඣාදොමනස්සං.

අජ්ඣත්තං වෙදනාසු වෙදනානුපස්සී විහරති, ඛේද්ධා වෙදනාසු වෙදනානුපස්සී
විහරති, අජ්ඣත්තඛේද්ධා වෙදනාසු වෙදනානුපස්සී විහරති ආතාපී සම්පජානො
සතිමා විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං.

අප්‍රකාශිතං විත්තෙ විත්තානුපස්සි විහරති, බහිද්ධා විත්තෙ විත්තානුපස්සි විහරති, අප්‍රකාශිතබහිද්ධා විත්තෙ විත්තානුපස්සි විහරති ආතාපී සම්පජානො සතිමා විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං.

අප්‍රකාශිතං ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සි විහරති, බහිද්ධා ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සි විහරති, අප්‍රකාශිතබහිද්ධා ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සි විහරති ආතාපී සම්පජානො සතිමා විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං. සතිපට්ඨානවිහරිතං.

සම්මප්පධානවිහරිතො

චත්තාරො සම්මප්පධානා (විහ. 390) – ඉධ භික්ඛු අනුප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං අනුප්පාදාය ඡන්දං ජනෙති වායමති වීරියං ආරහති විත්තං පග්ගණ්හාති පදහති.

උප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං පහානාය ඡන්දං ජනෙති වායමති වීරියං ආරහති විත්තං පග්ගණ්හාති පදහති.

අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානං උප්පාදාය ඡන්දං ජනෙති වායමති වීරියං ආරහති විත්තං පග්ගණ්හාති පදහති.

උප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානං ධීතියා අසම්මොසාය භියොගාභාවාය චෙජුල්ලාය භාවනාය පාරිජුරියා ඡන්දං ජනෙති වායමති වීරියං ආරහති විත්තං පග්ගණ්හාති පදහති. සම්මප්පධානවිහරිතං.

ඉද්ධිපාදවිහරිතො

චත්තාරො ඉද්ධිපාදා (විහ. 430) – ඉධ භික්ඛු ඡන්දසමාධිපධානසඤ්චාරසමන්තාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති, වීරියසමාධිපධානසඤ්චාරසමන්තාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති, විත්තසමාධිපධානසඤ්චාරසමන්තාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති, විමංසාසමාධිපධානසඤ්චාරසමන්තාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති. ඉද්ධිපාදවිහරිතං.

බොජ්ඣංගවිහරිතො

සත්ත බොජ්ඣංගා (විහ. 466) – සතිසම්බොජ්ඣංගො ධම්මවිවයසම්බොජ්ඣංගො වීරියසම්බොජ්ඣංගො ජිතිසම්බොජ්ඣංගො පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣංගො සමාධිසම්බොජ්ඣංගො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣංගො. බොජ්ඣංගවිහරිතං.

මග්ගඤ්ඤවිහරිතො

අරියො අට්ඨකභිග්ගො මග්ගො (විභ. 486). සෙය්‍යාථිදං – සම්මාදිට්ඨි
සම්මාසකිකජපො සම්මාචාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො සම්මාචායාමො
සම්මාසති සම්මාසමාධි. මග්ගභිගව්හභිගං.

ඤානවිභවිගො

ඉධ භික්ඛු පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො විහරති (විභ. 508)
ආචාරගොචරසම්පන්නො අණුමත්තෙසු වජ්ජෙසු භයදස්සාවි සමාදාය සික්ඛති
සික්ඛාපදෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරො භොජනෙ මත්තඤ්ඤා පුබ්බරත්තාපරරත්තං
ජාගරියානුයොගමනුයුත්තො සාතච්චං නෙපක්කං බොධිපක්ඛිකානං ධම්මානං
භාවනානුයොගමනුයුත්තො.

සො අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙ සම්පජානකාරී භොති, ආලොකිතෙ
විලොකිතෙ සම්පජානකාරී භොති, සම්ඤ්ජිතෙ පසාරිතෙ සම්පජානකාරී භොති,
සඬ්ඝාටිපත්තවිවරධාරණෙ සම්පජානකාරී භොති, අසිතෙ පිතෙ බායිතෙ සායිතෙ
සම්පජානකාරී භොති, උච්චාරපස්සාවකම්මෙ සම්පජානකාරී භොති, ගතෙ ධීතෙ
නිසින්නෙ සුත්තෙ ජාගරිතෙ භාසිතෙ තුණ්හිභාවෙ සම්පජානකාරී භොති.

සො විචිත්තං සෙනාසනං භජති අරඤ්ඤං රුක්ඛමූලං පබ්බතං කන්දරං ගිරිගුහං
සුසානං වනපත්ථං අබ්භොකාසං පලාලපුඤ්ජං අජ්ජසද්දං අජ්ජනිග්ගොසං
විජනවානං මනුස්සරාහස්සෙය්‍යකං පටිසල්ලානසාරුජ්ජං.

සො අරඤ්ඤගතො වා රුක්ඛමූලගතො වා සුඤ්ඤාගාරගතො වා නිසීදති
පල්ලඬ්ඬිකං ආභුජිත්වා උජුං කායං පණ්ඩාය පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වා, සො
අභිජ්ඣං ලොකෙ පභාය විගතාභිජ්ඣෙතා චෙතසා විහරති, අභිජ්ඣාය චිත්තං
පරිසොධෙති, බ්‍යාපාදපදොසං පභාය අබ්‍යාපන්නචිත්තො විහරති
සබ්බපාණහූනහිතානුකම්පී, බ්‍යාපාදපදොසා චිත්තං පරිසොධෙති, ථීනමිද්ධං පභාය
විගතථීනමිද්ධො විහරති ආලොකසඤ්ඤී සතො සම්පජානො, ථීනමිද්ධා චිත්තං
පරිසොධෙති, උද්ධච්චකුක්කුච්චං පභාය අනුද්ධතො විහරති අජ්ඣත්තං
වූපසන්තචිත්තො, උද්ධච්චකුක්කුච්චා චිත්තං පරිසොධෙති, විචිකිච්ඡං පභාය
තිණ්ණවිචිකිච්ඡො විහරති අකථංකථී කුසලෙසු ධම්මෙසු, විචිකිච්ඡාය චිත්තං
පරිසොධෙති.

සො ඉමෙ පඤ්ච නීවරණෙ පභාය චෙතසො උපක්කිලෙසෙ පඤ්ඤාය
දුබ්බලීකරණෙ විචිච්චෙව කාමෙහි විචිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහි සවිතක්කං සවිචාරං
විවෙකජං පිතිසුඛං පයමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති, විතක්කවිචාරානං වූපසමා
අජ්ඣත්තං සම්පසාදනං චෙතසො ඵකොදිභාවං අවිතක්කං අවිචාරං සමාධිජං
පිතිසුඛං දුතියං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති, පිතියා ව විරාගා උපෙක්ඛකො ව විහරති
සතො ව සම්පජානො සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙති, යං තං අරියා ආවික්ඛන්ති
“උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරී”ති, තතියං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති, සුඛස්ස ව

පහානා දුක්ඛස්ස ව පහානා පුබ්බෙව සොමනස්සදොමනස්සානං අත්ථඨගමා
අදුක්ඛමසුඛං උපෙක්ඛාසනිපාරිසුද්ධිං චතුත්ථං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති.

සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඨගමා
නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා “අනන්තො ආකාසො”ති ආකාසානඤ්චායතනං
උපසම්පජ්ජ විහරති, සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කමිම “අනන්තං
විඤ්ඤාණං”න්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති, සබ්බසො
විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කමිම “නත්ථි කිඤ්චි”ති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං
උපසම්පජ්ජ විහරති, සබ්බසො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමතික්කමිම
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. ඤානවිහඨගං.

අප්පමඤ්ඤාවිහඨගො

වතස්සො අප්පමඤ්ඤායො (විහ. 642) – ඉධ භික්ඛු මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා
ඵකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියං, තථා තතියං, තථා චතුත්ථං. ඉති උද්ධමධො
තිරියං සබ්බධි සබ්බත්තතාය සබ්බාවන්තං ලොකං මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා
විපුලෙන මහග්ගතෙන අප්පමාණෙන අවෙරෙන අඛ්‍යාපජ්ජෙන ඵරිත්වා විහරති.

කරුණාසහගතෙන චෙතසා ඵකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියං, තථා තතියං,
තථා චතුත්ථං. ඉති උද්ධමධො තිරියං සබ්බධි සබ්බත්තතාය සබ්බාවන්තං ලොකං
කරුණාසහගතෙන චෙතසා විපුලෙන මහග්ගතෙන අප්පමාණෙන අවෙරෙන
අඛ්‍යාපජ්ජෙන ඵරිත්වා විහරති.

මුදිතාසහගතෙන චෙතසා ඵකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියං, තථා තතියං,
තථා චතුත්ථං. ඉති උද්ධමධො තිරියං සබ්බධි සබ්බත්තතාය සබ්බාවන්තං ලොකං
මුදිතාසහගතෙන චෙතසා විපුලෙන මහග්ගතෙන අප්පමාණෙන අවෙරෙන
අඛ්‍යාපජ්ජෙන ඵරිත්වා විහරති.

උපෙක්ඛාසහගතෙන චෙතසා ඵකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියං, තථා
තතියං, තථා චතුත්ථං. ඉති උද්ධමධො තිරියං සබ්බධි සබ්බත්තතාය සබ්බාවන්තං
ලොකං උපෙක්ඛාසහගතෙන චෙතසා විපුලෙන මහග්ගතෙන අප්පමාණෙන
අවෙරෙන අඛ්‍යාපජ්ජෙන ඵරිත්වා විහරති. අප්පමඤ්ඤාවිහඨගං.

සික්ඛාපදවිහඨගො

පඤ්ච සික්ඛාපදානි (විහ. 703) – පාණාතිපාතා වෙරමණී සික්ඛාපදං,
අදින්නාදානා වෙරමණී සික්ඛාපදං, කාමෙසුමිච්ඡාවාරා වෙරමණී සික්ඛාපදං,
මුසාවාදා වෙරමණී සික්ඛාපදං, සුරාමෙරයමජ්ජපමාදට්ඨානා වෙරමණී සික්ඛාපදං.
සික්ඛාපදවිහඨගං.

පටිසම්භිදාවිහඨගො

වතස්සො පටිසම්භිදා (විභ. 718) – අත්ථපටිසම්භිදා ධම්මපටිසම්භිදා
නිරුත්තිපටිසම්භිදා පටිභානපටිසම්භිදා. පටිසම්භිදාවිභඩ්ගං.

ඤාණවිභඩ්ගො

එකවිධෙන ඤාණවත්ථු (විභ. 751) – පඤ්ච විඤ්ඤාණා න හෙතු, අහෙතුකා,
හෙතුවිජ්ජයුත්තා, සප්පච්චයා, සඬ්ඛතා, අරූපා, ලොකියා, සාසවා, සංයොජනියා,
ගන්ථනියා, ඔසනියා, යොගනියා, නීවරණියා, පරාමට්ඨා, උපාදානියා, සංකිලෙසිකා,
අබ්‍යාකතා, සාරම්මණා, අවෙනසිකා, විපාකා, උපාදිණ්ණුපාදානියා,
අසංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා, න සවිතක්කසව්චාරා, න අවිතක්කව්චාරමත්තා,
අවිතක්කඅව්චාරා, න පීතිසහගතා, නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පභාතබ්බා, නෙව
දස්සනෙන න භාවනාය පභාතබ්බහෙතුකා, නෙවාචයගාමිනාපචයගාමිනො,
නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා, පරිත්තා, කාමාවචරා, න රූපාවචරා, න අරූපාවචරා,
පරියාපන්නා, නො අපරියාපන්නා, අනියතා, අනියානිකා.

උප්පන්නවත්ථුකා, උප්පන්නාරම්මණා, පුරෙජාතවත්ථුකා, පුරෙජාතාරම්මණා,
අජ්ඣත්තිකවත්ථුකා, බාහිරාරම්මණා, අසම්භින්නවත්ථුකා, අසම්භින්නාරම්මණා,
නානාවත්ථුකා, නානාරම්මණා, න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ගොචරවිසයං පච්චනුභොන්ති,
න අසමන්නාහාරා උප්පජ්ජන්ති, න අමනසිකාරා උප්පජ්ජන්ති, න අබ්බොකිණ්ණා
උප්පජ්ජන්ති, න අපුබ්බං අවරිමං උප්පජ්ජන්ති, න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස සමනන්තරා
උප්පජ්ජන්ති.

පඤ්ච විඤ්ඤාණා අනාභොගා, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං.
පටිච්ඡානාති, අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා, පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි
න කඤ්චි ධම්මං පටිච්ඡානාති, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ඉරියාපථං කප්පෙති,
පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න කඤ්චි ඉරියාපථං කප්පෙති, පඤ්චහි
විඤ්ඤාණෙහි න කායකම්මං න වචිකම්මං පට්ඨපෙති, පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං
සමනන්තරාපි න කායකම්මං න වචිකම්මං පට්ඨපෙති, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න
කුසලාකුසලං ධම්මං සමාදියති, පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න
කුසලාකුසලං ධම්මං සමාදියති, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න සමාපජ්ජති න වුට්ඨාති,
පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න සමාපජ්ජති න වුට්ඨාති, පඤ්චහි
විඤ්ඤාණෙහි න වචති න උප්පජ්ජති, පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න
වචති න උප්පජ්ජති, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න සුපති න පටිබුජ්ඣති න සුපිනං
පස්සති, පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න සුපති න පටිබුජ්ඣති න සුපිනං
පස්සති, යාථාවකවත්ථුවිභාවනා පඤ්ඤා. එවං එකවිධෙන ඤාණවත්ථු.

ද්විධෙන ඤාණවත්ථු – ලොකියා පඤ්ඤා, ලොකුත්තරා පඤ්ඤා. කෙනචි
විඤ්ඤෙය්‍යා පඤ්ඤා, කෙනචි න විඤ්ඤෙය්‍යා පඤ්ඤා. සාසවා පඤ්ඤා, අනාසවා
පඤ්ඤා. ආසවච්චිජ්ජයුත්තා සාසවා පඤ්ඤා, ආසවච්චිජ්ජයුත්තා අනාසවා පඤ්ඤා.
සංයොජනියා පඤ්ඤා, අසංයොජනියා පඤ්ඤා. සංයොජනවිජ්ජයුත්තා සංයොජනියා

පඤ්ඤා, සංයොජනවිජ්ජයුත්තා අසංයොජනියා පඤ්ඤා. ගන්ථනියා පඤ්ඤා, අගන්ථනියා පඤ්ඤා. ගන්ථවිජ්ජයුත්තා ගන්ථනියා පඤ්ඤා, ගන්ථවිජ්ජයුත්තා අගන්ථනියා පඤ්ඤා.

ඔසනියා පඤ්ඤා, අනොසනියා පඤ්ඤා. ඔසවිජ්ජයුත්තා ඔසනියා පඤ්ඤා, ඔසවිජ්ජයුත්තා අනොසනියා පඤ්ඤා. යොගනියා පඤ්ඤා, අයොගනියා පඤ්ඤා. යොගවිජ්ජයුත්තා යොගනියා පඤ්ඤා, යොගවිජ්ජයුත්තා අයොගනියා පඤ්ඤා. නිවරණියා පඤ්ඤා, අනිවරණියා පඤ්ඤා. නිවරණවිජ්ජයුත්තා නිවරණියා පඤ්ඤා, නිවරණවිජ්ජයුත්තා අනිවරණියා පඤ්ඤා. පරාමට්ඨා පඤ්ඤා, අපරාමට්ඨා පඤ්ඤා. පරාමාසවිජ්ජයුත්තා පරාමට්ඨා පඤ්ඤා, පරාමාසවිජ්ජයුත්තා අපරාමට්ඨා පඤ්ඤා. උපාදිණ්ණා පඤ්ඤා, අනුපාදිණ්ණා පඤ්ඤා. උපාදානියා පඤ්ඤා, අනුපාදානියා පඤ්ඤා. උපාදානවිජ්ජයුත්තා උපාදානියා පඤ්ඤා, උපාදානවිජ්ජයුත්තා අනුපාදානියා පඤ්ඤා.

සංකිලෙසිකා පඤ්ඤා, අසංකිලෙසිකා පඤ්ඤා. කිලෙසවිජ්ජයුත්තා සංකිලෙසිකා පඤ්ඤා, කිලෙසවිජ්ජයුත්තා අසංකිලෙසිකා පඤ්ඤා. සවිතක්කා පඤ්ඤා, අවිතක්කා පඤ්ඤා. සවිචාරා පඤ්ඤා, අවිචාරා පඤ්ඤා. සජ්ජිතිකා පඤ්ඤා, අසජ්ජිතිකා පඤ්ඤා. පිතිසහගතා පඤ්ඤා, න පිතිසහගතා පඤ්ඤා. සුඛසහගතා පඤ්ඤා, න සුඛසහගතා පඤ්ඤා. උපෙක්ඛාසහගතා පඤ්ඤා, න උපෙක්ඛාසහගතා පඤ්ඤා. කාමාවචරා පඤ්ඤා, න කාමාවචරා පඤ්ඤා. රූපාවචරා පඤ්ඤා, න රූපාවචරා පඤ්ඤා. අරූපාවචරා පඤ්ඤා, න අරූපාවචරා පඤ්ඤා. පරියාපන්නා පඤ්ඤා, අපරියාපන්නා පඤ්ඤා. නිය්‍යානිකා පඤ්ඤා, අනිය්‍යානිකා පඤ්ඤා. නියතා පඤ්ඤා, අනියතා පඤ්ඤා. සඋත්තරා පඤ්ඤා, අනුත්තරා පඤ්ඤා. අත්ථජාපිකා පඤ්ඤා, ජාපිතත්ථා පඤ්ඤා. එවං දුට්ඨෙන ඤාණවත්ථු.

තිව්ඨෙන ඤාණවත්ථු – චිත්තමයා පඤ්ඤා, සුත්තමයා පඤ්ඤා, භාවනාමයා පඤ්ඤා. දානමයා පඤ්ඤා, සීලමයා පඤ්ඤා, භාවනාමයා පඤ්ඤා. අධිසීලෙ පඤ්ඤා, අධිචිත්තෙ පඤ්ඤා, අධිපඤ්ඤාය පඤ්ඤා. ආයකොසල්ලං, අපායකොසල්ලං, උපායකොසල්ලං.

විපාකා පඤ්ඤා, විපාකධම්මධම්මා පඤ්ඤා, නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා පඤ්ඤා. උපාදිණ්ණපාදානියා පඤ්ඤා, අනුපාදිණ්ණපාදානියා පඤ්ඤා, අනුපාදිණ්ණඅනුපාදානියා පඤ්ඤා. සවිතක්කසවිචාරා පඤ්ඤා, අවිතක්කසවිචාරමත්තා පඤ්ඤා, අවිතක්කඅවිචාරා පඤ්ඤා. පිතිසහගතා පඤ්ඤා, සුඛසහගතා පඤ්ඤා, උපෙක්ඛාසහගතා පඤ්ඤා. ආවයගාමිනී පඤ්ඤා, අපවයගාමිනී පඤ්ඤා, නෙවාවයගාමිනාපවයගාමිනී පඤ්ඤා. සෙක්ඛා පඤ්ඤා, අසෙක්ඛා පඤ්ඤා, නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා පඤ්ඤා. පරිත්තා පඤ්ඤා, මහග්ගතා පඤ්ඤා, අප්පමාණා පඤ්ඤා. පරිත්තාරම්මණා පඤ්ඤා, මහග්ගතාරම්මණා පඤ්ඤා, අප්පමාණාරම්මණා පඤ්ඤා. මග්ගාරම්මණා පඤ්ඤා, මග්ගහෙතුකා පඤ්ඤා, මග්ගාධිපතිනී පඤ්ඤා. උප්පන්නා පඤ්ඤා, අනුප්පන්නා පඤ්ඤා, උප්පාදිනී

ජීවිතසහගතා පඤ්ඤා, සුඛසහගතා පඤ්ඤා අත්ථි විපාකා, අත්ථි විපාකධම්මධම්මා, අත්ථි නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා. අත්ථි උපාදිණ්ණුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදිණ්ණුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදිණ්ණුපාදානියා. අත්ථි සවිතක්කසව්වාරා, අත්ථි අවිතක්කසව්වාරමත්තා, අත්ථි අවිතක්කසව්වාරා. අත්ථි ආවයගාමිනී, අත්ථි අපවයගාමිනී, අත්ථි නෙවාවයගාමිනාපවයගාමිනී. අත්ථි සෙක්ඛා, අත්ථි අසෙක්ඛා, අත්ථි නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා. අත්ථි පරිත්තා, අත්ථි මහග්ගතා, අත්ථි අප්පමාණා. අත්ථි පරිත්තාරම්මණා, අත්ථි මහග්ගතාරම්මණා, අත්ථි අප්පමාණාරම්මණා. අත්ථි මග්ගාරම්මණා, අත්ථි මග්ගහෙතුකා, අත්ථි මග්ගාධිපතිනී. අත්ථි උප්පන්නා, අත්ථි අනුප්පන්නා, අත්ථි උප්පාදිනී. අත්ථි අතීතා, අත්ථි අනාගතා, අත්ථි පච්චුප්පන්නා. අත්ථි අතීතාරම්මණා, අත්ථි අනාගතාරම්මණා, අත්ථි පච්චුප්පන්නාරම්මණා. අත්ථි අප්ඤ්ඤා, අත්ථි ඛනිද්ධා, අත්ථි අප්ඤ්ඤා, අත්ථි ඛනිද්ධාරම්මණා, අත්ථි අප්ඤ්ඤා, අත්ථි ඛනිද්ධාරම්මණා.

උපෙක්ඛාසහගතා පඤ්ඤා අත්ථි විපාකා, අත්ථි විපාකධම්මධම්මා, අත්ථි නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා. අත්ථි උපාදිණ්ණුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදිණ්ණුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදිණ්ණුපාදානියා. අත්ථි ආවයගාමිනී, අත්ථි අපවයගාමිනී, අත්ථි නෙවාවයගාමිනාපවයගාමිනී. අත්ථි සෙක්ඛා, අත්ථි අසෙක්ඛා, අත්ථි නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා. අත්ථි පරිත්තා, අත්ථි මහග්ගතා, අත්ථි අප්පමාණා. අත්ථි පරිත්තාරම්මණා, අත්ථි මහග්ගතාරම්මණා, අත්ථි අප්පමාණාරම්මණා. අත්ථි මග්ගාරම්මණා, අත්ථි මග්ගහෙතුකා, අත්ථි මග්ගාධිපතිනී. අත්ථි උප්පන්නා, අත්ථි අනුප්පන්නා, අත්ථි උප්පාදිනී. අත්ථි අතීතා, අත්ථි අනාගතා, අත්ථි පච්චුප්පන්නා. අත්ථි අතීතාරම්මණා, අත්ථි අනාගතාරම්මණා, අත්ථි පච්චුප්පන්නාරම්මණා. අත්ථි අප්ඤ්ඤා, අත්ථි ඛනිද්ධා, අත්ථි අප්ඤ්ඤා, අත්ථි ඛනිද්ධාරම්මණා, අත්ථි අප්ඤ්ඤා, අත්ථි ඛනිද්ධාරම්මණා. එවං තිව්ධෙන ඤාණචත්ථු.

චතුර්විධෙන ඤාණචත්ථු – කම්මස්සකතඤාණං, සච්චානුලොමිකං ඤාණං, මග්ගසමඛිගිස්ස ඤාණං, ඵලසමඛිගිස්ස ඤාණං. දුක්ඛෙ ඤාණං, දුක්ඛසමුදයෙ ඤාණං, දුක්ඛනිරෝධෙ ඤාණං, දුක්ඛනිරෝධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං. කාමාවචරා පඤ්ඤා, රූපාවචරා පඤ්ඤා, අරූපාවචරා පඤ්ඤා, අපරියාපන්නා පඤ්ඤා. ධම්මෙ ඤාණං, අන්වයෙ ඤාණං, පරිච්චෙ ඤාණං, සම්මුති ඤාණං. අත්ථි පඤ්ඤා ආවයාය, නො අපවයාය, අත්ථි පඤ්ඤා අපවයාය, නො ආවයාය, අත්ථි පඤ්ඤා ආවයාය වෙව, අපවයාය ව, අත්ථි පඤ්ඤා නෙවාවයාය, නො අපවයාය. අත්ථි පඤ්ඤා නිබ්බිදාය, නො පටිවෙධාය, අත්ථි පඤ්ඤා පටිවෙධාය, නො නිබ්බිදාය, අත්ථි පඤ්ඤා නිබ්බිදාය වෙව, පටිවෙධාය ව, අත්ථි පඤ්ඤා නෙව නිබ්බිදාය, නො පටිවෙධාය. භානභාගිනී පඤ්ඤා, ධීනිභාගිනී පඤ්ඤා, විසෙසභාගිනී පඤ්ඤා, නිබ්බෙධභාගිනී පඤ්ඤා.

වතස්සො පටිසම්භිදා. වතස්සො පටිපදා. වත්තාරි ආරම්මණානි. ජරාමරණ ඤාණං, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං, ජරාමරණනිරොධෙ ඤාණං, ජරාමරණනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං. ජාතියා ඤාණං...පෙ.... භවෙ ඤාණං...පෙ.... උපාදානෙ ඤාණං...පෙ.... තණ්හාය ඤාණං...පෙ.... වෙදනාය ඤාණං...පෙ.... එස්සෙ ඤාණං...පෙ.... සලායතනෙ ඤාණං...පෙ.... නාමරූපෙ ඤාණං...පෙ.... විඤ්ඤාණෙ ඤාණං...පෙ.... සඬ්ඛාරෙසු ඤාණං, සඬ්ඛාරසමුදයෙ ඤාණං, සඬ්ඛාරනිරොධෙ ඤාණං, සඬ්ඛාරනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං. එවං චතුර්ඛිදධෙන ඤාණචත්ථු.

පඤ්චවිධෙන ඤාණචත්ථු – පඤ්චඬ්ඛිකො සම්මාසමාධි, පඤ්චඤාණිකො සම්මාසමාධි. එවං පඤ්චවිධෙන ඤාණචත්ථු.

ඡබ්බිධෙන ඤාණචත්ථු – ඡසු අභිඤ්ඤාසු පඤ්ඤා. එවං ඡබ්බිධෙන ඤාණචත්ථු.

සත්තවිධෙන ඤාණචත්ථු – සත්තසත්තති ඤාණචත්ථුනි. එවං සත්තවිධෙන ඤාණචත්ථු.

අට්ඨවිධෙන ඤාණචත්ථු – චතුසු මග්ගෙසු, චතුසු ඵලෙසු පඤ්ඤා. එවං අට්ඨවිධෙන ඤාණචත්ථු.

නවවිධෙන ඤාණචත්ථු – නවසු අනුපුබ්බවිහාරසමාපත්තිසු පඤ්ඤා. එවං නවවිධෙන ඤාණචත්ථු.

දසවිධෙන ඤාණචත්ථු – දස තථාගතස්ස තථාගතබලානි, යෙහි බලෙහි සමන්තාගතො තථාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති. කතමානි දස? ඉධ තථාගතො යානඤ්ච යානතො අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතො යථාභූතං පජානාති, යම්පි තථාගතො යානඤ්ච යානතො අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතො යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තථාගතො අතීතානාගතපච්චුප්පන්තානං කම්මසමාදානානං යානසො හෙතුසො විපාකං යථාභූතං පජානාති. යම්පි තථාගතො අතීතානාගතපච්චුප්පන්තානං කම්මසමාදානානං යානසො හෙතුසො විපාකං යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තථාගතො සබ්බත්ථගාමිනිං පටිපදං යථාභූතං පජානාති, යම්පි තථාගතො සබ්බත්ථගාමිනිං පටිපදං යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස

තලාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තලාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සිහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තලාගතො අනෙකධාතුනානාධාතුලොකං යලාභුතං පජානාති, යම්පි තලාගතො අනෙකධාතුනානාධාතුලොකං යලාභුතං පජානාති, ඉදම්පි තලාගතස්ස තලාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තලාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සිහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තලාගතො සත්තානං නානාධිමුත්තිකතං යලාභුතං පජානාති, යම්පි තලාගතො සත්තානං නානාධිමුත්තිකතං යලාභුතං පජානාති, ඉදම්පි තලාගතස්ස තලාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තලාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සිහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තලාගතො පරසත්තානං පරපුග්ගලානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං යලාභුතං පජානාති, යම්පි තලාගතො පරසත්තානං පරපුග්ගලානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං යලාභුතං පජානාති, ඉදම්පි තලාගතස්ස තලාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තලාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සිහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තලාගතො කුමාරවිමොක්ඛසමාධිසමාපත්තීනං සංකිලෙසං වොදානං වුට්ඨානං යලාභුතං පජානාති, යම්පි තලාගතො කුමාරවිමොක්ඛසමාධිසමාපත්තීනං සංකිලෙසං වොදානං වුට්ඨානං යලාභුතං පජානාති, ඉදම්පි තලාගතස්ස තලාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තලාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සිහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තලාගතො පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිං යලාභුතං පජානාති, යම්පි තලාගතො පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිං යලාභුතං පජානාති, ඉදම්පි තලාගතස්ස තලාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තලාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සිහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තලාගතො සත්තානං චුතුපපානං යලාභුතං පජානාති, යම්පි තලාගතො සත්තානං චුතුපපානං යලාභුතං පජානාති, ඉදම්පි තලාගතස්ස තලාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තලාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සිහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තලාගතො ආසවානං බයං යලාභුතං පජානාති, යම්පි තලාගතො ආසවානං බයං යලාභුතං පජානාති, ඉදම්පි තලාගතස්ස තලාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තලාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සිහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

ඉමානි දස තථාගතස්ස තථාගතබ්බානි. යෙනි බලෙනි සමන්තාගතො තථාගතො
ආසනං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සිහනාදං නදති, බ්‍රහ්මවක්කං පවත්තෙති. එවං
දසවිධෙන ඤාණවත්ථු.

ඤාණවිහඬිගං.

බුද්දකවත්ථු විහඬිගො

එකකං

ජාතිමදො (විහ. 832), ගොත්තමදො, ආරොග්‍යමදො, යොබ්බනමදො,
ජීවිතමදො, ලාභමදො, සක්කාරමදො, ගරුකාරමදො, පුරෙක්ඛාරමදො,
පරිවාරමදො, භොගමදො, වණ්ණමදො, සුතමදො, පටිභානමදො, රත්තඤ්ඤමදො,
පිණ්ඩපාතිකමදො, අනවඤ්ඤාතමදො, ඉරියාපථමදො, ඉද්ධිමදො, යසමදො,
සිලමදො, ඤානමදො, සිප්පමදො, ආරොහමදො, පරිණාහමදො, සණ්ඨානමදො,
පාරිපූරිමදො, මදො, පමාදො, ථම්මො, සාරම්මො, අත්‍රිච්ඡතා, මහිච්ඡතා, පාපිච්ඡතා,
සිඬිගං, තිත්තිණං, වාප්‍රයං, අසභාගචුත්ති, අරති, තන්දි, විජම්භිතා, හත්තසම්මදො,
වෙතසො ව ලීනත්තං, කුහනා, ලපනා, නෙමිත්තිකතා, නිප්පෙසිකතා, ලාභෙන
ලාභං නිජ්ඣිසනතා, “සෙය්‍යාහමස්මි”ති මානො, “සදිසොහමස්මි”ති මානො,
“භීනොහමස්මි”ති මානො. සෙය්‍යස්ස “සෙය්‍යාහමස්මි”ති මානො, සෙය්‍යස්ස
“සදිසොහමස්මි”ති මානො, සෙය්‍යස්ස “භීනොහමස්මි”ති මානො, සදිසස්ස
“සෙය්‍යාහමස්මි”ති මානො, සදිසස්ස “සදිසොහමස්මි”ති මානො, සදිසස්ස
“භීනොහමස්මි”ති මානො, භීනස්ස “සෙය්‍යාහමස්මි”ති මානො, භීනස්ස
“සදිසොහමස්මි”ති මානො, භීනස්ස “භීනොහමස්මි”ති මානො, මානො,
අතිමානො, මානාතිමානො, ඔමානො, අධිමානො, අස්මිමානො, මිච්ඡාමානො,
ඤාතිචිතක්කො, ජනපදචිතක්කො, අමරචිතක්කො, පරානුද්දයනාපටිසංයුත්තො
චිතක්කො, ලාභසක්කාරසිලොකපටිසංයුත්තො චිතක්කො,
අනවඤ්ඤත්තිපටිසංයුත්තො චිතක්කො (විහ. 832). එකකං.

දුකං

කොට්ඨාසො ව උපනාහො ව, මක්ඛො ව පළාසො ව, ඉස්සා ව මච්ඡරියඤ්ඤා, මායා
ව සායොසාඤ්ඤා, අවිජ්ජා ව භවතණ්හා ව, භවදිට්ඨි ව විභවදිට්ඨි ව, සස්සතදිට්ඨි ව
උච්ඡේදදිට්ඨි ව, අන්තවාදිට්ඨි ව අනන්තවාදිට්ඨි ව, පුබ්බන්තානුදිට්ඨි ව
අපරන්තානුදිට්ඨි ව, අභිරිකඤ්ඤා අනොත්තප්පඤ්ඤා, දොවචස්සතා ව පාපමිත්තතා ව,
අනප්පචො ව අමද්දචො ව, අක්ඛන්ති ව අසාරච්චඤ්ඤා, අසාබ්‍රාහ්මණඤ්ඤා
අප්පටිසන්ථාරො ව, ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරතා ව භොජනෙ අමත්තඤ්ඤාතා ව,
මුට්ඨස්සච්චඤ්ඤා අසම්පජ්ජඤ්ඤා, සිලවිපත්ති ව දිට්ඨිවිපත්ති ව,
අප්ඤ්ඤානසංයොජනඤ්ඤා බහිද්ධාසංයොජනඤ්ඤා. දුකං.

තිකං

තීණි අකුසලමූලානි, තයො අකුසලවිතක්කා, තිස්සො අකුසලසඤ්ඤා, තිස්සො අකුසලධාතුයො, තීණි දුච්චරිතානි, තයො ආසවා, තීණි සංයොජනානි, තිස්සො තණ්හා, අපරාපි තිස්සො තණ්හා, අපරාපි තිස්සො තණ්හා, තිස්සො එසනා, තිස්සො විධා, තීණි භයානි, තීණි තමානි, තීණි තිත්ථායතනානි, තයො කිඤ්චනා, තීණි අඛිගණානි, තීණි මලානි, තීණි විසමානි, අපරානිපි තීණි විසමානි, තයො අග්ගී, තයො කසාවා, අපරෙපි තයො කසාවා.

අස්සාදදිට්ඨි අත්තානුදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨි, අරති විභෙසා අධම්මවරියා, දොවචස්සතා පාපමිත්තතා නානත්තසඤ්ඤා, උද්ධච්චං කොසජ්ජං පමාදො, අසන්තුවධීතා අසම්පජ්ඤාතා මහිවිජතා, අහිරිකං අනොත්තජ්ජං පමාදො, අනාදරියං දොවචස්සතා පාපමිත්තතා, අස්සද්ධියං අවදඤ්ඤාතා කොසජ්ජං, උද්ධච්චං අසංවරො දුස්සිලාං, අරියානං අදස්සනකමාසා සද්ධම්මං අසොතුකමාසා උපාරම්භවිත්තතා, මුට්ඨස්සච්චං අසම්පජ්ඤාතං චෙතසො වික්ඛෙපො, අයොනිසො මනසිකාරො කුම්මග්ගසෙවනා චෙතසො ච ලීනත්තං. තිකං.

චතුක්කං

චත්තාරො ආසවා, චත්තාරො ගන්ථා, චත්තාරො ඕසා, චත්තාරො යොගා, චත්තාරි උපාදානානි, චත්තාරො තණ්හුජ්ජාදා, චත්තාරි අගතිගමනානි, චත්තාරො විපරියාසා, චත්තාරො අනරියවොහාරා, අපරෙපි චත්තාරො අනරියවොහාරා, චත්තාරි දුච්චරිතානි, අපරාපි චත්තාරි දුච්චරිතානි, චත්තාරි භයානි, (අපරානිපි චත්තාරි භයානි,) චතස්සො දිට්ඨියො. චතුක්කං.

පඤ්චකං

පඤ්චොරම්භාගියානි සංයොජනානි, පඤ්චුද්ධම්භාගියානි සංයොජනානි, පඤ්ච මච්ජරියානි, පඤ්ච සඬ්භා, පඤ්ච සල්ලා, පඤ්ච චෙතොබ්බා, පඤ්ච චෙතසොවිනිබන්ධා, පඤ්ච නිවරණානි, පඤ්ච කම්මානි ආනන්තරිකානි, පඤ්ච දිට්ඨියො, පඤ්ච චෙරා, පඤ්ච බාසනා, පඤ්ච අක්ඛන්තියා ආදීනවා, පඤ්ච භයානි, පඤ්ච දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදා. පඤ්චකං.

ජක්කං

ජ විවාදමූලානි, ජ ඡන්දරාගා ධම්මා, ජ විරොධවත්ථුනි, ජ තණ්හාකායා, ජ අගාරවා, ජ පරිහානියා ධම්මා, අපරෙපි ජ පරිහානියා ධම්මා, ජ සොමනස්සුප්පිවාරා, ජ දොමනස්සුප්පිවාරා, ජ උපෙක්ඛුප්පිවාරා, ජ ගෙහසිතානි සොමනස්සානි, ජ ගෙහසිතානි දොමනස්සානි, ජ ගෙහසිතා උපෙක්ඛා, ජ දිට්ඨියො. ජක්කං.

සත්තකං

සත්ත අනුසයා, සත්ත සංයොජනානි, සත්ත පරිශුච්ඡානානි, සත්ත අසද්ධම්මා,
සත්ත දුච්චරිතානි, සත්ත මානා, සත්ත දිට්ඨියො. සත්තකං.

අට්ඨකං

අට්ඨ කිලෙසවත්ථුනි, අට්ඨ කුසිතවත්ථුනි, අට්ඨසු ලොකධම්මෙසු චිත්තස්ස
පටිඝාතො, අට්ඨ අනරියවොහාරා, අට්ඨ මිච්ඡත්තා, අට්ඨ පුරිසදොසා, අට්ඨ
අසඤ්ඤිවාදා, අට්ඨ නෙවසඤ්ඤිනාසඤ්ඤිවාදා. අට්ඨකං.

නවකං

නව ආසාතවත්ථුනි, නව පුරිසමලානි, නවවිධා මානා, නව තණ්හාමූලකා ධම්මා,
නව ඉඤ්ජිතානි, නව මඤ්ඤිතානි, නව එන්ද්‍රිතානි, නව පපඤ්චිතානි, නව
සඬ්ඛතානි. නවකං.

දසකං

දස කිලෙසවත්ථුනි, දස ආසාතවත්ථුනි, දස අකුසලකම්මපථා, දස
සංයොජනානි, දස මිච්ඡත්තා, දසවත්ථුකා මිච්ඡාදිට්ඨි, දසවත්ථුකා අන්තග්ගාහිකා
දිට්ඨි. දසකං.

අට්ඨාරස තණ්හාවිචරිතානි අජ්ඣන්තිකස්ස උපාදාය, අට්ඨාරස
තණ්හාවිචරිතානි බාහිරස්ස උපාදාය, තදෙකජ්ඣං අභිසඤ්ඤාහිත්වා අභිසඬ්ඛිතීත්වා
ජත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි භොන්ති, ඉති අතීතානි ජත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි,
අනාගතානි ජත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි, පච්චුප්පන්තානි ජත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි,
තදෙකජ්ඣං අභිසඤ්ඤාහිත්වා අභිසඬ්ඛිතීත්වා අට්ඨ තණ්හාවිචරිතසතං භොති, යානි
ච ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි බ්‍රහ්මජාලෙ වෙය්‍යාකරණෙ වුත්තානි භගවතා.

බුද්දකවත්ථුච්චිහඬිගං.

ධම්මහදයච්චිහඬිගො

කති ඛන්ධා, කති ආයතනානි, කති ධාතූයො, කති සච්චානි, කති ඉන්ද්‍රියානි, කති
හෙතු, කති ආහාරා, කති එස්සා, කති වෙදනා, කති සඤ්ඤා, කති චෙතනා, කති
චිත්තානි (චිහ. 978)?

පඤ්චක්ඛන්ධා, ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරස ධාතූයො, චත්තාරි සච්චානි,
බාවිසතින්ද්‍රියානි, නව හෙතු, චත්තාරො ආහාරා, සත්ත එස්සා, සත්ත වෙදනා, සත්ත
සඤ්ඤා, සත්ත චෙතනා, සත්ත චිත්තානි (චිහ. 978).

ධම්මහදයච්චිහඬිගං.

විභජිතමානිකා නිට්ඨිතා.

3. ධාතුකථාමානිකා

නයමානිකා

සඬගහො අසඬගහො (ධාතු. 1). සඬගහිතෙන අසඬගහිතං. අසඬගහිතෙන සඬගහිතං. සඬගහිතෙන සඬගහිතං. අසඬගහිතෙන අසඬගහිතං. සම්පයොගො විජ්ජයොගො. සම්පයුත්තෙන විජ්ජයුත්තං. විජ්ජයුත්තෙන සම්පයුත්තං. සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්තං. විජ්ජයුත්තෙන විජ්ජයුත්තං. සඬගහිතෙන සම්පයුත්තං විජ්ජයුත්තං. සම්පයුත්තෙන සඬගහිතං අසඬගහිතං. අසඬගහිතෙන සම්පයුත්තං විජ්ජයුත්තං. විජ්ජයුත්තෙන සඬගහිතං අසඬගහිතං.

අභිභන්තරමානිකා

පඤ්චක්ඛන්ධා. ද්වාදසායනනානි. අට්ඨාරස ධාතුයො. චත්තාරි සච්චානි. ඛාචිසතින්ද්‍රියානි. පටිච්චසමුප්පාදො. චත්තාරො සතිපට්ඨානා. චත්තාරො සම්මප්පධානා. චත්තාරො ඉද්ධිපාදා. චත්තාරි ක්කානානි. චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො. පඤ්චින්ද්‍රියානි. පඤ්ච බලානි. සත්ත ඛොජ්ඣංකා. අරියො අට්ඨච්චිගිකො මග්ගො. එස්සො චෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා චිත්තං අධිමොක්ඛො මනසිකාරො.

නයමුඛමානිකා

තීහි සඬගහො. තීහි අසඬගහො. චතුහි සම්පයොගො. චතුහි විජ්ජයොගො.

ලක්ඛණමානිකා

සභාගො. විසභාගො.

බාහිරමානිකා

සබ්බාපි ධම්මසඬගණී ධාතුකථාය මානිකාති.

ධාතුකථාමානිකා නිට්ඨිතා.

4. පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමානිකා

ඡ පඤ්ඤත්තියො (පු. ප. මානිකා 1) – ඛන්ධපඤ්ඤත්ති ආයතනපඤ්ඤත්ති ධාතුපඤ්ඤත්ති සච්චපඤ්ඤත්ති ඉන්ද්‍රියපඤ්ඤත්ති පුග්ගලපඤ්ඤත්ති.

පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමානිකා නිට්ඨිතා.

5. කථාවන් ප්‍රමානිකා

පුග්ගලකථා

සුද්ධ සච්චිකට්ඨ අනුලොම පච්චනීකං

පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනාති (කථා. 1), ආමන්තා. යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනාති? න හෙවං චත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොන, තෙන ච ත රෙ චත්තබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනා”ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොන’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනා’”ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන චත්තබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනා”ති, නො ච ච ත රෙ චත්තබ්බෙ “පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනා”ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොන’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනා’”ති, මිච්ඡා.

අනුලොම පඤ්චකං.

පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනාති? ආමන්තා. යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනාති? න හෙවං චත්තබ්බෙ.

ආජානාහි පටිකම්මං – හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොන, තෙන ච ත රෙ චත්තබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනා”ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොන’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනා’”ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන චත්තබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනා”ති, නො ච ච ත රෙ චත්තබ්බෙ “පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨ පරමත්ථොනා”ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ

බො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තඛිබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’”ති, මිච්ඡා.

පටිකම්මචතුක්කං.

ත්ථං චෙ පන මඤ්ඤසි “චත්තඛිබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තඛිබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’”ති. තෙන තච තත්ථ භෙතාය පටිඤ්ඤාය භෙවං පටිජානන්තං භෙවං නිග්ගහෙතඛිබ්බෙ, අථ තං නිග්ගණ්භාම, සුනිග්ගහිතො ච භොසි –

භඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තඛිබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තඛිබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’”ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන චත්තඛිබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති, නො ච චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ “පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තඛිබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තඛිබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’”ති, ඉදං තෙ මිච්ඡා.

නිග්ගහචතුක්කං.

ඵසෙ චෙ දුන්නිග්ගහිතෙ භෙවමෙවං තත්ථ දක්ඛ, “චත්තඛිබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තඛිබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’”ති, නො ච මයං තයා තත්ථ භෙතාය පටිඤ්ඤාය භෙවං පටිජානන්තා භෙවං නිග්ගහෙතඛිබ්බා, අථ මං නිග්ගණ්භාසි, දුන්නිග්ගහිතා ච භොම –

භඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තඛිබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තඛිබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’”ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන චත්තඛිබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති, නො ච චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ

“පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති, යං තත්ථ වදෙසි “චත්තබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා’”ති, ඉදං තෙ මිච්ඡා.

උප්පායනවතුක්කං.

න හෙවං නිග්ගහෙනබ්බෙ, තෙන හි යං නිග්ගහණ්භාසි – භඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන, තෙන ච ත රෙ චත්තබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති. යං තත්ථ වදෙසි “චත්තබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා’”ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන චත්තබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති, නො ච ච ත රෙ චත්තබ්බෙ “පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති. යං තත්ථ වදෙසි “චත්තබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා’”ති, ඉදං තෙ මිච්ඡා. තෙන හි යෙ කතෙ නිග්ගහෙ, සෙ නිග්ගහෙ දුක්කට්ඨෙ. සුක්කතෙ පටිකම්මෙ. සුක්කතා පටිපාදනාති.

නිග්ගමනවතුක්කං.

පඨමො නිග්ගහො.

සුද්ධසච්චිකට්ඨපච්චනීකානුලොමං

පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනාති? ආමන්තා. යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනාති? න හෙවං චත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – භඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන, තෙන ච ත රෙ චත්තබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති. යං තත්ථ වදෙසි “චත්තබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා’”ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන චත්තබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති, නො ච ච ත රෙ චත්තබ්බෙ

“පුග්ගලො භූපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා” ති, යං තත්ථ වදෙසි “චත්තඛිබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො භූපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තඛිබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො භූපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’” ති, මිච්ඡා.

පච්චනීකපඤ්චකං.

පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං චත්තඛිබ්බෙ.

ආජානාහි පටිකම්මං – හඤ්චි පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා” ති. යං තත්ථ වදෙසි “චත්තඛිබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තඛිබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’” ති, මිච්ඡා.

නො වෙ පන චත්තඛිබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා” ති, නො ච චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ “පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා” ති. යං තත්ථ වදෙසි “චත්තඛිබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තඛිබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’” ති, මිච්ඡා.

පටිකම්මවතුක්කං.

ත්ථං වෙ පන මඤ්ඤසි “චත්තඛිබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තඛිබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’” ති. තෙන තච තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤාය හෙවං පටිජානන්තං හෙවං නිග්ගහෙතඛිබ්බෙ, අථ තං නිග්ගණ්හාම, සුනිග්ගහිතො ච හොසි –

හඤ්චි පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා” ති. යං තත්ථ වදෙසි “චත්තඛිබ්බෙ බො ‘පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තඛිබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’” ති, මිච්ඡා.

නො වෙ පන චත්තඛිබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තනො සො පුග්ගලො උපලඛනි සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා” ති, නො ච චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ

“පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති, යං තත්ථ වදෙසි “චත්තඛබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන’, නො ච චත්තඛබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා’”ති, ඉදං තෙ මිච්ඡා.

නිග්ගහවතුක්කං.

එසෙ වෙ දුන්නිග්ගහිතෙ හෙවමෙවං තත්ථ දක්ඛ, “චත්තඛබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන’, නො ච චත්තඛබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා’”ති, නො ච මයං තයා තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤාය හෙවං පටිජානන්තා හෙවං නිග්ගහෙතඛබ්බා, අප මං නිග්ගණ්හාසි, දුන්නිග්ගහිතා ච හොම –

හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන, තෙන චත රෙ චත්තඛබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති. යං තත්ථ වදෙසි “චත්තඛබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන’, නො ච චත්තඛබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා’”ති, මිච්ඡා.

නො වෙ පන චත්තඛබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති, නො ච චත රෙ චත්තඛබ්බෙ “පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති. යං තත්ථ වදෙසි “චත්තඛබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන’, නො ච චත්තඛබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා’”ති, ඉදං තෙ මිච්ඡා.

උපනයනවතුක්කං.

න හෙවං නිග්ගහෙතඛබ්බෙ, තෙන හි යං නිග්ගණ්හාසි – හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන, තෙන චත රෙ චත්තඛබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති. යං තත්ථ වදෙසි “චත්තඛබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන’, නො ච චත්තඛබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා’”ති, මිච්ඡා.

නො වෙ පන චත්තඛබ්බෙ “යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති, නො ච චත රෙ චත්තඛබ්බෙ “පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොනා”ති. යං තත්ථ වදෙසි “චත්තඛබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන’, නො ච චත්තඛබ්බෙ ‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති

සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතා’’ති, ඉදං තෙ මිච්ඡා, තෙන හි යෙ කතෙ නිග්ගහෙ, සෙ නිග්ගහෙ දුක්ඛටෙ. සුක්කතෙ පටිකම්මෙ, සුක්කතා පටිපාදනාති.

නිග්ගමනවතුක්කං.

දුතියො නිග්ගහො.

ඔකාසසවිච්ඡිකට්ඨඅනුලොමපච්චනීකං.

පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතාති? ආමන්තා. සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතාති? න හෙවං චත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – භඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙත, තෙන චත රෙ චත්තබ්බෙ “සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතා’’ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙත’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතා’’ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන චත්තබ්බෙ “සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතා’’ති, නො ච චත රෙ චත්තබ්බෙ “පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතා’’ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙත’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතා’’ති, මිච්ඡා...පෙ.....

තතියො නිග්ගහො.

කාලසවිච්ඡිකට්ඨඅනුලොමපච්චනීකං.

පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතාති? ආමන්තා. සබ්බදා පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතාති? න හෙවං චත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – භඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙත, තෙන චත රෙ චත්තබ්බෙ “සබ්බදා පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතා’’ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙත’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘සබ්බදා පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතා’’ති මිච්ඡා.

නො චෙ පන චත්තබ්බෙ “සබ්බදා පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතා’’ති, නො ච චත රෙ චත්තබ්බෙ “පුග්ගලො උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතා’’ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො

උපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා', නො ච චත්තඛිබ්බෙ 'සඛ්ඛදා පුග්ගලො
උපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා''ති, ඕච්ඡා...පෙ.....

චතුත්ථො නිග්ගහො.

අවයවසච්චිකට්ඨඅනුලොමපච්චනීකං

පුග්ගලො උපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතාති? ආමන්තා. සඛ්ඛෙසු පුග්ගලො
උපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතාති? න හෙවං චත්තඛිබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං - හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා,
තෙන චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ "සඛ්ඛෙසු පුග්ගලො උපලබ්‍හති
සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා''ති. යං තත්ථ චදෙසි "චත්තඛිබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො
උපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා', නො ච චත්තඛිබ්බෙ 'සඛ්ඛෙසු පුග්ගලො
උපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා''ති? ඕච්ඡා.

නො චෙ පන චත්තඛිබ්බෙ "සඛ්ඛෙසු පුග්ගලො උපලබ්‍හති
සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා''ති, නො ච චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ "පුග්ගලො උපලබ්‍හති
සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා''ති. යං තත්ථ චදෙසි "චත්තඛිබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො
උපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා', නො ච චත්තඛිබ්බෙ 'සඛ්ඛෙසු පුග්ගලො
උපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා''ති, ඕච්ඡා...පෙ.....

පඤ්චමො නිග්ගහො.

ඔකාසසච්චිකට්ඨපච්චනීකානුලොමං

පුග්ගලො නුපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතාති? ආමන්තා. සඛ්ඛත්ථ
පුග්ගලො නුපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතාති? න හෙවං චත්තඛිබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං - හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා,
තෙන චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ "සඛ්ඛත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්‍හති
සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා''ති. යං තත්ථ චදෙසි "චත්තඛිබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො
නුපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා', නො ච චත්තඛිබ්බෙ 'සඛ්ඛත්ථ පුග්ගලො
නුපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා''ති, ඕච්ඡා.

නො චෙ පන චත්තඛිබ්බෙ "සඛ්ඛත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්‍හති
සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා''ති, නො ච චත රෙ චත්තඛිබ්බෙ "පුග්ගලො නුපලබ්‍හති
සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා''ති. යං තත්ථ චදෙසි "චත්තඛිබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො
නුපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා', නො ච චත්තඛිබ්බෙ 'සඛ්ඛත්ථ පුග්ගලො
නුපලබ්‍හති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා''ති, ඕච්ඡා...පෙ.....

ජටියො නිග්ගහො.

කාලසච්චිකට්ඨපච්චනීකානුලොමං.

පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. සබ්බදා පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං චත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන චත රෙ චත්තබ්බෙ “සබ්බදා පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘සබ්බදා පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’”ති, මිච්ඡා.

නො වෙ පන චත්තබ්බෙ “සබ්බදා පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති, නො ච චත රෙ චත්තබ්බෙ “පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘සබ්බදා පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’”ති, මිච්ඡා...පෙ.....

සත්තමො නිග්ගහො.

අවයචසච්චිකට්ඨපච්චනීකානුලොමං.

පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. සබ්බෙසු පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං චත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන චත රෙ චත්තබ්බෙ “සබ්බෙසු පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘සබ්බෙසු පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’”ති, මිච්ඡා.

නො වෙ පන චත්තබ්බෙ “සබ්බෙසු පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති, නො ච චත රෙ චත්තබ්බෙ “පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති. යං තත්ථ චදෙසි “චත්තබ්බෙ ඛො ‘පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන’, නො ච චත්තබ්බෙ ‘සබ්බෙසු පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’”ති, මිච්ඡා...පෙ.....

අට්ඨමො නිග්ගහො.

කථාචත්ථුමානිකා නිට්ඨිතා.

6. යමකමානිකා

මූලයමකං

කුසලපදනායවතුක්කං

යෙ කෙවි කුසලා ධම්මා (යම. 1.මූලයමක.1 ආදයො), සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා.
යෙ වා පන කුසලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙවි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලා. යෙ වා පන
කුසලමූලෙන එකමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙවි කුසලමූලෙන එකමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන
අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා
කුසලා.

යෙ කෙවි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලමූලා,
සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙවි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලමූලා. යෙ වා පන
කුසලමූලෙන එකමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙවි කුසලමූලෙන එකමූලමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන
අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ
ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙවි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලකා. යෙ වා පන කුසලමූලකා,
සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙවි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලකා. යෙ වා පන
කුසලමූලෙන එකමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙවි කුසලමූලෙන එකමූලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන
අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකා. යෙ වා පන කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකා, සබ්බෙ තෙ
ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙවි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලමූලකා. යෙ වා පන
කුසලමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙවි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලමූලකා. යෙ වා පන
කුසලමූලෙන එකමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙවි කුසලමුලෙන එකමුලමුලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලමුලකා. යෙ වා පන කුසලමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

අකුසලපදනායවතුක්කං

යෙ කෙවි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලා. යෙ වා පන අකුසලමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙවි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලෙන එකමුලා. යෙ වා පන අකුසලමුලෙන එකමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙවි අකුසලමුලෙන එකමුලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලා. යෙ වා පන අකුසලමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙවි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලමුලා. යෙ වා පන අකුසලමුලමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙවි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලෙන එකමුලමුලා. යෙ වා පන අකුසලමුලෙන එකමුලමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙවි අකුසලමුලෙන එකමුලමුලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලමුලා. යෙ වා පන අකුසලමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙවි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලකා. යෙ වා පන අකුසලමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙවි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලෙන එකමුලකා. යෙ වා පන අකුසලමුලෙන එකමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙවි අකුසලමුලෙන එකමුලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලකා. යෙ වා පන අකුසලමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙවි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලමුලකා. යෙ වා පන අකුසලමුලමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙවි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලෙන එකමුලමුලකා. යෙ වා පන අකුසලමුලෙන එකමුලමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙවි අකුසලමූලෙන ඵකමූලමූලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලකා. යෙ වා පන අකුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

අර්‍යාකතපදනායවතුක්කං

යෙ කෙව් අඛ්‍යාකතා ධර්මා, සඛ්ඛෙ තෙ අඛ්‍යාකතමුලා. යෙ වා පන අඛ්‍යාකතමුලා, සඛ්ඛෙ තෙ ධර්මා අඛ්‍යාකතා.

යෙ කෙව් අබ්‍යාකතා ධර්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමුලෙන ඵකමුලා. යෙ වා භන අබ්‍යාකතමුලෙන ඵකමුලා, සබ්බෙ තෙ ධර්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙවි අබ්‍යාකතමූලෙන ඵකමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙවි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමුලමුලා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමුලමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙච් අඛ්‍යාකතා ධර්මා, සබ්බෙ තෙ අඛ්‍යාකතමුලෙන ඵකමුලමුලා. යෙ චා පන අඛ්‍යාකතමුලෙන ඵකමුලමුලා, සබ්බෙ තෙ ධර්මා අඛ්‍යාකතා.

යෙ කෙවි අබ්‍යාකතමූලෙන ඵකමූලමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙච් අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලකා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙව් අබ්‍යාකතා ධර්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමුලෙන එකමුලකා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමුලෙන එකමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධර්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙච් අබ්‍යාකතමූලෙන ඵකමූලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤාමඤ්ඤමූලකා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤාමඤ්ඤමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙව් අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමුලමුලකා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමුලමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙවි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමුලෙන එකමුලමුලකා. යෙ
වා පන අබ්‍යාකතමුලෙන එකමුලමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙවි අඛ්‍යාතනමුලෙන එකමුලමුලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අඛ්‍යාතනමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලමුලකා. යෙ වා පන අඛ්‍යාතනමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අඛ්‍යාතනා.

නාමපදනයවතුක්කං

යෙ කෙවි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලා. යෙ වා පන නාමමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලෙන එකමුලා. යෙ වා පන නාමමුලෙන එකමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි නාමමුලෙන එකමුලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලා. යෙ වා පන නාමමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලමුලා. යෙ වා පන නාමමුලමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලෙන එකමුලමුලා. යෙ වා පන නාමමුලෙන එකමුලමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි නාමමුලෙන එකමුලමුලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලමුලා. යෙ වා පන නාමමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලමුලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලකා. යෙ වා පන නාමමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලෙන එකමුලකා. යෙ වා පන නාමමුලෙන එකමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි නාමමුලෙන එකමුලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලකා. යෙ වා පන නාමමුලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලමුලකා. යෙ වා පන නාමමුලමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලෙන එකමුලමුලකා. යෙ වා පන නාමමුලෙන එකමුලමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි නාමමුලෙන එකමුලමුලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමුලෙන
අඤ්ඤාමඤ්ඤාමුලමුලකා. යෙ වා පන නාමමුලෙන අඤ්ඤාමඤ්ඤාමුලමුලකා, සබ්බෙ
තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙවි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලහෙතු...පෙ....
කුසලනිදානා...පෙ.... කුසලසම්භවා...පෙ.... කුසලප්පභවා...පෙ....
කුසලසමුට්ඨානා...පෙ.... කුසලාභාරා...පෙ.... කුසලාරම්මණා...පෙ....
කුසලපච්චයා...පෙ.... කුසලසමුදයා...පෙ.....

මූලං හෙතු නිදානඤ්ච, සම්භවො පභවෙන ච;
සමුට්ඨානාභාරාරම්මණා, පච්චයො සමුදයෙන වාතී.

මූලයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

ඛන්ධයමකං

පඤ්ඤාත්තිවාරො

පඤ්චක්ඛන්ධා (යම. 1.ඛන්ධයමක.1 ආදයො) – රූපක්ඛන්ධො
වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සච්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූපං.

වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, වෙදනාක්ඛන්ධො වෙදනා.

සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඤ්ඤා.

සච්ඛාරා සච්ඛාරක්ඛන්ධො, සච්ඛාරක්ඛන්ධො සච්ඛාරා.

විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණං.

පච්චනීකං

න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න රූපක්ඛන්ධො න රූපං.

න වෙදනා න වෙදනාක්ඛන්ධො, න වෙදනාක්ඛන්ධො න වෙදනා.

න සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො න සඤ්ඤා.

න සච්චාරා න සච්චාරක්ඛන්තො, න සච්චාරක්ඛන්තො න සච්චාරා.

න විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්තො, න විඤ්ඤාණක්ඛන්තො න විඤ්ඤාණං.

පදසොධනමූලචක්ඛවාරො

අනුලොමං

රූපං රූපක්ඛන්තො, ඛන්තා වෙදනාක්ඛන්තො.

රූපං රූපක්ඛන්තො, ඛන්තා සඤ්ඤාක්ඛන්තො.

රූපං රූපක්ඛන්තො, ඛන්තා සච්චාරක්ඛන්තො.

රූපං රූපක්ඛන්තො, ඛන්තා විඤ්ඤාණක්ඛන්තො.

වෙදනා වෙදනාක්ඛන්තො, ඛන්තා රූපක්ඛන්තො.

වෙදනා වෙදනාක්ඛන්තො, ඛන්තා සඤ්ඤාක්ඛන්තො.

වෙදනා වෙදනාක්ඛන්තො, ඛන්තා සච්චාරක්ඛන්තො.

වෙදනා වෙදනාක්ඛන්තො, ඛන්තා විඤ්ඤාණක්ඛන්තො.

සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්තො, ඛන්තා රූපක්ඛන්තො.

සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්තො, ඛන්තා වෙදනාක්ඛන්තො.

සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්තො, ඛන්තා සච්චාරක්ඛන්තො.

සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්තො, ඛන්තා විඤ්ඤාණක්ඛන්තො.

සච්චාරා සච්චාරක්ඛන්තො, ඛන්තා රූපක්ඛන්තො.

සච්චාරා සච්චාරක්ඛන්තො, ඛන්තා වෙදනාක්ඛන්තො.

සච්චාරා සච්චාරක්ඛන්තො, ඛන්තා සඤ්ඤාක්ඛන්තො.

සච්චාරා සච්චාරක්ඛන්තො, ඛන්තා විඤ්ඤාණක්ඛන්තො.

විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්තො, ඛන්තා රූපක්ඛන්තො.

විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්තො, ඛන්තා වෙදනාක්ඛන්තො.

විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, ඛන්ධා සඬබ්බාරක්ඛන්ධො.

පච්චනීකං

න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො.

න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඬබ්බාරක්ඛන්ධො.

න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

න වෙදනා න වෙදනාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපක්ඛන්ධො.

න වෙදනා න වෙදනාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

න වෙදනා න වෙදනාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඬබ්බාරක්ඛන්ධො.

න වෙදනා න වෙදනාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

න සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපක්ඛන්ධො.

න සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො.

න සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඬබ්බාරක්ඛන්ධො.

න සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

න සඬබ්බාරා න සඬබ්බාරක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපක්ඛන්ධො.

න සඬබ්බාරා න සඬබ්බාරක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො.

න සඬබ්බාරා න සඬබ්බාරක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

න සඬබ්බාරා න සඬබ්බාරක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

න විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපක්ඛන්ධො.

න විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො.

න විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

න විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඨබ්බාරක්ඛන්ධො.

සුද්ධඛන්ධවාරො

අනුලොමං

රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපං.

වෙදනා ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා.

සඤ්ඤා ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤා.

සඨබ්බාරා ඛන්ධො, ඛන්ධා සඨබ්බාරා.

විඤ්ඤාණං ඛන්ධො, ඛන්ධා විඤ්ඤාණං.

පච්චතීකං

න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපං.

න වෙදනා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා.

න සඤ්ඤා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤා.

න සඨබ්බාරා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඨබ්බාරා.

න විඤ්ඤාණං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණං.

සුද්ධඛන්ධමූලචක්ඛවාරො

අනුලොමං

රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා.

රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤා.

රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා සඨබ්බාරා.

රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා විඤ්ඤාණං.

වෙදනා ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපං.

වෙදනා ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤා.

වෙදනා බන්ධො, බන්ධා සඬබාරා.

වෙදනා බන්ධො, බන්ධා විඤ්ඤාණං.

සඤ්ඤා බන්ධො, බන්ධා රූපං.

සඤ්ඤා බන්ධො, බන්ධා වෙදනා.

සඤ්ඤා බන්ධො, බන්ධා සඬබාරා.

සඤ්ඤා බන්ධො, බන්ධා විඤ්ඤාණං.

සඬබාරා බන්ධො, බන්ධා රූපං.

සඬබාරා බන්ධො, බන්ධා වෙදනා.

සඬබාරා බන්ධො, බන්ධා සඤ්ඤා.

සඬබාරා බන්ධො, බන්ධා විඤ්ඤාණං.

විඤ්ඤාණං බන්ධො, බන්ධා රූපං.

විඤ්ඤාණං බන්ධො, බන්ධා වෙදනා.

විඤ්ඤාණං බන්ධො, බන්ධා සඤ්ඤා.

විඤ්ඤාණං බන්ධො, බන්ධා සඬබාරා.

පච්චනීකං

න රූපං න බන්ධො, න බන්ධා න වෙදනා.

න රූපං න බන්ධො, න බන්ධා න සඤ්ඤා.

න රූපං න බන්ධො, න බන්ධා න සඬබාරා.

න රූපං න බන්ධො, න බන්ධා න විඤ්ඤාණං.

න වෙදනා න බන්ධො, න බන්ධා න රූපං.

න වෙදනා න බන්ධො, න බන්ධා න සඤ්ඤා.

න වෙදනා න බන්ධො, න බන්ධා න සඬබාරා.

න වෙදනා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණං.

න සඤ්ඤා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපං.

න සඤ්ඤා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා.

න සඤ්ඤා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඨ්ඨාරා.

න සඤ්ඤා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණං.

න සඨ්ඨාරා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපං.

න සඨ්ඨාරා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා.

න සඨ්ඨාරා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤා.

න සඨ්ඨාරා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණං.

න විඤ්ඤාණං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපං.

න විඤ්ඤාණං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා.

න විඤ්ඤාණං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤා.

න විඤ්ඤාණං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඨ්ඨාරා.

ඛන්ධයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

ආයතනයමකං

පණ්ණත්තිවාරො

ද්වාදසායතනානි (යම. 1.ආයතනයමක.1 ආදයො) – චක්ඛායතනං
සොතායතනං සානායතනං ජීව්හායතනං කායායතනං රූපායතනං සද්දායතනං
ගන්ධායතනං රසායතනං ඓද්ධිකායතනං මනායතනං ධම්මායතනං.

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු චක්ඛායතනං, චක්ඛායතනං චක්ඛු.

සොතං සොතායතනං, සොතායතනං සොතං.

සානං සානායතනං, සානායතනං සානං.

ජීවිහා ජීවිහායතනං, ජීවිහායතනං ජීවිහා.

කායො කායායතනං, කායායතනං කායො.

රූපං රූපායතනං, රූපායතනං රූපං.

සද්දො සද්දායතනං, සද්දායතනං සද්දො.

ගන්ධො ගන්ධායතනං, ගන්ධායතනං ගන්ධො.

රසො රසායතනං, රසායතනං රසො.

ඵොට්ඨබ්බො ඵොට්ඨබ්බායතනං, ඵොට්ඨබ්බායතනං ඵොට්ඨබ්බො.

මනො මනායතනං, මනායතනං මනො.

ධම්මො ධම්මායතනං, ධම්මායතනං ධම්මො.

පච්චනීකං

න චක්ඛු න චක්ඛායතනං, න චක්ඛායතනං න චක්ඛු.

න සොනං න සොනායතනං, න සොනායතනං න සොනං.

න සානං න සානායතනං, න සානායතනං න සානං.

න ජීවිහා න ජීවිහායතනං, න ජීවිහායතනං න ජීවිහා.

න කායො න කායායතනං, න කායායතනං න කායො.

න රූපං න රූපායතනං, න රූපායතනං න රූපං.

න සද්දො න සද්දායතනං, න සද්දායතනං න සද්දො.

න ගන්ධො න ගන්ධායතනං, න ගන්ධායතනං න ගන්ධො.

න රසො න රසායතනං, න රසායතනං න රසො.

න ඵොට්ඨබ්බො න ඵොට්ඨබ්බායතනං, න ඵොට්ඨබ්බායතනං න ඵොට්ඨබ්බො.

න මනො න මනායතනං, න මනායතනං න මනො.

න ධම්මො න ධම්මායතනං, න ධම්මායතනං න ධම්මො.

පදසොධනමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු චක්ඛායතනං, ආයතනා සොතායතනං.

චක්ඛු චක්ඛායතනං, ආයතනා ඝාතායතනං.

චක්ඛු චක්ඛායතනං, ආයතනා ජීව්හායතනං...පෙ.....

චක්ඛු චක්ඛායතනං, ආයතනා ධම්මායතනං.

සොතං සොතායතනං, ආයතනා චක්ඛායතනං.

සොතං සොතායතනං, ආයතනා ඝාතායතනං...පෙ.....

සොතං සොතායතනං, ආයතනා ධම්මායතනං.

ඝාතං ඝාතායතනං, ආයතනා චක්ඛායතනං...පෙ.....

ඝාතං ඝාතායතනං, ආයතනා ධම්මායතනං...පෙ.....

ධම්මො ධම්මායතනං, ආයතනා චක්ඛායතනං.

ධම්මො ධම්මායතනං, ආයතනා සොතායතනං...පෙ.....

ධම්මො ධම්මායතනං, ආයතනා මනායතනං. (චක්කං ඛන්ධිතඛං.)

පච්චතීකං

න චක්ඛු න චක්ඛායතනං, නායතනා න සොතායතනං.

න චක්ඛු න චක්ඛායතනං, නායතනා න ඝාතායතනං...පෙ.....

න චක්ඛු න චක්ඛායතනං, නායතනා න ධම්මායතනං.

න සොතං න සොතායතනං, නායතනා න චක්ඛායතනං...පෙ.....

න සොතං න සොතායතනං, නායතනා න ධම්මායතනං.

න ඝාතං න ඝාතායතනං, නායතනා න චක්ඛායතනං...පෙ.....

න සානං න සානායතනං, නායතනා න ධම්මායතනං...පෙ.....

න ධම්මො න ධම්මායතනං, නායතනා න චක්ඛායතනං.

න ධම්මො න ධම්මායතනං, නායතනා න සොකායතනං...පෙ.....

න ධම්මො න ධම්මායතනං, නායතනා න මනායතනං. (චක්කං ඛන්ධිතඛිබ්බං.)

සුද්ධායතනවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු ආයතනං, ආයතනා චක්ඛු.

සොතං ආයතනං, ආයතනා සොතං.

සානං ආයතනං, ආයතනා සානං.

ජීවිහා ආයතනං, ආයතනා ජීවිහා.

කායො ආයතනං, ආයතනා කායො.

රූපං ආයතනං, ආයතනා රූපං.

සද්දො ආයතනං, ආයතනා සද්දො.

ගන්ධො ආයතනං, ආයතනා ගන්ධො.

රසො ආයතනං, ආයතනා රසො.

ඵොට්ඨඛිබ්බො ආයතනං, ආයතනා ඵොට්ඨඛිබ්බො.

මනො ආයතනං, ආයතනා මනො.

ධම්මො ආයතනං, ආයතනා ධම්මො.

පච්චතීකං

න චක්ඛු නායතනං, නායතනා න චක්ඛු.

න සොතං නායතනං, නායතනා න සොතං.

න සානං නායතනං, නායතනා න සානං.

න ජීවිතා නායකනං, නායකනා න ජීවිතා.

න කායො නායකනං, නායකනා න කායො.

න රූපං නායකනං, නායකනා න රූපං.

න සද්දො නායකනං, නායකනා න සද්දො.

න ගන්ධො නායකනං, නායකනා න ගන්ධො.

න රසො නායකනං, නායකනා න රසො.

න ඵොට්ඨබ්බො නායකනං, නායකනා න ඵොට්ඨබ්බො.

න මනො නායකනං, නායකනා න මනො.

න ධම්මො නායකනං, නායකනා න ධම්මො.

සුද්ධායකනමූලවක්කවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු ආයතනං, ආයතනා සොතං...පෙ.....

චක්ඛු ආයතනං, ආයතනා ධම්මො.

සොතං ආයතනං, ආයතනා චක්ඛු...පෙ.....

සොතං ආයතනං, ආයතනා ධම්මො.

සානං ආයතනං, ආයතනා චක්ඛු...පෙ.....

සානං ආයතනං, ආයතනා ධම්මො...පෙ.....

ධම්මො ආයතනං, ආයතනා චක්ඛු.

ධම්මො ආයතනං, ආයතනා සොතං...පෙ.....

ධම්මො ආයතනං, ආයතනා මනො. (චක්කං ඛන්ධිතබ්බං.)

පච්චතීකං

න චක්ඛු නායකනං, නායකනා න සොතං...පෙ.....

න චක්ඛු නායතනං, නායතනා න ධම්මො.

න සොතං නායතනං, නායතනා න චක්ඛු...පෙ.....

න සොතං නායතනං, නායතනා න ධම්මො.

න සානං නායතනං, නායතනා න චක්ඛු...පෙ.....

න සානං නායතනං, නායතනා න ධම්මො...පෙ.....

න ධම්මො නායතනං, නායතනා න චක්ඛු.

න ධම්මො නායතනං, නායතනා න සොතං...පෙ.....

න ධම්මො නායතනං, නායතනා න මනො. (චක්කං ඛන්ධිතඛිඛං.)

ආයතනයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

ධාතුයමකං

පණ්ණත්තිවාරො

අවිඨාරස ධාතුයො (යම. 1.ධාතූරමක.1 ආදයො) – චක්ඛුධාතු සොතධාතු
සානධාතු ජීවිහාධාතු කායධාතු රූපධාතු සද්දධාතු ගන්ධධාතු රසධාතු
ථොට්ඨඛිධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු සොතවිඤ්ඤාණධාතු සානවිඤ්ඤාණධාතු
ජීවිහාවිඤ්ඤාණධාතු කායවිඤ්ඤාණධාතු මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු
ධම්මධාතු.

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු චක්ඛුධාතු, චක්ඛුධාතු චක්ඛු.

සොතං සොතධාතු, සොතධාතු සොතං...පෙ.....

චක්ඛුවිඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු
චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.....

මනො මනොධාතු, මනොධාතු මනො.

මනොවිඤ්ඤාණං මනොවිඤ්ඤාණධාතු, මනොවිඤ්ඤාණධාතු
මනොවිඤ්ඤාණං.

ධම්මො ධම්මධාතු, ධම්මධාතු ධම්මො.

පච්චනීකං

න චක්ඛු න චක්ඛුධාතු, න චක්ඛුධාතු න චක්ඛු.

න සොතං න සොතධාතු, න සොතධාතු න සොතං...පෙ.....

න චක්ඛුවිඤ්ඤාණං න චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු, න චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු න චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.....

න මනො න මනොධාතු, න මනොධාතු න මනො.

න මනොවිඤ්ඤාණං න මනොවිඤ්ඤාණධාතු, න මනොවිඤ්ඤාණධාතු න මනොවිඤ්ඤාණං.

න ධම්මො න ධම්මධාතු, න ධම්මධාතු න ධම්මො.

පදසොධනමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු චක්ඛුධාතු, ධාතු සොතධාතු...පෙ.....

චක්ඛු චක්ඛුධාතු, ධාතු ධම්මධාතු. (යථා ආයතනයමකෙ චක්කං ඛන්ධිතං, එවම්ඨ චක්කං ඛන්ධිතඛිඛං.)

පච්චනීකං

න චක්ඛු න චක්ඛුධාතු, න ධාතු න සොතධාතු.

න චක්ඛු න චක්ඛුධාතු, න ධාතු න සොතධාතු...පෙ.....

න චක්ඛු න චක්ඛුධාතු, න ධාතු න ධම්මධාතු...පෙ.....

න ධම්මො න ධම්මධාතු, න ධාතු න චක්ඛුධාතු...පෙ.....

න ධම්මො න ධම්මධාතු, න ධාතු න මනොවිඤ්ඤාණධාතු. (චක්කං ඛන්ධිතඛිඛං.)

සුද්ධධාතුචාරො

අනුලොමං

චක්ඛු ධාතු, ධාතු චක්ඛු...පෙ.....

චක්ඛුවිඤ්ඤාණං ධාතු, ධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.....

මනොවිඤ්ඤාණං ධාතු, ධාතු මනොවිඤ්ඤාණං.

ධම්මො ධාතු, ධාතු ධම්මො.

පච්චනීකං

න චක්ඛු න ධාතු, න ධාතු න චක්ඛු...පෙ.....

න චක්ඛුවිඤ්ඤාණං න ධාතු, න ධාතු න චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.....

න මනොවිඤ්ඤාණං න ධාතු, න ධාතු න මනොවිඤ්ඤාණං.

න ධම්මො න ධාතු, න ධාතු න ධම්මො.

සුද්ධධාතුමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු ධාතු, ධාතු සොතං...පෙ.....

චක්ඛු ධාතු, ධාතු ධම්මො...පෙ.....

ධම්මො ධාතු, ධාතු චක්ඛු...පෙ.....

ධම්මො ධාතු, ධාතු මනොවිඤ්ඤාණං. (චක්කං ඛන්ධිතඛිබ්බං.)

පච්චනීකං

න චක්ඛු න ධාතු, න ධාතු න සොතං...පෙ.....

න චක්ඛු න ධාතු, න ධාතු න ධම්මො...පෙ.....

න ධම්මො න ධාතු, න ධාතු න චක්ඛු...පෙ.....

න ධම්මො න ධාතු, න ධාතු න මනොවිඤ්ඤාණං. (චක්කං ඛන්ධිතඛිබ්බං.)

ධාතුයමකමානිකා නිට්ඨිතා.

සච්චයමකං

පණ්ණත්තිවාරො

චන්තාරි සච්චානි (යම. 1.සච්චයමක.1 ආදයො) – දුක්ඛසච්චං සමුදයසච්චං
නිරොධසච්චං මග්ගසච්චං.

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

දුක්ඛං දුක්ඛසච්චං, දුක්ඛසච්චං දුක්ඛං.

සමුදයො සමුදයසච්චං, සමුදයසච්චං සමුදයො.

නිරොධො නිරොධසච්චං, නිරොධසච්චං නිරොධො.

මග්ගො මග්ගසච්චං, මග්ගසච්චං මග්ගො.

පච්චනිකං

න දුක්ඛං න දුක්ඛසච්චං, න දුක්ඛසච්චං න දුක්ඛං.

න සමුදයො න සමුදයසච්චං, න සමුදයසච්චං න සමුදයො.

න නිරොධො න නිරොධසච්චං, න නිරොධසච්චං න නිරොධො.

න මග්ගො න මග්ගසච්චං, න මග්ගසච්චං න මග්ගො.

පදසොධනමූලවක්කවාරො

අනුලොමං

දුක්ඛං දුක්ඛසච්චං, සච්චා සමුදයසච්චං.

දුක්ඛං දුක්ඛසච්චං, සච්චා නිරොධසච්චං.

දුක්ඛං දුක්ඛසච්චං, සච්චා මග්ගසච්චං.

සමුදයො සමුදයසච්චං, සච්චා දුක්ඛසච්චං.

සමුදයො සමුදයසච්චං, සච්චා නිරොධසච්චං.

සමුදයො සමුදයසච්චං, සච්චා මග්ගසච්චං.

නිරොධො නිරොධසච්චං, සච්චා දුක්ඛසච්චං.

නිරොධො නිරොධසච්චං, සච්චා සමුදයසච්චං.

නිරොධො නිරොධසච්චං, සච්චා මග්ගසච්චං.

මග්ගො මග්ගසච්චං, සච්චා දුක්ඛසච්චං.

මග්ගො මග්ගසච්චං, සච්චා සමුදයසච්චං.

මග්ගො මග්ගසච්චං, සච්චා නිරොධසච්චං.

පච්චනීකං

න දුක්ඛං න දුක්ඛසච්චං, න සච්චා න සමුදයසච්චං.

න දුක්ඛං න දුක්ඛසච්චං, න සච්චා න නිරොධසච්චං.

න දුක්ඛං න දුක්ඛසච්චං, න සච්චා න මග්ගසච්චං.

න සමුදයො න සමුදයසච්චං, න සච්චා න දුක්ඛසච්චං.

න සමුදයො න සමුදයසච්චං, න සච්චා න නිරොධසච්චං.

න සමුදයො න සමුදයසච්චං, න සච්චා න මග්ගසච්චං.

න නිරොධො න නිරොධසච්චං, න සච්චා න දුක්ඛසච්චං.

න නිරොධො න නිරොධසච්චං, න සච්චා න සමුදයසච්චං.

න නිරොධො න නිරොධසච්චං, න සච්චා න මග්ගසච්චං.

න මග්ගො න මග්ගසච්චං, න සච්චා න දුක්ඛසච්චං.

න මග්ගො න මග්ගසච්චං, න සච්චා න සමුදයසච්චං.

න මග්ගො න මග්ගසච්චං, න සච්චා න නිරොධසච්චං.

සුද්ධසච්චවාරො

අනුලොමං

දුක්ඛං සච්චං, සච්චා දුක්ඛං.

සමුදයෝ සච්චං, සච්චා සමුදයෝ.

නිරොධෝ සච්චං, සච්චා නිරොධෝ.

මග්ගෝ සච්චං, සච්චා මග්ගෝ.

පච්චනීකං

න දුක්ඛං න සච්චං, න සච්චා න දුක්ඛං.

න සමුදයෝ න සච්චං, න සච්චා න සමුදයෝ.

න නිරොධෝ න සච්චං, න සච්චා න නිරොධෝ.

න මග්ගෝ න සච්චං, න සච්චා න මග්ගෝ.

සුද්ධසච්චමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

දුක්ඛං සච්චං, සච්චා සමුදයෝ.

දුක්ඛං සච්චං, සච්චා නිරොධෝ.

දුක්ඛං සච්චං, සච්චා මග්ගෝ.

සමුදයෝ සච්චං, සච්චා දුක්ඛං...පෙ.... සච්චා මග්ගෝ.

නිරොධෝ සච්චං, සච්චා දුක්ඛං...පෙ.... සච්චා මග්ගෝ.

මග්ගෝ සච්චං, සච්චා දුක්ඛං.

මග්ගෝ සච්චං, සච්චා සමුදයෝ.

මග්ගෝ සච්චං, සච්චා නිරොධෝ.

පච්චනීකං

න දුක්ඛං න සච්චං, න සච්චා න සමුදයෝ.

න දුක්ඛං න සච්චං, න සච්චා න නිරොධෝ.

න දුක්ඛං න සච්චං, න සච්චා න මග්ගෝ.

න සමුදයෝ න සච්චං, න සච්චා න දුක්ඛං...පෙ.... න සච්චා න මග්ගො.

න නිරොධො න සච්චං, න සච්චා න දුක්ඛං...පෙ.... න සච්චා න මග්ගො.

න මග්ගො න සච්චං, න සච්චා න දුක්ඛං.

න මග්ගො න සච්චං, න සච්චා න සමුදයො.

න මග්ගො න සච්චං, න සච්චා න නිරොධො.

සච්චයමකමානිකා නිට්ඨිතා.

සඬ්ඛාරයමකං

පඤ්ඤාත්තිවාරො

කයො සඬ්ඛාරා (යම. 2.සඬ්ඛාරයමක.1 ආදයො) – කායසඬ්ඛාරො
වච්චසඬ්ඛාරො චිත්තසඬ්ඛාරො. අස්සාසපස්සාසා කායසඬ්ඛාරො, විතක්කවිචාරා
වච්චසඬ්ඛාරො, සඤ්ඤා ව වෙදනා ව චිත්තසඬ්ඛාරො, යපෙත්වා විතක්කවිචාරෙ
සබ්බෙපි චිත්තසම්පයුත්තකා ධම්මා චිත්තසඬ්ඛාරො.

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

කායො කායසඬ්ඛාරො, කායසඬ්ඛාරො කායො.

වච්ච වච්චසඬ්ඛාරො, වච්චසඬ්ඛාරො වච්ච.

චිත්තං චිත්තසඬ්ඛාරො, චිත්තසඬ්ඛාරො චිත්තං.

පච්චනීකං

න කායො න කායසඬ්ඛාරො, න කායසඬ්ඛාරො න කායො.

න වච්ච න වච්චසඬ්ඛාරො, න වච්චසඬ්ඛාරො න වච්ච.

න චිත්තං න චිත්තසඬ්ඛාරො, න චිත්තසඬ්ඛාරො න චිත්තං.

පදසොධනමූලවක්කවාරො

අනුලොමං

කායො කායසඤ්චාරො, සඤ්චාරා වච්ඡසඤ්චාරො.

කායො කායසඤ්චාරො, සඤ්චාරා චිත්තසඤ්චාරො.

වච්ච වච්ඡසඤ්චාරො, සඤ්චාරා කායසඤ්චාරො.

වච්ච වච්ඡසඤ්චාරො, සඤ්චාරා චිත්තසඤ්චාරො.

චිත්තං චිත්තසඤ්චාරො, සඤ්චාරා කායසඤ්චාරො.

චිත්තං චිත්තසඤ්චාරො, සඤ්චාරා වච්ඡසඤ්චාරො.

පච්චනීකං

න කායො න කායසඤ්චාරො, න සඤ්චාරා න වච්ඡසඤ්චාරො.

න කායො න කායසඤ්චාරො, න සඤ්චාරා න චිත්තසඤ්චාරො.

න වච්ච න වච්ඡසඤ්චාරො, න සඤ්චාරා න කායසඤ්චාරො.

න වච්ච න වච්ඡසඤ්චාරො, න සඤ්චාරා න චිත්තසඤ්චාරො.

න චිත්තං න චිත්තසඤ්චාරො, න සඤ්චාරා න කායසඤ්චාරො.

න චිත්තං න චිත්තසඤ්චාරො, න සඤ්චාරා න වච්ඡසඤ්චාරො.

සුද්ධසඤ්චාරවාතො

අනුලොමං

කායසඤ්චාරො වච්ඡසඤ්චාරො, වච්ඡසඤ්චාරො කායසඤ්චාරො.

කායසඤ්චාරො චිත්තසඤ්චාරො, චිත්තසඤ්චාරො කායසඤ්චාරො.

වච්ඡසඤ්චාරො චිත්තසඤ්චාරො, චිත්තසඤ්චාරො වච්ඡසඤ්චාරො.

පච්චනීකං

න කායසඤ්චාරො න වච්ඡසඤ්චාරො, න වච්ඡසඤ්චාරො න කායසඤ්චාරො.

න කායසඤ්චාරො න චිත්තසඤ්චාරො, න චිත්තසඤ්චාරො න කායසඤ්චාරො.

න වච්ඡසඤ්චාරො න චිත්තසඤ්චාරො, න චිත්තසඤ්චාරො න වච්ඡසඤ්චාරො.

සඬුබාරයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

අනුසයයමකං

සත්තානුසයා (යම. 2.අනුසයයමක.1) – කාමරාගානුසයො පටිසානුසයො මානානුසයො දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො භවරාගානුසයො අවිජ්ජානුසයො.

අනුසයයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

චිත්තයමකං

සුද්ධචිත්තසාමඤ්ඤං

පුග්ගලවාරො

1. උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති (යම. 2.චිත්තයමක.1 ආදයො), තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති න උප්පජ්ජස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති න උප්පජ්ජස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති උප්පජ්ජස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති උප්පජ්ජස්සති, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති.

2. උප්පාදුප්පත්තවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති.

3. නිරොධුප්පත්තවාරො

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති.

යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

4. උප්පාදවාරො

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣන්තං. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣන්තං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣන්තං. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣන්තං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣන්තං. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣන්තං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජන්තං, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣන්තං. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣන්තං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජන්තං.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජන්තං, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣන්තං. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣන්තං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජන්තං.

7. උප්පජ්ජමානනනිරොධවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති.

8. උප්පජ්ජමානුප්පන්නවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජමානං, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජමානං.

9. නිරුජ්ඣමානුප්පන්නවාරො

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣමානං, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣමානං.

යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං.

10. උප්පන්නුප්පාදවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං.

යස්ස චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං.

යස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං.

යස්ස චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං.

11. අනිත්තානාගතවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, නො ච තස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, නො ච තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

12. උප්පත්තූප්පජ්ජමානවාරො

උප්පන්නං උප්පජ්ජමානං, උප්පජ්ජමානං උප්පන්නං.

න උප්පන්නං න උප්පජ්ජමානං, න උප්පජ්ජමානං න උප්පන්නං.

13. නිරුද්ධනිරුජ්ඣමානවාරො

නිරුද්ධං නිරුජ්ඣමානං, නිරුජ්ඣමානං නිරුද්ධං.

න නිරුද්ධං න නිරුජ්ඣමානං, න නිරුජ්ඣමානං න නිරුද්ධං.

14. අනික්කන්තකාලවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අනික්කන්තකාලං, නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අනික්කන්තකාලං තස්ස චිත්තං. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අනික්කන්තකාලං, උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අනික්කන්තකාලං තස්ස චිත්තං.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න නිරුප්ඤ්ඤමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස චිත්තං. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුප්ඤ්ඤමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස චිත්තං.

සුද්ධචිත්තසාමඤ්ඤං

ධම්මවාචො

1. උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවාචො

යං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුප්ඤ්ඤති, තං චිත්තං නිරුප්ඤ්ඤස්සති න උප්පජ්ජස්සති. යං වා පන චිත්තං නිරුප්ඤ්ඤස්සති න උප්පජ්ජස්සති, තං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුප්ඤ්ඤති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුප්ඤ්ඤති, තං චිත්තං න නිරුප්ඤ්ඤස්සති උප්පජ්ජස්සති. යං වා පන චිත්තං න නිරුප්ඤ්ඤස්සති උප්පජ්ජස්සති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුප්ඤ්ඤති.

2. උප්පාදුප්පන්නවාචො

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

3. නිරොධුප්පන්නවාචො

යං චිත්තං නිරුප්ඤ්ඤති, තං චිත්තං උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං නිරුප්ඤ්ඤති.

යං චිත්තං න නිරුප්ඤ්ඤති, තං චිත්තං න උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න නිරුප්ඤ්ඤති.

4. උප්පාදවාචො

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ. යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ. යං වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

5. නිරාධිපාය

යං විත්තං නිරුජ්ඣති, තං විත්තං නිරුජ්ඣත්ථ. යං වා පන විත්තං නිරුජ්ඣත්ථ,
තං විත්තං නිරුජ්ඣති.

යං චිත්තං න නිරුප්ඤ්ඤිති, තං චිත්තං න නිරුප්ඤ්ඤිත්ථ. යං වා පන චිත්තං න නිරුප්ඤ්ඤිත්ථ, තං චිත්තං න නිරුප්ඤ්ඤිති.

යං චිත්තං නිරුප්කුති, තං චිත්තං නිරුප්කුසිසති. යං වා පන චිත්තං නිරුප්කුසිසති, තං චිත්තං නිරුප්කුති.

යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

යං චිත්තං නිරුප්කික්ථං, තං චිත්තං නිරුප්කික්ථස්සති. යං වා පන චිත්තං නිරුප්කික්ථස්සති, තං චිත්තං නිරුප්කික්ථං.

යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ.

6. ငါးဖိနပ်ကုသရာသီရာသီ

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣති'ථ. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣති'ථ,
තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

7. උප්පජ්ජමානනනිරොධවාමො

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣති. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

8. උප්පජ්ජමානුප්පන්නවාමො

යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං, තං චිත්තං උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජමානං.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං, තං චිත්තං න උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං.

9. නිරුජ්ඣමානුප්පන්නවාමො

යං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං, තං චිත්තං උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං.

යං චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං, තං චිත්තං න උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං.

10. උප්පන්නුප්පාදවාමො

යං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ. යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං උප්පන්නං.

යං චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ. යං වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං න උප්පන්නං.

යං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං
උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං උප්පන්නං.

යං චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං න
උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං න උප්පන්නං.

11. අතීතානාගතවාරො

යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ව තං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති.
යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, නො ව තං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං
උප්පජ්ජිත්ථ.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, නො ව තං චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න
උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, නො ව තං චිත්තං න උප්පන්නං,
තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

12. උප්පන්තූප්පජ්ජමානවාරො

උප්පන්නං උප්පජ්ජමානං, උප්පජ්ජමානං උප්පන්නං.

න උප්පන්නං න උප්පජ්ජමානං, න උප්පජ්ජමානං න උප්පන්නං.

13. නිරුද්ධනිරුජ්ඣමානවාරො

නිරුද්ධං නිරුජ්ඣමානං, නිරුජ්ඣමානං නිරුද්ධං.

න නිරුද්ධං න නිරුජ්ඣමානං, න නිරුජ්ඣමානං න නිරුද්ධං.

14. අතික්කන්තකාලවාරො

යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං,
නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තං චිත්තං. යං වා පන
චිත්තං නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, උප්පජ්ජමානං
ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තං චිත්තං.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න
නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තං චිත්තං. යං වා පන
චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න
උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තං චිත්තං.

සුද්ධචිත්තසාමඤ්ඤං

පුග්ගලධර්මවාදය

1. උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවාදය

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස නං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස නං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති, තස්ස නං චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස නං චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති.

2. උප්පාදුප්පත්තවාදය

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස නං චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස නං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස නං චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස නං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

3. නිරොධුප්පත්තවාදය

යස්ස යං චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස නං චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස නං චිත්තං නිරුජ්ඣති.

යස්ස යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස නං චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස නං චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

4. උප්පාදවාදය

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස නං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස නං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස නං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස නං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස නං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස නං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස නං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස නං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

5. නිරාදායකයා

යස්ස යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣත්ථ, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

යස්ස යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

යස්ස යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස චා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ.

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣිතං. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣිතං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජිතං, තස්ස නං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති, තස්ස නං චිත්තං උප්පජ්ජිතං.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

7. උප්පජ්ජමානනනිරොධවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣති. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

8. උප්පජ්ජමානුප්පන්නවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං, තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජමානං.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං.

9. නිරුජ්ඣමානුප්පන්නවාරො

යස්ස යං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං, තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං.

යස්ස යං චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං.

10. උප්පන්නුප්පාදවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං.

යස්ස යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං.

11. අභිකානාගතවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, නො ච තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, නො ච තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

12. උප්පන්නුප්පජ්ජමානවාචො

උප්පන්නං උප්පජ්ජමානං, උප්පජ්ජමානං උප්පන්නං.

න උප්පන්නං න උප්පජ්ජමානං, න උප්පජ්ජමානං න උප්පන්නං.

13. නිරුද්ධනිරුජ්ඣමානවාචො

නිරුද්ධං නිරුජ්ඣමානං, නිරුජ්ඣමානං නිරුද්ධං.

න නිරුද්ධං න නිරුජ්ඣමානං, න නිරුජ්ඣමානං න නිරුද්ධං.

14. අතික්කන්තකාලවාචො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස තං චිත්තං. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස තං චිත්තං.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස තං චිත්තං. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස තං චිත්තං.

සුත්තන්තචිත්තමිස්සකවිසෙසො

යස්ස සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති...පෙ.... යස්ස චිතරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සදොසං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස චිතදොසං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සමොහං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස චිතමොහං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සංඛිත්තං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස වික්ඛිත්තං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස මහග්ගතං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස අමහග්ගතං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සඋත්තරං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස අනුත්තරං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සමාහිතං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස අසමාහිතං

චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස විමුත්තං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස අවිමුත්තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

අභිධම්මචිත්තමිස්සකවිසෙසො

යස්ස කුසලං චිත්තං උප්පජ්ජති...පෙ.... යස්ස අකුසලං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස අබ්‍යාකතං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

(එතෙන උපායෙන යාව සරණඅරණා උද්ධරිතබ්බා.)

යස්ස අරණං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස අරණං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති න උප්පජ්ජස්සති. යස්ස වා පන අරණං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති න උප්පජ්ජස්සති, තස්ස අරණං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති.

චිත්තයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

ධම්මයමකං

පණ්ණත්තිවාරො

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

කුසලා කුසලා ධම්මා (යම. 3.ධම්මයමක.1 ආදයො). කුසලා ධම්මා කුසලා.

අකුසලා අකුසලා ධම්මා. අකුසලා ධම්මා අකුසලා.

අබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතා ධම්මා. අබ්‍යාකතා ධම්මා අබ්‍යාකතා.

පච්චතීකං

න කුසලා න කුසලා ධම්මා. න කුසලා ධම්මා න කුසලා.

න අකුසලා න අකුසලා ධම්මා. න අකුසලා ධම්මා න අකුසලා.

න අබ්‍යාකතා න අබ්‍යාකතා ධම්මා. න අබ්‍යාකතා ධම්මා න අබ්‍යාකතා.

පදසොධනමූලචක්ඛවාරො

අනුලොමං

කුසලා කුසලා ධම්මා. ධම්මා අකුසලා ධම්මා.

කුසලා කුසලා ධම්මා. ධම්මා අඛ්‍යාකතා ධම්මා.

අකුසලා අකුසලා ධම්මා. ධම්මා කුසලා ධම්මා.

අකුසලා අකුසලා ධම්මා. ධම්මා අඛ්‍යාකතා ධම්මා.

අඛ්‍යාකතා අඛ්‍යාකතා ධම්මා. ධම්මා කුසලා ධම්මා.

අඛ්‍යාකතා අඛ්‍යාකතා ධම්මා. ධම්මා අකුසලා ධම්මා.

පච්චනිකං

න කුසලා න කුසලා ධම්මා. න ධම්මා න අකුසලා ධම්මා.

න කුසලා න කුසලා ධම්මා. න ධම්මා න අඛ්‍යාකතා ධම්මා.

න අකුසලා න අකුසලා ධම්මා. න ධම්මා න කුසලා ධම්මා.

න අකුසලා න අකුසලා ධම්මා. න ධම්මා න අඛ්‍යාකතා ධම්මා.

න අඛ්‍යාකතා න අඛ්‍යාකතා ධම්මා. න ධම්මා න කුසලා ධම්මා.

න අඛ්‍යාකතා න අඛ්‍යාකතා ධම්මා. න ධම්මා න අකුසලා ධම්මා.

සුද්ධධම්මවාචො

අනුලොමං

කුසලා ධම්මා. ධම්මා කුසලා.

අකුසලා ධම්මා. ධම්මා අකුසලා.

අඛ්‍යාකතා ධම්මා. ධම්මා අඛ්‍යාකතා.

පච්චනිකං

න කුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න කුසලා.

න අකුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න අකුසලා.

න අඛ්‍යාකතා න ධම්මා. න ධම්මා න අඛ්‍යාකතා.

සුද්ධධම්මමූලවක්කවාරො

අනුලොමං

කුසලා ධම්මා. ධම්මා අකුසලා.

කුසලා ධම්මා. ධම්මා අබ්‍යාකතා.

අකුසලා ධම්මා. ධම්මා කුසලා.

අකුසලා ධම්මා. ධම්මා අබ්‍යාකතා.

අබ්‍යාකතා ධම්මා. ධම්මා කුසලා.

අබ්‍යාකතා ධම්මා. ධම්මා අකුසලා.

පච්චතීකං

න කුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න අකුසලා.

න කුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න අබ්‍යාකතා.

න අකුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න කුසලා.

න අකුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න අබ්‍යාකතා.

න අබ්‍යාකතා න ධම්මා. න ධම්මා න කුසලා.

න අබ්‍යාකතා න ධම්මා. න ධම්මා න අකුසලා.

ධම්මයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියයමකං

පණණත්තිවාරො

බාවිසතින්ද්‍රියානි (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.1 ආදයො) – චක්ඛුන්ද්‍රියං සොතින්ද්‍රියං
සානින්ද්‍රියං ජීව්හින්ද්‍රියං කාශින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං ඉත්ථීන්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං
සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රියං
සද්ධින්ද්‍රියං වීරිගින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං
අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

පදසොධනවාරො

අනුලෝම

චක්ඛු චක්ඛන්ද්‍රියං, චක්ඛන්ද්‍රියං චක්ඛු.

සොතං සොතින්ද්‍රියං, සොතින්ද්‍රියං සොතං.

සානං සානින්ද්‍රියං, සානින්ද්‍රියං සානං.

ජීවිහා ජීවිහින්ද්‍රියං, ජීවිහින්ද්‍රියං ජීවිහා.

කායො කායින්ද්‍රියං, කායින්ද්‍රියං කායො.

මනො මනින්ද්‍රියං, මනින්ද්‍රියං මනො.

ඉත්ථි ඉත්ථින්ද්‍රියං, ඉත්ථින්ද්‍රියං ඉත්ථි.

පුරිසො පුරිසින්ද්‍රියං, පුරිසින්ද්‍රියං පුරිසො.

ජීවිතං ජීවිතින්ද්‍රියං, ජීවිතින්ද්‍රියං ජීවිතං.

සුඛං සුඛින්ද්‍රියං, සුඛින්ද්‍රියං සුඛං.

දුක්ඛං දුක්ඛින්ද්‍රියං, දුක්ඛින්ද්‍රියං දුක්ඛං.

සොමනස්සං සොමනස්සින්ද්‍රියං, සොමනස්සින්ද්‍රියං සොමනස්සං.

දොමනස්සං දොමනස්සින්ද්‍රියං, දොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සං.

උපෙක්ඛා උපෙක්ඛින්ද්‍රියං, උපෙක්ඛින්ද්‍රියං උපෙක්ඛා.

සද්ධා සද්ධින්ද්‍රියං, සද්ධින්ද්‍රියං සද්ධා.

චිරියං චිරියින්ද්‍රියං, චිරියින්ද්‍රියං චිරියං.

සති සතින්ද්‍රියං, සතින්ද්‍රියං සති.

සමාධි සමාධින්ද්‍රියං, සමාධින්ද්‍රියං සමාධි.

පඤ්ඤා පඤ්ඤින්ද්‍රියං, පඤ්ඤින්ද්‍රියං පඤ්ඤා.

අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං,
අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති.

අඤ්ඤං අඤ්ඤිත්ථියං, අඤ්ඤිත්ථියං අඤ්ඤං.

අඤ්ඤාතාචි අඤ්ඤාතාචිත්ථියං, අඤ්ඤාතාචිත්ථියං අඤ්ඤාතාචි.

පච්චනීකං

න චක්ඛු න චක්ඛුත්ථියං, න චක්ඛුත්ථියං න චක්ඛු.

න සොතං න සොතිත්ථියං, න සොතිත්ථියං න සොතං.

න සානං න සානිත්ථියං, න සානිත්ථියං න සානං.

න ජීවිහා න ජීවිහිත්ථියං, න ජීවිහිත්ථියං න ජීවිහා.

න කායො න කායිත්ථියං, න කායිත්ථියං න කායො.

න මනො න මනිත්ථියං, න මනිත්ථියං න මනො.

න ඉත්ථි න ඉත්ථිත්ථියං, න ඉත්ථිත්ථියං න ඉත්ථි.

න පුරිසො න පුරිසිත්ථියං, න පුරිසිත්ථියං න පුරිසො.

න ජීවිතං න ජීවිතිත්ථියං, න ජීවිතිත්ථියං න ජීවිතං.

න සුඛං න සුඛිත්ථියං, න සුඛිත්ථියං න සුඛං.

න දුක්ඛං න දුක්ඛිත්ථියං, න දුක්ඛිත්ථියං න දුක්ඛං.

න සොමනස්සං න සොමනස්සිත්ථියං, න සොමනස්සිත්ථියං න සොමනස්සං.

න දොමනස්සං න දොමනස්සිත්ථියං, න දොමනස්සිත්ථියං න දොමනස්සං.

න උපෙක්ඛා න උපෙක්ඛිත්ථියං, න උපෙක්ඛිත්ථියං න උපෙක්ඛා.

න සද්ධා න සද්ධිත්ථියං, න සද්ධිත්ථියං න සද්ධා.

න වීරියං න වීරියිත්ථියං, න වීරියිත්ථියං න වීරියං.

න සති න සතිත්ථියං, න සතිත්ථියං න සති.

න සමාධි න සමාධිත්ථියං, න සමාධිත්ථියං න සමාධි.

න පඤ්ඤා න පඤ්ඤිත්ථියං, න පඤ්ඤිත්ථියං න පඤ්ඤා.

න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිති න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං, න
අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිති.

න අඤ්ඤං න අඤ්ඤින්ද්‍රියං, න අඤ්ඤින්ද්‍රියං න අඤ්ඤං.

න අඤ්ඤාතාචී න අඤ්ඤාතාචින්ද්‍රියං, න අඤ්ඤාතාචින්ද්‍රියං න අඤ්ඤාතාචී.

පදසොධනමූලවක්කවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සොතින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ඝාතීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජීවිහීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා කායීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා මනීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ඉත්ථීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පුරිසීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජීවිතීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සුඛීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දුක්ඛීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සොමනස්සීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දොමනස්සීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා උපෙක්ඛීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සද්ධීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා වීරිසීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සතීන්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සමාධිත්තද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පඤ්ඤිත්තද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතිත්තද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤිත්තද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්තද්‍රියං.

සොතං සොතිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.....

සොතං සොතිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්තද්‍රියං.

සානං සානිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.....

සානං සානිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්තද්‍රියං.

ජීවහා ජීවහිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.....

ජීවහා ජීවහිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්තද්‍රියං.

කායො කායිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.....

කායො කායිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්තද්‍රියං.

මනො මනිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.....

මනො මනිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්තද්‍රියං.

ඉත්ථි ඉත්ථිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.....

ඉත්ථි ඉත්ථිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්තද්‍රියං.

පුරිසො පුරිසිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.....

පුරිසො පුරිසිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්තද්‍රියං.

ජීවිතං ජීවිතිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.....

ජීවිතං ජීවිතිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්තද්‍රියං.

සුඛං සුඛිත්තද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.....

සුඛං සුඛිත්‍රියං, ඉන්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්‍රියං.

දුක්ඛං දුක්ඛිත්‍රියං, ඉන්‍රියා චක්ඛුත්‍රියං...පෙ.....

දුක්ඛං දුක්ඛිත්‍රියං, ඉන්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්‍රියං.

සොමනස්සං සොමනස්සිත්‍රියං, ඉන්‍රියා චක්ඛුත්‍රියං...පෙ.....

සොමනස්සං සොමනස්සිත්‍රියං, ඉන්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්‍රියං.

දොමනස්සං දොමනස්සිත්‍රියං, ඉන්‍රියා චක්ඛුත්‍රියං...පෙ.....

දොමනස්සං දොමනස්සිත්‍රියං, ඉන්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්‍රියං.

උපෙක්ඛා උපෙක්ඛිත්‍රියං, ඉන්‍රියා චක්ඛුත්‍රියං...පෙ.....

උපෙක්ඛා උපෙක්ඛිත්‍රියං, ඉන්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්‍රියං.

සද්ධා සද්ධිත්‍රියං, ඉන්‍රියා චක්ඛුත්‍රියං...පෙ.....

සද්ධා සද්ධිත්‍රියං, ඉන්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්‍රියං.

වීරියං වීරිසිත්‍රියං, ඉන්‍රියා චක්ඛුත්‍රියං...පෙ.....

වීරියං වීරිසිත්‍රියං, ඉන්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්‍රියං.

සති සතිත්‍රියං, ඉන්‍රියා චක්ඛුත්‍රියං...පෙ.....

සති සතිත්‍රියං, ඉන්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්‍රියං.

සමාධි සමාධිත්‍රියං, ඉන්‍රියා චක්ඛුත්‍රියං...පෙ.....

සමාධි සමාධිත්‍රියං, ඉන්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්‍රියං.

පඤ්ඤා පඤ්ඤිත්‍රියං, ඉන්‍රියා චක්ඛුත්‍රියං...පෙ.....

පඤ්ඤා පඤ්ඤිත්‍රියං, ඉන්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්‍රියං.

අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතිත්‍රියං, ඉන්‍රියා චක්ඛුත්‍රියං...පෙ.....

අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතිත්‍රියං, ඉන්‍රියා අඤ්ඤාතාවිත්‍රියං.

අඤ්ඤං අඤ්ඤන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.....

අඤ්ඤං අඤ්ඤන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවන්ද්‍රියං.

අඤ්ඤාතාවී අඤ්ඤාතාවන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.....

අඤ්ඤාතාවී අඤ්ඤාතාවන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤන්ද්‍රියං.

පච්චනිකං

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොතින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ඝාතීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජීවිතීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න කායීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න මනීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ඉත්ථීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න පුරිසීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජීවිතීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සුඛීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දුක්ඛීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොමනස්සීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දොමනස්සීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න උපෙක්ඛීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සද්ධීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න වීරිසීන්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සතින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සමාධීන්ද්‍රියං.

න චක්‍ර න චක්‍රන්ත්‍රිය, න ඉන්ත්‍රිය න පඤ්ඤන්ත්‍රිය.

න චක්‍ර න චක්‍රන්‍රියං, න ඉන්‍රියා න අනක්‍රානක්‍රස්සාමිතින්‍රියං.

ဘ ဗန္ဓု ဘ ဗန္ဓုဘိဌိယံ, ဘ ဇ္ဇဘိဌိယံ ဘ ဇ္ဇဘိဌိယံ.

න චක්‍ර න චක්‍රන්‍රියං, න ඉන්‍රියා න අක්‍රාතාචන්‍රියං.

න සောကံ න සောතින්ဌိယံ, න ဇ္ဇන්ဌိယာ န ဝဏ်ဍုဏ်ဌိယံ...ဗေ.... န ဇ္ဇන්ဌိယာ န ဓဏ္ဍုဏ္ဍာနာပိဌိယံ.

න සානං න සානිත්တိယံ, න ඉත්තියා න චක්ඛුත්තියං...පෙ.... න ඉත්තියා න අඤ්ඤාතාවිත්තියං.

ဘ ဗီဗိ ဘ ဗီဗိဘိဘိဌိ၊ ဘ ဇ္ဇဘိဌိ ဘ ဝိဇ္ဇဘိဌိ...ဗေ... ဘ ဇ္ဇဘိဌိ ဘ
 ဇ္ဇဘိဌိဘိဘိဌိ။

න කාමයා න කායින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න මනော න මනින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

න ඉත්ථි න ඉත්ථිනද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛ්ඤාතාචිනද්‍රියං.

න පුරိසො න පුරිසින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

න ජීවිතං න ජීවිතින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛාතාවන්ද්‍රියං.

ဘ ဗုဓ် ဘ ဗုဓ်ဘိဌိယံ၊ ဘ ဇ္ဇာဘိဌိယံ ဘ ဝိသုဒ္ဓိဘိဌိယံ...ဇေ... ဘ ဇ္ဇာဘိဌိယံ ဘ
 ဇဏ္ဍိယာဘိဌိယံ.

න දුක්ඛං න දුක්ඛිනිද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුනිද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛණ්ණානිනිද්‍රියං.

න සොමනස්සං න සොමනස්සိන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛ්‍යාතාචන්ද්‍රියං.

න දොමනස්සං න දොමනස්සින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

න උපෙක්ඛා න උපෙක්ඛින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

න සද්ධා න සද්ධින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

න වීරියං න වීරියින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

න සති න සතින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

න සමාධි න සමාධින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

න පඤ්ඤා න පඤ්ඤින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

න අනඤ්ඤානඤ්ඤස්සාමීති න අනඤ්ඤානඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

න අඤ්ඤං න අඤ්ඤින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

න අක්ඛන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛන්ද්‍රියං.

සුද්ධින්ද්‍රියවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු.

සොතං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සොතං.

සානං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සානං.

ජීවිහා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජීවිහා.

කායො ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා කායො.

මනො ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා මනො.

ඉන්ද්‍රියො ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ඉන්ද්‍රියො.

පුරිසො ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පුරිසො.

ජීවිතං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජීවිතං.

සුඛං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සුඛං.

දුක්ඛං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දුක්ඛං.

සොමනස්සං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සොමනස්සං.

දොමනස්සං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දොමනස්සං.

උපෙක්ඛා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා උපෙක්ඛා.

සද්ධා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සද්ධා.

වීරියං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා වීරියං.

සති ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සති.

සමාධි ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සමාධි.

පඤ්ඤා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පඤ්ඤා.

අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිති ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිති.

අඤ්ඤං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤං.

අඤ්ඤාතාවි ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවි.

පච්චතීකං

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු.

න සොතං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොතං.

න ඝාතං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ඝාතං.

න ජීවිතා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජීවිතා.

න කායෝ න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න කායෝ.

න මනෝ න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න මනෝ.

න ඉත්ථී න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ඉත්ථී.

න පුරිසෝ න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න පුරිසෝ.

න ජීවිතං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජීවිතං.

න සුඛං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සුඛං.

න දුක්ඛං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දුක්ඛං.

න සොමනස්සං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොමනස්සං.

න දොමනස්සං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දොමනස්සං.

න උපෙක්ඛා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න උපෙක්ඛා.

න සද්ධා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සද්ධා.

න වීරියං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න වීරියං.

න සති න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සති.

න සමාධි න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සමාධි.

න පඤ්ඤා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න පඤ්ඤා.

න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිති න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න
අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිති.

න අඤ්ඤං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤං.

න අඤ්ඤාතාවි න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවි.

සුද්ධින්ද්‍රියමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා යොනං.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ඝානං.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජීවිහා.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා කායො.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා මනො.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ඉත්ථී.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පුරිසො.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජීවිතං.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සුඛං.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දුක්ඛං.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා යොමනස්සං.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දොමනස්සං.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා උපෙක්ඛා.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සද්ධා.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා වීරියං.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සති.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සමාධි.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පඤ්ඤා.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අනඤ්ඤානඤ්ඤස්සාමිති.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤං.

එක්බු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාචී.

යොනං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා එක්බු...පෙ.... ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාචී.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොතං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සාතං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජීව්හා.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න කායො.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න මනො.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ඉත්ථි.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න පුරිසො.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජීවිතං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සුඛං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දුක්ඛං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොමනස්සං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දොමනස්සං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න උපෙක්ඛා.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සද්ධා.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න වීරියං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සති.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සමාධි.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න පඤ්ඤා.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අනඤ්ඤානඤ්ඤස්සාමිති.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවි.

න සොතං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවි.

න සානං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාපී.

න ජීවිතා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්කාතාපී.

න කායො න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛණානාථී.

න මනော න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්කාතාපී.

ဘ ဇွတ်ပီ ဘ ဇွတ်ငြိယံ၊ ဘ ဇွတ်ငြိယာ ဘ ဗဲဉ်...ဗေ.... ဘ ဇွတ်ငြိယာ ဘ နုနုနုကောလီ.

න පුරිසො න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්කාතාවී.

ဘ ဗီဇကံ ဘ ဇာဠိယံ, ဘ ဇာဠိယံ ဘ ဝဇ္ဇိ...ဗေ.... ဘ ဇာဠိယံ ဘ နုဏ္ဏိယံ။

ဘ ဗြဝံ ဘ ဇွာ်ငြိယံ, ဘ ဇွာ်ငြိယာ ဘ ဝါခ်ဉ်...ဗေ.... ဘ ဇွာ်ငြိယာ ဘ နုဏ်ဏုဏ်ဏာပီ.

න ဌာနကံ န ဇ္ဈာန်ဝိသုဒ္ဓိ၊ န ဇ္ဈာန်ဝိသုဒ္ဓိယံ န ဗျာနာ...ပေ.... န ဇ္ဈာန်ဝိသုဒ္ဓိယံ န ဗျာနာနာဟီ.

න සොමනස්සං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛංකානාචී.

න දොමනස්සං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛණානාචී.

න උපෙක්බා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤානාවී.

න සද්ධා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාථී.

න වීරියං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛ...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්කාතාචී.

න සති න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛ...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්ඛංකාථි.

න සමාධි න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛ...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්කාතාචී.

න පඤ්ඤා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...෧෪.... න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤානාවි.

න අනක්කානක්කස්සාමිති න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අක්කාතාචී.

න අඤ්ඤාං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න අඤ්ඤාතාවී න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු...පෙ.... න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤං.

ඉන්ද්‍රියයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

යමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

7. පට්ඨානමාතිකා

හෙතුපච්චයො ආරම්මණපච්චයො අධිපතිපච්චයො අනන්තරපච්චයො සමනන්තරපච්චයො සහජාතපච්චයො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො නිස්සයපච්චයො උපනිස්සයපච්චයො පුරෙජාතපච්චයො පච්ඡාජාතපච්චයො ආසෙවනපච්චයො කම්මපච්චයො විපාකපච්චයො ආහාරපච්චයො ඉන්ද්‍රියපච්චයො ක්කානපච්චයො මග්ගපච්චයො සම්පයුත්තපච්චයො විජ්ජයුත්තපච්චයො අත්ථිපච්චයො නත්ථිපච්චයො විගතපච්චයො අවිගතපච්චයොති (පට්ඨා. 1.1.පච්චයුද්දෙස).

පට්ඨානමාතිකා නිට්ඨිතා.

නිගමනං

සත්තජ්ජකරණනාමනො, අභිධම්මමදෙසයි;
දෙවාතිදෙවො දෙවානං, දෙවලොකමිහි තං පුරෙ.

තස්සායං මාතිකා සබ්බා, සකලස්සාපි උද්ධරා;
චිරට්ඨිතත්ථං ධම්මස්ස, තං පග්ගණ්හන්තු සාධවො.

ද්වාවිසති තිකා වෙව, තථෙව හෙතුගොච්ඡකං;
වුළුන්තරදුකා සත්ත, ගොච්ඡකා ව තතො පරං.

මහන්තරදුකා වාපි, තතො වුද්දස නිද්දිසෙ;
ගොච්ඡකානි දුචෙ පිට්ඨි-දුකානිට්ඨාරසෙදිසා.

ද්වාචත්තාරිස සුත්තන්ත-දුකා තෙවන්ති පඤ්චධා;
සත්තජ්ජකරණකා හින්තා, ධම්මසඨගණිමාතිකා.

අභිධම්මමාතිකාපාළි නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

මොහවිවිෂ්ඨය

ගන්ථාරම්භකථා

1. කාරුඤ්ඤභාවිතං යස්ස, ඤාණවක්ඛු මහොදයං;
අන්ධභූතස්ස ලොකස්ස, ජාතං සාමඤ්ඤලොචනං.
2. තං බුද්ධං සුගතං ධීරං, සසද්ධම්මං සසාවකං;
වන්දිත්වානුස්සරිත්වා ව, ථොමෙත්වා ව විනායකං.
3. ථෙරෙ ව ථීරසීලාදි-ගුණාලඬකාරසොභිතෙ;
සාසනුජ්ජෙනකෙ ධීරෙ, පුබ්බකෙ වංසපාලකෙ.
4. විසුද්ධිදෙවදෙවො යං, දෙවානං තිදසාලයෙ;
පඤ්ඤාය දෙසයි තස්ස, අභිධම්මස්ස මාතිකා.
5. යා තස්සා විපුලත්ථාය, ධම්මසඬගණිආදිහි;
අනෙකෙහි පකාරෙහි, පාළිඅට්ඨකථාහි ව.
6. අත්ථො විනිවිජයො වෙව,
විහත්තො සාගරුපමො;
අනන්තනයවොකිණිණො,
දුක්ඛොගාහො යතො තතො.
7. සමාසෙනාභිධම්මත්ථං, මාතිකාමුඛතොබ්ලං;
ඤාතුකාමෙහි සුද්ධෙහි, අන්තෙවාසීහි යාවිතො.
8. සඬකඬ්ඨිත්වාන නයතො, පාළිඅට්ඨකථාගතං;
අත්ථං විනිවිජයඤ්ඤවෙව, සමාසෙන නිරාකූලං.
9. සාමත්ථියගතං අත්ථං, නිකායන්තරනිස්සටං;
මහාවිහාරවාසීනං, කමාහතනායානුගං.
10. දීපයන්තො නයඤ්ඤනං, සදා සම්මොදකාරිනිං;
මොහවිවිෂ්ඨනිං නාම, කරිස්සාමත්ථවණිණන්ති.

ගන්ථාරම්භකථා නිවසීතා.

1. ධම්මසඬගණිමාතිකා

තිකපදත්ථවණිණනා

තත්ථ අභිධම්මස්ස මාතිකාති එත්ථ කෙනටියෙන අභිධම්මො?
 ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසටියෙන. අතිරෙකවිසෙසත්ථදීපකො හි එත්ථ අභි-සද්දො
 “බාළ්භා මෙ දුක්ඛා වෙදනා අභික්කමන්ති, නො පටික්කමන්ති (සං. නි. 4.87;
 5.195, 1022; ම. නි. 3.384, 389), අභික්කන්තවණ්ණා” තිආදීසු (සං. නි. 1.1; බු. පා.
 5.1; සු. නි. මඬගලසුත්ත; වි. ව. 857) විය, තස්මා යථා සමුස්සිතෙසු බහුසු ඡත්තෙසු
 වෙව ධජෙසු ව යං අතිරෙකජපමාණං, විසෙසවණ්ණසණ්ඨානඤ්ච ඡත්තං, තං
 අතිච්ඡත්තං, යො අතිරෙකජපමාණො, විසෙසවණ්ණසණ්ඨානො ව ධජො, සො
 අතිද්ධජොති ව චුච්චති, එවමෙව අයම්පි ධම්මො ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසටියෙන
 “අභිධම්මො” ති චුච්චති. භගවතා හි සුත්තන්තං පත්වා
 ඛන්ධායතනධාතුසච්චගුන්ද්‍රියපච්චයාකාරාදයො ධම්මා එකදෙසෙන විභත්තා, න
 නිජ්ජදෙසෙන, අභිධම්මං පත්වා පන අනෙකෙහි නයවිසෙසෙහි නිජ්ජදෙසතොව
 විභත්තා. එවං ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසටියෙන “අභිධම්මො” ති වෙදිතබ්බො.

කෙනටියෙන මාතිකා? මාතුසමටියෙන. මාතා වියාති හි මාතිකා යථා පදුමිකං
 මුඛන්ති. යථා හි මාතා නානාවිධෙ පුත්තෙ පසවති, තෙ පාලෙති, පොසෙති ව,
 එවමයම්පි නානාවිධෙ ධම්මෙ, අත්ථෙ ව පසවති, තෙ ව අවිනස්සමානෙ පාලෙති,
 පොසෙති ව, තස්මා “මාතිකා” ති චුච්චති. මාතිකං හි නිස්සාය
 ධම්මසඬගණිආදිසත්තජපකරණවසෙන විත්ථාරියමානා අනන්තාපරිමාණා ධම්මා,
 අත්ථා ව තාය පසුතා, පාලිතා, පොසිතා විය ව හොන්ති. තථා හි
 ධම්මසඬගණිජපකරණෙ වතස්සො විභත්තියො විත්තවිභත්ති රූපවිභත්ති
 නික්ඛෙපරාසි අත්ථුද්ධාරොති. තත්ථ නානාතයෙහි එකුනනචුතිවිත්තවිභාවිතී
 විත්තවිභත්ති විත්ථාරියමානා අනන්තාපරිමාණභාණුවාරා හොති, තදනන්තරං
 එකවිධාදිතා රූපවිභාවිතී රූපවිභත්ති විත්ථාරියමානා අනන්තාපරිමාණභාණුවාරා
 හොති, තදනන්තරං මූලඛන්ධද්වාරාදීති නික්ඛිපිත්වා දෙසිතො නික්ඛෙපරාසි
 විත්ථාරියමානො අනන්තාපරිමාණභාණුවාරො හොති, තදනන්තරං තෙපිටකස්ස
 බුද්ධවචනස්ස අට්ඨකථාභූතො අත්ථුද්ධාරො විත්ථාරියමානො
 අනන්තාපරිමාණභාණුවාරො හොති. එවමිදං ධම්මසඬගණිජපකරණං
 වාචනාමග්ගතො අතිරෙකතෙරසමත්තභාණුවාරම්පි සමානං විත්ථාරියමානං
 අනන්තාපරිමාණභාණුවාරං හොති.

තථා විභඩ්ගජ්ජකරණෙ ඛන්ධවිභඩ්ගො
 ආයතනධාතුසච්චගුන්ද්‍රියපච්චයාකාරසතිපට්ඨානසම්මජ්ජධානගුද්ධිපාදබොජ්ඣකුඩ්ග
 මග්ගඬගකුඩ්ගානඅජ්ජමඤ්ඤාසික්ඛාපදපටිසම්භිදාඤ්ඤාණුබුද්දකචත්ථුධම්මභදයවිභඩ්ගා
 ති අට්ඨාරස විභඩ්ගා විභත්තා, තෙ
 සුත්තන්තභාජනීයඅභිධම්මභාජනීයාදිනානාතයෙහි විත්ථාරියමානා පච්චෙකං
 අනන්තාපරිමාණභාණුවාරා හොන්ති. එවමිදං විභඩ්ගජ්ජකරණං වාචනාමග්ගතො
 පඤ්චතිංසමත්තභාණුවාරම්පි සමානං විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණුවාරං
 හොති.

තථා ධාතුකථාපකරණං “සඬගහො අසඬගහො” තිආදිනා වුද්දසව්ධෙන විහත්තං වාවනාමග්ගතො අතිරෙකජභාණුවාරමත්තම්පි සමානං විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණුවාරං හොති.

තථා පුග්ගලපඤ්ඤත්තිජපකරණං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති ආයතනධාතුසච්චඉන්ද්‍රියපුග්ගලපඤ්ඤත්ති ඡබ්බිධෙන විහත්තං වාවනාමග්ගතො අතිරෙකපඤ්චභාණුවාරමත්තම්පි විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණුවාරං හොති.

තථා කථාවත්ථුජපකරණං සකවාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානි, පරවාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානි සුත්තසහස්සං සමොධානෙන්වා විහත්තං වාවනාමග්ගතො සඬගිතිආරොපිතනයෙන දිසනිකායජපමාණම්පි විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණුවාරං හොති.

තථා යමකජපකරණං මූලයමකං ඛන්ධායතනධාතුසච්චසඬබාරඅනුසයවිත්තධම්මඉන්ද්‍රියයමකන්ති දසව්ධෙන විහත්තං වාවනාමග්ගතො විසභාණුවාරසතම්පි විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණුවාරං හොති.

පට්ඨානජපකරණං හෙතුපච්චයආරම්මණපච්චයාදිවතුච්ඡතිපච්චයෙ ගහෙන්වා තිකපට්ඨානාදිවතුච්ඡතිවිධෙන විහත්තං පච්චෙකං කතිපයභාණුවාරම්පි විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණුවාරං හොති. එවං අනන්තාපරිමාණානං ධම්මානං, අත්ථානඤ්ච පසවනතො, පාලනතො, පොසනතො ච “මාතා වියාති මාතිකා” ති වුවිති. පාලනපොසනඤ්චෙන්ථ සම්මුට්ඨානං, විරද්ධානඤ්ච පාළිඅත්ථානං මාතිකානුසාරෙන සල්ලක්ඛෙන්වා සමානායනතො, රක්ඛණතො ච වෙදිතබ්බං. සා පනායං පරිච්ඡෙදතො ධම්මසඬගණිමාතිකා විහඬගමාතිකා ධාතුකථාමාතිකා පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමාතිකා කථාවත්ථුමාතිකා යමකමාතිකා පට්ඨානමාතිකානි සත්තන්තං පකරණානං ආදිම්භි යපිතා සත්තව්ධා හොති.

තත්ථ ධම්මසඬගණිමාතිකා ආදි, සාපි තිකමාතිකා දුකමාතිකානි දුව්ධා. තත්ථ ද්වාච්ඡති තිකා තිකමාතිකා නාම. ද්වෙවත්තාලීසසතදුකා දුකමාතිකා නාම, සා පුන ආභව්වභාසිතා සාවකභාසිතානි දුව්ධා. තත්ථ ද්වාච්ඡති තිකා වෙච, “හෙතු ධම්මා න හෙතු ධම්මා...පෙ.... සරණා ධම්මා අරණා ධම්මා” ති ඉමෙ ච සතං දුකානි අයං ආභව්වභාසිතා සම්මාසම්බුද්ධදෙසිතා සත්තන්තං පකරණානං මාතිකා නාම, තදනන්තරා “විජ්ජාභාගිනො ධම්මා අවිජ්ජාභාගිනො ධම්මා...පෙ.... ඛයෙඤ්ඤාණං අනුජ්ජාදෙඤ්ඤාණං” ති ඉමෙ ද්වාච්ඡති තාලීස සුත්තන්තිකදුකා ධම්මසෙනාපතිසාරිපුත්තත්ථෙරෙන යපිතන්තා සාවකභාසිතා නාම. ඉමෙ යපෙන්නො පන ථෙරො න සාමුක්ඛංසිකෙන අත්තනො ඤාණෙන යපෙසි, එකුත්තරියං පන එකකනිපාතදුකනිපාතසඬගිතිසුත්තදසුත්තරසුත්තෙහි සමොධානෙන්වා ආභිධම්මිකත්ථෙරානං සුත්තන්තං පත්වා අකිලමනත්ථං යපෙසි.

සා පුන සප්පදෙසනිප්පදෙසවසෙන ද්වෙ කොට්ඨාසා භොන්ති. එත්ථ හි නව තිකා, එකසත්තති ව දුකා සප්පදෙසානං සාවසෙසානං නාමරූපානං පරිග්ගහිතත්තා සප්පදෙසා නාම, අවසෙසා තෙරස තිකා, එකසත්තති ව දුකා නිප්පදෙසානං නිරවසෙසානං නාමරූපානං ගහිතත්තා නිප්පදෙසා නාම. තෙසං විභාගො තත්ථ තත්ථෙව ආවි භවිස්සති. තථා නාමලාභවසෙන ද්විධා. සබ්බෙව හි එතෙ තිකදුකා ආදිපදවසෙන, සබ්බපදවසෙන වාති ද්විධා නාමං ලභන්ති. තත්ථ “කුසලා ධම්මා, අකුසලා ධම්මා, අඛ්‍යාකතා ධම්මා”ති අයං තාව ආදිපදවසෙන ලද්ධනාමො කුසලත්තිකො නාම. “සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා...පෙ.... ධම්මා”ති අයං සබ්බපදවසෙන ලද්ධනාමො වෙදනාත්තිකො නාම. එවං සබ්බෙසම්පි තිකදුකානං නාමං වෙදිතබ්බං.

සා පනෙසා පඤ්චදසහි පරිච්ඡෙදෙහි වචන්ථිතා. තිකානං හි එකො පරිච්ඡෙදො, දුකානං චුද්දස. “හෙතු ධම්මා නහෙතු ධම්මා”ති ආදයො හි ඡ දුකා ගත්ථතො ව අත්ථතො ව අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධෙන කණ්ණිකා විය, සථා විය ව හුත්වා ධීතත්තා “හෙතුගොච්ඡකො”ති වුවවති. තතො අපරෙ “සප්පච්චයා ධම්මා”ති ආදයො සත්ත දුකා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසම්බන්ධා කෙවලං දුකසාමඤ්ඤෙන උච්චිතිත්වා ගොච්ඡකත්තරෙ යපිතත්තා, අඤ්ඤෙහි ව අන්තරදුකෙහි චූළකත්තා “චූළන්තරදුකා”ති වෙදිතබ්බං. තතො පරං ආසවදුකාදීනං ඡන්තං දුකානං වසෙන ආසවගොච්ඡකො නාම. තතො සංයොජනදුකාදීනං ඡන්තං වසෙන සංයොජනගොච්ඡකො නාම. තථා ගත්ථමසයොගනීවරණදුකාදීනං ඡන්තං ඡන්තං වසෙන ගත්ථමසයොගනීවරණගොච්ඡකා නාම. පරාමාසදුකාදීනං පඤ්චන්තං වසෙන පරාමාසගොච්ඡකො නාම. තතො පරං සාරම්මණදුකාදයො චතුද්දස දුකා මහන්තරදුකා නාම. තතො පරං උපාදානදුකාදයො ඡ දුකා උපාදානගොච්ඡකො නාම. තතො කිලෙසදුකාදයො අට්ඨදුකා කිලෙසගොච්ඡකො නාම. තතො පරං දස්සනෙනපහාතබ්බදුකාදයො අට්ඨාරස දුකා අහිධම්මොතිකාය පරියොසානෙ යපිතත්තා පිට්ඨිදුකා නාම. විජ්ජාභාගියදුකාදයො පන ද්වාචන්තාලීස දුකා සුත්තත්තිකදුකා නාම. එවමෙතිස්සා පඤ්චදසහි පරිච්ඡෙදෙහි වචන්ථිතාය තාව අයං අත්ථවණ්ණනා භවිස්සති.

කුසලත්තිකවණ්ණනා

යස්මා පනෙත්ථ තිකමාතිකා ආදි, තත්ථාපි කුසලත්තිකො ආදි, තස්මා කුසලත්තිකස්ස තාව –

අත්ථතො භූමිහෙදා ව, පච්චෙකං සම්පයොගතො;
උද්දෙසතො ව ධම්මානං, ලක්ඛණාදිවිභාගතො.

සඬගහා සුඤ්ඤතො වෙව, විසයාදිප්පහෙදතො;
යථානුරූපං සබ්බත්ථ, වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ අත්ථතො තාව කුසලා ධම්මාති එත්ථ කුසලසද්දො
 ආරොග්‍යානවජ්ජජෙකසුඛවිපාකෙසු දිස්සති. අයං හි “කච්චි නු භොතො කුසලං,
 කච්චි භොතො අනාමය”න්තිආදීසු (ජා. 1.15.246; 2.20.129) ආරොග්‍යෙ දිස්සති.
 “කතමො පන, භන්තෙ, කායසමාවාරො කුසලො? යො ඛො, මහාරාජ,
 කායසමාවාරො අනවජ්ජො”න්තිආදීසු (ම. නි. 2.361) අනවජ්ජෙ. “කුසලො ත්වං
 රථස්ස අභිගප්චිවච්ඡිගාන”න්තිආදීසු (ම. නි. 2.87) ඡෙකෙ. “කුසලස්ස කම්මස්ස
 කතත්තා උපචිතත්තා”න්තිආදීසු (ධ. ස. 431) සුඛවිපාකෙ. ස්වායම්ඨ ආරොග්‍යෙපි
 අනවජ්ජෙපි සුඛවිපාකෙපි වත්තති. යථෙව හි රූපකායෙ නිබ්‍යාධිතාය
 ආරොග්‍යට්ඨෙත කුසලං වුත්තං, එවං අරූපධම්මෙපි කිලෙසබ්‍යාධිතො අභාවෙන
 ආරොග්‍යට්ඨෙත කුසලං වෙදිතබ්බං. කිලෙසවජ්ජස්ස පන අභාවා අනවජ්ජට්ඨෙත
 කුසලං.

ධම්ම-සද්දො පනායං පරියත්තිහෙතුගුණනිස්සත්තනිජ්ජීවනාදීසු දිස්සති. අයං හි
 “ධම්මං පරියාපුණාති සුත්තං ගෙය්‍ය”න්තිආදීසු (අ. නි. 4.102) පරියත්තියං දිස්සති.
 “හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා”න්තිආදීසු (විභ. 720) හෙතුම්හි. “න හි ධම්මො
 අධම්මො ව, උභො සමවිපාකිතො”න්තිආදීසු (ථෙරගා. 304) ගුණෙ. “ධම්මෙසු
 ධම්මානුපස්සි විහරති”න්තිආදීසු (දී. නි. 2.373) නිස්සත්තනිජ්ජීවනායං, ස්වායම්ඨාපි
 නිස්සත්තනිජ්ජීවනායමෙව වට්ටති.

වචනත්ථො පනෙත්ථ – කුච්ඡිතෙ පාපධම්මෙ සලයන්ති වලයන්ති කම්පෙන්ති
 විද්ධංසෙන්ති කුසලා. කුච්ඡිතෙන වා ආකාරෙන සයන්ති කුසා, තෙ කුසෙ
 ලුනන්ති ඡිත්තන්ති කුසලා. කුච්ඡිතානං වා සානතො තනුකරණතො ඤාණං කුසං
 නාම, තෙන කුසෙන ලාභබ්බා පරිවත්තෙතබ්බාති කුසලා. අථ වා කොසල්ලං වුව්චති
 පඤ්ඤා, තතො කොසල්ලතො සම්භූතත්තා කුසලා. ඉදං පන අනන්තරෙ
 වුත්තඤ්චාති නිබ්බවනද්වයං කිඤ්චාපි නිජ්ජරියායතො ඤාණසම්පයුත්තානමෙව
 යුජ්ජති, රුල්භිවසෙන පන තංසදිසතාය ඤාණවිජ්ජයුත්තානම්පිති ගහෙතබ්බං. යථා
 වා කුසා උභයභාගගතං භත්ථජ්ජදෙසං ලුනන්ති, එවම්මෙපි
 උජ්ජන්තානුජ්ජන්තභාවෙන උභයභාගගතං සංකිලෙසපක්ඛං ලුනන්ති, තස්මා කුසා
 විය ලුනන්ති කුසලා. අත්තතො පන සභාවං ධාරෙන්ති ධම්මා, ධාරියන්ති වා
 පච්චයෙහි, ධාරියන්ති වා යථාසභාවතො ආධාරියන්තිපි ධම්මා. න කුසලා අකුසලා,
 මිත්තපටිපක්ඛා අමිත්තා විය කුසලපටිපක්ඛාති අත්ථො. න බ්‍යාකතාති අබ්‍යාකතා,
 කුසලාකුසලභාවෙන අකථිතාති අත්ථො. තෙසු අනවජ්ජසුඛවිපාකලක්ඛණා කුසලා,
 සාවජ්ජදුක්ඛවිපාකලක්ඛණා අකුසලා, අවිපාකලක්ඛණා අබ්‍යාකතා.

කිං පනෙතාති කුසලාති වා ධම්මාති වාතිආදීති එකත්ථාති, උදාහු
 නානත්ථාති? කිඤ්චෙත්ථ යදි තාව එකත්ථාති, “කුසලා ධම්මා”ති ඉදං “කුසලා
 කුසලා”ති වුත්තසදිසං භොති. අථ නානත්ථාති, තිකදුකානං ඡක්කවතුක්කභාවො
 ආපජ්ජති, පදානඤ්ච අසම්බන්ධො “කුසලා රූපං වක්ඛුමා”තිආදීනං විය. අථාපි යදි
 එතාති එකත්ථාති, කුසලාකුසලාබ්‍යාකතපදානං තිණ්ණම්පි ධම්මානං
 ධම්මසභාවෙන එකත්තා කුසලාදීනම්පි එකත්තං ආපජ්ජති. අථ “කුසලපදතො

අකුසලාදිපදස්ස අඤ්ඤත්තං සියා''ති වදං, න එතානි එකත්ථානි. තදා ධම්මො නාම භාවො. භාවතො ව අඤ්ඤො අභාවොති. එවං අඤ්ඤොඤ්ඤාපෙක්ඛාය අභාවත්තමාපන්නෙහි ධම්මෙහි අනඤ්ඤෙ කුසලාදයොපි අභාවා එව සියුන්ති? සබ්බමෙතං අකාරණං, කස්මා? යථානුමතිවොහාරසිද්ධිතො, න හි ''කුසලා ධම්මා''තිආදීනි පදානි යථා කුසලා කුසලානි, එවං අත්ථවිසෙසාභාවෙන පණ්ඩිතෙහි අනුමතානි, නාපි කුසලා රූපං චක්ඛුමා-සද්දා විය අඤ්ඤමඤ්ඤං අනොලොකිතත්ථාවාවෙන, අථ බො අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකත්තාදිසඬ්ඛාතස්ස අත්ථවිසෙසස්ස, සභාවසාධාරණාදිඅත්ථසාමඤ්ඤස්ස ව ජොතකත්තෙන යථාක්කමං අනුමතානි. කුසල-සද්දො හි ධම්ම-සද්දස්ස පුරතො වුවිච්චානො කුසලාකුසලාදිසබ්බසාධාරණසාමඤ්ඤත්ථදීපකං ධම්ම-සද්දං අකුසලාදිතො නිවත්තෙත්වා අත්තතො අත්තතො අත්ථවිසෙසවිසිට්ඨත්ථදීපකං කරොති. එවං පච්චෙකං හින්තවිසයානම්පි නෙසං විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන පවත්තියං එකත්ථතාය පණ්ඩිතානුමතතාය යථාචුත්තදොසාරොපනෙ කාරණං චුත්තං, සබ්බමෙතං අකාරණං. එවං තතො පරෙසුපි සබ්බත්ථ යථානුරූපතො ඤාතබ්බං. අයං තාව පදත්ථතො විනිච්ඡයො.

කුසලපදත්ථො

භූමිහෙදානි තෙසු කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතෙසු ධම්මෙසු කුසලා තාව ධම්මා භූමිහෙදතො චතුබ්බිධා භොන්ති - කාමාවචරා රූපාවචරා අරූපාවචරා ලොකුත්තරාති. අයං භූමිහෙදතො විනිච්ඡයො.

සම්පයොගතොති එවං භූමිහෙදතො චතුබ්බිධානම්පි නෙසං පච්චෙකං සම්පයොගතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. තත්ථ කාමාවචරා තාව සම්පයොගතො අට්ඨවිධා භොන්ති. සෙය්‍යථිදං? සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරං, තථා සසඬ්ඛාරං. උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරං, තථා සසඬ්ඛාරං. සොමනස්සසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරං, තථා සසඬ්ඛාරං. උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරං, තථා සසඬ්ඛාරන්ති. තත්ථ ඉට්ඨාරම්මණතා, සද්ධාබාහුල්ලතා, විසුද්ධදිට්ඨිතා, ආනිසංසදස්සාවිතා ව එකාදස පිතිසම්බොජ්ඣ්ඤාකාරණානි වානි ඉමෙහි තාව කාරණෙහි සොමනස්සසහගතභාවො වෙදිතබ්බො. ඤාණසම්පත්තිං පන පත්ථෙත්වා කතකම්මතො, බ්‍රහ්මාදිඋපපත්තිතො, පඤ්ඤාදසකවසෙන ඉන්ද්‍රියපරිපාකතො, වික්ඛම්භනෙන කිලෙසදුර්භාවතො ව සත්තවිධධම්මවිවයසම්බොජ්ඣ්ඤාකාරණතො ව ඤාණසම්පයුත්තතා වෙදිතබ්බො. අත්තතො වා පරෙසං වා වසෙන පවත්තො පුබ්බපයොගො සඬ්ඛාරො නාම.

තෙන උජ්ජන්තං සසඬ්ඛාරං, තදභාවා අසඬ්ඛාරඤ්ච වෙදිතබ්බං. එතෙසු හි යථාචුත්තසොමනස්සඤාණහෙතුං ආගම්ම පහට්ඨො ''අත්ථි දින්න''න්ති ආදිනයජ්ජවත්තං සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා අසංසිදන්තො, පරෙහි ව අනුස්සාහිතො දානාදීනි පුඤ්ඤානි කරොති, තදාස්ස සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං පඨමං.

කුසලං උප්පජ්ජති. යදා පන චුත්තනයෙන හට්ඨකුට්ඨො සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා අමුත්තවාගිතාදිවසෙන සංසිද්ධානො, අත්තනො පටිසඬ්ඛාරෙන වා පරෙහි වා උස්සාහිතො කරොති, තදාස්ස තදෙව සසඬ්ඛාරං දුතියං කුසලං හොති. යදා පන ඤාතිජනාදිපටිපත්තිදස්සනෙන ජාතපරිවයා බාලදාරකාදයො හික්ඛුආදිදස්සනෙන සොමනස්සජාතා සහසා දානවන්දනාදීනි කරොත්ති, තදා ඤාණවිජ්ජයුත්තං තතියං කුසලං උප්පජ්ජති. යදා පන ඤාතිආදීහි උස්සාහිතා එවං පටිපජ්ජන්ති, තදා තදෙව චතුත්ථං සසඬ්ඛාරවිත්තං හොති. යදා පන සොමනස්සහෙනුතො අභාවෙන විසුං චතුසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතා හොන්ති, තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි කුසලානි උප්පජ්ජන්ති. එවං පච්චෙකං සම්පයොගතො විනිවිජයො වෙදිතබ්බො.

උද්දෙසතො ව ධම්මානන්ති එවං සම්පයොගතො අට්ඨවිධෙසු කුසලෙසු පච්චෙකං ධම්මානං උද්දෙසතොපි විනිවිජයො වෙදිතබ්බො. තත්ථ පයමකුසලෙනා ව පාළියා සරූපෙන ආගතා තිංස ධම්මා, යෙවාපනකා නවාති එකුනවත්තාලීස ධම්මා හොන්ති. සෙයාථිදං – එස්සො වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා විත්තං විතක්කො විචාරො පීති වීරියං විත්තෙකග්ගතා ජීවිතං සද්ධා සති හිරි ඔත්තප්පං අලොභො අදොසො අමොහො කායපස්සද්ධි විත්තපස්සද්ධි කායලහුතා විත්තලහුතා කායමුදුතා විත්තමුදුතා කායකම්මඤ්ඤා විත්තකම්මඤ්ඤා කායපාගුඤ්ඤා විත්තපාගුඤ්ඤා කායුජුකතා විත්තුජුකතානි ඉමෙ සරූපෙන ආගතා තිංසධම්මා. ඡන්දො අධිමොක්ඛො මනසිකාරො තත්ත්වජ්ඣාත්තතා කරුණා මුදිතා කායදුච්චරිතවිරති වච්චුච්චරිතවිරති මිච්ඡාජීවරිතීනි ඉමෙ යෙවාපනකා නවාති.

පදභාජනියෙ පන –

“යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං විත්තං උප්පන්නං හොති...පෙ.... තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති, වෙදනා...පෙ.... සඤ්ඤා චෙතනා විත්තං විතක්කො විචාරො පීති සුඛං විත්තස්සෙකග්ගතා සද්ධිත්ථියං වීරියත්ථියං සතිත්ථියං සමාධිත්ථියං පඤ්ඤිත්ථියං මනිත්ථියං සොමනස්සිත්ථියං ජීවිතිත්ථියං සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඬ්ඛකප්පො සම්මාවායාමො සම්මාසති සම්මාසමාධි සද්ධාබලං වීරියබලං සතිබලං සමාධිබලං පඤ්ඤාබලං හිරිබලං ඔත්තප්පබලං අලොභො අදොසො අමොහො අනභිජ්ඣා අබ්බාපාදො සම්මාදිට්ඨි හිරි ඔත්තප්පං කායපස්සද්ධි විත්තපස්සද්ධි කායලහුතා විත්තලහුතා කායමුදුතා විත්තමුදුතා කායකම්මඤ්ඤා විත්තකම්මඤ්ඤා කායපාගුඤ්ඤා විත්තපාගුඤ්ඤා කායුජුකතා විත්තුජුකතා සති සම්පජ්ඤා සමථො විපස්සනා පග්ගාහො අවික්ඛෙපො හොති” ති (ධ. ස. 1)

එවං සරූපතො උද්දිට්ඨා ඡපඤ්ඤාස ධම්මා “යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ අඤ්ඤෙපි අත්ථි පටිච්චසමුප්පන්නා අරුපිනො ධම්මා” ති (ධ. ස. 1) එවං යෙවාපනකවසෙන සාමඤ්ඤතො උද්දිට්ඨා, අට්ඨකථායං වස්සා තෙසු තෙසු සුත්තප්පදෙසෙසු ආගතෙ ගහෙත්වා සරූපතො නිද්දිට්ඨා ඡන්දාදයො නවාති පඤ්චසට්ඨි ධම්මා ආගතා. යස්මා

පන තෙසු සරූපෙන ආගතා ක්‍රියානිගනුන්ද්‍රියමග්ගභිගබ්බොලාදීනං වසෙන
එකස්සෙව බහුකිච්චතාදස්සනත්ථං පුනස්පුනං ගහෙත්වා පරියායෙන
ඡපඤ්ඤාසව්ධෙන දෙසිතාපි අගභිතග්ගහණෙන යථාචුත්තා සමතිංසෙව ධම්මා
භොන්ති, තෙ පන සවිහත්තිකා අවිහත්තිකානි දුට්ඨා. තත්ථ එස්සාදයො අට්ඨාරස
එකකත්තා අවිහත්තිකා. වෙදනාදයො ද්වාදස ධම්මා අට්ඨතිංසප්පහෙදෙන
යථායොගං විහත්තත්තා සවිහත්තිකා, යෙවාපනකා පන අවිහත්තිකා එව. තස්මා තෙ
සබ්බෙපි නිස්පරියායෙන එකුනවත්තාලීස ධම්මාව භොන්ති. භොන්ති චෙත්ථ -

එස්සාදිපඤ්චකං පඤ්චකුමානඨගානිනද්‍රියට්ඨකං;
මග්ගඨගපඤ්චකං සත්තබ්බං මුලත්තිකමපි ච.

කම්මපටත්තිකඤ්චෙව්ව, ලොකපාලදුකං තථා;
පස්සද්ධිආදී ඡ දකා, තිණි පිට්ඨිදකානිති.

සත්තරසහි රාසිහි, ඡපඤ්ඤාසෙව පාළියං;
චුත්තා සභාවතො තිංස, ධම්මා අගනිනග්ගතෙ.

එස්සෙ ජීවිතසඤ්ඤා ව, චෙතනා වාරපිනියෝ;
 ඡ දකා කායපඤ්ඤා-පමුඛාට්ඨාරසෙකකා.

විත්තං විතක්කො සද්ධා ව, හිරිඔත්තජ්ජියමජි ව;
අලොභො ව අදොසො ව, සත්ත ද්විධා විභාවිතා.

වෙදනා තිව්‍ය්‍යා විරියං, සති ච චතුරා මතා;
ඡද්‍යා එකග්ගතා පඤ්ඤා, සත්තධා ච විභාවිතා.

විරතී අප්පමඤ්ඤායො, මනක්කාරො ඡන්දමජ්ඣන්තා;
ධිමොක්ඛො යෙවාපනකා, නවෙනෙ පඨමෙ මනෙ.

පඤ්චසට්ඨිවිධෙනෙව, පරියායෙන දෙසිතා;
නවාධිකා ච තෙත්තිංස, ධම්මාව පරමත්ථතොති.

එත්ථ ව සරුපෙන ආගතා තිංස ධම්මා, යෙවාපනකෙසු චත්තාරො වාති
චතුත්තිංස ධම්මා එකක්ඛණෙ නියතා ලබ්හන්ති, සෙසා පන කරුණාදයො පඤ්ච
කරුණාපුබ්බභාගමුදිතාපුබ්බභාගවසෙන, කායදුච්චරිතවච්චුච්චරිතමිච්ඡාජීවෙහි
විරමණවසෙන ව චිත්තස්ස පචත්තිකාලෙසු එව උප්පජ්ජන්වා
අඤ්ඤාචානුප්පජ්ජනතො අනියතා. තෙ ව යස්මා දුක්ඛිතසුඛිතසත්තවසෙන,
කායදුච්චරිතාදිත්තයවසෙන ව පච්චෙකං භින්නවිසයත්තා එකතො න උප්පජ්ජන්ති,
තස්මා කරුණාපුබ්බභාගාදිවසෙන පචත්තෙසු පඤ්චෙසු චිත්තක්ඛණෙසු නියතා
චතුත්තිංස, කරුණාදීසු එකන්ති පඤ්චතිංස ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, කෙවලං පන

දානාදිවසෙන පවත්තියං නියතා චතුත්තිංසෙව උප්පජ්ජන්තීති වෙදිතබ්බං. අයං ධම්මද්දෙසතො විනිච්ඡයො.

ලක්ඛණාදිවිභාගතොති එවං උද්දිට්ඨානං ධම්මානං ලක්ඛණරසාදිතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. චූසතීති එස්සො. ස්වායං චූසනලක්ඛණො, සඬ්ඝට්ටනරසො, සන්තිපාතපච්චුපට්ඨානො, ආපාඨගතවිසයපදට්ඨානො. අයං හි අරුපධම්මොපි සමානො ආරම්මණෙ චූසනාකාරොන පවත්තතීති චූසනලක්ඛණො, සා වස්ස චූසනාකාරජ්ජවත්ති අම්බිලාදිදස්සනෙ ඛෙඨජ්ජාදාදිනා ඤාතබ්බා. එකදෙසෙන පන අනල්ලියමානොපි රූපං විය චක්ඛුං, සද්දො විය ව සොනං විත්තමාරම්මණඤ්ච සඬ්ඝට්ටෙතීති සඬ්ඝට්ටනරසො. තිකසන්තිපාතසඬ්ඛාතස්ස පන අත්තනො කාරණස්ස වසෙන පවෙදිතත්තා සන්තිපාතපච්චුපට්ඨානො, එලට්ඨෙන පච්චුපට්ඨානෙන පනෙස වෙදනාපච්චුපට්ඨානො නාම හොති. තජ්ජාසමන්තාභාරොන වෙව ඉන්ද්‍රියෙන ව පරික්ඛතෙ විසයෙ අනන්තරායෙන උප්පජ්ජනතො ආපාඨගතවිසයපදට්ඨානොති වූවිති. වෙදනාධිට්ඨානභාවතො පනෙස නිව්චම්මා ගාථි විය දට්ඨබ්බො. ලක්ඛණාදීසු ව තෙසං තෙසං ධම්මානං සභාවො වා සාමඤ්ඤං වා ලක්ඛණං නාම, කිච්චං වා සම්පත්ති වා රසො නාම, උපට්ඨානාකාරො වා එලං වා පච්චුපට්ඨානං නාම, ආසන්නකාරණං පදට්ඨානං නාම. එවං උපරිපි සබ්බත්ථ ලක්ඛණාදීනං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

වෙදයතීති වෙදනා, සා වෙදයිතලක්ඛණා, සභාවහෙදතො පනෙසා පඤ්චවිධා හොති - සුඛං දුක්ඛං සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛාති. තත්ථ ඉට්ඨඨෙථාට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං සුඛං, සම්පයුත්තානං උපබ්බහනරසං, කායිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං. අනිට්ඨඨෙථාට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං දුක්ඛං, සම්පයුත්තානං මිලාපනරසං, කායිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං. ඉට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං සොමනස්සං, යථා තථා වා ඉට්ඨාකාරසම්භොගරසං, සම්පයුත්තානං උපබ්බහනරසං වා, චෙතසිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානං, ඉට්ඨාකාරදස්සනපදට්ඨානං. අනිට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං දොමනස්සං, යථා තථා වා අනිට්ඨාකාරසම්භොගරසං, සම්පයුත්තානං මිලාපනරසං වා, චෙතසිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, එකන්තෙන හදයචත්ථුපදට්ඨානං. මජ්ඣිමනිකායෙවෙදයිතලක්ඛණා උපෙක්ඛා, සම්පයුත්තානං නාතිඋපබ්බහනමිලාපනරසා, සන්තභාවපච්චුපට්ඨානා, නිජ්ජිතිකවිත්තපදට්ඨානා. එත්ථ ව සුඛං, දුක්ඛඤ්ච එකන්තමබ්බාකතං, දොමනස්සමෙකන්තමකුසලං, සොමනස්සුපෙක්ඛා පන සීයා කුසලා, සීයා අකුසලා, සීයා අබ්බාකතා. ඉධ පන කුසලා සොමනස්සවෙදනා අධිජ්ජෙතා.

නීලාදිහෙදං ආරම්මණං සඤ්ජානාතීති සඤ්ඤා. සා සඤ්ජානනලක්ඛණා, පච්චාහිඤ්ඤාණරසා, පුනසඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණරසා වා දාරුආදීසු තච්ඡකාදයො විය, යථාගහිතනිමිත්තවසෙන අහිනිවෙසකරණපච්චුපට්ඨානා හත්ථිදස්සකඅන්ධා විය, ආරම්මණෙ අනොගාල්භවුත්තිතාය

අවිරට්ඨානපව්වපට්ඨානා වා විජ්ජු විය, යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා තිණපුරිසෙසු මිගපොතකානං පුරිසාති උප්පන්නසඤ්ඤා විය.

වෙනෙතීති වෙනනා, සද්ධිං අත්තනා සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණෙ අභිසන්දහතීති අත්ථො. සා වෙනනාභාවලක්ඛණා, ආයුහනරසා, සා ව කුසලාකුසලෙසු එව හොති. ඉතරෙසු පන තංසදිසතාය සංවිදහනපව්වපට්ඨානා සකිව්වපරකිව්වසාධකා ජෙට්ඨසිස්සමභාවඩ්ඪකිආදයො විය. අව්වායිකකම්මානුස්සරණාදිසු පනායං සම්පයුත්තෙසු උස්සාහනභාවෙන පවත්තමානා පාකටා හොති.

ආරම්මණං චිත්තෙතීති චිත්තං, විඤ්ඤාණං. චිත්ථාරතො පනස්ස වචනත්ථො චිත්තදුකෙ ආවි හවිස්සති. තදෙනං විජානනලක්ඛණං චිත්තං, පුබ්බධිගමරසං, නිරන්තරප්පවත්තිතො සන්ධානපව්වපට්ඨානං, නාමරූපපදට්ඨානං.

විතක්කෙති උභෙති, විතක්කනමත්තමෙව වා සොති විතක්කො. ස්වායමාරම්මණෙ චිත්තස්ස අභිරොපනලක්ඛණො, ආහනනපරියාහනනරසො, ආරම්මණෙ චිත්තස්ස ආනයනපව්වපට්ඨානො.

ආරම්මණෙ තෙන චිත්තං විචරති, විචරණමත්තමෙව වා සොති විචාරො. ස්වායමාරම්මණානුමජ්ජනලක්ඛණො, තත්ථ සහජාතානුයොජනරසො, චිත්තස්ස අනුප්පබන්ධනපව්වපට්ඨානො. අභිනිරොපනානුමජ්ජනවසෙන පනෙසං යථාක්කමං ඔළාරිකසුබ්බමතාය සණ්ඨාහිසාතො විය වෙනසො පට්ඨාහිනිපාතො විතක්කො, සණ්ඨානුරවො විය අනුප්පබන්ධො විචාරො. විජ්ජාරවා වෙන්ථ විතක්කො ආකාසෙ උප්පතිතුකාමපක්ඛිනො පක්ඛිවික්ඛෙපො විය, සන්තවුත්ති විචාරො ආකාසෙ උප්පතිතස්ස පක්ඛිනො පක්ඛිපසාරණං විය. සො පන නෙසං විසෙසො පට්ඨදුතියජ්ඣානෙසු පාකටො හොති. උභොපි පනෙනෙ සම්පයුත්තධම්මපදට්ඨානා.

පිණයතීති පීති. සා සම්පියායනලක්ඛණා, කායචිත්තපිණනරසා, ඵරණරසා වා, ඔදග්ගපව්වපට්ඨානා, සොමනස්සසහගතචිත්තපදට්ඨානා.

වීරානං භාවො, කම්මං වා වීරියං, විවිධෙන වා උපායෙන ඊරයිතබ්බං පවත්තයිතබ්බන්ති වීරියං. තඤ්ච උස්සාහලක්ඛණං, සහජාතානං උපත්ථම්හනරසං, අසංසිද්ධභාවපව්වපට්ඨානං, ‘සංවිග්ගො යොනිසො පදහති’ති (අ. නි. 4.113) වචනතො සංවෙගපදට්ඨානං, වීරියාරම්භවත්ථුපදට්ඨානං වා. ඉදං පන කුසලපක්ඛෙ පදට්ඨානං, අකුසලාදිපක්ඛෙ පන සාධාරණවසෙන යථා තථා වා දුක්ඛවිනොදනකාමතාපදට්ඨානං, සම්පයුත්තධම්මපදට්ඨානං වා. තං සමාරද්ධං සබ්බාසං සම්පත්තිනං මූලං හොතීති දට්ඨබ්බං.

එකො අග්ගො විසයො අස්සාති එකග්ගං, චිත්තං, තස්ස භාවො එකග්ගතා, චිත්තස්ස එකග්ගතා චිත්තෙකග්ගතා, සමාධිස්සෙතං නාමං. සා අවිසාරණලක්ඛණා, සහජාතානං සම්පිණ්ඩනරසා නභානියවුණ්ණානං උදකං විය, උපසම්පව්වපට්ඨානා,

ඤාණපච්චුපට්ඨානා වා, සුඛපදට්ඨානා, අකුසලාදිසාධාරණවසෙන පනෙන්ථාපි පච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානි චුත්තනයෙන යොජෙත්වා ඤාතබ්බානි. නිවානෙ දීපවච්ඡිනං ධීනි විය වෙනසො ධීනීති දට්ඨබ්බා.

එත්ථ ච කිඤ්චාපි ආරම්මණං භිත්තීත්වා අනුපවිසන්තා විය කුසලපක්කේ චත්තාරො ධම්මා ආරම්මණං ඔගාහන්ති සද්ධා සති එකග්ගතා පඤ්ඤාති, තෙනෙව සද්ධා “ඔකප්පනා”ති චුත්තා, සති ච “අපිලාපනා”ති, එකග්ගතා “අවට්ඨීති”ති, පඤ්ඤා “පරියොගාහනා”ති ච චුත්තා. අකුසලපක්කේ ච තයො තණ්හා දිට්ඨි අවිජ්ජාති. තෙන තෙ එව “ඔසා”ති චුත්තා. තථාපි නෙසං ලක්ඛණාදිතො නානත්තම්පි සිද්ධමෙව. අකුසලපක්කේ පන එකග්ගතා උද්ධච්චසමාගතත්තා “ඔගාහනා”ති න චුත්තා. අකුසලධම්මා හි එකවිසයෙ සම්පිණ්ඩනකිව්චෙන සමාධිනා යුත්තාපි උදකසිත්තරජුට්ඨානං විය තඬ්ඬණඤ්ඤෙව විකිරණසභාවා භොන්ති. තෙනෙව භෙත්ථ උපචාරජ්ජනාජ්ජත්ති න භොති, කුසලධම්මා පන යස්මා උදකං ආසිඤ්චිත්වා ආසිඤ්චිත්වා ආකොටනමජ්ජනාදීති කත්වා උපලිත්තට්ඨානං විය සකලම්පි දිවසං නිව්චලපවත්තසමත්ථාති උපචාරජ්ජනාජ්ජත්තාපි භොති, තස්මා තත්ථ ඔගාහනාති චුත්තාති ගහෙනබ්බං.

ජීවන්ති තෙන, ජීවනමත්තං වා තන්ති ජීවිතං, තං සහජාතානුපාලනලක්ඛණං, තෙසං පවත්තනරසං, තෙසඤ්ඤෙව යපනපච්චුපට්ඨානං, යාපයිතබ්බධම්මපදට්ඨානං. අත්තනො ධීනික්ඛණෙ එව වෙනං තෙ ධම්මෙ අනුපාලෙති උදකං විය උප්පලාදීති, න හඬගක්ඛණෙ. සයං භිජ්ජමානත්තා සයං පවත්තිතධම්මසම්බන්ධෙනෙව පවත්තිති නියාමකො වියාති දට්ඨබ්බං.

සද්දහන්ති එතාය, සයං වා සද්දහති, සද්දහනමත්තං වා එසාති සද්ධා. සා සද්දහනලක්ඛණා, ඔකප්පනලක්ඛණා වා, පසාදනරසා උදකජ්ජසාදකමණි විය, පක්ඛන්දනරසා වා ඔසුත්තාරකචිරපුරිසො විය, අකාලුසියපච්චුපට්ඨානා, අධිමුත්තිපච්චුපට්ඨානා වා, සද්ධෙයාවත්ථුපදට්ඨානා, සද්ධම්මසවනාදිසොතාපත්තියඬ්ඬපදට්ඨානා වා, හත්ථවිත්තබ්බිජාති විය දට්ඨබ්බා.

සරන්ති තාය, සයං වා සරති, සරණමත්තමෙව වා එසාති සති. සා අපිලාපනලක්ඛණා, අසම්මොසනරසා, ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා, විසයාහිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා වා, ථීරසඤ්ඤාපදට්ඨානා, කායාදිසතිපට්ඨානපදට්ඨානා වා. ආරම්මණෙ දළ්භපතිට්ඨිතත්තා පන එසිකා විය, චක්ඛුද්ධාරාදිරක්ඛණතො දොචාරිකො විය ච දට්ඨබ්බා.

කායදුච්චරිතාදීහි හිරියතීති හිරී, ලජ්ජායෙනං අධිවචනං. තෙහියෙව ඔත්තජ්ජතීති ඔත්තජ්ජං, පාපතො උබ්බෙගස්සෙනං අධිවචනං. තත්ථ පාපතො ජීගුච්ජනලක්ඛණා හිරී, උත්තාසලක්ඛණං ඔත්තජ්ජං. ලජ්ජනාකාරෙන පාපකානං අකරණරසා හිරී, උත්තාසාකාරෙන ඔත්තජ්ජං. අසුචිමක්ඛිතස්ස, අග්ගිසන්තත්තස්ස ච අයොගුළස්ස ගහෙතුං අවිසහනං විය එතෙසං යථාක්කමං ජීගුච්ජනසන්තාසාකාරෙහි පාපාකරණං.

වෙදිතබ්බං. චුත්තාකාරෙතෙව ච පාපතො සංකොචනපච්චුපට්ඨානානි එතානි,
 අත්තපරගාරවපදට්ඨානානි කුලවට්ඨවෙසියා භාවො විය, ලොකපාලකානි වානි
 දට්ඨබ්බානි. උභිත්තම්පි පනෙසං සමුට්ඨානං අධිපති සභාවො ලක්ඛණෙන වානි
 මානිකං යපෙත්වා යථාක්කමං අප්පකිත්තබ්බිද්ධාසමුට්ඨානානා,
 අත්තලොකාධිපතිනා, ලප්පාභයසභාවසංඝඤ්ඤිතනා,
 සප්පතිස්සවච්ඡප්පභයදස්සාවිතාලක්ඛණනා ච අට්ඨසාලිනියං (ධ. ස. අට්ඨ. 1
 බලරාසිවණ්ණනා) විත්ථාරතො විහත්තා, අත්ථිකෙහි තං තත්ථෙව ගහෙතබ්බං.

න ලුබ්භති එතෙන, සයං වා න ලුබ්භති, අලුබ්භනමත්තමෙව වා තන්ති
 අලොභො. අදොසාමොහෙසුපි එසෙව නයො. තෙසු අලොභො ආරම්මණෙ
 විත්තස්ස අගෙධලක්ඛණො, අලග්ගභාවලක්ඛණො වා කමලදලෙ ජලබින්දු විය,
 අපරිග්ගහරසො මුත්තභික්ඛු විය, අනල්ලිනභාවපච්චුපට්ඨානො අසුචිම්භි
 පතිතපුරිසො විය.

අදොසො අවණ්ඨික්කලක්ඛණො, අවිරොධලක්ඛණො වා අනුකුලමිත්තො විය,
 ආසාතවිනයනරසො, පරිලාභවිනයනරසො වා චන්දනං විය,
 සොම්මභාවපච්චුපට්ඨානො පුණ්ණවන්දො විය.

අමොභො යථාසභාවප්පට්ඨෙධලක්ඛණො, අක්ඛලිතප්පට්ඨෙධලක්ඛණො වා
 කුසලිස්සාසක්ඛිත්තඋසුප්පට්ඨෙධො විය, විසයොභාසනරසො අනුද්ධට්ඨො පදීපො
 විය, අසම්මොහපච්චුපට්ඨානො අරඤ්ඤගතසුදෙසකො විය. තයොපි වෙතෙ
 සබ්බකුසලානං මූලභූතානි දට්ඨබ්බා.

අපිච අලොභො චෙත්ථ දානහෙතු, අදොසො සීලහෙතු, අමොභො භාවනාහෙතු.
 තීහිපි වෙතෙහි යථාපට්ඨානානා නෙක්ඛම්මසඤ්ඤා අබ්‍යාපාදසඤ්ඤා
 අවිහිංසාසඤ්ඤා භොන්ති, තථා අධිකලානවිපරිතග්ගභණානං අභාවො, තථා
 පියවිප්පයොගඅප්පියසම්පයොගඉච්ඡිතාලාභදුක්ඛානං, ජාතිජරාමරණදුක්ඛානං,
 පෙතනිරයතිරව්ජානගතිදුක්ඛානාඤ්ච අභාවො, තථා
 භොගමිත්තඅත්තසම්පත්තිපච්චයභාවො, තථා
 කාමසුඛපරිච්චාගඅත්තකිලමපරිච්චාගමජ්ඣිමපට්ඨත්තීනං සම්භාවො, තථා
 අසුභඅප්පමාණධාතුසඤ්ඤානං, අනිච්චදුක්ඛඅනත්තසඤ්ඤානං,
 දිබ්බබ්‍රහ්මඅරියවිහාරානාඤ්ච සම්භාවො භොතීති එවමාදිහි නයෙහි තෙසං විත්ථාරො
 වෙදිතබ්බො.

එත්ථ ච අමොභො නාම පඤ්ඤා, සා පජානනලක්ඛණො. විඤ්ඤාණං
 විජානනලක්ඛණං. සඤ්ඤා සඤ්ජානනලක්ඛණො. කිං පනෙතාසං
 සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤානං නානත්තන්ති? සඤ්ජානනවිජානනපජානනමෙව.
 එතාසං හි සමානෙපි ජානනභාවෙ සඤ්ඤාය “නීලං පීත” න්තිආදිනා පුන
 සඤ්ඤාප්පාදකමත්තෙන ආකාරෙන සඤ්ජානනමත්තමෙව භොති,
 අජාතබුද්ධිදාරකස්ස විය විත්තවට්ඨාදිභාවමත්තාකාරෙන කභාපණාදිදස්සනං, න

තතො උද්ධං. විඤ්ඤාණස්ස පන යථාචුත්තෙන ව තතො විසිටියෙන ව අනිච්චාදිනා
 ආකාරෙන ජානනං හොති, ගාමිකපුරිසස්ස විය යථාචුත්තෙන වෙව
 උපහොගාරහතාදිනා ව ආකාරෙන කහාපණාදිදස්සනං, න තතො උද්ධං. පඤ්ඤාය
 පන තෙහි ව යථාචුත්තෙහි නානස්පකාරෙහි ව මග්ගපාතුභාවාදිහෙතුහි සබ්බෙහි
 ආකාරෙහි පජානනං හොති, හෙරඤ්ඤිකස්ස විය යථාචුත්තෙහි වෙව
 ඡෙකකුට්ඨද්ධසාරාදිසබ්බෙහි ආකාරෙහි ව කහාපණාදිදස්සනං. පඤ්ඤාය හි
 අජානිතබ්බං නාම නත්ථී. එවං සඤ්ජානනවිජානනපජානනාකාරෙහි එතාසං
 නානත්තං වෙදිතබ්බං. එත්ථ ව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිනි
 විතක්කවීරියාදිසහජාතපච්චයවිරහතො රූපාදීසු සඤ්ඤාකිච්චතො
 අධිකවිජානනකිච්චං කාතුං න සක්කොන්ති, බලපරිණායකානි විය සෙනඬිගානි
 පඤ්ඤානුවත්තකානෙව හොන්තිති වෙදිතබ්බානි. තෙනාහ හගවා ‘‘පඤ්චහි
 විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති අඤ්ඤත්තු අහිනිපාතමත්තා’’තිආදි (විහ.
 766).

කායපස්සම්භනං කායපස්සද්ධි. චිත්තපස්සම්භනං චිත්තපස්සද්ධි. කායොති
 පනෙත්ථ වෙදනාදයො තයො බන්ධා. උභොපි පනෙතා
 කායචිත්තදරථවූපසමලක්ඛණා, කායචිත්තදරථනිම්මද්දනරසා, කායචිත්තානං
 අපරිජ්ඣන්දසිතිභාවපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා. කායචිත්තානඤ්ච
 අවූපසමකරඋද්ධච්චාදිකිලෙසපටිපක්ඛතුතාති දට්ඨබ්බා.

කායලහුභාවො කායලහුතා. චිත්තලහුභාවො චිත්තලහුතා. එවං උපරිපි පදත්ථො
 දට්ඨබ්බො. කායචිත්තානං ගරුභාවවූපසමලක්ඛණා කායලහුතා, චිත්තලහුතා ව,
 තෙසං ගරුභාවනිම්මද්දනරසා, තෙසං අදන්ධතාපච්චුපට්ඨානා, තෙසං
 ගරුභාවකරථිනම්ද්ධාදිකිලෙසපටිපක්ඛතුතාති දට්ඨබ්බා.

කායචිත්තානං ථද්ධිභාවවූපසමලක්ඛණා කායමුදුතා, චිත්තමුදුතා ව, තෙසං
 ථද්ධිභාවනිම්මද්දනරසා, අජ්ජට්ඨාතපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා, තෙසං
 ථද්ධිභාවකරදිට්ඨිමානාදිකිලෙසපටිපක්ඛතුතාති දට්ඨබ්බා.

කායචිත්තානං අකම්මඤ්ඤභාවවූපසමලක්ඛණා කායකම්මඤ්ඤතා,
 චිත්තකම්මඤ්ඤතා ව, තෙසං අකම්මඤ්ඤභාවනිම්මද්දනරසා, කායචිත්තානං
 ආරම්මණකරණසම්පත්තිපච්චුපට්ඨානා, තෙසං
 අකම්මඤ්ඤභාවකරාවසෙසනිවරණපටිපක්ඛතුතාති දට්ඨබ්බා. පසාදනියවත්ථුසු
 පසාදාවහා, හිතකිරියාසු විනියොගක්ඛමභාවාවහා සුවණ්ණවිසුද්ධි වියාති දට්ඨබ්බා.

කායචිත්තානං අගෙලඤ්ඤභාවලක්ඛණා කායපාගුඤ්ඤතා, චිත්තපාගුඤ්ඤතා
 ව, තෙසං ගෙලඤ්ඤනිම්මද්දනරසා, නිරාදීනවපච්චුපට්ඨානා, තෙසං
 ගෙලඤ්ඤකරඅස්සද්ධියාදිකිලෙසපටිපක්ඛතුතාති දට්ඨබ්බා. කායචිත්තානං
 අජ්ජවලක්ඛණා කායුජුකතා, චිත්තුජුකතා ව, තෙසං කුටිලභාවනිම්මද්දනරසා,

අපි මිහතාපවිච්ඡපටියානා, තෙසං කුටිලභාවකරමායාසායොදිපටිපක්ඛභුතාති දට්ඨබ්බො. සබ්බෙපෙනෙ පස්සද්ධිආදයො ධම්මා කායචිත්තපදටියානාති වෙදිතබ්බො.

කිං පනෙත්ථ පස්සද්ධාදයො ධම්මා උද්ධච්චාදිං විනොදෙතුං න සක්කොන්ති, යෙන ඉමෙ පස්සද්ධාදයො ධම්මා න විසුං විහත්තාති? නො න සක්කොන්ති, ඉමෙ පන සහිතා එව සක්කොන්ති, ඉතරථා තෙසං උප්පත්තියා එව අසම්භවතො. යථා වා පස්සද්ධාදියු විජ්ජමානෙසු මොහාහිරිකාදීනං උජුපටිපක්ඛභාවෙන අමොහහිරිආදයො භොන්ති, එවමෙනෙපි උද්ධච්චාදිඋජුපටිපක්ඛභාවෙන ඉච්ඡිතබ්බාති ගහෙතබ්බො. යස්මා චෙත්ථ ද්විති ද්විති එව යථාසකං පටිපක්ඛා හරිතබ්බො, තස්මා තෙ එතෙ එව ද්විධා විහත්තා, න අමොහාදයොති ඤාතබ්බො.

යෙවාපනකෙසු ඡන්දොති කත්තුකාමතායෙනං අධිවචනං, තස්මා සො කත්තුකාමතාලක්ඛණො, ආරම්මණපරියෙසනරසො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතාපවිච්ඡපටියානො, තදෙවස්ස පදටියානං. ආරම්මණග්ගහණෙ වායං චෙතසො හත්ථප්පසාරණං විය දට්ඨබ්බො. අයඤ්ච යස්මා විරජ්ජිතබ්බාදියුපි නෙක්ඛම්මාදිනා සහ ලොභවිසදිසෙන කත්තුකාමතාකාරෙන පවත්තති, තස්මා අසෙධානම්පි උප්පජ්ජති. ලොභො පන සුභසුඛාදිවිපල්ලාසපුබ්බකෙන අභිසංඛාතාකාරෙනෙව පවත්තති අයමෙනෙසං විසෙසො. එවං මෙත්තාකරුණාදීනම්පි ලොභාදීහි විසෙසො යථානුරූපං ඤාතබ්බො.

අධිමුච්චනං අධිමොක්ඛො. සො සන්තිටියානලක්ඛණො, අසංසප්පනරසො, නිච්ඡයපවිච්ඡපටියානො, සන්තිටියානබ්බධම්මපදටියානො, ආරම්මණෙ නිව්වලභාවෙන ඉන්ද්විලො විය දට්ඨබ්බො. නනු ව සද්ධාපි අධිමොක්ඛොති මුච්චති. තථා හි අධිමොක්ඛලක්ඛණෙ ඉන්ද්විධං කාරෙතීති සද්ධිත්තියන්ති මුච්චතීති? සච්චං, සා ව බො සම්පසාදනභාවෙන අධිමොක්ඛො, අයං පන යථා තථා වා නිච්ඡයභාවෙනාති න කොචි විරොධො.

කිරියා කාරො, මනස්මිං කාරො මනසිකාරො, පුරිමමනතො විසදිසං මනං කරොතීතිපි මනසිකාරො, ස්වායං ආරම්මණපටිපාදකො වීථිපටිපාදකො ජවනපටිපාදකොති තිස්සකාරො, තත්ථ ආරම්මණපටිපාදකො ඉධ මනසිකාරො. සො සාරණලක්ඛණො, සම්පයුත්තානං ආරම්මණෙසු පයොජනරසො, ආරම්මණාහිමුඛභාවපවිච්ඡපටියානො, ආරම්මණපදටියානො, සංඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්තො. ආරම්මණපටිපාදකත්තෙන සම්පයුත්තානං සාරථී විය දට්ඨබ්බො. වීථිපටිපාදකොති පන පඤ්චද්වාරාවජ්ජනස්සෙනං අධිවචනං. ජවනපටිපාදකොති මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස, න තෙ ඉධ අධිප්පෙනා. එත්ථ වායං මනසිකාරො සමන්තාහාරමත්තාකාරෙන ආරම්මණෙ සම්පයුත්තානං පයොජකො, චෙතනා චෙතොකිරියාභාවෙන, චිත්තකො පන සංඛිකප්පාකාරෙන, උපනිජ්ඣායනාකාරෙන ව අභිනිරොපකො. තෙනෙව හෙත්ථ පදභාජනීයෙ “තක්කො සංඛිකප්පොති ව, ඤානංච”න්ති ව මුච්චතීති අයමෙනෙසං විසෙසො.

තෙසු තෙසු ධම්මෙසු මජ්ඣිමනිකායා නත්තමජ්ඣිමනිකායා. සා විත්තවෙනසිකානං සමවාහිතලක්ඛණා, උනාධිකතානිවාරණරසා, පක්ඛපාතූපච්ඡේදනරසා වා, මජ්ඣිමනිකායාවපච්චුපට්ඨානා, සමජ්ජවත්තසම්පයුත්තධම්මපදට්ඨානා. සම්පයුත්තධම්මානං අජ්ඣුපෙක්ඛණෙන සමජ්ජවත්තානං ආජානීයානං අජ්ඣුපෙක්ඛකසාරථී විය දට්ඨබ්බා.

පරදුක්ඛෙ සති සාධුනං හදයකම්පනං කරොතීති කරුණා, කිරති වා පරදුක්ඛං හිංසති ව, කිරියති වා දුක්ඛිතෙසු පසාරියතීති කරුණා. සා පරදුක්ඛාපනයනාකාරජ්ජවත්තිලක්ඛණා, පරදුක්ඛාසහනරසා, අවිහිංසාපච්චුපට්ඨානා, දුක්ඛාහිභූතානං අනාථභාවදස්සනපදට්ඨානා. මොදන්ති තාය තංසමඬ්ඛිතො, සයං වා මොදති, මොදනමත්තමෙව වා තන්ති මුදිතා. සා පමොදලක්ඛණා, අනිස්සායනරසා, අරතිවිසාතපච්චුපට්ඨානා, සත්තානං සම්පත්තිදස්සනපදට්ඨානා.

කස්මා පනෙත්ථ මෙත්තුපෙක්ඛා න චුත්තාති? පුබ්බෙ ගහිතත්තා. අදොසො එව හි සත්තෙසු හිතඵරණවසෙන පවත්තියං මෙත්තා. තත්තමජ්ඣිමනිකායා එව ච ඉට්ඨානිට්ඨසත්තෙසු මජ්ඣිමනිකායාපවත්තියං උපෙක්ඛා. තෙ ව ධම්මා නියතා, කෙවලං පන නෙසං සත්තෙසු මෙත්තුපෙක්ඛාභාවෙන පවත්ති අනියතාති. කායදුච්චරිතතො චිරති කායදුච්චරිතචිරති. සෙසපද්ද්වයෙපි එසෙව නයො. ලක්ඛණාදිතො පනෙතා තිස්සොපි කායදුච්චරිතාදිවත්ථුනං අවිතික්කමලක්ඛණා, තතො සංකොචනරසා, තෙසං අකිරියපච්චුපට්ඨානා, සද්ධාහිරොත්තජ්ජප්පච්චිඡතාදිගුණපදට්ඨානා, පාපකිරියතො විත්තස්ස විමුඛභාවභූතාති දට්ඨබ්බා. එවං ලක්ඛණාදිතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

සඬ්ගහාති එවං යෙ ඉමෙ ඉමස්මිං කාමාවචරපයමකුසලෙ විහත්තා එකුනවත්තාලීස ධම්මා, සබ්බෙතෙ ඛන්ධතො චතුබ්බිධා භොන්ති – වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති. තත්ථ රාසට්ඨෙත සොමනස්සවෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, තථා සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, විත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, අවසෙසා එස්සාදයො ඡත්තිංස ධම්මා සඬ්ඛාරක්ඛන්ධොති වෙදිතබ්බා.

නත්ත ච යදි රාසට්ඨෙත ඛන්ධො, එස්සාදීනං තාව අනෙකත්තා සඬ්ඛාරක්ඛන්ධතා යුත්තා, කථං පන වෙදනාදීනං තිණ්ණං ඛන්ධතාති? උපචාරතො. පච්චෙකං හි අතීතාදිහෙදහින්තෙසු වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණෙසු නිරුල්භොපි ඛන්ධ-සද්දො තදෙකදෙසෙසු එකෙකවෙදනාදීසුපි සමුදායොපචාරෙන වොහරියතීති තදෙකදෙසෙපි තබ්බොභාරො, යථා රුක්ඛස්ස සාධාය ඡීජ්ජමානාය ‘රුක්ඛො ඡීජ්ජති’ තිආදීසු වියාති. එවං ඛන්ධතො චතුබ්බිධා භොන්ති.

තෙ පුන ආයතනතො දුච්ඛා භොන්ති – මනායතනං ධම්මායතනන්ති. සඤ්ජාතිසමොසරණට්ඨානට්ඨෙත හෙත්ථ විත්තං මනායතනං, සෙසා පන අට්ඨතිංස

ධම්මා ධම්මායතනන්ති. එවං ආයතනතො දුට්ඨා භොන්ති. තෙ පුන ධාතුවසෙන දුට්ඨා මනොවිඤ්ඤාණධාතූ ධම්මධාතූති. නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨයෙන භෙත්ථ චිත්තං මනොවිඤ්ඤාණධාතූ, සෙසා ධම්මධාතූති. එවං ධාතුවසෙන දුට්ඨා.

තථා ආභාරානාභාරවසෙන. තත්ථ එස්සො චෙතනා චිත්තන්ති ඉමෙ තයො ධම්මා විසෙසපච්චයත්තෙන යථාක්කමං. “එස්සාභාරො මනොසඤ්චෙතනාභාරො විඤ්ඤාණාභාරො”ති වුච්චන්ති, අවසෙසා න ආභාරාති. කිං පනෙන පච්චයා න භොන්ති, යෙ න ආභාරාති වුච්චෙය්‍යන්ති? නො න භොන්ති, විසෙසපච්චයා පන න භොන්ති, එස්සාදයො පන තෙසං ධම්මානං විසෙසපච්චයා භොන්ති, විසෙසතො චෙදනාදයො ච ආභරන්ති. එස්සාභාරො හි නිස්සො චෙදනායො ආභරති, මනොසඤ්චෙතනාභාරො තයො භවෙ, විඤ්ඤාණාභාරො පටිසන්ධිනාමරූපං. නනු ච සො විපාකො, ඉදං පන කුසලවිඤ්ඤාණන්ති? කිඤ්වාපි එවං, තංසරික්ඛතාය පන විඤ්ඤාණාභාරාත්ථෙව වුත්තං. යස්මා චා ඉමෙ “අරූපිනො ආභාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ආභාරපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.15) චචනතො කඛළිකාරාභාරො විය රූපකායස්ස උපත්ථම්භකට්ඨයෙන නාමකායස්ස ආභාරපච්චයා භොන්ති, තස්මා ඉමෙව “ආභාරා”ති වුත්තාති චෙදිතබ්බං. එවං ආභාරානාභාරවසෙන දුට්ඨා.

තථා ඉන්ද්‍රියානින්ද්‍රියතො. තත්ථ සද්ධා වීරියං සති එකග්ගතා අමොභො චිත්තං සොමනස්සචෙදනා ජීවිතන්ති ඉමෙ අට්ඨ ධම්මා අධිපතියට්ඨයෙන යථාක්කමං. “සද්ධින්ද්‍රියං වීරියින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං”න්ති වුච්චන්ති, අවසෙසා න “ඉන්ද්‍රියානී”ති. එවං ඉන්ද්‍රියානින්ද්‍රියතො දුට්ඨා.

තථා ඤානඤානාභාරවසෙන. තත්ථ විතක්කො විචාරො පීති සොමනස්සං එකග්ගතාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා උපනිජ්ඣායනට්ඨයෙන “ඤානඤානී”ති වුච්චන්ති, ඉතරෙ “අඤානඤානී”ති. එවං ඤානඤානාභාරවසෙන දුට්ඨා.

තථා මග්ගඤානමග්ගඤානවසෙන. තත්ථ අමොභො විතක්කො විරතීත්තයං වීරියං සති එකග්ගතාති ඉමෙ අට්ඨ ධම්මා නියානට්ඨයෙන, විමොක්ඛට්ඨයෙන ච යථාක්කමං. “සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඤ්ඤාපො සම්මාචාරා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො සම්මාචාරාමො සම්මාසති සම්මාසමාධි”ති නාමෙන “මග්ගඤානී”ති වුච්චන්ති, ඉතරෙ “අමග්ගඤානී”ති. පාළියං පන ලොකියචිත්තෙ විරතීතං අනියතත්තා, යෙවාපනකත්තා ච තා චජ්ජෙත්වා “පඤ්චඤානො මග්ගො භොති”ති (ධ. ස. 58, 121) වුච්චති. එවං මග්ගඤානමග්ගඤානවසෙන දුට්ඨා.

තථා බලාබලවසෙන. තත්ථ සද්ධාවීරියං සති සමාධි පඤ්ඤා හිරි ඔත්තප්පන්ති ඉමෙ සත්ත ධම්මා අකම්පියට්ඨයෙන බලානීති වුච්චන්ති, ඉතරෙ අබලානීති. එවං බලාබලවසෙන දුට්ඨා.

තථා හෙතුනහෙතුවසෙන. තත්ථ අලොභො අදොසො අමොහොති ඉමෙ තයො ධම්මා මූලට්ඨෙන හෙතුති වුච්චන්ති, ඉතරෙ නහෙතුති. එවං හෙතුනහෙතුවසෙන දුට්ඨා. එවං එස්සාචස්සවෙදනාවෙදනා සඤ්ඤාසඤ්ඤාවිත්තාවිත්තාදිවසෙනපි චුත්තනායානුසාරෙන යථායොගං සඬගහවිභාගො වෙදිතබ්බො. අයමෙත්ථ සඬබ්බෙසො, විත්ථාරො පන පදභාජනීයසඬගහවාරෙ (ධ. ස. 103 ආදයො), තදට්ඨකථායඤ්ච (ධ. ස. අට්ඨ. 58-120) ගහෙතබ්බො. එවං සඬගහතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

සුඤ්ඤතො වෙවාති එවං ඛන්ධාදීහි සඬගහිතෙසු තෙසු ධම්මෙසු තබ්බිනිමුත්තො කාරකවෙදකාදිසභාවො අත්තා වා සස්සතො වා භාවො න උපලබ්භති. සුඤ්ඤා තෙ ධම්මා අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා, කෙවලං පට්ඨවසමුප්පන්නා, සලක්ඛණධාරණතො ධම්මමත්තා, නිව්චසුඛාදිසාරවිරහතො අසාරා, පවත්තකනියාමකාභාවතො අපරිණායකා අනිච්චා, දුක්ඛා, අනත්තා, අනත්තනියා ච හුත්වා පවත්තන්තිති අයමෙත්ථ සඬබ්බෙසො, විත්ථාරො පන පදභාජනීයසුඤ්ඤතවාරෙ, තදට්ඨකථායඤ්ච ගහෙතබ්බොති. එවං සුඤ්ඤතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

නිට්ඨිතා පයමකුසලස්ස අත්ථවණ්ණනා.

දුතියාදීසුපි පයමකුසලෙ චුත්තනයෙන ධම්මුද්දෙසාදිනා සබ්බො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. න කෙවලඤ්ච එත්ථෙව, ඉතො පරෙසුපි සබ්බත්ථ හෙට්ඨා චුත්තසදිසානං පදානං, ධම්මානඤ්ච අත්ථො, සබ්බො ච විනිච්ඡයො එත්ථ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. ඉතො පරං පන අපුබ්බමෙව වණ්ණයිස්සාම. දුතියවිත්තෙ තාව සසඬාරභාවමත්තමෙව පයමවිත්තතො විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. දුතියකුසලං.

තතියෙපි ධම්මුද්දෙසෙ අමොභාභාවා ඉන්ද්‍රියමග්ගසිග්ගලමූලසඬගහෙසු පඤ්ඤාන්ද්‍රියසම්මාදිට්ඨිමග්ගසිග්ගපඤ්ඤාලඅමොහමූලානං පරිභානියා සද්ධිත්තියාදිනං භාවොව විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. තථා චතුත්ථෙ සසඬාරභාවමත්තමෙව විසෙසො. තතියචතුත්ථානි.

පඤ්චමඡට්ඨසත්තමට්ඨමෙසු පන සුඛසොමනස්සට්ඨානෙසු උපෙක්ඛාභාවො, ජිනියා ච අභාවො. තෙනෙව ඤානසිග්ගසඬගහවාරෙ චතුරසිග්ගස්ඤ්ඤාතාව විසෙසො, සෙසං පයමදුතියතතියචතුත්ථවිත්තසදිසමෙව. උපෙක්ඛාසහගතෙසු වෙන්ථ චතුසු කරුණාමුදිතා න උප්පජ්ජන්ති කෙවි වදන්ති, පරිකම්මභූතානං පනෙත්ථ තාසං උප්පත්තියා මහාඅට්ඨකථායං අනුඤ්ඤාතත්තා උපචාරප්පත්තා පන උප්පජ්ජන්ති, න ඉතරාති ගහෙතබ්බං. පඤ්චමඡට්ඨසත්තමට්ඨමානි.

විසයාදිප්පහෙදතොති එවං ධම්මුද්දෙසාදිනා විභත්තානි අට්ඨ කාමාවචරකුසලානි ආරම්මණවිභාගතො පච්චෙකං ඡබ්බිධානි භොන්ති රූපාරම්මණං...පෙ.... ධම්මාරම්මණන්ති. තත්ථ නිලාදිහෙදහින්නා,

අතීතානාගතපව්වුප්පත්තඅප්ඤ්ඤාත්තිකබාහිරඔලාරිකසුබ්බමාදිහෙදහින්නා ව
වණ්ණධාතු රූපාරම්මණං නාම. එවං සද්දාරම්මණාදිසුපි යථානුරූපං හෙදො
වෙදිතබ්බො.

එත්ථ ව ඵොට්ඨබ්බන්ති ආපොධාතුවජ්ජිතභූතත්තයං, ධම්මාරම්මණන්ති
පඤ්චාරම්මණානි වජ්ජෙත්වා අවසෙසා රූපාරූපපඤ්ඤත්තියො වෙදිතබ්බො, සෙසං
තාදිසමෙව. කෙවි පනෙත්ථ “වක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණාදීනමාපාටගතානි එතානාරම්මණානි
රූපාරම්මණාදිවොහාරං ලහන්ති, අනාපාටගතානි පන
අතීතානාගතදුරසුබ්බමාදිහෙදහින්නානි ධම්මාරම්මණානෙවා” ති වදන්ති, තං න
යුත්තං දිබ්බවක්ඛාදීනං රූපාරම්මණතාදිවචනතො.

අනාපාටගතා එව හි තානි දිබ්බවක්ඛුආදීනං ආරම්මණං, න ව තානි
ධම්මාරම්මණානි. රූපාදෙයො හි පඤ්ච පච්චෙකං ද්විසු ද්විසු ද්වාරෙසු එකස්මිං
බණ්ණ ආපාටමාගන්ත්වා තංතංද්වාරිකජවනානං, තදනන්තරෙ මනොද්වාරිකානඤ්ච
අපරභාගෙ ව දිට්ඨසුතාදිවසෙනානුස්සරන්තස්ස සුද්ධමනොද්වාරිකානඤ්ච
ආරම්මණානි භොන්ති. තථා හි නානාවණ්ණවිචිත්තවෙතියාදිදස්සනං කරොන්තස්ස,
ධම්මං සුණන්තස්ස, හෙරිසද්දාදීහි වා පූජාදිං කරොන්තස්ස ව ගන්ධමාලාදීනි
සායිත්වා, බාදනීයභොජනීයාදිඤ්ච සායිත්වා, සුබසම්ඵස්සානි අත්ථරණපාවුරණාදීනි
ව ප්ලිසිත්වා මනාපභාවං ඤත්වා තෙහි වෙතියපූජං කරොන්තස්ස, තත්ථ තත්ථ
අකුසලං වා උප්පාදෙන්තස්ස, තස්මිං තස්මිං බණ්ණ ගය්හමානානි
රූපාදිපඤ්චාරම්මණානි සාධාය අක්කමනං, පථවියං ඡායාඵරණඤ්ච එකක්ඛණ්ණ
කුරුමානං රුක්ඛග්ගෙ නිලියමානං පක්ඛිනො සරීරං විය යථාසකං පසාදඤ්ච
සට්ඨෙත්වා තස්මිංයෙව බණ්ණ භවඬගචලනපච්චයභාවෙන මනොද්වාරෙපි
ආපාටමාගන්ත්වා තතො භවඬගං විච්ඡින්නදිත්වා උප්පත්තානං
ආවජ්ජනාදිවොට්ඨබ්බනපරියොසානානං, වීථිචිත්තානං, තදනන්තරානඤ්ච
කුසලාකුසලාදිජවනානං ආරම්මණං භුත්වා තදනන්තරාසු මනොද්වාරවීථිසු ව
අපරභාගෙ තථාරූපං පච්චයං ආගම්ම අත්තනා පූජාදිකරණකාලෙසු,
දිට්ඨසුතසායිතසායිතප්ථිට්ඨවසෙනානුස්සරන්තස්ස, පච්චක්ඛතො අනුභූයාමානානි
විය මනොද්වාරෙ ව ආරම්මණානි භොන්ති.

අථාපි පඤ්චහි ද්වාරෙහි අගහිතපුබ්බානි බුද්ධරූපාදීනි, දිබ්බරූපාදීනි ව
පඤ්චාරම්මණානි සචනවසෙන සල්ලක්ඛෙත්වා ජවනක්ඛණ්ණො වා අපරභාගෙ
සුතවසෙනෙව අනුස්සරිත්වා වා පසාදං, කම්මඵලසද්ධාදිං, ලොභාදිඤ්ච
උප්පාදෙන්තස්සාපි මනොද්වාරෙ ආපාටමාගච්ඡන්ති. අහිඤ්ඤානං පන
සුද්ධමනොද්වාරෙ එව, තස්මා එවං පඤ්චද්වාරෙ, මනොද්වාරෙ, සුද්ධමනොද්වාරෙ
ව ආපාටගතානි අතීතාදිහෙදහින්නානි සබ්බානිපි පඤ්චාරම්මණානි කදාවිපි
ධම්මාරම්මණං න භොන්ති, තදිතරා නාමරූපපඤ්ඤත්තියො ධම්මාරම්මණන්ති
ගහෙතබ්බං. නනු වෙනානි ඉට්ඨකන්තමනාපානි ආරම්මණානි ලොභස්ස වත්ථු,
කථමෙත්ථ කුසලං උප්පජ්ජති? නියමාදිකාරණතො. චිත්තං හි “කුසලමෙව මයා
කත්තබ්බ”න්ති පුබ්බෙ නියමිතවසෙන සබ්බත්ථ අකුසලජ්ජවත්ති. නිවත්තෙත්වා

කුසල පරිණාමනවසෙන ව අභිණිභං ආසෙවිතකුසලසමුදාවාරවසෙන ව සප්පුරිසුපනිස්සයාදිඋපනිස්සයවසෙන ව යොනිසොආභුජිතවසෙන වාති ඉමෙහි කාරණෙහි කුසලං හුත්වා උප්පජ්ජති වෙදිතබ්බං. එවමිමෙසු ඡසු ආරම්මණෙසු උප්පජ්ජනතො පච්චෙකං ඡබ්බිධානි හොන්ති. ආරම්මණවත්ථානකථා.

එවං ආරම්මණහෙදහින්නෙසු රූපාරම්මණං තාව කුසලං දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන දසවිධං හොති. තත්ථ එකෙකං පන කායකම්මං වචිකම්මං මනොකම්මන්ති තිවිධං. තත්ථ කායද්වාරෙ පවත්තං කායකම්මං, වච්ඡ්වාරෙ පවත්තං වචිකම්මං, මනොද්වාරෙ පවත්තං මනොකම්මං. තත්ථ කායද්වාරන්ති කායවිඤ්ඤන්ති. වච්ඡ්වාරන්ති වචිවිඤ්ඤන්ති. තාසං විභාගො රූපවිභත්තියං ආවි භවිස්සති. මනොද්වාරන්ති සබ්බං චෙතනාසම්පයුත්තං චිත්තං වුව්චති, විසෙසතො කුසලාකුසලං. තං හි සහජාතානං චෙතනානං, කායඛිගවාචඛිගවොපනං අසම්පාපුණිත්වා පවත්තානං සුද්ධමනොකම්මානං පවත්තිඛකාසදානතො ද්වාරන්ති වුව්චති, ඉමෙසු පන තිසු ද්වාරෙසු පවත්තා චෙතනා කායකම්මාදයො නාම. අපිච පාණාතිපාතාදයො, පාණාතිපාතාවෙරමණිආදයො ව කායකම්මං නාම, මුසාවාදාදයො, මුසාවාදාවෙරමණිආදයො ව වචිකම්මං නාම, අභිජ්ඣාදයො, අනභිජ්ඣාදයො ව මනොකම්මං නාම.

කුසලපක්ඛෙ පන දානාදිදසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුනි ව යථාරහං කායවචිමනොකම්මානි හොන්ති. එවං යෙභුයාවුත්තිතො චෙස කායකම්මාදිභාවො වුත්තො පාණාතිපාතාදිනම්පි වච්ඡ්වාරාදිසු පවත්තිතො කෙසඤ්චි පුරිසානං වනවරකාදිභාවො විය, ද්වාරානඤ්ච කායකම්මද්වාරාදිභාවො කෙසඤ්චි ගාමානං බ්‍රාහ්මණගාමාදිභාවො විය. අකුසලෙ තාව එත්ථ පාණාතිපාතාදිකායකම්මං කායද්වාරෙ, වච්ඡ්වාරෙ ව යථාරහං සමුට්ඨාති, නො මනොද්වාරෙ. තථා මුසාවාදාදිවචිකම්මං. පාණාතිපාතාදිනිප්ථාදනත්ථං හි මනොද්වාරෙ එව වින්තෙත්තස්ස චෙතනාඛ්‍යාපාදාදිසු කම්මපථප්පත්තෙසු වා කම්මපථං අප්පත්තෙසු වා මනොකම්මෙසු එව පවිසනතො කායකම්මාදිභාවං න පාපුණාති. නනු විජ්ජාමයෙනාපි කෙවලං මනොකම්මෙන පාණාතිපාතාදිං කරොන්තිති? න අලොණහොජනදබ්බසයනමන්තපරිජ්ජපනාදිකායවචිපයොගං විනා තස්සාසිජ්ඣනතො. අභිජ්ඣාදිමනොකම්මං පන තිසුපි ද්වාරෙසු සමුට්ඨාති. අභිජ්ඣාය හි කායෙන පරහණ්ඩග්ගාභාදිනං, ඛ්‍යාපාදෙන දණ්ඩපරාමසනාදිනං, මිච්ඡාදිට්ඨියා තිත්ථියවන්දනාදිනං කරණකාලෙ, වාචාය පරසම්පත්තිපත්ථනාය “හඤ්ඤන්තු ඛජ්ඣන්තු” ති අනත්ථපත්ථනාය ව තිත්ථියත්ථුතිතදත්ථදීපනාදිනඤ්ච යථාක්කමං පවත්තිකාලෙ ව තස්ස මනොකම්මස්ස කායවාචාසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

කාමාවචරකුසලං පන පාණාතිපාතාවෙරමණිආදිකං කායවචිමනොකම්මං පච්චෙකං ද්වාරත්තයෙපි පවත්ති. තත්ථ පාණාතිපාතාදිහි සම්ප්පලාපපරියොසානෙහි සත්තහි විරමන්තස්ස තාව හත්ථමුද්දාය, වචිහෙදෙන ව සමාදියනකාලෙ, මනසා විරමණකාලෙ ව තෙසං කායවචිකම්මානං තිසු ද්වාරෙසු

පවත්නි වෙදිතබ්බා. අනභිජ්ඣාදීහි සහගතෙන චෙතසා තජ්ජස්ස කායපයොගස්ස,
 “පරවිත්තුපකරණං විරට්ඨිතිකං හොතු, සබ්බෙ සත්තා අවෙරා හොන්තු, සො භගවා
 අරහං සම්මාසම්බුද්ධො” තිආදිනා වච්ඡයොගස්ස, කෙවලං මනොපයොගස්ස ච
 කරණකාලෙ මනොකම්මස්ස තීසුපි ද්වාරෙසු පවත්නි වෙදිතබ්බා. එත්ථ ච
 පඤ්චද්වාරෙ උප්පන්නානි ජවනානි කායවච්ඡිකම්මානි න හොන්ති, මනොකම්මානි
 එව. තානි ච න කම්මපථප්පත්තානි, කෙවලං කුසලාදීනි හොන්ති. මනොද්වාරෙ
 පටුතරප්පවත්තානි එව හි කම්මපථප්පත්තානි මනොකම්මානි හොන්ති,
 රූපාරූපජවනානි පන එකන්තං භාවනාමයං මනොකම්මමෙව මනොද්වාරෙ එව ච
 පවත්තන්ති.

කිඤ්චාපි අභිඤ්ඤාඤාණානි විඤ්ඤත්තිද්වයජනකානි, තථාපි
 කායවච්ඡිකම්මවොහාරං න ලහන්ති, ලොකුත්තරකුසලං පන කායවච්ඡිද්වාරෙසු
 අනුප්පජ්ජමානම්පි මිච්ඡාචාචාකම්මන්තාජීවානං සමුච්ඡෙදප්පභානකාරීනං විරතීනං
 වසෙන කායවච්ඡිකම්මම්පි හොති, තදිතරමග්ගඤ්ඤානං මනොකම්මම්පිති
 එකක්ඛණෙ තීණිපි කම්මානි හොන්ති, තඤ්ච භාවනාමයං, ද්වාරං පනස්ස
 මනොද්වාරමෙව. යථා ච පාණාතිපාතාවෙරමණියාදීනං වසෙන කුසලස්ස
 ද්වාරත්තයෙ පවත්නි චුත්තා, එවං දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුනම්පි වසෙන වත්තබ්බා.
 අට්ඨකථාසු පන න විචාරිතා, තථාපි නයතො එවං වෙදිතබ්බා.

තෙසු දානං කායකම්මමෙව, වච්ඡිකම්මම්පි වා. පත්තානුප්පදානං,
 අබ්භනුමොදනං, දෙසනා වච්ඡිකම්මමෙව. සීලං අපචිතිසහගතං,
 වෙය්‍යාවච්චසහගතඤ්ච කායකම්මම්පි අත්ථි, වච්ඡිකම්මම්පි අත්ථි. තත්ථ සීලස්ස
 කායවච්ඡිකම්මභාවො සිද්ධො එව. අපචිතියා පන පුප්ඵප්පජාදිනා, වන්දනාදිනා වා
 පවත්තිකාලෙ කායකම්මභාවො, ථුතිමයපුජාදිනා පවත්තිකාලෙ වච්ඡිකම්මභාවො ච
 වෙදිතබ්බො. වෙය්‍යාවච්චස්සාපි සහත්ථා කරණකාලෙ කායකම්මභාවො,
 ගිලානාදීනං චතුපච්චයසමාදාපනාදිවසෙන, ගරුහි ආණත්තසද්දෙන
 ආරොචනපක්කොසනාදිවසෙන වච්ඡිකම්මභාවො ච වෙදිතබ්බො. භාවනා, සවනං,
 දිට්ඨිප්පකම්මඤ්ච මනොකම්මමෙව, අබ්භනුමොදනම්පිති කෙචි. සවනම්පි හි
 සොතද්වාරානුසාරෙන මනොද්වාරෙ එව ධම්මත්ථසල්ලක්ඛණවසෙන
 පවත්තිකාලෙ මනොකම්මමෙව.

තත්ථ දානං අපචිති වෙය්‍යාවච්චං පත්තානුප්පදානං දෙසනානි ඉමානි පඤ්ච
 කායවච්ඡිද්වාරෙසු එව පවත්තන්ති, න මනොද්වාරෙ. එත්ථ ච
 පත්තානුප්පදානදෙසනානං කායවිකාරෙන පත්තිං දෙන්තස්ස, ධම්මං දෙසෙන්තස්ස
 ච කායද්වාරෙපි පවත්නි වෙදිතබ්බා. සීලං භාවනා අබ්භනුමොදනං සවනං
 දිට්ඨිප්පකම්මන්ති ඉමානි පන පඤ්ච තීසුපි ද්වාරෙසු පවත්තන්ති, “න පුනෙවං
 කරිස්සාමි” ති චෙත්ථ මනසාව දුච්චරිතතො විරමන්තස්ස, අබ්භනුමොදන්තස්ස ච
 වසෙන සීලබ්භනුමොදනානං මනොද්වාරෙපි පවත්නි වෙදිතබ්බා. යං පන
 අට්ඨසාලිතියං “දානමයං කායවච්ඡිකම්මවසෙන තිවිධං හොති” තිආදි චුත්තං,
 තං පුබ්බවෙතනාවසෙන මනොද්වාරෙ පවත්තං ගහෙත්වා පරියායතො චුත්තං,

නිෂ්පරියායතො කායවච්ඡද්වාරජපවත්තා සන්තිට්ඨානවෙනනාව. තෙනෙව හි තත්ථෙව චූත්තං “විනයපරියායං පත්වා හි ‘දස්සාමි කර්ස්සාමි’ති වාචා හින්තා හොතීති. ඉමිනා ලක්ඛණෙන දානං නාම හොති, අභිධම්මපරියායං පත්වා පන විජ්ජමානකවත්ථුං ආරබ්භ මනසා චිත්තිතකාලතො පට්ඨාය කුසලං හොති. අපරභාගෙ කායෙන වා වාචාය වා කත්තබ්බං කර්ස්සතී”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1). ඉතරථා “දස්සාමි”ති චිත්තිතමත්තෙනාපි දානං නාම භවෙය්‍ය, තථා ච තාදිසං වත්ථුං යථාචිත්තිතනියාමෙන අදෙන්තස්ස ධුරතික්කෙපෙ අදින්තාදානමිපි සියා. එවං මනසා පාණාතිපාතාදයොපි සිද්ධං, තඤ්ච න යුත්තං, තස්මා චූත්තනයෙනෙව ගහෙතබ්බං. අථ වා “සබ්බං සාපතෙය්‍යං දින්තඤ්ඤෙව භරතු”ති පරිච්චජනසම්භවතො දානස්ස මනොද්වාරෙපි පවත්ති වෙදිතබ්බා.

එත්ථ ච දානසීලාදිකායකම්මානං කායද්වාරෙ පවත්තියං කම්මං කායකම්මමෙව, ද්වාරමිපි කායද්වාරමෙව. වච්ඡද්වාරෙ පවත්තියං කම්මං කායකම්මමෙව, ද්වාරං පන වච්ඡද්වාරං. මනොද්වාරෙ පවත්තියමිපි කම්මං කායකම්මං, ද්වාරං පන මනොද්වාරං. දෙසනාබ්භනුමොදනාදීනං වච්ඡකම්මානං වච්ඡද්වාරෙ පවත්තියං කම්මමිපි වච්ඡකම්මං, ද්වාරමිපි වච්ඡද්වාරමෙව. කායද්වාරෙ පවත්තියමිපි කම්මං වච්ඡකම්මමෙව, ද්වාරං පන කායද්වාරං. මනොද්වාරෙ පවත්තියමිපි කම්මං වච්ඡකම්මං, ද්වාරං පන මනොද්වාරං. භාවනාදිමනොකම්මානං මනොද්වාරෙ පවත්තියං කම්මමිපි මනොකම්මං, ද්වාරමිපි මනොද්වාරමෙව. කායද්වාරෙ පවත්තියමිපි කම්මං මනොකම්මමෙව, ද්වාරං පන කායද්වාරං. වච්ඡද්වාරෙ පවත්තියමිපි කම්මං මනොකම්මමෙව, ද්වාරං පන වච්ඡද්වාරං. එවං පාණාතිපාතාදීනං, පාණාතිපාතාවෙරමණිආදීනඤ්ච චූත්තානුසාරෙන කම්මවචත්ථානං, ද්වාරවචත්ථානඤ්ච යථානුරූපං යොජෙත්වා අසඬිකරතො ඤාතබ්බං.

ද්වාරකම්මවචත්ථානකථා නිට්ඨිතා.

ඉදානි යස්මා දසවිධානි චෙතානි පුඤ්ඤකිරියවත්ථුනි තීසු එවං සඬිගය්‍හන්ති දානමයෙ සීලමයෙ භාවනාමයෙති. පත්තානුජපදානං හි දානමයෙ සඬිගය්‍හති, “අබ්භනුමොදනමිපි”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 156-159 පුඤ්ඤකිරියවත්ථාදිකථා) අට්ඨකථායං. අපචිතිවෙය්‍යාවච්චානි සීලමයෙ. දෙසනාසවනදිට්ඨිපු්‍රකම්මානි භාවනාමයෙ, තස්මා රූපාරම්මණස්ස කුසලස්ස දානසීලභාවනාවසෙන ද්වාරත්තයජපවත්ති. යොජෙත්වා දස්සෙස්සාම. තදනුසාරෙනෙව ඉතරෙසං වසෙනාපි සක්කා ඤාතුන්ති. කුසලං හි වණ්ණාරම්මණං හුත්වා උජ්ජජ්ජමානං දානසීලභාවනාවසෙනෙව තීසු ද්වාරෙසු පවත්තති. කථං? යදා හි නීලපිතාදිවණ්ණවිචිත්තං පුජ්ජවත්ථාදිදෙය්‍යධම්මං ලභිත්වා “වණ්ණදානං මෙ භවිස්සතී”ති වණ්ණවසෙන ආභුජිත්වා චෙතියාදීසු සහත්ථෙන පුජෙති, තදා රූපාරම්මණං දානමයං කායද්වාරෙ පවත්තති, තඤ්ච පුබ්බවෙනනා සන්තිට්ඨානවෙනනා අපරවෙනනානි තිවිධං හොති. එවං උපරිපි සබ්බවාරෙසු තිවිධතා වෙදිතබ්බා. යදා පන තදෙව යථාචූත්තවත්ථුං වාචාය ආණාපෙත්වා

පුත්තදාරාදීහි දාපෙනි, තදාරූපාරම්මණං දානමයං වච්ඡේවාලෙ පවත්තති. යදා පන තදෙව විජ්ජමානකවත්ථුං “දස්සාමි”ති වින්තෙති, පච්චාසීසති, යථාධිප්පායං නිජ්ජාදෙස්සති, තදා පුබ්බවෙනනාවසෙන පරියායනො දානමයං මනොද්දේවාලෙ පවත්තති නාම. එවං රූපාරම්මණං දානමයං ද්වාරවසෙන තිවිධං හොති.

යදා පන වුත්තජ්ජකාරවණ්ණං දෙය්‍යධම්මං ලභිත්වා “එවං මනාපවණ්ණානං පරිච්චජනං නාම මය්‍හං කුලවංසාගතවත්තමෙත”න්ති සහත්ථා පූජෙති, තාදිසවණ්ණවත්තං වා පරපරිග්ගහිතාදිභොගසම්පත්තිං පරිච්චජිත්වා සීලං රක්ඛති, තදා රූපාරම්මණං සීලං කායද්දේවාලෙ ව පවත්තති. යදා පන වුත්තජ්ජකාරවණ්ණං දෙය්‍යධම්මං කුලවංසාදිවසෙන වාචාය ආණාපෙත්වා පරෙහි දාපෙනි, තාදිසං වා පරපරිග්ගහිතාදිං වාචාය අපනෙත්වා සීලං රක්ඛති, තදා රූපාරම්මණං සීලං වච්ඡේවාලෙ පවත්තති. යදා පන තාදිසං විජ්ජමානකවත්ථුං කුලවංසාදිවසෙන “දස්සාමි”ති, තාදිසං පරපරිග්ගහිතාදිකං අනාමසිත්වා “සීලං රක්ඛිස්සාමි”ති වා වින්තෙති, තදා රූපාරම්මණං සීලං මනොද්දේවාලෙ පවත්තති. එවං රූපාරම්මණං සීලමයං ද්වාරවසෙන තිවිධං හොති.

යදා පන වුත්තජ්ජකාරං වණ්ණවත්තං දත්වා තදෙව වණ්ණං, සබ්බං වා රූපායතනං වඩ්ඤ්ඤානං අනිච්චාදිනො විපස්සති, තදා රූපාරම්මණං භාවනාමයං කායද්දේවාලෙ පවත්තති. තදෙව වච්චෙදං කත්වා සම්මසන්තස්ස රූපාරම්මණං භාවනාමයං වච්ඡේවාලෙ පවත්තති. තදෙව කායඤ්ඤාවච්චිගං අවොපෙත්වා සම්මසන්තස්ස රූපාරම්මණං භාවනාමයං මනොද්දේවාලෙ පවත්තති. එවං රූපාරම්මණං භාවනාමයං ද්වාරවසෙන තිවිධං හොති. ඉති රූපාරම්මණස්ස කුසලස්ස තිවිධපුඤ්ඤකිරියවත්ථුචසෙන නවසු කම්මද්දේවාලෙසු පවත්තිවිභාගො වෙදිතබ්බො. ඉමිනාව නයෙන රූපාරම්මණස්ස කුසලස්ස දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුචසෙනාපි තිංසාය කම්මද්දේවාලෙසු පවත්තිවිභාගො යොජෙත්වා ඤාතබ්බො. යථා ව රූපාරම්මණස්ස, එවං සද්දාරම්මණාදීනම්පි පඤ්චත්තං කුසලානං පුඤ්ඤකිරියවත්ථුද්දේවාලෙහි විභාගො, යොජනානායො ව යථානුරූපං ඤාතබ්බො.

අපිච්ච සද්දං නාම කන්දමුලං විය හත්ථෙත ගහෙත්වා දාතුං න සක්කා. යදා පන “සද්දදානං මෙ”ති ආභුජිත්වා හෙරිආදිතුරියෙ තිණ්ණං රතනානං දෙති, තෙහි උපහාරං වා කරොති, ධම්මකපීකාදීනං සරහෙසජ්ජාදිං දෙති, ධම්මස්සවනං සොසෙති, සරහඤ්ඤධම්මකථාදිං වා කරොති, තදා කුසලං සද්දාරම්මණං හොති. එවං ගන්ධාදිවත්ථුපරිච්චාගෙහි ගන්ධාදිආරම්මණං. ධම්මාරම්මණං පන ඔජාජීවිතින්ද්‍රියතදායත්තානං වසෙන ඤාතබ්බං. යදා හි ඔජවත්තානි අන්තපානසජ්ජිතවතීතාදීනි “ඔජදානං මෙ හවිස්සති”ති දෙති, ගිලානානං හෙසජ්ජං වා වෙජ්ජං වා උපනෙත්වා, පාණොපරොධකං ආවුධජාලකුමීනාදිං විනාසෙත්වා වා, වජ්ඣස්පත්තෙ පාණො මොවෙත්වා වා “ජීවිතදානං මෙ හවිස්සති ජීවිතායත්තවුත්තිතාය, පඤ්චපසාදසොළසසුබ්බරූපවිත්තවෙනසිකානං වසෙන

පසාදාදිදානං මෙ භවිස්සති''ති ව මනසි කරොති, තදා කුසලං ධම්මාරම්මණං භොති. සෙසං තාදිසමෙව.

අයං නානාවත්ථුසු ධීතාරම්මණානං යොජනා. එකවත්ථුස්මිම්පි ඡාරම්මණං ලබ්භතෙව. පිණ්ඩපාතස්මිං හි මනාපො වණ්ණො, බාදනකාලෙ මුරුමුරායනසද්දො, ගන්ධො, රසො, ඵොට්ඨබ්බං, ඔජා, තදායත්තා වා ජීවිතපසාදාදයො, තබ්බිසයාති ව විඤ්ඤාණාදීනීති ඡාරම්මණම්පි වෙදිතබ්බං. එවං වීචරාදීසු වෙව වත්ථාදීසු ව යථානුරූපං ඤාතබ්බං. එත්ථපි දානසීලභාවනාමයනා, කායවච්ඡිමනොකම්මභාවො ව චුත්තනගෙනෙව වෙදිතබ්බො. යථා ව කුසලානං, එවං අකුසලානම්පි ආරම්මණකම්මද්චාරවචත්ථානං, අපුඤ්ඤකිරියවත්ථුසු යොජනානගො ව චුත්තානුසාරෙන යථායොගං ඤාතබ්බො.

එවං ආරම්මණතො, පුඤ්ඤකිරියවත්ථුතො, කම්මතො, ද්චාරතො ව අනෙකසහස්සප්පහෙදෙසු වෙනෙසු කුසලෙසු උපඨ්ඨාති පන ඤාණසම්පයුත්තාති චතුත්තං අධිපතීතං වසෙන පච්චෙකං චතුබ්බිධාති, ඤාණවිජ්ජයුත්තාති පන උපඨ්ඨාති විමංසාධිපතිවජ්ජිතාධිපතිත්තයවසෙන පච්චෙකං තිව්ධාති, තදුභයාති පුන හීනත්තිකවසෙන පච්චෙකං තිව්ධාති, තාති පුන අපරිමාණෙසු පන චක්කවාලෙසු පච්චෙකං අපරිමාණෙසු සත්තෙසු එකෙකස්මිං අතීතානාගතපච්චුප්පන්තඔලාරිකසුමුත්තාදීහි අනන්තෙහි පකාරෙහි උප්පජ්ජනතො අනන්තාපරිමාණාති භොන්ති. තාති සබ්බාති සම්බුද්ධො අනන්තෙන බුද්ධඤ්ඤාණෙන මහාතුලාය තුලයමානො විය, මහාතුම්බෙ පක්ඛිපිත්වා මිනයමානො විය සබ්බාකාරතො පරිච්ඡින්නදිත්වා මහාකරුණාය කාමාවචරට්ඨෙයන සරික්ඛතාය එකත්තං උපනෙත්වා, පුන සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතට්ඨෙයන, ඤාණසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තට්ඨෙයන, අසඬ්ඛාරිකසසඬ්ඛාරිකට්ඨෙයන ව කොට්ඨාසෙ කත්වා දෙසෙසි, යථා තං ලොකවිදු සත්ථා දෙවමනුස්සානන්ති. අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන ආදිතො පට්ඨාය ධම්මසඬ්ඛණියා (ධ. ස. 1), තදට්ඨකථාය ව අට්ඨසාලිනියා (ධ. ස. අට්ඨ. 1) සබ්බාකාරතො ඤාතබ්බොති. එවං විසයාදිප්පහෙදතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

කාමාවචරකුසලධම්මා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරධම්මා පන කුසලා ක්කානඬ්ඛගසම්පයොගහෙදතො පඤ්චවිධා භොන්ති. සෙය්‍යථිදං – විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං පයමජ්ඣානිකං, තතො වූපසන්තං අතික්කන්තවිතක්කං විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං දුතියජ්ඣානිකං, තතො වූපසන්තං අතික්කන්තවිචාරං පීතිසුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං තතියජ්ඣානිකං, තතො වූපසන්තං විරත්තපීතිකං සුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං චතුත්ථජ්ඣානිකං, තතො වූපසන්තං අත්ථඬ්ඛගතසුඛං උපෙක්ඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං පඤ්චමජ්ඣානිකන්ති. එවං සම්පයොගහෙදතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

ධම්මුද්දෙසාදිතො පන පයමජ්ඣානෙන තාව කාමාවචරපයමකුසලෙ චුත්තෙසු
යපෙත්වා විරතිත්තයං සෙසා ඡන්තිංස ධම්මා හොන්ති. තත්ථ ඡන්දාදයො
චත්තාරො, කරුණා, මුදිතා වාති ඡ යෙවාපනකා. සෙසං සුඤ්ඤතචාරපරියොසානං
සබ්බං කාමාවචරපයමකුසලෙ චුත්තසදිසමෙව. කෙවලං හි විරතීනං අභාවො,
සඬගහවාරෙ පඤ්චමග්ගඬගහාවො, භූමන්තරවසෙන රූපාවචරභාවො ච විසෙසො,
සෙසං තාදිසමෙව. පයමජ්ඣානං.

තථා දුතියජ්ඣානෙනපි කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ විතක්කාභාවො, සඬගහවාරෙ
චතුක්කජ්ඣානඬගමග්ගඬගහාවො ච විසෙසො, සෙසං පයමසදිසමෙව. දුතියං.

තථා තතියජ්ඣානෙනපි කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ විචාරාභාවො, සඬගහවාරෙ
තිවඬගිකජ්ඣානතා ච විසෙසො, සෙසං දුතියසදිසමෙව. තතියං.

තථා චතුත්ථෙ කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ පීතියා අභාවො, කොට්ඨාසවාරෙ
දුචඬගිකජ්ඣානභාවො ච විසෙසො, සෙසං තතියසදිසමෙව. චතුත්ථං.

තථා පඤ්චමෙ කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ කරුණාමුදිතාදීනං අභාවො,
සොමනස්සට්ඨානෙ උපෙක්ඛාභාවො, කොට්ඨාසවාරෙ ක්කානින්ද්‍රියෙසු
උපෙක්ඛාක්කානඬගහාවො, උපෙක්ඛින්ද්‍රියභාවො ච විසෙසො, සෙසං
චතුත්ථසමමෙව. පඤ්චමං.

පදභාජනීයෙ පන විතක්කවිචාරානං වූපසමා දුතියං, පීතියා ච විරාගා තතියං,
සොමනස්සස්ස ච අත්ථඬගමා චතුත්ථන්ති චතුක්කනයොපි ආගතො, සො
තික්ඛපඤ්ඤානං එකජ්ජභාරෙතෙව විතක්කවිචාරසමතික්කමසම්භවතො චුත්තො.
තත්ථ දුතියාදීනං සබ්බෙසො පඤ්චකනයෙ තතියාදිසමත්තා තත්ථ චුත්තනයෙනෙව
සබ්බො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො තත්ථෙව අන්තොගධභාවො වාති. චතුක්කනයො.

විසයාදිජ්ජහෙදතො පන විනිච්ඡයං පඤ්චකනයෙනෙව චක්ඛාම, තදනුසාරතො
එව චතුක්කනයවසෙනාපි සක්කා ඤාතුන්ති. එවං උපරි ලොකුත්තරෙපි. පඤ්චවිධාපි
වෙනෙ රූපාවචරකුසලධම්මා කසිණාරම්මණහෙදතො පච්චෙකං අට්ඨවිධා හොන්ති
පථවිකසිණං ආපොතෙජොවායොනීලපීතලොහිතොදාතකසිණඤ්චාති,
ආලොකාකාසකසිණෙහි සද්ධිං දසවිධා හොන්ති. පදභාජනීයෙ (ධ. ස. 202) පන
ආලොකකසිණස්ස ඔදාතකසිණෙන සඬගහිතත්තා අග්ගහණං දට්ඨබ්බං,
ආකාසකසිණස්ස පන උග්ගාටනාසම්භවතො අනාරුජ්ජප්ඣානිකත්තා. තං හි
පුනස්පුනං උග්ගාටියමානම්පි ආකාසමෙව හොති, තස්මා තත්ථුජ්ජන්තං
රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානං භවවිසෙසාය, දිට්ඨධම්මසුඛවිභාරාය ච සංවත්තති,
අභිඤ්ඤාය, විපස්සනාය ච පාදකම්පි හොති, අනාරුජ්ජත්තා පන නිරොධපාදකං න
හොති. සෙසානි පන නව කසිණානි නිරොධපාදකානිපිති අයමෙනෙසං විසෙසො.
ආනාපානජ්ඣානස්සාපි පනෙත්ථ වායොකසිණෙ සඬගහො දට්ඨබ්බොති.
කසිණකථා.

එවං කසිණවසෙන අට්ඨවිධා වෙනෙ අභිභායතනවසෙන පන පච්චෙකං
අට්ඨවිධා භොන්ති. භගවතා හි -

“අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤි ඛණ්ද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි, තානි
අභිභුයා...පෙ.... අප්පමාණානි. තානි අභිභුයා ...පෙ.... පරිත්තානි
සුචණ්ණදුඛ්ඛණ්ණානි...පෙ.... අප්පමාණානි සුචණ්ණදුඛ්ඛණ්ණානි
සුචසුද්ධං නිලං පිතං ලොහිතං ඔදාත”න්ති (ධ. ස. 211 ආදයො) -

අට්ඨ අභිභායතනානි දෙසිතානි, තානි ච කසිණෙස්වෙව අභිභවිත්වා
සමාපජ්ජනවසෙන ඤානුප්පත්තිවිසෙසතො, අනාරම්මණවිසෙසතො. තත්ථ හි
අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤි අලාභිතාය වා අනත්ථිකතාය වා අජ්ඣත්තරූපෙ
කසිණවසෙන පරිකම්මසඤ්ඤාචරිතොව. ඛණ්ද්ධා රූපානි පස්සති ඛණ්ද්ධා අට්ඨ
කසිණරූපානි පරිකම්මවසෙන වෙව අප්පනාවසෙන ච පස්සති. පරිත්තානීති
බුද්දකපරිමාණානි, තානි අභිභුයා පස්සන්තො ච සම්පන්නගහණිකො කට්ඨජුමත්තං
භත්තං ලභිත්වා “කිං එත්ථ භුඤ්ජිතබ්බං අත්ථි”ති සඬකඩ්ඪිත්වා සබ්බං
එකකබලමෙව කරොති, එවමෙව ඤාණුත්තරිකො “කිමෙත්ථ පරිත්තකෙ
ආරම්මණෙ සමාපජ්ජිතබ්බං අත්ථි, නායං මම භාරො”ති තානි අභිභවිත්වා සහ
නිමිත්තුප්පාදෙනෙව අප්පනං නිබ්බත්තෙති, තස්මා තං ඤානං “අභිභායතන”න්ති
වුච්චති. අප්පමාණානීති මහන්තානි. තානි අභිභුයානි මහග්ගසො එකං භත්තපානිං
ලභිත්වා විය ඤාණුත්තරො අප්පමාණං ලභිත්වා “එතං වා භොතු අඤ්ඤං වා,
කිමෙත්ථ සමාපජ්ජිතබ්බං”න්ති අප්පනං නිබ්බත්තෙති. සුචණ්ණදුඛ්ඛණ්ණානීති
පරිසුද්ධාපරිසුද්ධවණ්ණානි. පරිසුද්ධානි හි නිලාදීනි, අපරිසුද්ධානි ච
සුචණ්ණදුඛ්ඛණ්ණානීති ඉධ අධිප්පෙතානි, එතානිපි “සුචණ්ණානි වා භොන්තු
දුඛ්ඛණ්ණානි වා, පරිත්තඅප්පමාණවසෙනෙව අභිභායතනානි”ති ආගමට්ඨකථාසූ
(දී. නි. අට්ඨ. 2.173; ම. නි. අට්ඨ. 2.249; අ. නි. අට්ඨ. 3.8.65) වණ්ණිතානි.
වණ්ණාභොගස්ස හි අත්ථිතාය පුරිමානි අභිභායතනානි
වණ්ණාභොගරහිතසහිතතාය එත්ථ කෙවලතො විසෙසසබ්භාවා චතුර්ධා වුත්තානි,
නිලාදීනි පන වත්තාරි සුචසුද්ධවණ්ණවසෙන සුඛාරොහතාය ඤාණුත්තරිකො
අභිභවිත්වා අප්පනං නිබ්බත්තෙති, තස්මා ආරම්මණවිසෙසාභාවෙපි
ඤානුප්පත්තිවිසෙසතො ඉමෙසං අට්ඨන්තං අභිභායතනානං වසෙන පච්චෙකං
අට්ඨවිධා භොන්තිති වෙදිතබ්බං. අභිභායතනකථා.

තානි පුන යථා ච අභිභායතනවසෙන, එවං විමොක්ඛවසෙනාපි පච්චෙකං තිව්ධා
භොන්ති. භගවතා හි “රූපි රූපානි පස්සති, අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤි ඛණ්ද්ධා රූපානි
පස්සති, සුහන්ත්වෙව අධිමුත්තො භොතී”ති (ධ. ස. 240 ආදයො; දී. නි. 3.339,
358; අ. නි. 8.66) තයො විමොක්ඛා දෙසිතා. තෙ ච කසිණෙස්වෙව
අධිමුච්චනවසෙන ඤානුප්පත්තිවිසෙසතො, භාවනාරම්මණවිසෙසතො කිමිදං
අධිමුච්චනං නාම? පච්චනීකධම්මෙහි සුට්ඨු විමුච්චනං, ආරම්මණෙසු ච සුට්ඨු
අභිරති, පිතු මාතු අඬකෙ විස්සට්ඨධ්වපච්චධ්වගස්ස දාරකස්ස සයනං විය
අනිග්ගහිතභාවෙන නිරාසඬකතාය ආරම්මණෙ පවත්තිති වුත්තං භොති. තත්ථ

රුපීති අප්‍රකාශන කෙසාදියු උපපාදිත රුපප්‍රකාශන රුප නාම, තදස්ස අත්ථිති රුපී. අප්‍රකාශනමිති හි කෙසාදියු නිලං, මෙදාදියු පිතං, මංසාදියු ලොහිතං, දන්තාදියු ඔදාතඤ්ච වණ්ණකසිණවසෙන ආභුජන්වා පරිකම්මං කරොන්තස්ස රුපප්‍රකාශනානි, කසිණං උග්ගාටෙන්වා ව අරුපප්‍රකාශනානි උපපජ්ජන්තෙව. රුපානි පස්සතීති බහිද්ධාපි නිලකසිණාදිරුපානි ක්‍රියානවක්ඛන්තා පස්සති, ඉමිනා අප්‍රකාශනබහිද්ධවත්ථුකෙසු කසිණෙසු ක්‍රියානප්පට්ඨානො දස්සිතො. අප්‍රකාශන අරුපසඤ්ඤීති අත්තනො කෙසාදියු අනුප්පාදිතරුපාවචරප්‍රකාශනො, ඉමිනා බහිද්ධා පටිලද්ධප්‍රකාශනා දස්සිතා. සුභන්තවෙව අධිමුත්තො හොතීති ඉමිනා සුචසුද්ධෙසු නිලාදිවණ්ණකසිණෙසු ‘සුභ’න්ති අධිමුත්තිවසෙන පටිලද්ධප්‍රකාශනා දස්සිතා. එවං ආරම්මණවිසෙසාභාවෙපි අධිමුත්තිවසෙන ක්‍රියානුප්පත්තිවිසෙසනො ඉමෙසං තිණ්ණං විමොක්ඛානං වසෙන පච්චෙකං තිව්ධා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. විමොක්ඛකථා.

යථා ව විමොක්ඛනො, එවං පටිපදාහෙදනො පච්චෙකං චතුබ්බිධා හොන්ති දුක්ඛපටිපදං දන්ධාහිඤ්ඤා, දුක්ඛපටිපදං බිජ්ජාහිඤ්ඤා, සුඛපටිපදං දන්ධාහිඤ්ඤා, සුඛපටිපදං බිජ්ජාහිඤ්ඤන්ති. තත්ථ පඨමසමන්තාභාරනො පට්ඨාය යාව උපචාරං උප්පජ්ජති, තාව පවත්තා ක්‍රියානභාවනා ‘පටිපදා’ති වුච්චති. සා එකච්චස්ස දුක්ඛා නිවරණාදිපච්චනීකධම්මසමුදාචාරගහනතාය අසුඛසෙවනා හොති, එකච්චස්ස තදභාවනො සුඛා. උපචාරනො පන පට්ඨාය යාව අප්පනා, තාව පවත්තා පඤ්ඤා ‘අහිඤ්ඤා’ති වුච්චති. සා එකච්චස්ස දන්ධා අසිසප්පවත්තීති, එකච්චස්ස බිජ්ජා. අසප්පායසෙවනො දුක්ඛා පටිපදා හොති දන්ධා ව අහිඤ්ඤා, සප්පායසෙවනො සුඛා පටිපදා හොති බිජ්ජා ව අහිඤ්ඤා. පුබ්බාපරකාලෙසු සප්පායාසප්පායසෙවනවසෙන වොම්ස්සතා ව වෙදිතබ්බා. තථා පලිබොධුපච්චෙදාදිකං පුබ්බකිච්චං අසම්පාදෙන්තස්ස පටිපදා දුක්ඛා, සම්පාදෙන්තස්ස සුඛා පටිපදා. අප්පනාකොසල්ලං අසම්පාදෙන්තස්ස දන්ධාහිඤ්ඤා, සම්පාදෙන්තස්ස බිජ්ජා. කිලෙසින්ද්‍රියානං වා තික්ඛමුදුතාය පඨමා, විපරියායෙන චතුත්ථා, වොම්ස්සතාය මජ්ඣිමා ද්වෙති වෙදිතබ්බා. තණ්හාවිජ්ජාහිභවනානහිභවනවසෙන වා සමථවිපස්සනාසු කතාධිකාරාකතාධිකාරතාවසෙන වාපි එතාසං පහෙදො වෙදිතබ්බො. පඨමප්‍රකාශනාදිආගමනවසෙනාපි දුතියාදිතං පටිපදාහිඤ්ඤාහෙදො හොතියෙවාති දට්ඨබ්බං. එවං පටිපදාවසෙන පච්චෙකං චතුබ්බිධා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. පටිපදාකථා.

යථා ව පටිපදාහි, එවං ආරම්මණහෙදනොපි පච්චෙකං චතුබ්බිධා හොන්ති පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, පරිත්තං අප්පමාණාරම්මණං, අප්පමාණං පරිත්තාරම්මණං, අප්පමාණං අප්පමාණාරම්මණන්ති. තත්ථ යං අප්පගුණං, උපරිප්‍රකාශනස්ස පච්චයො හවිතුං න සක්කොති, ඉදං පරිත්තං. යං පන අවධිඪිතෙ ආරම්මණෙ පවත්තං, තං පරිත්තං ආරම්මණං අස්සාති පරිත්තාරම්මණං. විපරියායනො අප්පමාණං අප්පමාණාරම්මණං. තදුභයවොම්ස්සතාය මජ්ඣිම ඉතරද්වයං වෙදිතබ්බං. එවං ආරම්මණහෙදනො චතුබ්බිධා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. ආරම්මණකථා.

දසකසිණුමුලවිභාගකථා නිව්දිතා.

අසුභභෙදතො පන පයමජ්ඣානමෙවෙකං දසවිධං හොති
උද්ධුමාතකසඤ්ඤාසහගතං
විනීලකවිපුබ්බකවිච්ඡේදකවික්ඛාශිතකවික්ඛිත්තකහතවික්ඛිත්තකලෝභිතකපුළුවක
අට්ඨිකසඤ්ඤාසහගතන්ති, දසවිධෙපි චෙනස්මිං අසුභෙ පටිකුලත්තා, දුබ්බලත්තා ව
විතක්කබලෙනෙව ඥානං තිට්ඨති, න විනා විතක්කෙන සීඝ්‍රසොත්තාය නදියා
අරිත්තබලෙනෙව නාවා විය, තස්මා පයමජ්ඣානමෙවෙන්ථ උප්පජ්ජති,
සමථවිපස්සනාදිආනිසංසදස්සාවිත්තාය, පනෙන්ථ නීවරණප්පහානෙන ව
පීතිසොමනස්සං උප්පජ්ජති බහුවෙනනලාභදස්සනෙන පුප්ඵජඩ්ඩකස්ස ගුථරාසීම්භි
විය, උපසන්නත්තායදික්ඛස්ස ව රොගිනො වමනවිරෙවනප්පවත්තියං වියාති
දට්ඨබ්බං. තං පන දසවිධම්පි පයමජ්ඣානං පටිපදාරම්මණාධිපතිහින්තිකවසෙන
පව්චෙකං යොජෙත්වා වෙදිතබ්බං. එත්ථ ව අසුභාරම්මණස්ස අවධිඪනීයත්තාය
බුද්දකෙ උද්ධුමාතකාදිට්ඨානෙ උප්පන්නං නිමිත්තං පරිත්තාරම්මණං, මහත්තෙ
අප්පමාණාරම්මණං වෙදිතබ්බං. එතෙසු පන දසසු අසුභෙසු සාමඤ්ඤතො
ද්වත්තිංසාකාරවසෙන, නවසිවථිකපබ්බවසෙන ව පවත්තා කායගතාසති සඬගහිතා,
වණ්ණකසිණෙසු ව කෙසාදීනං කොට්ඨාසානං නීලාදිවණ්ණාරම්මණා,

චතුක්කපඤ්චකප්ඤ්ඤානවසෙන උප්පන්නා කායගතාසති ව සඬගහිතා. පදනාපතීයෙ විසුං න චුත්තා, තස්මා තෙසං වසෙනාපි විභාගො වෙදිතබ්බො. අසුභමුලවිභාගකථා.

එවං ආරම්මණාදිහෙදතො ච භින්නානං රූපාවචරකුසලධම්මානං කාලදෙසාදිහෙදෙන අනන්තතා, භගවතා ච එකත්තං උපනෙත්වා දෙසිතභාවො, විත්ථාරනායාතිදෙසො ච කාමාවචරකුසලෙ චුත්තානුසාරෙන යථානුරූපං ඤාතබ්බො. ඉතො පරං අරූපාවචරාදීසුපි විසෙසමත්තමෙව චක්ඛාම. එවං විසයාදිප්පහෙදතො විනිවිජයො වෙදිතබ්බො.

රූපාවචරකුසලධම්මා නිට්ඨිතා.

අරූපාවචරා පන කුසලධම්මා සම්පයොගතො න භින්නා, සබ්බෙපි උපෙක්ඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තාව, ධම්මුද්දෙසාදිතොපි සබ්බසො රූපාවචරපඤ්චමප්ඤ්ඤානසදිසා. අරූපාවචරභාවො එව හෙත්ථ විසෙසො. විසයාදිප්පහෙදතොති එත්ථ පන ආරම්මණතො තෙ චතුබ්බිධා හොත්ති. සෙය්‍යථිදං – ආකාසානඤ්චායතනං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති. තත්ථ හි කසිණුග්ගාටිමාකාසෙ “අනන්තො ආකාසො”ති පවත්තං පයමං, තස්මිං පයමාරූප්පවිඤ්ඤාණෙ “අනන්තං විඤ්ඤාණං”ති පවත්තං දුතියං, තස්ස පයමාරූප්පවිඤ්ඤාණස්ස අභාවෙ “නත්ථි කිඤ්චි”ති පවත්තං තතියං, තස්මිං තතියෙ “සන්තමෙතං පණිතමෙතං”ති පවත්තං චතුත්ථං. පුරිමපුරිමෙහි පච්ඡිමපච්ඡිමං සන්තසන්තතරසන්තතමන්ති ච වෙදිතබ්බං.

නනු රූපාවචරෙසු විතක්කාදිඅඬගසමතික්කමතො උපරූපරිඤ්ඤානානං සන්තතරාදිභාවො චුත්තො, අඬගාතික්කමරහිතෙසු පන ආරූප්පෙසු කථන්ති? ආරම්මණාතික්කමතො. එතෙසු හි කසිණරූපසමතික්කමතො පයමං ඤානං රූපාවචරපඤ්චමප්ඤ්ඤානතො සන්තං, තතොපි කසිණුග්ගාටිමාකාසාතික්කමතො දුතියං, තතොපි ආකාසෙ පවත්තවිඤ්ඤාණාතික්කමතො තතියං, තතොපි ආකාසෙ පවත්තවිඤ්ඤාණස්ස සමතික්කමතො චතුත්ථන්ති. එවං අඬගසමත්තෙපි පුලපුලාතික්කමෙන සුබ්බමසුබ්බමාරම්මණතාය උපරූපරිඤ්ඤානානං සන්තතරාදිභාවො වෙදිතබ්බො සමායාමවිත්ථාරානම්පි චත්ථානං සුත්තසුබ්බමතරාදිභාවො විය. නනු අභාවාරම්මණතාය තතියාරූපං සන්තපණිතතො මනසි කරොන්තස්ස චතුත්ථාරූපස්ස කථං තත්ථ නිකන්තිපරියාදානං, කථං ච සමතික්කමො වා හොතිති? අසමාපජ්ජිතුකාමතාය, සා ච අත්තතො සන්තපණිතතාය. යථා හි රාජා දන්තකාරාදිසිප්පිකානං අතිසුබ්බමමනාපසිප්පං දිස්වා “ෂෙකා චතිමෙ ආචරියා”ති තෙසං ෂෙකතාය තුස්සන්තොපි න තං සිප්පිකභාවං පත්ථෙති, තං සමතික්කම්ම රාජභාවෙ එව තිට්ඨති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. එවං ආරම්මණහෙදතො චතුබ්බිධානම්පෙනෙසං පුන පටිපදාරම්මණාධිපතිභින්නතිකහෙදෙහි පුබ්බෙ චුත්තතයෙනෙව පච්චෙකං හෙදො වෙදිතබ්බො.

එත්ථ ච රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානනිකන්ති පරියාදානදුක්ඛතාය පයමාරුප්පස්ස,
පයමාරුප්පාදිනිකන්තිපරියාදානදුක්ඛතාය දුතියාරුප්පාදිනාඤ්ච දුක්ඛපටිපදතා,
පරියාදිශ්ණනිකන්තිකස්ස තදප්පනාපරිවාසදන්ධතාය දන්ධාභිඤ්ඤතා,
විපරියායෙන ඉතරා ච වෙදිතබ්බා. පරිත්තකසිණුග්ගාටිමාකාසමුලකානං පන
චතුත්තං පරිත්තාරම්මණතා, විපරියායානං අප්පමාණාරම්මණතා වෙදිතබ්බා.
රූපාරූපාවචරා පනෙත්ථ අධිපතිසහිතාව උප්පජ්ජන්ති, න චිනා අධිපතීහි.
කාමාවචරා තු අධිපතිරහිතාපි උප්පජ්ජන්ති, තෙ ච ආරම්මණාධිපති සහජාතාධිපතීහි
ද්වෙපි ලබ්භන්ති. රූපාරූපාවචරා පන සහජාතාධිපතීමෙව, නෙතරං. තත්ථ ච
ජන්දාධිපතිතා සහජාතා ධම්මා ජන්දාධිපතෙය්සා, ඡන්දො පන අධිපති එව, න
ජන්දාධිපතෙය්සා. ඉතරෙ පන අධිපතෙය්සාව, නාධිපතෙයො අඤ්ඤස්ස අත්තනා
සහජාතස්ස ඡන්දස්ස, ඉතරෙසඤ්ච අධිපතියත්ථස්ස අභාවා. එකස්මිං හි චිත්තුප්පාදෙ
ජන්දාදීසු චතුසුපි විජ්ජමානෙසු යථාපච්චයං සහජාතාධිපති එකොව ලබ්භති. එවං
වීරියාධිපතියාදීසුපි යථානුරූපං ඤාතබ්බං. එවං විසයාදිප්පහෙදතො විනිච්ඡයො
ඤාතබ්බො.

අරූපාවචරකුසලධම්මා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරා පන කුසලා මග්ගසම්පයොගහෙදතො චතුබ්බිධා. සෙය්සථිදං –
සොනාපත්තිමග්ගසම්පයුත්තං සකදාගාමිමග්ගසම්පයුත්තං
අනාගාමිමග්ගසම්පයුත්තං අරහත්තමග්ගසම්පයුත්තන්ති. නනු චතුසුපි වෙනෙසු
මග්ගසම්පයොගො සමානො අට්ඨන්තම්පි මග්ගභිගානං සබ්බත්ථ උප්පත්තිතො
කථං තත්ථ හෙදොති? අනුසයප්පභානසඬ්ඛාතස්ස මග්ගකිච්චස්ස හෙදතො.
අනුසයෙ මාරෙන්නො ගච්ඡන්ති හි මග්ගො. මග්ගා හි යථාසකං අනුසයෙ පජහන්ති
එව, නිමිත්තා වුට්ඨහන්ති, පවත්තඤ්ච ඡිත්තන්ති නාමාති වුච්චන්ති. නිමිත්තන්ති ච
පඤ්චක්ඛන්ධා, පවත්තන්තිපි තෙ එව. තං දුට්ඨං උපාදින්නකං, අනුපාදින්නකඤ්ච.

තත්ථපි සොනාපත්තිමග්ගො දිට්ඨානුසයං, විචිකිච්ඡානුසයං, තදෙකට්ඨෙ ච
කිලෙසෙ, තංසහජාතානි දිට්ඨිසම්පයුත්තානි, විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තඤ්චාති
පඤ්චාකුසලචිත්තානි ච උප්පජ්ජමානොව සමුග්ගාතෙති, සමුග්ගාතෙන්නො ච
අපායහවතො වෙව සුගතිහවතො ච යපෙත්වා සත්ත හවෙ තදවසෙසතො වුට්ඨාති.
තත්ථ යදෙනං පයමමග්ගානුප්පත්තියං උප්පජ්ජමානාරහං
දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසම්පයුත්තපඤ්චචිත්තසමුට්ඨානං රූපං, තං රූපක්ඛන්ධො, තානි
පඤ්ච චිත්තානි විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තා වෙදනාදයො ඉතරෙ තයො
බන්ධා. ඉමෙ අනුපාදින්නපඤ්චක්ඛන්ධා අනුපාදින්නනිමිත්තං,
අනුපාදින්නප්පවත්තං නාම. තතො පයමමග්ගො වුට්ඨාති, තං ඡිත්තං නාම. යදෙනං
අපායහවෙ, සුගතියඤ්ච යපෙත්වා සත්ත හවෙ තදවසෙසෙ ච
පයමමග්ගානුප්පත්තියං ආයතිං උප්පජ්ජමානාරහං කම්මජක්ඛන්ධපඤ්චකං, තං
උපාදින්නනිමිත්තං, උපාදින්නප්පවත්තං නාම. තතො පයමමග්ගො වුට්ඨාති, තඤ්ච
ඡිත්තං නාම. තතොව පයමමග්ගො අනුසයං පජහන්නොව නිමිත්තා වුට්ඨහති,

පවත්නාදේව ඡිත්තේ නාමානි වෙදිතබ්බං. එවං ඉතරමග්ගෙසුපි
උපාදිත්තානුපාදිත්තනිමිත්තප්පවත්තං වුට්ඨානං ඡිත්තං යථානුරූපං ඤාතබ්බං.

සකදාගාමීමග්ගො පන ඔළාරිකකාමරාගානුසයං, පටිඝානුසයං, තදෙකටියෙ ව
කිලෙසෙ, තංසහජාතානි ව තථා පවත්තානි චත්තාරි දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තානි, ද්වෙ ව
දොමනස්සසහගතානීති ඡ අකුසලවිත්තානි ව උප්පජ්ජමානොව සමුග්ගාතෙති,
සමුග්ගාතෙන්තො ව කාමසුගතිතො යපෙත්වා එකභවං තදවසෙසතො වුට්ඨානි,
පතනුභූතාව තංසමඛිගිතො කාමරාගබ්බාපාදා අධිමත්තා, තෙ ව කදාපි විරළාව
උප්පජ්ජන්තීති වෙදිතබ්බං.

අනාගාමීමග්ගොපි තානෙව තනුසහගතකාමරාගප්පටිඝානුසයවසෙන
උප්පන්නානි ඡ විත්තානි උප්පජ්ජමානොව සමුග්ගාතෙති, සමුග්ගාතෙන්තො ව
කාමභවතො වුට්ඨානි. අරහත්තමග්ගො පන රූපරාගඅරූපරාගමානාවිජ්ජානුසයෙ,
උද්ධච්චං, තදෙකටියෙ සබ්බෙ කිලෙසෙ ව තංසහජාතානි චත්තාරි
දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තානි, උද්ධච්චසහගතඤ්චාති පඤ්චාකුසලවිත්තානි ව
උප්පජ්ජමානොව සමුග්ගාතෙති, සමුග්ගාතෙන්තො ව රූපාරූපතො, සබ්බභවතොපි
වුට්ඨානි. සෙසං පයමමග්ගෙ චුත්තානුසාරතො වෙදිතබ්බං. එවං
අනුසයප්පභානසඛිබාතකිච්චහෙදතො චතුත්තං මග්ගානං හෙදො වෙදිතබ්බං.

තදෙවං මග්ගසම්පයොගහෙදතො චතුබ්බිධං, පුන ඤානඛිගසම්පයොගහෙදතො
පච්චෙකං පඤ්චවිධා භොන්ති. කථං? පයමමග්ගසම්පයුත්තං තාව
චිත්තකච්චාරපිතිසුබ්බෙකග්ගතාසම්පයුත්තං පයමජ්ඣානිකං,
විචාරපිතිසුබ්බෙකග්ගතාසම්පයුත්තං දුතියජ්ඣානිකං, පිතිසුබ්බෙකග්ගතාසම්පයුත්තං
තතියජ්ඣානිකං, සුබ්බෙකග්ගතාසම්පයුත්තං චතුත්ථජ්ඣානිකං,
උපෙක්ඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං පඤ්චමජ්ඣානිකඤ්චාති පඤ්චවිධං භොති. එවං
දුතියමග්ගාදිසම්පයුත්තා චාති විසතිවිධා භොන්ති, එත්ථ ව චතුක්කනයවසෙන
සොළසවිධතාපි යොජෙතබ්බං. කිං පනෙත්ථ එවං ඤානඛිගයොගහෙදස්ස
නියාමකං කාරණන්ති? සඛිබාරුපෙක්ඛාඤාණං. තස්මිං හි
වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාභූතෙ සොමනස්සසහගතෙ අරියමග්ගා පඤ්චමජ්ඣානිකා
න උප්පජ්ජන්ති, සොමනස්සසහගතා චතුක්කජ්ඣානිකාව උප්පජ්ජන්ති,
උපෙක්ඛාසහගතෙ ව චතුක්කජ්ඣානිකා න උප්පජ්ජන්ති, උපෙක්ඛාසහගතා
පඤ්චමජ්ඣානිකාව උප්පජ්ජන්ති.

නනු චෙත්ථ සඛිබාරුපෙක්ඛාඤාණං සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතත්තා
චතුක්කපඤ්චමජ්ඣානිකානං සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතභාවස්ස නියාමකහෙතු,
චිත්තකාදිඅඛිගසමතික්කමතො පන නෙසං දුතියාදිජ්ඣානභාවස්ස නියාමකෙන
අඤ්ඤෙන භවිතබ්බං. න හි සඛිබාරුපෙක්ඛාඤාණං චිත්තකාදිවිකලං උප්පජ්ජති.
යෙන තං නියාමකං භවෙය්‍ය, කිං තං නියාමකකාරණන්ති? පාදකජ්ඣානං,
සම්මසිතජ්ඣානං චා. රූපාරූපාවචරෙසු හි යං යං ඤානං සමාපජ්ජිත්වා තතුට්ඨාය
යෙ කෙවි පකිණ්ණකසඛිබාරෙ සම්මසිත්වා යෙ මග්ගෙ උප්පාදෙති, තෙ සබ්බෙ

තංතංකුමාරසද්ධිසාව හොත්ති. යං යං වා පන කුමාරං, තංසම්පයුත්තෙ ව අනිච්චාදිතො විපස්සිත්වා යෙ යෙ මග්ගෙ උප්පාදෙති, තෙ ව තංතංකුමාරසද්ධිසාව හොත්ති භූමිවණ්ණසද්ධිසවණ්ණා ගොධා විය. තත්ථ ව සුක්ඛවිපස්සකස්ස උප්පන්නමග්ගාපි, සමාපත්තිලාභිනා කුමාරං පාදකං අකත්වා අසම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගාපි පයමප්ඤ්ඤානං පාදකං කත්වා තං තං වා සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගාපි සබ්බෙ එකසද්ධිසා පයමප්ඤ්ඤානිකාව හොත්ති. න හි ලොකුත්තරමග්ගො අප්පනං අප්පත්තො නාම අත්ථි. දුතියතතියචතුත්ථප්ඤ්ඤානානි පාදකානි කත්වා වා තත්ථ ගතෙ ධම්මෙ සම්මසිත්වා වා උප්පාදිතමග්ගා යථාක්කමං චතුරඤ්ඤා, තිවඤ්ඤා, ද්වඤ්ඤා ව හොත්ති. පඤ්චමප්ඤ්ඤානං, පන ආරුප්ප්ඤ්ඤානානි ව පාදකං කත්වා වා තත්ථ ගතෙ ධම්මෙ සම්මසිත්වා වා උප්පාදිතමග්ගා උපෙක්ඛෙකග්ගතාවසෙන ද්වඤ්ඤාව හොත්ති. එතෙසඤ්ච පඤ්චන්තං කුමාරිකානම්පි පුබ්බහාගෙ විපස්සනා සොමනස්සසහගතාපි හොති උපෙක්ඛාසහගතාපි, වුට්ඨානගාමිනී පන විපස්සනා චතුක්කප්ඤ්ඤානානං සොමනස්සසහගතා හොති. පඤ්චමප්ඤ්ඤානං පන උපෙක්ඛාසහගතාවාති තදෙව පාදකප්ඤ්ඤානං, සම්මසිතප්ඤ්ඤානං වා නියාමකකාරණන්ති වෙදිතබ්බං. එවං සම්පයොගතො විනිච්ඡයො.

ධම්මුද්දෙසාදිතො පන පයමප්ඤ්ඤානිකෙසු තාව චතුසු කාමාවචරපයමකුසලෙ චුත්තධම්මෙසු යපෙත්වා කරුණාමුදිතා සත්තතිංස ධම්මා හොත්ති. විරතියො පනෙත්ථ නියතා, පාළියඤ්ච (ධ. ස. 277) රූපෙන නිද්දිට්ඨා, ඡන්දාදයො ච චත්තාරො යෙවාපනකාති වෙදිතබ්බා.

සඤ්ඤානවාරෙ පන බොධිපක්ඛියධම්මෙසු පුබ්බෙ සඤ්ඤානවාරෙසසානං සතිපට්ඨානසම්මප්පධානඉද්ධිපාදබොජ්ඣකඤ්ඤානං වසෙන අතිරෙකා චත්තාරො සඤ්ඤාන වෙදිතබ්බා. පයමප්ඤ්ඤානිකමග්ගසම්පයුත්තෙසු හි ධම්මෙසු සති උපට්ඨානට්ඨෙත සතිපට්ඨානං, සා විසයහෙදෙන චතුබ්බිධා, ඉතරෙ අස්සතිපට්ඨානානි සබ්බෙව තෙ ද්විධා හොත්ති. තථා වීරියං පදහනට්ඨෙත සම්මප්පධානං, තං කිච්චහෙදෙන චතුබ්බිධං, ඉතරෙ අසම්මප්පධානානි. තථා ඡන්දො වීරියං චිත්තං අමොහොති චත්තාරො ධම්මා ඉප්ඤ්ඤානකට්ඨෙත යථාක්කමං “ඡන්දිද්ධිපාදො වීරියචිත්තවිමංසිද්ධිපාදො”ති නාමෙන “ඉද්ධිපාදො”ති වුව්චන්ති, ඉතරෙ “අනිද්ධිපාදො”ති. තථා සති අමොහො වීරියං පිති පස්සද්ධි සමාධි තත්ත්වප්ඤ්ඤානානි ඉමෙ සත්ත ධම්මා ඉප්ඤ්ඤානකට්ඨෙත යථාක්කමං “සතිසම්බොජ්ඣකඤ්ඤානං ධම්මවිවයසම්බොජ්ඣකඤ්ඤානං”ති වුව්චන්ති, ඉතරෙ අබොජ්ඣකඤ්ඤානි එවං චත්තාරො සඤ්ඤානා.

සෙසං සබ්බං ලක්ඛණාදිතො පට්ඨාය සුඤ්ඤාතවාරපරියොසානං කාමාවචරපයමකුසලෙ චුත්තසද්ධිසමෙව, කෙවලං පන මග්ගඤ්ඤානසඤ්ඤානෙ “අට්ඨකඤ්ඤානෙ මග්ගො හොති”ති (ධ. ස. 337) පදහාජනියෙ සරූපෙනෙව නිද්දිට්ඨං, ඉන්ද්‍රියසඤ්ඤානෙ පඤ්ඤාන්ද්‍රියට්ඨානෙ පයමමග්ගස්ස අනඤ්ඤාතඤ්ඤාස්සාමිතින්ද්‍රියං ගහෙත්වා ඉතරමග්ගානං අඤ්ඤාන්ද්‍රියං ගහෙත්වා

අට්ඨන්ද්‍රියන්ති අට්ඨන්ද්‍රියතා, සබ්බත්ථ ලොකුත්තරතා ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. පඨමජ්ඣානිකා චත්තාරො මග්ගා.

තථා දුතියජ්ඣානිකෙසුපි කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ විතක්කාභාවො, සඨගභවාරෙ චතුරඨගජ්ඣානතා, සත්තඨගමග්ගතා ච විසෙසො, සෙසං පඨමජ්ඣානිකසදිසමෙව. දුතියජ්ඣානිකමග්ගා.

තථා තතියජ්ඣානිකෙසුපි කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ විචාරාභාවො, සඨගභවාරෙ තිවඨගිකජ්ඣානතා ච විසෙසො, සෙසං දුතියජ්ඣානිකසදිසමෙව. තතියජ්ඣානිකමග්ගා.

තථා චතුත්ථජ්ඣානිකෙසුපි කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ පීතියා අභාවො, කොට්ඨාසවාරෙ දුච්ඡගිකජ්ඣානතා, ඡළඨගිකබොජ්ඣානිකතා ච විසෙසො, සෙසං තතියජ්ඣානිකසදිසමෙව. චතුත්ථජ්ඣානිකමග්ගා.

තථා පඤ්චමජ්ඣානිකෙසුපි කෙවලං සබ්බත්ථ වෙදනාපරිවත්තනමෙව විසෙසො, සෙසං චතුත්ථජ්ඣානිකසදිසමෙව. පඤ්චමජ්ඣානිකමග්ගා. එවං ධම්මුද්දෙසාදිතො විනිච්ඡයො.

විසයාදිප්පභෙදතො පන සබ්බෙපි ලොකුත්තරකුසලා ආරම්මණතො නිබ්බානාරම්මණාව, තස්මා න තතො නෙසං භෙදො, පටිපදාදිභෙදතො පන පුබ්බෙ චුත්තනයෙන පච්චෙකං භෙදො වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච යො නාමරූපපරිග්ගහතො පට්ඨාය කිලමන්තො විපස්සනං ආරහිත්වා දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙති, තස්ස දුක්ඛා පටිපදා භොති. යො පන වික්ඛම්භිතකිලෙසො, සො විපස්සනාපරිවාසං වාසෙන්නො විරෙන මග්ගපාතුභාවං පාපුණාති, තස්ස දන්ධාභිඤ්ඤා භොති. ඉමිනා නයෙන ඉතරා තිස්සොපි පටිපදාභිඤ්ඤායො වෙදිතබ්බො. යථා ච පටිපදාදිභෙදතො, එවං විමොක්ඛභෙදතොපි පච්චෙකං ද්විධා භොන්ති – සුඤ්ඤතවිමොක්ඛො අප්පණ්ණිතවිමොක්ඛොති.

තත්ථ සුඤ්ඤතන්ති, අප්පණ්ණිතන්ති ච ලොකුත්තරමග්ගස්ස නාමං. සො හි ආගමනතො සගුණතො ආරම්මණතොති තීහි කාරණෙහි නාමං ලහති. කථං? ඉධ හික්ඛු විපස්සනාකම්මට්ඨානිකො ආදිතො පට්ඨාය ‘අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා’ති තිවිධං අනුපස්සනං ආරොපෙත්වා සම්මසන්නො විවරති, සචස්ස වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා තෙභුමකෙ සඨබ්බාරෙ අනත්තතො විපස්සති, අයං අත්තසුඤ්ඤතාදස්සනට්ඨෙන සුඤ්ඤතා නාම භොති. සචෙ දුක්ඛතො විපස්සති, අයං තණ්හාපණ්ණිධිරහිතට්ඨෙන අප්පණ්ණිතා නාම භොති, තා උභොපි ආගමනීයට්ඨානෙ යත්වා අත්තතො අත්තතො මග්ගස්ස යථාක්කමං සුඤ්ඤතමග්ගො අප්පණ්ණිතමග්ගොති නාමං දෙන්ති. එවං ආගමනතො නාමලාභො වෙදිතබ්බො. නනු සුත්තන්තෙසු සචෙ වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අනිච්චතො පස්සති, තස්සා වසෙත මග්ගො අනිමිත්තවිමොක්ඛො භොතීති කත්වා තයො විමොක්ඛා කථිතාති? සච්චං, අපි ච බො පරියායතො කථිතා, නිප්පරියායතො පන සයම්පි සනිමිත්තා

අත්තනො මග්ගස්ස අනිමිත්තනාමං දාතුං අසක්කුණෙය්‍යාත්‍යාය ද්වෙ ඵ්ව විමොක්ඛා
 භොන්තිති. තිස්සොපි හි විපස්සනා නිව්වනිමිත්තං, සුඛනිමිත්තඤ්ච උග්ගාටනෙන
 අනිමිත්තවොහාරං ලභන්ති, තිස්සොපි නිමිත්තභූතෙසු ඛන්ධෙසු වරණතො
 සනිමිත්තාව, තස්මා සයං ආගමනීයට්ඨානෙ යත්වා අත්තනො මග්ගස්ස
 නිජ්ජරියායතො අනිමිත්තනාමං දාතුං න සක්කොන්ති. යස්මා පන මග්ගො සයං
 රාගාදීහි සුඤ්ඤො, රාගාදිනිමිත්තපණ්ඩරහිතො ව, තස්මා සගුණෙනෙව
 සුඤ්ඤතනාමං, අජ්ජණිහිතනාමඤ්ච ලභති. ඵ්වමස්ස සගුණතො නාමලාභො
 වෙදිතඛිබ්බො. යස්මා පන නිබ්බානං රාගාදීහි, සඛ්ඛාරෙහි ව සුඤ්ඤත්තා,
 රාගාදිනිමිත්තපණ්ඩරහිතත්තා ව ‘සුඤ්ඤතං, අනිමිත්තං, අජ්ජණිහිත’න්ති ව
 වුච්චති, තස්මා තං ආරම්මණං කත්වා උජ්ජන්තමග්ගොපි ‘සුඤ්ඤතො,
 අනිමිත්තො, අජ්ජණිහිතො’ති ව නාමං ලභති. ඵ්වං ආරම්මණතො නාමලාභො
 වෙදිතඛිබ්බො.

තෙසු ඉධ ආගමනතොව මග්ගො නාමං ලභති, න සගුණතො, නාපි
 ආරම්මණතො, සගුණාරම්මණතො නාමලාභස්ස සුත්තන්තෙසු පරියායදෙසිතත්තා.
 තෙනෙව හෙත්ථ මග්ගානං සගුණාරම්මණතොපි අනිමිත්තවිමොක්ඛතං
 අග්ගහෙත්වා සුඤ්ඤතඅජ්ජණිහිතවිමොක්ඛතාව ආගමනතො චුත්තා, තඤ්චාගමනං
 දුට්ඨං විපස්සනාගමනං, මග්ගාගමනඤ්ච. තත්ථ විපස්සනාගමනතො මග්ගො ව
 සුඤ්ඤතාදිනාමං ලභති, මග්ගාගමනතො ව ලභතෙව, ඉධ පන මග්ගස්ස
 අධිජ්ජෙතත්තා විපස්සනාගමනතොව වෙදිතඛිබ්බං. ඵ්වං විමොක්ඛහෙදතො
 පච්චෙකං ද්විධා භොන්ති. ඵ්වං විසයාදිජ්ජහෙදතො විනිව්ජයො.

ලොකුත්තරකුසලධම්මා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ව මොහවිච්ඡෙදනියා නාම

අභිධම්මමාතිකත්ථසංවණ්ණනාය

“කුසලා ධම්මා”ති පදස්ස අත්ථවණ්ණනා.

අකුසලපදත්ථො

ලොහමූලවණ්ණනා

අකුසලා පන ධම්මා භූමිතො ඵ්කච්චිධා කාමාවචරාව, සම්පයොගතො පන
 මූලවසෙන තිව්ධා භොන්ති ලොහමූලා දොසමූලා මොහමූලාති. තත්ථ ලොහමූලා
 අට්ඨවිධා සොමනස්සසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරං, තථා සසඬ්ඛාරං,
 සොමනස්සසහගතං දිට්ඨිගතවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරං, තථා සසඬ්ඛාරං,
 උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරං, තථා සසඬ්ඛාරං,
 උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරං, තථා සසඬ්ඛාරන්ති.

තත්ථ ඉට්ඨාරම්මණෙ ලොභබ්බුලතාදීහි කාරණෙහි සොමනස්සසහගතතා,
 අසද්ධම්මසවනඅකල්‍යාණමිත්තතාදීහි දිට්ඨිසම්පයුත්තතා ච වෙදිතබ්බං. යදා හි
 ‘‘නත්ථි කාමෙසු ආදීනවො’’ තිආදිනා නයෙන මිච්ඡාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා
 හට්ඨතුට්ඨො කාමෙ චා පරිභුඤ්ජති, දිට්ඨමඬගලාදීනි චා සාරතො පච්චෙති
 සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා පයමං අකුසලචිත්තං උප්පජ්ජති.
 යදා මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන, තදා දුතියං. යදා මිච්ඡාදිට්ඨිං අපුරක්ඛත්වා කෙවලං
 හට්ඨතුට්ඨො මෙටුනං චා සෙවති, පරසම්පත්තිං චා අභිජ්ඣායති, පරහණ්ඩං චා
 හරති සභාවතික්ඛෙනානුස්සාහිතෙන, තදා තතියං. යදා සමුස්සාහිතෙන, තදා
 චතුත්ථං. යදා පන කාමානං චා අසම්පත්තිං ආගම්ම, අඤ්ඤෙසං චා
 සොමනස්සහෙතුනං අභාවෙන චතුසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතතා හොති, තදා
 සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උප්පජ්ජන්තිති අයං සම්පයොගතො
 විනිච්ඡයො.

ධම්මුද්දෙසතො පන පයමාකුසලෙ තාව නියතා පාළියං සරුපෙනාගතා සොළස,
 යෙවාපනකවසෙන චත්තාරොති විසති ධම්මා හොන්ති. කථං? එස්සො වෙදනා
 සඤ්ඤා චෙතනා චිත්තං චිත්තකො විචාරො පිති වීරියං එකග්ගතා ජීවිතං අභිරික්කං
 අනොත්තජ්ජං ලොභො මොහො මිච්ඡාදිට්ඨිති ඉමෙ සරුපෙනාගතා සොළස ධම්මා,
 ඡන්දො අධිමොක්ඛො මනසිකාරො උද්ධවචන්ති ඉමෙ යෙවාපනකා චත්තාරොති.
 පදහාජනියෙ පන පුබ්බෙ චුත්තනයෙනෙව ‘‘එස්සපඤ්චකං ඝානඬගපඤ්චකං
 වීරියසමාධිමනොසොමනස්සජීවිතවසෙන ඉන්ද්‍රියානි පඤ්ච,
 මිච්ඡාදිට්ඨිසඬකප්පවායාමසමාධිවසෙන මග්ගඬගානි චත්තාරි,
 වීරියසමාධිඅභිරික්කානොත්තජ්ජවසෙන බලානි චත්තාරි, ලොභො මොහොති ද්වෙ
 මූලානි, අභිජ්ඣා මිච්ඡාදිට්ඨිති ද්වෙ කම්මපථානි, අභිරික්කං අනොත්තජ්ජන්ති
 ලොකනාසදුකං, සමථො පග්ගාහො අවික්ඛෙපො චාති එවං සරුපෙනාගතානං
 ද්වත්තිංසධම්මානං සොළසසු එව සමවරොධො, සවිහත්තිකාවිහත්තිකහෙදො ච
 කාමාවචරපයමකුසලෙ චුත්තානුසාරතො ඤාතබ්බො. අයං ධම්මුද්දෙසතො
 විනිච්ඡයො.

ලක්ඛණාදිවිභාගතො පන න හිරියතීති අභිරික්කො, අභිරික්කස්ස භාවො අභිරික්කං,
 න ඔත්තජ්ජං අනොත්තජ්ජං. තෙසු අභිරික්කං කායදුච්චරිතාදීහි අජ්ගුච්ඡනලක්ඛණං,
 අලජ්ජාලක්ඛණං චා, අනොත්තජ්ජං තෙහෙව අසාරජ්ජනලක්ඛණං,
 අනුත්තාසලක්ඛණං චා, සෙසං හිරිඔත්තජ්ජානං චුත්තජ්ජපිපක්ඛවසෙන වෙදිතබ්බං.

ලුබ්භති තෙන, සයං චා ලුබ්භති, ලුබ්භනමත්තමෙව චා තන්ති ලොභො. සො
 ආරම්මණගහණලක්ඛණො මක්කටාලෙපො විය, අභිසඬගරසො තත්තකපාලෙ
 ඛිත්තමංසපෙසි විය, අපරිච්චාගපච්චුපට්ඨානො තෙලඤ්ජනරාගො විය,
 සඤ්ඤාජනියධම්මෙසු අස්සාදදස්සනපදට්ඨානො. තණ්හානදිභාවෙන වඬ්ඨමානො
 සීඝ්‍රසොතා නදී විය මහාසමුද්දං අපායමෙව ගහෙත්වා ගච්ඡතිති දට්ඨබ්බො.

මුය්හන්ති තෙන, සයං වා මුය්හති, මුය්හනමත්තමෙව වා තන්ති මොහො. සො විත්තස්ස අන්ධකාරලක්ඛණො, අඤ්ඤාණලක්ඛණො වා, අසම්පට්ඨෙධරසො, ආරම්මණසභාවච්ඡාදනරසො වා, අසම්මාපට්ඨපත්තිපච්චුපට්ඨානො, අන්ධකාරපච්චුපට්ඨානො වා, අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානො, සබ්බාකුසලානං මූලන්ති දට්ඨබ්බො.

මිච්ඡා පස්සන්ති තාය, සයං වා මිච්ඡා පස්සති, මිච්ඡාදස්සනමත්තමෙව වා එසාති මිච්ඡාදිට්ඨි. සා අයොනිසො අභිනිවෙසලක්ඛණො, පරාමාසරසා, මිච්ඡාභිනිවෙසපච්චුපට්ඨානා, අරියානං අදස්සනකාමතාදිපදට්ඨානා, පරමං චජ්ජන්ති දට්ඨබ්බො.

උද්ධතභාවො උද්ධච්චං. තං අවුපසමලක්ඛණං, අනවට්ඨානරසං, හන්තතාපච්චුපට්ඨානං, අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං, විත්තවික්ඛෙපොති දට්ඨබ්බො. සෙසො පනෙත්ථ සුඤ්ඤතවාරපරියොසානො සබ්බොපි විනිච්ඡයො කුසලාධිකාරෙ චුත්තානුසාරතො වෙදිතබ්බො. කෙවලං සඬග්ගවාලෙ පාළියං ආගතවසෙන පඤ්චින්ද්‍රියතා, චතුරඬගමග්ගතා, චතුර්බ්බධලතා, ද්වෙහෙනුතා, සබ්බත්ථ අකුසලභාවො ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. පයමාකුසලං නිට්ඨිතං.

යථා ච පයමෙ, එවං දුතියෙපි සසඬාරතා, යෙවාපනකෙසු ථිනමිද්ධානං සම්භවො, නියතතා ච විසෙසො. තත්ථ ථිනතතා ථිනං, මිද්ධතතා මිද්ධං, අනුස්සාහනසංසිද්ධතා, සත්තිවිසානො වාති අත්ථො. තත්ථ ථිනං අනුස්සාහලක්ඛණං, වීරියවිනොදනරසං, සංසිද්ධතාපච්චුපට්ඨානං. මිද්ධං අකම්මඤ්ඤතාලක්ඛණං, ඔනහනරසං, ථිනතාපච්චුපට්ඨානං, පච්චාසිකානිද්දාපච්චුපට්ඨානං වා, උභයමිපි අරතිතන්දිවිජම්භිකාදීසු අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං. දුතියං.

තතියෙ සබ්බොපි විනිච්ඡයො පයමාකුසලෙ චුත්තනායොව. කෙවලං දිට්ඨියා අභාවො, යෙවාපනකෙසු මානස්ස සම්භවො, අනියතතා ච, සඬග්ගවාලෙ තිවඬගිකමග්ගතා ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. තත්ථ මඤ්ඤතීති මානො. සො උණ්ණතිලක්ඛණො, සම්පග්ගහරසො, කෙනුකමාසතාපච්චුපට්ඨානො, දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තලොභපදට්ඨානො, උම්මාදො විය දට්ඨබ්බො. තතියං.

යථා ච තතියෙ, එවං චතුත්ථෙපි. ථිනමිද්ධඤ්ඤෙත්ථ සසඬාරතා ච අධිකා, සෙසං තාදිසමෙව. චතුත්ථං.

පඤ්චමජට්ඨසත්තමට්ඨමෙසු සොමනස්සට්ඨානො උපෙක්ඛාසම්භවො, පීතියා ච අභාවො, තතො එව සඬග්ගවාලෙ චතුරඬගජ්ඣානතා ච විසෙසො, සෙසං සබ්බං පයමදුතියතතියචතුත්ථවිත්තසදිසමෙව.

ලොභමූලා නිට්ඨිතා.

දොසමූලවණ්ණනා

දොසමූලා පන ද්විධා දොමනස්සසහගතං පටිසසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරං, තථා සසඬ්ඛාරං. එවං සම්පයොගතො. ධම්මද්දෙසාදිතො පන පයමෙ තාව පයමාකුසලෙ චුත්තෙසු ජිතිලොභදිට්ඨියො වජ්ජේත්වා දොසං, යෙවාපනකෙසු අනියතානි ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි, සොමනස්සට්ඨානෙ දොමනස්සඤ්ච පක්ඛිපිත්වා එකච්ඡති ධම්මා භොන්ති. යෙවාපනකා චෙත්ථ සත්ත. තත්ථ දුස්සන්ති තෙන, සයං වා දුස්සති, දුස්සනමත්තමෙව වා තන්ති දොසො. සො වණ්ඨික්කලක්ඛණො පහටාසිවිසො විය, විසජ්ජනරසො විසනිපාතො විය, අත්තනො නිස්සයදහනරසො වා දාවග්ගි විය, දුස්සනපච්චුපට්ඨානො ලද්ධොකාසො විය සපත්තො, ආසාතවත්ථුපදට්ඨානො, විසසංසට්ඨපුත්තිමුත්තං විය දට්ඨබ්බො. ඉස්සායනා ඉස්සා. සා පරසම්පත්තීනං උසුයනලක්ඛණා, තත්ථෙව අනභිරතිරසා, තතො විමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා, පරසම්පත්තිපදට්ඨානා, සඤ්ඤොජනන්ති දට්ඨබ්බො. මච්ඡෙරහාවො මච්ඡරියං. තං ලද්ධානං වා ලභිතබ්බානං වා අත්තනො සම්පත්තීනං නිගුහනලක්ඛණං, තාසඤ්ඤෙව පරෙහි සාධාරණභාවඅක්ඛමනරසං, සඬ්ඛොවනපච්චුපට්ඨානං, කටුකඤ්චුකතාපච්චුපට්ඨානං වා, අත්තසම්පත්තිපදට්ඨානං, චෙතසො විරූපහාවොති දට්ඨබ්බං. කුච්ඡිනං කතං කුකතං, තස්ස භාවො කුක්කුච්චං. තං පච්ඡානුතාපලක්ඛණං, කතාකතානුසොචනරසං, විජ්ජට්ඨාරපච්චුපට්ඨානං, කතාකතපදට්ඨානං, දාසබ්බාමිව දට්ඨබ්බං. සඬ්ඛභවාරෙ දුක්ඛෙන සද්ධිං චතුරඬ්ඛගජ්ඣානතා, දොමනස්සෙන පඤ්චින්ද්‍රියතා, තිවඬ්ඛිකමග්ගතා, දොසමොභවසෙන ද්විභෙතුකතා ච චෙදිතබ්බා. සෙසො පන සබ්බො විනිවිජ්ජයො පයමාකුසලෙ චුත්තසද්දිසො එව. යථා ච පයමෙ, එවං දුතියෙපි, සසඬ්ඛාරතා පන ථිනම්ද්ධෙහි සද්ධිං නවයෙවාපනකතා ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව.

දොසමූලා නිට්ඨිතා.

මොහමූලවණ්ණනා

මොහමූලාපි ද්විධා උපෙක්ඛාසහගතං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං, තථා උද්ධච්චසම්පයුත්තන්ති. තත්ථ පයමෙ ධම්මද්දෙසනො තාව එස්සපඤ්චකං විතක්කො විචාරො විරියං එකග්ගතා ජීවිතං අභිරිකං අනොත්තජ්ජං මොහො විචිකිච්ඡාති සරූපෙනාගතා චුද්දස, උද්ධච්චං මනසිකාරොති යෙවාපනකා ද්වෙ වාති සොළස ධම්මා භොන්ති, එකග්ගතා චෙත්ථ විත්තට්ඨිතිමත්තා, ඉන්ද්‍රියමග්ගබලභාවං න සම්පාපුණාති. තතො එව සඬ්ඛභවාරෙ සමාධිං වජ්ජේත්වා උපෙක්ඛාය සද්ධිං චත්තාරි ඉන්ද්‍රියානි, ද්වෙ මග්ගඬ්ඛානි, තීණි බලානි භොන්ති. මොහො පනෙත්ථ එකොව භෙතු. සෙසො පනෙත්ථ සබ්බො විනිවිජ්ජයො චුත්තනයො එව.

තත්ථ විගතා විකිච්ඡා එතිස්සාති විවිකිච්ඡා. සා සංසයලක්ඛණා, කම්පනරසා,
 අනිච්ඡයපච්චුපට්ඨානා, අනෙකංසභාවපච්චුපට්ඨානා වා,
 අයොනියොමනසිකාරපදට්ඨානා, පටිපත්තිඅන්තරායකරාති දට්ඨබ්බා. යථා ච
 විවිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙ, එවං උද්ධච්චසම්පයුත්තෙපි. කෙවලං විවිකිච්ඡාය අභාවො,
 අධිමොක්ඛස්ස ච භාවො, තතො එව ඛලවතරසමාධිතා, තෙනෙව සඬගභවාරෙ
 සමාධිතා සද්ධිං පඤ්චන්ද්‍රියතා, නිවඬගිකමග්ගතා, චතුබ්බලතා ච භොති.
 උද්ධච්චඤ්ඤෙත්ථ සරුපෙනෙව නිද්දිට්ඨං, අධිමොක්ඛමනසිකාරා ද්වෙ
 යෙවාපනකවසෙනාති අයං විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. ඉමානි පන ද්වෙ චිත්තානි
 නානාවිසයෙ, එකවිසයෙ ච අසණ්ඨහනතො පවට්ටනකානි. උද්ධච්චසහගතං හි
 ලද්ධාධිමොක්ඛතාය ලද්ධපතිට්ඨං එකාරම්මණෙයෙව පතිට්ඨාය පතිට්ඨාය පවට්ටති
 චතුරස්සමණි විය, ඉතරං නානාරම්මණෙසු වට්ටමණි වියාති දට්ඨබ්බං.
 උද්ධච්චසහගතඤ්ඤව යපෙත්වා සෙසා එකාදස පටිසන්ධිං ජනෙන්නීති වෙදිතබ්බං.

විසයාදිප්පහෙදතො පනෙතෙ ද්වාදසපි වත්ථාරම්මණවසෙන තාව ඡබ්බිධා
 භොන්ති. තෙසු ලොභමොහමූලා පන දස පඤ්චද්වාරෙ හදයවත්ථුං නිස්සායෙව,
 මනොද්වාරෙ නිස්සාය වා අනිස්සාය වා ජවනකිච්චං සාධයමානා ඡබ්බිධා. තථා
 දොසමූලා නිස්සායෙව පන පවත්තන්ති. ලොභමූලා පන
 අදින්නාදානකාමම්ච්ඡාවාරමුසාවාදපෙසුඤ්ඤසම්ඵප්පලාපාභිජ්ඣාසඬබ්බානානං
 ඡන්තං කම්මපථානං වසෙන ඡබ්බිධා. දිට්ඨිසම්පයුත්තා පනෙත්ථ
 මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙනාපිති සත්තවිධා භොන්ති. දොසමූලා පන
 පාණාභිපාතාදින්නාදානමුසාවාදපෙසුඤ්ඤඵරුසසම්ඵප්පලාපබ්‍යාපාදවසෙන
 සත්තවිධා භොන්ති. දසන්නම්පි පනෙසං ද්වාරකම්මවසෙන චෙව
 විමංසාවජ්ජිතාධිපතිත්තයවසෙන ච කුසලෙ චුත්තනයෙන විභාගො වෙදිතබ්බො.
 එකන්තභීතත්තා භීතත්තිකහෙදො නත්ථි. ආරම්මණාධිපති පනෙත්ථ ලොභමූලෙසු
 එව, න ඉතරෙසු, මොහමූලෙසු පන සහජාතාධිපතිපි නත්ථි, තථා කම්මපථහෙදොපි.
 න හි පවට්ටමානං කඤ්චි අධිපතිං කරොති. දොසො වා සවිසයං, විවිකිච්ඡාවිත්තඤ්ඤව
 පටිපත්තිමන්තරායකරත්තෙන දුච්චරිතහෙතුභූතම්පි පාණානිපාතාදීනං
 දොසලොභමූලචිත්තෙහෙව සන්නිට්ඨාපතියතො කම්මපථහෙදං න ගච්ඡති,
 පුබ්බභාගෙ එව පන හෙතු භොති. තෙනෙවස්ස අපායහෙතුතා පයමග්ගවජ්ඣානාති
 දට්ඨබ්බං. අතීතාදිහෙදතො පන ද්වාදසන්තං පච්චෙකමනන්තතා, සෙසො ච
 විනිච්ඡයො කුසලාධිකාරෙ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බොති.

අකුසලා ධම්මා නිට්ඨිතා.

අබ්‍යාකතපදත්ථො

අහෙතුකකුසලවිපාකවණ්ණනා

අබ්‍යාකතා පන ධම්මා ජාතීතො චතුබ්බිධා විපාකකිරියරූපනිබ්බානවසෙන.
 තත්ථ විපාකාබ්‍යාකතා ධම්මා ජාතීතො ච ද්විධා භොන්ති
 කුසලාකුසලවිපාකවසෙන. තත්ථ කුසලවිපාකා භූමිතො චතුබ්බිධා

කාමරූපාරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකවසෙන. තත්ථ කාමාවචරවිපාකා අහෙනුකා සහෙනුකාති දුවිධා. තත්ථ අලොභාදිසහජාතහෙනුවිරහිතා අහෙනුකා. තෙ සම්පයොගවත්ථාරම්මණාදිහෙදතො අට්ඨවිධා. සෙය්‍යථිදං - උපෙක්ඛාසහගතං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතසානජීවිභාවිඤ්ඤාණං, සුඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතා මනොධාතු, සොමනස්සසහගතා මනොවිඤ්ඤාණධාතු, තථා උපෙක්ඛාසහගතා වාතී. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි හි වත්තාරි චක්ඛුපසාදාදීසු චතුසු උපාදායරූපෙසු උපාදායරූපානං සට්ඨනානිසංසස්ස පිචුපිණ්ඩෙ පිචුපිණ්ඩස්සෙවාතිදුඛබලතාය උපෙක්ඛාවෙදනාසම්පයුත්තානෙව හොන්ති. කායවිඤ්ඤාණං පන කායින්ද්‍රියෙ චොට්ඨබ්බහුතත්තයසට්ඨනානිසංසස්ස අධිකරණමත්ථකෙ යපිතපිචුපිණ්ඩෙ කුට්ඨාරස්සෙව බලවතාය පසාදනිස්සයෙසුපි භූතෙසු පටිසාතසම්භවතො සුඛසහගතං හොති, මනොධාතු අත්තනො ගහණදුඛබලතාය අතිඉට්ඨෙපි උපෙක්ඛාසහගතාව, මනොවිඤ්ඤාණධාතු පන අතිඉට්ඨෙ සොමනස්සසහගතා, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ උපෙක්ඛාසහගතාති අයං සම්පයොගතො විනිච්ඡයො.

ධම්මුද්දෙසාදිතො පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙ තාව එස්සපඤ්චකං, එකග්ගතා, ජීවිතන්ති සරූපෙනාගතා සත්ත, යෙවාපනකවසෙන මනසිකාරො එකො වාති අට්ඨ ධම්මා හොන්ති. සඬගහතො පනෙත්ථ බන්ධායතනධාතුආභාරින්ද්‍රියවසෙන පඤ්චෙවසඬගහා. තත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුධම්මධාතුවසෙන ධාතුසඬගහො, මනො උපෙක්ඛාජීවිතින්ද්‍රියවසෙන ඉන්ද්‍රියසඬගහො ච වෙදිතබ්බො. සෙසං චුත්තනයමෙව. එත්ථ ච විජ්ජමානාපි වෙදනා ඤානඬගතං න ගච්ඡති, ඉන්ද්‍රියං පන හොති. එකග්ගතා ඉන්ද්‍රියමග්ගඬගබලභාවම්පි න ගච්ඡති අතිදුඛබලත්තා. විතක්කපච්ඡිමකං හි ඤානං, හෙනුපච්ඡිමකො මග්ගො, බලඤ්ච. යථා චෙත්ථ, එවං සොතසානජීවිභාකායවිඤ්ඤාණෙසුපි. කෙවලං පන සඬගහවාරෙ සොතවිඤ්ඤාණධාතුආදිවසෙන ධාතුසඬගහො, කායවිඤ්ඤාණෙ වෙදනාපරිවත්තනඤ්ච විසෙසො. යථා චෙත්ථ, එවං මනොධාතුයාපි. කෙවලං පන විතක්කවිචාරා ද්වෙ යෙවාපනකා ච අධිමොක්ඛොති තයො ධම්මා අධිකා. සඬගහවාරෙ මනොධාතුධම්මධාතුවසෙන ධාතුසඬගහො, විතක්කවිචාරූපෙක්ඛෙකග්ගතාහි චතුහි ඤානඬගසඬගහො ච විසෙසො. පාළියං පනෙත්ථ කිඤ්චාපි ඤානඬගසඬගහො න උද්ධට්ඨො, තථාපි සවිතක්කෙසු නියමෙන ඤානඬගතාසම්භවතො ගහෙනබ්බොව. යථා චෙත්ථ, එවං මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයෙපි. සොමනස්සසහගතතාය පනෙත්ථ පිති අධිකා, සඬගහවාරෙ ච පඤ්චඬගජ්ඣානතා, වෙදනාපරිවත්තනං, උභයත්ථාපි මනොවිඤ්ඤාණධාතුධම්මධාතුවසෙන ධාතුසඬගහො ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව.

විසයාදිප්පහෙදතො පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච යථාක්කමං චක්ඛාදිඑකෙකමෙව වත්ථුං නිස්සාය පච්චුප්පන්තො, ඉට්ඨෙ ච රූපාදිඑකෙකාරම්මණෙ එව කිරියමනොධාතුඅනන්තරං ආලොකාකාසවායුජලපථවිසහකාරීනි පසාදකාදීනි

දස්සනසවනසායනසායනච්ඡිසනකිව්වානි සාධයමානානි චක්ඛුද්වාරාදීසු එකෙකස්මිං එව විපච්චන්ති. එවමෙනෙසං චක්ඛුද්වාරාරම්මණකිව්වානි විසුං නියතානි. යානං පන තෙසං පඤ්චන්තම්පි එකමෙව, තෙන තෙසං න භෙදො. මනොධාතු පන හදයචත්ථුං නිස්සායෙව පච්චුප්පන්තෙසු රූපාදීසු පඤ්චසුපි ආරම්මණෙසු පඤ්චවිඤ්ඤාණානන්තරං සම්පට්ඨිජනකිව්වං සාධයමානා පඤ්චසුපි ද්වාරෙසු පචත්තති, සොමනස්සසහගතා මනොවිඤ්ඤාණධාතු පන හදයචත්ථුං නිස්සායෙව අතිඉට්ඨෙය පච්චුප්පන්තෙ පඤ්චාරම්මණෙ විපාකමනොධාතුඅනන්තරං සන්තීරණකිව්වං, ඡසුපි ද්වාරෙසු ඡසු ඛලවකාමාවචරාරම්මණෙසු අතීතාදීසු ජවනානන්තරං තදාරම්මණකිව්වඤ්ඤා සාධයමානා විපච්චති. එවමෙනිස්සා ද්වාරාරම්මණකිව්වට්ඨානානි අනිඛද්ධානි, තතො තෙහි භෙදො භොති, චත්ථු පන තත්ථෙව නිඛද්ධං, තතො න භෙදො, එවමුපෙක්ඛාසහගතායපි. කෙවලං පනෙසා ද්වාරචිත්තිමුත්තාපි හුත්වා සුගතියං ජච්චන්ධබ්බිරජච්චුම්මත්තකාදීනං පටිසන්ධිකාලෙ පුරිමච්චතිචිත්තානන්තරං කම්මබලෙනොපට්ඨිතං කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තෙසු අඤ්ඤතරං අතීතාදිභෙදං ඡබ්බිධම්පි කාමාවචරාරම්මණමාරබ්භ පටිසන්ධිකිව්වං, තදනන්තරතො පටියාය යාවතායුකං භවභිග්ගකිව්වං, අන්තෙ චුතිකිව්වඤ්ඤා, චුත්තනයෙන සන්තීරණතදාරම්මණකිව්වානි ව සාධයමානා ඉමෙසු පඤ්චසු යානෙසු විපච්චතීති අයං විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව.

එත්ථ ව වධබන්ධාදිවසජ්ජවත්තෙ අනිට්ඨාරම්මණෙ බන්තිපටිසඬ්ඛානාදිවසෙන කුසලුප්පත්තිතො තන්තිබ්බත්තානං පටිසන්ධිආදිවිඤ්ඤාණානං කම්මනිමිත්තඤ්ඤා ආරම්මණං භොති, අනිට්ඨෙයෙනෙව තෙන භවිතබ්බං. එවං ඉට්ඨවිසයෙ උප්පන්නානං කුසලවිපාකානං අනිට්ඨාරම්මණෙසු අනුප්පත්තිතො කම්මගතිනිමිත්තමෙව තෙසං ආරම්මණං භොතීති විඤ්ඤායති. විචාරෙත්වා යථා අවිරොධො භොති, තථා ගහෙතබ්බං. එවං ඉට්ඨවිසයෙ උප්පන්නකුසලතො නිබ්බත්තානම්පි පටිසන්ධිආදිවිඤ්ඤාණානං කම්මනිමිත්තාරම්මණනය අවිරොධො ඤාතබ්බො. අතීතාදිභෙදතො පන අට්ඨන්තම්පි පච්චෙකමනන්තරතා භෙට්ඨා චුත්තනයෙන ගහෙතබ්බා.

අභෙතුකකුසලවිපාකා නිට්ඨිතා.

සභෙතුකකුසලවිපාකවණ්ණනා

අලොභාදිවිපාකභෙතුසම්පයුත්තා පන සභෙතුකා, තෙ සම්පයොගතො කාමාවචරකුසලා විය අට්ඨවිධා. සොමනස්සඤ්ඤාණාදිසම්පයොගො පනෙත්ථ ආගමනාදිතො වෙදිතබ්බො. තිභෙතුකං හි කාමාවචරකුසලං තිභෙතුකද්විභෙතුකපටිසන්ධියො දත්වා පචත්තෙ ඡසු ද්වාරෙසු සොළස විපාකානි දෙති, දුභෙතුකං පන කුසලං දුභෙතුකාභෙතුකපටිසන්ධියො දත්වා පචත්තෙ ඡසු ද්වාරෙසු තිභෙතුකරහිතානි ද්වාදස විපාකානි දෙති. අසඬ්ඛාරිකසසඬ්ඛාරිකභාවො පනෙත්ථ පච්චයවිසෙසතොපි භොති. ඛලවපච්චයෙනාපි හි උප්පන්නං අසඬ්ඛාරිකං භොති, දුබ්බලෙනාපි ඉතරං. කෙච්ඡි පන අසඬ්ඛාරිකෙන සසඬ්ඛාරිවිපාකානං,

සසඬාරිකෙන ව අසඬාරිකානං උප්පත්තිං න ඉච්ඡන්ති. යස්මා පනෙතානි පටිසන්ධිදායකතො අඤ්ඤානාපි කම්මෙන පවත්තෙ අකුසලවිපාකානි පවත්තන්ති, පට්ඨානෙ ව ‘‘සහෙතුකං භවඬගං අහෙතුකස්ස භවඬගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 3.1.102) චුත්තං, තස්මා අහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස පුග්ගලස්ස සුගතියං පවත්තෙ සහෙතුකානිපි විපාකානි පවත්තන්ති. දුග්ගතියං, පන රූපාවචරභූමියඤ්ච අහෙතුකානෙව පවත්තන්ති. තෙසුපි අතිඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ සොමනස්සසහගතානි, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ උපෙක්ඛාසහගතානිති එවං ආගමනාදිතො සම්පයොගහෙදො වෙදිතබ්බො.

ධම්මුද්දෙසාදිතො පන යාව සුඤ්ඤතචාරපරියොසානා කාමාවචරකුසලසදිසොව සබ්බො විනිච්ඡයො, කෙවලඤ්චේත්ථ යෙවාපනකෙසු කරුණාමුදිතා න සන්ති සත්තාරම්මණත්තා. එකන්තපරිත්තාරම්මණා හි කාමාවචරවිපාකා. විරතියොපෙත්ථ ලොකියෙසු එකන්තකුසලසභාවත්තා න සන්ති. ‘‘පඤ්චසික්ඛාපදා කුසලා එවා’’ති (විභ. 715 ආදයො) හි චුත්තං. එස්සාදයො චේත්ථ විපාකත්තා ආදාසෙ මුඛතිමිත්තං විය නිරුස්සාහසත්තා, කුසලා පන මුඛං විය සඋස්සාහා. සඬගභවාරෙ ව පඤ්චඩ්ගිකො මග්ගො හොති, අයං විසෙසො. සෙසං තාදිසමෙව.

විසයාදිප්පහෙදතො පන ය්වායං කුසලෙසු කම්මද්චාරපුඤ්ඤකිරියාධිපතිහි හෙදො චුත්තො, සො ඉධ නත්ථි අවිඤ්ඤත්තිජනකතො, අවිපාකධම්මතො, තථා අප්පවත්තිතො ව. භීතත්තිකහෙදො පන අත්ථි භීතමජ්ඣමප්පණිතානං කුසලානං විපාකත්තා, තථා ද්වාරාරම්මණාදිහෙදො. එතෙ හි හදයවත්ථුං නිස්සාය ද්වාරවිනිමුත්තා හුත්වා දෙවමනුස්සෙසු ද්විහෙතුකතිහෙතුකානං හෙට්ඨා චුත්තනායෙන පටිසන්ධිභවඬගචුතිකිච්චානි, ඡද්වාරෙ ඡසු ආරම්මණෙසු තදාරම්මණකිච්චඤ්ච සාධයමානා එවං චතුසු යානෙසු විපච්චන්ති. එවමෙනෙසං ද්වාරාරම්මණකිච්චට්ඨානානි අතිබද්ධානි, තතො තෙහි හෙදො හොති. වත්ථු පන තත්ථෙව නිබද්ධං, තතො න හෙදො. අතීතාදිහෙදතො පනෙත්ථාපි අනන්තතා චුත්තනායා එවාති.

කාමාවචරසහෙතුකකුසලවිපාකා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරවිපාකවණ්ණනා

රූපාවචරවිපාකාපි සම්පයොගහෙදතො අත්තතො කුසලා විය පඤ්චවිධා හොත්ති. සබ්බො චේත්ථ විනිච්ඡයහෙදො කුසලෙ චුත්තනායො එව. විපාකභාවතො පනෙත්ථ යථා හත්ථිආදීනං ඡායා තංසදිසා, එවං කුසලාගමනතො ව කුමානඬගාදිසම්පයුත්තධම්මසමායොගො, පටිපදාදිහෙදො ව හොති. අපිචේත්ථ තිවිධාය පඨමජ්ඣානභූමියා පඨමජ්ඣානවිපාකා, තථා දුතියජ්ඣානභූමියා දුතියජ්ඣානවිපාකා තතියජ්ඣානවිපාකා ව, තතියජ්ඣානභූමියා චතුත්ථජ්ඣානවිපාකා, වෙහප්ඵලපඤ්චසුද්ධාචාසවසෙන ඡබ්බිධාය චතුත්ථජ්ඣානභූමියා පඤ්චමජ්ඣානවිපාකා ව චුත්තනායෙන පටිසන්ධිභවඬගචුතිකිච්චානි සාධයමානා හදයවත්ථුං නිස්සාය ද්වාරවිනිමුත්තාව

කම්මනිමිත්තසඬ්ඛාතපඤ්ඤත්තාරම්මණා හුත්වා විපච්චන්තිති අයං විසෙසො,
සෙසං තාදිසමෙව.

රුපාවචරවිපාකා නිට්ඨිතා.

අරුපාවචරවිපාකවණ්ණනා

එවං අරුපාවචරවිපාකාපි ආරම්මණහෙදතො අත්තනො කුසලා විය චතුබ්බිධා
භොන්ති. විනිච්ඡයො ච සබ්බො කුසලෙ චුත්තනයොව. කුසලතො චෙත්ථ විසෙසො
රුපාවචරවිපාකෙ චුත්තනයෙන චෙදිතබ්බො. කෙවලං පනෙත්ථ
කම්මනිමිත්තභූතපඤ්ඤත්තාරම්මණො ආකාසානඤ්චායතනවිපාකො
පඨමාරුප්පභූමියං, තථා මහග්ගතාරම්මණො විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකො
දූතියාරුප්පභූමියං, කම්මනිමිත්තභූතපඤ්ඤත්තාරම්මණො
ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකො තතියාරුප්පභූමියං, මහග්ගතාරම්මණො
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකො චතුත්ථාරුප්පභූමියඤ්ච අවත්ථුකා
චුත්තනයෙන පටිසන්ධිභවඬගචුතිකිච්චානි සාධයමානාව පචත්තන්තිති අයමෙව
විසෙසො.

අරුපාවචරවිපාකා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරවිපාකවණ්ණනා

තථා ලොකුත්තරවිපාකාපි අත්තනො කුසලා විය තංතංග්ගඵලත්තා චතුබ්බිධා,
ඤානඬගයොගහෙදතො පච්චෙකං පඤ්ච පඤ්ච කත්වා වීසතිවිධාව භොන්ති.
විනිච්ඡයො චෙත්ථ කුසලෙ චුත්තනයොව. කෙවලං සඬ්ඛහවාරෙ
සොතාපත්තිමග්ගඵලං සකදාගාමිමග්ගඵලං අනාගාමිමග්ගඵලන්ති ඉමෙසං තිණ්ණං
අඤ්ඤින්ද්‍රියං, අරහත්තඵලස්ස ච අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියට්ඨානෙ ගහෙන්වා
අට්ඨින්ද්‍රියතා, බොජ්ඣංගඬග්ගඬගාදිබොධිපක්ඛියධම්මා, පටිපදාදිහෙදො ච
මග්ගාගමනවසෙනෙව භොතීති චෙදිතබ්බො. අධිපතිහෙදොපෙත්ථ ලබ්භති.
ලොකුත්තරකුසලා හි අත්තනො ඵලානං අනන්තරුප්පත්තිතො, ජවනචුත්තිතො ච
අධිපතිං විධාතුං සක්කොන්ති, ලොකියා පන විපරිතතො න සක්කොන්ති. තෙනාහු
පොරාණා “විපාකෙ අධිපතී නත්ථි යපෙත්වා ලොකුත්තර” න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 505).
විමොක්ඛහෙදතො පනෙතෙ මග්ගාගමනතො තිවිධා භොන්ති
සුඤ්ඤතඅනිමිත්තඅප්පණ්ණිතවිමොක්ඛවසෙන. මග්ගා හි විපස්සනාගමනතො
“සුඤ්ඤතො අප්පණ්ණිතො” ති ද්වෙ නාමානි ලභිත්වා සගුණාරම්මණතො
පරියායෙන අනිමිත්තානිපි වුච්චන්ති, තස්මා සයං ආගමනීයට්ඨානෙ යත්වා
අත්තනො අත්තනො අනන්තරඵලානං නිප්පරියායතො තිණ්ණිපි නාමානි දෙන්ති.
අපරභාගෙ පන ඵලසමාපත්තිභූතානං න දෙන්ති. තත්ථ විපස්සනාගමනතොව
මග්ගෙ චුත්තනයෙන දුට්ඨො නාමලාභො චෙදිතබ්බො. තෙ ච න මග්ගා විය
එකච්ඡත්තක්ඛණිකා, මග්ගවීරියං පන ද්වත්තික්ඛත්තුං, ඵලසමාපත්තිවීරියං සකලමිපි

දිවසං අප්පනාපවනවසෙනෙව නිරන්තරං මහග්ගතපවනානි විය පවත්තන්තීති අයං විසෙසො.

ලොකුත්තරවිපාකා නිට්ඨිතා.

අකුසලවිපාකා පන කාමාවචරාව, ලොභාදිසම්පයුත්තහෙනු අභාවතො අහෙනුකා එව ව භොන්ති. තෙ සම්පයොගතො උපෙක්ඛාසහගතං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණං, තථා සොතසානජීවිභාවිඤ්ඤාණානි, තථා දුක්ඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතා මනොධාතු, තථා මනොවිඤ්ඤාණධාතූනි සත්තවිධා. විනිච්ඡයො පනෙස සබ්බත්ථ තාදිසාහෙනුකකුසලවිපාකෙසු චුත්තනයො එව. කෙවලං පනානිට්ඨාරම්මණතා, කායවිඤ්ඤාණස්ස දුක්ඛසහගතතා, උපෙක්ඛාසහගතමනොවිඤ්ඤාණධාතූයා උද්ධච්චවජ්ජිතාකුසලපච්චයා චතුසු අපායෙසු පටිසන්ධිභවඤ්චුතිකිච්චානි, සුගතියඤ්ච සන්තීරණතදාරම්මණකිච්චානි ච සාධනවසෙන පවත්ති ව විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව.

අකුසලවිපාකා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ව විපාකාඛ්‍යාකතා.

අහෙනුකකිරියාවණ්ණතා

කිරියාඛ්‍යාකතා පන කාමරූපාරූපාවචරවසෙන තිවිධා. තත්ථ කාමාවචරකිරියා අහෙනුකා සහෙනුකානි දුට්ඨා. තත්ථ සහජාතහෙනුවිරහිතා අහෙනුකා. තා සම්පයොගාදිතො තිවිධා උපෙක්ඛාසහගතා මනොධාතු, සොමනස්සසහගතා මනොවිඤ්ඤාණධාතු, තථා උපෙක්ඛාසහගතානි. කිරියානි කරණමත්තං, කිච්චමත්තන්ති අත්ථො. සබ්බෙසුයෙව හි කිරියවිත්තෙසු යං ආවජ්ජනකිච්චද්වයං, තං අප්පනචුත්තීතො මොසපුප්ථං විය. යං ජවනචුත්තීකං, තං නිරානුසයසන්තානප්පවත්තීතො ඡන්තමුලරුක්ඛපුප්ථං විය අඵලං භොති. තංතංආවජ්ජනජවනකිච්චසාධනවසෙන පවත්තන්තා පන කිච්චමත්තතං උපාදාය “කිරියා” ති චුත්තං. තත්ථ මනොධාතූයා විපාකමනොධාතූයං චුත්තනයෙන සබ්බො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. කෙවලං පන පඤ්චද්වාරෙ ඉට්ඨෙසු වා අනිට්ඨෙසු වා පඤ්චාරම්මණෙසු පඤ්චපසාදෙ සට්ඨිතෙසු උප්පන්නභවඤ්චුපච්ඡෙදානන්තරං තමෙව පඤ්චාරම්මණමාරබ්භ හදයවත්ථුං නිස්සායෙවාචජ්ජනකිච්චං සාධයමානා පඤ්චසුපි ද්වාරෙසු පවත්තන්ති අයං විසෙසො.

මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයමිති යථාක්කමං

කුසලවිපාකාහෙනුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයසදිසං, වීරියං පනෙත්ථ අධිකං, වීරියුපත්ථම්භොව සමාධි බලවා භොති. තතො එවෙත්ථ සඤ්චගභාවොර වීරියසමාධිමනොසොමනස්සජීවිතින්ද්‍රියානං පඤ්චන්තං වසෙන ඉන්ද්‍රියසඤ්චගභො භොති, ඉධාපි බලසඤ්චගභො නත්ථෙව. යං පනෙත්ථ පදභාජනීයෙ සමාධිවීරියානං නිද්දෙසෙ “සමාධිබලං වීරියබලං”න්ති (ධ. ස. 570-572) බලවෙච්චනං චුත්තං, තං

ඉතරාහෙතුකවිත්තසම්පයුත්තෙහි ඉමෙසං බලවතරතාදස්සනත්ථං පරියායනො
වුත්තං. තතො එව හි සඬිගභවාරෙ “ද්වෙ බලානි භොන්ති”ති න වුත්තං, තස්මා
අහෙතුකෙසු නිප්පරියායනො බලං නත්ථි එවාති ගහෙනබ්බං.

විසයාදිප්පහෙදතො පනෙත්ථ සොමනස්සභගතා තාව හදයවත්ථුඤ්ඤෙව
නිස්සාය පඤ්චද්වාරෙ වොට්ඨබ්බනකිච්චාය ව, මනොද්වාරෙ අනුළාරෙසු ඡසු
කාමාවචරාරම්මණෙසු ආවජ්ජනකිච්චාය ව මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා අනන්තරං
ජවනකිච්චං සාධයමානා බිණාසවානඤ්ඤෙව හසිතං උප්පාදෙන්ති පවත්ති. හසිතං
හි සොමනස්සභගතකාමාවචරෙහෙව ජවනෙහි, තෙසු අසෙබානං පඤ්චහි
කිරියාජවනෙහි, සෙබානං පන කුසලෙහි වෙව දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභමූලෙහි වාති
ජහි, පුපුජ්ජනානං දිට්ඨිසම්පයුත්තෙහි වාති අට්ඨහිති තෙරසහි විත්තෙහි උප්පජ්ජති.
උපෙක්ඛාසභගතා පන පඤ්චද්වාරෙ හදයවත්ථුඤ්ඤෙව නිස්සාය සන්තිරණකිච්චාය
විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා අනන්තරං වොට්ඨබ්බනකිච්චං, මනොද්වාරෙ
සබ්බෙසු ඡසුපි ආරම්මණෙසු සවත්ථුකා, අවත්ථුකා වා හවඬිගවලානානන්තරං
ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා පවත්ති. අයං හි තීසු භවෙසු කස්සවි
සවිත්තකපුග්ගලස්ස න කිස්මිඤ්චි විසයෙ න උප්පජ්ජති, සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණසද්ධිසං
මහාගමනං නාමෙතං විත්තන්ති අයං විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව.

අහෙතුකකිරියා නිට්ඨිතා.

සහෙතුකකාමාවචරකිරියාවණ්ණනා

අලොභාදිකිරියාහෙතුසම්පයුත්තා පන සහෙතුකා, තෙ සම්පයොගතො කුසලා
විය අට්ඨවිධා. සබ්බොපෙත්ථ විනිච්ඡයො කුසලෙසු වුත්තනයො එව. කෙවලං
පනෙත්ථ විරතියො න සන්ති, කුසලා ව සෙබ්බපුපුජ්ජනානං වුත්තනයෙන ඡසු
ද්වාරෙසු වත්ථුං නිස්සාය වා අනිස්සාය වා ජවනකිච්චං සාධයමානා පවත්තන්ති,
ඉමෙ පන අසෙබානන්ති අයං විසෙසො. කාමාවචරකිරියා.

රූපාවචරකිරියාවණ්ණනා

රූපාවචරකිරියා ව කුසලා විය පඤ්චවිධා. විනිච්ඡයො ව තත්ථ වුත්තනයො එව.
කෙවලං හි කුසලා සෙබ්බපුපුජ්ජනානං පඤ්ඤත්තාරම්මණා, අභිඤ්ඤාවසෙන
පවත්තං පඤ්චමජ්ඣානං සබ්බාරම්මණඤ්ච හුත්වා මනොද්වාරෙ
හදයවත්ථුඤ්ඤෙව නිස්සාය ජවනකිච්චං සාධයමානා පවත්තන්ති, ඉමෙ පන
අසෙබානන්ති අයමෙව විසෙසො. රූපාවචරකිරියා.

අරූපාවචරකිරියාවණ්ණනා

අරූපාවචරකිරියා ව කුසලා විය වතුබ්බිධා. විනිච්ඡයො ව තත්ථ වුත්තනයො
එව. කෙවලං හි කුසලා සෙබ්බපුපුජ්ජනානං සවත්ථුකා, අවත්ථුකා වා හෙට්ඨා

වුත්තනයෙන යථායොගං පඤ්ඤත්තිමහග්ගතාරම්මණා මනොද්වාරෙ ජවනකිව්වං
සායෙමානා පවත්තන්ති, ඉමෙ පන අසෙබ්බානන්ති අයං විසෙසො. අරුපාවචරකිරියා.

කිරියාබ්බාකතා නිව්ඨිතා.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

එත්ථ යත්වා සබ්බෙ විත්තවෙනසිකධම්මෙ ජාතිසංගහාදිතො සමොධානෙන්වා
පකිණ්ණකකථා වත්තබ්බා. යථාචුත්තානි හි විත්තානි කුසලානි එකච්ඡති,
අකුසලානි ද්වාදස, විපාකානි ඡත්තිංස, කිරියානි විසති වාති සබ්බානිපි
එකුනනචුතිවිධානි, ලොකුත්තරානං කුමාරසංගයොගහෙදතො වත්තාලීසවිධත්තා
එකච්ඡසතං වා භොන්ති. තෙසු කාමාවචරානි චතුපඤ්ඤාස, රුපාවචරානි පන්තරස,
අරුපාවචරානි ද්වාදස, ලොකුත්තරානි අට්ඨ, වත්තාලීසං වා. කාමාවචරෙසු ච
කුසලානි අට්ඨ, විපාකානි තෙවිසති, කිරියානි එකාදස, අභෙතුකානි අට්ඨාරස.
සෙසානි පන චතුභුමකානිපි සභෙතුකානි. තෙසු ච ජාතිතො විත්තගණනා පුබ්බෙ
චුත්තාව. වෙනසිකා පන සද්ධා සති හිරිමත්තජ්ජං අලොභො අදොසො
කායපස්සද්ධාදයො ද්වාදස, තත්ත්වමජ්ඣත්තතා අමොභො අප්පමඤ්ඤාද්වයං,
විරතීත්තයඤ්ච මොභො අහිරිකං අනොත්තජ්ජං උද්ධච්චඤ්ච ලොභො දිට්ඨි
දොසො විචිකිච්ඡා ච මානො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චං ටීනං මිද්ධඤ්ච එස්සො
වෙදනා සඤ්ඤා වෙනනා එකග්ගතා ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච මනසිකාරො ච විතක්කො
විචාරො පිති විරියං ඡන්දො අධිමොක්ඛො වාති ද්වෙපඤ්ඤාස භොන්ති.

තත්ථ තත්ත්වමජ්ඣත්තතා, අප්පමඤ්ඤාද්වයං, මානාදීනි ඡ, මනසිකාරො ඡන්දො
අධිමොක්ඛො වාති ද්වාදස ධම්මා යථායානෙ යෙවාපනකා එව, විරතීත්තයං,
උද්ධච්චඤ්ච කත්ථවි යෙවාපනකා. තෙසු ච තත්ත්වමජ්ඣත්තතා මනසිකාරො ඡන්දො
අධිමොක්ඛො උද්ධච්චං විරතියොති ඉමෙ යපෙත්වා සෙසා අට්ඨ යථායානෙ
අනියතා එව, විරතියො පන කත්ථවි අනියතා, ඉමෙ පන එකාදස යපෙත්වා සෙසා
එකවත්තාලීස ධම්මා නියතා එව. තත්ථ සද්ධාදයො පඤ්චවිසති ධම්මා
කුසලාබ්බාකතායෙව, මොභාදයො චුද්දස අකුසලා එව, එස්සාදයො තෙරස
කුසලාකුසලාබ්බාකතා නිජාතිකා. එකත්තතො හි කුසලා වා අබ්බාකතා වා ධම්මා
නත්ථි, කුසලවිත්තසම්පයුත්තසමයෙ පන කුසලා, අබ්බාකතවිත්තසම්පයුත්තසමයෙ
අබ්බාකතා ච භොන්ති. මොභාදයො පන සරුපෙනෙව අකුසලා, ඉතරෙ ච
තංසම්පයොගෙන සබ්බෙපි වෙනෙ අත්ථනා සම්පයුත්තවිත්තහෙදෙන
හෙදවත්තොව භොන්තිති වෙදිතබ්බා.

තෙසු හි සද්ධාදයො එකුනච්ඡති සබ්බෙසු කුසලෙසු වෙව සභෙතුකාබ්බාකතෙසු
වාති එකුනසට්ඨිවිත්තෙසු උප්පජ්ජන්ති, තතො පච්චෙකං එකුනසට්ඨිජ්ජහෙදා ච
භොන්ති. එවමඤ්ඤෙපි ඤාතබ්බා. අමොභො තෙසු ඤාණවිජ්ජයුත්තානි ද්වාදස
යපෙත්වා සෙසෙසු, අප්පමඤ්ඤා පන කාමාවචරෙසු සභෙතුකකිරියකුසලෙසු වෙව
පඤ්චමජ්ඣානවජ්ජිතරුපාවචරෙසු වාති අට්ඨවිසතිවිත්තෙසු, විරතියො පන
කාමාවචරකුසලෙසු, ලොකුත්තරෙසු වාති සොළසසු. එවමෙනෙ පඤ්චවිසති ධම්මා

කුසලාඛ්‍යාකතෙසු උප්පජ්ජනතො කුසලාඛ්‍යාකතා නාම ජාතා. අකුසලෙසු පන මොහාදයො චත්තාරො ද්වාදසස්සපි අකුසලචිත්තෙසු උප්පජ්ජන්ති, ලොහො අට්ඨස්ස ලොහමුලෙසු, දිට්ඨි තත්ථ දිට්ඨිසම්පයුත්තෙසු, මානො දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙසු, දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චං පටිසසම්පයුත්තෙසු, ටීනමිද්ධං පඤ්චස්ස සසඬ්ඛාරිකෙසු, විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙ ඵවාති. එවමෙනෙ වුද්දසපි සයං අකුසලත්තා, අකුසලෙස්වෙව උප්පජ්ජනතො ච අකුසලා නාම.

ඉතරෙසු ච එස්සාදයො සත්ත ධම්මා සබ්බචිත්තෙසු, න හි තං චිත්තමත්ථී, යං ඉමෙසු එකෙනාපි විනා උප්පජ්ජති. සබ්බත්ථකා හි එතෙ. විතක්කාදයො පන යථායොගිකා. තෙසු හි විතක්කො තාව ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතකාමාවචරෙසු වෙව එකාදසස්ස පයමජ්ඣානිකරූපාවචරලොකුත්තරෙසු වාති පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු උප්පජ්ජති. විචාරො පන තෙසු වෙව තථා දුතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු වාති ඡසට්ඨිචිත්තෙසු. පීති චතුත්ථජ්ඣානිකවජ්ජිතසොමනස්සසහගතෙසු. වීරියං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුසන්තීරණත්තිකවජ්ජිතෙසු. ඡන්දො අහෙතුකමොමුහවජ්ජිතෙසු. අධිමොක්ඛො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවිචිකිච්ඡායුත්තවජ්ජිතෙසු. එවමෙනෙ තෙරස කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතෙසු උප්පජ්ජනතො තිජාතිකා නාම ජාතා. සම්පයුත්තචිත්තහෙදෙන වෙසං පච්චෙකං ගණනාහෙදොපි වෙදිතබ්බො. යථා හි චිත්තං සලක්ඛණතො එකවිධමිපි සම්පයොගාවත්ථාදිහෙදෙනෙව හිත්තං, තථා වෙනසිකාපි පච්චෙකන්ති ඤාතබ්බා, විසෙසං පන නෙසං වක්ඛාම.

චත්ථුසඬ්ගහෙ පන නෙසං චිත්තෙසු තාව කාමාවචරවිපාකමනොධාතුහසිතාති, දොසසම්පයුත්තපටිසරූපාවචරපයමමග්ගාති වාති තෙචත්තාලීස චිත්තාති හෙට්ඨා චුත්තනයෙන යථාසකං චත්ථුති නිස්සායෙව උප්පජ්ජන්ති, අරූපාවචරවිපාකාති පන අනිස්සායෙව, සෙසාති ද්වෙචත්තාලීස නිස්සායපි, ආරූප්පෙසුපි උප්පජ්ජනතො අනිස්සායපි. අරූපීනං හි ඡපි චත්ථුති න සන්ති, රූපීනං පන සානාදීති තීණි, සබ්බත්ථ ච තංතංචත්ථුරහිතානං සබ්බත්ථ නියතවිඤ්ඤාණානිපි, අසඤ්ඤීනං පන සබ්බානිපි චත්ථුචිඤ්ඤාණානි න සන්ති. තෙසං හි ජීවිතනවකමෙව රූපං පටිසන්ධි, පචත්තියං හවඬ්ගං, මරණකාලෙ චුති ච හුත්වා පචත්තති. යථා වෙන්ථ චිත්තානං, එවං තංසම්පයුත්තවෙනසිකානමිපි චත්ථුතො සඬ්ගහහෙදො වෙදිතබ්බො. අයං පන විසෙසො – තෙසු හි දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චඤ්ච හදයචත්ථුං නිස්සාය කාමලොකෙ එව උප්පජ්ජති. කරුණාමුදිතා පන රූපලොකෙපි, න අරූපෙ. තත්ථ හි රූපාවචරපුබ්බහාගානිපි න උප්පජ්ජන්ති, සෙසා පන සබ්බෙ නිස්සායපි අනිස්සායපි තීසුපි හවෙසු උප්පජ්ජන්ති. තත්ථ හි එස්සාදයො සත්ත ඡපි චත්ථුති, ඉතරෙ පන හදයමෙවාති, සෙසං චිත්තසමං.

කිච්චද්වාරසඬ්ගහෙ පන නෙසං චිත්තං යථා ච වුද්දසහි කිච්චෙහි ඡද්වාරිකද්වාරවිනිමුත්තහාවෙන, එවං පචත්තික්කමො වෙදිතබ්බො. යදා හි කුසලාකුසලබලෙන තීසු භූමීසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති, තදා තෙසං මරණකාලෙ

යෙහුයෝන ඡන්තං ද්වාරානමඤ්ඤතරස්මිං පච්චුපට්ඨිතං
 කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තානමඤ්ඤතරං ගහෙත්වා
 උපෙක්ඛාසහගතවිපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයඤ්ඤවෙච අට්ඨ
 මහාවිපාකානි, නච රූපාරූපවිපාකානි වෙනි එකුනවිසති චිත්තානි හෙට්ඨා
 චුත්තනසෙන යථාසකභූමිසු පටිසන්ධි භුත්වා උප්පජ්ජන්ති, තානෙච
 භවඬගචුතිවසෙන ද්වාරවිනිමුත්තානි නාම භොන්ති. මරණකාලෙ හි සත්තානං
 අසඤ්ඤිසත්තවිරහිතානං භවත්තරෙ පටිසන්ධිජනකං අතීතං කම්මං වා
 තංකම්මකරණකාලෙ විසයොපකරණාදිභූතං රූපාදිජබ්බිධම්පි අතීතාදිහෙදං
 කාලවිනිමුත්තඤ්ඤව කම්මනිමිත්තං වා උපපජ්ජමානභවානුරූපං
 කප්පරුක්ඛමාතුකුච්ඡිතිරයග්ගිජාලාදිගතිනිමිත්තං වා කම්මබලෙන යථාරහං ඡන්තං
 ද්වාරානමඤ්ඤතරස්මිං සායන්හෙ පබ්බතවිජායා පථවියං විය චිත්තසන්තානෙ
 අල්ලියමානං උපට්ඨාති. එවං උපට්ඨිතෙ ච තස්මිං ආරම්මණෙ කම්මබලෙන
 නිරන්තරං පවත්තමානචිත්තසන්තානස්ස
 ආයුක්ඛයකම්මක්ඛයඋභයක්ඛයඋපච්ඡෙදකකම්මානමඤ්ඤතරෙන
 පච්චාසන්තමරණස්ස තස්ස තස්ස වීථිචිත්තභවඬගානන්තරං චුතිචිත්තං භොති,
 තදනන්තරං කම්මකම්මනිමිත්තාදිසු යථාගහිතං ආරබ්භ යථාරහං තීසු භවෙසු යං
 කිඤ්චි පටිසන්ධිචිත්තං භවත්තරෙ පට්ඨමිත්තං භුත්වා උප්පජ්ජති.

තත්ථ ච දුහෙතුකාහෙතුකචුතියානන්තරං දස කාමාවචරපටිසන්ධියොච
 භොන්ති, න ඉතරා, කාමාවචරතිහෙතුකාය චුතියා සබ්බාපි භොන්ති, රූපාවචරාය
 පන චුතියාපි අහෙතුකපටිසන්ධිරහිතා, අරූපාවචරාය චුතියා
 හෙට්ඨිමචජ්ජිතාරූපපටිසන්ධියො වෙච කාමාවචරතිහෙතුකපටිසන්ධියො ච,
 අසඤ්ඤිතං පන රූපචුතිතො භවත්තරෙ ගහිතපුබ්බං කම්මාදිමෙචාරබ්භ
 අහෙතුකරහිතා කාමාවචරපටිසන්ධියොච භොන්ති, න ඉතරා. පුපුජ්ජනානං, පන
 සොතාපන්තසකදාගාමීනඤ්ඤව චුතියා සුද්ධාවාසෙසු පටිසන්ධි න භොති, සෙබානං
 ද්විහෙතුකාහෙතුකාසඤ්ඤිපටිසන්ධියො, අසෙබානං පන සබ්බාපි පටිසන්ධියො න
 භොන්ති. තෙ හි චුතිතො නිරූපධිසෙසනිබ්බානෙන අනුපාදාපරිනිබ්බානජ්ජන්තා
 නාම භොන්ති. එවං ගහිතපටිසන්ධිනිරොධතො පරං තදෙව චිත්තං
 තස්මිඤ්ඤෙඤ්ඤවාරම්මණෙ භවඬගං භුත්වා චුතිපරියොසානං අසති වීථිචිත්තූප්පාදෙ
 සුපිනම්පි අදිස්වා නිද්දොක්කමනකාලාදිසු අපරිමාණසඬබ්බම්පි නදිසොතං විය
 නිරන්තරං පවත්තති. එවං එකුනවිසතිවිඤ්ඤාණානං පටිසන්ධිභවඬගචුතිවසෙන
 පවත්තික්කමො වෙදිතබ්බො.

එවං පන චත්තමානෙ භවඬගසන්තානෙ යදා ඉන්ද්‍රියපරිපාකමාගම්ම
 සභාගපච්චයන්තරසහිතං අතිමහන්තං රූපාරම්මණං චක්ඛුද්වාලෙ සට්ඨෙති, තදා
 සට්ඨනානුභාවෙන ද්වික්ඛන්තුං තත්ථ භවඬගචලනං භොති, තදනන්තරං භවඬගං
 වොච්ඡන්දිත්වා තස්මිං රූපාරම්මණෙ කිරියමනොධාතු ආචජ්ජනකිච්චං සාධයමානා
 උප්පජ්ජිත්වා නිරූප්ඤ්ඤි, තථා තදනන්තරං චක්ඛුචිඤ්ඤාණද්වයෙ යථාරහමෙකං
 දස්සනකිච්චං, තදනන්තරං විපාකමනොධාතුද්වයා අඤ්ඤතරං සම්පට්ඨිජනකිච්චං,
 තදනන්තරං විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුත්තයා අඤ්ඤතරං සන්තීරණකිච්චං,

තදනන්තරං උපෙක්ඛාසහගතකිරියාහෙනුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු
 වොට්ඨබ්බනකිව්වං, තදනන්තරං එකුනතිංසකාමාවචරජවනෙසු යං කිඤ්චි යථාරහං
 සත්තක්ඛන්තුං, ඡක්ඛන්තුං, මරණකාලාදීසු පඤ්චක්ඛන්තුමෙව වා ජවනකිව්වං
 සාධයමානං, තදනන්තරං එකාදසසු තදාරම්මණකිව්වෙසු මහාවිපාකසන්තීරණෙසු
 යථාරහමෙකං සකිං, ද්වික්ඛන්තුං වා තදාරම්මණකිව්වං සාධයමානං උප්පජ්ජිත්වා
 නිරුජ්ඣති, තදනන්තරං භවඬගසන්තති එව පවත්තති. එවං චක්ඛුද්වාරෙ
 සත්තකිව්වානි ඡවත්තාලීස විත්තානි සම්භවන්ති.

යදා පන චුත්තනයෙන සද්දාරම්මණාදීනි සොතද්වාරාදීසු සට්ඨන්ති, තදාපි
 චක්ඛුද්වාරෙ විය පච්චෙකඤ්ච ඡවත්තාලීසෙව භවන්ති. කෙවලං හෙත්ථ
 ආවජ්ජනානන්තරං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණට්ඨානෙ සොතවිඤ්ඤාණාදිද්වයානි යථාක්කමං
 සවනාදිකිව්වානි සාධයමානානි උප්පජ්ජන්ති. එවං පඤ්චද්වාරෙ අතිමහත්තෙ
 පඤ්චාරම්මණෙ චතුපඤ්ඤාස කාමාවචරවිත්තානෙව සම්භවන්ති. කෙචි පනෙත්ථ
 “සසම්ඛාරිකජවනානි පඤ්චද්වාරෙ න උප්පජ්ජන්ති පුබ්බජ්ජයොගාසම්භවා,
 මනොද්වාරෙයෙවෙනානි උප්පජ්ජන්ති” ති වදන්ති.

මහත්තෙ පන තදාරම්මණවජ්ජිතානි. විසයස්ස ජවනසමකාලමෙව අතීතත්තා
 ජවනාවසානෙ භවඬගං හොති. පරිත්තෙ පන ජවනම්පි නත්ථී. වොට්ඨබ්බනං හෙත්ථ
 ජවනට්ඨානෙ යත්වා ද්වත්තික්ඛන්තුං පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣති, තතො පරං භවඬගං
 හොති. අයං පන වාරො “දිට්ඨං විය මෙ, සුතං විය මෙ” තිආදිකථනකාලෙ ලබ්භති.
 අතිපරිත්තෙ පන වොට්ඨබ්බනජ්ජාදා අසණ්ඨහනතො භවඬගචලනමත්තමෙව, න
 ආවජ්ජනාදීනි. ආවජ්ජනෙන හි භවඬගෙ ආවට්ටිනෙ වොට්ඨබ්බනං අප්පත්වා
 අන්තරා චක්ඛුච්ඤ්ඤාණානන්තරං විත්තං භවඬගං ඔතරිස්සන්ති නෙතං යානං
 විජ්ජති, නාපි අප්පවත්තමානෙ විසයෙ පඤ්චද්වාරිකවිථිවිත්තානි පවත්තන්ති. අයං
 පඤ්චද්වාරෙ විසයජ්ජවත්තිහෙදෙන විත්තජ්ජවත්තිනියමො.

මනොද්වාරෙ පන ඡසු ආරම්මණෙසු ආපාඨගතෙසු චුත්තනයෙන
 භවඬගචලනමනොද්වාරාවජ්ජනානන්තරං කුසලාකුසලඵලනාවජ්ජනකිරියවිත්තෙසු
 පඤ්චපඤ්ඤාසජවනකිව්වෙසු යං කිඤ්චි කාමාවචරාරම්මණමාරබ්භ පවත්තති,
 තතො පභූති කාමාවචරාරම්මණෙ තදාරම්මණං හොති. අප්පනාජවනෙ අයං
 පවත්තික්කමො – සමථවිපස්සනාකම්මට්ඨානිකානං හි යථාසකවිසයෙ
 උප්පාදිතපුබ්බභාගභාවනානං “ඉදානි අප්පනා උප්පජ්ජස්සති” ති
 භවඬගචලනාවජ්ජනාවසානෙ ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනෙසු අඤ්ඤතරස්මිං
 යථාරහං පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභූනාමෙන චතුක්ඛන්තුං, තික්ඛන්තුමෙව
 වා උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ චතුත්ථං, පඤ්චමං වා මහග්ගතජවනෙසු යං කිඤ්චි
 පයමකප්පනාහිඤ්ඤාභූතං එකචාරමෙව, කුසලාසමාපත්තිභූතං අනන්තචාරම්පි
 ජවති. ලොකුත්තරජවනෙසු පන කුසලානි එකසන්තානෙ එකචාරමෙව ජවන්ති,
 තදනන්තරං යථාසකං ඵලවිත්තඤ්ච ද්වත්තිචාරං, ඵලසමාපත්තිවිථියං ඵලමෙව
 අනන්තචාරම්පි ජවති, නිරොධසමාපත්තියං පන අනුපුබ්බනිරොධවසෙන
 පයමජ්ඣානතො යාවාකිඤ්චඤ්ඤායනතා යථාක්කමං.

ආවජ්ජනපරිකම්මාදිවසෙනෙව සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨිතස්ස ගොත්‍රභූතො අනන්තරං
 චතුත්ථාරුජ්ජප්පවනෙ ද්වික්ඛත්තුං ජවිත්වා නිරුද්ධෙ යථාපරිච්ඡින්නකාලඤ්ච
 චිත්තං න උජ්ජප්පති, වුට්ඨානකාලෙ ච ආවජ්ජනපරිකම්මචිත්තනියාමෙන
 අනාගාමිඵලං, අරහත්තඵලං වා යථාරහමෙකචාරමෙව උජ්ජප්පති. තත්ථ ච
 කුසලගොත්‍රභූතො අනන්තරං කුසලඤ්චෙව ආදිතො ඵලත්තයඤ්ච අජ්ජෙති,
 කිරියාගොත්‍රභූතො කිරියං, අරහත්තඵලඤ්ච. තත්ථාපි සොමනස්සහගතතො
 සොමනස්සහගතමෙව, උපෙක්ඛාසහගතතො ච උපෙක්ඛාසහගතමෙව අජ්ජෙති.
 අසෙධානමෙව චෙත්ථ අරහත්තඵලකිරියාජවනානි, යථාසකං සෙධානමෙව
 සෙසලොකුත්තරානි, සෙබ්බුජ්ජනානමෙව කුසලාකුසලානි, තිහෙතුකානමෙව
 අජ්ජනා භොන්ති, අයං ජවනනියමො.

අජ්ජනාජවනතො පරං පන තදාරම්මණං නත්ථී. ජවනාරම්මණෙසු හි
 කාමාවචරභූතෙස්වෙව කාමාවචරපටිසන්ධිකානමෙව අතිමහන්නෙ, විභූතෙ ච
 විසයෙ තදාරම්මණමුජ්ජප්පති. අතිඉට්ඨෙ පනාරම්මණෙ
 සන්තීරණකිරියාජවනතදාරම්මණානි සොමනස්සහගතානි, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ,
 අනිට්ඨෙ ච උපෙක්ඛාසහගතානි භොන්ති. යදා පන දොමනස්සානන්තරං
 සොමනස්සස්ස පට්ඨානෙ පටික්ඛිත්තත්තා සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස අතිඉට්ඨාදීසු
 පටිසෙ ජවිතෙ තදාරම්මණභවඬිගානි න උජ්ජප්පන්ති, තදා අඤ්ඤං පරිචිතපුබ්බං
 පරිත්තාරම්මණමාරබ්භ අනාවජ්ජනම්පි නිරොධතො වුට්ඨහන්තස්ස සාමඤ්ඤඵලං
 විය අන්තරා උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං උජ්ජප්පති, තමනන්තරිත්වා භවඬිගං
 භොතීති අයං තදාරම්මණනියමො.

ඵචං පන භවඬිගානන්තරං ඡද්වාරෙ ආවජ්ජනාදීනි වීථිචිත්තානි. ඉති
 යාවතායුකං ඉමිනාව කමෙන චිත්තනියාමතො විඤ්ඤාණානි පවත්තන්ති.
 වීථිචිත්තානන්තරං, පන භවඬිගානන්තරං වා සබ්බපච්ඡිමං තං ඵකුනච්ඡිතිවිධං
 භවඬිගමෙව තස්මිඤ්ඤෙවාරම්මණෙ චුතිකිච්චඤ්ච සාධයමානං පවත්තති, තස්මිං
 නිරුද්ධෙ සත්තො චූතො නාම භොති. තතොපි චුතිතො පුන
 පටිසන්ධිභවඬිගවීථිචුතියොති ඵචං පුනස්පුනං චිත්තසන්තානං යන්තයුත්තගොණො
 විය භවාදීසු යාවානුපාදාය ආසවෙහි න විමුච්චති, තාවාවිච්ඡින්නං පවත්තති ඵච. ඵචං
 පවත්තමානෙ ච චිත්තසන්තානෙ “ත්ථං භවඬිගං නාම භොති, ත්ථං තදනන්තරං
 ආවජ්ජනං...පෙ.... ත්ථං තදනන්තරං තදාරම්මණං නාම භොති, ත්ථං පන
 භවඬිග”න්තිආදිනා නියාමකො කත්තා නාම නත්ථී, චිත්තනියාමෙනෙවෙන
 පවත්තති.

පඤ්චවිධො හි නියාමො – ඛිජ්ජනියාමො උතුනියාමො කම්මනියාමො
 ධම්මනියාමො චිත්තනියාමොති, තත්ථ අඬිකුරපණ්ණදණ්ඩපුජ්ඵලාදික්කමෙන
 තෙසං තෙසං ඛිජ්ජනං අඤ්ඤාඤ්ඤවිසදිසරුක්ඛතිණගච්ඡලතාදිසන්තානෙ
 අත්තනා සදිසඵලදානං ඛිජ්ජනියාමො නාම. තස්මිං තස්මිං සමයෙ තෙසං තෙසං
 රුක්ඛානං ඵකජ්ජහාරෙන පුජ්ඵලපල්ලවානං ගහණං උතුනියාමො නාම. තස්ස
 තස්ස වා කුසලාකුසලකම්මස්ස තංතංසදිසාසදිසරුපාරුපවිපාකදානං,

කම්මසරික්ඛකවිපාකදානඤ්ච කම්මනියාමො නාම. බොධිසත්තානං පටිසන්ධිග්ගහණේ, මාතුකුච්ඡිතො අභිනික්ඛමනෙ, අභිසම්බොධිමම්මවක්කප්පවත්තනාදීසු ච ද්වන්තිංස පුබ්බනිමිත්තානි ධම්මනියාමො නාම. යථාචුත්තෙන භවභිගාවජ්ජනාදිකිච්චක්කමෙනෙව චිත්තප්පවත්ති චිත්තනියාමො නාම. ඉමිනා පන චිත්තනියාමෙන යථාක්කමං කිච්චවන්තෙසු චෙනෙසු චිත්තෙසු ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුප්පවනානි යථාසම්භවං එකකිච්චට්ඨානානි, සෙසානි පන ද්විතිවතුපඤ්චකිච්චට්ඨානානි, තානි ච පුබ්බෙ චුත්තානි, සුවිඤ්ඤෙය්‍යානි ච. එවං එකද්වාරිකාදීනි ච. යථා ච චිත්තානං, එවං තංසම්පයුත්තචෙතසිකානම්පි කිච්චද්වාරවසෙන සභිගහො චෙදිතබ්බො. අයං පන විසෙසො – කිච්චතො හි සබ්බත්ථකා තාව සත්ත චිත්තං විය චුද්දස කිච්චානි කරොන්ති. විතක්කවිචාරාධිමොක්ඛා පන තයො දස්සනාදිපඤ්චකිච්චානි වජ්ජෙත්වා නව, වීරියං තතො සම්පට්ච්ඡනසන්තීරණානි වජ්ජෙත්වා සත්ත, පීති වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානිපි වජ්ජෙත්වා සන්තීරණෙන සද්ධිං ඡ, විරතිඅප්පමඤ්ඤාවජ්ජිතා පන වීසති කුසලාබ්‍යාකතා චෙව ඡන්දො ච සන්තීරණම්පි වජ්ජෙත්වා පඤ්ච, තතො අප්පමඤ්ඤා තදාරම්මණම්පි වජ්ජෙත්වා චත්තාරි, විරතියො පන කුසලා ජවනකිච්චමෙව කරොන්ති. ද්වාරතො ච විරතියො මනොද්වාරිකා එව, තථා කරුණාමුදිතා, ද්වාරවිනිමුත්තා ච පන භොන්ති. මනොද්වාරෙ එව හි දුච්චරිතවිරමණං සත්තපඤ්ඤත්තිග්ගහණඤ්ච භොති. අකුසලා පන ඡද්වාරිකා, තත්ථාපි මානඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි මනොද්වාරිකානෙවානි කෙවි. අවසෙසා ඡද්වාරිකා චෙව ද්වාරවිනිමුත්තා ච. සෙසං චිත්තසදිසමෙව. ආරම්මණසභිගහො පන නෙසං පරිත්තාරම්මණත්තිකෙ ආවි භවිස්සතීති. අයං පකිණ්ණකකථා.

චිත්තුප්පාදකණ්ඩවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අබ්‍යාකතපදං පන නෙව තාව නිට්ඨිතං. අබ්‍යාකතෙසු හි විපාකාබ්‍යාකතං, කිරියාබ්‍යාකතඤ්ච විභත්තං, රූපාබ්‍යාකතං, පන නිබ්බානාබ්‍යාකතඤ්ච අවසිට්ඨං. තත්ථ රූපාබ්‍යාකතං තාව භූමිතො කාමාවචරමෙව, න භින්නං, තථා සම්පයොගතොපි අසම්භවො එව. සාරම්මණධම්මානමෙව, හි අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයොගො, න ඉතරෙසන්ති. ධම්මුද්දෙසතො පනෙතං අට්ඨවිසතිවිධං භොති. සෙය්‍යථිදං – පට්ඨිධාතු ආපොධාතු තෙජොධාතු වායොධාතු චක්ඛු සොතං ඝාතං ජීවිහා කායො රූපං සද්දො ගන්ධො රසො ඉත්ථිත්ථියං පුරිසිත්ථියං ජීවිතිත්ථියං හදයවත්ථු කායවිඤ්ඤත්ති වච්චිඤ්ඤත්ති ආකාසො රූපස්ස ලභ්‍රතා මුද්‍රතා කම්මඤ්ඤතා රූපස්ස උපවයො සන්තති ජරතා අනිච්චතා කබ්ඪිකාරො ආභාරොති. පදභාජනියෙ පනෙත්ථ කිඤ්චාපි හදයවත්ථු න ආගතං, උපරි පන පට්ඨානපාළියං ‘‘යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච චත්තන්ති’’තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.8) සරූපෙනෙව ආගමිස්සතීති තං ඉධ ගහිතං. කෙවි පන මිද්ධරූපං බලරූපං සම්භවරූපං ජාතිරූපං රොගරූපන්ති ඉමානිපි පඤ්ච ගහෙත්වා ‘‘තෙත්තිංස රූපානි භොන්ති’’ති වදන්ති, තෙ තෙසං අභාවං, අන්තොගධභාවඤ්ච චත්වා පටික්ඛිපිතබ්බො. ඉමෙසු හි මිද්ධං රූපමෙව න භොති

අරූපධම්මත්තා නීවරණානං. මිද්ධෙනෙව හි පවලායිකාකාරෙන රූපජ්ජවත්ති
 හොති, බලරූපං පන වායොධාතුයා අන්තොගධං තංසභාවත්තා, සම්භවරූපං
 ආපොධාතුයා, ජාතිරූපං උපවයසන්තනීසු, රොගරූපඤ්ච ජරතාඅනිච්චතාසු පවිසති
 සජ්ජවිවයසමුට්ඨිතරූපවිකාරහෙදෙසු රොගඛ්‍යපදෙසතොති සබ්බං රූපං
 අට්ඨවිසතිවිධමෙව හොති. අයං ධම්මද්දෙසතො විනිච්ඡයො.

ලක්ඛණාදිතො පනෙත්ථ කක්ඛලත්තලක්ඛණා පථවීධාතු, පතිට්ඨානරසා,
 සම්පට්ච්ඡන්‍යපච්චපට්ඨානා. පග්ගරණලක්ඛණා ආපොධාතු, බ්‍රහ්මනරසා,
 සඬගහපච්චපට්ඨානා. උණ්හත්තලක්ඛණා තෙජොධාතු, පරිපාවනරසා,
 මද්දවානුජ්ජදානපච්චපට්ඨානා. විත්ථම්භනලක්ඛණා වායොධාතු, සමුදිරණරසා,
 අභිනිහාරපච්චපට්ඨානා. චතස්සොපි වෙනා සෙසභූතත්තයපදට්ඨානා.
 රූපාභිසාකාරභූතජ්ජසාදලක්ඛණං,
 දට්ඨුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතජ්ජසාදලක්ඛණං වා චක්ඛු, රූපෙසු
 ආවිඤ්ජනරසං, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චපට්ඨානං,
 දට්ඨුකාමතානිදානකම්මජ්ජභූතපදට්ඨානං. ඉදං පන යදෙනං අක්ඛිකූපකෙ පතිට්ඨිතං
 නහාරුසුත්තකෙන මත්ථලුඬිගෙන ආබද්ධමංසයුත්තං, යත්ථ සෙතම්පි අත්ථී
 කණ්හම්පි ලොහිතම්පි චත්තාරිපි මහාභූතානි, යඤ්ච සෙම්භුස්සදත්තා සෙතං,
 පිත්තුස්සදත්තා කණ්හං, රුහිරුස්සදත්තා ලොහිතකං, පථවුස්සදත්තා පත්ථිණ්ණං
 හොති, ආපුස්සදත්තා පග්ගරති, තෙජුස්සදත්තා පරිදය්හති, වායුස්සදත්තා පරිබ්භමති,
 යඤ්ච ලොකෙ නීලපබ්‍රමසමාකිණ්ණං කණ්හසුක්කමණ්ඩලවිචිත්තං
 නීලජ්ජලදලසන්තිහං දීපං පුපුලං චක්ඛුති වුවචති, තස්ස සසම්භාරචක්ඛුනො
 සෙතමණ්ඩලපරික්ඛිත්තස්ස කණ්හමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ අභිමුඛෙ ඨිතානං
 සරිරසණ්ඨානුජ්ජපත්තිදෙසෙ සත්තසු පිච්චපටලෙසු ආසිත්තතෙලං පිච්චපටලානි විය
 සත්ත අක්ඛිපටලානි ඛ්‍යාපෙත්වා ධාරණනභාපනමණ්ඩනඛිජනකිච්චාහි චතුහි ධාතීහි
 ඛත්තියකුමාරො විය සන්ධාරණාඛන්ධනපරිපාවනසමුදිරණකිච්චාහි චතුහි ධාතූහි
 කතුපකාරං ආයුතා අනුපාලියමානං චණ්ණගන්ධරසාදීහි පරිවුතං උතුචිත්තාහාරෙහි
 උපත්ථම්භියමානං පමාණතො උභාසිරමත්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං
 චත්ථුද්ධාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. වුත්තම්පි වෙනං ධම්මසෙනාපතිනා –

“යෙන චක්ඛුපසාදෙන, රූපානි මනුපස්සති;
 පරිත්තං සුබ්‍රමං එතං, උභාසිරසමුපම”න්ති.

සද්දාභිසාකාරභූතජ්ජසාදලක්ඛණං,
 සොතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතජ්ජසාදලක්ඛණං වා සොතං, සද්දෙසු
 ආවිඤ්ජනරසං, සොතවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චපට්ඨානං,
 සොතුකාමතානිදානකම්මජ්ජභූතපදට්ඨානං. ඉදං පන සසම්භාරසොතඛිලස්ස අන්තො
 තනුතම්බලොමාවිතෙ අඬුලිවෙධකසණ්ඨානෙ පදෙසෙ වුත්තජ්ජකාරාහි ධාතුආදීහි
 කතුපකාරානුපාලනපරිවාරොපත්ථම්භං සොතවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං
 චත්ථුද්ධාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති.

ගන්ධාර්ථිසාතාරහභුතජපසාදලක්ඛණං,
 සායිතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභුතජපසාදලක්ඛණං වා සානං, ගන්ධෙසු
 ආවිඤ්ජනරසං, සානවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං,
 සායිතුකාමතානිදානකම්මජභුතපදට්ඨානං. ඉදඤ්ච සසම්භාරසානබිලස්ස අන්තො
 අප්පදසණ්ඨානො පදෙසෙ වුත්තජපකාරොපකාරානුපාලනපරිවාරොපත්ථම්භං
 සානවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති.

රසාහිසාතාරහභුතජපසාදලක්ඛණං,
 සායිතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභුතජපසාදලක්ඛණං වා ජීවිහා, රසෙසු
 ආවිඤ්ජනරසා, ජීවිහාවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානා,
 සායිතුකාමතානිදානකම්මජභුතපදට්ඨානා. එසා ව සසම්භාරජීවිහාමජ්ඣස්ස උපරි
 උප්පලදලග්ගසණ්ඨානො පදෙසෙ
 වුත්තජපකාරොපකාරානුපාලනපරිවාරොපත්ථම්භා ජීවිහාවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං
 වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානා තිට්ඨති.

ඓවාට්ඨබ්බාහිසාතාරහභුතජපසාදලක්ඛණං,
 චුසිතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභුතජපසාදලක්ඛණං වා කායො, ඓවාට්ඨබ්බෙසු
 ආවිඤ්ජනරසො, කායවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානො,
 චුසිතුකාමතානිදානකම්මජභුතපදට්ඨානො. අයං පන ඉමස්මීං කායෙ යාවතා
 උපාදින්නා පථවිආපොකොට්ඨාසා භොන්ති, තත්ථ සබ්බත්ථ කප්පාසපටලෙ
 ස්තෙහො විය අනුගතො වුත්තජපකාරොපකාරානුපාලනපරිවාරොපත්ථම්භො
 කායවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානො තිට්ඨති. කෙවි (ධ. ස.
 අට්ඨ. 600) පන “තෙජාධිකානං භූතානං පසාදො චක්ඛු, විවරවායුආපපථවිඅධිකානං
 සොතසානජීවිහාකායා”ති වදන්ති. අපරෙ (ධ. ස. අ. 600) “තෙජොසභාවං චක්ඛු,
 ආකාසපථවිආපවායුසභාවා සොතසානජීවිහාකායා”ති වදන්ති.
 “තෙජාදිසහකාරිත්තා, තෙජාදිගුණරූපාදිවිසයත්තා වා”ති කාරණඤ්ච යථාක්කමං
 වදන්ති. තෙ ව චත්තබ්බා – කො පනෙවමාහ “සහකාරිසභාවෙහෙව ඉන්ද්‍රියෙහි
 භවිතබ්බ”න්ති, “රූපාදයො වා තෙජාදීනං ගුණා”ති. අවිනිබ්භොගෙසු හි භූතෙසු
 “අයං ඉමස්ස ගුණො, අයං ඉමස්ස ගුණො”ති න ලබ්භා වත්තුන්ති. අථාපි වදෙය්‍යං
 “තෙජාදිඅධිකෙසු සම්භාරෙසු රූපාදීනං අධිකභාවදස්සනතො ඉච්ඡිතබ්බමෙතං
 ‘රූපාදයො තෙජාදීනං ගුණා’”ති, තෙ චත්තබ්බා ඉච්ඡෙය්‍යාම, යදි ආපාධිකස්ස
 ආසවස්ස ගන්ධතො පථවිඅධිකෙ කප්පාසෙ ගන්ධො අධිකතරො සීයා,
 තෙජාධිකස්ස ව උණ්භොදකස්ස වණ්ණතොපි සීතූදකස්ස වණ්ණො පරිභායෙථ.
 යස්මා පනෙතං උභයමිපි නත්ථී, තස්මා පභායෙථ තමෙතෙසං නිස්සයභූතානං
 විසෙසකප්පනං. යථා අවිසෙසෙපි එකකලාපෙ භූතානං රූපරසාදයො අඤ්ඤමඤ්ඤං
 විසදිසා භොන්ති, එවං චක්ඛුපසාදාදයොපිති ගහෙතබ්බමෙතං. කිං පනෙසං
 විසෙසකාරණං නත්ථීති? නො නත්ථී. කිං පන තත්ති? කම්මමෙව තෙසං
 අසාධාරණං කාරණං ජනකතණ්භාජනිතානං භූතානං විසෙසතො. භූතවිසෙසෙ හි
 සති පසාදොව නුප්පජ්ජති. සමානානං හි භූතානං පසාදො, න විසමානානන්ති
 පොරාණා. එවං කම්මවිසෙසතො විසෙසවත්තෙසු වෙතෙසු චක්ඛුසොතානි

අසම්පත්තවිසයග්ගාහකානි අත්තනො නිස්සයං අනල්ලීනනිස්සයෙව විසයෙ
විඤ්ඤාණහෙතුත්තා. සානජිවිහාකායා පන සම්පත්තවිසයග්ගාහකා නිස්සයවසෙන
වෙව සයඤ්ච අත්තනො නිස්සයං අල්ලීනෙ එව විසයෙ විඤ්ඤාණහෙතුත්තා.

කෙවි පන “චක්ඛුසොතානිපි සම්පත්තවිසයග්ගාහකානෙව, දුරෙ යීතෙසුපි
චන්දරුපාදීසු සීසයායිනායනරංසිසඤ්ඤාගෙන, සද්දානඤ්ච පරම්පරායාගන්ත්වා
සොතබ්ලෙ සට්ඨනෙන විඤ්ඤාණුප්පත්තිනො. තෙනෙව හි කුට්ඨාදිඅන්තරිතෙසු,
විච්ඡිද්දපබ්බතලෙණාදිගතෙසු ව රූපසද්දෙසු විඤ්ඤාණං න උප්පජ්ජති” ති වදන්ති.
තෙසම්පි හි චක්ඛුනො දුරාසන්නෙසු චන්දරුක්ඛාදීසු අනුපලක්ඛිතකාලහෙදෙන
රංසිසමායොජනසාමත්ථියං, සද්දානම්පි දුරාසන්නානං අවිදිතතාහෙදං ආගන්ත්වා
සොතබ්ලසට්ඨනසාමත්ථියං විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභූතං උපගන්ත්වං. තතො පරං
තත්ථෙව යීතානඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණුප්පාදනසාමත්ථියොපගමනං.
කුට්ඨලෙණාදිඅන්තරිතානඤ්ච රූපසද්දානං සහකාරිපච්චයවිරහතො
අනාපාඨගමනං. ඉතරථා තෙසම්පි තාදිසෙසු ඉන්ද්‍රියසඤ්ඤාගං න ධාවිතබ්බං.
ගමනනිවාරණම්පි උප්පත්තිනිවාරණමෙව, තත්ථෙව සහකාරිපච්චයවිරහතො
යාදිසෙව තෙසං ඉන්ද්‍රියසඤ්ඤාගො හොති, තාදිසෙ විඤ්ඤාණුප්පත්ති හොතිති
ගහෙතබ්බං.

චක්ඛු තාව දුරෙ යීතානං චන්දාදීනම්පි ගහණතො අසම්පත්තග්ගාහකං හොතු,
සොතං පන දුරෙ රුක්ඛං ඡින්නත්තානං, චත්ථං ධොවන්නානඤ්ච දුරතොව
පඤ්ඤායමානකායවිකාරාදිනා සද්ධිං සද්දං ගහෙතුං අසමත්ථතාය කථං සණ්කං
චචත්ථාපයමානං තං අසම්පත්තග්ගාහකං හොතිති? තත්ථාපි ච කුඨාරිචත්ථාදීනං
පඨමනිපාතසද්දානං මන්දතාය යථා
හත්ථජ්ජමානසාධාපලාසවලනාදිසමුට්ඨිතමන්දසද්දානං පරම්පරායාගමනං නත්ථි,
තථා අනාපාඨගමනම්පි, පච්ඡා පන සට්ඨනානිසංසස්ස බලවතාය
උප්පන්නමහාසද්දානං ආගමනං විය තත්ථෙව යීතානඤ්ඤෙව ආපාඨගමනං හොති,
ඉතරථා දුරාසන්නාදිචචත්ථානානි න සිද්ධං ගන්ධාදීනං විය, තස්මා
අසම්පත්තගොචරානෙවෙතානි, සානාදීනි ච සම්පත්තගොචරානීති වෙදිතබ්බානි.

අභිසුංසුමාරපක්ඛිකුක්කුරසිඨිගාලසදිසානි වෙතානි. යථා හි අභි නාම
බහිසිත්තසම්මට්ඨට්ඨානෙ නාහිරමති, තං විහාය
තිණපණ්ණගහනවම්මිකාදිවිසමජ්ඣාසයොව හොති, එවං චක්ඛුපි
සම්මට්ඨහිත්තිආදිං විහාය ඉන්ටිපුරිසපුප්ඵලතාවිත්තාදිවිසමජ්ඣාසයං හොති. යථා ච
සුංසුමාරොපි බහි වරණං විහාය උදකෙ බ්ලජ්ඣාසයො හොති, එවං සොතම්පි
වාතපානච්ඡිද්දාදිබ්ලජ්ඣාසයං හොති. යථා හි ගිජ්ඣාදිපක්ඛිපි භූමිරුක්ඛාදිං විහාය
ආකාසෙ පක්ඛන්දනජ්ඣාසයො හොති, එවං සානම්පි උද්ධග්ගං හුත්වා
ගන්ධපච්චෙසකවාතාකඨ්ඨනත්ථං ආකාසජ්ඣාසයං හොති. යථා කුක්කුරො
බහිගාමවාරං විහාය ආමිසගවෙසි ගාමජ්ඣාසයො මහානසාදිනින්තවිත්තො හොති,
එවං ජිවිහාපි ආපජ්ඣාසයා හොති. යථා ච සිඨිගාලො බහිසුසානවාරං විහාය
මංසගවෙසි සුසානජ්ඣාසයො හොති, එවං කායොපි අනුපාදින්නං

සුබසම්ප්‍රසාදයන්ද, උභයානන්තරාසයෝ හොති. අක්කං හි
උපාදින්නකං අලහමානා සත්තා අත්තනො ජණ්ණකානි උරන්තරං පවෙසෙත්වා
හත්තලෙ සිසං කත්වාපි නිපජ්ජන්ති. ආලොකවිවරවායුජලපථවිපව්වයානි වෙනානි
වික්කංඤ්ජපාදකානි. එවමෙනෙසං පඤ්චන්තං පසාදානං
ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදෙසනිස්සයගොවරජ්ඣාසයජ්ජව්වයහෙදෙන වචන්ථානං
වෙදිතබ්බං.

වක්ඛුපට්ඨනනලක්ඛණං රූපං, වක්ඛුවික්කංඤ්ජස්ස විසයභාවරසං, තස්සෙව
ගොවරභාවපච්චුපට්ඨානං, වතුමහාභූතපදට්ඨානං, යථා වෙනස්ස, එවං සබ්බෙසම්පි
උපාදාරූපානං පදට්ඨානං වෙදිතබ්බං, විසෙසං පන වක්ඛාම. තයිදං රූපං
නීලපිතලොභිතොදාතකාලමඤ්ජීට්ඨසාමජායාතපආලොකන්ධකාරාදිවසෙන
අනෙකවිධං. කෙච් පන “අන්ධකාරො නාම ආලොකාභාවමත්තො එව, තතො එව
තත්ථ ගතරූපානි න දිස්සන්ති” ති වදන්ති, තං න යුත්තං. යථා හි
නීලමෙසමණිආදීනං ඡායා ආලොකවිසදිසා වණ්ණායතනභූතා හොති, එවං
හින්තිවිජ්ජනභූතිපබ්බතාදිවිජායා ව සනිභූතා සංරූපාදිවිජාදනතො ආලොකවිසදිසො
අන්ධකාරොති දට්ඨබ්බො, සොතපට්ඨනනලක්ඛණො සද්දො, සොතවික්කංඤ්ජස්ස
විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොවරභාවපච්චුපට්ඨානො. සො ගීතහෙරිසද්දාදිවසෙන
අනෙකවිධො. සාතපට්ඨනනලක්ඛණො ගන්ධො, සාතවික්කංඤ්ජස්ස
විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොවරභාවපච්චුපට්ඨානො. සො
මූලගන්ධසාරගන්ධාදිවසෙන අනෙකවිධො. ජීවිහාපට්ඨනනලක්ඛණො රසො,
ජීවිහාවික්කංඤ්ජස්ස විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොවරභාවපච්චුපට්ඨානො. සො
මූලරසතවරසාදීනං වසෙන අනෙකවිධො.

ඉත්ථිභාවලක්ඛණං ඉත්ථීන්ද්‍රියං, ඉත්ථීති පකාසනරසං,
ඉත්ථීලිඬගනිමිත්තකුත්තාකජ්ජානං කාරණභාවපච්චුපට්ඨානං. පුරිසභාවලක්ඛණං
පුරිසින්ද්‍රියං, පුරිසොති පකාසනරසං, පුරිසලිඬගනිමිත්තකුත්තාකජ්ජානං
කාරණභාවපච්චුපට්ඨානං. උභින්නම්පෙසං ඉත්ථීපුරිසලිඬගාදීනං කාරණභාවො න
සරසතො අත්ථී කෙනච් පව්වයෙන නෙසං පව්වයභාවස්ස පට්ඨානෙ අනාගතත්තා,
අත්තනො පන ජනකපව්වයභූතආගමනතොව. ඉත්ථීපුරිසානං
පට්ඨිතලිඬගනිමිත්තකුත්තාකජ්ජානවානුගුණරූපානම්පි නියමෙන උප්පජ්ජනතො,
ලිඬගනිමිත්තාදිවොහාරානඤ්ච තජ්ජධානතො පව්වයභාවො, ඉන්ද්‍රියභාවො ව
පරියායතො චුත්තො. තෙනෙව හි ඉත්ථීඋභතොඛ්‍යඤ්ජනකස්ස පුරිසින්ද්‍රියභාවොපි
පුරිසලිඬගනිමිත්තාදිඛ්‍යඤ්ජනං, පුරිසඋභතොඛ්‍යඤ්ජනකස්ස ඉත්ථීන්ද්‍රියභාවොපි
ඉත්ථීලිඬගනිමිත්තාදිඛ්‍යඤ්ජනඤ්ච පුරිමකම්මතො එව උප්පජ්ජති. යදි හි නෙසං
තංතංඉන්ද්‍රියෙනෙව පට්ඨිතඛ්‍යඤ්ජනානි උප්පජ්ජෙය්‍යුං, දුතියඛ්‍යඤ්ජනස්ස
අභාවො ආපජ්ජති. න හි තෙසං භාවද්වයං අත්ථී. යදි සියා, සබ්බදාපි
ඛ්‍යඤ්ජනද්වයස්ස භාවජ්ජසඬගො සියා. ඉත්ථීඋභතොඛ්‍යඤ්ජනකස්ස හි
ඉත්ථීන්ද්‍රියමෙව විජ්ජති, න ඉතරං. තස්ස පන යදා ඉත්ථීයං රාගවිත්තං උප්පජ්ජති,
තදා පුරිසඛ්‍යඤ්ජනං පාතුභවති, ඉත්ථීඛ්‍යඤ්ජනං පටිච්ඡන්තං හොති. තථා ඉතරස්ස
ඉතරං. යස්මා පනෙසං එකමෙව ඉන්ද්‍රියං නියතං, තස්මා ඉත්ථීඋභතොඛ්‍යඤ්ජනකො

සයම්පි ගබ්භං ගණ්භාති, පරම්පි ගණ්භාපෙති. පුරිසඋභතොඛ්‍යඤ්ජනකො පරං ගණ්භාපෙති, සයං පන න ගණ්භාති. යථා තෙසං උභතොඛ්‍යඤ්ජනකානං කම්මසභායං රාගචිත්තමෙව ඛ්‍යඤ්ජනකාරණං, න භාවො, එවං පකතිත්ථිපුරිසානම්පි භාවද්වයජනකකම්මාදිපච්චයො එව තංතංලිඛිගනිමිත්තාදිකාරණන්ති ගහෙතබ්බං. උභයම්පි චෙතං පඨමකජ්ජිකානං පචත්තෙ සමුට්ඨාති, තතො අපරභාගෙ පටිසන්ධියමෙව, සබ්බෙසං පන පචත්තෙ එව පරිචත්තති. ඉමෙසු ච පුරිසලිඛිගං උත්තමං, ඉත්ථිලිඛිගං භීතං, තස්මා පුරිසලිඛිගං බලවඅකුසලෙන අන්තරධායති, ඉත්ථිලිඛිගං දුබ්බලකුසලෙන පතිට්ඨාති. ඉත්ථිලිඛිගං පන අන්තරධායන්තං දුබ්බලකුසලෙන අන්තරධායති, ඉතරං බලවකුසලෙන පතිට්ඨාති. එවං උභයම්පි සුගතියං අකුසලෙනෙව අන්තරධායති, කුසලෙනෙව පතිට්ඨාති. කායජ්ජසාදො විය ච සකලසරීරඛ්‍යාපකමෙව, න ච කායජ්ජසාදාදීනං සීතොකාසෙ තිට්ඨති.

යදි එවං න සබ්බත්ථ කායභාවින්ද්‍රියානීති? නෙවං පරමත්ථතො සබ්බත්ථ, විනිබ්භුජිත්වා පනෙසං ඔකාසහෙදං පඤ්ඤාපෙතුං න සක්කා රූපරසාදීනං විය. න හි පරමත්ථතො රූපෙ රසො අත්ථි. යදි සියා, රූපග්ගහණෙනෙව ගහණං ගච්ඡෙය්‍යා. එවං කායභාවින්ද්‍රියානි පරමත්ථතො න සබ්බත්ථ, න ච සබ්බත්ථ නත්ථි විචෙචෙතුං අසක්කුණෙය්‍යානාය හෙට්ඨා චුත්තලක්ඛණාදිවචන්ථානතොපි චෙසං අසම්මිස්සතා දෙසතො න විචෙකාභාවෙපි. න කෙවලඤ්ච ඉමානෙව, සබ්බානිපි රූපානි අසම්මිස්සානෙව හොන්ති. යථා හි පඤ්චවණ්ණෙන කජ්ජාසෙන වට්ටිං කත්වා දීපෙ ජලිතෙ කිඤ්චාපි ජාලා එකාබද්ධා විය හොන්ති, තස්ස තස්ස පන අංසුතො පාටියෙක්කං ජාලා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසම්මිස්සාව. එවං කායභාවින්ද්‍රියාදීනි එකස්මිං යානෙ සමොසට්ඨානිපි භින්තට්ඨානෙසු හෙට්ඨපරියාදිවසෙන නත්ථි, තානිපි අසම්මිස්සානෙව හොන්ති.

සහජරූපානං අනුපාලනලක්ඛණං ජීවිතින්ද්‍රියං, තෙසං පචත්තනරසං, තෙසංයෙව යපනපච්චුපට්ඨානං, යාපයිතබ්බධම්මපදට්ඨානං. අත්ථික්ඛණෙ එව චෙතං සහජරූපානි අනුපාලෙති උදකං විය උජ්ජලාදීනි, න හඬගක්ඛණෙ සයං භිජ්ජමානත්තා, යථාසකං පච්චයුජ්ජන්තෙපි ච ධම්මෙ පාලෙති ධාතී විය කුමාරං, සයංපචත්තිතධම්මසම්බන්ධෙනෙව ච පචත්තති නියාමකො වියාති දට්ඨබ්බං.

මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිස්සයලක්ඛණං හදයවත්ථු, තාසඤ්ඤෙව ධාතූනං ධාරණරසං, උබ්බහනපච්චුපට්ඨානං. ඉදං පන හදයවත්ථු යදෙතං අන්තොසරීරෙ ද්වින්තං ථනානං මජ්ඣෙ ඛාහිරපත්තානි අපනෙත්වා අධොමුඛට්ඨිතරත්තපදුමමකුලසණ්ඨානං බහි මට්ඨං, අන්තො කොසාතකීඵලස්ස අබ්භන්තරසදිසං, පඤ්ඤවත්තානං ථොකං විකසිතං, මන්දපඤ්ඤානං මකුලිතං, හදයමංසයමකං පරික්ඛිපිත්වා වක්කයකනකිලොමකපිහකාදයො තිට්ඨන්ති. තස්ස සසම්භාරහදයමංසස්ස අන්තො පුන්තාගට්ඨිපතිට්ඨානමත්තෙ ආවාටකෙ සණ්ඨිතං අද්ධපසනමත්තලොහිතං සණ්ඨාති. තඤ්ච රාගචරිතස්ස රත්තං, දොසචරිතස්ස කාලකං, මොහචරිතස්ස මංසධොවනඋදකසදිසං, විතක්කචරිතස්ස

කුලත්ථයුසවණ්ණං, සද්ධාවරිතස්ස කණ්ණිකාරපුප්ඵවණ්ණං, බුද්ධිවරිතස්ස අවිජං
විජ්ජසන්තං අනාවිලං පණ්ඩරං පරිසුද්ධං නිද්ධොතජාතිමණි විය ප්‍රතිමන්තං හොති,
බ්‍යාපෙත්වා සන්ධාරණාදිකිච්චෙහි භූතෙහි කතුපකාරං ආයුනා අනුපාලියමානං
වණ්ණාදිපරිවුතං උතුචිත්තාභාරෙහි උපත්ථමිහියමානං
මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුනඤ්චෙව තංසම්පයුත්තානඤ්ච වත්ථුභාවං
සාධයමානං තිට්ඨති.

අභික්කමාදිප්පවත්තකචිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුයා
සහජරූපකායසන්ථම්භනසන්ධාරණවලනස්ස පච්චයාකාරවිකාරලක්ඛණා
කායවිඤ්ඤත්ති, අධිප්පායප්පකාසනරසා, කායවිජ්ජන්දනභෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා,
චිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුපදට්ඨානා.
වච්චෙදප්පවත්තකචිත්තසමුට්ඨානපට්ඨිධාතුයා උපාදින්නසට්ඨනස්ස
පච්චයාකාරවිකාරලක්ඛණා වච්චිඤ්ඤත්ති, අධිප්පායප්පකාසනරසා, වච්චෙසාසස්ස
භෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා, චිත්තසමුට්ඨානපට්ඨිධාතුපදට්ඨානා. උභොපෙතා
කායවිජ්ජන්දනවච්චෙසාසෙහි සයං විඤ්ඤෙය්‍යත්තා, අධිප්පායවිඤ්ඤාපනතො ව
“කායවච්චිඤ්ඤත්තියො”ති වුච්චන්ති. වක්ඛුසොතපට්ඨමිං හි යත්වා කෙනචි
හත්ථවිකාරසිසුක්ඛිපනාදිකායවිකාරෙ, සද්දෙ වා කතෙ
තථාපවත්තරූපසද්දායතනානි වක්ඛුසොතවිඤ්ඤෙය්‍යානි, න තානි විඤ්ඤත්තියො,
චිත්තසමුට්ඨිතකලාපගතාය පන වායොධාතුයා
සහජාතරූපකායසන්ධාරණවලනාදීනං පච්චයභූතො විකාරො කායවිඤ්ඤත්ති, තථා
චිත්තසමුට්ඨිතපට්ඨිධාතුයා උපාදින්නසට්ඨනස්ස පච්චයභූතො ආකාරවිකාරො
වච්චිඤ්ඤත්ති. න ච තා වක්ඛුසොතවිඤ්ඤෙය්‍යා, තා පන මනොද්චාරිකජවනෙහි
තාලපණ්ණාදිසඤ්ඤාය උදපානාදීනි විය යථාගහිතකායවිකාරවච්චෙසාසානුසාරෙන
තිරවිජානානම්පි විඤ්ඤෙය්‍යා, තදනුසාරෙනෙව “ඉදඤ්චිදඤ්ච එස කාරෙති, වදති
වා”ති අධිප්පායො ව විඤ්ඤෙය්‍යො හොති, තස්මා සයං විඤ්ඤෙය්‍යාතො,
අධිප්පායවිඤ්ඤාපනතො ව “විඤ්ඤත්තියො”ති වුච්චන්ති.

තත්ථ ව මනොද්චාරිකජවනවීරියං සත්තසු කාමාවචරජවනෙසු
කායවිඤ්ඤත්තිජනකෙසු පුරිමෙහි ඡහි ජවනෙහි සමුට්ඨිතවායොධාතුයො
උපත්ථම්භනසන්ධාරණකිච්චමෙව කාතුං සක්කොන්ති, අභික්කමාදිං පන
නිජ්ඣාදෙතුං න සක්කොන්ති. සත්තමජවනසමුට්ඨිතා පන භෙට්ඨා ඡහි ජවනෙහි
සමුට්ඨිතවායොධාතුයොපත්ථම්භං ලහිත්වා සත්තහි යුගෙහි ආකඩ්ඪිතබ්බහාරං
සකටං සත්තමයුගයුත්තගොණො විය ඉතරජයුගයුත්තගොණොපත්ථම්භං ලහිත්වා
රූපකායස්ස අභික්කමපටික්කමාදිං කාරෙතුං සක්කොති, එවං
වච්චිඤ්ඤත්තිජනකෙපි සත්තමජවනෙහි සමුට්ඨිතාය පට්ඨිධාතුයාපි
උපාදින්නසට්ඨනස්ස පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො. ඉධ පන පුරිමජවනසමුට්ඨිතාය
උපත්ථම්භකත්තං, සත්තමජවනසමුට්ඨිතාය වලනපච්චයත්තඤ්ච නත්ථි තෙසං
වායොධාතුකිච්චත්තා, පුරිමසහගතා පන පච්ඡිමා පට්ඨිධාතු
උපාදින්නසට්ඨනසමත්ථා හොති, සෙසං තාදිසමෙව. චිත්තසමුට්ඨිතකායෙ පන
වායොධාතුයා වලන්තෙ තදුපත්ථම්භිතතෙසමුට්ඨානිකානම්පි වලනතො

සකලකායස්ස අභික්කමාදයො හොන්ති උදකෙ ගච්ඡන්තෙ තත්ථ පතිතතිණපණ්ණානි වියාති දට්ඨබ්බං.

රූපපරිවෛශ්ඨලක්ඛණා ආකාසධාතු, රූපපරියන්තජ්ජකාසනරසා, රූපමරියාදපච්චුපට්ඨානා, අසම්ඵට්ඨභාවපච්චුපට්ඨානා, ඡිද්දව්වරභාවපච්චුපට්ඨානා වා, පරිවිජින්නරූපපට්ඨානා, යාය පරිවිජින්නෙසු රූපෙසු “ඉදම්තො උද්ධං, අධො, තිරිය”න්ති ව හොති.

අදන්ධතාලක්ඛණා රූපස්සලහුතා, රූපානං ගරුභාවවිනොදනරසා, ලහුපරිවත්තිතාපච්චුපට්ඨානා, ලහුරූපපට්ඨානා. අථද්ධතාලක්ඛණා රූපස්සමුදුතා, රූපානං ථද්ධභාවවිනොදනරසා, සබ්බකිරියාසු අවිරොධිතාපච්චුපට්ඨානා, මුදුරූපපට්ඨානා. සරිරකිරියානුකූලකම්මඤ්ඤභාවලක්ඛණා රූපස්සකම්මඤ්ඤතා, අකම්මඤ්ඤතාවිනොදනරසා, අදුබ්බලභාවපච්චුපට්ඨානා, කම්මඤ්ඤතාරූපපට්ඨානා. එතා පන තිස්සොපි අඤ්ඤමඤ්ඤං න විජහන්ති, ගරුථද්ධඅකම්මඤ්ඤරූපපට්ඨානාපක්ඛණාවෙන ව සමුට්ඨිතානං උතුචිත්තාභාරජානං ලහුමුදුකම්මඤ්ඤභූතානං රූපානං විකාරතාය ව පරියායතො ගරුථද්ධාකම්මඤ්ඤභාවවිනොදනකිච්චා වුත්තා, න පන සභාවතො සයං අවිජ්ජමානත්තා.

ආවයලක්ඛණො රූපස්සඋපවයො, පුබ්බන්තතො රූපානං උම්මුජ්ජාපනරසො, නියාතනපච්චුපට්ඨානො, පරිපුණ්ණභාවපච්චුපට්ඨානො වා, උපචිතරූපපට්ඨානො. පවත්තිලක්ඛණා රූපස්සසන්තති, අනුජ්ජබන්ධනරසා, අනුපවෛශ්ඨපච්චුපට්ඨානා, අනුජ්ජබන්ධකරූපපට්ඨානා. උභයම්පෙතං ජාතිරූපස්සෙවාධිවචනං. සම්පිණ්ඩිතානං හි චතුසමුට්ඨානිකරූපානං පඨමුජ්ජත්ති උපවයො නාම, උපරූපරූජ්ජත්ති සන්තති නාම. තෙනෙව තාසං පදභාජනීයෙ “යො රූපස්ස උපවයො, සා රූපස්ස සන්තති”ති (ධ. ස. 642) වුත්තං, ආකාරනානත්තතො පන විසුං උද්දිට්ඨා.

රූපපරිපාකලක්ඛණා රූපස්සජරතා, උපනයනරසා, සභාවානපගමෙපි නවභාවාපගමපච්චුපට්ඨානා විහිපුරාණභාවො විය, පරිපච්චමානරූපපට්ඨානා. බණ බණ හිජ්ජමානාපි වෙසා උපාදින්නෙසු බණ්ඩදන්තාදිතො, අනුපාදින්නෙසු රුක්ඛලතාදීසු වණ්ණවිකාරාදිතො ව අන්තරන්තරා ව සුවිඤ්ඤෙය්‍යවිකාරත්තා “පාකට්ඨරා, සවිච්ඡරා”ති ව වුවචති, මණ්ඩකතකවන්දසුරියාදීසු දුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා, නිරන්තරත්තා ව “අපාකට්ඨරා, අවිච්ඡරා”ති වුවචති. ඊදිසෙසු හි කජ්ජවිනාසාදිකාලෙ විකාරතො ජරා පඤ්ඤායෙය්‍යා. සබ්බදාපි පන අපඤ්ඤායමානවිකාරත්තා අරූපධම්මෙසු ජරා පටිවිජන්තජරා නාම. න ව තත්ථ වණ්ණවිකාරාදයො ජරා තෙසං චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යතො. න හි ජරා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා, මනොවිඤ්ඤෙය්‍යා පන හොති. යථා ඔසෙන පරිහින්තභූමිආදිදස්සනෙන අදිට්ඨොපි ඔසො සුවිඤ්ඤෙය්‍යො හොති, එවං විකාරදස්සනෙන ජරාති ගහෙනබ්බං.

පරිහෙදලක්ඛණා රූපස්සඅනිච්චතා, සංසිදනරසා, බයවයපච්චුපට්ඨානා,
පරිහිජ්ජමානරූපපදට්ඨානා. න කෙවලඤ්ඤෙතානි උපවයාදිවතුහි ගහිතානි
ජාතිජරාමරණානි රූපධම්මානාමෙව, අරූපධම්මානම්පි භොන්තියෙව. එතානි ච
ඉමෙසං සත්තානං අරඤ්ඤප්පවෙසකපට්ඨපරිපාතකපතිතසාතකචොරෙහි
යථාක්කමං සදිසානිති දට්ඨබ්බානි.

ඔජාලක්ඛණො කබළිකාරො ආභාරො, රූපාහරණරසො,
උපත්ථම්මනපච්චුපට්ඨානො, කබලං කත්වා ආහරිතබ්බවත්ථුපදට්ඨානො. අයං
ලක්ඛණාදිතො විනිච්ඡයො.

සඬගහතො පන සබ්බම්පෙනං රූපං බන්ධනො එකවිධං රූපක්ඛන්ධොව භොති,
තථා අහෙනුකං සප්පච්චයං සඬබ්බං ලොකියං සාසවං සඤ්ඤොජනීයං ඔසනීයං
යොගනීයං නිවරණීයං පරාමට්ඨං සංකිලෙසිකං අනාරම්මණං
අප්පහාතබ්බන්තිආදිනා ච එකවිධං, තං පුන භූතොපාදායවසෙන දුට්ඨං, තථා
නිජ්ජන්තානිජ්ජන්තාදිවසෙන ච. තත්ථ පථවිආදීනි චත්තාරි මහාභූතානි භූතරූපං
නාම, සෙසං උපාදාරූපං නාම. පථවිආදෙයො සත්තරස, කබළිකාරො ආභාරො වෙති
අට්ඨාරසවිධම්පි පරමත්ථතො විජ්ජමානත්තා නිජ්ජන්තරූපං නාම, ඉතරං
අනිජ්ජන්තරූපං නාම. චක්ඛාදෙයො පඤ්ච පසාදා, භාවද්වයං, ජීවිතින්ද්‍රියන්ති
අට්ඨවිධම්පි ඉන්ද්‍රියරූපං නාම, ඉතරං අනින්ද්‍රියං. තානි ඉන්ද්‍රියානි වෙච හදයඤ්චාති
නවවිධම්පි උපාදින්නං, ඉතරං අනුපාදින්නං, පඤ්ච පසාදා, චත්තාරො
රූපසද්දගන්ධරසා, ආපොධාතුවිච්ඡිතභූතත්තයඤ්චාති ද්වාදසවිධම්පි
ඔලාරිකරූපං, සන්තිකෙරූපං, සප්පට්ඨරූපඤ්ච, සෙසං සුබ්බමරූපං, දුරෙරූපං,
අප්පට්ඨරූපඤ්ච. පසාදා, හදයඤ්ච චත්ථුරූපං, ඉතරං අචත්ථුරූපං. පසාදා,
විඤ්ඤත්තිද්වයඤ්ච ද්වාරරූපං, ඉතරං අද්වාරං. පසාදා අප්ඤ්ඤාතිකරූපං,
ගොචරග්ගාහිකරූපඤ්ච, ඉතරං බාහිරං, අගොචරග්ගාහිකරූපඤ්ච. චත්තාරි
භූතරූපානි, රූපගන්ධරසඔජා වාති ඉදං සුද්ධට්ඨකං අවිනිබ්භොගරූපං නාම, ඉතරං
විනිබ්භොගරූපං.

චක්ඛු නචක්ඛුති එවමාදිවසෙන ච දුට්ඨං භොති. පුන තං
සනිදස්සනත්තිකවසෙන තිවිධං භොති. තත්ථ රූපායතනං සනිදස්සනසප්පට්ඨසං,
සෙසමොලාරිකරූපං අනිදස්සනසප්පට්ඨසං, සබ්බම්පි සුබ්බමරූපං අනිදස්සනඅප්පට්ඨසං.
තථා කම්මජාදිත්තිකවසෙන. තත්ථ නවවිධං උපාදින්නරූපං, සුද්ධට්ඨකං, ආකාසො
ච කම්මජං නාම, විඤ්ඤත්තිද්වයං, ලහුතාදිත්තයඤ්ච සද්දො ච අකම්මජං නාම,
උපවයාදිවතුබ්බිධං ලක්ඛණරූපං අජං නාම. සුද්ධට්ඨකං, ආකාසො,
විඤ්ඤත්තිද්වයං, ලහුතාදිත්තයං, සද්දො ච චිත්තජං නාම, තදවසෙසං
ලක්ඛණරූපවිරහිතං අචිත්තජං නාම, ලක්ඛණරූපං අජං නාම. සුද්ධට්ඨකං,
ආකාසො, ලහුතාදිත්තයඤ්ච ආහාරජං නාම, සෙසං ලක්ඛණවජ්ජිතං අනාහාරජං
නාම, ලක්ඛණං අජං නාම. සුද්ධට්ඨකං, ආකාසො, ලහුතාදිත්තයං, සද්දො ච උතුජං
නාම, සෙසං ලක්ඛණවිරහිතං අනුතුජං නාම, ලක්ඛණං අජං නාම. ලක්ඛණානි හි
ජායමානජීයමානපරිහිජ්ජමානධම්මානං සභාවතාය කුතොපි ජාතිචොහාරං න

ලහන්ති හෙසම්පි ජාතිආදිප්පසඬගතො. න හි “ජාති ජායති, ජරා ජීරති, මරණං මීයති” ති වොහරිතුං යුත්තං අනවට්ඨානතො. තදවසෙසානං පන ආකාසවිඤ්ඤත්තාදිඅනිප්ඵන්නානං යදිපි පරමත්ථතො අවිජ්ජමානතාය න කුතොවි උප්පත්ති අත්ථි, තථාපි තථා තථා පවත්තරූපං උපාදාය නෙසං විජ්ජමානවොහාරස්සෙව හෙතුසමුප්පන්නවොහාරස්සාපි විරොධාභාවතො සහෙතුකතා වුත්තා. යං පන පාළියං “රූපායතනං...පෙ.... රූපස්ස උපවයො රූපස්ස සන්තති කබ්බිකාරො ආහාරො. ඉමෙ ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානා” තිආදීසු (ධ. ස. 1202) ජාතියාපි කුතොවි ජාතත්තං වුත්තං, තං රූපජනකපච්චයානං කිච්චානුභාවලක්ඛණෙ දිට්ඨත්තා රූපුප්පත්තික්ඛණෙ විජ්ජමානතං සන්ධාය වුත්තං, ජරාමරණානං පන රූපුප්පත්තික්ඛණෙ අභාවතො න වුත්තං. “ජරාමරණං, හික්ඛවෙ, අනිච්චං සඬ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්න” ත්ති (සං. නි. 2.20) ඉදං පන ජරාමරණසීසෙන තථාපවත්තවිඤ්ඤාණනාමරූපාදීනමෙව ගහිතත්තා වුත්තත්ති වෙදිතබ්බං. යං තං රූපං අප්ඤ්ඤාත්තිකං, තං උපාදා, යං තං රූපං බාහිරං, තං අත්ථි උපාදා, අත්ථි නො උපාදාති ඵ්වමාදිනා නයෙනාපි තිවිධං හොති.

පුන තං සබ්බං දිට්ඨසුතමුතවිඤ්ඤාතවසෙන චතුබ්බිධං හොති. තත්ථ රූපායතනං දිට්ඨං නාම, සද්දො සුතං නාම, ගන්ධරසථොට්ඨබ්බානි පත්ථාව ගහෙතබ්බතො මුතං නාම, සෙසං මනසා විඤ්ඤාතබ්බතො විඤ්ඤාතං නාම. තථා රූපරූපචතුක්කාදිවසෙන චතුබ්බිධං, තත්ථ අට්ඨාරසවිධං නිප්ඵන්තං රූපරූපං නාම, ආකාසො පරිච්ඡෙදරූපං නාම, විඤ්ඤත්තිද්වයං, ලහුතාදිත්තයඤ්ච විකාරරූපං නාම, උපවයාදිචතුබ්බිධං ලක්ඛණරූපං නාම. තථා හදයවත්ථු වත්ථු, න ද්වාරං නාම, විඤ්ඤත්තිද්වයං ද්වාරං, න වත්ථු නාම, චක්ඛාදයො පඤ්ච පසාදා වත්ථු වෙච ද්වාරඤ්ච නාම, සෙසං නෙව වත්ථු න ද්වාරං නාමාති ඵ්වමාදිනා නයෙන චතුබ්බිධං.

තං පුන එකජාදිවසෙන පඤ්චවිධං. නවවිධං හි උපාදින්නරූපං කම්මෙනෙව, විඤ්ඤත්තිද්වයඤ්ච චිත්තෙනෙව උප්පජ්ජනතො එකජං නාම, සද්දො උතුචිත්තෙහි උප්පජ්ජනතො ද්විජං නාම, ලහුතාදිත්තයං උතුචිත්තාභාරෙහි උප්පජ්ජනතො තිජං නාම, සුද්ධට්ඨකං, ආකාසො ච චතුහිපි උප්පජ්ජනතො චතුජ්ජං නාම, ලක්ඛණානි අජං නාම. ඵ්වමාදිනා පඤ්චවිධං හොති.

තං පුන චක්ඛුසොතසානජීවිහාකායමනඉන්ද්‍රියවිඤ්ඤෙයාවසෙන ඡබ්බිධං. සත්තවිඤ්ඤාණධාතුචිඤ්ඤෙයාවසෙන සත්තවිධං. තදෙව මනොවිඤ්ඤාණධාතුචිඤ්ඤෙයාං භූතොපාදායවසෙන ද්විධා කත්ථා අට්ඨවිධං හොති. තත්ථ හි ආපොධාතු මනොවිඤ්ඤාණෙනෙව විඤ්ඤෙයාං භූතරූපං නාම, ඉතරං පසාදසහිතසුබ්බමරූපං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙයොපාදායරූපං නාම. තදෙව පුන මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙයොපාදායරූපං ඉන්ද්‍රියානින්ද්‍රියවසෙන ද්විධා කත්ථා නවවිධං හොති. තං පුන පසාදවිසයආපොධාතුභාවහදයජීවිතපරිච්ඡෙදවිකාරලක්ඛණආභාරවසෙන දසවිධං හොති.

තදෙව පුන චක්ඛායතනං සොතායතනං සානායතනං ජීවිහායතනං කායායතනං රූපායතනං සද්දායතනං ගන්ධායතනං රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං ධම්මායතනන්ති එවං ආයතනතො එකාදසවිධං හොති, තථා ධාතුචසෙන. තත්ථ ආපොධාතුච්චජ්ජිතභූතත්තයං ඵොට්ඨබ්බායතනං ඵොට්ඨබ්බධාතු “කායවිඤ්ඤායං, කායවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤායං”න්ති ච වුච්චති, සුබ්බමරූපං ධම්මායතනං ධම්මධාතූති, තදෙව පසාදසහිතං “මනොවිඤ්ඤායං, මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤායං”න්ති ච වුත්තං. සෙසං සුවිඤ්ඤායමෙව.

කස්මා පනෙත්ථ ආපොධාතුච්චජ්ජිතානඤ්ඤෙව භූතානං ඵොට්ඨබ්බතා වුත්තා, නනු ආපොධාතූපි සිතචසෙන ඵුසිත්වා වෙදිතබ්බාති? න සිතස්සාපි තෙජොධාතුත්තා. උණ්හමෙව හි සිතන්ති බ්‍යපදිස්සති. කඨිනාකඨිනතං උපාදාය රුක්ඛාදිවිරළච්ඡායා විය, තං වා උපාදාය සන්දච්ඡායාදි, අඤ්ඤථා කස්සෙතං සිතත්තං සභාවං සියා. “ආපොධාතුයා” ඉති වෙ. යදි එවං උණ්හොදකාදීසු ආපත්තං න සියා ආපොතෙජානඤ්ඤෙව සහපචත්තානං විරුද්ධලක්ඛණත්තා, න ච සා තෙජොසන්තිධාතො සිතත්තං විහාය තිට්ඨති. න හි සභාවා කෙනචි සහභාවෙන තංසභාවං ජහන්ති අභාවාපත්තිතො, නාපිස්සා සිතභාවං මුඤ්චිත්වා අපරසභාවො අත්ථි, යෙන සහභාවො යුජ්ජෙය්‍ය. යදි සියා “ආපො සිතත්ත”න්ති, භාවද්වයං සියා අඤ්ඤාඤ්ඤවිලක්ඛණසභාවත්තා භාවස්ස, අථාපි න සිතත්තං, ආපොධාතුයා සරූපං සිතගුණො, සො ච උණ්හසන්තිධාතො විගච්ඡති, ගුණිරූපමෙව තිට්ඨතීති වෙ? තදා තහිං සයං අඵොට්ඨබ්බව ආපොධාතු, න නියතඵස්සවතීති ච සියා, යො ච සිතඵස්සො ගුණොති සුචුත්තො, සො අම්හෙහි තෙජොධාතුච්චසෙසොති.

අයමෙව විසෙසොති වෙ, නනු සිතත්තං, උණ්හත්තඤ්ඤෙව අඤ්ඤාඤ්ඤවිරුද්ධං, කථං තෙජොධාතුයා සභාවං සියාති? නායං දොසො එකකලාපෙ තෙසං සම්භවාභාවතො, හින්තකලාපෙසු පන පචත්තියං ආලොකන්ධකාරනීලජිතාදීනං වණ්ණායතනතා විය තෙජොධාතුත්තං න විරුජ්ඣතීති. යදි ආපොධාතුයා න සිතත්තං සරූපං, කිං පනස්සා සරූපන්ති? ද්‍රවතා. යදි එවං ද්‍රවතාපි ඵුසිත්වා ඤාතබ්බතො ඵොට්ඨබ්බං සියාති? න සිතාදිං ඵුසිත්වා මනසාව වණ්ණං දිස්වා ඤාතබ්බතො. අන්ධකාරෙ සයන්තා හි අතිසීතලතාය පත්තාදිං ඵුසිත්වා “උදකං එත්ථා”ති ආසඬ්ඡිතා හොන්ති, උදකං වා ඵුසිත්වා සප්පාදිසඤ්ඤිතො, තස්මා අඵොට්ඨබ්බමෙව ආපොධාතු, ඉතරභූතත්තයමෙව ඵොට්ඨබ්බන්ති ගහෙතබ්බං.

කිං පනෙතං භූතත්තයං එකතො ආරම්මණං කත්වා කායවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජිතුං සක්කොති, න සක්කොතීති? න සක්කොති. කස්මා? ආභුජිතචසෙන වා උස්සද්වසෙන වා තෙසු එකමෙවාරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජනතො. ආභුජිතචසෙන හි ඔදනථාලියං සිත්ථං ගහෙත්වා ථද්ධමුද්‍රභාවං විමංසන්තස්ස, උණ්හොදකභාජනෙ වා හත්ථං ඔතාරෙත්වා උණ්හභාවං විමංසන්තස්ස, උණ්හසමයෙ වා වාතපානං විවරිත්වා වාතෙන සරීරං පහරාපෙත්තස්ස ච තත්ථ තත්ථ කිඤ්චාපි ඉතරං භූතත්තයම්පි අත්ථි, යථාභුජිතං පන තංතංපථිතෙජොවායොධාතුමෙව යථාක්කමං ආරබ්භ කායවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති. එවං ආභුජිතචසෙන ආරම්මණං කරොති නාම.

උස්සදවසෙන පන භුඤ්ජනසමයෙ සක්ඛරං ඩංසන්තස්ස, මග්ගෙ වා අග්ගිං අක්කමන්තස්ස, බලවචානෙන වා කණ්ණසක්ඛලියම්පි පහරන්තස්ස ච තත්ථ තත්ථ කිඤ්චාපි ඉතරභූතත්තයම්පි අත්ථී, යථාඋස්සදං පන තංතංපථවීතෙජොවායොධාතුමෙවාරබ්භ යථාක්කමං කායවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති. අග්ගිම්භි වා නිමුග්ගසකලසරීරස්ස යදිපි එකප්පභාරෙන අග්ගිනා කායො සට්ඨියති, යස්මිං යස්මිං පන යානෙ කායප්පසාදො උස්සන්තො භොති, යත්ථ යත්ථ වා පන විසයසට්ඨනානිසංසො බලවා භොති, තත්ථ තත්ථෙව පයමං කායවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, පච්ඡා ඉතරට්ඨානෙසු. ඛණපරිත්තතාය පන සහසා පරිවත්තිත්වා උප්පජ්ජනවසෙන එකප්පභාරෙන සකලසරීරං ඩස්භමානං විය බායති. න හි එකස්මිං බණ්ණෙ බහුනි විඤ්ඤාණානි උප්පජ්ජන්ති, බ්‍යාපෙත්වා වා එකං. එකෙකස්මිං පන අවිනිබ්භොගෙ කායදසකෙ එකමෙව කායවිඤ්ඤාණං උස්සදවසෙන උප්පජ්ජති, එවං ඉතරවත්ථුසුපි විඤ්ඤාණානං අවිනිබ්භොගෙ පදෙසෙ එකෙකානමෙව උප්පත්ති වෙදිතබ්බො. එවං උස්සදවසෙන ආරම්මණං කරොති නාම.

කෙන පන චිත්තස්ස ආරම්මණසඬකන්ති භොතීති? අජ්ඣාසයතො, විසයාධිමත්තතො වා. නානායානෙසු හි චිත්තපට්ඨාදීනි පස්සිතුකාමස්ස පයමං එකට්ඨානෙ දිස්වා තතො ඉතරට්ඨානෙසු ව රූපානි පස්සිතුං සරසෙනාවජ්ජනං උප්පජ්ජති. එවං අජ්ඣාසයතො සඬකන්ති භොති. රූපාරම්මණං පන මහන්තම්පි පස්සන්තස්ස සබ්බතුරියනිග්ග්‍යොසෙ උට්ඨිතෙ තං වා සුණන්තස්ස මනුඤ්ඤාමනුඤ්ඤෙ අධිමත්තගන්ධරසථොට්ඨබ්බෙ ඉන්ද්‍රියෙසු සට්ඨිතෙ ඉතරිතරෙ චිත්තං සඬකමති, එවං විසයාධිමත්තතො සඬකන්ති භොතීති අයමෙත්ථ සඬගහතො විනිච්ඡයො. සුඤ්ඤතො, පන අතීතාදිවසෙන පච්චෙකං අනන්තප්පභෙදතො ව විනිච්ඡයො චිත්තවිහත්තියං චුත්තනායානුසාරෙන යථානුරූපං වෙදිතබ්බො.

සමුට්ඨානතො, පනෙත්ථ භවයොනීසු පවත්තික්කමතො ව පකිණ්ණකකථා වෙදිතබ්බො – චතුසමුට්ඨානිකානි හි රූපානි උප්පජ්ජමානානි ද්විසු භවෙසු චතුසු යොනීසු දසකාදිකලාපවසෙනෙව පටිසන්ධිප්පවත්තිසු යථාසම්භවං සමුප්පජ්ජන්ති. තත්ථ කම්මපෙසු තාව චීසතියා කාමාවචරකුසලාකුසලෙහි කාමලොකෙයෙව සංසෙදජානං, ඔපපාතිකානඤ්ච ඡ වත්ථුනි, භාවද්වයෙ අඤ්ඤතරං, ජීවිතඤ්චාති අට්ඨ රූපානි යථාසම්භවං පටිසන්ධිතො පටියාය පාතුභවන්ති. තානි ව සුද්ධට්ඨකං, ජීවිතඤ්ච ජීවිතනවකං, තදෙව නවකං චක්ඛුනා සහ චක්ඛුදසකං, සොතෙන සොතදසකං, සාතෙන සාතදසකං, ජීවිභාය ජීවිභාදසකං, කායෙන කායදසකං, භදයවත්ථුනා වත්ථුදසකං, භාවඤ්ඤතරෙන භාවදසකඤ්චාති නව කලාපා හුත්වා උප්පජ්ජන්ති. නපුංසකානං පනෙත්ථ භාවදසකං නත්ථී, තථා ජච්චන්ධාදීනං චක්ඛුසොතසානදසකානි. එවං අණ්ඩප්පලාබ්‍රජානම්පි, තෙසං පන පටිසන්ධිචිත්තෙන සහ කායවත්ථුභාවදසකානෙව උප්පජ්ජන්ති, තතො පවත්තිකාලෙ ජීවිතනවකචක්ඛුදසකාදීනි යථානුරූපං උප්පජ්ජන්ති. රූපභවෙ පන සානදසකාදිත්තයං, භාවදසකද්වයං, උදරග්ගිනවකඤ්ච නත්ථී, සෙසානි පඤ්චහි රූපාවචරකුසලකම්මෙහි පටිසන්ධිතො පභුති උප්පජ්ජන්ති. අඤ්ඤඤ්ඤීනං පන පඤ්චමජ්ඣානකුසලෙන ජීවිතනවකමෙව. එවං කාමරූපාවචරකම්මසමුට්ඨිතා නව

රූපකලාපා ද්විසු භවෙසු චතුසු යොනිසු යථාසම්භවං පටිසන්ධිනො පටියාය යාව
චුතිචිත්තොපරිසත්තරසමචිත්තස්ස ධීති, තාව චිත්තස්ස උප්පාදධීතිභද්ධිගසඛාතෙසු
තීසු බණෙසු නිරන්තරං අප්ඤ්ඤාත්තසන්තානෙ එව උප්පජ්ජන්ති, තතො පභූති
අනුප්පජ්ජන්තවා චුතිචිත්තෙන සහ නිරුප්ඤ්ඤාත්ති.

චිත්තජානි පන පඤ්ඤාචොකාරහවෙ

ද්විපඤ්ඤාචොකාරාණං ආරුප්පවිපාකවජ්ජිතපඤ්ඤාත්තචිත්තෙන අත්තනො
අත්තනො උප්පත්තික්ඛණෙ එව සමුට්ඨාපිතානි පටිමභවද්ධිගමුපාදාය
චුතිචිත්තපරියොසානං අප්ඤ්ඤාත්තසන්තානෙ එව සුද්ධට්ඨකං, තදෙව
කායවිඤ්ඤාත්තිසා සහ කායවිඤ්ඤාත්තිනවකං, වච්චිඤ්ඤාත්තිසද්දෙහි
වච්චිඤ්ඤාත්තිදසකං, ලහුතාදිත්තයෙන ලහුතාදෙකාදසකං,
කායවිඤ්ඤාත්තිලහුතාදිහි ද්වාදසකං, වච්චිඤ්ඤාත්තිසද්දලහුතාදිහි තෙරසකඤ්ඤාත්ති
ජ කලාපා හුත්වා යථායොගං පවත්තන්ති. රූපජනකචිත්තෙසු චෙත්ථ
සොමනස්සභගතකාමාවචරජවනානි ඉරියාපට්ඨිඤ්ඤාත්තිභසනසහිතං සබ්බං
චිත්තජරූපං සමුට්ඨාපෙත්ති, සෙසකාමාවචරජවනානිඤ්ඤාචොට්ඨබ්බතානි
භසනවජ්ජං, අප්පනාජවනානි ච ඉරියාපට්ඨිවිරහිතමෙව, යථාපවත්තං පන
ඉරියාපට්ඨං අවිනස්සමානං උපත්ථමිහෙත්ති. සෙසානි පන
රූපාවචරවිපාකමනොධාතුතදාරම්මණානි එකුනවිසති තම්පි න කරොන්ති,
සුද්ධට්ඨකං, සද්දනවකං, ලහුතාදෙකාදසකං, සද්දලහුතාදිද්වාදසකඤ්ඤාත්ති
චත්තාරො කලාපෙ උප්පාදෙත්ති, තත්ථාපි සබ්බෙසම්පි පටිසන්ධිචිත්තානි,
අරහන්තානං චුතිචිත්තානි, අරූපභවුපපන්තානි ච න කිඤ්චි රූපං සමුට්ඨාපෙත්ති,
ආරුප්පවිපාකද්විපඤ්ඤාචොකාරාණානි සබ්බථා න උප්පාදෙත්ති.

ආහාරජානි පන කාමහවෙ එව අප්ඤ්ඤාභවාහාරෙ ධීතෙන ධීතිජ්ජන්තෙන
ඔජාසඛාතෙන ආහාරෙන සමුට්ඨිතානි අප්ඤ්ඤාත්තසන්තානෙ එව සුද්ධට්ඨකං,
ලහුතාදෙකාදසකඤ්ඤාත්ති ද්වෙ කලාපා හුත්වා යාවතායුකං පවත්තන්ති, න
රූපභූමියං. උතුජානි අප්ඤ්ඤාත්තිකබාහිරෙන තෙජොධාතුසඛාතෙන ධීතිජ්ජන්තෙන
උතුතා අප්ඤ්ඤාත්තසන්තානෙ සමුට්ඨිතානි සුද්ධට්ඨකං, සද්දනවකං,
ලහුතාදෙකාදසකං, සද්දලහුතාදෙකාදසකං, සද්දලහුතාදිද්වාදසකඤ්ඤාත්ති චත්තාරො
කලාපා හුත්වා යාවතායුකං, බහිද්ධා පන පට්ඨිපබ්බතදෙවබ්බමච්චිමානාදීසු
සුද්ධට්ඨකං, සමුද්දසොසාදිසද්දනවකඤ්ඤාත්ති ද්වෙ කලාපාව හුත්වා පවත්තන්ති.
ආකාසලක්ඛණානි චෙත්ථ සබ්බකලාපෙසු විජ්ජමානානිපි කලාපසඛිගහෙ
වොහාරාහවා න ගණීයන්ති. පටිසන්ධික්ඛණෙ චෙත්ථ උතුචිත්තාහාරජානි න
හොන්ති, න සබ්බත්ථාපි උප්පත්තික්ඛණෙ ජරාමරණානිති එව.
චතුසමුට්ඨානිකරූපස්ස භවයොනිසු, පටිසන්ධිජ්ජන්තිසු ච පවත්තික්කමො
වෙදිතබ්බො.

අපිව ද්වාචත්තාලියාය කොට්ඨාසානං වසෙනාපි චෙත්ථ තස්ස අප්ඤ්ඤාත්තං,
මහාභූතාදිවසෙන බහිද්ධා ච පවත්ති එව. වෙදිතබ්බො – අප්ඤ්ඤාත්තිකා හි කෙසා
ලොමා...පෙ.... කරිසං මත්ථලුඬිගන්ති ඉමෙ විසති පට්ඨාධිකකොට්ඨාසා,

පින්තං...පෙ.... මුත්තන්ති ඉමෙ ද්වාදස ආපාධිකකොට්ඨාසා, යෙන ච සන්තප්පති,
 යෙන ච ජීරති, යෙන ච පරිඛය්හති, යෙන ච අසිතපිතබායිතසායිතං සම්මාපරිණාමං
 ගච්ඡති ඉමෙ චත්තාරො තෙජාධිකකොට්ඨාසා, උද්ධංගමො අධොගමො
 කුච්ඡිසයො කොට්ඨාසයො අභිගමභිගානුසාරී අස්සාසපස්සාසො චාති ඉමෙ ඡ
 වායුඅධිකකොට්ඨාසාති ද්වෙචත්තාලීස කොට්ඨාසා හොන්ති. තෙසු උදරියං කර්සං
 පුබ්බො මුත්තන්ති ඉමෙ චත්තාරො කොට්ඨාසා උතුජා. එවමෙනෙසු එකෙකං
 උතුජට්ඨකමෙව හොති, සෙදො අස්සු බෙළො සිඨිසාණිකාති ඉමෙ චත්තාරො
 උතුචිත්තජා, තෙසු එකෙකස්මිං ද්වෙ ද්වෙ අට්ඨකා හොන්ති. අසිතාදිපරිපාවකො
 තෙජො කම්මජොව, තත්ථ ජීවිතනවකමෙව. අස්සාසපස්සාසො පන විත්තජොව,
 තත්ථ විත්තජසද්දනවකමෙව. ඉමෙ දස කොට්ඨාසෙ යපෙත්වා සෙසා ද්වත්තිංස
 චතුජා.

තත්ථ අට්ඨසු තෙජොවායොකොට්ඨාසෙසු එකෙකස්මිං ජීවිතනවකඤ්චෙව
 තීණි ච උතුචිත්තාභාරජට්ඨකාති හොන්ති, වායොකොට්ඨාසෙසු චෙත්ථ
 උතුචිත්තජසද්දනවකම්පි හොති, සෙසෙසු චතුච්ඡිතිසා කොට්ඨාසෙසු
 කෙසලොමනබ්දන්තානං මංසවිනිමුත්තට්ඨානං යපෙත්වා සබ්බත්ථ ද්වෙ
 කායභාවදසකාති, තීණි ච අට්ඨකාති, මංසමුත්තෙසු පන කෙසාදීසු උතුජට්ඨකමෙව
 හොති. තාති ච යථාචුත්තදසකනවකට්ඨකාති සකලසරිරිඛ්‍යාපීසු තවමංසරුහිරාදීසු,
 අඛ්‍යාපීසු ච කෙසාදීසු කොට්ඨාසෙසු අවිනිබ්භොගෙ එකස්මිං අණුපදෙසෙ
 හොන්තිති පච්චෙකං අනන්තාපරිමාණා, අනන්තධාතුපච්චයත්තා තෙසං සරිරස්මිං හි
 පරමාණුහෙදසඤ්චුණ්ණාති අනන්තාති චත්තාරි මහාභූතාති චෙව සඋපාදාරූපාති ච
 අඤ්ඤාඤ්ඤපච්චයභූතාති අජ්ඣත්තං
 ද්වාචත්තාලීසකොට්ඨාසසරිරාරොහපරිණාහසණ්ඨානාදිනා, බහිද්ධා ච
 පථවීපබ්බතාදිනා ච ආකාරෙන යථාපච්චයං සමුප්පන්නාති. මායාකාරාදයො විය න
 බාලජනප්පබොධකාති හොන්ති.

පථවීධාතු චෙත්ථ සුබ්බමසඤ්චුණ්ණා රජභූතා එව ආපොධාතුයා සඨිගහිතා,
 තෙජොධාතුයා අනුපාලිතා, වායොධාතුයා විත්ථම්හිතා, වණ්ණාදීහි පරිවාරිතා න
 විකිරියමානා අජ්ඣත්තං ඉත්ථිපුරිසමිගපක්ඛිදෙවබ්‍රහ්මාදිසරිරභාවං, බහිද්ධා ච
 පථවීපබ්බතරුක්ඛදෙවබ්‍රහ්මලොකචන්දසුරියනක්ඛත්තමණිකනකාදිභාවඤ්ච
 උපගච්ඡති, යුසගතා බන්ධනභූතා පනෙත්ථ ආපොධාතු පථවීපතිට්ඨිතා.
 අවසෙසානුපාලනවිත්ථම්හනපරිපාවනපරිවාරිතා න පග්ගරති, අපග්ගරමානා
 පිණිතභාවං දස්සෙති, උසුමත්තගතා තෙජොධාතු
 සෙසධාතුපතිට්ඨානසඨිගහවිත්ථම්හනපරිවාරිතා ඉමං කායං පරිපාවෙති,
 වණ්ණසම්පත්තිඤ්චස්ස අපුත්තිභාවඤ්ච සාධෙති, වායොධාතු
 විත්ථම්හනසමුදිරණසභාවා සෙසධාතුපතිට්ඨානසඨිගහානුපාලනපරිවාරිතා
 විත්ථම්හෙති වාලෙති, සරිරවිමානාදිනං ගමනාදිපදවිතිහරණාදිනං ධීතිඤ්ච
 සම්පාදෙති. චතස්සොපි චෙතා සම්භූය පථවීඅධිකතාය කෙසාදිභාවං,
 පථවීපබ්බතාදිභාවඤ්ච, ආපාධිකතාය පින්තාදිභාවං, සමුද්දජලාදිභාවඤ්ච,
 වායුඅධිකතාය උද්ධභිගමවාතාදිභාවං, පථවීසන්ධාරකවාතාදිභාවඤ්ච,

තෙජාධිකතාය පරිපාචකග්ගිආදිභාවං, නරකග්ගිආදිභාවඤ්ච සාධෙත්ති, යාසං පකොපෙන රොගභරාමරණඤ්චෙව කප්පවිනාසාදයො ව භොන්ති. එවමෙතාසං චුණ්ණවිචුණ්ණානං ධාතුනං සඤ්චයන්තා පච්චෙකං අනන්තාපරිමාණා කලාපා එව අප්ඤ්ඤානිකකොට්ඨාසා භොන්ති, තථා බාහිරානි රූපානි. තානි ච තෙන තෙන පච්චයෙන තථාතථාකාරෙන සමුදිතාව උප්පජ්ජන්ති චෙව උප්පජ්ජිස්සන්ති ව.

යදි පයමං ධාතුයො අණුරූපෙන යත්වා පච්ඡා සංයුජ්ජන්ති, තථා යානෙ විනියොගාභාවතො අපරෙතාපි පරියායෙන චෙත්ථ කම්මජං කම්මපච්චයං කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානං, ආහාරජං ආහාරපච්චයං ආහාරපච්චයඋතුසමුට්ඨානං, උතුජං උතුපච්චයං උතුපච්චයඋතුසමුට්ඨානං, චිත්තජං චිත්තපච්චයං චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානන්ති එවං සමුට්ඨානහෙදො චෙදිතබ්බො. තත්ථ උපාදින්නරූපං කම්මජං නාම, මංසමුත්තකෙසලොමදන්තසිඬ්ඝාණිකාදි කම්මපච්චයං නාම, සම්පත්තිකරමභාමෙසපථිපබ්බතාදි, චක්කරතනදෙවවිමානාදි ච කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානං නාම. ආහාරතො සමුට්ඨිතං සුද්ධට්ඨකං ආහාරජං නාම, කබලිකාරො ආහාරො ආහාරජස්ස ජනකො හුත්වා කම්මජස්ස අනුපාලකො භොතිති තදනුපාලිතං කම්මජරූපං ආහාරපච්චයං නාම, විසභාගාහාරං සෙවිත්වා ආතපෙ ගච්ඡන්තස්ස කාලකුට්ඨාදීනි උප්පජ්ජන්ති, ඉදං ආහාරපච්චයඋතුසමුට්ඨානං නාම. කම්මජඋතුතො සමුට්ඨිතං සුද්ධට්ඨකං උතුජං නාම, තස්මිං උතු අඤ්ඤං අට්ඨකං සමුට්ඨාපෙනි, ඉදං උතුපච්චයං නාම, තස්මිම්පි උතු අඤ්ඤං අට්ඨකං සමුට්ඨාපෙනි, ඉදං උතුපච්චයඋතුසමුට්ඨානං නාම. එවං උපාදින්නකෙ තිස්සො එව සන්තතියො සට්ඨෙතුං සක්කොන්ති, අනුපාදින්නකෙ පන වලාහකො උතුජං නාම, වුට්ඨිධාරා උතුපච්චයං නාම, දෙවෙ පන වුට්ඨෙ පථවි ගන්ධං මුඤ්චති, බීජානි විරුහන්තිති එවං යං අනන්තං සන්තතිවසෙන පවත්තං, එතං උතුපච්චයඋතුසමුට්ඨානං නාම. චිත්තතො සමුට්ඨිතං සුද්ධට්ඨකාදි චිත්තජං නාම, චිත්තෙන පච්ඡාජාතපච්චයභාවෙන උපත්ථම්භිතො කායො චිත්තපච්චයං නාම, අභිඤ්ඤාවිත්තෙන බහිද්ධා සමුට්ඨාපිතහත්ථිඅස්සාදිකං චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානං නාම. පකිණ්ණකකථා.

රූපාබ්‍යාකතං නිට්ඨිතං.

නිබ්බානාබ්‍යාකතවණ්ණනා

නිබ්බානාබ්‍යාකතං පන භූමිතො ලොකුත්තරමෙව, ධම්මතොපි ච එකමෙව, හෙදො නත්ථි, ලක්ඛණාදිතො පන සන්තිලක්ඛණං නිබ්බානං, නිවත්තිලක්ඛණං, අසඬ්ඛතලක්ඛණං වා, අවිචුතිරසං, අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං, අසඬ්ඛතතාය පනස්ස කාරකහෙතුචිරහතො පදට්ඨානං නත්ථි, පාපකහෙතුවසෙන පනෙතං

“දුක්ඛනිරොධගාමිනිපට්ඨපදා” තිආදිවචනතො (විහ. 206)

“අරියමග්ගපදට්ඨාන” න්ති වත්තුං වට්ටති. සඬ්ගහතො පන හෙදාභාවා බන්ධෙසු සඬ්ගහං න ගච්ඡති, ආයතනාදිසු ධම්මායතනධම්මධාතුසු සඬ්ගහං ගච්ඡති.

සුඤ්ඤතො පන අත්තසුඤ්ඤං, සලක්ඛණධාරණතො අනත්තකං ධම්මමත්තං,

අසඬුකතය වා අවිචන්තනතා ව අනිච්චතාසුඤ්ඤං, දුක්ඛතාසුඤ්ඤං,
රාගාදිසුඤ්ඤං, නිමිත්තසුඤ්ඤන්ති පවත්තං සුඤ්ඤන්ති ගහෙතබ්බං.

හෙදතො පන සන්තිලක්ඛණාදිසභාවතො එකවිධමිපි කාරණපරියායතො
සලපාදිසෙසනිබ්බානධාතු, අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතු වෙති දුට්ඨං හොති.
සරසවසෙන පන පරිකප්පිතාකාරහෙදතො සුඤ්ඤතං අනිමිත්තං අප්පණ්ණිතන්ති
තිට්ඨං හොති. සඬුකධම්මහෙදමුපාදාය පටික්ඛිපිතබ්බාකාරතො න චිත්තං, න
වෙතසිකං, න රූපං, න අතීතං, න අනාගතං, න පච්චුප්පන්තං, න මග්ගො, න
එලන්තිආදිනා අනන්තප්පකාරං හොති.

නිබ්බානාඛ්‍යාකතං නිට්ඨිතං.

එවං ඉමස්මිං කුසලත්තිකෙ අවුත්තො සභාවධම්මො නාම නත්ථි.
අසභාවධම්මෙසු පනෙත්ථ කිඤ්චාපි රූපධම්මානං පරිච්ඡේදාකාසලක්ඛණානි එව
වුත්තානි, කසිණාදිපටිභාගනිමිත්තානි පන කසිණුග්ගාටිමාකාසො,
විඤ්ඤාණාභාවො, නිරොධසමාපත්ති, තිස්සො නාමපුග්ගලලපාදාපඤ්ඤත්තියො,
අරූපධම්මානං අනිච්චතාදිලක්ඛණාදයො ව න වුත්තා, තථාපි තෙසමිපි
සභාවධම්මඛ්‍යාතිරෙකාභාවතො ගහණං හොති, තස්මා අයං තිකො
නිප්පදෙසත්තිකොති වෙදිතබ්බො. යථා වෙත්ථ, එවං ඉතො පරෙසුපි තිකදුකෙසු
පඤ්ඤත්තිග්ගහණාභාවෙපි නිරවසෙසපරමත්ථග්ගහණෙනෙව නිප්පදෙසනා,
විපරියායතො සප්පදෙසනා ව වෙදිතබ්බො. යත්ථ පන සම්මුතිග්ගහණං අත්ථි, තත්ථ
වක්ඛාම.

රූපනිබ්බානකණ්ඩො නිට්ඨිතො.

ඉති මොහවිච්ඡේදනියා

අභිධම්මමාතිකත්ථසංවණ්ණනාය

කුසලත්තිකසංවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනාත්තිකාදිවණ්ණනා

ඉදානි කුසලත්තිකානන්තරං වෙදනාත්තිකාදීනං අත්ථවණ්ණනා අනුප්පත්තා,
යස්මා පන ය්වායං කුසලත්තිකස්ස –

“අත්ථතො භූමිහෙදා ව, පච්චෙකං සම්පයොගතො;
උද්දෙසතො ව ධම්මානං, ලක්ඛණාදිවිභාගතො” ති. –

ආදිනා මාතිකං නික්ඛිපිත්වා “කුසලා තාව ධම්මා භූමිතො චතුබ්බිධා හොන්ති
කාමාවචරා...පෙ.... ලොකුත්තරා” තිථිමාදිනා විනිවිජයන යො වුත්තො, සො එව
සෙසත්තිකදුකානමිපි යථායොගං හොති. යථා හි එත්ථ, එවං “සුඛාය වෙදනාය

සම්පයුක්ත තාව ධම්මා භූමිතො තිව්ධා භොන්ති කාමාවචරා රූපාවචරා
ලොකුත්තරා” තිආදිනා අනුක්කමෙන සබ්බත්තිකදුකානම්පි පණ්ඩිතෙහි සක්කා
විනිච්ඡයනයං සල්ලක්ඛෙනුං, තස්මා තං විත්ථාරනයං චජ්ජෙත්වා නික්ඛෙපකණ්ඩෙ,
අත්ථුද්ධාරකණ්ඩෙ ච චුත්තානුසාරතො නාතිසඬ්ඛෙපවිත්ථාරනයෙන
වෙදනාත්තිකාදීනං තිකදුකානං –

පදත්ථා තංසරූපා ච, නවත්තබ්බවිභාගතො;
විනිච්ඡයො විජානීයො, තත්ථ තත්ථ යථාරහං.

තත්ථ වෙදනාත්තිකෙ පදත්ථතො තාව “සුඛාය වෙදනායා” තිආදීසු සුඛ-සද්දො
සුඛවෙදනාසුඛමූලසුඛාරම්මණසුඛහෙතුසුඛපච්චයට්ඨානඅඛ්‍යාබජ්ඣනිබ්බානාදීසු
දිස්සති. අයං හි “සුඛස්ස ච පහානා” තිආදීසු (දී. නි. 1.232; ධ. ස. 165; විහ. 594)
සුඛවෙදනාය දිස්සති. “සුඛො බුද්ධානමුප්පාදො” තිආදීසු (ධ. ප. 194) සුඛමූලෙ.
“යස්මා ච ඛො, මහාලී, රූපං සුඛං සුඛානුපතිතං සුඛාවක්කන්ත” න්තිආදීසු (සං. නි.
3.60) සුඛාරම්මණෙ. “සුඛස්සෙතං, භික්ඛවෙ, අධිවචනං, යදිදං පුඤ්ඤානී” තිආදීසු
(අ. නි. 7.62; ඉතිවු. 22) සුඛහෙතුමිහි. “යාවඤ්චිදං, භික්ඛවෙ, න සුකරං
අක්ඛානෙන පාපුණ්ණං, යාව සුඛා සග්ගා (ම. නි. 3.255). න තෙ සුඛං පජානන්ති,
යෙ න පස්සන්ති නන්දන්” න්ති (සං. නි. 1.11) ආදීසු සුඛපච්චයට්ඨානෙන.
“දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරා එතෙ ධම්මා” තිආදීසු (ම. නි. 1.82) අඛ්‍යාබජ්ඣකො.
“නිබ්බානං පරමං සුඛං” න්තිආදීසු (ධ. ප. 203-204; ම. නි. 215, 217) නිබ්බානෙන.
ඉධ පනායං සුඛවෙදනායමෙව දට්ඨබ්බො.

වෙදනා-සද්දො “විදිනා වෙදනා උප්පජ්ජන්ති” තිආදීසු (ම. නි. 3.208)
වෙදයිතස්මිං යෙව චත්තති. දුක්ඛ-සද්දො
දුක්ඛවෙදනාදුක්ඛචත්ථුදුක්ඛාරම්මණදුක්ඛපච්චයදුක්ඛපච්චයට්ඨානාදීසු දිස්සති. අයං
හි “දුක්ඛස්ස ච පහානා” තිආදීසු (දී. නි. 1.232; ධ. ස. 165; විහ. 594)
දුක්ඛවෙදනායං දිස්සති. “ජාතිපි දුක්ඛා” තිආදීසු (දී. නි. 2.387; විහ. 190)
දුක්ඛචත්ථස්මිං. “යස්මා ච ඛො, මහාලී, රූපං දුක්ඛං දුක්ඛානුපතිතං
දුක්ඛාවක්කන්ත” න්තිආදීසු (සං. නි. 3.60) දුක්ඛාරම්මණෙ. “දුක්ඛො පාපස්ස
උච්චයො” තිආදීසු (ධ. ප. 117) දුක්ඛපච්චයෙ. “යාවඤ්චිදං, භික්ඛවෙ, න සුකරං
අක්ඛානෙන පාපුණ්ණං, යාව දුක්ඛා නිරයා” තිආදීසු (ම. නි. 3.250)
දුක්ඛපච්චයට්ඨානෙන. ඉධ පනායං දුක්ඛවෙදනායමෙව දට්ඨබ්බො.

වචනත්ථො පනෙත්ථ – සුඛයති සත්තං, සුච්ඡු වා බාදති, බනති ච
කායචිත්තාබාධන්ති සුඛා, කායිකචෙතසිකානං සුඛසොමනස්සානමෙතං අධිවචනං.
දුක්ඛයතිති දුක්ඛා, කායිකචෙතසිකානං දුක්ඛදොමනස්සානමෙතං අධිවචනං. න
දුක්ඛා න සුඛාති අදුක්ඛමසුඛා, උපෙක්ඛායෙතං අධිවචනං. ම-කාරො
පදසන්ධිකරො. එවං තිහි පදෙහි පඤ්චවිධාපි වෙදනා ගතිතා. සබ්බාපි ආරම්මණරසං
වෙදියන්ති අනුභවන්තිති වෙදනා. යො පනායං තිසුපි පදෙසු සම්පයුක්ත-සද්දො,
තස්සත්ථො – සමං පකාරෙහි යුත්තාති සම්පයුක්තා, කතරෙහි පකාරෙහිති? “අත්ථි

කෙවි ධම්මා කෙනිවි ධම්මෙහි සහගතා සහජාතා සංසට්ඨා එකුප්පාදා එකනිරොධා එකචන්ද්‍රිකා එකාරම්මණා''ති (කථා. 473) එවං චුත්තෙනි ඉමෙහි එකුප්පාදනාදීහි චතුහි පකාරෙහි. උක්කට්ඨනිද්දෙසො වෙස. ආරුප්පෙ හි විනාපි එකචන්ද්‍රිකභාවං සම්පයොගො ලබ්හතීති. සෙසං චුත්තත්ථමෙව. අයං තාවෙන්ථ පදත්ථතො විනිච්ඡයො.

තංසරුපාති තස්ස පදත්ථස්ස සරුපමත්තදස්සනතො. තත්ථ සුඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, සොමනස්සසහගතාති අට්ඨාරස කාමාවචරවිත්තාති, පට්මදුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානිකාති චතුචත්තාලීස රුපාවචරලොකුත්තරවිත්තාති වාති තෙසට්ඨි විත්තාති සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා නාම. තථා දුක්ඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, ද්වෙ දොමනස්සසහගතාති වාති තීණි විත්තාති දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා නාම. සෙසාති උපෙක්ඛාසහගතාති පඤ්චපඤ්ඤාස විත්තාති අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා නාම. යථා ච විත්තානං සුඛාදිසම්පයොගො, එවං තංවිත්තසම්පයුත්තානං චෙතසිකානම්පි. න කෙවලඤ්ච එත්ථෙව, ඉතො පරෙසුපි තිකදුකෙසු විත්තවසෙනෙව තංසම්පයුත්තචෙතසිකානම්පි සඬගහො වෙදිතබ්බො. යත්ථ පන විසෙසො හොති, තත්ථ චක්ඛාම. ඉධ පන චෙතසිකෙසු සජ්ජිතිකාති වෙදනාවජ්ජිතාති ඡ චෙතසිකාති එව පඤ්චහිපි වෙදනාහි සම්පයුත්තාති, ඉතරාති පන කායිකසුඛදුක්ඛවජ්ජිතාහි තීහෙව. තෙසු ච පිනිවජ්ජිතා පඤ්ච යථායොගිකා වෙව මොහො අහිරිකං අනොත්තප්පං උද්ධව්වං ටීනං මිද්ධඤ්චාති ඉමෙ එකාදස යථායොගං තීහිපි. තත්ථාපි විතක්කවිචාරා මහග්ගතලොකුත්තරභූතාය සුඛාය එව, පිනි පන සබ්බත්ථ සුඛාය එව, දොසඉස්සාමච්ඡෙරකුක්කුච්චාති දුක්ඛාය එව, විචිකිච්ඡා උපෙක්ඛාය එව, සෙසාති අට්ඨවිසතිසොමනස්සුපෙක්ඛාහි එව වෙදනාහි සම්පයුත්තාති, තත්ථාපි කරුණාමුදිතා මහග්ගතභූතාය සුඛාය එවාති අයං විසෙසො. සෙසං විත්තසම්පයොගසදිසං. අයං සරුපතො විනිච්ඡයො.

නචත්තබ්බවිභාගතොති ඉමස්මිං තිකෙ සබ්බා වෙදනා සබ්බං රූපං නිබ්බානං සම්මුතියොති ඉමෙ ධම්මා “සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා”ති වා “දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා”ති වා “අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා”ති වා න චත්තබ්බා. න හි වෙදනා වෙදනාය සම්පයුත්තා හොති රූපාදයො වා, තස්මා ඉමෙ ඉමස්මිං තිකෙ න ලබ්හන්ති. අයඤ්ච සජ්ජදෙසත්තිකො හොති. යථා වෙන්ථ, එවං ඉතො පරෙසුපි තිකදුකෙසු නචත්තබ්බයොජනා. යං යස්මිඤ්ච න චුත්තං අත්ථී, තස්ස සජ්ජදෙසනා වෙදිතබ්බා. ඉතො පරං පන යත්ථ අසඬගහිතා ධම්මා හොන්ති, තත්ථ තෙසං විභාගං දස්සෙත්වා “ඉමෙ නචත්තබ්බා”ති එත්තකමෙව චක්ඛාම, තෙනස්ස සජ්ජදෙසනාපි ඤාතබ්බා. යත්ථ පන අසඬගහිතා නත්ථී, තං නිජ්ජදෙසත්ති චක්ඛාම. තෙන තත්ථ නචත්තබ්බාභාවොපි විඤ්ඤාතබ්බො. සබ්බත්ථ පන මානිකං අනුද්ධරිත්වාච පදත්ථං, තංසරුපවිභාගඤ්ච චක්ඛාම. අයං නචත්තබ්බවිභාගතො විනිච්ඡයො.

වෙදනාත්තිකං නිට්ඨිතං.

විපාකත්තිකෙ අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨානං කුසලාකුසලානං පාකාති විපාකා,
 විපක්කභාවමාපන්නානං අරූපධම්මානමෙතං අධිවචනං. කිඤ්චාපි අරූපධම්මා විය
 රූපධම්මාපි කම්මසමුට්ඨානා අත්ථී, අනාරම්මණත්තා පන තෙ කම්මසරික්ඛකා න
 භොන්තීති සාරම්මණා අරූපධම්මාව කම්මසරික්ඛත්තා විපාකාති වුත්තා
 ඛිජසරික්ඛකං ඵලං විය. යථා හි සාලිඛිජතො නික්ඛන්තසීසමෙව සාලිඵලන්ති
 වුච්චති, න අඬකුරාදීනි, තානි පන ‘‘සාලිජාතානි, සාලිනිඛික්ඛත්තානි වා’’ති වුච්චන්ති,
 ඵවං කම්මසදිසා අරූපධම්මාව ‘‘විපාකා’’ති වුච්චන්ති, රූපධම්මා පන කම්මජා
 ‘‘උපාදින්නා’’ති වුච්චන්ති. විපාකධම්මධම්මාති විපාකසභාවා ධම්මා. යථා හි
 ජාතිජරාසභාවා සත්තා ‘‘ජාතිධම්මා ජරාධම්මා’’ති වුච්චන්ති, ඵවං
 විපාකජනකට්ඨෙත විපාකසභාවා විපාකපකතිකා ධම්මාති අත්ථො. තතියපදං
 උභයසභාවපටික්ඛෙපවසෙන වුත්තං, අයං පදත්ථො.

තත්ථ චතුස්ස භූමිස්ස ඡත්තිංස විපාකචිත්තාති විපාකා නාම, තථා ඵකචීසති
 කුසලානි, ද්වාදස අකුසලානි වාති තෙත්තිංස විපාකධම්මධම්මා නාම, තිස්ස භූමිස්ස
 වීසති කිරියචිත්තාති, සබ්බඤ්ච රූපං, නිබ්බානඤ්චාති ඉමෙ
 නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා නාම. චෙතසිකෙස්ස පන චුද්දස අකුසලා
 විපාකධම්මධම්මා ඵව, විරතියො සියා විපාකා, සියා විපාකධම්මධම්මා, තදවසෙසා
 පන සියා විපාකා, සියා විපාකධම්මධම්මා, සියා නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මාති
 චිත්තං විය තිවිධා භොන්තීති අයං විසෙසො, සෙසං චිත්තසමං, ඉදඤ්ච
 නිජ්ජපදෙසත්තිකත්ති වෙදිතබ්බො.

විපාකත්තිකං නිට්ඨිතං.

ආරම්මණකරණවසෙන තණ්හාදිට්ඨිහි උපෙනෙන කම්මුතා ආදින්නා
 ඵලභාවෙන ගහිතාති උපාදින්නා, ආරම්මණභාවං උපගන්ත්වා උපාදානසම්බන්ධෙන
 උපාදානානං හිතාති උපාදානියා, උපාදානස්ස ආරම්මණපච්චයභූතානමෙතං
 අධිවචනං. උපාදින්නා ච තෙ උපාදානියා වාති උපාදින්නුපාදානියා,
 සාසවකම්මතිබ්බත්තානං රූපාරූපධම්මානමෙතං අධිවචනං. ඉමිනා නයෙන
 සෙසපද්ද්වයෙපි පටිසෙධසහිතො අත්ථො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ ද්වත්තිංස ලොකියවිපාකචිත්තාති, නව කම්මජකලාපා ව
 උපාදින්නුපාදානියා නාම. අවසෙසලොකියචිත්තාති වෙව අකම්මජරූපකලාපා ව
 අනුපාදින්නුපාදානියා නාම. ලොකුත්තරචිත්තනිබ්බානාති අනුපාදින්නඅනුපාදානියා
 නාම. කිඤ්චාපි ඛිණාසවානං උපාදානක්ඛන්ධා ‘‘අම්භාකං
 මාතුලත්ථෙරො’’තිආදිනා වදන්තානං පරෙසං උපාදානස්ස ආරම්මණපච්චයා
 භොන්ති, මග්ගඵලනිබ්බානාති පන දිවසං සන්තත්තඅයොගුලො විය මක්ඛිකාහි
 තෙජ්ස්සදත්තා උපාදානෙහි අනුපාදින්නානෙව. අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකෙස්සපි
 ඵසෙව නයො. චෙතසිකෙස්ස පන කුසලා අනුපාදින්නුපාදානියා ඵව, කරුණාමුදිතා
 සියා උපාදින්නුපාදානියා, සියා අනුපාදින්නුපාදානියා විරතියො පන සියා

අනුපාදින්නුපාදානියා, සියා අනුපාදින්නුපාදානියා, සෙසා චිත්තං විය තිවිධා හොන්නි, ඉදඤ්ච නිජ්ජදෙසත්තිකන්ති වෙදිතබ්බං. උපාදින්නුපාදානියත්තිකං.

සංකිලෙසෙතීති සංකිලෙසො, විබාධති උපතාපෙතීති අත්ථො. සංකිලෙසෙන සම්පයුත්තා සංකිලිට්ඨා, සංකිලෙසසහගතාති අත්ථො. අත්තානං ආරම්මණං කත්වා පචත්තනෙන සංකිලෙසං අරහන්ති, සංකිලෙසෙ වා නියුත්තා තස්ස ආරම්මණභාවං අනතික්කමනතොති සංකිලෙසිකා, සංකිලෙසස්ස ආරම්මණපච්චයභූතානමෙතං අධිවචනං. සංකිලිට්ඨා ච තෙ සංකිලෙසිකා වාති සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා. සෙසපදද්වයං පුරිමත්තිකෙ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

තත්ථ ද්වාදස අකුසලචිත්තුප්පාදා සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා නාම. සෙසලොකියචිත්තානි වෙව සබ්බං රූපඤ්ච අසංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා නාම. ලොකුත්තරචිත්තානි, නිබ්බානඤ්ච අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකා නාම. වෙනසිකෙසු පන අකුසලා සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකාව, කරුණාමුදිතා අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකාව, සෙසකුසලාබ්‍යාකතා සියා සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා, සියා අසංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා, සියා අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකාති තිධාපි හොන්නි, ඉදඤ්ච නිජ්ජදෙසත්තිකං. සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකත්තිකං.

සම්පයොගවසෙන චත්තමානෙන සහ විතක්කෙන සවිතක්කා, තථා සහ විචාරෙන සවිචාරා, සවිතක්කා ච තෙ සවිචාරා වාති සවිතක්කසවිචාරා. උභයරහිතා අවිතක්කඅවිචාරා. විතක්කවිචාරෙසු විචාරොව මත්තා පමාණමෙනෙසන්ති විචාරමත්තා, විචාරතො උත්තරිං විතක්කෙන සද්ධිං සම්පයොගං න ගච්ඡන්තීති අත්ථො. අවිතක්කා ච තෙ විචාරමත්තා වාති අවිතක්කවිචාරමත්තා.

තත්ථ ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතකාමාවචරචිත්තානි වෙව එකාදස මහග්ගතලොකුත්තරපට්ඨජ්ඣානිකචිත්තානි ච තංසම්පයුත්තෙසු විතක්කවිචාරෙ යපෙත්වා සෙසා ච සවිතක්කසවිචාරා නාම. තෙසු විතක්කො එකාදස දුතියජ්ඣානිකමහග්ගතලොකුත්තරානි ච තංසම්පයුත්තෙසු විචාරං යපෙත්වා සෙසා ච අවිතක්කවිචාරමත්තා නාම. දුතියජ්ඣානිකෙසු විචාරො, සෙසා පඤ්චවත්තාලීස මහග්ගතලොකුත්තරචිත්තානි, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි, තංසම්පයුත්තා ච සබ්බඤ්ච රූපං, නිබ්බානඤ්ච අවිතක්කඅවිචාරා නාම. අපිච කුසලචෙතසිකා සවිතක්කසවිචාරාව, විතක්කො අවිතක්කවිචාරමත්තොව, විචාරො පන දුතියජ්ඣානිකෙසු සියා අවිතක්කඅවිචාරො, සවිතක්කචිත්තෙසු සියා න චත්තබ්බො, අවසෙසා පන සබ්බෙ වෙනසිකා ධම්මා තිධාපි හොන්නි. ඉමස්මිං පන තිකෙ විතක්කසහජාතො විචාරොව න චත්තබ්බො. විතක්කත්තිකං.

පිතියා සහ එකුප්පාදාදිභාවං ගතාති පීතිසහගතා, පීතිසම්පයුත්තාති අත්ථො. සෙසපදද්වයෙපි එසෙව නයො. උපෙක්ඛාති චෙත්ථ අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා චුත්තා. සා හි සුඛදුක්ඛාකාරජ්ජවත්තිං උපෙක්ඛති මජ්ඣිමනිකායාසංඝස්ස භික්ඛුනා තෙනාකාරෙන පචත්තතීති උපෙක්ඛා. ඉති වෙදනාත්තිකතො පදද්වයමෙව

ගහෙන්වා නිජපිතිකසුබස්ස සප්පිතිකසුබතො විසෙසදස්සනවසෙන අයං තිකො වුත්තො.

තත්ථ පිති පඤ්චවිධා බුද්දිකා ඛණිකා ඔක්කන්තිකා උබ්බෙගා ඵරණාති. තත්ථ බුද්දිකා පිති සරීරෙ ලොමහංසනමත්තමෙව කාතුං සක්කොති. ඛණිකා පිති ඛණෙ ඛණෙ විජ්ජුප්පාදසදිසා හොති. ඔක්කන්තිකා පිති සමුද්දතීරං විචි විය කායං ඔක්කමිත්වා ඔක්කමිත්වා භිජ්ජති. උබ්බෙගා පිති බලවතී හොති කායං උද්ධග්ගං කත්වා ආකාසෙ ලඛ්ඝාපනප්පමාණප්පත්තා. ඵරණාය පිතියා පන උප්පන්නාය සකලසරීරං ධම්මිත්වා පුරිතවත්ථි විය, මහතා උදකොසෙන පක්ඛන්දපබ්බතකුච්ඡි විය ව අනුපරිප්පුටං හොති. තත්ථ ඵරණා රූපාවචරලොකුත්තරාව, සෙසා කාමාවචරාව.

සුඛං පන කායිකං, චෙතසිකඤ්චෙති දුට්ඨං හොති. සතිපි ව නෙසං කත්ථවි අවිජ්ජයොගෙ ඉට්ඨාරම්මණපටිලාභතුට්ඨි පිති, පටිලද්ධරසානුභවනං සුඛං. යත්ථ පිති, තත්ථ සුඛං. යත්ථ සුඛං, තත්ථ න නියමතො පිති. සඬ්ඛාරක්ඛන්ධසඬ්ගහිතා පිති, වෙදනාක්ඛන්ධසඬ්ගහිතං සුඛං. කන්තාරබ්බන්තස්ස වනන්තොදකදස්සනසවනෙසු විය පිති, වනච්ඡායාපවෙසනඋදකපරිභොගෙසු විය සුඛං. තස්මිං තස්මිං සමයෙ පාකට්ඨාවතො චෙතං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ සුඛසහගතා, උපෙක්ඛාසහගතා ව වෙදනාත්තිකෙ චුත්තාව, සුඛසහගතං පන කායවිඤ්ඤාණං, මහග්ගතලොකුත්තරවතුත්ථජ්ඣානිකචිත්තෙ ව වජ්ජෙත්වා සෙසා පිතිසහගතා නාම, තත්ථ පිති න පිතිසහගතා, සුඛසහගතාව හොති, සුඛං පන පිතිසහගතං නාම සියා න පිතිසුඛසහගතා. ඉමස්මිං තිකෙ ද්වෙ දොමනස්සසහගතචිත්තුප්පාදා, දුක්ඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, රූපං, නිබ්බානඤ්ච නවත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන පිති සුඛසහගතාව, විචිකිච්ඡා උපෙක්ඛාසහගතාව, ලොහදිට්ඨිමානා, පඤ්චවිසති කුසලාබ්‍යාකතා ව තිධාපි හොන්ති, චෙතසිකසුඛං සියා පිතිසහගතං, පට්ඨෙදුතියතනියජ්ඣානිකෙසු වතුත්ථජ්ඣානිකෙසු සියා නවත්තබ්බං, කායිකං පන සුඛං දුක්ඛං දොමනස්සං සබ්බා ව උපෙක්ඛා දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චඤ්ච නවත්තබ්බාව, සෙසා සත්තරස ධම්මා සියා තිධාපි හොන්ති නවත්තබ්බාපි. සෙසං සුවිඤ්ඤෙයාමෙව. පිතිත්තිකං.

දස්සනෙනාති සොතාපත්තිමග්ගෙන. සො හි පට්ඨං නිබ්බානදස්සනතො “දස්සන”න්ති චුත්තො. ගොත්‍රභූ පන කිඤ්චාපි පට්ඨමතරං පස්සති, යථා පන රඤ්ඤො සන්තිකං කෙනවිදෙව කරණීයෙන ආගතො පුරිසො දුරතොව රථිකාය වරන්තං හත්ථික්ඛන්ධගතං රාජානං දිස්වාපි “දිට්ඨො තෙ රාජා”ති පුට්ඨො දිස්වාපි කාතබ්බකිච්චස්ස අකතත්තා “න පස්සාමි”ති වදති, එවමෙව නිබ්බානං දිස්වා කත්තබ්බස්ස කිලෙසප්පහානස්ස අභාවා “දස්සන”න්ති න චුච්චති. තං හි ඤාණං මග්ගස්ස ආවජ්ජනට්ඨානෙ තිට්ඨති. භාවනායාති සෙසමග්ගත්තයෙන. සෙසමග්ගත්තයං හි පට්ඨමග්ගෙන දිට්ඨස්මිංයෙව ධම්මෙ භාවනාවසෙන උප්පජ්ජති, අදිට්ඨපුබ්බං කඤ්චි න පස්සති, තස්මා “භාවනා”ති චුච්චති. තනියපදං උභයපටික්ඛෙපවසෙන චුත්තං.

තත්ථ චත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා, විචිකිච්ඡාසහගතො චාති පඤ්ච දස්සනෙන පහාතඛිබ්බා, උද්ධච්චසහගතො භාවනාය එව පහාතඛිබ්බො, අවසෙසා ඡ අකුසලචිත්තුප්පාදා අපායහෙතුභාවෙන පචත්තීතො, අප්පචත්තීතො ච සීයා දස්සනෙනපහාතඛිබ්බා, සීයා භාවනායපහාතඛිබ්බා, අකුසලච්ඡේතා පන සබ්බෙ චිත්තුප්පාදා, රූපං, නිබ්බානාඤ්ච නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතඛිබ්බා. චෙතසිකෙසු පන දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චං. දස්සනෙනපහාතඛිබ්බා, සෙසා අකුසලා සීයා දස්සනෙනපහාතඛිබ්බා, සීයා භාවනායපහාතඛිබ්බාති තිජාතිකා තෙරසව්ධා භොන්ති, චුත්තාවසෙසා නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතඛිබ්බා. යං පන ‘‘සොතාපත්තිමග්ගඤ්ඤාණෙන අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙන සත්ත භවෙ යපෙත්වා අනමතග්ගෙ සංසාරෙ යෙ උප්පජ්ජෙය්‍යුං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, එත්ථෙතෙ නිරුජ්ඣන්ති’’ තිආදිනා (චූළනි. අජිතමාණවජ්ජවිජානිද්දෙස 6) නයෙන කුසලාබ්‍යාකතානම්පි පහානං අනුඤ්ඤාතං, තං තෙසං මග්ගානං අභාවිතත්තා යෙ උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තෙ උපනිස්සයපච්චයානං කිලෙසානං පභීනත්තා පභීනාති ඉමං පරියායං සන්ධාය චුත්තං, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකං. දස්සනෙනපහාතඛිබ්බත්තිකං.

දස්සනෙන පහාතඛිබ්බො හෙතු එතෙසන්ති දස්සනෙනපහාතඛිබ්බහෙතුකා. දුතියපදෙපි එසෙව නයො. තතියපදෙ පන නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතඛිබ්බො හෙතු එතෙසන්ති එවමත්ථං අග්ගහෙත්වා නෙවදස්සනෙනනභාවනාය පහාතඛිබ්බො හෙතු එතෙසං අත්ථීති එවමත්ථො ගහෙනඛිබ්බො. ඉතරථා හි අහෙතුකානං අග්ගහණං භවෙය්‍යා. හෙතු එව හි තෙසං නත්ථී, යො දස්සනභාවනාහි පහාතඛිබ්බො සීයා. සහෙතුකෙසුපි හෙතුවජ්ජානං පහානං ආපජ්ජති, න හෙතුනං. හෙතුවෙව හි එතෙසං නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතඛිබ්බොති චුත්තො, න තෙ ධම්මා. උභයම්පි චෙතං අනධිජ්ජෙතං, තස්මා චුත්තනයෙන අත්ථො ගහෙනඛිබ්බො. ඉතො පරං සබ්බො විනිච්ඡයො අනන්තරත්තිකසදිසොව. කෙවලං චෙතසිකෙසු විචිකිච්ඡද්ධච්චසම්පයුත්තො මොහො දස්සනභාවනාහි පහාතඛිබ්බහෙතුකෙසු න පච්ඡති සහජාතස්ස අඤ්ඤස්ස හෙතුතො අභාවා, නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතඛිබ්බහෙතුකෙසු පන පච්ඡති. ලොභදොසමූලචිත්තෙසු පන හෙතුසු මොහො ලොහෙන චෙව දොසෙන ච සහෙතුකො, ලොභදොසා ච මොහෙනෙනවාති ඉමෙ පහාතඛිබ්බහෙතුකපදෙ පච්චියාති අයං විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙවාති. දස්සනෙනපහාතඛිබ්බහෙතුකත්තිකං.

කම්මකිලෙසෙහි ආවීයතීති ආවයො, පටිසන්ධිචුතිගතිපචත්තිසංඛිබ්බානානං උපාදින්නක්ඛන්ධානමෙතං අධිවචනං. තස්ස කාරණං හුත්වා නිජ්ඣාදනභාවෙන තං ආවයං ගච්ඡන්ති, යස්ස චා පචත්තන්ති, තං පුග්ගලං යථාචුත්තමෙව ආවයං ගමෙන්නීති ආවයගාමීතො. තතො එව ආවයසංඛිබ්බාතා වයා අපෙතත්තා නිබ්බානං අපෙතං වයාති අපවයො, තං ආරම්මණං කත්වා පචත්තනතො අපවයං ගච්ඡන්තිති අපවයගාමීතො. අපිච පාකාරං ඉට්ඨකවඩ්ඪකී විය පචත්තං ආචිනත්තා ගච්ඡන්තිති ආවයගාමීතො. තෙනෙව වඩ්ඪකීනා චිතං චිතං විද්ධංසයමානො පුරිසො විය තදෙව

පවත්නං අපචින්නා ගච්ඡන්තිති අපවයගාමිනො. තතියපදං උභයපටික්ඛෙපෙන
වුත්තං.

තත්ථ ලොකියකුසලාකුසලානි ආවයගාමිනො නාම, චත්තාරි මග්ගානි
අපවයගාමිනො නාම, සබ්බානි විපාකඵලකිරියානි, රූපං, නිබ්බානඤ්ච
නෙවආවයගාමිනො න අපවයගාමිනො නාම. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා
ආවයගාමිනො ඵව, කරුණා මුදිතා සියා ආවයගාමිනො, සියා නෙවාවයගාමිනො න
අපවයගාමිනො නාම, සෙසා තිධාපි භොන්ති, ඉදඤ්ච නිජ්ජදෙසත්තිකං.
ආවයගාමිත්තිකං.

තීසු සික්ඛාසු ජාතා, සත්තන්නං වා සෙබ්බානං ඵතෙතිපි සෙබ්බා,
අපරියොසිතසික්ඛත්තා සයමෙව සික්ඛන්තිතිපි සෙබ්බා. උපරි සික්ඛිතබ්බාභාවතො න
සෙබ්බාති අසෙබ්බා, වුද්ධිජ්ජත්තා වා සෙබ්බාතිපි අසෙබ්බා. තතියපදං උභයපටික්ඛෙපෙන
වුත්තං.

තත්ථ චත්තාරි ලොකුත්තරකුසලානි, හෙට්ඨිමානි ච තීණි සාමඤ්ඤඵලානීති
සත්ත සෙබ්බා නාම, අරහත්තඵලං අසෙබ්බා නාම, ලොකියචිත්තානි, රූපං,
නිබ්බානඤ්ච නෙවසෙබ්බා නාසෙබ්බා නාම. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා ච අජ්ජමඤ්ඤා
ච නෙවසෙබ්බා නාසෙබ්බා ඵව, සෙසා තිධාපි භොන්ති, ඉදඤ්ච නිජ්ජදෙසත්තිකං.
සෙබ්බත්තිකං.

සමන්තතො ඛණ්ඩිතත්තා අජ්ජමත්තකං පරිත්තන්ති වුව්වති ‘‘පරිත්තං
ගොමයපිණ්ඩ’’න්ති (සං. නි. 3.96) ආදීසු විය. කාමාවචරධම්මා හි අජ්ජානුභාවතාය
පරිත්තා වියාති පරිත්තා. කිලෙසවික්ඛම්භනසමත්ථතාය, මහන්තවිපුලඵලතාය,
දීඝසන්නානතාය ච මහන්තභාවං ගතා, මහන්තෙහි වා
උළාරච්ඡන්දවීරියචිත්තපඤ්ඤෙහි ගතා පටිපන්නානිපි මහග්ගතා. පමාණකරා ධම්මා
රාගාදයො පමාණං නාම, ආරම්මණතො වා සම්පයොගතො වා නත්ථි ඵතෙසං
පමාණං, පමාණස්ස ච පටිපක්ඛාති අජ්ජමාණා.

තත්ථ චතුපඤ්ඤාස කාමාවචරචිත්තානි, රූපඤ්ච පරිත්තා නාම, සත්තවීසති
රූපාරූපාවචරචිත්තානි මහග්ගතා නාම, ලොකුත්තරචිත්තානි, නිබ්බානඤ්ච
අජ්ජමාණා නාම. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා පරිත්තා ඵව, අජ්ජමඤ්ඤා
පරිත්තමහග්ගතා ඵව, වීරතියො පරිත්තඅජ්ජමාණා ඵව, සෙසා තිධාපි භොන්ති,
ඉදඤ්ච නිජ්ජදෙසත්තිකං. පරිත්තත්තිකං.

පරිත්තං ආරම්මණං ඵතෙසන්ති පරිත්තාරම්මණා. සෙසපද්ද්වයෙපි ඵසෙව
නයො. සයං පරිත්තා වා භොන්තු මහග්ගතා වා, පරිත්තාදිධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තා
තදාරම්මණානි වුව්වන්ති.

තත්ථ තෙවීසති කාමාවචරවිපාකා, කිරියාමනොධාතුඅහෙතුකජවනඤ්ච
පරිත්තාරම්මණාව,

විඤ්ඤාණඤ්චායනනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායනනකුසලවිපාකකිරියානි
 මහග්ගතාරම්මණාව, අට්ඨ ලොකුත්තරචිත්තානි අප්පමාණාරම්මණාව,
 අකුසලචිත්තානි ව අට්ඨ ඤාණවිප්පයුත්තජවනානි ව සියා පරිත්තාරම්මණා, සියා
 මහග්ගතාරම්මණා, සියා නවත්තබ්බාරම්මණාය න වත්තබ්බා, න කදාවි
 අප්පමාණාරම්මණා, අට්ඨ ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනානි, අභිඤ්ඤා,
 මනෝද්වාරාවජ්ජනඤ්චානි එකාදස තිධාපි භොන්ති නවත්තබ්බාපි. තෙසු ව කුසලානි
 පඤ්ච අරහත්තමග්ගඵලවජ්ජිතසබ්බාරම්මණානි. තත්ථාපි තංතංසෙධානමෙව
 යථාසකං මග්ගඵලානි ආරම්මණානි භොන්ති, කිරියානි ඡ සබ්බථාපි
 සබ්බාරම්මණානි, අභිඤ්ඤාවජ්ජිතරූපාවචරානි වෙව ඡ
 ආකාසානඤ්චායනනආකිඤ්චඤ්ඤායනනචිත්තානි ව නියමෙන
 පඤ්ඤත්තාරම්මණාය, රූපතිබ්බානානඤ්ච අනාරම්මණාය සබ්බථා
 නවත්තබ්බානි. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා අකුසලචිත්තසදිසාව, විරතියො සියා
 පරිත්තාරම්මණා, සියා අප්පමාණාරම්මණා, කරුණාමුදිතා නවත්තබ්බාව, සෙසා
 තිධාපි භොන්ති සියා නවත්තබ්බානි. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙව.
 පරිත්තාරම්මණත්තිකං.

භීතානි ලාමකා, අකුසලා ධම්මා. භීතපණීතානං මජ්ඣෙකෙ භවානි මජ්ඣිමා,
 අවසෙසා තෙභූමකා රූපාරූපධම්මාව. උත්තමට්ඨෙත, අත්තපකට්ඨෙත ව පණීතා,
 ලොකුත්තරචිත්තනිබ්බානානි. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා භීතාව, කරුණාමුදිතා
 මජ්ඣිමාව, සෙසකුසලාඛ්‍යාකතා මජ්ඣිමපණීතාව, සෙසා තිධාපි භොන්ති, ඉදඤ්ච
 නිප්පදෙසත්තිකං. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙව. භීතත්තිකං.

“භිතසුඛාවහා මෙ භවිස්සන්ති” ති එවං ආසිසිතාපි තථා අභාවතො,
 අසුභාදීසුයෙව සුභන්තිආදිවිපරිතප්පවත්තිතො ව මිච්ඡා සභාවානි මිච්ඡන්තා,
 විපාකදානෙ සති ඛන්ධහෙදානන්තරමෙව විපාකදානතො නියතා, මිච්ඡන්තා ව තෙ
 නියතා වානි මිච්ඡන්තනියතා. චුත්තවිපරිතෙන අත්ථෙත සම්මා සභාවානි සම්මන්තා,
 සම්මන්තා ව තෙ නියතා වානි සම්මන්තනියතා. උභයථාපි න නියතානි අනියතා.

ආනන්තරිකභාවෙන පවත්තියං සියා මිච්ඡන්තනියතා, අඤ්ඤථා පවත්තියං සියා
 අනියතා. අහෙතුකඅකිරියනත්ථිකදිට්ඨිසු හි අඤ්ඤතරා දිට්ඨි යස්ස නියතා, තං
 බුද්ධසතම්පි විබොධෙතූං න සක්කොති. යෙන ව අනන්තරෙ එව අත්තභාවෙ
 ඵලදානතො ආනන්තරිකෙසු
 මාතුසාතකපිතුසාතකඅරහන්තසාතකසඬ්ඨසහෙදකලොභිතුප්පාදකසඬ්ඨතෙසු
 පඤ්චසු කම්මෙසු එකම්පි කම්මං පටිසචිත්තෙන කතං භොති, සො
 සිතෙරූප්පමාණෙපි සුවණ්ණඥානෙ කත්වා සකලචක්කවාලං පුරෙත්වා
 නිසින්නසම්බුද්ධප්පමුඛං සඬ්ඨං යාවජීවං චතුහි පච්චයෙහි උපට්ඨන්තිවාපි තෙන
 කුසලෙන ආනන්තරිකස්ස විපාකං පටිබාහිතූං න සක්කොති, ආනන්තරිකෙන පන
 අධිකෙන ආනන්තරිකං පටිබාහති, තස්මා නියතමිච්ඡාදිට්ඨි ආනන්තරිකා ව
 මග්ගඵලානං, මහග්ගතානඤ්ච පටිබාහකතාය අනන්තරමෙව නිරයෙ
 විපාකදානතො මිච්ඡන්තනියතා ව ජාතා, චත්තාරො පන මග්ගා සම්මන්තනියතා

නාම, සෙසවිත්තරුපනිබ්බානානි අනියතා නාම. චෙතසිකෙසු පන මොහො අහිරිකං අනොත්තප්පං උද්ධච්චං ලොහො දිට්ඨි දොසො ටීනං මිද්ධන්ති ඉමෙ නව සියා මිච්ඡත්තනියතා, සියා අනියතා, සෙසඅකුසලා, කරුණා, මුදිතා ව අනියතා ඵව, සෙසකුසලාබ්‍යාකතා සියා සම්මත්තනියතා, සියා අනියතා, තිජාතිකා පන තිධාපි හොන්ති, ඉදඤ්ච නිජ්ජදෙසත්තිකන්ති. මිච්ඡත්තත්තිකං.

නිබ්බානං මග්ගති, කිලෙසෙ වා මාරොත්තො ගච්ඡතීති මග්ගො, අරියමග්ගො, සො ආරම්මණමෙතෙසන්ති මග්ගාරම්මණා. ලොකියො අට්ඨංඞිගිකොපි මග්ගො පච්චයට්ඨෙන ඵතෙසං හෙතුති මග්ගහෙතුකා, මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා. මග්ගෙ වා හෙතුති මග්ගහෙතු, අලොභාදයො. තෙ ඵතෙසං හෙතුති මග්ගහෙතුකා. සම්මාදිට්ඨි සයං මග්ගො චෙව හෙතු ව, ඉති මග්ගභූතො හෙතු ඵතෙසන්ති මග්ගහෙතුකා, ලොකුත්තරාව. අභිභවිත්වා පවත්තනට්ඨෙන මග්ගො අධිපති ආරම්මණභූතො, සහජාතො වා ඵතෙසන්ති මග්ගාධිපතිනො, තදුභයං.

තත්ථ රුපාවචරවතුත්ථජ්ඣානකුසලකිරියා ව අභිඤ්ඤාභූතා, මනොද්චාරාවජ්ජනඤ්ච සියා මග්ගාරම්මණා, සියා නවත්තබ්බා, අරියානං හි චෙතොපරියඅනාගතංසඤාණානි පරෙසඤ්ඤෙව මග්ගචිත්තස්ස ජානනකාලෙ මග්ගාරම්මණානි, පුබ්බෙතිවාසඤාණමනොද්චාරාවජ්ජනානි පන අත්තනො, පරෙසඤ්චාපි තදඤ්ඤාරම්මණකාලෙ පන නවත්තබ්බානි, චෙතොපරියඤාණස්ස පන නියමෙන පරචිත්තවිසයත්තා තෙන අත්තනා අධිගතමග්ගං අරියා ආලම්බිතුං න සක්කොන්ති, අනාගතංසඤාණෙන පන අත්තනො අනාගතෙ උප්පජ්ජනකස්ස උපරිමග්ගස්ස අවිසයත්තා න සක්කොන්ති. අරියා හි යථාසකං, හෙට්ඨිමඤ්ච මග්ගඵලං ජානිතුං සක්කොන්ති, න උපරිමං. තානි පන අභිඤ්ඤාප්චනානි මග්ගෙන අසහජාතත්තා න මග්ගහෙතුකානි. මග්ගං ගරුංකත්වා අප්පචත්තනතො න මග්ගාධිපතීති. න හි තානි කිඤ්ච ආරම්මණං අධිපතිං කරොන්ති, අන්තමසො ලොකුත්තරමපි. කස්මා? අත්තනො මහග්ගතතාය රාජානං දිස්වා තස්ස මාතාපිතරො විය, මනොද්චාරාවජ්ජනං පන අත්තනො අහෙතුකතාය රාජානං දිස්වා බුජ්ජවෙට්ඨාදයො විය. චත්තාරි මග්ගට්ඨචිත්තානි සබ්බදා මග්ගහෙතුකා ඵව, තානෙව ව වීමංසාවීරියානං අධිපතිභාවෙන පවත්තියං සියා මග්ගාධිපතිනො, ඉතරෙසං ඡන්දචිත්තානං අධිපතිභාවෙන පවත්තියං සියා නවත්තබ්බා, අට්ඨ ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරප්චනානි සියා මග්ගාරම්මණා, සියා මග්ගාධිපතිනො, සියා නවත්තබ්බා. තානි හි අත්තනා, පරෙහි ව පටිවිද්ධමග්ගපච්චවෙක්ඛණකාලෙ මග්ගාරම්මණා, අත්තනො මග්ගං ගරුංකත්වා පච්චවෙක්ඛණකාලෙ මග්ගාධිපතිනො ව තථාඅප්පචත්තියං නවත්තබ්බා ව හොන්ති. අරියා හි පරෙසං මග්ගඵලානි පච්චවෙක්ඛත්තා ගරුං කරොන්තාපි අත්තනො මග්ගඵලානි විය ගරුං න කරොන්ති, අපි සම්මාසම්බුද්ධානං. තෙසු සොතාපන්තො සොතාපන්තානමෙව මග්ගඵලානි ජානිතුං සක්කොති, නාඤ්ඤෙසං, සකදාගාමී පන සකදාගාමීනමපි, න අනාගාමීඅරහත්තානං, අනාගාමී පන අනාගාමීනමපි, න අරහත්තානං, අරහා පන සබ්බෙසමපි මග්ගඵලානි ජානාති, සොහනලොකියචිත්තරුපනිබ්බානානි නවත්තබ්බානෙව. චෙතසිකෙසු පන විරතියො ලොකුත්තරකුසලෙ මග්ගසදිසාව,

අඤ්ඤත්ථ නවත්තබ්බා, කරුණා, මුදිතා, අකුසලා ච නවත්තබ්බා, සෙසා තිධාපි
භොන්ති නවත්තබ්බා ච. සෙසං සුචිඤ්ඤෙය්‍යාමෙවාති. මග්ගාරම්මණත්තිකං.

උප්පන්නාති එත්ථ චත්තමානභූතාපගතඕකාසකතභූමිලද්ධවසෙන උප්පන්නා
අනෙකප්පභෙදා භොන්ති. තත්ථ සබ්බමිපි උප්පාදපරාහඩ්ගසමඬ්ඨිසඩ්ධාතං සඩ්ධතං
චත්තමානුප්පන්නං නාම, ආරම්මණරසං අනුභවිත්වා නිරුද්ධං
අනුභූතාපගතසඩ්ධාතං කුසලාකුසලඤ්ච උප්පාදාදිත්තයං අනුප්පත්වා නිරුද්ධං
භූතාපගතසඩ්ධාතං, සෙසසඩ්ධතඤ්ච භූතාපගතූප්පන්නං නාම, “යානිස්ස තානි
පුබ්බෙකතානි කම්මානී” ති එවමාදිනා නයෙන චුත්තං කම්මං අතීතමිපි සමානං
අඤ්ඤං විපාකං පටිබාහිත්වා අත්තනො විපාකස්සොකාසං කත්වා යීතත්තා,
තථාකතොකාසඤ්ච විපාකං අනුප්පන්නමිපි එකංසෙන උප්පජ්ජනකතො
ඕකාසකතූප්පන්නං නාම, තාසු තාසු භූමිසු අසමුහතං අකුසලං භූමිලද්ධූප්පන්නං
නාම. එත්ථ ච විපස්සනාය ආරම්මණභූතා තෙභූමකා පඤ්චක්ඛන්ධා භූමි නාම,
තෙසු බන්ධෙසු උප්පත්තාරහකිලෙසජාතා භූමිලද්ධං නාම, තෙහි කිලෙසෙහි සා භූමි
ලද්ධා භොතීති එවමෙතෙසු උප්පන්නෙසු ඉධ චත්තමානුප්පන්නා අධිප්පෙනා.

තත්‍රායං චචනත්ථො – පුබ්බන්තතො උප්පාදතො පටියාය යාව හඩ්ගා පන්නා
ගතා පචත්තාති උප්පන්නා, පච්චුප්පන්නාති අත්ථො. න උප්පන්නාති අනුප්පන්නා.
පරිනිට්ඨිතකාරණෙකදෙසත්තා අවස්සං උප්පජ්ජස්සත්තීති උප්පාදිතො, උභයෙනාපි
අනාගතාව දස්සිතා. අයං හි තිකො ද්විත්තං අද්ධානං වසෙන පුරෙත්වා දස්සිතො.
ලද්ධොකාසස්ස හි කම්මස්ස විපාකො උප්පාදී නාම. යදි පන ආයුහිතකුසලාකුසලං
කම්මං සබ්බං විපාකං දදෙය්‍ය, අස්ස ඕකාසො න භවෙය්‍ය. තං පන දුට්ඨං භොති
ධූවවිපාකං, අද්ධූවවිපාකඤ්ච. තත්ථ පඤ්චානන්තරිකඅට්ඨසමාපත්තිචතුත්ථමග්ගාදි
ධූවවිපාකං නාම. තං පන කම්මං ඛණප්පත්තමිපි අත්ථි අප්පත්තමිපි. තත්ථ
ඛණප්පත්තං උප්පන්නං නාම, අප්පත්තං අනුප්පන්නං නාම. තස්ස දුට්ඨස්ස ච
විපාකො දුට්ඨො භොති ඛණප්පත්තො ච අප්පත්තො ච. තත්ථ ඛණප්පත්තො
උප්පන්නො නාම, අප්පත්තො චිත්තානන්තරෙ වා උප්පජ්ජතු,
කප්පසතසහස්සාතික්කමෙ වා ධූවපච්චයට්ඨෙන උප්පාදී නාම භොති.
මෙත්තෙය්‍යස්ස බොධිසත්තස්ස මග්ගො අනුප්පන්නො නාම භොති, එලං උප්පාදී
නාම. තත්ථ චතුසු භූමිසු විපාකො, කම්මජරූපඤ්ච චත්තමානුප්පන්නා නාම,
උප්පජ්ජනාරහා උප්පාදිතො නාම, න පන චත්තබ්බා “අනුප්පන්නා” ති.
කුසලාකුසලකිරියා, කම්මජරූපඤ්ච සියා උප්පන්නා, සියා අනුප්පන්නා, න පන
චත්තබ්බා “උප්පාදිතො” ති. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා අකුසලචිත්තසදිසාව, සෙසා
දුට්ඨාපි භොන්ති, අතීතා, පනෙත්ථ නිබ්බානඤ්ච නවත්තබ්බා. සෙසං
සුචිඤ්ඤෙය්‍යාමෙවාති. උප්පන්නත්තිකං.

අත්තනො සභාවං, උප්පාදාදික්ඛණං වා පත්වා තං අතික්කමිත්වා ඉතා ගතා
පත්තාති අතීතා. තදුභයමිපි න ආගතාති අනාගතා. තං තං කාරණං පටිච්ච
උප්පන්නාති පච්චුප්පන්නා, සබ්බෙ සඩ්ධතා නාමරූපධම්මා. න සඩ්ධතධම්මෙසු

තෙකාලිකභාවං අප්පත්තො නාම අත්ථි, සබ්බෙපි තෙ තිධා භොන්ති. නිබ්බානං පනෙත්ථ නවත්තබ්බන්ති. අතීතත්තිකං.

අතීතං ආරම්මණං එතෙසන්ති අතීතාරම්මණා. සෙසපද්දවයෙපි එසෙව නයො.

තත්ථ කුසලවිපාකකිරියාවසෙන ඡබ්බිධානි
විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානි හෙට්ඨා අතීතසමාපත්තිං.
ආරබ්භ පවත්තිතො අතීතාරම්මණානි, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුයො
පච්චුප්පන්තාරම්මණාව, සෙසා එකාදස කාමාවචරවිපාකා, අහෙතුකභසනචිත්තඤ්ච
තිධාපි භොන්ති, සෙසකාමාවචරකිරියකුසලාකුසලා ච
අභිඤ්ඤාභූතරූපාවචරවතුත්ථජ්ඣානකුසලකිරියා ච තිධාපි භොන්ති නවත්තබ්බා ව.
තෙසු කාමාවචරානං අතීතාදීසු ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තිවිභාගො හෙට්ඨා
වුත්තොව. නවත්තබ්බතා පන තෙසු ඤාණවිජ්ජයුත්තජවනකුසලානං
පඤ්ඤත්තාරම්මණවසෙනෙව, න නිබ්බානාරම්මණවසෙන, තෙසුපි
තිහෙතුකජවනාවජ්ජනානං මග්ගඵලරූපාරූපජ්ඣානානං, පුරෙචාරිකභාවෙනාපි
නිබ්බානවතුක්කජ්ඣානවිසයානඤ්ච පච්චවෙක්ඛණභාවෙනාපි නවත්තබ්බතා
වෙදිතබ්බා, අභිඤ්ඤානං පන ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස තාව කායවසෙන චිත්තං
පරිණාමෙත්වා කායසන්තිස්සිතං කත්වා දිස්සමානෙන කායෙන ගච්ඡන්තස්ස අතීතං
පාදකජ්ඣානචිත්තං ආරබ්භ පවත්තනතො අතීතාරම්මණං, ‘‘අනාගතෙසු රූපානි
එවං භොන්තු’’ති අධිට්ඨහන්තස්ස අනාගතාරම්මණං, කායං පන චිත්තසන්තිස්සිතං
කත්වා අදිස්සමානෙන කායෙන ගමනකාලෙ, අජ්ඣත්තං කුමාරවණ්ණාදීනං,
බහිද්ධාපාසාදකුටාගාරාදීනඤ්ච පච්චුප්පන්තානං නිම්මානකාලෙ ච
පච්චුප්පන්තාරම්මණඤ්ච තාව භොතීති එවං ඉද්ධිවිධස්ස ඡබ්බිධම්පි අජ්ඣත්තිකං,
බාහිරඤ්ච තෙකාලිකං ආරම්මණං භොතීති වෙදිතබ්බං.

දිබ්බසොතස්ස කුච්ඡිගතං අජ්ඣත්තිකං, බාහිරඤ්ච පච්චුප්පන්තං
සද්දායතනමෙවාරම්මණං. වෙතොපරියඤ්ඤාණස්ස අතීතෙ සත්තදිවසබ්භන්තරෙ,
අනාගතෙ සත්තදිවසබ්භන්තරෙ ච පරෙසඤ්ඤෙව චිත්තං අතීතඤ්ච
අනාගතඤ්චාරම්මණං භොති. සත්තදිවසාතික්කමෙ පනෙතං පරචිත්තං ජානිතුං න
සක්කොති. අතීතංසඅනාගතංසඤ්ඤාණානං හි එස වියයො, න එතස්ස.
පච්චුප්පන්තචිත්තජානනකාලෙ පනස්ස පච්චුප්පන්තමාරම්මණං භොති.

පච්චුප්පන්තඤ්ච නාමෙතං තිවිධං බණපච්චුප්පන්තං සත්තතිපච්චුප්පන්තං
අද්ධාපච්චුප්පන්තඤ්චාති. තත්ථ උප්පාදට්ඨිතිහඬිගජ්ජත්තං බණපච්චුප්පන්තං නාම.
සත්තතිපච්චුප්පන්තං පන දුට්ඨං රූපාරූපවසෙන. තත්ථ ආතපට්ඨානා ආගන්ත්වා
ගබ්භං පටිට්ඨස්ස යාව අන්ධකාරභාවො න විගච්ඡති, අන්තොගබ්භෙ වා වසිත්වා
දිවා ආතපට්ඨානං ඔලොකෙන්තස්ස යාව අක්ඛීනං එන්ද්‍රනභාවො න වූපසම්මති,
අයං රූපසන්තති නාම. ද්වෙ තයො ජවනචාරා අරූපසන්තති නාම, තදුභයං
සත්තතිපච්චුප්පන්තන්ති වෙදිතබ්බං. එකභවපරිච්ඡින්නං අද්ධාපච්චුප්පන්තං නාම.
ඉමස්මිං පන වෙතොපරියඤ්ඤාණවිසයෙ කතිපයජවනචාරා අද්ධාපච්චුප්පන්තං නාම.

තත්ථ ඛණපච්චුප්පන්තං චිත්තං වෙතොපරියඤාණස්ස ආරම්මණං න හොති ආවජ්ජනෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣනතො. න හි ආවජ්ජනජවනානං එත්ථ හින්තාරම්මණකා යුක්තා. රූපසන්තතිපච්චුප්පන්තං පන කතිපයජවනවාරපරිච්ඡින්නං අද්ධාපච්චුප්පන්තං අස්ස ආරම්මණං හොති. ඉද්ධිමා හි පරස්ස චිත්තං ජානිතුකාමො ආවජ්ජෙති, තං ආවජ්ජිතක්ඛණෙ පච්චුප්පන්තචිත්තමාරම්මණං කත්වා තෙනෙව සහ නිරුජ්ඣති. තතො තදෙව නිරුද්ධං චිත්තමාලම්බිත්වා චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි උප්පජ්ජන්ති, තෙසං පච්ඡිමං ඉද්ධිචිත්තං, සෙසානි කාමාවචරජවනානි. තෙසඤ්ච එකාරම්මණත්තෙපි ඉද්ධිචිත්තමෙව පරස්ස චිත්තං ජානාති, න ඉතරානි. යථා චක්ඛුද්ධාරවීරියං චක්ඛුච්ඤාණමෙව රූපං පස්සති, න ඉතරානි, තෙසු ව ආවජ්ජනමෙව නිජපරියායතො පච්චුප්පන්තාරම්මණං, ඉතරානි පන අද්ධාසන්තතිවසෙන පරියායතොති ගහෙතබ්බං, එවමෙතස්ස අතීතානාගතපච්චුප්පන්තං චිත්තමෙවාරම්මණං හොති, තඤ්ච ඛො පරස්සෙව, න අත්තතො.

පුබ්බෙතිවාසඤාණං පන නාමගොත්තකසිණපඤ්ඤත්තාදිඅනුස්සරණෙ, නිබ්බානානුස්සරණෙ ව නවත්තබ්බාරම්මණං, සඨ්ඛතධම්මානුස්සරණෙ අතීතාරම්මණමෙව. තස්ස හි අතීතෙසු සාසවානාසවෙසු, අජ්ඣත්තිකබාහිරෙසු ව ධම්මෙසු අනාරම්මණං නාම නත්ථි, බුද්ධානං සබ්බඤ්ඤාඤාණසමගතිකං හොති. යථාකම්මුපගඤාණස්ස අජ්ඣත්තිකං, බාහිරඤ්ච අතීතං කුසලාකුසලචෙතනාමත්තමෙව. “වෙතොපරියඤාණස්ස චිත්තමෙවාරම්මණං හොති, න තංසම්පයුත්තධම්මා”ති අට්ඨකථාසු වුත්තං, පට්ඨානෙ පන “කුසලා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස වෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මුපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.404) වුත්තත්තා වෙතොපරියඤාණයථාකම්මුපගඤාණානං චිත්තසම්පයුත්තාපි චෙතනාසම්පයුත්තාපි චත්තාරො ඛන්ධා ආරම්මණං හොත්ති එවාති දට්ඨබ්බං.

දිබ්බචක්ඛුඤාණස්ස පන අජ්ඣත්තිකං, බාහිරඤ්ච පච්චුප්පන්තං වණ්ණායතනමෙවාරම්මණං. අනාගතංසඤාණස්ස ඡබ්බිධම්පි අනාගතමෙව අජ්ඣත්තඤ්ච බාහිරඤ්චාරම්මණං, ඉදම්පි පුබ්බෙතිවාසඤාණං විය අනාගතෙ සබ්බඤ්ඤාඤාණසදිසන්ති. එවං අභිඤ්ඤානං අතීතානාගතපච්චුප්පන්තෙසු, නවත්තබ්බෙසු ව අජ්ඣත්තිකබාහිරෙසු ඡසු ආරම්මණෙසු යථායොගං පවත්ති වෙදිතබ්බා. සෙසානි පන්තරස රූපාවචරචිත්තානි, ආකාසානඤ්චායතනආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලවිපාකකිරියානි, අට්ඨ ලොකුත්තරචිත්තානි, රූපනිබ්බානානි ව නවත්තබ්බානි. වෙතසිකෙසු පන අජ්ජමඤ්ඤා නවත්තබ්බාව. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අතීතාරම්මණත්තිකං.

“එවං පවත්තමානා මයං අත්තාති ගහණං ගම්ස්සාමා”ති ඉමිනා විය අධිප්පායෙන අත්තානං අධිකාරං කත්වා පවත්තාති අජ්ඣත්තා. අජ්ඣත්ත-සද්දො පනායං ගොවරජ්ඣත්තෙ නියකජ්ඣත්තෙ අජ්ඣත්තජ්ඣත්තෙ විසයජ්ඣත්තෙති

වතුසු අත්ථෙපු දිස්සති. “අජ්ඣත්තරතො සමාහිතො” තිආදීසු (ධ. ප. 362) හි අයං ගොවරජ්ඣත්තෙ දිස්සති. “අජ්ඣත්තං වා ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරති” තිආදීසු (දී. නි. 2.373) නියකජ්ඣත්තෙ. “ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානී” තිආදීසු (ම. නි. 3.304) අජ්ඣත්තජ්ඣත්තෙ. “අජ්ඣත්තං සුඤ්ඤතං උපසම්පජ්ජ විහරති” තිආදීසු (ම. නි. 3.187) විසයජ්ඣත්තෙ, ඉස්සරියට්ඨානෙනි අත්ථො. ඵලසමාපත්ති හි බුද්ධානං ඉස්සරියට්ඨානං නාම. ඉධ පනායං නියකජ්ඣත්තෙ වත්තති, තස්මා අත්තනො සත්තානෙ පවත්තා පාටිපුග්ගලිකා රූපාරූපධම්මා ඉධ අජ්ඣත්තානි වෙදිතබ්බා. තතො ඛහිභූතා ඉන්ද්‍රියබද්ධා වා අනින්ද්‍රියබද්ධා වා රූපාරූපපඤ්ඤත්තියො ඛහිද්ධා නාම, තතියපදං තද්වහයවසෙන වුත්තං.

තත්ථ සබ්බානි චිත්තවෙතසිකානි ඉන්ද්‍රියබද්ධරූපං තිධා භොන්ති,
අනින්ද්‍රියබද්ධරූපං, නිබ්බානපඤ්ඤත්තියො ච ඛහිද්ධාව. ඉමස්මිං හි තිකෙ
කුසලත්තිකෙ අලඛිතමානා පඤ්ඤත්තියොපි ලඛිතත්ති යපෙත්වා
ආකිඤ්චඤ්ඤායතනාරම්මණං, තදෙව ඉධ නවත්තබ්බං. තෙනෙව හි භගවතා
අනන්තරත්තිකෙ “කසිණාදිපඤ්ඤත්තාරම්මණානි කාමරූපාවචරාදිචිත්තානි
ඛහිද්ධාරම්මණානි, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනඤ්ච නවත්තබ්බ” ත්ති වුත්තං, ඉදඤ්ච
නිජ්ජදෙසත්තිකං. අජ්ඣත්තත්තිකං.

යථාවුත්තෙ අජ්ඣත්තාදිකෙ ආරම්මණං කත්වා පවත්තානං වසෙන අයං තිකො
වුත්තො. තත්ථ ඡබ්බිධානි
විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනචිත්තානි
අජ්ඣත්තාරම්මණානෙව, ආකාසානඤ්චායතනත්තයං,
රූපාවචරලොකුත්තරචිත්තානි ච ඛහිද්ධාරම්මණානෙව, වොට්ඨබ්බනවජ්ජිතා
අහෙතුකමභාවිපාකා තිධාපි භොන්ති, අවසෙසා පන ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවජ්ජිතානි
ආවජ්ජනජවනානි, අභිඤ්ඤා ච සියා තිධාපි භොන්ති,
ආකිඤ්චඤ්ඤායතනාරම්මණස්ස
ආවජ්ජනපරිකම්මපච්චවෙක්ඛණාදිභාවජ්ජවත්තියං සියා නවත්තබ්බාති. තෙසං
අජ්ඣත්තාදිආරම්මණතා අනන්තරත්තිකෙ, භෙට්ඨා ච වුත්තනායානුසාරෙන
ඤාතබ්බා, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනත්තයං, පන රූපනිබ්බානානි ච නවත්තබ්බාව.
වෙතසිකෙසු පන අජ්ජමඤ්ඤාචරති ඛහිද්ධාරම්මණාව, සෙසා තිධාපි භොන්ති
නවත්තබ්බා ච. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව. අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකං.

දට්ඨබ්බභාවසඬ්ඛාතෙන සහ නිදස්සනෙනානි සනිදස්සනා,
පටිභනනභාවසඬ්ඛාතෙන සහ පටිසෙනානි සජ්ජපිසා, සනිදස්සනා ච තෙ සජ්ජපිසා
වානි සනිදස්සනසජ්ජපිසා, රූපායතනමෙව. නීලාදිහෙදමුපාදාය පන
බහුවචනනිද්දෙසො. තත්ථි එතෙසං දට්ඨබ්බභාවසඬ්ඛාතං නිදස්සනන්ති
අනිදස්සනා, අනිදස්සනා ච තෙ වුත්තනයෙන සජ්ජපිසා වානි අනිදස්සනසජ්ජපිසා,
සෙසානි ඔළාරිකරූපානි. තතියපදං උභයපටික්ඛෙපෙන වුත්තං,
සුබ්බමරූපචිත්තවෙතසිකනිබ්බානානි අනිදස්සනඅජ්ජපිසා නාම, ඉදඤ්ච
නිජ්ජදෙසත්තිකන්ති වෙදිතබ්බං. සනිදස්සනත්තිකං.

තිකමාතිකත්වඥානා නිට්ඨිතා.

අභිධම්මදුකමාතිකත්වඥානා

දුකමාතිකාය පන හෙට්ඨා අනාගතපදත්තඥානංයෙව කර්ස්සාම.
හෙතුගොච්ඡකෙ තාව හෙතු ධම්මාති එත්ථ හෙතුහෙතු පච්චයහෙතු උත්තමහෙතු
සාධාරණහෙතුති චතුබ්බිධා හෙතු. තත්ථ අලොභාදයො ඡ ධම්මා හෙතුහෙතු නාම,
උපාදාරූපාදීනං මහාභූතාදයො පච්චයහෙතු නාම, විපාකුප්පත්තියං කුසලාකුසලං,
ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණඤ්ච උත්තමහෙතු නාම, සඬබ්බාරාදීනං අවිජ්ජාදයො
සාධාරණහෙතු නාම. ඉධ පන හෙතුහෙතු අධිජ්ජෙතො. හෙතු ධම්මාති මූලට්ඨෙත
හෙතුසඬබ්බාතා ධම්මා, “හෙතුධම්මා” තිපි පාඨො, සොයෙවත්ථො. න හෙතුති
තෙසඤ්ඤෙව පටික්ඛෙපවචනං.

තත්ථ අලොභො අදොසො අමොහොති කුසලාබ්‍යාකතා තයො, ලොභො
දොසො මොහොති අකුසලා තයො වාති ඉමෙ ඡ ධම්මා හෙතු නාම. ඉමෙ යපෙත්වා
අවසෙසා චෙතසිකා, සබ්බානි ච චිත්තානි, රූපනිබ්බානානි වාති ඉමෙ ධම්මා න
හෙතු නාම, ඉදඤ්ච නිජ්ජදෙසදුකන්ති වෙදිතබ්බං. හෙතුදුකං පයමං.

සම්පයොගතො පවත්තෙන සහ හෙතුනාති සහෙතුකා. තථෙව පවත්තො නත්ථි
එතෙසං හෙතුති අහෙතුකා.

තත්ථ අහෙතුකචිත්තවජ්ජිතානි එකසත්තති චිත්තානි සහෙතුකා නාම. තෙසු
ද්වෙ මොහමූලානි මොහෙනෙව සහෙතුකානි, අට්ඨ ලොහමූලානි ලොහමොහෙති
ද්වීහි, ද්වෙ දොසමූලානි දොසමොහෙති, ද්වාදස ඤාණවිජ්ජයුත්තකුසලාබ්‍යාකතානි
අලොභාදොසෙහි, සෙසානි සත්තවත්තාලීස අලොභාදීහි තිහිපි සහෙතුකානිති,
මොහමූලෙසු පන මොහො, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණං, මනොධාතු, සන්තීරණත්තයං,
වොට්ඨබ්බනං, හසිතුප්පාදකානි අට්ඨාරස චිත්තානි, රූපනිබ්බානානි වාති ඉමෙ
ධම්මා අහෙතුකා නාම. චෙතසිකෙසු පන ලොහදොසා, විචිකිච්ඡා ච මොහෙනෙව
සහෙතුකා, දිට්ඨිමානො ලොහමොහෙති ද්වීහි, ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි
දොසමොහෙති, මොහො පන සියා ලොහෙන, සියා දොසෙනාති ද්වීහි සහෙතුකොපි
මොහමූලෙසු අහෙතුකොපි, ථිනම්ද්ධානි සියා ලොහමොහෙති, සියා
දොසමොහෙති තිහිපි සහෙතුකානි, අහිරිකානොත්තජ්ජද්ධච්චානි තථා ච
කෙවලමොහෙන ච, අමොහො පන අලොභාදොසෙහෙව ද්වීහි, අලොභො සියා
අදොසාමොහෙති, සියා අදොසෙනාති ද්වීහි, අදොසො සියා අලොභාමොහෙති, සියා
අලොහෙනාති ද්වීහි, සෙසා පන ද්වාච්ඡති කුසලාබ්‍යාකතා සියා තිහි, සියා ද්වීහිපි
හෙතුති සහෙතුකා, ඡන්දො පන යථායොගං තිහි, පිතිදොසවජ්ජිතෙහි පඤ්චහි සියා
සහෙතුකාපි අහෙතුකාපි, සෙසා එකාදස නිජාතිකා ඡහි හෙතුහි සහෙතුකාපි
අහෙතුකාපි, වෙදනා චෙත්ථ දොමනස්සභූතා ද්විහෙතුකාව, සොමනස්සඋපෙක්ඛා
යථායොගං දොසවජ්ජිතෙහි පඤ්චහි සහෙතුකාපි අහෙතුකාපි, සුබදුක්ඛභූතා
අහෙතුකාව, ඉදඤ්ච නිජ්ජදෙසදුකන්ති. දුතියං.

එකුප්පාදාදිතාය හෙතුනා සම්පයුත්තාති හෙතුසම්පයුත්තා. හෙතුනා විප්පයුත්තාති හෙතුවිප්පයුත්තා. අයං හෙතුසම්පයුත්තදුකො අනන්තරෙ වුත්තසහෙතුකදුකෙන අත්ථතො නින්තානාකරණො. සහෙතුකදුකො එව හි භගවතා දෙසනාවිලාසෙන, තථා බුජ්ඣනකපුග්ගලානං වා අජ්ඣාසයවසෙන හෙතුසම්පයුත්තදුකභාවෙනාපි වුත්තො. එවං උපරිපි සමානත්ථදුකානං වචනෙ කාරණං වෙදිතබ්බං. තතියං.

චතුත්ථාදයො පන යස්මා පයමදුකදුතියතතියදුකෙසු පයමපදෙන යොජෙත්වා ද්වෙ දුකා, පයමදුකෙ ව පච්ඡිමපදං දුතියදුකෙන යොජෙත්වා එකං දුකන්ති තයො දුකා දෙසිතා, තස්මා තෙසං පදත්ථො වුත්තන යොව.

තත්ථ ව යථෙව “හෙතු වෙව ධම්මා සහෙතුකා ව, සහෙතුකා වෙව ධම්මා න ව හෙතු” ති අයං දුකො සම්භවති, තථා “හෙතු වෙව ධම්මා අහෙතුකා ව, අහෙතුකා වෙව ධම්මා න ව හෙතු” ති අයම්පි සම්භවති. ඉමිනා නයෙන හෙතුසම්පයුත්තදුකෙන යොජනායපි එකො ලබ්භති. යථා ව “න හෙතු ඛො පන ධම්මා සහෙතුකාපි, අහෙතුකාපි” ති අයං ලබ්භති, තථා “හෙතු ඛො පන ධම්මා සහෙතුකාපි, අහෙතුකාපි” ති අයම්පි. යථා චෙත්ථ සහෙතුකදුකෙ ද්වෙ දුකා, එවං හෙතුසම්පයුත්තදුකෙපි “න හෙතු ඛො පන ධම්මා හෙතුසම්පයුත්තාපි, හෙතුවිප්පයුත්තාපි” ති ව “හෙතු ඛො පන ධම්මා හෙතුසම්පයුත්තාපි, හෙතුවිප්පයුත්තාපි” ති ව ද්වෙ දුකා ලබ්භන්තිති අපරෙපි පඤ්ච දුකා හෙතුගොච්ඡකෙ යොජෙතුං සක්කා. තෙ පන භගවතා වුත්තානුසාරෙනෙව සක්කා ඤාතුන්ති ඡසු එව සඬගහිතාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ යෙ තාව එකස්මිං චිත්තෙ ද්වෙ තයො හෙතු එකතො උප්පජ්ජන්ති, තෙ හෙතු වෙව අඤ්ඤොඤොපෙක්ඛාය සහෙතුකා ව නාම. සහෙතුකචිත්තෙසු පන හෙතුං යපෙත්වා සෙසා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සහෙතුකා වෙව න ව හෙතු නාම. ඉමස්මිං දුකෙ සබ්බෙ අහෙතුකධම්මා න චත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන හෙතුවජ්ජිතා අකුසලා වෙව කුසලාඛ්‍යාකතා ව, ඡන්දො ව සහෙතුකො වෙව න හෙතු එව, සෙසා තිජාතිකා, තථා නචත්තබ්බා ව, මොහො පන හෙතු වෙව සහෙතුකො ව නචත්තබ්බො ව. චතුත්ථං.

අනන්තරදුකොපි ඉමිනා දුකෙන සබ්බථාපි සදිසොවාති. පඤ්චමං.

සහෙතුකචිත්තෙසු හෙතුවජ්ජිතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා නහෙතු සහෙතු නාම, අහෙතුකචිත්තරූපනිබ්බානාති නහෙතු අහෙතුකා නාම. ඉමස්මිං පන දුකෙ ඡ හෙතු න චත්තබ්බා. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙවාති. ඡට්ඨං.

හෙතුගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

සත්තසු වුළුන්තරදුකෙසු අත්තනො නිප්පාදකෙන සහ පච්චයෙනාති සප්පච්චයා, චිත්තචෙතසිකරූපාති. නත්ථි එතෙසං උප්පාදෙ වා ධීතියං වා පච්චයො අහුත්වා භවතස්සෙවාභාවාති අප්පච්චයා, නිබ්බානමෙව. දෙසනාය පනෙත්ථ පරමතාය සොතපතිතවසෙන බහුවචනනිද්දෙසො කතො. එවං සනිදස්සනාදීසුපි. ඉදඤ්ච

ඉතො පරානි ඡ ව නිජ්පදෙසදුකානීති වෙදිතබ්බානි. තතො පරඤ්ච යත්ථ “ඉමෙ න වත්තබ්බා”ති න වක්ඛාම, තං නිජ්පදෙසන්ති ගහෙතබ්බං. සජ්ජව්වයදුකං.

පච්චයෙහි සමාගන්ත්වා කතාති සඬබ්බතා. න සඬබ්බතාති අසඬබ්බතා. ඉදඤ්ච සබ්බථා සජ්ජව්වයදුකසදිසමෙව. සජ්ජව්වයසඬබ්බතඋභයදුකං සබ්බථා සදිසමෙව. සඬබ්බතදුකං.

රූපායතනං සනිදස්සනං නාම. සෙසරූපචිත්තවෙතසිකතිබ්බානානි අනිදස්සනා නාම. සනිදස්සනදුකං.

පසාදවිසයරූපානි ද්වාදස සජ්ජපට්ඨා නාම. සෙසරූපචිත්තවෙතසිකතිබ්බානානි අජ්ජපට්ඨා නාම. සජ්ජපට්ඨදුකං.

අවිනිබ්බොගවසෙන රූපං එතෙසං අත්ථිති රූපිනො, රූප්පනලක්ඛණං වා රූපං, තං එතෙසං අත්ථිති රූපිනො, භූතොපාදායරූපමෙව. න රූපිනො අරූපිනො, චිත්තවෙතසිකතිබ්බානානි. රූපිදුකං.

ලොකො වුව්චති ලුප්පනපලුප්පනට්ඨෙත වට්ඨං, තස්මිං පරියාපන්නභාවෙන ලොකෙ නියුත්තාති ලොකියා, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා. තතො ලොකතො තත්ථ අපරියාපන්නභාවෙන උත්තිණ්ණාති ලොකුත්තරා, අරියමග්ගඵලනිබ්බානානි. වෙතසිකෙසු පනෙත්ථ යං වත්තබ්බං, තං අසෙබත්තිකෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. ලොකියදුකං.

කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යාති වක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසු කෙනචි එකෙන වක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන වා සොතවිඤ්ඤාණාදිනා වා විජානිතබ්බා. කෙනචි න විඤ්ඤෙය්‍යාති තෙනෙව වක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන වා සොතවිඤ්ඤාණාදිනා වා න කෙනචි විජානිතබ්බානි. එවං හි සති ද්විත්තමිපි පදානං අත්ථනානත්තතො දුකො හොති. පදභාජනීයස්මිම්පි “යෙ තෙ ධම්මා වක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යා”ති (ධ. ස. 1101) එත්තකං එකදුකන්ති අග්ගහෙත්වා “යෙ තෙ ධම්මා වක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යා, යෙ වා පන තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා වක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා”ති (ධ. ස. 1101) අයමෙකො දුකොති වෙදිතබ්බො. තස්ස පන රූපං වක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යං, සද්දො න වක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යාති අයමත්ථො. එවං සෙසෙසුපි දුකපරිච්ඡෙදො ඤාතබ්බො. තත්ථ රූපායතනං වක්ඛුනා වා වක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන වා විඤ්ඤෙය්‍යං නාම. සෙසරූපාරූපධම්මා තෙනෙව වක්ඛුනා වා වක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන වා කෙනචි නවිඤ්ඤෙය්‍යා. එවං සොතසානපිච්ඡාකායතබ්බිඤ්ඤාණමූලිකාසුපි චතුසු යොජනාසු විභාගො යථානුරූපං ඤාතබ්බො. රූපාදයො පන පඤ්චවිසයා මනොධාතුත්තයෙන කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යා. සෙසරූපාරූපධම්මා තෙනෙව මනොධාතුත්තයෙන කෙනචි නවිඤ්ඤෙය්‍යා. කිඤ්චාපි සාමඤ්ඤතො මනොවිඤ්ඤාණෙන අවිඤ්ඤෙය්‍යස්ස අභාවතො පාළියං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යවසෙන දුකො න වුත්තො, තථාපි විසෙසතො

වත්තබ්බොව. තථා හි ඡබ්බිධාපි කාමාවචරධම්මා කාමාවචරවිපාකාදිනා
 මනොවිඤ්ඤාණෙන කෙනවි විඤ්ඤෙය්‍යා,
 රූපාරූපාවචරලොකුත්තරපඤ්ඤත්තියො තෙනෙව කෙනවි නවිඤ්ඤෙය්‍යා. තථා
 කාමරූපාරූපාවචරපඤ්ඤත්තියො අකුසලාදිනා කෙනවි විඤ්ඤෙය්‍යා, ලොකුත්තරා
 තෙනෙව කෙනවි නවිඤ්ඤෙය්‍යා. තථා නිබ්බානං ලොකුත්තරෙන කෙනවි
 විඤ්ඤෙය්‍යං, සෙසලොකියලොකුත්තරා තෙනෙව කෙනවි නවිඤ්ඤෙය්‍යාති ඉමිනා
 නයෙන රූපාරූපාවචරාදිභෙදෙන මනොවිඤ්ඤාණෙන කෙනවි
 විඤ්ඤෙය්‍යාවිඤ්ඤෙය්‍යධම්මා යථායොගං යොජෙතබ්බා. එවං සබ්බෙ ධම්මා
 කෙනවි විඤ්ඤෙය්‍යා, කෙනවි න විඤ්ඤෙය්‍යා නාම. ඉමස්මිඤ්ච දුකෙ
 පඤ්ඤත්තියොපි ලබ්භන්තිති වෙදිතබ්බාති. කෙනවිවිඤ්ඤෙය්‍යදුක්කං.

චූළන්තරදුකා නිට්ඨිතා.

ආසවගොච්ඡකෙ ආසමන්තතො සවන්තිති ආසවා, චක්ඛුතොපි...පෙ....
 මනතොපි සවන්ති, පවත්තන්තිති චුත්තං හොති. ධම්මතො යාවගොත්‍රභුං,
 ඔකාසතො යාවභවග්ගා සවන්තිති වා ආසවා, එතෙ ධම්මෙ, එතඤ්ච ඔකාසං
 අන්තොකරිත්වා පවත්තන්තිති අත්ථො. අන්තොකරණත්ථො හි අයං ආ-කාරො.
 චිරපාරිවාසියට්ඨෙන මදිරාදිආසවා වියාතිපි ආසවා. යදි ච චිරපාරිවාසියට්ඨෙන
 ආසවා, එතෙ එව භවිතුං අරහන්ති. අනාදිත්තා ආයතං වා සංසාරදුක්ඛං සවන්ති
 පසවන්තිතිපි ආසවා. තතො අඤ්ඤෙ තො ආසවා නාම.

තත්ථ කාමාසවො භවාසවො දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවොති ඉමෙ වත්තාරො
 ආසවා නාම. තත්ථ අට්ඨසු ලොභසහගතචිත්තෙසු උප්පන්නො සබ්බොපි ලොභො
 කාමාසවො නාම. අට්ඨසාලිනියං පන “පඤ්චකාමගුණිකො රාගො කාමාසවො”ති
 (ධ. ස. අට්ඨ. 1102) ව, “දිට්ඨිසහජාතො රාගො කාමාසවො න හොති, දිට්ඨිරාගො
 නාම හොති”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1105) ව, “යො බ්‍රහ්මානං
 විමානකප්පරුක්ඛාහරණෙසු ඡන්දරාගො උප්පජ්ජති, සො කාමාසවො න හොති
 පඤ්චකාමගුණිකස්ස රාගස්ස ඉධෙව පභීනන්තා”ති ව චුත්තං. පාළියං පන
 “කාමාසවො අට්ඨසු ලොභසහගතෙසු චිත්තුප්පාදෙසු උප්පජ්ජති”ති (ධ. ස. 1465)
 ව, “කාමාසවං පටිච්ච දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවො”ති (පට්ඨා. 3.3.1) ව චුත්තත්තා
 භවාසවං යපෙත්වා අවසෙසො සබ්බොපි ලොභො කාමාසවොති පඤ්ඤායති
 දිට්ඨිසම්පයුත්තරාගස්ස, බ්‍රහ්මානං වත්ථාහරණාදීසු රාගස්ස ව භවාසවත්තාභාවා.
 දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තරාගො එව හි රූපාරූපභවපත්ථනාවසෙන පවත්තියං භවාසවො
 හොති “රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ භවරාගානුසයො අනුසෙති”තිආදිවචනතො
 (යම. 2.අනුසයයමක.2), න ව කාමාසවභවාසවචිතිමුත්තො ලොභො අත්ථී. යදි
 සීයා, “ලොභො සීයා ආසවො, සීයා තො ආසවො”ති පාළියං වත්තබ්බො භවෙය්‍යා,
 “දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තලොභෙන සම්පයුත්තො අවිජ්ජාසවො සීයා ආසවසම්පයුත්තො,
 සීයා ආසවවිජ්ජයුත්තො”ති ව වත්තබ්බො සීයා. පදභාජනීයෙ ව කාමාසවනිද්දෙසෙ
 ආගතස්ස “කාමෙසු කාමච්ඡන්දො”ති (ධ. ස. 1103) ඉමස්ස පදස්ස අට්ඨසාලිනියං
 “පඤ්චකාමගුණෙසු කාමච්ඡන්දො”ති (ධ. ස. අ. 1103) අත්ථො චුත්තො, තස්ස

පන පදස්ස වත්ථුකාමෙසු කිලෙසකාමොතිපි අත්ථයොජනා සක්කා කාතුං
තෙහුමකස්ස ධම්මස්ස වත්ථුකාමත්තා, තත්ථ සබ්බත්ථ රාගස්ස ච
කිලෙසකාමත්තා. චුත්තං හෙතං ධම්මසෙනාපතිනා මහානිද්දෙසෙ –

“කතමෙ වත්ථුකාමා? මනාපිකා රූපා...පෙ.... සබ්බෙපි කාමාවචරා
ධම්මා, සබ්බෙපි රූපාවචරා ධම්මා, සබ්බෙපි අරූපාවචරා ධම්මා...පෙ....
ඉමෙ වුව්චන්ති වත්ථුකාමා.

“කතමෙ කිලෙසකාමා? ඡන්දො කාමො රාගො කාමො...පෙ.... යො
කාමෙසු කාමච්ඡන්දො කාමරාගො කාමනන්දී කාමතණ්හා කාමස්තෙහො
කාමපරිලාහො කාමමුච්ඡා කාමජ්ඣොසානං කාමොසො කාමයොගො
කාමුපාදානං කාමච්ඡන්දනීවරණං...පෙ.... ඉමෙ වුව්චන්ති කිලෙසකාමා” ති
(මහානි. 1).

අපිවෙන්ථ “කාමොසො කාමයොගො” තිආදිනා කිලෙසකාමස්ස
කාමොසාදිභාවං වදනා ධම්මසෙනාපතිනා වත්ථුකාමත්තවිසයස්ස රාගස්ස
ආසවාදිභාවො අනුඤ්ඤාතො, න පඤ්චකආමගුණිකස්සෙව රාගස්ස. න ච
ඔසාසවෙසු කොචි විසෙසො අත්ථී. අට්ඨසාලිනියම්පි හි උපාදානගොච්ඡකස්ස
පදභාජනීයෙ “කාමෙසු කාමච්ඡන්දො” ති (ධ. ස. 1220) ඉමස්ස “වත්ථුකාමෙසු
කාමච්ඡන්දො” ති (ධ. ස. අ. 1220) අයමෙවන්ථො චුත්තො. තතො අඤ්ඤෙසු
හෙතුගන්ථකිලෙසගොච්ඡකෙසු ලොභස්සෙව අනවසෙසපරියාදානං චුත්තං, න
ඉතරගොච්ඡකෙසු. තෙසු ච ලොභස්ස පාළිඅනුසාරතො ඔලොකියමානො
කිලෙසකාමමත්තකො. අනවසෙසලොභපරියාදානං පඤ්ඤායති. වීමංසිත්වා
ගහෙතබ්බං.

චතුසු පන දිට්ඨිගතවිජ්ජසුත්තවිත්තෙසු උප්පන්නො රූපාරූපභවෙසු
ඡන්දරාගභාවෙන, කාමජ්ඣොසානනිකන්තිභාවෙන ච පවත්තො ලොහො
භවාසවො නාම. අට්ඨසාලිනියං පන “සස්සතදිට්ඨිසහජාතො රාගො භවාසවො” ති
(ධ. ස. අට්ඨ. 1102) චුත්තං. පාළියං පන “භවාසවො චතුසු
දිට්ඨිගතවිජ්ජසුත්තලොභසහගතෙසු” ති (ධ. ස. 1465) නියමිතත්තා න සක්කා
ගහෙතුං, අධිජ්ජායො පන ගවෙසිතබ්බො. ද්වාසට්ඨිපහෙදා සබ්බාපි දිට්ඨි
දිට්ඨාසවො නාම. අට්ඨවත්ථුකො සබ්බොපි මොහො අවිජ්ජාසවො නාම. තෙසු
දිට්ඨාසවො පයමෙන මග්ගෙන පතියති, කාමාසවො චතුහිපිති වත්තුං යුත්තං,
“තතියෙනා” ති පන චුත්තං. භවාසවො, අවිජ්ජාසවො ච චතුත්ථෙන පතියති.
ඉමෙසඤ්ච කාමාසවභවාසවානං ලොභසභාවත්තා සභාවතො තයො ධම්මා
විභාගතො වත්තාරො ආසවා නාම ජාතා. ඉමෙ යපෙත්වා සෙසා
ලොකියලොකුත්තරා සබ්බෙ ධම්මා නො ආසවා නාම. ආසවදුක් පයමං.

අත්තානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තෙහි සහ ආසවෙහිති සාසවා, සබ්බෙ
ලොකියධම්මා. එවං පවත්තමානා නත්ථී එතෙසං ආසවාති අනාසවා, නච

ලොකුත්තරධම්මාව. චෙතසිකා පනෙන්ථ ලොකියදුකෙ වුත්තසදිසාව. සාසවදුකං දුතියං.

තතියාදීනං චතුත්තං දුකානං පදත්ථො වුත්තනයොව. සෙසමෙන්ථ හෙතුගොච්ඡකෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ “න හෙතු ඛො පන ධම්මා සහෙතුකාපි, අහෙතුකාපි”ති අයං ඔසානදුකො පඨමදුකෙ දුතියපදං දුතියදුකෙන යොජෙත්වා වුත්තො, එවම්ඨ “නො ආසවා ඛො පන ධම්මා සාසවාපි, අනාසවාපි”ති න වුත්තො. අයඤ්ච තත්ථ තත්ථ වුත්තනයෙන ඉහ සඬගහිතොති වෙදිතබ්බො. යථා චෙන්ථ, එවං සඤ්ඤොජනගොච්ඡකාදීසුපි යථානුරූපං ඤාතබ්බං.

තත්ථ ද්වාදස අකුසලචිත්තුප්පාදා ආසවසම්පයුත්තා නාම. දොසමොහමුලචිත්තෙසු මොහො, කුසලාඛ්‍යාකතචිත්තරූපනිබ්බානානි ච ආසවච්ඡේදයුත්තා නාම. චෙතසිකෙසු පන මොහං යපෙත්වා සෙසා අකුසලා ආසවසම්පයුත්තාව, මොහො පන තිජාතිකො ච ද්විධාපි හොති, සෙසා ආසවච්ඡේදයුත්තා එවාති. තතියං.

චත්තාරො ආසවා ආසවා චෙව සාසවා ච නාම. තදවසෙසා ලොකියධම්මා සාසවා චෙව නො ච ආසවා නාම. ඉධ පන ලොකුත්තරා න චත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන ආසවාති වුත්තෙහි සෙසා අකුසලා, කරුණාමුදිතා ච සාසවා චෙව නො ච ආසවා එව, සෙසා තථා ච න චත්තබ්බා ච. චතුත්ථං.

යෙ පන ලොහමුලෙසු ලොහමොහා, ලොහදිට්ඨිමොහො වාති ද්වෙ තයො එකතො කත්වා උප්පජ්ජන්ති, තෙ ආසවා චෙව ආසවසම්පයුත්තා ච නාම. ද්වාදස අකුසලචිත්තානි චෙව ආසවච්ඡේදනා තංසම්පයුත්තා ච ආසවසම්පයුත්තා චෙව නො ච ආසවා නාම. ඉධ පන ආසවච්ඡේදයුත්තා න චත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන ආසවච්ඡේදනා අකුසලා ආසවසම්පයුත්තා චෙව නො ච ආසවා එව, මොහො සියා ආසවො චෙව ආසවසම්පයුත්තො ච, සියා න චත්තබ්බො, තිජාතිකා සියා ආසවසම්පයුත්තා චෙව නො ච ආසවා, සියා න චත්තබ්බා, කුසලාඛ්‍යාකතා න චත්තබ්බාව. සෙසං සුච්ඤ්ඤොයාමෙව. පඤ්චමං.

ලොකුත්තරච්ඡේදනා ආසවච්ඡේදයුත්තා සාසවා නාම. ලොකුත්තරා ආසවච්ඡේදයුත්තා අනාසවා නාම. ඉධ පන ආසවසම්පයුත්තා න චත්තබ්බාව. චෙතසිකෙසු පන කරුණාමුදිතා ආසවච්ඡේදයුත්තා සාසවා එව, මොහො තථා ච න චත්තබ්බො ච, සෙසකුසලාඛ්‍යාකතා ද්විධාපි හොන්ති, තිජාතිකා ද්විධාපි න චත්තබ්බාව, මොහච්ඡේදනා පන අකුසලා න චත්තබ්බාව. ඡට්ඨං.

ආසවගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

සංයොජනගොච්ඡකෙ යස්ස සංච්ඡේදන්ති, තං පුග්ගලං වට්ටස්මිං සංයොජෙත්ති ඛන්ධන්තීති සංයොජනා. තතො අඤ්ඤො නො සංයොජනා.

තත්ථ කාමරාගසංයොජනං

භවරාගපටිසමානදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසඉස්සාමච්ඡරියඅවිජ්ජාසංයොජනන්ති ඉමෙ දස ධම්මා සංයොජනා නාම. තෙසු කාමභවදිට්ඨිඅවිජ්ජාසංයොජනානි ආසවගොච්ඡකෙ චුත්තනායානෙව. “අනත්ථං මෙ අවරි, වරති, වරිස්සති, පියස්ස මෙ අනත්ථං අවරි, වරති, වරිස්සති, අප්පියස්ස මෙ අත්ථං අවරි, වරති, වරිස්සති”ති (ධ. ස. 1066) එවං චුත්තෙහි නවහි ආකාරෙහි සත්තෙසු, අට්ඨානකොපවසෙන සඬබ්බරෙසු ව උප්පජ්ජමානො සබ්බොපි දොසො පටිසසංයොජනං නාම.

“සෙය්‍යාහමස්මි, සද්දිසොහමස්මි, හීනොහමස්මි”ති එවං තීහි ආකාරෙහි පවත්නො සබ්බො මානො මානසංයොජනං නාම. තත්ථ සෙය්‍යස්සෙව සතො පුග්ගලස්ස “සෙය්‍යාහමස්මි, සද්දිසො, හීනො”ති ව තිඨා මානො උප්පජ්ජති, තථා සද්දිසහිනානම්පි. තත්ථ සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යමානොව යාථාවමානො. තථා සද්දිසස්ස සද්දිසමානො, හීනස්ස හීනමානො ව. තිණ්ණම්පි ඉතරෙ ද්වෙ ද්වෙ මානා අයාථාවමානාති ඤාතබ්බා.

සත්ථුධම්මසඬ්ඝසික්ඛාසු, පුබ්බන්තාපරන්තදුභයපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ව කඬ්ඛතාවසෙන පවත්නා සබ්බොපි විච්ඡිකිච්ඡා විච්ඡිකිච්ඡාසංයොජනං නාම.

ගොසීලගොවතාදීහි සුද්ධිති ගහණාකාරජ්ජවත්තා දිට්ඨි එව සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං නාම.

තදවසෙසා දිට්ඨි දිට්ඨිසංයොජනන්ති ගහෙතබ්බං.

පරලාභසක්කාරගරුකාරමානනවන්දනපූජනාදීසු අසහනාකාරෙන පවත්නා ඉස්සා ඉස්සාසංයොජනං නාම. ආවාසමච්ඡරියං කුලලාභවණ්ණධම්මමච්ඡරියන්ති පඤ්චවිධං මච්ඡරියං මච්ඡරියසංයොජනං නාම. සකලාරාමෙපි හි පරිවෙණොවරකාදීසු වා වසන්නො තත්ථ අඤ්ඤස්ස වත්තසම්පන්නස්ස පෙසලස්ස හික්ඛුනො ආගමනං න ඉච්ඡති, ආගතස්සාපි බිජ්ජං ගමනඤ්ඤෙව ඉච්ඡති, ඉදං ආවාසමච්ඡරියං නාම. භණ්ඩනාකාරකාදීනං පන තත්ථ වාසං අනිච්ඡතො ආවාසමච්ඡරියං නාම න හොති.

අත්තනො පන උපට්ඨාකකුලෙ වා ඤාතිකුලෙ වා අඤ්ඤස්ස පෙසලස්ස උපසඬ්ඝමනං අනිච්ඡතො කුලමච්ඡරියං හොති, පාපපුග්ගලස්ස අනිච්ඡතො පන න හොති. සො හි තෙසං පසාදහෙදාය පටිපජ්ජතීති.

අත්තනා ලහනට්ඨානෙ චතුපච්චයං ලහන්තෙ සීලවන්තෙ දිස්වා “මා ලහන්තු”ති වින්තෙන්තස්ස ලාභමච්ඡරියං හොති. යො පන සද්ධාදෙය්‍යං විනිපාතෙති, පුතිභාවම්පි ගච්ඡන්තං අඤ්ඤස්ස න දෙති, තං ලහන්තං දිස්වා “සවෙ ඉමං අඤ්ඤො සීලවා ලහෙය්‍ය, පරිභොගං ගච්ඡෙය්‍යා”ති වින්තෙන්තස්ස මච්ඡරියං නාම නත්ථි.

වණ්ණො නාම අත්තනා සදිසො සරීරවණ්ණොපි ගුණවණ්ණොපි. තත්ථ “රූපවා පාසාදිකො”ති පරස්ස සරීරවණ්ණං, “සීලවා, ධුතවා”තිආදිනා ගුණවණ්ණඤ්ච අත්තනො වණ්ණහණනට්ඨානෙ වුවිවමානං අසහන්තස්ස දුවිධං වණ්ණමච්ඡරියං නාම හොති, අපෙසලං පන විපන්නං පසංසිත්වා පරිසාසු උපත්ථම්හෙත්තං දිස්වා පාපගරහිතාය අසහන්තස්ස න හොති.

ධම්මොති පරියත්තියෙව, න පටිච්චෙධො අරියානං තත්ථ මච්ඡරියාභාවා. පරියත්තිං පන ගුල්හගන්ථං අඤ්ඤෙසං අකට්ඨකාමස්ස ධම්මමච්ඡරියං නාම හොති, ධම්මානුග්ගහෙන පන ලොලස්ස, කාලෙන සමණො, කාලෙන නිගණ්ඨාදි ව හුත්වා විවරන්තස්ස පචෙණ්ඤාගතං තත්තිං. “සණ්ඨසුබ්බමං ධම්මන්තරං හින්දිත්වා ආලුළිස්සති, අම්භාකං සමයං හින්දිස්සති”ති ව න දෙන්තස්ස, පුග්ගලානුග්ගහෙන වා පකතියා සයස්ස මායාවිනො “සණ්ඨසුබ්බමධම්මං උග්ගණ්හිත්වා අඤ්ඤං ඛ්‍යාකරිත්වා නස්සිස්සති”ති න දෙන්තස්ස ව ධම්මමච්ඡරියං න හොති. යථා ව හික්ඛුනං, එවං ගහට්ඨානම්පි පඤ්චවිධං මච්ඡරියං යථානුරූපං ඤාතබ්බං. සඬ්ඛෙපතො පන ගහට්ඨපබ්බජිතානං අත්තසම්පත්තිනිගුහනලක්ඛණං මච්ඡරියං නාමාති ගහෙනබ්බං.

ඉමෙසු ව සංයොජනෙසු දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසඉස්සාමච්ඡරියානි සොතාපත්තිමග්ගෙන පභියන්ති, පටිසො අනාගාමිමග්ගෙන, කාමරාගො චතුහිපිති වත්තබ්බං, “තතියෙනා”ති පන වුත්තං. මානහවරාගඅවිජ්ජා අරහත්තමග්ගෙන. තත්ථ ව අයාථාවමානො පඨමමග්ගෙන පභියන්ති දට්ඨබ්බො, ඉමෙසං කාමරාගහවරාගානං ලොභසභාවත්තා දිට්ඨිසීලබ්බතපරාමාසානං මිච්ඡාදිට්ඨිසභාවත්තා සභාවතො අට්ඨෙව ධම්මා දස සංයොජනා නාම ජාතා. ඉමෙ දස යපෙත්වා සෙසා ලොකියලොකුත්තරධම්මා නො සංයොජනා නාම. සෙසං ආසවදුක්ඛසදිසං. සංයොජනදුක්ඛං පඨමං.

ආරම්මණභාවං උපගන්ත්වා සංයොජනසංවඨ්ඨනෙන සංයොජනානං හිතාති සංයොජනියා, සාසවධම්මා එව. තථා නිවරණියාති එත්ථාපි. න සංයොජනියා අසංයොජනියා, අනාසවා. සෙසං සාසවදුක්ඛසදිසමෙව. දුතියං.

තතියාදයොපි ආසවගොච්ඡකෙ තතියාදිසදිසා එව, විසෙසමත්තමෙවෙත්ථ වක්ඛාම. තත්ථ හි ද්වාදසාකුසලචිත්තානි සංයොජනසම්පයුත්තා නාම, උද්ධච්චසහගතො මොහො, සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි සංයොජනවිජ්ජයුත්තා නාම. සෙසං සමමෙව. තතියං.

දස සංයොජනානි සංයොජනා වෙව සංයොජනියා ව නාම. තදවසෙසලොකියධම්මා සංයොජනියා වෙව නො ව සංයොජනා නාම. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. චතුත්ථං.

යෙ පන උද්ධච්චවිරහිතෙසු එකාදසසු අකුසලචිත්තෙසු විච්ඡිකිච්ඡාමොහා දොසමොහා දොසඉස්සාමොහා දොසමච්ඡරියමොහා ලොභමානමොහා

ලොහදිට්ටියිමොහා වානි ද්වෙ තයො එකතො උප්පජ්ජන්ති, තෙ සංයොජනා වෙව සංයොජනසම්පයුත්තා ව නාම. ද්වාදසාකුසලචිත්තානි වෙව සංයොජනවජ්ජිතතංසම්පයුත්තා ව සංයොජනසම්පයුත්තා වෙව නො ව සංයොජනා නාම. සෙසම්ඨ අනන්තරදුකඤ්ච ආසවගොච්ඡකෙ පඤ්චමජට්ඨදුකසදිසමෙව. කෙවලං ආසවපදට්ඨානෙ සංයොජනපදමෙව විසෙසො. පඤ්චමජට්ඨදුකානි.

සංයොජනගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

ගන්ථගොච්ඡකෙ යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං චුතිපට්ඨසන්ධිවසෙන වට්ටස්මිං ගන්ථෙත්ති සට්ඨන්ති ගන්ථා. තතො අඤ්ඤෙ නො ගන්ථා.

තත්ථ අභිජ්ඣාකායගන්ථො, ඛ්‍යාපාදො, සීලබ්බතපරාමාසො, ඉදංසච්චාභිනිවෙසො කායගන්ථොති ඉමෙ චත්තාරො ධම්මා ගන්ථා නාම. තත්ථ අභිජ්ඣා එව නාමකායං චුත්තනයෙන ගන්ථෙත්ති අභිජ්ඣාකායගන්ථො. එවං සෙසෙසුපි. සබ්බඤ්ඤාභාසිතම්පි පටික්ඛිපිත්වා “සස්සතො ලොකො, ඉදමෙව සච්චං, මොසමඤ්ඤ”න්ති ඉමිනා ආකාරෙන අභිනිවිසනතො සීලබ්බතපරාමාසවරහිතා සබ්බාපි දිට්ඨි ඉදංසච්චාභිනිවෙසො නාම. සෙසා චුත්තත්ථාව. ඉමෙසු ව පච්ඡිමා ද්වෙ ගන්ථා පඨමෙන මග්ගෙන පභීයන්ති, ඛ්‍යාපාදො තතියෙන, අභිජ්ඣා චතුහිපි. ඉමෙ ව සභාවතො තයො ධම්මා චත්තාරො ගන්ථා නාම ජාතා. ඉමෙ පන යපෙත්වා සෙසා සබ්බෙ ධම්මා නො ගන්ථා නාම. ගන්ථදුකං පඨමං.

ආරම්මණකරණවසෙන ගන්ථෙහි ගන්ථිතබ්බාති ගන්ථනියා. න ගන්ථනියා අගන්ථනියා. සෙසං සාසවදුකසදිසමෙව. දුතියං.

මොහමුලවජ්ජිතානි දස අකුසලචිත්තානි, දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තචිත්තෙසු ලොභං, දොසමුලෙසු ව දොසං යපෙත්වා තංසම්පයුත්තා ව ගන්ථසම්පයුත්තා නාම. යථාචුත්තො ලොභො, දොසො, මොහමුලානි, කුසලාඛ්‍යාකතානි චිත්තානි, රූපනිබ්බානානි ව ගන්ථවිජ්ජයුත්තා නාම. වෙනසිකෙසු පන දිට්ඨිමානඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චටීනම්ද්ධානි ගන්ථසම්පයුත්තා එව. දොසවිච්ඡිච්ඡා, කුසලාඛ්‍යාකතා ව ගන්ථවිජ්ජයුත්තා එව, සෙසා ද්විධාපි භොන්ති. තතියං.

චත්තාරො ගන්ථා ගන්ථා වෙව ගන්ථනියා ව නාම. තදවසෙසා ලොකියා ගන්ථනියා වෙව නො ව ගන්ථා නාම. තථා වෙනසිකෙසු ගන්ථවජ්ජිතා අකුසලා, අප්පමඤ්ඤා ව, සෙසා වෙනසිකා පන තථා ව න චත්තබ්බා ව, ඉධ පන ලොකුත්තරා න චත්තබ්බා. චතුත්ථං.

දිට්ඨි ගන්ථාවෙව ගන්ථසම්පයුත්තා ව නාම. ලොභො තථා ව න චත්තබ්බො ව, ගන්ථසම්පයුත්තෙසු ගන්ථෙ යපෙත්වා සෙසා ගන්ථසම්පයුත්තා වෙව නො ව ගන්ථා නාම. ඉධ පන ගන්ථවිජ්ජයුත්තා න චත්තබ්බා. වෙනසිකෙසු පන

මානශ්‍රස්ථාමච්ඡරියකුක්කුච්චනමිද්ධානි ගන්ථසම්පයුත්තා වෙව නො ව ගන්ථා එව, මොහාහිරිකානොත්තප්පඋද්ධව්වානි තිජාතිකා ව සියා, තථා නවත්තබ්බා ව, සෙසා න වත්තබ්බා. සෙසං සුචිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව. පඤ්චමං.

ලොකුත්තරවජ්ජිතා ගන්ථවිජ්ජයුත්තා ගන්ථනියා නාම. ලොකුත්තරා පන ගන්ථවිජ්ජයුත්තා අගන්ථනියා නාම. ඉධ පන ගන්ථසම්පයුත්තා න වත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන දොසො විචිකිච්ඡා කරුණා මුදිතා ගන්ථවිජ්ජයුත්තා ගන්ථනියා එව, මොහාහිරිකානොත්තප්පඋද්ධව්වලොහා තථා න වත්තබ්බා ව, සෙසා කුසලාඛ්‍යාකතා ද්විධාපි හොන්ති, තිජාතිකා පන ද්විධාපි න වත්තබ්බා ව, සෙසා අකුසලාපි න වත්තබ්බා ව. ඡට්ඨං.

ගන්ථගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

ඔසයොගගොච්ඡකානි සබ්බථා ආසවගොච්ඡකසදිසානි. පදත්ථමත්තමෙව, හෙත්ථ නාමමත්තඤ්ච විසෙසො. තත්ථ යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං වට්ටස්මිං ඔහනන්ති ඔසිදාපෙන්ති ඔසා. ආරම්මණං කත්වා අතික්කමනීයතො ඔසෙහි අතික්කමිතබ්බාති ඔසනියා. තථා යොගනියාති එත්ථාපි. වට්ටස්මිං යොපෙන්තිති යොගා. සෙසං තාදිසමෙව.

ඔසයොගගොච්ඡකානි නිට්ඨිතානි.

නිවරණගොච්ඡකෙ චිත්තං නිවරන්ති පරියොනන්ධන්තිති නිවරණා. තත්ථ කාමච්ඡන්දනිවරණං ඛ්‍යාපාදනිවරණං ටීනමිද්ධනිවරණං උද්ධව්වකුක්කුච්චනිවරණං විචිකිච්ඡානිවරණං අවිජ්ජානිවරණන්ති ඉමෙ ඡ නිවරණා නාම. තත්ථ ටීනන්ති සප්පිපිණ්ඩො විය අවිජ්ජාරිකතාය චිත්තස්ස සනභාවො, ථද්ධතාති අත්ථො. මෙධනීති මිද්ධං, අකම්මඤ්ඤභාවො, පවලායිකභාවකරොති අත්ථො. ඉදඤ්ච සෙබ්බපුච්ඡජානං නිද්දාය පුබ්බභාගෙ, අපරභාගෙ ව පවලායනහෙතුකං උප්පජ්ජති, න නිද්දොක්කමනකාලෙ. ඛිණ්ණාසවානම්පි හි කරජකායස්ස දුබ්බලභාවෙන අසම්මිස්සභවධ්මසන්තතිවසෙන නිද්දොක්කමනං හොති, තං පන තෙසං ටීනමිද්ධහෙතුකං න හොති, ඉතරෙසමෙව හොති.

කෙච්චි පන රූපමෙව “මිද්ධ”න්ති වදන්ති, තං න යුත්තං, “ටීනමිද්ධනිවරණං අවිජ්ජානිවරණෙන නිවරණඤ්චෙව නිවරණසම්පයුත්තඤ්චා”ති අරූපධම්මෙහි සම්පයොගවචනතො අරූපමෙව. අකුසලඤ්ච “ටීනමිද්ධනිවරණස්ස පහීනත්තා”ති ආදිපභානවචනතො. අකුසලා එව හි පභාතබ්බා, තස්මා ආරුප්පෙපි චෙතං උප්පජ්ජති. “නිවරණං ධම්මං පටිච්ච නිවරණො ධම්මො උප්පජ්ජති න පුරෙජාතපච්චයා”ති (පට්ඨා. 3.8.8) එතස්ස විභඩ්ධෙ “ආරුප්පෙ කාමච්ඡන්දනිවරණං පටිච්ච ටීනමිද්ධඋද්ධව්වඅවිජ්ජානිවරණ”න්ති (පට්ඨා. 3.8.8) සබ්බං චිත්ථා රෙතබ්බං. “සොප්පං පවලායිකා”ති (ධ. ස. 1163) පදභාජනීයෙ පනස්ස ඵලූපවා රෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ටීනං මිද්ධඤ්චාති ඉදං ද්වයං.

නීවරණටයානෙ එකනීවරණං වුත්තං, තථා උද්ධවිචක්කුච්චවස්සවාති ඉදං ද්වයං. තත්ථ කුක්කුච්චන්ති “අකතං වත මෙ කල්‍යාණං, කතං පාප”න්තිආදිනා උප්පජ්ජමානො විජ්ජට්ඨායො. තෙනෙවස්ස පදභාජනීයෙ “වෙනසො විජ්ජට්ඨායො මනොවිලෙඛො”ති ව වුත්තං. “අකප්පියෙ කප්පියසඤ්ඤිතා”තිආදි පන කුක්කුච්චමූලදස්සනත්ථං. එවංසඤ්ඤිතාය හි කතෙ චිතික්කමෙ පච්ඡා “දුට්ඨු මයා කත”න්ති සුදින්නාදිනං විය විජ්ජට්ඨායො උප්පජ්ජති. යං පන චිතයෙ “අථ ඛො ආයස්මා සාරිපුත්තො...පෙ.... කුක්කුච්චායන්තො න පටිග්ගහෙසි”ති (පාචි. 204) කුක්කුච්චං ආගතං, තං නීවරණකුක්කුච්චං. න හි අරහතො නීවරණං අත්ථි, නීවරණචිරුපකං පන “කප්පති, න කප්පති”ති විමංසනසංඛ්‍යාතං විනයකුක්කුච්චං නාමෙතන්ති වෙදිතබ්බං. සෙසනීවරණානි වුත්තත්ථානි එව. ඉමෙසු ව කුක්කුච්චවිචිකිච්ඡා පයමෙන මග්ගෙන පභීයන්ති, ඛ්‍යාපාදො තතියෙන, ටීනමිද්ධුද්ධවිචාචිජ්ජා චතුත්ථෙන, කාමච්ඡන්දො චතුහිපිති වත්තබ්බං, “තතියෙනා”ති පන වුත්තං. ඉමෙ ව සභාවතො අට්ඨ ධම්මා ඡ නීවරණා නාම ජාතා, ඉමෙ පන යපෙත්වා සෙසා නො නීවරණා නාම. නීවරණදුකං පයමං.

දුතියං සාසවදුකසදිසමෙව. ද්වාදස අකුසලචිත්තානි නීවරණසම්පයුත්තා නාම. සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි නීවරණවිජ්ජයුත්තා නාම. වෙනසිකෙසු අකුසලා නීවරණසම්පයුත්තාව, කුසලාඛ්‍යාකතා නීවරණවිජ්ජයුත්තාව, සෙසා ද්විධාපි භොන්ති. තතියං.

ඡ නීවරණා නීවරණා වෙව නීවරණියා ව නාම. සෙසා ලොකියා නීවරණියා වෙව නො ව නීවරණා නාම. ලොකුත්තරා න වත්තබ්බා. සෙසං ආසවගොච්ඡකෙ චතුත්ථසදිසමෙව. චතුත්ථං.

ඡ නීවරණා නීවරණා වෙව නීවරණසම්පයුත්තා ව නාම. තදඤ්ඤෙ නීවරණසම්පයුත්තා පන නීවරණසම්පයුත්තා වෙව නො ව නීවරණා නාම. තථා වෙනසිකෙසු නීවරණචිරහිතා අකුසලා, තිජාතිකා පන තථා ව න වත්තබ්බා ව, කුසලාඛ්‍යාකතා න වත්තබ්බාව. ඉධ පන නීවරණවිජ්ජයුත්තා සබ්බෙ න වත්තබ්බා. පඤ්චමං.

ලොකුත්තරවජ්ජිතා නීවරණවිජ්ජයුත්තා නීවරණියා නාම. ලොකුත්තරා නීවරණවිජ්ජයුත්තා අනීවරණියා නාම. ඉධ පන නීවරණසම්පයුත්තා න වත්තබ්බා. වෙනසිකෙසු පන කරුණාමුදිතා නීවරණවිජ්ජයුත්තා නීවරණියාව, කුසලාඛ්‍යාකතා ද්විධාපි භොන්ති, තිජාතිකා තථා ව න වත්තබ්බා ව, අකුසලා පන න වත්තබ්බාව. ඡට්ඨං.

නීවරණගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

පරාමාසගොච්ඡකෙ ධම්මානං යථාභූතං අනිච්චාදිආකාරං අතික්කමිත්වා “නිච්ච”න්තිආදිවසෙන පවත්තමානා පරතො ආමසන්තිති පරාමාසා. මිච්ඡාදිට්ඨි.

බහුවචනනිද්දෙසෙ කාරණං වුත්තමෙව. තදඤ්ඤෙ සබ්බෙ ධම්මා නො පරාමාසා නාම. පරාමාසද්දකං පටිමං.

පරාමාසෙහි ආරම්මණකරණවසෙන පරාමට්ඨත්තා පරාමට්ඨා. සෙසං ආසවද්දකසද්දිසමෙව. දුතියං.

දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තෙසු දිට්ඨිවිරහිතා ධම්මා පරාමාසසම්පයුත්තා නාම. සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි පරාමාසවිජ්ජයුත්තා නාම. ඉධ පන දිට්ඨි න චත්තබ්බා, සෙසචෙතසිකෙසු පන මානදොසඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චිවිකිච්ඡා, කුසලාබ්‍යාකතා ච පරාමාසවිජ්ජයුත්තා එව, සෙසා ද්විධාපි භොන්ති. තතියං.

දිට්ඨි එව පරාමාසා වෙව පරාමට්ඨා ව නාම. සෙසලොකියා පරාමට්ඨා වෙව නො ව පරාමාසා නාම. ඉධ පන ලොකුත්තරා න චත්තබ්බා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. චතුත්ථං.

ඉමස්මිං පන ගොච්ඡකෙ ‘‘පරාමාසා වෙව ධම්මා පරාමාසසම්පයුත්තා වා’’ති අයං දුකො න ලබ්භති. න හි දිට්ඨි දිට්ඨියා සම්පයුජ්ජති. පච්ඡිමදුකෙ ලොකුත්තරවජ්ජිතා පරාමාසවිජ්ජයුත්තා පරාමට්ඨා නාම. ලොකුත්තරා පරාමාසවිජ්ජයුත්තා අපරාමට්ඨා නාම. ඉධ පන පරාමාසො, තංසම්පයුත්තා ච න චත්තබ්බා. සෙසං වුත්තනයමෙව.

පරාමාසගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

මහත්තරදුකෙසු ආරම්මණං අග්ගහෙත්වා අප්පචන්තිතො සහ ආරම්මණෙනානි සාරම්මණා, චිත්තචෙතසිකා. නත්ථි ආරම්මණමෙතෙසන්ති අනාරම්මණා, රූපනිබ්බානානි. සාරම්මණදුකං.

චිත්තනට්ඨෙන චිත්තං, චිත්තතාය වා චිත්තං. තං හි චත්ථුද්චාරාරම්මණකිච්චාදිහෙදතො, අතීතාදිහෙදතො ච අත්තනො විචිත්තතාය චිත්තන්ති වුවචති චිත්තකරණතාය වා. ලොකස්මිං හි චිත්තකම්මතො උත්තරිතරං චිත්තං නාම නත්ථි, තස්මිම්පි වරණං නාම චිත්තං අතිචිත්තං භොති. යං වා පනඤ්ඤම්පි ලොකෙ සිජ්ජජාතං, සබ්බං තං චිත්තෙනෙව කරියති. එවං තස්ස තස්ස චිත්තස්ස නිජ්ජාදකං චිත්තම්පි තට්ඨෙව චිත්තං භොති. යථා චිත්තිතස්ස වා අනවසෙසස්ස අනිජ්ජජනතො තතොපි චිත්තමෙව චිත්තතරං, තථා යදෙනං දෙවමනුස්සනිරයනිරව්ඡානහෙදාසු ගතීසු කුසලාකුසලකම්මනානත්තං, තෙන තාසු ගතීසු අපදද්විපදාදිඋච්චත්තනීවත්තාදිනානත්තං, තස්මිං තස්මිං අත්තභාවෙ දීඝරස්සපුලාපුලසුවණ්ණදුබ්බණ්ණාදිලාභාලාභාදි වානි එවමාදි අජ්ඣන්තං චිත්තං, බහිද්ධා ච පට්ඨිපබ්බතතිණරුක්ඛලතාදිදෙවබ්‍රහ්මවිමානකජ්ජරුක්ඛාදිභූතං කම්මපච්චයං චිත්තං, තම්පි චිත්තෙනෙව කතං, තතො චිත්තමෙව චිත්තතරං චිත්තිතනියාමෙන සබ්බාකාරස්ස අසම්භවතො. එවං චිත්තනට්ඨෙන, චිත්තචිත්තට්ඨෙන, චිත්තකරණට්ඨෙන ච ‘‘චිත්ත’’න්ති විඤ්ඤාණං වෙදිතබ්බං,

තදෙව විඤ්ඤාණං චිත්තං නාම. වෙනසිකරූපනිබ්බානානි නො චිත්තා නාම.
චිත්තදුක්ඛං.

අවිජ්ජයොගවසෙන වෙනසි නියුත්තා වෙනසිකා, එස්සාදයො ද්විපඤ්ඤාස
ධම්මා. චිත්තරූපනිබ්බානානි අවෙනසිකා නාම. වෙනසිකදුක්ඛං.

වෙනසිකා එව චිත්තසම්පයුත්තා නාම. රූපනිබ්බානානි චිත්තවිජ්ජයුත්තා නාම,
ඉධ පන චිත්තං න චත්තබ්බං. චිත්තසම්පයුත්තදුක්ඛං.

නිරන්තරභාවුපගමනතාය උප්පාදතො යාව භඩ්ගාචිත්තෙන සංසට්ඨාති
චිත්තසංසට්ඨා. එකතො චත්තමානාපි නිරන්තරභාවං අනුපගමනතාය චිත්තෙන
විසංසට්ඨාති චිත්තවිසංසට්ඨා. සෙසං අනන්තරදුක්ඛසදිසමෙව. චිත්තසංසට්ඨදුක්ඛං.

සමුට්ඨහන්ති එතෙනාති සමුට්ඨානං, චිත්තං සමුට්ඨානං එතෙසන්ති
චිත්තසමුට්ඨානා, වෙනසිකානි වෙව චිත්තජරූපකලාපා ව. චිත්තං, පන
අචිත්තජරූපකලාපා, නිබ්බානඤ්ච නො චිත්තසමුට්ඨානා නාම.
චිත්තසමුට්ඨානදුක්ඛං.

සහ භවන්තීති සහභූතො, චිත්තෙන සහභූතො චිත්තසහභූතො, වෙනසිකානි
වෙව කායවච්චිඤ්ඤත්තියො ව. චිත්තං, පන විඤ්ඤත්තිවජ්ජිතරූපනිබ්බානානි ව
නො චිත්තසහභූතො නාම. චිත්තසහභූදුක්ඛං.

අනුපරිචත්තන්තීති අනුපරිචත්තීනො, කිං අනුපරිචත්තන්ති? චිත්තං, චිත්තස්ස
අනුපරිචත්තීනො චිත්තානුපරිචත්තීනො. සෙසං අනන්තරදුක්ඛසදිසමෙව.
චිත්තානුපරිචත්තීදුක්ඛං.

ඉතො පරෙ පන තයො දුක්ඛා වෙනසිකදුක්ඛසදිසාව, කෙවලං පදත්ථමත්තමෙව
විසෙසො. තත්ථ චිත්තසංසට්ඨා ව තෙ චිත්තසමුට්ඨානා එව වාති
චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානා. චිත්තසංසට්ඨා ව තෙ චිත්තසමුට්ඨානා ව චිත්තසහභූතො
එව වාති චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානසහභූතො, චිත්තසංසට්ඨා ව තෙ චිත්තසමුට්ඨානා
ව චිත්තානුපරිචත්තීනො එව වාති චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානානුපරිචත්තීනො. සෙසං
සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

තදනන්තරෙ පන අජ්ඣත්තිකදුක්ඛෙ අජ්ඣත්තජ්ඣත්තං අජ්ඣත්තත්තිකෙ
චුත්තවසෙන අජ්ඣත්තාව අජ්ඣත්තිකා. පසාදරූපචිත්තසඩ්ධානානි ඡ
අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි. තතො බහිභූතා බාහිරා.
සෙසරූපවෙනසිකනිබ්බානපඤ්ඤත්තිසඩ්ධානානි ඡ බාහිරායතනානි, ඉධ පන
පඤ්ඤත්තියොපි ලබ්භන්ති. අජ්ඣත්තිකදුක්ඛං.

උපාදියන්තෙව භූතානි, න භූතා විය උපාදියන්තීති උපාදා, චතුර්විසති
උපාදාරූපානි එව. න උපාදියන්තීති නො උපාදා,
චතුර්මහාභූතවිත්තවෙතසිකතිබ්බානානි. උපාදාදුකං.

ද්වන්තිංස ලොකියවිපාකවිත්තානි, කම්මජරූපඤ්ච උපාදින්නා නාම.
සෙසලොකියලොකුත්තරානි, නිබ්බානඤ්ච අනුපාදින්නා නාම. සෙසං
උපාදින්නුපාදානියන්තිකෙ චුත්තානුසාරෙන ඤාතබ්බං. උපාදින්නදුකං.

මහත්තරදුකා නිට්ඨිතා.

උපාදානගොච්ඡකෙභුසං ආදියන්තීති උපාදානා, දළ්භග්ගාහං ගණ්හන්තීති
අත්ථො. දළ්භත්ථො හි එත්ථ උප-සද්දො ‘උපායාසො’තිආදීසු විය. තතො
අඤ්ඤෙ නො උපාදානා. තත්ථ කාමුපාදානං දිට්ඨුපාදානං සීලබ්බකුපාදානං
අත්තවාදුපාදානන්ති ඉමෙ උපාදානා නාම. තත්ථ චත්ථුකාමෙසු උප්පන්නො
කිලෙසකාමොච චුත්තනයෙන උපාදානන්ති කාමුපාදානං. එවං සෙසෙසුපි. තත්ථ
විසතිචත්ථුකා සක්කායදිට්ඨි අත්තවාදුපාදානං නාම. සෙසානි පුබ්බෙ චුත්තානෙව.
පච්ඡිමානි පනෙත්ථ තීණි උපාදානානි තථාපචත්තදිට්ඨි එව. තානි ච පඨමෙන
මග්ගෙන පභීයන්ති, කාමුපාදානං චතුර්විසි. ඉමෙ ච සභාවතො ද්වෙ ධම්මා විභාගතො
චතුරූපාදානා නාම ජාතා. ඉමෙ පන යථෙත්වා සෙසා සබ්බෙ ධම්මා නො උපාදානා
නාම. උපාදානදුකං පඨමං.

උපාදානියදුකො සංයොජනියදුකසදිසොච. දුතියං.

අට්ඨලොභසහගතවිත්තානි, තංසම්පයුත්තෙසු දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තලොභං යථෙත්වා
සෙසා ච උපාදානසම්පයුත්තා නාම. දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තලොභදොසමොහමුලානි,
කුසලාබ්‍යාකතානි ච විත්තානි, රූපනිබ්බානානි ච උපාදානවිජ්ජයුත්තා නාම.
වෙතසිකෙසු පන දිට්ඨිමානා උපාදානසම්පයුත්තාව,
දොසඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුචචවිච්ඡිච්ඡා, කුසලාබ්‍යාකතා ච උපාදානවිජ්ජයුත්තා එව.
සෙසා දුට්ඨාපි භොන්ති. තතියං.

චත්තාරි උපාදානානි උපාදානා වෙච උපාදානියා ච නාම. තදවසෙසා ලොකියා
උපාදානියා වෙච නො ච උපාදානා නාම. ඉධ පන ලොකුත්තරා න චත්තබ්බා. සෙසං
චුත්තනයමෙව. චතුත්ථං.

පඤ්චමඡට්ඨදුකා පාඨතො ගන්ථගොච්ඡකෙ පඤ්චමඡට්ඨදුකසදිසාව, කෙවලං
පඤ්චමදුකෙ “වෙතසිකෙසු මානො උපාදානසම්පයුත්තො වෙච නො ච උපාදානො
එව, මොහාහිරිකානොත්තප්පඋද්ධච්චිතමිද්ධානි තිජාතිකානි තථා ච න චත්තබ්බා
වා”ති ඉදඤ්ච, ඡට්ඨදුකෙ “වෙතසිකෙසු දොසඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුචචවිච්ඡිච්ඡා
අප්පමඤ්ඤා උපාදානවිජ්ජයුත්තා උපාදානියා එව,
මොහාහිරිකානොත්තප්පඋද්ධච්චිලොභථිතමිද්ධානි තථා ච න චත්තබ්බානි වා”ති

එත්තකමෙව පායනො විසෙසො, අත්ථනො පන නාමමත්තකොව විසෙසො.
සෙසො සුච්ඤ්ඤෙය්‍යොව. පඤ්චමඡට්ඨානි.

උපාදානගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

කිලෙසගොච්ඡකෙ සංකිලිට්ඨත්තිකෙ චුත්තනයෙන පදත්ථො වෙදිතබ්බො.
ලොභො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ථීනං උද්ධච්චං අහිරිකං
අනොත්තප්පත්ති ඉමෙ දස ධම්මා කිලෙසා නාම. ඉමෙ ච චුත්තත්ථා එව, ඉධ පන
ලොභො, හෙතුගන්ථනීවරණඋපාදානගොච්ඡකෙසු ලොභො ච නිප්පදෙසතො
චතුමග්ගවජ්ඣොපි එකෙනෙව කොට්ඨාසෙන යීතො, සෙසගොච්ඡකෙසු සො
සබ්බොපි ලොභො “කාමාසවො භවාසවො” තිආදිනා ද්වෙ ද්වෙ කොට්ඨාසා හුත්වා
යීතො, ඉමීනා පන අට්ඨකථාවචනෙනාපි භවාසවාදිඛ්‍යතිරිත්තො සබ්බො
චතුමග්ගවජ්ඣොපි රාගො කාමාසවාදීසු සඬග්ගිතො. කාමච්ඡන්දනීවරණං පන
භවරාගොපි න පඤ්චකාමගුණිකරාගමත්තොවාති පඤ්ඤායති, “ආරුප්පෙ
කාමච්ඡන්දනීවරණං පටිච්ච ථීනමිද්ධනීවරණං” ත්තිආදිපාළිතො (පට්ඨා. 3.8.8)
වෙතං දට්ඨබ්බං පඤ්චකාමගුණිකරාගස්ස රූපාරූපභූමීසු අනුප්පජ්ජනතො. ඉමෙසු ච
කිලෙසෙසු දිට්ඨිවිචිකිච්ඡා පයමෙන මග්ගෙන පභීයන්ති, දොසො තතියෙන,
ලොභාදයො චතුහිපි. ඉමෙ පන දස ධම්මෙ යපෙත්වා සෙසා නො කිලෙසා නාම.
කිලෙසදුකං පයමං.

සංකිලෙසිකදුකො සාසවදුකසදිසොව. දුතියං.

සංකිලිට්ඨදුකො, කිලෙසසම්පයුත්තදුකො වාති ද්වෙපි සමානත්ථාව. තෙ ච
නීවරණගොච්ඡකෙ තතියදුකසදිසාව. තතියචතුත්ථානි.

දස කිලෙසා කිලෙසා වෙව සංකිලෙසිකා ච නාම. සෙසා ලොකියධම්මා
සංකිලෙසිකා වෙව නො ච කිලෙසා නාම. ඉධ පන ලොකුත්තරා න චත්තබ්බා.
සෙසං නීවරණගොච්ඡකෙ චතුත්ථදුකසදිසමෙව. පඤ්චමං.

ඡට්ඨසත්තමදුකානිපි අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානත්ථානෙව. තානි ඡට්ඨසත්තමානි
නීවරණගොච්ඡකෙ යථාක්කමං පායනො පඤ්චමඡට්ඨකසදිසානි, අත්ථනො පන
නාමමත්තකොව විසෙසො. සෙසො සුච්ඤ්ඤෙය්‍යො. ඡට්ඨසත්තමඅට්ඨමානි.

කිලෙසගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

පිට්ඨිදුකෙසු ආදිතො චත්තාරො දුකා දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකෙ,
දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකෙ ච චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බා. කෙවලං පන තත්ථ
පයමත්තිකෙ චුත්තෙසු දස්සනෙනපහාතබ්බෙ ධම්මෙ යපෙත්වා සෙසා ඉධ
පයමදුකස්ස දුතියපදෙ දස්සනෙනපහාතබ්බෙසු පටිසන්ති, භාවනායපහාතබ්බෙ
යපෙත්වා සෙසා ඉධ දුතියදුකෙ නභාවනායපහාතබ්බෙසු පටිසන්ති. තත්ථ ච
දුතියත්තිකෙ චුත්තෙසු දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකෙ යපෙත්වා සෙසා ඉධ

තනියදුකෙ නදස්සනෙනපහතබ්බහෙතුකෙ, භාවනායපහතබ්බහෙතුකෙ ව
යපෙත්වා සෙසා ඉධ චතුත්ථදුකෙ නභාවනායපහතබ්බහෙතුකෙසු පවිසන්ති.

පදත්ථො ව දස්සනෙන පහතබ්බො හෙතු එතෙසං අත්ථිති
දස්සනෙනපහතබ්බහෙතුකා. එවං භාවනායපහතබ්බහෙතුකාති එත්ථාපි අත්ථො
වෙදිතබ්බො. එවං හි සති අහෙතුකානං අග්ගහණං සියාති එත්තකමෙව විසෙසො.
තිකද්වයමෙව හි භගවා දෙසනාවිලාසෙන චත්තාරො දුකෙ කත්වා දෙසෙසි. සෙසං
තාදිසමෙව. චත්තාරො දුකා නිට්ඨිතා.

පඤ්චපඤ්ඤාසසවිතක්කචිත්තෙසු විතක්කවිරහිතා විත්තවෙතසිකා ධම්මා
සවිතක්කා නාම. විතක්කො, පන සෙසවිත්තරූපනිබ්බානානි ව අවිතක්කා නාම.
පඤ්චමං.

ඡසට්ඨියා සවිචාරචිත්තෙසු විචාරවිරහිතා ධම්මා සවිචාරා නාම. විචාරො, පන
සෙසවිත්තරූපනිබ්බානානි ව අවිචාරා නාම. සෙසං ඉධ, අනන්තරෙ චුත්තදුකෙ ව
විතක්කත්තිකෙ චුත්තානුසාරෙන ඤාතබ්බං. ඡට්ඨං.

ඉතො පරෙසු සප්පිතිකදුකො, පීතිසහගතදුකො ව සමානත්ථාව, තෙ ව
සුඛසහගතඋපෙක්ඛාසහගතදුකා වාති චත්තාරොපි දුකා පීතිත්තිකෙ චුත්තනායාව.
කෙවලං පනෙතෙසං දුකානං පයමං පදං තත්ථ පවිසති, පීතිත්තිකෙ
ඉතරීතරපදද්වයසඬගහිතා, අසඬගහිතා ව සබ්බෙ අත්ථා හෙට්ඨා චුත්තනායෙනෙත්ථ
දුකානං දුතියපදෙසු අත්ථතො සඬගහිතා, ඉමෙ ව නිප්පදෙසදුකාති අයමෙව
විසෙසො. සත්තමඅට්ඨමනවමදසමා.

තදනන්තරෙසු කාමාවචරාති එත්ථ “හෙට්ඨතො අවිචිතිරයං පරියන්තං කරිත්වා
උපරිතො පරනිම්මිතවසවත්ති දෙවෙ අත්තො කරිත්වා යං තස්මිං අන්තරෙ
එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා”ති එවං (ධ. ස. 1287) පාළියං පරිච්ඡින්නානං
චතුත්තං අපායානං, මනුස්සානං, ඡන්තං දෙවලොකානඤ්ච වසෙන ඔකාසතො
එකාදසවිධො කාමභවො “කාමො”ති වුවචති උත්තරපදලොපෙන යථා
“රූප්පපත්තියා”තිආදීසු රූපභවො “රූප”න්ති. තස්මිං කාමෙ අවචරන්ති
පවත්තන්තිති කාමාවචරා. යෙභුය්‍යතො වෙතං චුත්තං රූපාරූපෙසු වෙතෙසඤ්ච ඉධ
පවත්තිතො “ථලචරා”තිආදීසු විය. කාමභවසඬබාතෙ වා කාමෙ පටිසන්ධිං
අවචාරෙන්තිතිපි කාමාවචරා, කුසලාකුසලානි. උද්ධච්චසහගතචිත්තං පන
අබ්‍යාකතචිත්තසදිසං. තදායත්තතාය, ආරම්මණකරණවසෙන වා කිලෙසකාමො
එත්ථ අවචරතිතිපි කාමාවචරං. කාමඤ්චෙස රූපාරූපාවචරධම්මෙසුපි අවචරති,
රුළුහිතො පන “වදතීති වච්ඡො”තිආදීසු විය ඉමෙ එව “කාමාවචරා”ති වුවචන්ති.
අපිව කාමතණ්හා රූපතණ්හා අරූපතණ්හාති එත්ථ චුත්තකාමතණ්හාසඬබාතො
කාමො එත්ථ අවචරතිතිපි කාමාවචරා. එවං බ්‍රහ්මානං විමානාහරණාදීසු
ඡන්දරාගස්සාපි කාමතණ්හාභාවො සිද්ධො, රූපතණ්හාවිසයානම්පි ව බ්‍රහ්මානං
කම්මජරූපාදීනං කාමතණ්හායපි විසයතාය කාමාවචරතා සිද්ධා හොති. න

රූපාරූපාවචරානං තදභාවතො තදඤ්ඤෙන කාමාවචරා. ඉමිනා නයෙන රූපාවචරාදිදුකානම්පි පදත්ථො යථාරහං ඤාතබ්බො. තත්ථ චතුපඤ්ඤාස කාමාවචරචිත්තානි, සබ්බඤ්ච රූපං කාමාවචරා නාම. සෙසචිත්තනිබ්බානානි න කාමාවචරා නාම. චෙතසිකෙසු චත්තබ්බං පරියාපන්නදුකෙ එව ආවි භවිස්සති. එකාදසමං.

පන්නරස රූපාවචරචිත්තානි රූපාවචරා නාම. සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි න රූපාවචරා නාම. ද්වාදසමං.

ද්වාදස අරූපාවචරචිත්තානි අරූපාවචරා නාම. සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි න අරූපාවචරා නාම. තෙරසමං.

තෙභුමකච්චට්ඨෙ පරියාපන්නා අන්තොගධාති පරියාපන්නා, ලොකියධම්මාව. තත්ථ න පරියාපන්නාති අපරියාපන්නා, ලොකුත්තරා. චෙතසිකෙසු පන කාමාවචරාදිදුකානං චතුත්තම්පි සාධාරණො විනිච්ඡයො එවං වෙදිතබ්බො – අකුසලචෙතසිකා කාමාවචරාව, අප්පමඤ්ඤා කාමරූපාවචරා, චිරතියො පන කාමාවචරපරියාපන්නා, චිත්තකච්චාරපීතියො පන කාමරූපාවචරපරියාපන්නා, සෙසා චතුභුමකාති. චුද්දසමං.

චට්ඨමුලං ඡිත්තදන්තා නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා චට්ඨතො නියන්තීති නියානිකා, චත්තාරි ලොකුත්තරමග්ගචිත්තානි. ඉමිනා ලක්ඛණෙන න නියන්තීති අනියානිකා, සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙව. පඤ්චදසමං.

චුතියා වා අත්තනො වා පචත්තියා අනන්තරං එලදානෙ නියතත්තා නියතා, මිච්ඡත්තනියතා, සම්මත්තනියතා ව. තථා අනියතත්තා අනියතා, සෙසධම්මා. සෙසං චුත්තනයමෙව. සොළසමං.

අඤ්ඤ ධම්මෙ උත්තරන්ති අතික්කමන්තීති උත්තරා, අත්තානං උත්තරිතුං සමත්ථෙහි සහ උත්තරෙහිති සඋත්තරා, ලොකියාව. තත්ථි එතෙසං උත්තරාති අනුත්තරා, ලොකුත්තරා. සත්තරසමං.

රණන්ති කන්දන්ති එතෙහිති රණා, යෙහි අභිභූතා සත්තා නානප්පකාරතො පරිදෙවන්ති, තෙසං අකුසලමූලානං එතං අධිවචනං, තෙහි සම්පයොගවසෙන, පහානෙකට්ඨතාවසෙන ව සහ රණෙහිති සරණා. එතෙනාකාරෙන තත්ථි එතෙසං රණාති අරණා.

තත්ථ ද්වාදස අකුසලචිත්තානි සරණා නාම. සරණධම්මෙසු චෙත්ථ ලොභදොසමොහා රණා වෙව සරණා ව, තෙසු ලොභදොසා මොහෙනෙව සම්පයොගතො සරණා, තථා විචිකිච්ඡුද්ධවසහගතචිත්තං, තංසම්පයුත්තා ව. මොහො පන තෙසු සම්පයොගතො සරණො, දිට්ඨිසම්පයුත්තරාගෙන, පන භවරාගෙන ව රණභූතෙන පහානෙකට්ඨතාවසෙනෙව සරණො.

ලොහදොසමොහමුලසම්පයුත්තෙසු පන මොහො ලොහෙන වෙව දොසෙන ව,
සෙසා ලොහමොහෙන වෙව දොසමොහෙන ව සම්පයොගතො සරණාති
වෙදිතබ්බා. සබ්බාති කුසලාබ්බාකතවත්තාති, රූපනිබ්බානාති ව අරණා නාම.
වෙනසිකෙසු පන අකුසලා සරණාව, කුසලාබ්බාකතා අරණාව, තිජාතිකා පන
ද්විධාපි භොන්තිති. අට්ඨාරසමං.

පිට්ඨිදුකා නිට්ඨිතා.

අභිධම්මදුකමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තිකදුකමාතිකත්ථවණ්ණනා

සුත්තන්තිකදුකෙසු වෙදෙති, විවිධෙන වා ආකාරෙන ජානාතීති විජ්ජා,
විපස්සනාඤාණමනොමයිද්ධිජඅභිඤ්ඤාවසජ්ජවත්තා පඤ්ඤා, තස්මිං විජ්ජාභාගෙ
විජ්ජාකොට්ඨාසෙ විජ්ජාසභාවෙ වත්තන්තිති විජ්ජාභාගිනො. තා ඵව විජ්ජා, තං වා
විජ්ජං සම්පයොගවසෙන හජන්තිතිපි විජ්ජාභාගිනො,
අට්ඨවිධවිජ්ජාසම්පයුත්තධම්මා. තාසු යා කාවි ඵකා විජ්ජා විජ්ජා, සෙසා
විජ්ජාභාගිනොති ඵවං විජ්ජාපි විජ්ජාසම්පයුත්තධම්මාපි විජ්ජාභාගිනොත්ථෙව
වෙදිතබ්බා, ඉධ පන විජ්ජාසම්පයුත්තා ධම්මාව අධිජ්ජෙතා. න විජානාතීති අවිජ්ජා,
චතුසච්චවිජාදකවසෙන චතුබ්බිධො මොහො, තස්මිං අවිජ්ජාභාගෙ
අවිජ්ජාකොට්ඨාසෙ අවිජ්ජාසභාවෙ වත්තන්තිති අවිජ්ජාභාගිනො. තා ඵව අවිජ්ජා,
තං වා අවිජ්ජං සම්පයොගවසෙන හජන්තිතිපි අවිජ්ජාභාගිනො,
අවිජ්ජාසම්පයුත්තධම්මා. ඵවං අවිජ්ජාපි අවිජ්ජාසම්පයුත්තධම්මාපි
අවිජ්ජාභාගිනොත්ථෙව වෙදිතබ්බා, ඉධ පන අවිජ්ජාසම්පයුත්තධම්මාව අධිජ්ජෙතා.

තත්ථ අරහත්තමග්ගවිත්තං, පඤ්ඤාචරහිතතංසම්පයුත්තා ව විජ්ජාභාගිනො ව
ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනාති, ඤාණචරහිතතංසම්පයුත්තා ව
විපස්සනාභාවෙන පවත්තියං විජ්ජාභාගිනො, අඤ්ඤා න වත්තබ්බා.
රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකජවනවිත්තාති, පඤ්ඤාචරහිතතංසම්පයුත්තා ව
මනොමයිද්ධිභාවෙන ව පඤ්චාභිඤ්ඤාභාවෙන ව පවත්තියං විජ්ජාභාගිනො,
අඤ්ඤා න වත්තබ්බා. තත්ථ ද්වාදසාකුසලවිත්තාති, අවිජ්ජාචරහිතතංසම්පයුත්තා
ව අවිජ්ජාභාගිනොව, ඉධ පන අවිජ්ජා, සෙසවිත්තරූපනිබ්බානාති ව න වත්තබ්බාව.
වෙනසිකෙසු පන මොහඅජ්ජමඤ්ඤා න වත්තබ්බාව, සෙසා කුසලාබ්බාකතා සියා
විජ්ජාභාගිනො, සියා න වත්තබ්බා, තිජාතිකා ද්විධාපි න වත්තබ්බා ව. සෙසං
සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව. පඨමං.

පුන අනජ්ඣොත්ථරණවසෙන කිලෙසන්ධකාරං විද්ධංසෙතුං අසමත්ථතාය
විජ්ජු උපමා ඵතෙසන්ති විජ්ජුපමා, ආදිතො තිසු මග්ගෙසු ඤාණංව. නිස්සෙසං
විද්ධංසනසමත්ථතාය වජිරං උපමා ඵතෙසන්ති වජිරුපමා, අරහත්තමග්ගෙ ඤාණං.
යථා හි මෙසන්ධකාරෙ මග්ගපටිපන්නස්ස පටිච්ඡාදනඅන්ධකාරං විධමිත්වා විජ්ජුයා

උප්පන්නක්ඛණේ වාතුදිසා මග්ගා පාකටා භොන්ති, විජ්ජයා නිරුද්ධාය පුන
 අන්ධකාරො ඔත්ථරිත්වා මග්ගං පටිච්ඡාදෙති, එවං විපස්සනායානිකස්ස යථාසකං
 සච්චවිඡාදකකිලෙසන්ධකාරං විධමිත්වා තීසු මග්ගෙසු යථාක්කමං උප්පන්නෙසු
 චත්තාරි සච්චානි පාකටානි භොන්ති, තෙසු නිරුද්ධෙසු පුන
 අවසිට්ඨකිලෙසන්ධකාරො චතුසච්චං පටිච්ඡාදෙති, තස්මා තීසු මග්ගෙසු පඤ්ඤා
 විජ්ජපමා වුත්තා. යථා පන චජිරස්ස අභෙජ්ජො පාසාණො නාම නත්ථි, තඤ්ච
 නිස්සෙසතො චජිරං බෙපෙති, චජිරෙන ච ගතමග්ගෙ පාසාණස්ස පුන
 පාකතිකභාවො නත්ථි, එවං අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණස්ස අවජ්ඣකිලෙසො නාම නත්ථි,
 තඤ්ච නිස්සෙසතො අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණං බෙපෙති, තෙන ච බෙපිතෙ කිලෙසෙ
 අවසිට්ඨකිලෙසාභාවතො තස්ස පුන පච්චුදාවත්තනං නාම නත්ථි, තස්මා
 චතුත්ථමග්ගෙ පඤ්ඤා චජිරුපමා වුත්තා. පඤ්ඤා එව භෙත්ථ සියා විජ්ජපමා, සියා
 න චත්තබ්බා ච භොති. සෙසවෙනසිකචිත්තරූපනිබ්බානානි පන සබ්බානි න
 චත්තබ්බානෙව. දුතියං.

බාලෙසු ධීතත්තා, යත්ථ ධීතා තදුපවාරෙන බාලා, බාලකරත්තා වා බාලා,
 ද්වාදසාකුසලචිත්තානි. ඉධ පන අහිරිකඤ්ච අනොත්තප්පඤ්ච බාලා නාම.
 පණ්ඩිතෙසු ධීතත්තා පණ්ඩිතා, පණ්ඩිතකරත්තා වා පණ්ඩිතා, එකච්ඡති
 කුසලචිත්තානි. ඉධ පන හිරි ච ඔත්තප්පඤ්ච පණ්ඩිතා නාම.
 සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි න චත්තබ්බානි. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. තතියං.

කණ්ණාති කාලකා, චිත්තස්ස අපහස්සරභාවකරණා. සුක්කාති ඔදාතා,
 පහස්සරභාවකරණා. සෙසං සබ්බං බාලදුකසදිසමෙව. චතුත්ථං.

ඉධ චෙච සම්පරායෙ ච තපෙන්නීති තපනීයා. න තපනීයා අතපනීයා. සෙසං
 බාලදුකසදිසමෙව. පඤ්චමං.

“සිරිවඩ්ඪකො ධනවඩ්ඪකො” තිආදයො විය චචනමත්තමෙව අධිකාරං කත්වා
 පචත්තා අධිචචනා නාම. නාමධෙය්‍යන්ති තෙසං තෙසං ධම්මානං නාමානි. තානි
 චතුබ්බිධානි සාමඤ්ඤනාමං ගුණනාමං කිත්තිමනාමං ඔපපාතිකනාමන්ති. තත්ථ
 පයමකප්පිකෙසු මහාජනෙන සම්මන්ත්තිත්වා යපිතත්තා “මහාසම්මතො” ති
 රඤ්ඤො නාමන්ති එවරූපං සාමඤ්ඤනාමං නාම. “ධම්මකථිකො පංසුකුලිකො
 කාලො රස්සො” ති එවරූපං ගුණතො ආගතං, “භගවා අරහං
 සම්මාසම්බුද්ධො” තිආදීනිපි තථාගතස්ස අනෙකානි නාමසතානි ගුණනාමං නාම.
 යං පන ජාතස්ස කුමාරස්ස ඤාතකා කප්පෙත්වා පකප්පෙත්වා “අයං අසුකො
 නාමා” ති නාමං කරොන්ති, ඉදං කිත්තිමනාමං නාම. යා පන පුරිමපඤ්ඤත්ති
 අපරපඤ්ඤත්තියං නිපතති, සෙය්‍යාපීදං – පුරිමකප්පෙපි චන්දො චන්දො එව,
 එතරහිපි අනාගතෙපි චන්දො එව. තථා “සුරියො සමුද්දො පථවී රූපං වෙදනා
 සඤ්ඤා සඬබ්බා විඤ්ඤාණං නිබ්බාන” තිච්චමාදි ඔපපාතිකනාමං නාම. තානි
 පුන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති
 විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති

විජ්ජමානෙන විජ්ජමාන පඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමාන පඤ්ඤත්තිති එවං
නාම පඤ්ඤත්තිවසෙන ඡබ්බිධානි භොන්ති.

තත්ථ පරමත්ථතො උපලබ්භමානා යථාචුත්තද්වාසත්තතිවිධා නාමරූපධම්මා
විජ්ජමානා නාම, තෙසං පකාරෙහි ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති විජ්ජමාන පඤ්ඤත්ති
නාම, “චිත්තං එස්සො පථවී රූපං නිබ්බාන” න්ති ආදයො පරමත්ථවාචකා සද්දා.
උපාදිත්ත නාමරූපධම්මෙ පන උපාදාය පඤ්ඤත්තා
සත්තපුග්ගලඉත්ථිපුරිසදෙවමනුස්සති රච්ඡානාදිහෙදා, අනුපාදිත්ත රූපධම්මෙ
උපාදාය පඤ්ඤත්තා
භූමිපබ්බතරුක්ඛසකථචන්දසුරියනක්ඛත්තදිසාකාලකසිණාදිහෙදා ච පරමත්ථතො
අනුපලබ්භමානා අවිජ්ජමානා නාම, තෙසං පඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමාන පඤ්ඤත්ති නාම.
තථා “අත්තා භූමි” න්ති ආදයො අත්ථපඤ්ඤත්තිවාචකා සද්දා ච
චිත්තසන්තතිවණ්ණපගන්ති ආදි විජ්ජමානත්ථවාචකා සද්දා
විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමාන පඤ්ඤත්ති නාම. “පුරිසස්ස චිත්තං,
මෙසවණ්ණො” න්ති ආදියු අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමාන පඤ්ඤත්ති නාම. “චිත්තලහුතා
පථවීගන්ධො” න්ති ආදි විජ්ජමානෙන විජ්ජමාන පඤ්ඤත්ති නාම. “මනුස්සසරීරං
රුක්ඛසාධා” න්ති ආදි අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමාන පඤ්ඤත්ති නාම. එවං ඡබ්බිධාපි
චෙතා අධිජ්ජායං විඤ්ඤාපෙතුකාමතාචිත්තසමුට්ඨාපිතසවිඤ්ඤත්තිසද්දානුසාරෙන
ඤාතසඬකෙතස්ස සොතවිඤ්ඤාණවිථිඅනන්තරං උජ්ජන්තෙහි
මනොද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙහි “ඉමස්සෙදං නාම” න්ති අනෙකසද්දෙසු
එකත්තමාරොපෙත්වා චචත්ථාපිතා අත්ථාහිමුඛං නමනතො පකාරෙහි අත්ථස්ස
ඤාපනතො “නාමපඤ්ඤත්ති” නි වුවචන්ති, තෙසං අධිචචනානං පථා අත්ථා
අධිචචනපථා, සම්මුතිපරමත්ථහෙදා සබ්බෙ ධම්මා සද්දචචනීයසභාවා. ඡට්ඨං.

ඉතො පරං ද්වෙ දුකා අධිචචනදුකසදිසාව, කෙවලං පදත්ථමත්තමෙව විසෙසො.
තත්ථ අභිසඬ්ඛරොන්තිති සඬ්ඛාරාති එවං නිද්ධාරෙත්වා සහෙතුකං කත්වා
වුවචමානා නිරුත්ති නාම, “තක්කො චිත්තක්කො සඬ්ඛප්පො” නි එවං තෙන තෙන
පකාරෙන ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති නාම, යථාචුත්ත නාමපඤ්ඤත්තියොව. න හි
අධිචචනනිරුත්තිපඤ්ඤත්තිසු අත්ථතො කොච්චි හෙදො අත්ථි,
නිබ්බත්තිතිමිත්තහෙදදස්සනත්ථං පන තෙසං විභාගෙන පදත්ථො දස්සිතො. ඉමෙසු
ච තීසු දුකෙසු පඤ්ඤත්තිසහිතා සබ්බෙ ධම්මා ලබ්භන්ති, අනන්තරෙ නාමරූපදුකෙ
පඤ්ඤත්තිරහිතාති ඉමෙ චත්තාරො දුකා ඉමෙසු සුත්තන්තිකදුකෙසු නිජ්ජදෙසා,
සෙසා පන අට්ඨකිංසාපි සජ්ජදෙසාති චෙදිතබ්බා. සත්තමට්ඨමානි.

නාමකරණට්ඨෙත, නමනට්ඨෙත, නාමනට්ඨෙත ච නාමං,
අරූපක්ඛන්ධනිබ්බානානි. තානි හි සබ්බදාපි චෙදනා සඤ්ඤා සඬ්ඛාරා විඤ්ඤාණං
නිබ්බානන්ති ඔපපාතිකනාමවසෙන අත්තනො නාමං කරොන්තාව පවත්තන්ති
චන්දසුරියාදයො විය. න හි තෙසං සාමඤ්ඤගුණකිත්තිමවසෙන නාමකරණකිච්චං
අත්ථිති. එවං නාමකරණට්ඨෙත නාමං චෙදිතබ්බං. ආරම්මණාහිමුඛං පන
නමනට්ඨෙත, අඤ්ඤමඤ්ඤං තත්ථ නාමනට්ඨෙත ච චත්තාරො අරූපක්ඛන්ධාව

නාමං. නිබ්බානං පන ආරම්මණාධිපතිපච්චයනාය අත්තනි අනවජ්ජධම්මානං
නාමනට්ඨෙතෙව නාමං වෙදිතබ්බං. රුජ්ජනට්ඨෙන රූපං, රූපක්ඛන්ධො. නවමං.

අවිජ්ජාති දුක්ඛාදිපට්ඨිජාදකො සබ්බො මොහො. භවතණ්හාති
භවපත්ථනාවසෙන පවත්තො ලොහො. තථා අජ්ජවත්තො පනෙත්ථ ලොහො,
සෙසවෙනසිකචිත්තරූපනිබ්බානාති ච න චත්තබ්බාති. ඉතො පරං පන ඵලං
නවත්තබ්බවිභාගං අදස්සෙත්වා පදත්ථසරූපමත්තමෙව දස්සයිස්සාම,
දස්සිතාවසෙසා න චත්තබ්බාති ගහෙතබ්බා. දසමං.

භවො වුච්චති සස්සතං. “භවිස්සති අත්තා ච ලොකො චා”ති සස්සතවසෙන
උජ්ජජනකදිට්ඨි භවදිට්ඨි නාම. විභවො වුච්චති උච්ඡෙදො. “න භවිස්සති අත්තා ච
ලොකො චා”ති උච්ඡෙදවසෙන උජ්ජජනකදිට්ඨි විභවදිට්ඨි නාම. උභයෙනාපි
මිච්ඡාදිට්ඨි ගහිතා. තථා අනන්තරෙසුපි තීසු දුකෙසු. ඵකාදසමං.

බන්ධපඤ්චකං “අත්තා ච ලොකො චා”ති ගහෙත්වා “සස්සතො අත්තා ච
ලොකො චා”ති පවත්තා දිට්ඨි සස්සතදිට්ඨි නාම. තථා “උච්ඡිජ්ජස්සති”ති පවත්තා
දිට්ඨි උච්ඡෙදදිට්ඨි නාම. “අන්තවා”ති පවත්තා අන්තවාදිට්ඨි නාම. “අනන්තවා”ති
පවත්තා අනන්තවාදිට්ඨි නාම. පුබ්බන්තං අනුගතා බ්‍රහ්මජාලෙ වුත්තනයෙන
අතීතකොට්ඨාසං ආරම්මණං කත්වා පවත්තා අට්ඨාරසවිධා පුබ්බන්තානුදිට්ඨි නාම.
අපරන්තං අනුගතා තත්ථෙව ආගතනයෙන අනාගතකොට්ඨාසං ආරම්මණං කත්වා
පවත්තා චතුරත්තාලිසවිධා අපරන්තානුදිට්ඨි නාම. අයමෙත්ථ සඬබ්බෙපො,
විත්ථාරො පන බ්‍රහ්මජාලෙ (දී. නි. 1.28), තදට්ඨකථාය (දී. නි. අට්ඨ. 1.28) ච
වෙදිතබ්බො. ද්වාදසමතෙරසමවුද්දසමාති.

අහිරිකදුකං, හිරිදුකඤ්ච සුචිඤ්ඤායාමෙව. පඤ්චදසමසොළසමාති.

දුක්ඛං වචො ඵතස්මිං විජ්ජට්ඨකුලගාහිමිහි විපච්චනීකසාතෙ අනාදරෙ පුග්ගලෙති
දුබ්බවො, සහධම්මිකං දස්සෙත්වා ඔවදියමානෙ අනාදරකාරකො පුග්ගලො, තස්ස
කම්මං දොවචස්සං, තස්ස භාවො දොවචස්සතා, අනාදරවසෙන පවත්තා ද්වෙ
පටිසචිත්තා, තංසම්පයුත්තා ච. පාපා අස්සද්ධාදයො පුග්ගලො ඵතස්ස මිත්තාති
පාපමිත්තො, තස්ස භාවො පාපමිත්තතා, පාපපුග්ගලෙසු දළ්භහත්තිවසෙන,
කායචිත්තෙහි තංසෙවනාතන්නින්නතාවසෙන ච පවත්තාති අට්ඨ ලොභචිත්තාති.
සත්තරසමං.

සොචචස්සතා, කල්‍යාණමිත්තතා ච වුත්තපට්ඨකල්පෙන වෙදිතබ්බා.
අත්ථතො පන තථාපවත්තාති සහෙතුකකාමාවචරකුසලකිරියචිත්තාති. අට්ඨාරසමං.

පඤ්චසු, සත්තසු වා ආපත්තීසු කුසලභාවො ආපත්තිකුසලතා, සහ වත්ථුනා
තාසං ආපත්තීනං ආපජ්ජනපට්ඨිඡෙදජානනවසෙන පවත්තා
කාමාවචරජවනපඤ්ඤා. ආපත්තීහි වුට්ඨානෙ කුසලභාවො
ආපත්තිවුට්ඨානකුසලතා, වුට්ඨානවිධානෙන සද්ධිං.

ආපත්තිවුට්ඨානපරිච්ඡේදජානනවසෙන පවත්තා
යථාචුත්තචිත්තසම්පයුත්තපඤ්ඤාව. එකුනව්සතිමං.

සමාපජ්ජිතබ්බතො සමාපත්ති, තාසු ලොකියලොකුත්තරාසු
සවිතක්කසව්චාරාදීසු සමාපත්තීසු කුසලතා සමාපත්තිකුසලතා, සහ පරිකම්මෙන
අප්පනාපරිච්ඡේදජානනවසෙන පවත්තා පඤ්ඤා. සමාපත්තීහි වුට්ඨාන
කුසලභාවො සමාපත්තිවුට්ඨානකුසලතා, යථාපරිච්ඡින්නකාලෙයෙව තාහි
වුට්ඨානකපඤ්ඤා කාමාවචරජවනපඤ්ඤාව. වීසතිමං.

අට්ඨාරසසු ධාතුසු කුසලභාවො ධාතුකුසලතා,
සවනධාරණපටිවේධපච්චවේක්ඛණපඤ්ඤා. තාසඤ්ඤෙව ධාතූනං මනසිකාරෙ
කුසලභාවො මනසිකාරකුසලතා, තාසං සම්මසනපටිවේධපච්චවේක්ඛණපඤ්ඤා.
එස නයො ආයතනකුසලතායපි. තත්ථ හි සවනධාරණපච්චවේක්ඛණා කාමාවචරාව,
පටිවේධො ලොකුත්තරොව, සම්මසනං කාමාවචරලොකුත්තරං. අඤ්ඤමඤ්ඤං
පටිච්ච සහිතං ඵලං උප්පාදෙතීති පටිච්චසමුප්පාදො, අවිජ්ජාදීහි නිද්දිට්ඨො
පච්චයසමුහො, තස්මිං ද්වාදසඨගෙ අනුලොමපටිච්චසමුප්පාදෙ කුසලභාවො
පටිච්චසමුප්පාදකුසලතා, “ඉමිනා පච්චයෙන ඉදං හොති”ති ජානනවසෙන පවත්තා
ලොකියජවනපඤ්ඤාව. එකවිසතිමද්වාවිසතිමානි.

තිට්ඨති එත්ථ ඵලං තදායත්තචුත්තිතායාති යානං, කාරණං, තස්මිං යානෙ
කුසලතා යානකුසලතා. න යානෙ කුසලතා අට්ඨානකුසලතා. තෙව්විසතිමං.

උජුභාවො අප්පචො. මුදුභාවො මද්දචො. කායචිත්තුජුකතාමුදුකතාද්වයං.
චතුර්විසතිමං.

අධිවාසනසඬ්ඛාතා බමනං බන්ති, තථාපවත්තකාමාවචරජවනානි. පාපතො
සුට්ඨු ඔරතො විරතොති සොරතො, තස්ස භාවො සොරච්චං.
කායච්චිමනොසංවරසීලසඬ්ඛාතානි ලොකියලොකුත්තරජවනානි. පඤ්චවිසතිමං.

සම්මොදකපියවාදිතාසඬ්ඛාතො සබ්බලභාවො සාබ්බලාං, යථා පරෙහි සද්ධිං
අත්තනො ඡිද්දං විවරං න හොති, එවං ධම්මාමිසෙහි පටිසන්ථරණං පටිච්ඡාදනං
පටිසන්ථාරො. ආගන්තුකස්ස හි
පච්චුග්ගමනපත්තච්චරපටිග්ගහණආසනදානඛිජනපාදධොවනමක්ඛනාදිනා,
පානීයෙන ආපුච්ඡනෙන, කාලෙ ආගතස්ස යාගුආදීනං, විකාලෙ පානකාදීනඤ්ච
දානෙන, පුනදිවසෙ පිණ්ඩාය
වරණට්ඨානදස්සනපවෙසනනික්ඛමනකාලාරොචනාදිනා ව පබ්බජිතා,
ගහට්ඨානඤ්ච විනයෙ ආගතනයෙන යථානුරූපං ආමිසපටිසන්ථාරො කාතබ්බො.
ආගන්තුකං පන උපසඬ්ඛමිත්වා “තුම්හෙ කතරභාණකා”ති අපුච්ඡිත්වා
“ආවරියුපජ්ඣායා වො කතරං ගන්ථං වළඤ්ජෙන්නි”ති පුච්ඡිත්වා තස්ස විසයෙ
පඤ්ඤපුච්ඡනෙන සවෙ න සක්කොති, සයං කට්ඨත්වා දානෙන,

ධම්මකථනපඤ්ඤාවිස්සජ්ජනකම්මට්ඨානකථනකුක්කුච්චදිට්ඨිවිනෝදනාදිනා,
පරිවාසාදිවිනයකම්මකරණෙන, පබ්බාජනඋපසම්පදාදිනා ච ධම්මපටිසන්ථාරො
කාතබ්බො. අයමෙත්ථ සඬබ්බෙපො, විත්ථාරතො පනායං සද්ධිං
ආනිසංසදීපකවත්ථුහි අට්ඨසාලිනියං (ධ. ස. අට්ඨ. 1351) ඤාතබ්බො. එතස්මිං
දුට්ඨෙ පටිසන්ථාරෙ කුසලභාවො පටිසන්ථාරකුසලතා,
තථාපචත්තකාමාවචරජවනානි එව. ඡබ්බිසතිමං.

ඉන්ද්‍රියෙසු මනවිජට්ඨෙසු ආපාඨගතරූපාදීසු ආරම්මණෙසු නිමිත්තගහණාදිනා
ඉන්ද්‍රියසංවරහෙදසඬබ්බාතො අගුත්තද්වාරභාවො ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරතා.
පටිග්ගහණපරිභොගවසෙන භොජනෙ මත්තං අජානනභාවො භොජනෙ
අමත්තඤ්ඤතා, තථාපචත්තඅකුසලවිත්තානි. සත්තවිසතිමං.

අනන්තරදුකෙපි චුත්තපටිපක්ඛවසෙන කාමාවචරසහෙතුකකුසලකිරියවිත්තානි
වෙදිතබ්බානි. අට්ඨවිසතිමං.

සතිවිජ්ජවාසසඬබ්බාතො මුට්ඨසතිභාවො මුට්ඨස්සච්චං, සබ්බෙ අකුසලා ධම්මා,
අසම්පජානනභාවො අසම්පජඤ්ඤං, මොහො. එකුනතිංසතිමං.

අනන්තරදුකෙ චතුභූමිකා සතිපඤ්ඤාව චුත්තා. තිංසතිමං.

අප්පටිසඬබ්බාතො අප්පටිවානසඬබ්බාතො අකම්පියට්ඨෙන
යොනියොදස්සනසඬබ්බාතං පටිසඬබ්බානමෙව බලන්ති පටිසඬබ්බානබලං,
කාමාවචරපඤ්ඤාව. සත්තබොජ්ඣංසිගාදිභාවනාවසෙන පචත්තා චතුභූමකධම්මා
භාවනාබලං. එකතිංසතිමං.

පච්චනිකධම්මෙ සමෙතීති සමථො, සො තිව්ධො විත්තසමථො
අධිකරණසමථො සබ්බසඬබ්බාරසමථොති. තත්ථ ච පුබ්බභාගාසු අට්ඨසමාපත්තීසු
එකග්ගතා විත්තසමථො නාම, සම්මුඛාවිනයාදි සත්තවිධො අධිකරණසමථො නාම,
නිබ්බානං සබ්බසඬබ්බාරසමථො නාම. ඉධ පන චතුභූමකො සමාධි අධිප්පෙතො.
අනිච්චාදිවසෙන විවිධෙනාකාරෙන පස්සතීති විපස්සනා, ලොකියලොකුත්තරා
විපස්සනාපඤ්ඤාව. බාත්තිංසතිමං.

සමථොව තං ආකාරං ගහෙත්වා පුන පචත්තෙතබ්බස්ස සමථස්ස නිමිත්තන්ති
සමථනිමිත්තං. පග්ගාහනිමිත්තෙපි එසෙව නයො. චතුභූමකසමාධිවීරියානි එව.
තෙත්තිංසතිමං.

අනන්තරදුකෙපි වීරියසමාධි එව චුත්තා. චතුත්තිංසතිමං.

සීලවිනාසිකා අසංවරසඬබ්බාතා සීලස්ස විපත්තිති සීලවිපත්ති, තථාපචත්තා
අකුසලධම්මා. සම්මාදිට්ඨියා විපත්ති දිට්ඨිවිපත්ති, මිච්ඡාදිට්ඨි එව. පඤ්චතිංසතිමං.

සොරවිවමෙව සීලස්ස සම්පාදනතො සීලපරිපූරණතො සීලස්ස සම්පදාති
සීලසම්පදා. දිට්ඨිපාරිපූරිභූතං ඤාණමෙව දිට්ඨියා සම්පදාති දිට්ඨිසම්පදා. චතුභූමකා
සීලපඤ්ඤාව. තථා අනන්තරදුකෙපි. ඡත්තිංසතිමං.

විසුද්ධිභාවං සම්පත්තා සීලසංඛාරා සීලස්ස විසුද්ධි සීලවිසුද්ධි.
නිබ්බානසංඛාරං විසුද්ධිං පාපෙතුං සමත්ථා දස්සනසංඛාරා දිට්ඨියා විසුද්ධි
දිට්ඨිවිසුද්ධි. සත්තත්තිංසතිමං.

කම්මස්සකතාසච්චානුලොමිකමග්ගඵලසම්පයුත්තපඤ්ඤා දිට්ඨි විසුද්ධි නාම.
යථාදිට්ඨිස්ස තදනුරූපං පධානං යථාදිට්ඨිස්ස ච පධානං නාම. අට්ඨන්තිංසතිමං.

සංවෙගජනකාති ජාතිජරාඛ්‍යාධිමරණසංඛාරාති කාරණාති
සංවෙජනීයට්ඨානාති නාම, තෙසු ජාතිආදිපටිච්චසමුප්පන්නභයසංඛාරං සංවිජනං
සංවෙගො නාම, තථාපචත්තකුසලාදි ඵච. ඵචං සංවෙගජාතස්ස යොනිසො
උපායෙන පධානං සංවිග්ගස්ස යොනිසො පධානං, ලොකියලොකුත්තරවීරියමෙව.
ඵකුනචත්තාලීසතිමං.

කුසලධම්මපූරණෙ අසන්තුට්ඨිභාවො අසන්තුට්ඨිතා. යො පන දානං දත්ථා
තතො තෙන අසන්තුට්ඨො හුත්ථා සරණගමනං ආකච්චති, තතො පඤ්චසීලාදිං,
පබ්බජ්ජං, බුද්ධච්චනානං උග්ගණ්හනං, සමට්චිපස්සනං, තතො තෙනාපි
අසන්තුට්ඨො අනුක්කමෙන අරහත්තං ගණ්හාති, අයං අසන්තුට්ඨිතා කුසලෙසු
ධම්මෙසු. අධිකුසලධම්මානං භාවනාය උක්කණ්ඨමානො පධානං පටිචාපෙනි
නිවත්තාපෙනීති පටිචානි, න පටිචානි අප්පටිචානි, තස්ස භවො අප්පටිචානිතා.
අරහත්තං අප්පත්ථා පධානස්මිං අනිවත්තනතා අනොසක්කනතා,
තථාපචත්තලොකියලොකුත්තරකුසලා ධම්මා. චත්තාලීසතිමං.

විජානනතො විජ්ජා, පුබ්බෙනිවාසවුතූපපාතආසවක්ඛයඤාණාති. විමුච්චනතො
විමුත්ති, අට්ඨ සමාපත්තියො, නිබ්බානඤ්ච. අට්ඨ සමාපත්තියො හි ආරම්මණෙ
අධිමුච්චනතො, සයං වික්ඛම්භිතකිලෙසෙහි විමුච්චනට්ඨොන ච විමුත්තීති වුත්තා,
නිබ්බානං පන සබ්බකිලෙසෙහි අච්චන්තවිමුච්චනට්ඨොන. ඵකචත්තාලීසතිමං.

කිලෙසක්ඛයකරෙසු චතුසු අරියමග්ගෙසු ඤාණං බයෙ ඤාණං නාම.
පටිසන්ධිවසෙන අනුප්පාදභූතෙ තංතංග්ගඵජ්ඣකිලෙසානං
අනුප්පාදපරියොසානෙ උප්පන්නඅරියඵලෙ ඤාණං අනුප්පාදෙ ඤාණං නාම. සෙසං
සබ්බත්ථ සුවිඤ්ඤායාමෙව. ද්වාචත්තාලීසතිමං.

සුත්තන්තිකදුකමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මොහවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

ධම්මසංඛිග්ගිමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. විභවගමාතිකා

ඉදානි ධම්මසංඛිගමාතිකානන්තරං විභවගමාතිකාය අත්ථවණ්ණනා
අනුප්පත්තා. තස්සා පන -

අත්ථතො ධම්මභෙදෙන, විභවගනයදස්සනා;
පාළිමුත්තනයා වාපි, හොති සංවණ්ණනානායො.

සා පනෙසා අට්ඨාරසන්නං විභවගනං ආදිමිහි යපිතා අට්ඨාරසවිධා හොති -
ඛන්ධවිභවගමාතිකා-ආයතන-ධාතු-සච්ච-ඉන්ද්‍රිය-පච්චයාකාර-සතිපට්ඨාන-
සම්මප්පධාන-ඉද්ධිපාදබොජ්ඣංකධ-මග්ගඛිගක්කාන-අප්පමඤ්ඤා-සික්ඛාපද-
පටිසම්භිදා-ඤාණ-බුද්දකචන්ද්‍ර-ධම්මභදයවිභවගමාති

ඛන්ධවිභවගමාතිකත්ථවණ්ණනා

තත්ථ ආදිභූතාය ඛන්ධවිභවගමාතිකාය අත්ථතො තාව - පඤ්චක්ඛන්ධාති
එත්ථ පඤ්චාති ගණනපරිච්ඡේදො, තෙන න තතො හෙට්ඨා, න උද්ධන්ති දස්සෙති.
ඛන්ධාති පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. තත්‍රායං ඛන්ධ-සද්දො සම්බන්ධලෙසු යානෙසු
නිපතති රාසිමිහි ගුණෙ පණ්ණත්තියං රුළුභියන්ති. තත්ථ
“මහාඋදකක්ඛන්ධො”තිආදීසු (සං. නි. 5.1037; අ. නි. 4.51; 5.45; 6.37) හි
රාසිතො ඛන්ධො නාම. “සීලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධො”තිආදීසු (දී. නි. 3.355)
ගුණතො. “අද්දසා බො භගවා මහත්තං දාරුක්ඛන්ධ”තිආදීසු (සං. නි. 4.241)
පණ්ණත්තියො. “විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො”තිආදීසු (ධ. ස. 63) එකමපි
විත්තං රුළුභිතො ඛන්ධො නාම, ස්වායම්ධ රාසිතො අධිප්පෙතො. රාසට්ඨො හි
ඛන්ධ-සද්දො, කොට්ඨාසට්ඨොතිපි වත්තුං වට්ටති. ලොකස්මිං හි ඉණං ගහෙත්වා
චොදියමානා “ද්විහි ඛන්ධෙහි දස්සාම, තිහි ඛන්ධෙහි දස්සාම”ති වදන්ති, තස්මා
ඛන්ධොති කොට්ඨාසොති වුත්තං හොති. රූපක්ඛන්ධොති එත්ථ රූප්පතීති රූපං,
සීත්තණ්හාදිහි පසිද්ධාකාරොත රූප්පති සට්ඨියති, පිළියතීති අත්ථො. වුත්තං හෙතං
භගවතා -

“රූප්පතීති බො, භික්ඛවෙ, තස්මා රූපන්ති වුච්චති. කෙන රූප්පති?
සීතෙනපි රූප්පති, උණ්හෙනපි රූප්පති, ජීසව්ජායපි රූප්පති, පිපාසායපි
රූප්පති”තිආදි (සං. නි. 3.79).

රූපඤ්ච තං ඛන්ධො වාති රූපක්ඛන්ධො, රූපරාසි රූපකොට්ඨාසොති අත්ථො.
වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපි එසෙව නයොති අයං තාවෙන්ථ අත්ථතො සංවණ්ණනානායො.

ධම්මභෙදතො පනෙත්ථ හෙට්ඨා කුසලත්තිකෙ විභත්තා අතීතාදිභෙදහින්නා
සබ්බෙ රූපධම්මා රූපක්ඛන්ධො නාම. තවා චතුභුමකා වෙදනාසඤ්ඤායො
වෙදනාක්ඛන්ධො නාම, සඤ්ඤාක්ඛන්ධො නාම. වෙදනාසඤ්ඤා පන යිපෙත්වා

සෙසා එස්සාදයෝ පඤ්ඤාස චෙතසිකා සඬබ්බරක්ඛන්ධෝ නාම. පඤ්චස්ස ඛන්ධෙස්ස නිබ්බානමෙව අසඬගහිතං, උපාදානක්ඛන්ධෙස්ස පන සබ්බෙ ලොකුත්තරධම්මා. අයමෙව හි ඛන්ධෙහි උපාදානක්ඛන්ධානං විසෙසො. ඛන්ධා අවිසෙසනො චුත්තා, උපාදානක්ඛන්ධා සාසවොපාදානියභාවෙන විසෙසෙත්වා. ඉධ පන අවිසෙසෙන චුත්තත්තා නිබ්බානං යපෙත්වා අවිසෙසා සබ්බෙ ධම්මා සඬගහං ගච්ඡන්තිති අයං ධම්මහෙදනො සංවණ්ණනානයො.

විභඬගනයදස්සනාති විභඬගපාළියා ආගතඅත්ථනයදස්සනතො. විභඬගපාළියං හි සුත්තන්තභාජනීයං අභිධම්මභාජනීයං පඤ්භාපුච්ඡකන්ති තිහි නයෙහි ඛන්ධවිභඬගො විභත්තො. තථා ආයතනවිභඬගාදයො. කෙවලං හි ඉන්ද්‍රියවිභඬගෙ, සික්ඛාපදවිභඬගෙ ව සුත්තන්තභාජනීයං නත්ථී. පච්චයාකාරවිභඬගෙ පඤ්භාපුච්ඡකං නත්ථී. ඤාණවිභඬගාදීස්ස පන තිස්ස තයොපි නයා න සන්ති. තෙස්ස හි ඤාණවිභඬගො එකවිධතො පටියාය යාව දසවිධා විභත්තො, බුද්දකචත්ථුවිභඬගො එකවිධතො පටියාය යාව ද්වාසට්ඨිපහෙදා විභත්තො, ධම්මහදයවිභඬගො පන සබ්බසඬගහාදීහි දසහි වාරෙහි විභත්තො, තස්මා තෙසං තෙසං නයානං මුඛමත්තදස්සනවසෙන තත්ථ තත්ථ සංවණ්ණනා භවිස්සන්ති. තත්‍රිදං ඛන්ධවිභඬගෙ තිණ්ණං නයානං මුඛමත්තදස්සනං. සෙය්‍යථිදං – සුත්තන්තභාජනීයෙ තාව රූපක්ඛන්ධො –

“තත්ථ කතමො රූපක්ඛන්ධො? යං කිඤ්චි රූපං
අතිතානාගතපච්චුප්පන්තං අජ්ඣක්තං වා ඛනිද්ධා වා ඔළාරිකං වා සුබ්බමං වා
හීනං වා පණීතං වා යං දුරෙ සන්තිකෙ වා, තදෙකජ්ඣං අභිසඤ්ඤාහිත්වා
අභිසඬ්ඛිපිත්වා අයං චුච්චති රූපක්ඛන්ධො” ති (විභ. 2) –

එවං උද්දිසිත්වා විත්ථාරතො විභත්තො, තථා වෙදනාක්ඛන්ධාදයොපි. තත්ථ නියකජ්ඣක්තං නාම අජ්ඣක්තරූපං අජ්ඣක්තං නාම, තතො අඤ්ඤං පරපුග්ගලගතං, අවිඤ්ඤාණඤ්ච ඛනිද්ධා නාම, තථා වෙදනාදයොපි. පසාදවිසයරූපං පන ඔළාරිකං නාම, සෙසං සුබ්බමං නාම. අනිට්ඨරූපං හීනං නාම, ඉට්ඨරූපං පණීතං නාම.

නත්‍ර ඉට්ඨානිට්ඨං නාම පාටෙක්කං පටිවිභත්තං නාම නත්ථී, එකං එකච්චස්ස ඉට්ඨං හොති මනාපං, තදෙව අඤ්ඤස්ස ව අනිට්ඨං හොති. වත්ථාදීනි හි සුකරාදීනං නජ්ජියානි හොන්ති, න මනුස්සාදීනං, තෙසඤ්ච වත්ථාහරණාදීනි පියානි, න සුකරාදීනන්ති, තස්මා රූච්චසෙනෙව ඉට්ඨානිට්ඨතා ගහෙතබ්බා? න, ඉට්ඨානිට්ඨානං පාටෙක්කං විභත්තත්තා. කුසලකම්මජං හි කුසලවිපාකවිසයොව ඉට්ඨං නාම, අකුසලකම්මජං අකුසලවිපාකවිසයොව අනිට්ඨං නාම, සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන පන කොචි ඉට්ඨමෙව බුද්ධරූපාදිං ජවනක්ඛණෙ අනිට්ඨතො මනසි කරොති, අනිට්ඨඤ්ච නිරයග්ගිසත්ථවිසාදිං ඉට්ඨතො මනසි කරොති. ජවනෙහි එව විපල්ලාසභාවො, න විපාකෙහිති විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨං නියතං වෙදිතබ්බං.

සම්මොහවිනොදනියා පන විහඬිගට්ඨකථාය -

“සුඛසම්ප්ප්පං හි ගුප්තලලං චක්ඛුද්ධාරණානද්ධාරෙසු අනිට්ඨං,
කායද්ධාරෙ ඉට්ඨං භොති. චක්ඛවත්තිනො මණ්ණිකනෙන පොථියමානස්ස,
සුවණ්ණසුලෙ උත්තාසියමානස්ස ච මණ්ණිකනසුවණ්ණසුලානි චක්ඛුද්ධාරෙ
ඉට්ඨානි භොත්ති, කායද්ධාරෙ අනිට්ඨානි” ති (විහ. අට්ඨ. 6) -

එවං ද්ධාරවසෙන එකස්සෙව වත්ථුනො ඉට්ඨතා, අනිට්ඨතා ච චුත්තා. සා ච
එකක්ඛණෙන න යුත්තා එකකලාපගතභූතොපාදායරූපානං
එකසාමග්ගියමුප්පත්තිනො. න හි භූතෙසු අකුසලවසෙන අනිට්ඨෙසු
උප්පජ්ජන්තෙසු තදුපාදායරූපාදිකුසලෙන ඉට්ඨානි උප්පජ්ජන්ති, හින්තක්ඛණෙන
පන ඉට්ඨානි මණ්ණිකනාදීනි තෙහි පොථියමානස්ස අකුසලපච්චයෙන උතුනා
අනිට්ඨානි විපරිණමන්ති, කුසලපච්චයෙන අනිට්ඨානි ගුප්තලලාදීනි ඉට්ඨානීති, අයං
නො අත්තනොමති. එවං විහත්තෙසු ච ඉට්ඨානිට්ඨෙසු තං තං රූපං උපාදායුපාදාය
හීනං, පණ්ණිකඤ්ච දට්ඨබ්බං. සුඛමං පන රූපං දුරෙරූපං නාම, ඔළාරිකං
සන්තිකෙරූපං නාම. තං තං වා පන රූපං උපාදායුපාදාය රූපං දුරෙ සන්තිකෙ
දට්ඨබ්බං. සෙසං චුත්තනයමෙව.

වෙදනාදීසු පන අකුසලා වෙදනා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛමා. කුසලාකුසලා
ඔළාරිකා, අඛ්‍යාකතා සුඛමා. දුක්ඛා වෙදනා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛමා. සුඛදුක්ඛා වා
ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛමා. අසමාපන්නස්ස වා වෙදනා ඔළාරිකා, සමාපන්නස්ස සුඛමා.
සාසවා ඔළාරිකා, අනාසවා සුඛමා. තං තං වා පන වෙදනං උපාදායුපාදාය
ඔළාරිකසුඛමතා දට්ඨබ්බා. අකුසලා වෙදනා කුසලාඛ්‍යාකතාහි දුරෙ, තා ච තාය
දුරෙති එවං ජාතිසභාවපුග්ගලභූමිහෙදනො චුත්තනයෙන දුරෙවෙදනා දට්ඨබ්බා,
කුසලා වෙදනා කුසලාය සන්තිකෙති එවං ජාතිආදිසාමඤ්ඤතො සන්තිකෙවෙදනා
දට්ඨබ්බා. තං තං වා පන වෙදනං උපාදායුපාදාය වෙදනා දුරෙසන්තිකෙ දට්ඨබ්බා.
එවං සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීසුපි යථානුරූපං ඔළාරිකසුඛමතාදයො වෙදිතබ්බාති.
අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන විහඬිගපාළිඅට්ඨකථාසු (විහ. 8 ආදයො; විහ.
අට්ඨ. 8 ආදයො) ගහෙතබ්බොති අයං සුත්තන්තභාජනීයනායො.

අභිධම්මභාජනීයනයෙ රූපක්ඛන්ධස්ස තාව එකවිධාදිතො යාව එකාදස්විධා
රූපකණ්ඩෙ චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බා. වෙදනාක්ඛන්ධො පන එකවිධො
එස්සසම්පයුත්තො, දුට්ඨො සහෙතුකදුක්ඛවසෙන, තිට්ඨො කුසලත්තිකවසෙන,
චතුබ්බිධො චතුභූමකවසෙන, පඤ්චවිධො සභාවහෙදෙන, ඡබ්බිධො
ඡද්ධාරිකවසෙන, සත්තවිධො සත්තවිඤ්ඤාණසම්පයොගවසෙන, අට්ඨවිධො තෙසු
කායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං සුඛදුක්ඛවසෙන ද්විධා හින්දිත්වා, නවවිධො තෙසු
මනොවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං කුසලත්තිකවසෙන තිධා හින්දිත්වා, දසවිධො තෙසු
කායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං දුට්ඨා, මනොවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තඤ්ච තිධා
හින්දිත්වාති එවං සහෙතුකදුක්ඛමූලං පට්ඨමාරං වත්වා පුන කුසලත්තිකට්ඨානෙන
වෙදනාත්තිකපිත්තිකසනිදස්සනත්තිකවජ්ජිතෙ සබ්බත්තිකෙ යොජෙත්වා යාව

දසවිධා, අපරෙපි අවිධාරස වාරා වුත්තා. යථා චෙත්ථ සහෙතුකදුකමුලිකා
සබ්බත්තිකයොජනා, එවං හෙතුසම්පයුත්තදුකාදීසු අනුරූපදුකමුලිකාපි
සරණදුකපරියොසානා පච්චෙකං සබ්බත්තිකයොජනාපි චෙදිතබ්බාති අයං
දුකමුලකො යොජනාන යො. යථා ච එකෙකදුකෙන සබ්බත්තිකයොජනාවසෙන
දුකමුලකො න යො වුත්තො, එවං එකෙකත්තිකෙන යථානුරූපං
සබ්බදුකයොජනාවසෙන තිකමුලකො, තදුභයමිස්සකවසෙන උභතොවඩ්ඪනකො ච
න යො චෙදිතබ්බො. යථා චෙත්ථ චෙදනාක්ඛන්ධෙ, එවං සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීසුපි
යථාරහං දුකමුලකාදින යා චෙදිතබ්බාති අයං අභිධම්මභාජනීයන යො.

පඤ්භාපුච්ඡකන යෙ පන පඤ්චන්තං ඛන්ධානං කති කුසලා, කති අකුසලා, කති
අබ්‍යාකතා, කති සුඛාය චෙදනාය සම්පයුත්තා...පෙ.... කති සරණා, කති අරණාති?
රූපක්ඛන්ධො අබ්‍යාකතො, චත්තාරො ඛන්ධා සීයා කුසලා, සීයා අකුසලා, සීයා
අබ්‍යාකතා, රූපං, චෙදනා ච චෙදනාත්තිකෙ න චත්තබ්බො, සෙසා තිධාපි භොන්ති,
රූපං නෙව විපාකන විපාකධම්මධම්මං, සීයා උපාදින්නුපාදානීයං, සීයා
අනුපාදින්නුපාදානීයං, අසංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකං, සෙසා චත්තාරො ඛන්ධා තීභි
තිකෙහි තිධාපි භොන්ති. රූපං අවිතක්ක අවිචාරං, ත යො ඛන්ධා තිධාපි භොන්ති,
සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො තිධා ච න චත්තබ්බො ච. රූපං න චත්තබ්බං, චෙදනා සීයා
පීතිසහගතා, න චත්තබ්බො, ත යො තිධා ච න චත්තබ්බො ච. රූපං
නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බං, න දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බං හෙතුකං,
නෙවාච යගාමින අපචයගාමි, නෙව සෙබ්බං නාසෙබ්බං, පරිත්තං, සෙසා තිධාපි භොන්ති.
පරිත්තාරම්මණත්තිකෙ රූපං අනාරම්මණං, සෙසා තිධා ච න චත්තබ්බො ච. රූපං
මජ්ඣිමං, අනියතං, සෙසා තිධාපි. මග්ගාරම්මණත්තිකෙ ච රූපං අනාරම්මණං,
සෙසා තිධාපි චා න චත්තබ්බො. උප්පන්නාතීතත්තිකෙසු පඤ්චපි තිධා භොන්ති.
අතීතාරම්මණත්තිකෙ රූපං අනාරම්මණං, සෙසා තිධා ච න චත්තබ්බො ච.
අජ්ඣත්තත්තිකෙ පඤ්චපි තිධා භොන්ති. අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකෙ රූපං
අනාරම්මණං, සෙසා තිධාපි න චත්තබ්බො ච. චත්තාරො ඛන්ධා අනිදස්සන අජ්ජපට්ඨා,
රූපක්ඛන්ධො තිධාපි භොති.

චත්තාරො ඛන්ධා නහෙතු, සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො සීයා හෙතු, සීයා න හෙතු. රූපං
අහෙතුකං, හෙතුවිජ්ජයුත්තං, සෙසා ද්විධාපි. ත යො ඛන්ධා සීයා සහෙතුකා චෙව න
ච හෙතු, සීයා න චත්තබ්බො ච, සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො ද්විධා ච න චත්තබ්බො ච, රූපං න
චත්තබ්බමෙව. තථා අනන්තරදුකෙපි. රූපං නහෙතු අහෙතුකං, ත යො ද්විධාපි,
සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො ද්විධා ච න චත්තබ්බො ච. පඤ්චපි සජ්ජවිචයා, සඬ්ඛතා,
චත්තාරො අනිදස්සනා, අජ්ජපට්ඨා, රූපං ද්විධාපි. රූපං රූපී, සෙසා අරූපිනො. රූපං
ලොකීයං, සෙසා ද්විධාපි. පඤ්චපි කෙනවි විඤ්ඤෙය්‍යා, න ච කෙනවි විඤ්ඤෙය්‍යා
ච. චත්තාරො නො ආසවා, සඬ්ඛාරා ද්විධාපි, න චත්තබ්බො ච. රූපං සාසවො,
ආසව විජ්ජයුත්තො, සෙසා ද්විධාපි. රූපං සාසවා චෙව නො ච ආසවා, ත යො තථා ච
න චත්තබ්බො ච. සඬ්ඛාරො ද්විධා ච න චත්තබ්බො ච. රූපං න චත්තබ්බමෙව,
ත යො සීයා ආසව සම්පයුත්තා චෙව නො ච ආසවා, සීයා න චත්තබ්බො, සඬ්ඛාරො
ද්විධා ච න චත්තබ්බො ච. රූපං ආසව විජ්ජයුත්තං සාසවඤ්ච, සෙසා ද්විධා ච න

වත්තබ්බා ව. ඉමිනා නයෙන සංයොජනගොච්ඡකාදීසුපි යොජනා වෙදිතබ්බා. කෙවලං හි පරාමාසසම්පයුත්තදුකෙ රූපං පරාමාසවිජ්ජයුත්තං, තයො ද්විධාපි, සඬබාරො ද්විධාපි, දිට්ඨිවසෙන න වත්තබ්බො ව. තතියෙ එත්තකමෙව විසෙසො. රූපං අනාරම්මණං, සෙසා සාරම්මණා. විඤ්ඤාණං චිත්තං, සෙසා නො චිත්තා. තයො වෙනසිකා, ද්වෙ අවෙනසිකා. තයො චිත්තසම්පයුත්තා, රූපං චිත්තවිජ්ජයුත්තං. විඤ්ඤාණං න වත්තබ්බං. තථා චිත්තසංසට්ඨදුකෙපි. තයො චිත්තසමුට්ඨානා, විඤ්ඤාණං නො චිත්තසමුට්ඨානං. රූපං ද්විධාපි. තථා අනන්තරදුකද්වයෙපි. තයො චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානා, ද්වෙ නො චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානා. තථා අනන්තරදුකද්වයෙපි. විඤ්ඤාණං අජ්ඣත්තිකං, තයො බාහිරා, රූපං ද්විධාපි. වත්තාරො නො උපාදා. රූපං ද්විධාපි. පඤ්චපි සියා උපාදින්නා, සියා අනුපාදින්නා, නො උපාදානා.

කිලෙසගොච්ඡකො චුත්තනායොව. රූපං නෙවදස්සනෙනනභාවනාය පභාතබ්බං, සෙසා ද්විධාපි. එවං යාවපිතිදුකා යොජනා වෙදිතබ්බා.

රූපං න වෙදනා, න සුඛා, න සුඛසහගතා, සෙසා ද්විධාපි. තථා අනන්තරදුකෙපි. රූපං කාමාවචරං, සෙසා ද්විධාපි. එවං යාව සරණදුකා යොජනා වෙදිතබ්බා. අයං පඤ්ඤාපුච්ඡකනායො.

ඉමෙ පන නයා චිත්ථාරතො පාළිඅට්ඨකථාහි ඤාතබ්බා. අත්ථවිනිච්ඡයො ව නෙසං ධම්මසඬගණිමාතිකත්ථසංවණ්ණනාය චුත්තානුසාරෙන ඤාතබ්බො. ඉතො පරං අතිරෙකං අවත්වා අපුබ්බමෙව වණ්ණයිස්සාමාති අයං විභඬගනයදස්සනතො සංවණ්ණනානායො.

ඉදානි පනෙත්ථ –

කමතොනුනාධිකතො, දට්ඨබ්බසමහෙදතො;
පාළිමුත්තනායො ඤෙයොයා, ඛන්ධකොසල්ලමිච්ඡනා.

තත්ථ කමතොති එත්ථ උජ්ජත්තික්කමො පභානක්කමො පටිපත්තික්කමො භූමික්කමො දෙසනාක්කමොති ඛුච්චිධෙසු කමෙසු ඛන්ධානං දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති, න ඉතරෙ, අසම්භවා. අහෙදෙන හි පඤ්චසු ඛන්ධෙසු අත්තග්ගාහපතිතං වෙනෙයාජනං සමුහසනවිනිබ්බොගදස්සනෙන අත්තග්ගාහතො මොවෙතුකාමො භගවා හිතකාමො තස්ස තස්ස ජනස්ස සුඛග්ගහණත්ථං චක්ඛුආදීනං විසයභූතං ඔළාරිකං පයමං රූපක්ඛන්ධං දෙසෙසි, තතො ඉට්ඨානිට්ඨවිසයසංවෙදකං ඔළාරිකං වෙදනං, යං වෙදෙති, තං සඤ්ජානාතීති එවං වෙදනාවිසයස්ස ආකාරග්ගාහිකං සඤ්ඤං, සඤ්ඤාවසෙනාහිසඬබාරකෙ සඬබාරෙ, තෙසං වෙදනාදීනං නිස්සයාධිපතිභූතං විඤ්ඤාණන්ති අයං තාවෙත්ථ කමො.

අනුනාධිකතොති කස්මා පන භගවතා පඤ්චෙව ඛන්ධා චුත්තා අනුනා අනධිකාති? සබ්බසඬ්ඛතසභාගෙකසඬ්ඛගතො, අත්තත්තනියග්ගාහවත්ථුස්ස

එතප්පරමතො, අක්කෙසසසෙව තදවරොධතො. අනෙකප්පහෙදෙසු හි සඬ්ඛතමම්මෙසු සභාගවසෙන සඬ්ගය්හමානෙසු රූපං රූපසභාගෙකසඬ්ගහවසෙන එකො ඛන්ධො හොති, වෙදනා වෙදනාසභාගෙකසඬ්ගහවසෙන එකො ඛන්ධො හොති. එස නයො සක්කෙදිසුපි, තස්මා සබ්බසඬ්ඛතසභාගෙකසඬ්ගහතො පක්ඛෙව වුත්තා. එතපරමක්ඛෙතං අත්තත්තනියග්ගහවත්ථු, යදිදං රූපාදයො පක්ඛෙව, තස්මා අත්තත්තනියග්ගහවත්ථුස්ස එතපරමතොපි පක්ඛෙව වුත්තා. යෙපි වක්කෙසිලාදයො පක්ඛෙව ධම්මක්ඛන්ධා වුත්තා, තෙපි සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නත්තා එත්ථෙව අවරොධං ගච්ඡන්ති, තස්මා අක්කෙසං තදවරොධතොපි පක්ඛෙව වුත්තාති අයං අනුනාධිකතො.

දට්ඨබ්බසමහෙදතොති දට්ඨබ්බසමහෙදතො, උපමාහෙදතො ව. තත්ථ දට්ඨබ්බසමහෙදතො තාව පක්ඛෙවපාදානක්ඛන්ධා සාමක්කෙතො උක්ඛිත්තාසිකපච්චත්ථිකතො, භාරතො, බාදකතො, අනිච්චදුක්ඛඅත්තසඬ්ඛාතවධකතො ව දට්ඨබ්බො. විසෙසතො පන ඓශ්වරිණ්ඩං විය රූපං දට්ඨබ්බං, උදකබ්බෙබ්බෙමරිචිකකදලික්ඛන්ධමායා විය යථාක්කමං වෙදනාදයො දට්ඨබ්බො. යථා හි ඓශ්වරිණ්ඩො විමද්දාසහො, සො ව පත්තථාලකාදිඅත්ථං ගහිතොපි තමත්ථං න සාධෙති, හිජ්ජති, එවං රූපමිපි විමද්දාසහං, තක්ඛෙව සුභාදිවසෙන ගහිතමිපි න තථා තිට්ඨති, අසුභාදියෙව හොති.

යථා වා ඓශ්වරිණ්ඩො අනෙකසන්ධිසට්ඨතො බහුත්තං උදකසප්පාදිපාණකානං ආවාසො, ආදිතො වෙස බදරපක්කමත්තො හුත්වා අනුපුබ්බවඩ්ඪනකො උට්ඨිතමත්තොපි වෙස හිජ්ජති, ථොකං ගන්ත්වාපි, සමුද්දං පත්වා පන අවස්සමෙව හිජ්ජති, එවං රූපමිපි ඡිද්දාවඡිද්දං අනෙකසන්ධිසට්ඨතං අසිතිකිම්බුලොකිණ්ණං, ආදිතො වෙතං කලලමත්තං හුත්වා අනුපුබ්බවඩ්ඪනකං, කලලමත්තෙපි වෙතං හිජ්ජති, අබ්බදාදිභාවෙපි ආයුක්ඛයං පත්වා අවස්සමෙව හිජ්ජති. එවං ඓශ්වරිණ්ඩසදිසං දට්ඨබ්බං.

යථා පන බුබ්බුලො මුහුත්තරමණියො අගය්හුපගො න විරට්ඨිතිකොව, එවං වෙදනාපි. යථා ව බුබ්බුලො උදකතලං, උදකබ්න්දුං, උදකජල්ලකං සඬ්කඩ්ඪිත්වා පුටං කත්වා ගහණවාතක්ඛවාති වත්තාරි කාරණානි පටිච්ච උප්පජ්ජති, එවං වෙදනාපි වත්ථුං, ආරම්මණං, කිලෙසජල්ලං, එස්සසඬ්ඛට්ඨනක්ඛවාති වත්තාරි කාරණානි පටිච්ච උප්පජ්ජති සා බුබ්බුලසදිසා දට්ඨබ්බො.

යථා පන මරිචිකා ජලාසයාදිභාවෙන විජ්ජලමිහිකා, එවං සක්කෙසි නිච්චාදිභාවෙනාති මරිචිසදිසා දට්ඨබ්බො. යථා පන කදලික්ඛන්ධො අගය්හුපගො බහුවට්ඨිසමොධානො, එවං සඬ්ඛාරක්ඛන්ධොපි අගය්හුපගොනිච්චාදිසාරවිරහිතො, එස්සාදිබහුධම්මසමොධානො ව හොතිති සො කදලික්ඛන්ධසදිසො දට්ඨබ්බො. යථා පන මායා අසුචණ්ණරජනාදිරූපානිපි තථා ගාහාපෙත්වා මහාජනං වක්ඛෙති, එවං වික්කෙසමිපි අනිච්චාදිරූපං තෙනෙව විත්තෙන ආගච්ඡන්තං විය නිච්චාදිතො ව ගාහාපෙත්වා වක්ඛෙති තං මායාසදිසං දට්ඨබ්බං. වුත්තක්ඛෙව –

ධම්මභෙදනෝ පනෙත්ථ සබ්බමිපි විඤ්ඤාණං මනායතනං නාම.
 වෙතසිකසුබ්බමරූපනිබ්බානානි ධම්මායතනං නාම. සෙසානි සුවිඤ්ඤෙය්‍යානි.
 ඉමෙසු ච ආයතනෙසු අතීතාදිභෙදහින්තා, කාලවිනිමුත්තා ච ලොකීයලොකුත්තරා
 සබ්බෙ නාමරූපධම්මා, පඤ්ඤත්තියො ච සඬගහිතානි වෙදිතබ්බා. “ඡාති ද්විති
 ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සඬගහිතා” තිආදිවචනනො (ධාතු. 71)
 හි රූපාරූපලක්ඛණානං ඡාතිජරාහඬගානං සඬබාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතුසු
 සඬගහිතත්තා ඉතරාසම්පි පඤ්ඤත්තීනං යථාරහං තත්ථ සඬගහිතභාවො
 වෙදිතබ්බොති අයමෙත්ථ ධම්මභෙදො.

විභඬගනයනො පනෙත්ථ සුත්තන්තභාජනීයෙ තාව “චක්ඛුං අනිච්චං දුක්ඛං
 අනත්තා විපරිණාමධම්මං. රූපා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා විපරිණාමධම්මා...පෙ....
 ධම්මා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා විපරිණාමධම්මා” ති (විභ. 154) එව.
 විසයිවිසයායතනවසෙන ආයතනානි චුත්තානීති අයං සුත්තන්තභාජනීයනොයො.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන පසාදවිසයායතනානි තාව “තත්ථ කතමං චක්ඛායතනං?
 යං චක්ඛු චතුත්තං මහාභූතානං උපාදාය පසාදො” තිආදිනා (විභ. 156) රූපකණ්ඨෙ
 (ධ. ස. 597) චුත්තනයෙන විභත්තානි. මනායතනං පන එකවිධනො පටියාය
 යාවදසවිධා වෙදනාක්ඛන්ධො චුත්තනයෙන විභත්තං. ධම්මායතනං පන “තත්ථ
 කතමං ධම්මායතනං? වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඬබාරක්ඛන්ධො,
 යඤ්ච රූපං අනිදස්සනඅප්පට්ඨං ධම්මායතනපටියාපන්නං අසඬබතා ච ධාතු” ති
 (විභ. 167) උද්දිස්සිත්වා “තත්ථ කතමො වෙදනාක්ඛන්ධො” තිආදිනා (විභ. 167)
 වෙදනාක්ඛන්ධාදීසු චුත්තනයෙන විභත්තං. සුබ්බමරූපනිබ්බානානි රූපකණ්ඨෙ
 චුත්තනයානෙවාති අයං අභිධම්මභාජනීයනොයො.

පඤ්ඤාප්‍රච්ඡිකනයං පන ඉතො පරං විත්ථාරතො අදස්සෙත්වා තිකදුකානං
 ආදිඅන්තෙහි වෙච විසෙසත්ථදීපකෙහි ච තිකදුකෙහි යොජෙත්වා දස්සයිස්සාම,
 සෙසෙහිපි තිකදුකෙහි යොජනානොයො ඛන්ධො චුත්තනයෙන සක්කා ඤාතුන්ති.
 කථං ද්වාදසන්නං ආයතනානං කති කුසලා...පෙ.... කති අරණානි? දසායතනා
 අඛ්‍යාකතා, ද්වායතනා සියා කුසලා, සියා අකුසලා, සියා අඛ්‍යාකතා. වෙදනාත්තිකෙ
 දසායතනානි න චත්තබ්බානි, මනායතනං තිධාපි, ධම්මායතනං තිධා න
 චත්තබ්බඤ්ච...පෙ.... රූපායතනං සනිදස්සනඅප්පට්ඨං, නවායතනානි
 අනිදස්සනඅප්පට්ඨානි, මනායතනධම්මායතනානි අනිදස්සනඅප්පට්ඨානි,
 එකාදසායතනානි න හෙතු, ධම්මායතනං සියා හෙතු, සියා න හෙතු...පෙ....
 එකාදසායතනානි සප්පච්චයානි, ධම්මායතනං සියා සප්පච්චයං, සියා
 අප්පච්චයං...පෙ.... දසායතනානි රූපං, මනායතනං අරූපං, ධම්මායතනං
 ද්විධාපි...පෙ.... දසායතනානි අරණානි, ද්වායතනානි සියා සරණානි, සියා
 අරණානීති අයං පඤ්ඤාප්‍රච්ඡිකනයො.

ඉදානි පන –

කමතො තාවත්තතො ව, තෙසං දට්ඨබ්බහෙදතො;
පාළිමුත්තනයෙනෙත්ථ, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ කමතොති ඉධාපි දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති. අජ්ඣත්තිකෙසු හි ආයතනෙසු සනිදස්සනසප්පට්ඨිසව්සයත්තා චක්ඛායතනං පාකටන්ති පයමං දෙසිතං, තතො අනිදස්සනසප්පට්ඨිසයානි සොනායතනාදීනි. අථ වා දස්සනානුත්තරියසවනානුත්තරියහෙතුභාවතො බහුපකාරත්තා චක්ඛුසොනායතනානි පයමං දෙසිතානි, තතො සානායතනාදීනි තිණි, පඤ්චන්තමිපි පන ගොවරවිසයත්තා අන්තෙ මනායතනං, චක්ඛායතනාදීනං ගොවරත්තා තෙසං අනන්තරං රූපායතනාදීනි. අපිච විඤ්ඤාණුජ්ජත්තිකාරණවචන්ථානතොපි අයමෙතෙසං කමො වෙදිතබ්බො. චුත්තං හෙතං ‘චක්ඛුඤ්ඤා පටිච්ච රූපෙ ච උජ්ජජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.... මනඤ්ඤා පටිච්ච ධම්මෙ ච උජ්ජජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණං’ ත්ති (ම. නි. 3.421; සං. නි. 4.60, 113; මහානි. 107) අයං තාවෙත්ථ කමො.

තාවත්තතොති තාවභාවතො. ඉදං චුත්තං හොති – චක්ඛාදයොපි හි ධම්මා එව, එවං සති ධම්මායතනමිච්චෙව අවත්වා කස්මා ද්වාදසායතනානි චුත්තානීති වෙ? ඡවිඤ්ඤාණකායුජ්ජත්තියා ද්වාරාරම්මණවචන්ථානතො අයමෙතෙසං හෙදො හොතීති ද්වාදස චුත්තානි. චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථිපරියාපන්තස්ස හි විඤ්ඤාණකායස්ස චක්ඛායතනමෙව උජ්ජත්තිද්වාරං, රූපායතනමෙවාරම්මණං. තථා ඉතරානි ඉතරෙසං. ඡට්ඨස්ස පන භවභිගමනසඬ්ඛාතො මනායතනකදෙසොව උජ්ජත්තිද්වාරං, අසාධාරණඤ්ඤා ධම්මායතනං ආරම්මණන්ති. ඉති ඡන්තං විඤ්ඤාණකායානං උජ්ජත්තිද්වාරාරම්මණවචන්ථානතො ද්වාදස චුත්තානීති අයමෙත්ථ තාවත්තතා.

දට්ඨබ්බහෙදතොති එත්ථ පන සබ්බානි චෙතානි ආයතනානි අනාගමනතො, අනිග්ගමනතො ව දට්ඨබ්බානි. න හි තානි පුබ්බෙ උදයා කුතොපි ආගච්ඡන්ති, නපි උද්ධං වයා කුහිඤ්චි ගච්ඡන්ති, අථ බො පුබ්බෙ උදයා අප්පට්ඨෙද්ධසභාවානි උද්ධං වයා පරිහින්තසභාවානි, පුබ්බන්තාපරන්තවෙමජ්ඣෙ පච්චයායත්තචුත්තිතාය අවසානි පවත්තන්ති, තස්මා අනාගමනතො, අනිග්ගමනතො ව දට්ඨබ්බානි. තථා නිරිහතො, අබ්‍යාපාරතො ව. න හි චක්ඛුරූපාදීනං එවං හොති ‘අහො වත අම්භාකං සාමග්ගියං විඤ්ඤාණං නාම උජ්ජජ්ජෙය්‍යා’ ති, න ව තානි විඤ්ඤාණුජ්ජාදනත්ථං ද්වාරභාවෙන, වත්ථුභාවෙන, ආරම්මණභාවෙන වා බ්‍යාපාරමාපජ්ජන්ති, අථ බො ධම්මතාවෙසා යං චක්ඛුරූපාදියාමග්ගියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි සම්භවන්ති, තස්මා නිරිහතො, අබ්‍යාපාරතො ව දට්ඨබ්බානි. අපිච අජ්ඣත්තිකානි සුඤ්ඤා ගාමො විය දට්ඨබ්බානි ධූවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතත්තා, බාහිරානි ගාමසාතකවොරා විය. තථා අජ්ඣත්තිකානි ඡපාණකා විය දට්ඨබ්බානි, බාහිරානි තෙසං ගොවරා වියානි අයමෙත්ථ දට්ඨබ්බහෙදො. එවං පාළිමුත්තනයෙනෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

ආයතනවිභවගමාතිකත්වවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතු විභවගමාතිකත්වවණ්ණනා

ධාතු විභවගමාතිකාය පන අත්ථනො තාව – අට්ඨාරස ධාතුයොති එත්ථ විදහති, ධියනෙ, විධානං, විධියනෙ ඵතාය, එත්ථ වා ධියතීති ධාතු. ලොකියා හි ධාතුයො කාරණභාවෙන වචන්ථිතා. අනෙකප්පකාරං සංසාරදුක්ඛං විදහන්ති නිජ්ඣාදෙන්ති, සත්තෙහි ව ධියන්තෙ ධාරියන්ති, දුක්ඛවිධානමත්තමෙව චෙතා, ඵතාහි ව කාරණභූතාහි සංසාරදුක්ඛං සත්තෙහි අනුච්ඨියති, යථාවිහිතඤ්ච දුක්ඛං ඵතාස්ථෙව ධියති යපියතීති එතෙහි අත්ථෙහි යථාසම්භවං “ධාතුයො” ති වුච්චන්ති.

යථා වා සරීරසඬ්ඛාතස්ස සමුදායස්ස අවයවභූතෙසු රසසොණිතාදීසු අඤ්ඤමඤ්ඤං විසභාගලක්ඛණපට්ඨිනිතෙසු ධාතුසමඤ්ඤා, එවමෙතෙසුපි පඤ්චක්ඛන්ධසඬ්ඛාතස්ස අත්තභාවස්ස චක්ඛාදීසු ධාතුසමඤ්ඤා වෙදිතඛ්ඛා. ලොකියලොකුත්තරසාධාරණත්ථවසෙන පන අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තිති ධාතුයො. නිජ්ඣිවමත්තානමෙනං අධිවචනං, තස්මා යථාචුත්තෙනත්ථෙත චක්ඛු ව තං ධාතු වාති චක්ඛුධාතු. එවං සෙසෙසුපිති අයං තාවෙන්ථ පදන්ථො.

ධම්මහෙදනො පනෙන්ථ ආයතනෙසු චුත්තනයෙන වෙදිතඛ්ඛො. අපිව පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසම්පට්ඨිනිතද්වයවිඤ්ඤාණං මනොධාතු නාම. පඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුවජ්ජිතං පන සබ්බමිපි විඤ්ඤාණං මනොවිඤ්ඤාණධාතු නාම. සෙසං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

විභවගතයනො පනෙන්ථ සුත්තන්තභාජනීයෙ තාව – “පට්ඨිධාතු ආපො තෙජො වායො ආකාසවිඤ්ඤාණධාතු” ති ඡ ධාතුයො උද්දිසිත්වා ආදිතො පඤ්ච අජ්ඣාත්තිකඛාහිරවසෙන, පච්ඡිමා ව ඡ විඤ්ඤාණවසෙන විභත්තා, අපරාපි “සුඛධාතු දුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සපෙක්ඛාඅවිජ්ජාධාතු” ති ඡ ධාතුයො උද්දිසිත්වා තථා තථා විභත්තා, පුන අපරාපි “කාමධාතු ඛ්‍යාපාදවිහිංසානෙක්ඛම්මඅඛ්‍යාපාදඅවිහිංසාධාතු” ති ඡ ධාතුයො උද්දිසිත්වා, එවං තිහි ඡක්කෙහි පච්චෙකං තෙභූමකා අට්ඨාරස ධාතුයො සරූපනො, ලක්ඛණාභාරනො, නිස්සයවිසයපයොගවිනාභාවාදිතො ව චුත්තාති වෙදිතඛ්ඛාති අයං සුත්තන්තභාජනීයනයො.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන සරූපෙනෙව අට්ඨාරස ධාතුයො උද්දිසිත්වා පසාදවිසයධාතුයො ආයතනෙ චුත්තනයෙන විභත්තා, සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො පන –

“තත්ථ කතමා චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු? චක්ඛුඤ්ච පට්ඨිව රූපෙ ව උප්පජ්ජති චිත්තං...පෙ.... චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. අයං වුච්චති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු...පෙ.... කායවිඤ්ඤාණධාතු.

“තත්ථ කතමා මනොධාතු? චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා...පෙ....
කායවිඤ්ඤාණධාතුයා...පෙ.... නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති
චිත්තං...පෙ.... සබ්බධම්මෙසු වා පන පයමසමන්තාහාරො උප්පජ්ජති
චිත්තං...පෙ.... අයං වුච්චති මනොධාතු.

“තත්ථ කතමා ධම්මධාතු? වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො
සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො, යඤ්ච රූපං අනිදස්සනං අප්පට්ඨං
ධම්මායතනපරියාපන්නං, අසඬ්ඛතා ව ධාතු...පෙ.... අයං වුච්චති ධම්මධාතු.

“තත්ථ කතමා මනොවිඤ්ඤාණධාතු...පෙ.... මනොධාතුයාපි
උප්පජ්ජන්තවා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්තං...පෙ.... මනඤ්ච පටිච්ච
ධම්මෙ ව උප්පජ්ජති චිත්තං...පෙ.... අයං වුච්චති මනොවිඤ්ඤාණධාතු”ති
(විභ. 184) –

එවං විභත්තා. තත්ථ සබ්බධම්මෙසු වා පන පයමසමන්තාහාරොති එත්ථ
පඤ්චවිඤ්ඤාණවිසයෙසු සබ්බධම්මෙසුති එවං අත්ථො ගහෙතබ්බො.
මනොධාතුයාපි උප්පජ්ජන්තවා නිරුද්ධසමනන්තරාති එත්ථ පන පි-කාරො
සම්පිණ්ඩනත්ථො, තස්මා මනොධාතුයාපි
සන්තීරණවොට්ඨබ්බනාදිමනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපිති එවමත්ථො ගහෙතබ්බො.
මනඤ්ච පටිච්චාතිආදීසු මනොද්වාරෙ භවඬගමනඤ්චෙව
චතුමුකධම්මාරම්මණඤ්ච පටිච්ච සභාවජ්ජනකජවනං නිබ්බත්තනීති අත්ථො. අයං
අභිධම්මභාෂනීයනංයො.

පඤ්භාපුච්ඡකතයො පන අට්ඨාරසන්නං ධාතුනං කති කුසලා...පෙ.... කති
අරණාති? සොළස ධාතුයො අඛ්‍යාකතා, ද්වෙ ධාතුයො තිධාපි භොන්ති...පෙ.... දස
ධාතුයො නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා, පඤ්ච ධාතුයො විපාකා, මනොධාතු සියා
විපාකා, සියා නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා, ද්වෙ ධාතුයො තිධාපි භොන්ති. දස
ධාතුයො උපාදින්නුපාදානියා, සද්දධාතුයො අනුපාදින්නුපාදානියා, පඤ්ච ධාතුයො
සියා උපාදින්නුපාදානියා, සියා අනුපාදින්නුපාදානියා, ද්වෙ ධාතුයො තිධාපි...පෙ....
දස ධාතුයො සියා උප්පන්නා, සියා උප්පාදිනො, සද්දධාතු සියා උප්පන්නා, සියා
අනුප්පන්නා, සියා න චත්තබ්බා උප්පාදිනොති, ඡ ධාතුයො තිධාපි. ධම්මධාතු
තිධාව...පෙ.... රූපධාතු සනිදස්සනසප්පට්ඨා, නව ධාතුයො අනිදස්සනසප්පට්ඨා,
අට්ඨ ධාතුයො අනිදස්සනසප්පට්ඨා. සත්තරස ධාතුයො න භෙතු, ධම්මධාතු
ද්විධාව...පෙ.... සොළස ධාතුයො අරණා, ද්වෙ ධාතුයො ද්විධාපිති අයං
පඤ්භාපුච්ඡකතයො.

ඉදානි පනෙතාසං –

කමතාවත්තතො දට්ඨබ්බා, පච්චයානං විභාගතො;
ධාතූනම්ඨ විඤ්ඤෙය්‍යා, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ කමතො තාව ඉධාපි දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති. සො ච පනායං
හෙනුඵලානුපුබ්බවචත්ථානවසෙන චුත්තො. චක්ඛුධාතු රූපධාතූති ඉදං හි ද්වයං
හෙනු, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතූති ඉදං ඵලං. ඵචං සබ්බත්ථං. අයං තාවෙත්ථ කමො.

තාවත්තතො පන යා ඉධ සුත්තත්තභාජනීයෙ තිහි ඡක්කෙහි චුත්තා ධාතූයො
වෙච, තෙසු තෙසු සුත්තාහිධම්මපදෙසෙසු “ආභාධාතු...පෙ....
අනෙකධාතූනානාධාතුලොකො” තිආදිනා ආගතා චාති අඤ්ඤාපි බහුධාතූයො
දිස්සන්ති, තාසම්පි වසෙන පරිච්ඡෙදං අවත්වා කස්මා අට්ඨාරසෙව චුත්තාති?
තාසම්පි තදන්තොගධත්තා.

අපිච විජානනසභාවෙ විඤ්ඤාණෙ ජීවසඤ්ඤිතං තස්සා
චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිහෙදෙන අනෙකතං, චක්ඛුරූපාදිපච්චයායත්තචුත්තිතාය
අනිච්චතඤ්ච පකාසෙත්වා තස්මිං දීඝරත්තානුසයිතජීවසඤ්ඤාසමුහනනත්ථඤ්ච
අට්ඨාරසෙව චුත්තා. කිඤ්ච හියොයා – වෙනෙයාප්ඤාසයවසෙන ච. වෙනෙයා හි
අරූපමුල්ලො රූපමුල්ලො උභයමුල්ලොති තිවිධා භොන්ති. තෙසං තිණ්ණමිපි
යථාක්කමං නාතිසඬ්ඛෙපචිත්ථාරතො අරූපහෙදවිභාවිනී ඛන්ධදෙසනා,
රූපහෙදවිභාවිනී ආයතනදෙසනා, තදුභයහෙදවිභාවිනී ධාතුදෙසනා සප්පායාති
වෙනෙයාප්ඤාසයවසෙන අට්ඨාරසෙව චුත්තාති. චුත්තඤ්ච –

“සඬ්ඛෙපචිත්ථාරනායෙන තථා තථා හි,
ධම්මං පකාසයති එස යථා යථාස්ස;
සද්ධම්මතෙජවිහතං චිලයං බණෙන,
වෙනෙයාසත්තහදයෙසු තමො පයාති” ති. (විහ. අට්ඨ. 183);

අයමෙත්ථ තාවත්තතා.

දට්ඨබ්බතො පනෙතා සබ්බාපි සඬ්ඛතා ධාතූයො පුබ්බත්තාපරන්තවිචිත්තතො,
ධූවසුභසුඛත්තභාවසුඤ්ඤතො, පච්චයායත්තචුත්තිතො ච දට්ඨබ්බා. විසෙසතො
පනෙත්ථ හෙරිතලං විය චක්ඛුධාතු දට්ඨබ්බා, දණ්ඨො විය රූපධාතු, සද්දො විය
චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. තථා තිස්සොපි වෙනා යථාක්කමං ආදාසතලමුඛමුඛනිමිත්තාති
විය. තථා තිලයන්තචක්කතෙලාති විය, අධරාරණිඋත්තරාරණිඅග්ගී විය ච දට්ඨබ්බා.
එස නයො සොතධාතුආදීසුපි. මනොධාතු පන යථාසම්භවතො
චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදිතං පුරෙවරානුවරා විය දට්ඨබ්බා. ධම්මධාතූයං පන වෙදනා
සල්ලසුලම්ච, සඤ්ඤා රිත්තමුට්ඨී විය, සඬ්ඛාරා විසරුක්ඛම්ච, සුඛමරූපං ඛුරචක්කං
විය, අසඬ්ඛතා ධාතු ඛෙමන්තභූමි විය ච දට්ඨබ්බා, මනොවිඤ්ඤාණධාතු පන
මක්කටො විය, අස්සබ්ච්චිකො විය, යත්ථකාමනිපාතිතො වෙභාසක්ඛිත්තදණ්ඨො
විය, රඬ්ගනටො විය ච දට්ඨබ්බා. අයමෙත්ථ දට්ඨබ්බතා.

පච්චයානං විභාගතො පනෙත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතූයා චක්ඛු නිස්සයපච්චයො,
රූපං ආරම්මණපච්චයො, කිරියාමනොධාතු අනන්තරපච්චයො, තයො අරූපිනො
ඛන්ධා සහජාතපච්චයො. ඵචං සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි. මනොවිඤ්ඤාණධාතූයා පන

මනොධාතු අනන්තරපච්චයො, ධම්මධාතු ආරම්මණපච්චයො,
සම්පයුත්තනිස්සයසහජාතාදිපච්චයොති අයං පච්චයවිභාගො. එවං විඤ්ඤෙය්‍යො
පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

ධාතු විභවිතමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්ච විභවිතමාතිකත්ථවණ්ණනා

සච්ච විභවිතමාතිකාය පන අත්ථතො තාව – වත්තාරි අරියසච්චානීති එත්ථායං
සච්ච-සද්දො අනෙකෙසු අත්ථෙසු දිස්සති. සෙය්‍යථිදං – “සච්චං භණෙන න
කුජ්ඣෙය්‍යා” තිආදීසු (ධ. ප. 224) වාචාසච්චෙ. “සච්චෙ ඨිතා
සමණව්‍රාහ්මණා” තිආදීසු (ජා. 2.21.433) විරතිසච්චෙ. “කස්මා නු සච්චානි වදන්ති
නානා, පවාදියාසෙ කුසලාවදානා” තිආදීසු (සු. නි. 891) දිට්ඨිසච්චෙ. “එකං හි
සච්චං, න දුතියමත්ථි” තිආදීසු (සු. නි. 890) පරමත්ථසච්චෙ, නිබ්බානෙ චෙව
මග්ගෙ ව. “චතුත්තං අරියසච්චානං කති කුසලා” තිආදීසු (විභ. 216) අරියසච්චෙ.
ස්වායම්ධාපි අරියසච්චෙ වත්තති. කෙනට්ඨෙයන සච්චානි? තථට්ඨෙයන. කොයං
තථට්ඨෙයා නාම? යො පඤ්ඤාවක්ඛුනා උපපරික්ඛමානානං මායාව විපරිතො, මරීචිව
විසංවාදකො, තිත්ථියානං අත්ථා විය අනුපලබ්භමානසභාවො ව න හොති, අථ ඛො
බාධනප්පහවසන්තිනියානානභූතෙන තච්ඡාවිපරිතභූතභාවෙන අරියඤ්ඤාණස්ස
ගොචරො හොති. අයං තථට්ඨෙයා සච්චට්ඨෙයාති චෙදිතබ්බො. වුත්තඤ්ඤ –

“ඉති තච්ඡාවිපල්ලාසභූතභාවං චතුසුපි;
දුක්ඛාදීස්ථවිසෙසෙන, සච්චට්ඨං ආහු පණ්ඩිතා” ති (විභ. අට්ඨ. 189;
සාරත්ථ. ටී. මහාවග්ග 3.14).

අරියානි ව තානි සච්චානි වානි අරියසච්චානි. අරියානීති උත්තමානි,
අවිසංවාදකානීති අත්ථො. අරියෙහි බුද්ධාදීහි පටිච්ඡේදකිකබ්බානි සච්චානි, අරියස්ස
වා සම්මාසම්බුද්ධස්ස සන්තකානි සච්චානි තෙන උප්පාදිතත්තා, පකාසිතත්තා ව,
අරියභාවකරානි වා සච්චානි තෙසං අභිසම්බුද්ධත්තා අරියභාවසිද්ධිතොති
අරියසච්චානි. “දුක්ඛං අරියසච්ච” න්තිආදීසු පන දු-ඉති අයං සද්දො කුච්ඡිතෙ
දිස්සති. කුච්ඡිතං හි පුත්තං “දුපුත්තො” ති වදන්ති. බං-සද්දො පන තුච්ඡෙ. තුච්ඡං හි
ආකාසං “බ” න්ති වුච්චති. ඉදඤ්ඤ පයමසච්චං කුච්ඡිතං
අනෙකොපද්දවාධිට්ඨානතො, තුච්ඡං
බාලජනපරිකප්පිතධුච්ඡාසුඛත්තභාවවිරහිතතො, තස්මා කුච්ඡිතත්තා, තුච්ඡත්තා ව
“දුක්ඛ” න්ති වුච්චති. සං-ඉති ව අයං සද්දො “සමාගමො, සමෙත” න්තිආදීසු
සංයොගං දීපෙති. උ-ඉති අයං සද්දො “උප්පන්නං උදිත” න්තිආදීසු උප්පත්තිං. අය-
සද්දො පන කාරණං දීපෙති. ඉදඤ්ඤ දුතියසච්චං අවසෙසපච්චයසමායොගෙ සති
දුක්ඛස්සුප්පත්තිකාරණන්ති “දුක්ඛසමුදයො” ති වුච්චති.

තනියසව්වං පන යස්මා නි-සද්දො අභාවං, රොධ-සද්දො වාරකං දීපෙනි, තස්මා අභාවො ඵත්ථ, ඵතස්මිං වා අධිගතෙ සංසාරවාරකසඬ්ඛාතස්ස දුක්ඛනිරොධස්ස සබ්බගතිසුඤ්ඤත්තා, තප්පට්ඨකත්තා වාති “දුක්ඛනිරොධ”න්ති වුච්චති, දුක්ඛස්ස වා අනුප්පාදනිරොධපච්චයත්තා. චතුත්ථං පන යස්මා ඵතං දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති, සත්තං වා තං ගමයති ආරම්භණවසෙන තදභිමුඛත්තා, පටිපදා ව හොති දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා, තස්මා “දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා”ති වුච්චති.

අපිව දුක්ඛාදීනං චත්තාරො චත්තාරො අත්ථා විහත්තා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා, යෙ දුක්ඛාදීනි අභිසමෙන්නෙහි අභිසමෙතබ්බා. යථාහ –

“දුක්ඛස්ස පිළනට්ඨො සඬ්ඛතට්ඨො සන්තාපට්ඨො විපරිණාමට්ඨො, ඉමෙ චත්තාරො දුක්ඛස්ස දුක්ඛට්ඨා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා. සමුදයස්ස ආයුහනට්ඨො නිදානට්ඨො සංයොගට්ඨො පලිබොධට්ඨො ...පෙ.... නිරොධස්ස නිස්සරණට්ඨො විවෙකට්ඨො අසඬ්ඛතට්ඨො අමතට්ඨො...පෙ.... මග්ගස්ස නියානට්ඨො හෙත්වට්ඨො දස්සනට්ඨො ආධිපතෙය්‍යට්ඨො...පෙ.... අනඤ්ඤථා”ති (පටි. ම. 2.8).

ඵචං විහත්තානං චතුත්තං චතුත්තං අත්ථානං වසෙන දුක්ඛාදීනි වෙදිතබ්බානි. අයං තාවෙන්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදතො පන තණ්හාවජ්ජිතා සබ්බලොකියධම්මා, සංකිලෙසිකවජ්ජිතා වා දුක්ඛසව්වං නාම, තණ්හා පන සබ්බා අකුසලා වා ලොකියකුසලා වා ධම්මා සමුදයසව්වං නාම, නිබ්බානං නිරොධසව්වං නාම, ලොකුත්තරකුසලවිත්තසම්පයුත්තානි අට්ඨමග්ගඬ්ඛානි දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසව්වං නාම. ඉමෙහි පන මග්ගඬ්ඛෙහි සම්පයුත්තා විත්තවෙනසිකා ධම්මා වෙච සාමඤ්ඤඵලානි වෙන්ථ අසඬ්ඛනානිති වෙදිතබ්බානි. තානි හි “යදනිච්චං තං දුක්ඛ”න්ති (සං. නි. 3.15) වචනතො සඬ්ඛාරදුක්ඛසඬ්ඛනානිපි. යාය පරිඤ්ඤාය භගවති බ්‍රහ්මවරියං වුස්සති තථත්තෙන න හොන්ති, දුක්ඛං අරියසව්වන්ති න වුච්චන්ති, තානි යපෙත්වා සබ්බෙ ලොකියලොකුත්තරධම්මා සඬ්ඛනානි දට්ඨබ්බා. අයං ධම්මභෙදො.

විභඩ්ගනයතො පනෙන්ථ සුත්තන්තභාජනීයෙ දුක්ඛසව්වං තාව –

“තත්ථ කතමං දුක්ඛං අරියසව්වං? ජාතිපි දුක්ඛා, ජරාපි දුක්ඛා, මරණමපි දුක්ඛං, සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසාපි දුක්ඛා, අප්පියෙහි සම්පයොගො දුක්ඛො, පියෙහි විප්පයොගො දුක්ඛො, යම්පිච්ඡං න ලහති, තම්පි දුක්ඛං, සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා”ති (විභ. 190) –

උද්දිසිත්වා විහත්තං. තත්ථ දුක්ඛං තිව්ධං හොති දුක්ඛදුක්ඛං විපරිණාමදුක්ඛං සඬ්ඛාරදුක්ඛන්ති. තත්ථ දුක්ඛදුක්ඛං දුට්ඨං පරියායදුක්ඛං නිප්පරියායදුක්ඛන්ති. තත්ථ කායිකවෙනසිකදුක්ඛදොමනස්සවෙදනා නිප්පරියායදුක්ඛං නාම, තදවසෙසා

පන දුක්ඛදුක්ඛස්ස චත්ථුභූතා පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා පරියායදුක්ඛං නාම.
සුඛසොමනස්සවෙදනා විපරිණාමදුක්ඛං නාම. සබ්බෙ පන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා,
සබ්බසඬ්ඛතා වා සඬ්ඛාරදුක්ඛං නාම. ඉමෙසං තිණ්ණං දුක්ඛානං වසෙන යථායොගං
තීඝ්ඤ භවෙඤ්ඤ ජාතිආදීනං දුක්ඛදුක්ඛතා වෙදිතබ්බා. කාමභවස්මිං හි ජාති තාව සයං න
දුක්ඛා, අපායගතිමනුස්සගතිආදීඤ්ඤ පන නිරයග්ගිසන්තාපාදිමුලකං,
ගබ්භොක්කන්තිකාදිමුලකං, ජීසවිජාපිපාසාදිමුලකඤ්ඤ දුක්ඛං තස්ස සබ්බස්ස
කායිකචෙතසිකදුක්ඛස්ස චත්ථුභාවෙන පරියායතො දුක්ඛන්ති. තථා
ජරාමරණාදයොපි. කෙවලං ජරා කායදුබ්බලතාමුලස්ස, පුත්තදාරාදිපරිභවමුලස්ස ව,
මරණං පන මාරණන්තිකවෙදනාභූතස්ස, නිරයාදිගතිනිමිත්තදස්සනමුලස්ස ව
දුක්ඛස්ස චත්ථුභාවතො, සොකාදයො සොකාදිමුලස්ස කායිකචෙතසිකදුක්ඛස්ස
චත්ථුභාවත්තා වෙච සයං දුක්ඛත්තා ව දුක්ඛාති වෙදිතබ්බා.
විපරිණාමදුක්ඛසඬ්ඛාරදුක්ඛතා වෙසං පසිද්ධායෙව. එවං කාමභවෙ ජාතිආදීනං
තීහිපි දුක්ඛෙහි දුක්ඛතා වෙදිතබ්බා. රූපාරූපභවෙඤ්ඤ පන යස්මා
සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා න සන්ති, තස්මා තත්ථ ජාතිආදීනං
විපරිණාමදුක්ඛසඬ්ඛාරදුක්ඛවසෙන ව දුක්ඛතා වෙදිතබ්බා, න දුක්ඛදුක්ඛවසෙනාති
අයං දුක්ඛසච්චෙ නයො.

සමුදයසච්චං පන ‘‘කාමතණ්හා භවතණ්හා විභවතණ්හා’’ති (විභ. 203)
තත්තකමෙව උද්දිසිත්වා ‘‘සා බො පනෙසා තණ්හා කත්ථ උප්පජ්ජමානා
උප්පජ්ජති’’ති (විභ. 203) පුච්ඡිත්වා ඡන්තං ඡන්තං
ඉන්ද්‍රියවිසයවිඤ්ඤාණඵස්සවෙදනාසඤ්ඤාවෙනතාතණ්හාවිතක්කවිචාරානං
විසයභූතානං වසෙන තණ්හාය ‘‘එත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති’’ති
එවං උප්පත්තිං පකාසෙත්වා විත්ථාරතො විභත්තං.

නිරොධසච්චං පන ‘‘තස්සා එව තණ්හාය අසෙසවිරාගනිරොධො වාගො
පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයො’’ති (විභ. 204) වත්වා පුන ‘‘සා බො පනෙසා
තණ්හා කත්ථ නිරුජ්ඣමානා නිරුජ්ඣති’’ති (විභ. 204) පුච්ඡිත්වා සමුදයසච්චෙ
චුත්තඉන්ද්‍රියාදීනං වසෙන පටිලොමතො තණ්හාය නිරොධං පකාසෙත්වා
විත්ථාරතො විභත්තං. තත්ථ අසෙසවිරාගනිරොධොතිආදීනි පදානි
නිබ්බානවෙච්චනානි. නිබ්බානං හි ආගම්ම තණ්හා අසෙසා විරජ්ජති, නිරුජ්ඣති,
චජීයති, පටිනිස්සජ්ජීයති, මුච්චති, න අල්ලීයති, තස්මා ‘‘අසෙසවිරාගනිරොධො
වාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයො’’ති වුච්චති. එකමෙව හි නිබ්බානං, නාමානි
පනස්ස සබ්බසඬ්ඛතානං නාමපටිපක්ඛවසෙන අනෙකානි භොන්ති.

නනු පාටෙක්කං නිබ්බානං නාම තත්ථි, කිලෙසක්ඛයමත්තමෙව නිබ්බානං,
තෙනෙව ච තාඤ්ඤ තාඤ්ඤ සුත්තාහිධම්මදෙසනාඤ්ඤ ‘‘රාගක්ඛයො
දොසක්ඛයො’’තිආදීනා (සං. නි. 4.314) චුත්තන්ති වෙ? න, අරහත්තනිබ්බානානං
එකතාපජ්ජනතො. අරහත්තම්පි හි ‘‘යො බො, ආවුසො, රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො
මොහක්ඛයො, ඉදං වුච්චති අරහත්ත’’න්ති (සං. නි. 4.314) රාගාදීනං පරික්ඛයන්තෙ
උප්පන්නත්තා උපවාරෙන අරහත්තං රාගක්ඛයාදිභාවෙන වුච්චති, තථා රාගාදීනං

බයහෙතුක්තා නිබ්බානම්පි රාගක්ඛයාදිභාවෙන චුත්තන්ති ගහෙනබ්බං. ඉතරථා නිබ්බානස්ස බහුත්තං ආපජ්ජති රාගාදීනං බහුත්තං බයස්සාපි බහුත්තා. සබ්බකිලෙසානම්පි බයස්ස එකත්තෙන පයමමග්ගෙන දිට්ඨිආදීනං බයෙ සබ්බකිලෙසක්ඛයො ආපජ්ජති, ඔළාරිකත්තඤ්චස්ස සියා තිරච්ඡානානම්පි උප්පන්නරාගක්ඛයස්ස පාකටත්තෙන නිබ්බානප්පත්තිතො, ගොත්‍රභුක්ඛණ්ණෙපි ව රාගාදික්ඛයො හොති ගොත්‍රභුතො නිබ්බානච්ඡයත්තා, මග්ගස්ස පන නිබ්බානාරම්මණතාප්පසඬගො. න හි අත්තනා ඛෙපියමානකිලෙසක්ඛයමාරබ්භ මග්ගො උප්පජ්ජති, අභාවො චස්ස ආපජ්ජති රාගාදික්ඛයභූතස්ස පන අභාවස්ස පක්ඛවසෙන තුව්ඡරූපත්තා, තස්සාපි භාවත්තාභාවාච විචෙකලක්ඛණං න සියා, සඬබ්බතතා චස්ස සියා. න හි කදාචි උපලබ්භමානං අසඬබ්බතං භවිතුමරහති සබ්බෙසම්පි අහෙතුකත්තාපත්තිතො, සඬබ්බතත්තෙපි චස්ස න නිබ්බානත්තං උප්පත්තිජරාහඬගසමඬගිතාය දුක්ඛත්තා, තථා ව අභාවස්සාපි අභාවො, අනවට්ඨානඤ්ච බ්ණානම්පි රාගාදීනං පුන උප්පජ්ජනං යෙසං තෙසමෙව අභාවො අභාවස්ස විනට්ඨත්තා.

අපිච කාරණන්තරෙන වා භාවෙ උප්පන්නෙ රාගාදීනං න කාවි හානි හොති. න හි අඤ්ඤස්සුප්පත්තියං අඤ්ඤං විගච්ඡති. අභාවො භාවස්ස විරොධි, විරොධිසන්නිධානෙ ව ඉතරං විගච්ඡතීති චෙ? කිමිදං විගමනං නාම. යදි තම්පි භාවරූපං, සමානදොසතා චස්ස සියා අනවට්ඨානඤ්ච, න ව අත්ථසිද්ධි. යදි තුව්ඡරූපං, කිං පයමමෙවස්ස තුව්ඡරූපතාය උපගතාය දුරම්පි ගන්ත්වා උපගත්තබ්බාති සිද්ධා, රාගාදික්ඛයභූතස්ස නිබ්බානස්ස තුව්ඡරූපතාය අභාවො, න ව අභාවො එව නිබ්බානං. අතීතානාගතදොසානමභාවෙ නිබ්බානප්පත්තියා අභාවතො චත්තමානානඤ්ච අභාවො නාම. අභාවො නාම න කිලෙසවිගමමත්තො, අපි තු අනුප්පත්තිභාවෙන. අච්චන්තවිගමො නිබ්බානෙනාපි සම්පාදීයතීති චෙ? න, තස්ස කාරණභාවා. විපස්සනා කාරණමිති චෙ? න, අත්තාදිවිකප්පජනකසඬබ්බතධම්මදස්සනෙන විනා අත්තාදිවිකප්පභූතාය විපස්සනාය අනුප්පත්තිතො. යදි හි උප්පජ්ජෙය්‍ය, තාය සබ්බෙපි සත්තා විමුත්තා එව සියුං, නො ව කදාචි න පුච්ඡෙය්‍ය විරුද්ධධම්මදස්සනාභාවා. න හි දස්සනං විනා විකප්පො සම්භවති, න ව අත්තාති විකප්පජනකරූපාදිදස්සනමෙව තබ්බිරුද්ධවිකප්පජනකං හොති. බුද්ධානඤ්ච පරම්පරොපදෙසෙන රූපාදීසු විපස්සනාවිකප්පො උප්පජ්ජතීති චෙ? න, තෙසම්පි විරුද්ධදස්සනාභාවෙන විපස්සනාවිකප්පානුප්පත්තිතො. න හි යාදිසාය කාරණසාමග්ගියා යාදිසං කාරියං උප්පජ්ජති, තාදිසාය එව තබ්බිරුද්ධං උප්පජ්ජති අහෙතුකත්තප්පසඬගතො. න ව විරුද්ධදස්සනාභාවෙන එකස්ස විපස්සනාවිකප්පජනකසාමත්ථියාභාවතො තාදිසානං පරම්පරායපි තබ්බාවො, තදුපදෙසො ව සම්භවති. තිලක්ඛණුපදෙසනානන්තරිකතාය පන බුද්ධානං නිබ්බානසච්ඡිකිරියා සිද්ධි, තෙනෙවස්ස කිලෙසානමච්චන්තප්පභානස්ස, විපස්සනොපදෙසසාමත්ථියස්ස ව සිද්ධිති නිබ්බානමෙව තදුභයකාරණං, නාඤ්ඤන්ති ගහෙනබ්බං.

කස්මා පන නිබ්බානදස්සනෙන රාගාදීනං අවිචන්තප්පභානං, තිලක්ඛණඤ්ච හොති. න හි අඤ්ඤස්ස දස්සනෙන ඉතරරාගප්පභානං, තිලක්ඛණඤාණඤ්ච යුත්තන්ති? න, අසඬ්ඛතදස්සනෙන සඬ්ඛතස්ස වා දොසස්ස වා පාකටත්තා. දිට්ඨඅවිචන්තසුඛානං හි වට්ටසුඛෙ, තන්තිස්සයාරම්මණාදීසු ව සුඛාහිමානො, වට්ටාහිරති ව පභියති දිට්ඨපරතීරස්ස නාවිකස්ස නාවායෙකදෙසෙ සුඛාහිමානාහිරතියො විය. අපිච සඬ්ඛතධම්මෙසු අල්ලිනා රාගාදයො අසඬ්ඛතධම්මෙ සණ්ඨාතුං න සක්කොන්ති අග්ගික්ඛන්ධෙ විය මක්ඛිකා, ථලෙ විය ව ජලවරා, නිබ්බානදස්සනෙන පභීනදොසස්ස චිත්තස්ස යාථාවනො තෙසු සඬ්ඛතෙසු තිලක්ඛණදස්සනං සම්භවති හෙසජ්ජාලෙපෙන විහතකාවතිමිරාදිදොසස්ස චක්ඛුනො සටාදිරූපදස්සනං විය, දිට්ඨදොසෙසු චස්ස සඬ්ඛාරෙසු න පුන රාගාදීනමුප්පත්ති ඤාතා සුවිභාවෙ විය වච්චකූපෙති වෙදිතබ්බං.

කස්මා පන කෙසඤ්ච සත්තානං එව නිබ්බානසච්ඡිකිරියාසම්භවො, න සබ්බෙසන්ති? අනාදිබුද්ධපරම්පරොපදෙසසාපෙක්ඛත්තා, තෙසඤ්ච උපදෙසකානං සබ්බත්ථ සබ්බදා අභාවනො, සොතුනඤ්ච ඛණසම්පත්තියා අවිචන්තදුල්ලභත්තා, චක්කවාළානඤ්ච අනන්තත්තා, තස්මා කෙචි එව බුද්ධුප්පාදකාලෙ තිලක්ඛණොපදෙසලාභෙන නිබ්බානං සච්ඡිකරොන්ති, න සබ්බෙති ගහෙතබ්බං.

කථං පනෙත්ථ රාගාදීනං අවිචන්තවිගමො නිබ්බානෙන සාධියතීති? න තාව සො, අතීතානාගතානං තෙසමිදානි අභාවා, පුබ්බෙ ව තස්ස විජ්ජමානත්තා, චත්තමානානං සරසනිරොධනො. කථඤ්චස්ස තුව්ඡරූපස්ස නිබ්බානස්ස හෙතුත්තෙ යථාචුත්තදොසානමවසරොති වෙ? න, තස්ස භාවරූපත්තා. පුබ්බභාගපටිපත්තියා හි නිබ්බානමාරබ්භ අනුසයාජනනභාවෙන උප්පන්නමග්ගා එව කිලෙසානමනුප්පාදනිරොධො තදුප්පත්තියා ආයතිං උප්පජ්ජනාරහානං අනුප්පත්තිනො අග්ගිසන්තිධානෙ අඬ්ඤාජනකභාවෙන උප්පන්නසාලික්ඛන්ධස්ස ඛිජ්ජාභාවරූපතා විය. න හි අභාවො නාම කොචි පරමත්ථනො අත්ථි, යො කාරණෙන ජනියති තබ්බිරුද්ධක්ඛණුප්පාදනභාවොචුප්පාදනං අනෙකක්ඛණුප්පාදනෙන ඛන්ධකාරාභාවුප්පාදනං විය, තස්මා කිලෙසානං අනුප්පත්තිනිරොධසඬ්ඛතස්ස අරියමග්ගස්ස උපනිස්සයත්තා උපනිස්සයොපවාරෙන නිබ්බානං “අසෙසවිරාගනිරොධො” තිආදිනා චුත්තං. සරූපෙනෙව කස්මා න චුත්තන්ති වෙ? අභිසුබ්බත්තා, අනුපලද්ධපුබ්බත්තා ව, සුබ්බමතා චස්ස භගවතො අප්පොස්සුක්කතාවචනතො, අරියෙන චක්ඛුනා පස්සිතබ්බතො ව වෙදිතබ්බා.

එත්ථ පන පරවාදී ආහ – “නත්ථෙව නිබ්බානං අනුපලබ්භනීයතො” ති. න අනුපලබ්භනීයං තස්ස සිද්ධත්තා. උපලබ්භති හි තං තදනුරූපපටිපත්තියා අරියෙහි. අපිච නිබ්බානං නත්ථිති න චත්තබ්බං සබ්බෙසත්තානං විරුද්ධධම්මානං භාවෙන අපවග්ගාභාවප්පසඬ්ගතො. න ව තං යුත්තං උණ්භාදිපටිපක්ඛස්ස සිතාදිනො විය භවපටිපක්ඛස්ස නිබ්බානස්සපි අවස්සංභාවා. චුත්තඤ්ච –

“යථාපි උණ්හෙ විජ්ජන්තෙ, අපරං විජ්ජති සීතලං;
එවං තිව්ධග්ගි විජ්ජන්තෙ, නිබ්බානං ඉවජීතබ්බක”න්ති. (බු. වං. 2.11) –

ආදී. අවිචන්තනිරොධහෙතුනො විපස්සනොපදෙසස්ස දස්සනතො ච අත්ථෙව නිබ්බානං තං විනා තස්සාසම්භවතොති චුත්තොවායමත්ථො. තදෙනං පුරිමාය කොට්ඨා අභාවතො අප්පහවං, තතොව අපරාමරණං, නිව්වඤ්ච හොතීති අණුආදීනම්පි නිව්වභාවපත්ති නිබ්බානස්සෙව නිව්වත්තාති චෙ? න, භින්නාධිකරණත්තෙන හෙතුලක්ඛණස්සානුපපත්තිතො. අණුආදීනම්පි අසඬ්ඛතතා ඉති චෙ? න, අසඬ්ඛතතාසිද්ධිතො අසඬ්ඛතානඤ්චානෙකත්තානුපපත්තිතො. යදි හි අසඬ්ඛතං නාම භවෙය්‍ය, එකෙනෙව භවිතබ්බං දෙසකාලසභාවහෙදස්ස කාරණහෙදකත්තා, භින්නසභාවානම්පි අහෙතුකත්තෙ අනිප්පසඬ්ගතො.

සඬ්ඛතෙහි සභාවභින්නස්ස නිබ්බානස්ස කථං අහෙතුකතාති චෙ?
අසඬ්ඛතසභාවෙන සඬ්ඛතසභාවෙහි භින්නස්ස කාරණානපෙක්ඛත්තා.
අසඬ්ඛතත්තෙ හි සමානෙ භවසභාවහෙදො කාරණහෙදං සුවයති, තස්මා එකමෙව නිව්වං භවිතුමරහති, තඤ්ච යථාචුත්තයුත්තිතො, සබ්බඤ්ඤවචනතො ච පරමත්ථතො විජ්ජමානං නිබ්බානමෙව. චුත්තං හෙනං භගවතා “අත්ථී, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛත”න්ති (ඉතිවු. 43). අයං දුක්ඛනිරොධසච්චෙ නයො.

ඉතරං පන “සම්මාදිට්ඨී...පෙ.... සම්මාසමාධී”ති උද්දිසිත්වා විත්ථාරතො විහත්තං. විනිවජයො පනෙත්ථ මග්ගඬ්ගවිහඬ්ගෙ ආවි භවිස්සතීති අයං සුත්තන්තභාජනීයනයො.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන –

“චත්තාරි සච්චානි දුක්ඛං දුක්ඛසමුදයො දුක්ඛනිරොධො
දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා. තත්ථ තණ්හා දුක්ඛසමුදයො. අවසෙසා
සාසවධම්මා...පෙ.... දුක්ඛං. තණ්හාය පහානං දුක්ඛනිරොධො. අට්ඨඬ්ගිකො
මග්ගො දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා”ති (විහ. 206) –

චත්වා අට්ඨ මග්ගඬ්ගානි විත්ථාරතො නිද්දිසිත්වා “අවසෙසා ධම්මා
දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය සම්පයුත්තා”ති (විහ. 206 ආදයො) එවං පඨමචාරෙ
චත්තාරි සච්චානි විහත්තාති. තානි පුන අපරෙහිපි “තණ්හා, අවසෙසා ච කිලෙසා
සමුදයො, තථා තණ්හා, අවසෙසා ච කිලෙසා, අවසෙසා ච අකුසලා සමුදයො, තථා
තණ්හා, අවසෙසා ච කිලෙසා, අවසෙසා ච අකුසලා, තීණි ච කුසලමූලානි, සාසචානි
සමුදයො, තථා තණ්හා, අවසෙසා ච කිලෙසා, අවසෙසා ච අකුසලා, තීණි ච
කුසලමූලානි, සාසචානි, අවසෙසා ච සාසවකුසලධම්මා සමුදයො. අවසෙසා
සාසවධම්මා දුක්ඛං, තස්ස තස්ස සමුදයස්ස පහානං නිරොධො, අට්ඨඬ්ගිකො
මග්ගො පටිපදා”ති ඉමෙහි චාරෙහි විහත්තාති. තත්ථ “අරියසච්චානී”ති අචත්වා
නිප්පදෙසතො පච්චයසඬ්ඛාතං සමුදයං දස්සෙතුං “සච්චානී”ති චුත්තං.

අරියසච්චෙසු හි තණ්හාව සමුදයො, න ඉතරෙ. න ච කෙවලං තණ්හාව දුක්ඛං සමුදානෙති, අවසෙසා කුසලාකුසලාපි පච්චයං සමුදානෙන්තියෙවාති තෙපි සමුදයතො දස්සෙතුං ‘‘සච්චාති’’ත්වෙව චුත්තං. තතො පරං යස්මා අට්ඨභිගිකො මග්ගොව පටිපදාති. සම්පයුත්තා පන එස්සාදයො සබ්බෙපි ධම්මා පටිපදා ඵව, තස්මා තං නයං දස්සෙතුං සබ්බසඬ්ඨාහිකවාරෙපි සබ්බාති විහත්තාති. එත්ථ හි අරියධනානෙව සඬ්ඨාහිතාති. සෙසං සදිසමෙවාති අයං අභිධම්මභාෂනීයනයො.

පඤ්භාපුච්ඡකනයෙ පන චතුත්තං අරියසච්චාතං කති කුසලා...පෙ.... කති අරණා? සමුදයසච්චං අකුසලං, නිරොධසච්චං අබ්‍යාකතං, දුක්ඛසච්චං තිධාපි. සමුදයො සවිතක්කසච්චාරො, නිරොධො අවිතක්කඅච්චාරො, මග්ගො තිධාපි, දුක්ඛං තිධාපි, න චත්තබ්බං ව. තිණි සච්චාති අනිදස්සනඅප්පට්ඨානි, දුක්ඛං තිධාපි. සමුදයො හෙතු, නිරොධො න හෙතු, සෙසා ද්විධාපි. ද්වෙ සච්චාති ලොකියානි, මග්ගනිරොධා ලොකුත්තරා. සමුදයසච්චං සරණං, ද්වෙ සච්චාති අරණානි, දුක්ඛං ද්විධාපි. අයං පඤ්භාපුච්ඡකනයො. ඉදානි පනෙත්ථ –

කමතොනුනාධිකතො, ලක්ඛණාදීහි සුඤ්ඤතො;
ඤාණකිච්චොපමා ඤෙයොයා, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ කමතො තාව ඉධාපි දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති. එත්ථ ඔලාරිකත්තා, සබ්බසත්තසාධාරණත්තා ච සුච්ඤ්ඤෙයාන්ති දුක්ඛසච්චං පයමං චුත්තං, තතො තස්සෙව හෙතුදස්සනත්ථං සමුදයසච්චං, තතො ‘‘හෙතූනිරොධා භවනිරොධො’’ති ඤාපනත්ථං නිරොධසච්චං, තදධිගමුපායදස්සනත්ථං අන්තෙ මග්ගසච්චං. භවසුඤ්ඤාදගධිතානං සංවෙගජනනත්ථං පයමං දුක්ඛමාහ, තතො ‘‘භවං නෙව අහෙතුකං ආගච්ඡති, න ඉස්සරනිම්මානාදිනා හොති, ඉතො පන හොති’’ති ඤාපනත්ථං සමුදයසච්චං, තතො සහෙතුකෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා සංවිග්ගමානසානං තන්තිස්සරණදස්සනෙන අස්සාසජනනත්ථං නිරොධං, තතො නිරොධසම්පාපකං මග්ගන්ති අයමෙත්ථ කමො.

අනුනාධිකතො පන කස්මා චත්තාරි ඵව සච්චාතීති වෙ? තතො අඤ්ඤස්ස අසම්භවතො, අඤ්ඤතරස්ස ච අනපනෙයානො. අපිච පචත්තිමාවික්ඛන්තො භගවා සහෙතුකං ආචික්ඛති, නිචත්තිඤ්ච සඋපායං. ඉති පචත්තිනිචත්තිතදුභයහෙතුනං එතපරමතො චත්තාරි ඵව චුත්තානීති අයමෙත්ථානුනාධිකතො.

ලක්ඛණාදීහි පනෙත්ථ ලක්ඛණතො බාධනලක්ඛණං දුක්ඛසච්චං, සන්තාපනරසං, පචත්තිපච්චුපට්ඨානං. පභවලක්ඛණං සමුදයසච්චං, අනුපච්ඡෙදකරණරසං, පලිබොධපච්චුපට්ඨානං. සන්තිලක්ඛණං නිරොධසච්චං, අච්චුතිරසං, අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං. නියානලක්ඛණං මග්ගසච්චං, කිලෙසපහානකරණරසං, වුට්ඨානපච්චුපට්ඨානං. අපිච පචත්තිපචත්තකනිචත්තිනිචත්තකලක්ඛණානි පටිපාටියා, තථා සඬ්ඨතතණ්හාඅසඬ්ඨතදස්සනලක්ඛණානි වාති ඉමානෙත්ථ ලක්ඛණානි.

සුඤ්ඤතො පනෙනානි යථාක්කමං වෙදකකාරකනිබ්බුතගමකාභාවතො
සුඤ්ඤානි. චුත්තඤ්ඤං -

“දුක්ඛමෙව හි, න කොච්ඡ දුක්ඛිතො,
කාරකො න, කිරියාව විජ්ජති;
අත්ථි නිබ්බුති, න නිබ්බුතො පුමා,
මග්ගමත්ථි, ගමකො න විජ්ජති” ති. (විහ. අට්ඨ. 189);

අථ වා -

ධුවසුභසුඛත්තසුඤ්ඤං,
පුරිමද්වයමත්තසුඤ්ඤමමතපදං;
ධුවසුභසුඛඅත්තවිරහිතො,
මග්ගො ඉති සුඤ්ඤතො තෙසු. (විහ. අට්ඨ. 189);

නිරොධසුඤ්ඤානි වා තීණි. නිරොධො ව සෙසත්තයසුඤ්ඤො. ඵලසුඤ්ඤො වා
හෙත්ථ හෙතු සමුදයමග්ගෙසු දුක්ඛනිරොධානං අභාවා පකතිවාදීනං පකති විය.
හෙතුසුඤ්ඤඤං ඵලං දුක්ඛසමුදයානං, නිරොධමග්ගානඤ්ඤං අසමවායා, න
හෙතුසමචේතං හෙතුඵලං. හෙතුඵලසමවායවාදීනං ද්විඅණුකාදීනි වියාති අයමෙත්ථ
සුඤ්ඤතා.

ඤාණකිච්චතොති ඵත්ථ දුට්ඨං සච්චඤාණං අනුබොධඤාණං,
පටිච්චෙධඤාණඤ්ඤං. තත්ථ අනුබොධඤාණං ලොකියං, තං අනුස්සවාදිවසෙන
නිරොධෙ, මග්ගෙ ව පවත්නති. පටිච්චෙධඤාණං ලොකුත්තරං, තං
සච්චාවබොධපටිපක්ඛනිලෙසෙ ඛෙපෙත්තං නිරොධමාරම්මණං කත්වා කිච්චතො
චත්තාරිපි සච්චානි පටිවිජ්ඣති. යං පනෙතං ලොකියං, තත්ථ දුක්ඛඤාණං
පරිශුද්ධානාභිභවනවසෙන පවත්තමානං සක්කායදිට්ඨිං නිවත්තෙති, සමුදයඤාණං
උච්ඡේදදිට්ඨිං, නිරොධඤාණං සස්සතදිට්ඨිං, මග්ගඤාණං අකිරියදිට්ඨිං.
දුක්ඛඤාණං වා තෙසු ධුවසුභසුඛත්තභාවරහිතෙසු ඛන්ධෙසු
ධුවසුභසුඛත්තභාවසඤ්ඤාසංඛිතං ඵලෙ විජ්ජට්ඨන්ති, සමුදයඤාණං
“ඉස්සරපධානකාලසභාවාදීහි ලොකො පවත්නති” ති අකාරණ
කාරණාභිමානස්පවත්තං හෙතුම්හි විජ්ජට්ඨන්ති, නිරොධඤාණං අරූපලොකාදීසු
අපවග්ගග්ගාහභූතං නිරොධෙ විජ්ජට්ඨන්ති, මග්ගඤාණං
කාමසුඛල්ලිකඅත්තකිලමථානුයොගජ්ජහෙදෙ අවිසුද්ධිමග්ගෙ
විසුද්ධිමග්ගග්ගාහවසෙන පවත්තං උපායෙ විජ්ජට්ඨන්ති නිවත්තෙති. ඉදමෙත්ථ
ඤාණකිච්චං.

උපමානො පනෙත්ථ භාරො විය හි දුක්ඛසච්චං දට්ඨබ්බං, භාරාදානම්ච
සමුදයසච්චං, භාරනික්ඛෙපනම්ච නිරොධසච්චං, භාරනික්ඛෙපනුපායො විය
මග්ගසච්චං. අපිච රොගතන්තිදානතදුපසමහෙසජ්ජෙහි,
ඔරිමතීරමහොසපාරිමතීරතං සම්පාපකොපායෙහි වාති ඵචමාදීහි යථාක්කමං.

යොජෙත්වාපි එතානි උපමානො වෙදිතබ්බානි. අයමෙත්ථ උපමා. එවං ඤෙය්‍යා පාළිමුත්තවිනිවිජයො.

සච්චිහඬගමානිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියවිහඬගමානිකත්ථවණ්ණනා

ඉන්ද්‍රියවිහඬගමානිකාය පන අත්ථනො තාව – ද්වාවිසති ඉන්ද්‍රියානීනි එත්ථ ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ඉන්ද්‍රියානි. කො පනෙස ඉන්ද්‍රියට්ඨො නාමානි? ඉන්ද්‍රියට්ඨගට්ඨො, ඉන්ද්‍රියෙසිතට්ඨො, ඉන්ද්‍රියට්ඨට්ඨො, ඉන්ද්‍රියට්ඨට්ඨො, ඉන්ද්‍රියට්ඨට්ඨො ව, සො සබ්බොපි ඉධ යථායොගං යුජ්ජති. කුසලාකුසලං කම්මං ඉන්ද්‍රො නාම කම්මෙසු කස්සච ඉස්සරියාභාවතො, තෙනෙවෙත්ථ කම්මසඤ්ජනිතානි තාව ඉන්ද්‍රියානි අත්තනො ජනකකම්මං උල්ලිඬගෙන්ති, තෙන ව සිට්ඨානීනි ඉන්ද්‍රියට්ඨගට්ඨො, ඉන්ද්‍රියට්ඨට්ඨො ව ඉන්ද්‍රියානි. සම්මාසම්බුද්ධො පන පරමිස්සරියාභාවතො ඉන්ද්‍රො, තතො සබ්බානිපෙතානි ඉන්ද්‍රියානි භගවතා යථාභූතතො පකාසිතානි, අභිසම්බුද්ධානි වානි ඉන්ද්‍රියෙසිතට්ඨො, ඉන්ද්‍රියට්ඨට්ඨො ව ඉන්ද්‍රියානි. තෙනෙව භගවතා කානිචි ගොචරාසෙවනාය, කානිචි භාවනාසෙවනාය සෙවිතානීනි ඉන්ද්‍රියට්ඨට්ඨොපි ඉන්ද්‍රියානි. අපිච ආධිපච්චසඬ්ඛාතෙන ඉස්සරියට්ඨොපි එතානි ඉන්ද්‍රියානි.

චක්ඛන්ද්‍රියන්තිආදීසු චක්ඛාදීනං පදත්ථො හෙට්ඨා පකාසිතො. පච්ඡිමෙසු පන තීසු පුබ්බභාගෙ අනඤ්ඤාතං අමතං පදං, චතුසච්චධම්මං වා ජානිස්සාමීති එවං පටිපත්තස්ස උප්පජ්ජනතො, ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ව අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං. ආජානනතො අඤ්ඤා එව ඉන්ද්‍රියන්ති අඤ්ඤින්ද්‍රියං. අඤ්ඤාතාවිතො චතුසු සච්චෙසු නිට්ඨිතඤ්ඤාණකිච්චස්ස බිණ්ණසචස්ස ඉන්ද්‍රියන්ති අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං. තත්ථ ව පසාදින්ද්‍රියානන්තරං චක්ඛවිඤ්ඤාණාදිචීචිත්තජ්ජවත්තියං රූපාදීනං නියතභාවස්ස, අත්තනො තික්ඛමන්දනානුචිධානස්ස ව ආපාදනතො ආධිපච්චං වෙදිතබ්බං. මනින්ද්‍රියාදීනං පන අත්තනො අත්තනො විජානනාදිලක්ඛණෙ ආධිපච්චං වෙදිතබ්බං. සෙසං සුචඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මහෙදතො පනෙත්ථ ජීවිතින්ද්‍රියං රූපාරූපවසෙන ද්විධා. සුඛින්ද්‍රියාදීනි පඤ්ච වෙදනාභාවතො එකධම්මො, තථා පඤ්ඤින්ද්‍රියාදීනි චත්තාරි අමොභභාවතො. සෙසානි පන ඉන්ද්‍රියානි එකෙකධම්මා එවානි එවං පරමත්ථනො සොළස ධම්මාව ද්වාවිසතින්ද්‍රියභාවෙන දෙසිතානි. සෙසානි පනෙත්ථ චෙතසිකරූපනිබ්බානානි අසඬ්ඛිතානීනි අයං ධම්මහෙදො.

විහඬගනයතො පනෙත්ථ සුත්තන්තභාජනීයං නාම න ගහිතං. කස්මා? සුත්තන්තෙ ඉමාය පටිපාටියා ද්වාවිසතියා ඉන්ද්‍රියානං අනාගතත්තා. සුත්තන්තස්මිං හි කත්ථවි ද්වෙ ඉන්ද්‍රියානි කටීතානි, කත්ථවි තිණි, කත්ථවි පඤ්ච, එවං පන නිරන්තරං ද්වාවිසති ආගතානි නාම නත්ථි. අභිධම්මභාජනීයෙපි විසෙසො නත්ථි.

පඤ්භාප්‍රච්ඡක්කනයෙ පන ද්වාවිසතියා ඉන්ද්‍රියානං කති කුසලා...පෙ.... කති අරණාති? අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං කුසලං, දොමනස්සින්ද්‍රියං අකුසලං, සද්ධාසතිපඤ්ඤාඅඤ්ඤින්ද්‍රියානි චත්තාරි කුසලාබ්‍යාකතානි, මනජ්චිතසොමනස්සඋපෙක්ඛාවිරියසමාධින්ද්‍රියානි ඡ නිධාපි, සෙසානි දස අබ්‍යාකතානි. ඡ ඉන්ද්‍රියානි සියා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා, සියා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තානි, තිණි නිධාපි, ජීවිතං නිධා ව න චත්තබ්බඤ්ච, ද්වාදසින්ද්‍රියානි න චත්තබ්බානි එව. තිණි විපාකානි, ද්වෙ විපාකධම්මධම්මානි, රුපින්ද්‍රියානි සත්ත නෙව විපාකන විපාකධම්මධම්මානි, අඤ්ඤින්ද්‍රියං සියා විපාකං, සියා විපාකධම්මධම්මං, නචින්ද්‍රියානි නිධාපි. නචින්ද්‍රියානි උපාදිත්තූපාදානියානි, දොමනස්සින්ද්‍රියං අනුපාදිත්තූපාදානියං, තිණි අනුපාදිත්තූපාදානියානි, නච නිධාපි. දොමනස්සින්ද්‍රියං සචිතක්කසච්චාරං, උපෙක්ඛින්ද්‍රියං තථා ව අචිතක්කඅච්චාරඤ්ච, නච අචිතක්කඅච්චාරානි, එකාදස නිධාපි. සත්ත රුපින්ද්‍රියානි වෙච සුඛදුක්ඛදොමනස්සින්ද්‍රියානි චාති දස පරිත්තානි, පච්ඡිමානි තිණි අප්පමාණානි, සෙසානි නච නිධාච. තත්ථ ව සොමනස්සින්ද්‍රියං රූපාවචරවසෙනෙව මහග්ගතං, තදවසෙසානි අරූපාවචරවසෙනාපිති වෙදිතබ්බං. පඤ්චින්ද්‍රියානි අනිදස්සනසප්පට්ඨානි, සත්තරස අනිදස්සනඅප්පට්ඨානෙව.

පඤ්ඤින්ද්‍රියාදිනි චත්තාරි හෙතු, සෙසා න හෙතු...පෙ.... දොමනස්සින්ද්‍රියං සරණං, මනජ්චිතසොමනස්සඋපෙක්ඛාවිරියසමාධින්ද්‍රියානි ද්විධාපි, සෙසානි පන්තරස අරණානෙචාති අයං පඤ්භාප්‍රච්ඡක්කනයො.

ඉන්ද්‍රියෙසු පනෙතෙසු, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො;
කමතො දානි විඤ්ඤෙයො, තත්ථ කොසල්ලමිච්ඡතා.

කමතොති අයම්පි දෙසනාක්කමොච. තත්ථ අජ්ඣත්තධම්මෙ පරිඤ්ඤාය අරියභූමිපට්ඨානො භොතීති අත්තභාවපරියාපන්නානි චක්ඛුන්ද්‍රියාදිනි පයමං දෙසිතානි. සො මනුස්සත්තභාවො යං ධම්මං උපාදාය “ඉත්ථී”ති වා “පුරිසො”ති වා සඬ්ඛං ගච්ඡති, “අයං සො”ති නිදස්සනත්ථං තතො ඉත්ථීන්ද්‍රියං, පුරිසින්ද්‍රියඤ්ච. සො දුච්චොපි ජීවිතින්ද්‍රියපට්ඨද්ධචුත්තීති ඤාපනත්ථං තතො ජීවිතින්ද්‍රියං. යාව තස්ස පචත්ති, තාව එතෙසං වෙදයිතානං අනිචත්ති. යඤ්ච කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං සුඛං දුක්ඛන්ති ඤාපනත්ථං තතො සුඛින්ද්‍රියාදිනි. තන්තිරොධත්ථං පන එතෙ ධම්මා භාවෙතබ්බානි පට්ඨත්තිදස්සනත්ථං තතො සද්ධාදිනි. “ඉමාය පට්ඨත්තියා එස ධම්මො පයමං අත්තනි පාතුභවතී”ති පට්ඨත්තියා අමොඝභාවදස්සනත්ථං තතො අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං. තස්සෙව ඵලත්තා, තතො අනන්තරං භාවෙතබ්බත්තා ව තතො අඤ්ඤින්ද්‍රියං. ඉතො පරං භාවනාය ඉමස්ස අධිගමො, අධිගතෙ ව පන ඉමස්මිං නත්ථී කිඤ්චි උත්තරි කරණීයන්ති ඤාපනත්ථං අන්තෙ පරමස්සාසභූතං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං දෙසිතන්ති එවං කමතො පාළිමුත්තවිනිච්ඡයනො විඤ්ඤෙයො.

ඉන්ද්‍රියවිභවිගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පළිවයාකාරවිභජිතමාතිකත්ථවණ්ණනා

පව්වයාකාරවිහඬුමාතිකාය පන අත්පතො තාව – අවිජ්ජාපව්වයාතිආදීසු අවින්දියං කායද්වවරිතාදිං වින්දති පටිලහති, වින්දියං වා කායසුචරිතාදිං න වින්දති, ධම්මානං වා යථාසභාවං අවිදිතං කරොති, අන්තවිරහිතෙ වා සංසාරෙ සත්තෙ ජවාපෙති, අවිජ්ජමානෙසු වා ජවති, විජ්ජමානෙසු වා න ජවතීති අවිජ්ජා. පටිච්ච ඵලමෙති ඵතස්මාති පව්වයො, ධම්මානං උප්පත්තියා, ධීතියා ව උපකාරකො ධම්මො. අවිජ්ජා ව සා පව්වයො වාති අවිජ්ජාපව්වයො, තස්මා අවිජ්ජාපව්වයා. සඬ්ඛතමහිසඬ්ඛරොන්තීති සඬ්ඛාරා.

ඉතො පරං සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්තිආදීසු චුත්තං චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. අචුත්තෙසු පන විජානාතීති විඤ්ඤාණං. නමතීති නාමං, රුජ්ජතීති රූපං, නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති එකදෙසසරූපෙකසෙසනායෙන වෙදිතබ්බං. ආයෙ තනොති, ආයතඤ්ච නයතීති ආයතනං, ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති එකසෙසනායෙන වෙදිතබ්බං. චුසතීති ඵස්සො. වෙදයතීති වෙදනා. පරිතස්සතීති තණ්හා. උපාදියතීති උපාදානං. භවති, භාවයති චාති භවො. ජනනං ජාති. ජීරණං ජරා. මරන්ති එතෙනාති මරණං. සොචනං සොකො. පරිදෙවනං පරිදෙවො. දුක්ඛයති, උප්පාදට්ඨිතිවසෙන ද්විධා ඛණතිතිපි දුක්ඛං. දුම්මනස්ස භාවො දොමනස්සං. භූසො ආයාසො උපායාසො. සම්භවන්තීති නිබ්බත්තන්ති. න කෙවලඤ්ච සොකාදිභෙව, අථ ඛො අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා සම්භවන්තීතිආදිනා සබ්බපදෙහිපි සම්භවන්ති-සද්දස්ස යොජනා කාතබ්බා. එවං හි පච්චයපච්චයස්පන්නවචත්ථානං කතං හොති.

එවන්ති නිද්දිට්ඨනයනිදස්සනං, තෙන අවිජ්ජාදිගෙව කාරණෙහි, න ඉස්සරනිම්මානාදීනි දස්සෙති. එතස්සාති යථාචුත්තස්ස. කෙවලස්සාති අසම්මිස්සස්ස, සකලස්ස වා, දුක්ඛක්ඛන්ධස්සාති දුක්ඛසමූහස්ස, න සත්තස්ස, න සුඛසුභාදීනං. සමුදයොති නිබ්බත්ති, භොතීති සම්භවති. අයං තාවෙන්ථ පදන්ථො.

ධම්මභෙදතො පනෙත්ථ අවිජ්ජාති සුත්තන්තපරියායෙන දුක්ඛාදීසු වතුසු,
අභිධම්මපරියායෙන පුබ්බන්තාදීභි සද්ධිං අට්ඨසු වා යානෙසු අඤ්ඤාණං. සඬබාරා
පන පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඬබාරා තයො, කායච්චිත්තසඬබාරා තයො වාති
ජබ්බිධා. තත්ථ අට්ඨ කාමාවචරකුසලචෙනනා, පඤ්ච රූපාවචරකුසලචෙනනා චෙති
තෙරස චෙනනා පුඤ්ඤාභිසඬබාරො නාම. ද්වාදස අකුසලචෙනනා
අපුඤ්ඤාභිසඬබාරො නාම. චතස්සො අරූපාවචරකුසලචෙනනා
ආනෙඤ්ජාභිසඬබාරො නාම. ඉමෙසං පන තිණ්ණං සඬබාරානං එව ද්වාරතො
පවත්තිදස්සනත්ථං අයං සඬබාරාදිත්තිකො වුත්තො.

අවධි කාමාවචරකුසලවෙනනා වෙව ද්වාදසාකුසලවෙනනා ච කායද්වාරෙ පවත්තිසං කායසච්ඛාරො, වච්ඡ්වාරෙ පවත්තිසං වච්ඡසච්ඛාරො, එනා වෙව මනොද්වාරෙ පවත්තිසං, මනොද්වාරෙ එව පවත්තනකා රුපාරුපකුසලවෙනනා ච

විත්තසම්බාරොති වුවුවන්ති. අභිඤ්ඤාචේතනා, පනෙන්ථ උද්ධව්වචේතනා ච පරතො පටිසන්ධිඤ්ඤාණපච්චයභාවෙ අපනෙතබ්බාපි අවිජ්ජාපච්චයා සම්භවතො ඉධ ගහෙතබ්බාවාති අයං තිකො පුරිමත්තිකමෙව පටිසතීති අත්ථතො ලොකියකුසලාකුසලචේතනාව අවිජ්ජාපච්චයා සම්බාරොති වෙදිතබ්බං. ඉදඤ්ච සුත්තන්තභාජනීයනයෙන, අභිධම්මභාජනීයනයෙන පන ලොකියලොකුත්තරෙ එකෙකවිත්තක්ඛණෙ ද්වාදසසංඝසං පටිච්චසමුප්පාදස්ස ගහණතො සබ්බාපි චේතනා සම්බාරොති වෙදිතබ්බං. එවං විඤ්ඤාණනාමරූපාදිසුපි සබ්බවිත්තසම්පයුත්තවසෙන ච ධම්මහෙදො වෙදිතබ්බො. සුත්තන්තභාජනීයනයෙනෙව පන දස්සයිස්සාම.

සම්බාරපච්චයා විඤ්ඤාණඤ්ච වක්ඛුචිඤ්ඤාණාදිජබ්බිධං බාත්තිංසලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණමෙව හොති, ලොකුත්තරාති පන වට්ඨකථාය න යුජ්ජන්තීති න ගහිතාති. විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං පන සබ්බලොකියවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තයො අරූපිතො ඛන්ධා. රූපං සබ්බාති භූතූපාදායරූපාති. සළායතනං මනව්ජට්ඨාති ඉන්ද්‍රියාති. එස්සො වක්ඛුසම්ඵස්සාදිකො ඡවිපාකඵස්සො, තථා වෙදනාපි. තණ්හා රූපතණ්හාදිහෙදතො ඡබ්බිධො ලොහො. උපාදානං කාමුපාදානාදිතො චතුබ්බිධා ලොහදිට්ඨියොව. භවො පන දුට්ඨො කම්මභවො, උපපත්තිභවොති. තත්ථ කම්මභවො තෙභූමකකුසලාකුසලචේතනා ච තංසම්පයුත්තා අභිජ්ඣාදයො ච. උපපත්තිභවො පන කම්මාහිනිබ්බත්තා පඤ්චපි ඛන්ධා. සො පහෙදතො කාමරූපාරූපභවා තයො, සඤ්ඤා අසඤ්ඤා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා භවා තයො, එකචතුපඤ්චවොකාරභවා තයොති නවට්ඨො නිද්දිට්ඨො. ඡාතිආදීති පුබ්බෙ වුත්තාති. තෙසු ඡාතිග්ගහණෙන විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනාව ගහිතා තදවිනාභාවතො. තථා ජරාමරණග්ගහණෙනාපි තෙසඤ්ඤෙව පාකහෙදත්තා. සොකාදයො පන ජරාමරණෙන ද්වාදසමෙන අභිගෙන එකසම්බ්බෙපං කත්වා වුත්තා, න විසුං අභිගහාවෙන. කිමත්ථන්ති වෙ? භවචක්කස්ස අවිච්ඡෙදදස්සන්තං. සොකාදිතො හි අවිජ්ජා සිද්ධා හොති අවිජ්ජාවිජ්ජයොගතො, අවිජ්ජාසමුප්පත්තිතො ච. ජරාමරණබ්බාහතස්ස හි බාලස්සෙව තෙ සම්භවන්ති, තෙහි ච අවිජ්ජාය සිද්ධාය පුන අවිජ්ජාපච්චයා සම්බාරොති එවං හෙතුඵලපරම්පරාය භවචක්කං අවිච්ඡින්නං, අනාදිකං, අපරියන්තං, අපරියොසානඤ්ච හොති.

යදි එවං, කස්මා අවිජ්ජා ආදිතො වුත්තාති? පධානදස්සන්තං පන ආදිතො වුත්තා. තිණ්ණං හි වට්ඨානං අවිජ්ජා පධානො හෙතු තස්සා භාවෙ භාවතො, නිරොධෙන ච නිරුජ්ඣනතො. එවං අවිජ්ජාදිහි ද්වාදසහි අභිගෙහි සුත්තන්තභාජනීයනයෙන සබ්බෙ ලොකියධම්මාව පච්චයපච්චයුජ්ජන්තභාවෙන වුත්තාති වෙදිතබ්බා. අභිධම්මපරියායෙන පන ලොකුත්තරාපීති අයමෙත්ථ ධම්මහෙදො.

විභවිගනයකො පනෙත්ථ පඤ්භාප්‍රච්ඡිකනයො නත්ථී, සුත්තන්තභාජනීයනයාපි
 ධම්මහෙදෙ චුත්තනයෙනෙව විත්ථාරතො විභත්තාති වෙදිතබ්බො.
 අභිධම්මභාජනීයෙ පන –

“අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරො, සඬබ්බාරපච්චයා විඤ්ඤාණං,
 විඤ්ඤාණපච්චයා නාමං, නාමපච්චයා ඡට්ඨායතනං, ඡට්ඨායතනපච්චයා
 එස්සො, එස්සපච්චයා වෙදනා, වෙදනාපච්චයා තණ්හා, තණ්හාපච්චයා
 උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං,
 එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොති.

“අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරො...පෙ.... විඤ්ඤාණපච්චයා නාමං,
 නාමපච්චයා එස්සො...පෙ.... සමුදයො හොති.

“අවිජ්ජාපච්චයා...පෙ.... විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා
 ඡට්ඨායතනං, ඡට්ඨායතනපච්චයා එස්සො...පෙ.... සමුදයො හොති.

“අවිජ්ජාපච්චයා ...පෙ.... විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා
 සලායතනං, ඡට්ඨායතනපච්චයා එස්සො...පෙ.... සමුදයො හොති”ති (විභ.
 243) –

එවං පච්චයවතුක්කං, පුන ‘අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරො අවිජ්ජාහෙතුකො’තිආදිනා
 (විභ. 244) චුත්තනයෙනෙව හෙතුචතුක්කං, පුන ‘අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරො
 අවිජ්ජාසම්පයුත්තො’තිආදිනා (විභ. 245) සම්පයුත්තචතුක්කං, පුන
 ‘අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරො, සඬබ්බාරපච්චයාපි අවිජ්ජා’තිආදිනා (විභ. 246)
 අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයචතුක්කන්ති එවං අවිජ්ජාමූලකානි චත්තාරි චතුක්කානි
 චුත්තානි. එවං ‘සඬබ්බාරපච්චයා අවිජ්ජා’තිආදිනා
 සඬබ්බාරාදිමූලකාදිඋපාදානමූලකපරියොසානානි අට්ඨසු පදෙසු චත්තාරි චත්තාරි
 චතුක්කානීති බාත්තිංස චතුක්කානි මාතිකං කත්වා නික්ඛිපිත්වා පුන
 අකුසලකුසලවිපාකකිරියචිත්තෙසු ලොකියලොකුත්තරෙසු එකෙකස්මිං චිත්තෙ
 යථානික්ඛිත්තෙහි ඡත්තිංසබාත්තිංසමාතිකාචතුක්කෙහි විත්ථාරතො යථානුරූපං
 පච්චයාකාරො විභත්තො. ඉද්දඤ්ච යස්මා න කෙවලං අයං පච්චයාකාරො
 නානාවිත්තෙසු එව හොති, එකචිත්තෙපි හොතියෙව. නාපි චට්ඨචිත්තෙ එව හොති,
 තණ්හාභාවතො විචට්ඨචිත්තෙපි, තස්මා තං නිජ්ජදෙසතො එකචිත්තක්ඛණිකං
 පච්චයාකාරං දස්සෙතුං චුත්තං. තෙනෙව හෙත්ථ ‘අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරා’ති
 අවත්වා ‘අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරො’ති එකච්චනෙන චුත්තං එකචිත්තක්ඛණිකං
 බහුවෙතනාභාවා. තත්ථ යදෙතං පට්ඨමචතුක්කං, තත්ථ පට්ඨමවාරො නාමරූපට්ඨානෙ
 නාමං, සලායතනට්ඨානෙ ඡට්ඨායතනඤ්ච ගහෙත්වා
 රූපාරූපාදිසබ්බභවසාධාරණවසෙන,
 එකචිත්තක්ඛණිකපරියාපන්තධම්මග්ගහණවසෙන ච රූපං ඡඩ්ඛෙත්වා චුත්තො
 රූපස්ස සබ්බභවාසාධාරණත්තා, බහුවිත්තක්ඛණිකත්තා ව. දුතියො

නාමරූපට්ඨාන නාම, “නාමපච්චයා එස්සො” ති සලායතනට්ඨාන එස්සමෙව ගහෙත්වා එස්සස්ස සලායතනං විනාපි පච්චයවිසෙසසම්භවදස්සනවසෙන වෙව මහානිදානසුත්තනයදස්සනවසෙන (දී. නි. 2.95 ආදයො) ව චුත්තො. තතියො සලායතනට්ඨාන ඡට්ඨායතනමෙව ගහෙත්වා ගබ්භසෙයාකානං අපරිපුණ්ණායතනානං, රූපභවිකාදීනඤ්ච වසෙන චුත්තො. චතුත්ථො “නාමපච්චයා සලායතනං, සලායතනපච්චයා එස්සො” ති එවං ඉතරායතනෙනිපි සලායතනස්ස විසෙසතො එස්සපච්චයතංව දස්සෙත්වා ඔපපාතිකානං, පරිපුණ්ණායතනානං කාමභවිකානඤ්ච වසෙන චුත්තො. එවං දුතියචතුක්කාදීසුපි.

සබ්බත්ථාපි චෙත්ථ යස්මා සොකාදයො සබ්බෙ එකචිත්තක්ඛණෙ න සම්භවන්ති, සබ්බස්මිඤ්ච චිත්තෙ, භවෙ ව නප්පවත්තන්ති, තස්මා න ගහිතා. ජාතිජරාමරණානි පනෙත්ථ අරූපධම්මානං ලක්ඛණමත්තානි, තානි ව අචිත්තක්ඛණමත්තානිපි සමානානි චිත්තක්ඛණෙ අන්තොගධත්තා පරියායතො පච්චයුප්පන්නෙ කත්වා අභිගපරිපුරණත්ථං ගහිතානි. භවොති චෙත්ථ උපාදානාදිපච්චයවිරහිතා චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා, තණ්හාපච්චයා උපාදානන්ති එත්ථ කාමුපාදානං වජ්ජෙත්වා තිණි උපාදානානි එව ගහෙතබ්බානි. ද්විත්තම්පි එකලක්ඛණානං ධම්මානං එකක්ඛණෙ අසම්භවා ලොභමූලවිරහිතෙසු දොසමොහමූලෙසු වෙව කුසලාබ්‍යාකතෙසු ව චිත්තෙසු වෙදනාපච්චයා පටිඝං විචිකිච්ඡා උද්ධච්චන්ති එවං තණ්හායානෙ යථායොගං පටිඝාදයො තයො. තෙසු විචිකිච්ඡාවජ්ජිතෙසු වෙව දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙසු ව උපාදානට්ඨානෙ අධිමොක්ඛො ගහිතො. විචිකිච්ඡාය පන සද්ධිං අධිමොක්ඛස්සාපි අසම්භවා විචිකිච්ඡාපච්චයා භවොති ව ගහිතො. උපාදානට්ඨානෙ ව අධිමොක්ඛො ව ගහිතො. ලොකියානඤ්චෙත්ථ කුසලාබ්‍යාකතානං උපනිස්සයවසෙන අවිජ්ජාපච්චයනා චුත්තා. ලොකුත්තරානං පන යස්මා අප්පහීනාවිජ්ජො අවිජ්ජාය පහානත්ථං, පටිප්පස්සම්භනත්ථඤ්ච ලොකුත්තරං භාවෙති, තස්මා සමතික්කමනවසෙන අවිජ්ජාපච්චයනා චුත්තා, න සහජාතවසෙන. තෙනෙව තෙසං නිද්දෙසවාරෙසු “තත්ථ කතමා අවිජ්ජා” ති අවිභජිත්වා “තත්ථ කතමො අවිජ්ජාපච්චයා සඬබාරො” ති (විභ. 240) විහත්තං. කිරියධම්මානං පන කෙනචි පරියායෙන අවිජ්ජාමූලකත්තං නත්ථිති “සඬබාරපච්චයා විඤ්ඤාණං” න්තිආදිනා සඬබාරමූලකාදිකො නයො චුත්තො, න අවිජ්ජාමූලකො. අපිච ලොකියකුසලාදීසු තෙසං ධම්මානං දුක්ඛසච්චපරියාපන්නත්තා “එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොති” ති (විභ. 225) එවං අප්පනා කතා, ලොකුත්තරකුසලාදීසු “එවමෙතෙසං ධම්මානං” න්ති. අයං ලොකියතො ලොකුත්තරානං දෙසනාය විසෙසොති අයං අභිධම්මභාෂනීයෙ නයො.

ඉදානි පච්චයනයා, කාරකාදීහි සුඤ්ඤතො;
මූලද්ධසන්ධිසඬබෙපාකාරවට්ටවිභාගතො.

වාරණොපමනොපෙත්ථ, ගම්භීරනයහෙදතො;
යථාරහං විජානීයො, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ පච්චයනයො සාමඤ්ඤතො, විසෙසතො වාති දුට්ඨො හොති. තත්ථ තබ්භාවභාවිමත්තතාපකාසකො සාමඤ්ඤතො පච්චයනයො. විසෙසතො පන පට්ඨානෙ ආගතෙසු හෙතුපච්චයාදිවතුච්ඡිකායා පච්චයෙසු යථානුරූපං පච්චයවිසෙසුප්පන්නමත්තතාපකාසකො. සා ව නෙසං චතුච්ඡිකායා පච්චයානං විභාගතා පට්ඨානමාතිකත්ථසංචණ්ණනාය ආවි භවිස්සති. තත්ථ සාමඤ්ඤතො සඬබ්බාරාදයො අවිජ්ජාදිපච්චයභාවෙ එව භාවිතොති වෙදිනබ්බා. යස්ස හි චතුසු සච්චෙසු, පුබ්බන්තාදීසු ච අවිජ්ජා අප්පභීනා හොති, සො දුක්ඛෙ තාව පුබ්බන්තාදීසු ච අඤ්ඤාණෙන තීසු භවෙසු ජාතිජරාරොගමරණාදිඅනෙකාදීනවචොකිණ්ණං පුඤ්ඤඵලසඬබ්බාතං සඬබ්බාරවිපරිණාමදුක්ඛං දුක්ඛතො අජානන්තො සුඛසඤ්ඤාය පත්ථෙත්වා තීහි ද්වාරෙහි පුඤ්ඤානෙඤ්ජාහිසඬබ්බාරෙ ආරහති. සමුදයෙ අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛහෙතුභූතෙසුපි තණ්හාපරික්ඛාරෙසු දුක්ඛහෙතුකං ආපායිකාදිදුක්ඛං, දුක්ඛහෙතුභූතෙසු කාමුපසෙවනාදීසු ච ආදීනවං අපස්සන්තො සුඛහෙතුසඤ්ඤාය වෙච කිලෙසාහිභූතතාය ච තිව්ධෙපි සඬබ්බාරෙ ආරහති. නිරොධෙ, පන මග්ගෙ ච අඤ්ඤාණෙන අනිරොධභූතෙ ගතිවිසෙසෙ නිරොධසඤ්ඤී, නිරොධස්ස ච වා අමග්ගභූතෙසුපි යඤ්ඤාමරතපාදීසුපි නිරොධමග්ගසඤ්ඤී හුත්වා තිව්ධෙපි සඬබ්බාරෙ ආරහති. ඉදප්පච්චයතාපට්ච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණෙන “අහෙතු අප්පච්චයා සත්තා උප්පජ්ජන්ති, න හොන්ති පරං මරණා”ති වා “අත්තාව ජානාති වා න ජානාති වා, සොච සඬබ්බාරෙ සඬබ්බරොති, සොච පටිසන්ධියං උප්පජ්ජති, තස්ස අණුඉස්සරාදයො කලලාදිභාවෙන සරීරං සණ්ඨාපෙන්නා ඉන්ද්‍රියානි සම්පාදෙන්ති, සොච ඉන්ද්‍රියසම්පන්නො ඵුසති, වෙදයති, තණ්හියති, උපාදානාදීනි ච කරොති”ති වා “සබ්බෙ සත්තා නියතිසඬගතිභවපරිණතා”ති වා විකප්පෙති. සො එවං අවිජ්ජාය අන්ධිකතො –

“යථාපි නාම පච්චන්ධො, නරො අපරිණායකො;
එකදා යාති මග්ගෙන, උම්මග්ගෙනාපි එකදා.

“සංසාරෙ සංසරං බාලො, තථා අපරිණායකො;
කරොති එකදා පුඤ්ඤං, අපුඤ්ඤමපි එකදා”ති. (විභ. අට්ඨ. 226 සඬගාරපදනිද්දෙස) –

වුත්තනසෙන තිව්ධෙ සඬබ්බාරෙ අභිසඬබ්බරොතිති. කිං පනෙත්ථ එකාව අවිජ්ජා සඬබ්බාරානං පච්චයො හොති, නනු එකස්මා කාරණා එකංව කාරියං උප්පජ්ජති, අනෙකං කාරියං න උප්පජ්ජති, අනෙකස්මා වා එකන්ති, අනෙකස්මා කාරණා අනෙකං කාරියං උප්පජ්ජති? සච්චං, පධානත්තපාකටත්තඅසාධාරණත්තදීපනත්ථං පනෙත්ථ අනෙකෙසු කාරණෙසුපි එකා අවිජ්ජා එව පච්චයභාවෙන නිද්දිට්ඨා “එස්සපච්චයා වෙදනා (උදා. 3), සෙම්භසමුට්ඨානා ආබාධා”තිආදීසු (අ. නි. 10.60; මහානි. 5; වුළුනි. බග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙස 128) විය. අවිජ්ජා හි පධානො හෙතු, සඬබ්බාරානං පාකටො, අසාධාරණො ච තණ්හාදිහෙතුනම්පි හෙතුත්තා, න වත්ථාරම්මණාදීනි ඛිණ්ණසවස්ස තෙසං සම්භවෙපි සඬබ්බාරානං අභාවාති. එවං

තාවෙන්ට වට්ටසඩ්බාරානං අවිජ්ජාය එව භාවෙ භාවො වෙදිතබ්බො. තථා විඤ්ඤාණස්සාපි උපනික්ඛමිමාභාවෙ අභාවතො, සබ්බන්ට් සබ්බෙසඤ්ච සබ්බවිපාකවිඤ්ඤාණුප්පත්තිප්පසඩ්ගතො ව සඩ්බාරානං එව භාවෙ භාවො වෙදිතබ්බො. යථා වෙන්ට, එවං උපරිපි නාමරූපාදීනං විඤ්ඤාණාදිභාවෙ භාවො යථානුරූපං අනුභවයුත්තිහි ඤාතබ්බොති අයං සාමඤ්ඤතො පච්චයනගො.

විසෙසතො පන අවිජ්ජා පුඤ්ඤාහිසඩ්බාරානං තාව ආරම්මණපච්චයෙන, උපනිස්සයපච්චයෙන වාහි ද්විධා පච්චයො හොති. සා හි අවිජ්ජං ආරබ්භ සම්මසනාදිවසෙන උප්පත්තියං කාමාවචරානං, අහිඤ්ඤාවිත්තෙන සමොභවිත්තස්ස ජානනකාලෙ රූපාවචරානඤ්ච පුඤ්ඤාහිසඩ්බාරානං තාව ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො හොති, අවිජ්ජාසමතික්කමනත්ථාය පන අවිජ්ජාසම්මුල්භතාය කාමරූපභවසම්පත්තියො පත්ථෙත්ථාව කාමරූපාවචරපුඤ්ඤානි කරොන්තස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති. අපුඤ්ඤාහිසඩ්බාරානං පනෙසා අවිජ්ජං ආරබ්භ රාගාදීනං උප්පජ්ජනකාලෙ ආරම්මණාදිපච්චයෙන අවිජ්ජාසම්මුල්භතාය පාණාතිපාතාදීනි කරොන්තස්ස නිස්සයපච්චයෙන, දුතියපචනාදීනං අනන්තරූපනිස්සයාසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයෙනි යං කිඤ්චි අකුසලං කරොන්තස්ස හෙතුසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙනිති එවං අනෙකධා පච්චයො හොති, ආනෙඤ්ජාහිසඩ්බාරානං පන එකෙන උපනිස්සයපච්චයෙනෙව පච්චයො හොති.

සඩ්බාරපච්චයා විඤ්ඤාණපදෙ පන තයොපි සඩ්බාරා විඤ්ඤාණස්ස යථාරහං තිසු භවෙසු පටිසන්ධිපවත්තිසු කම්මපච්චයෙන වෙව උපනිස්සයපච්චයෙන වාහි ද්විධා පච්චයා හොන්ති. අහිංගමිමභාජනීයනගෙන සහජාතස්ස විඤ්ඤාණස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තකම්මත්ථිඅවිගතාදිපච්චයෙනි පච්චයා හොන්ති.

විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපපදෙ පන විඤ්ඤාණං විපාකභූතං, අවිපාකභූතඤ්ච නාමස්ස කෙවලස්ස වා රූපමිස්සකස්ස වා පටිසන්ධිපවත්තිසු සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තවිපාකආභාරඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙනි යථාරහං නවධා, අට්ඨධා වා පච්චයො හොති. පටිසන්ධියං විපාකවිඤ්ඤාණං චත්ථුරූපස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආභාරඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථි අවිගතපච්චයෙනි නවධා පච්චයො හොති. යපෙත්ථා පන චත්ථුරූපං සෙසරූපස්ස තෙහෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයරහිතෙහි අට්ඨහි පච්චයො හොති. අහිසඩ්බාරවිඤ්ඤාණං පන එකවොකාරපඤ්චවොකාරභවෙසු කම්මජරූපස්ස සුත්තන්තිකපරියායෙන උපනිස්සයවසෙන පච්චයො හොති. පවත්තියං පන සබ්බමිපි විඤ්ඤාණං තස්ස තස්ස නාමරූපස්ස යථාරහං පච්චයො හොති. තත්ථ අරූපභවෙ විඤ්ඤාණං නාමස්සෙව, අසඤ්ඤිභවෙ රූපස්සෙව, පඤ්චවොකාරභවෙ නාමරූපස්ස පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං. තෙනෙව නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති නිබ්බන්තං කතන්ති.

නාමරූපපච්චයා සලායතනපදෙ පන නාමං විපාකභූතං, අවිපාකභූතඤ්ච
 අරූපභවෙ ඡට්ඨායතනස්ස අවකංසතො
 සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තවිපාකඅත්ථිඅවිගතවසෙන යථාරහං
 සත්තධා පච්චයො හොති. ඉතරෙසං පනෙනං පඤ්චන්තං චක්ඛායතනාදීනං
 පඤ්චවොකාරභවෙ පටිසන්ධියං චතුමහාභූතසභායං හුත්වා
 සහජාතනිස්සයවිපාකවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා පච්චයො හොති. කිඤ්චි
 පනෙත්ථ හෙතුපච්චයෙන, කිඤ්චි ආභාරපච්චයෙන වාති තෙසං වසෙන
 සබ්බවාරෙසු උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො. පවත්තෙ පන චක්ඛාදීනං පඤ්චන්තං
 විපාකමවිපාකමපි නාමං පවිජාජාතවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන චතුධා පච්චයො
 හොතීති. එවං තාව නාමමෙව සලායතනස්ස පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං.

රූපං පන චත්ථුභූතං පටිසන්ධියං ඡට්ඨායතනස්ස
 සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා පච්චයො හොති.
 චතුමහාභූතරූපං චක්ඛාදීනං පඤ්චන්තං පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ව
 සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි චතුධා පච්චයො හොති. රූපජීවිතින්ද්‍රියං පන
 ඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතවසෙන තිවිධා. තථා ආභාරො ආභාරත්ථිඅවිගතවසෙන. සො ව
 ආභාරරූපජීවිතං පවත්තෙයෙව, නො පටිසන්ධියං. තාති පන පඤ්ච චක්ඛායතනාදීනි
 පඤ්චවිඤ්ඤාණසංඛ්‍යාතස්ස ඡට්ඨස්ස මනායතනස්ස
 නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා පච්චයා හොත්ති
 පවත්තෙයෙව, නො පටිසන්ධියං. තථා පඤ්චවිඤ්ඤාණවිරහිතමනායතනස්ස
 චත්ථුරූපං නිස්සයපුරෙජාතවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන පඤ්චධා පච්චයො
 හොතීති. එවං රූපමෙව ඡට්ඨායතනස්ස, සලායතනස්ස ව පච්චයො හොතීති
 වෙදිතබ්බං. ඛන්ධත්තයචත්ථුරූපසංඛ්‍යාතං පන නාමරූපං ඡට්ඨායතනස්ස
 පටිසන්ධියං
 සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තවිපාකඅත්ථිඅවිගතාදිවසෙන
 යථාරහං පච්චයො හොතීති. එවං නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච යථාරහං
 ඡට්ඨායතනස්ස, සලායතනස්ස ව පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං.

සලායතනපච්චයා එස්සපදෙ පන ඡට්ඨායතනං විපාකං, අවිපාකඤ්ච සබ්බත්ථ
 සම්පයුත්තඑස්සස්ස සහජාතාදිවසෙන නවධා, අට්ඨධා වා පච්චයො හොති.
 චක්ඛායතනාදීනි පඤ්ච යථාක්කමං පවත්තෙ චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං පඤ්චන්තං
 නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා, රූපායතනාදීනි පඤ්ච
 තෙසං ආරම්මණපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන තිධා. මනොසම්ඵස්සස්ස පන තාති,
 ධම්මාරම්මණඤ්ච තථා ව ආරම්මණාධිපතිමත්තෙන වාති බහුධා පච්චයා හොත්ති.
 එවං ඡට්ඨායතනඤ්ච සලායතනඤ්ච ඡබ්බිධස්සාපි එස්සස්ස පච්චයො හොතීති
 වෙදිතබ්බං.

එස්සපච්චයා වෙදනාපදෙ සබ්බොපි එස්සො සහජාතානං වෙදනානං
 සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආභාරසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන අට්ඨධා,
 සත්තධා වා පච්චයො හොති, අසහජාතානං උපනිස්සයවසෙනෙවාති.

වෙදනාපච්චයා තණ්හාපදෙ විපාකවෙදනා අනුසයපතිතාය තණ්හාය
උපනිස්සයවසෙන, සහජාතාදිවසෙන ච පච්චයො හොති. යස්මා පන -

දුක්ඛී සුඛං පත්ථයති, සුඛී භියොයාපි ඉච්ඡති;
උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා;
තණ්හාය පච්චයා තස්මා, හොන්ති තිස්සොපි වෙදනාති. (විසුද්ධි. 2.644);

තණ්හාපච්චයා උපාදානපදෙ තණ්හා අසහජාතා චතුන්නම්පි උපාදානානං
උපනිස්සයවසෙන චෙව අනන්තරාදිවසෙන ච, සහජාතා පන කාමුපාදානවජ්ජිතානං
තිණ්ණං හෙතුසහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන සත්තධා
පච්චයො හොති.

උපාදානපච්චයා භවපදෙ චතුඛිඛිධම්පි උපාදානං අසහජාතස්ස
සබ්බකම්මභවස්ස චෙව උපපත්තිභවස්ස ච උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයො හොති,
සහජාතස්ස පන කම්මභවස්ස හෙතුසහජාතාදිවසෙන පච්චයො හොති.

භවපච්චයා ජාතිපදෙ භවොති කම්මභවොව අධිජ්ජෙනො, සො ච ජාතියා
කම්මපච්චයඋපනිස්සයපච්චයවසෙන ද්විධා පච්චයො හොති.

ජාතිපච්චයා ජරාමරණාදිපදෙ ජාති පන ජරාමරණානං, සොකාදීනඤ්ච
තඛිභාවභාවිභාවමත්තතො සුත්තන්තිකතයෙන උපනිස්සයකොටියාව පච්චයො
හොතීති අයං තාවෙත්ථ පච්චයනගො.

කාරකාදීහි සුඤ්ඤතො පනෙනෙ අවිජ්ජාදගො ද්වාදස ධම්මා යස්මා එවං
පච්චයපච්චයුජ්ජන්තභාවෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං පටිබද්ධා අඤ්ඤනිරොපෙක්ඛා භුත්වා
අවිච්ඡින්නා අනාදිකා පවත්තන්ති, තස්මා තතො අඤ්ඤෙන බ්‍රහ්මාදිනා කාරකෙන,
පකතිඅණුකාලාදිහෙතුනා වා කාරකවෙදකරුපෙන පරපරිකප්පිතෙන අත්තනා වා
රහිතා. න වෙනෙ අත්තා, න අත්තනි, න අත්තවත්තො, සුඤ්ඤා එතෙ අත්තෙන වා
අත්තනියෙන වා ධ්‍රුවභාවෙන වා සුභභාවෙන වා සුඛභාවෙන වාති අයං කාරකාදීහි
සුඤ්ඤතා.

මූලද්ධසන්ධිසඬ්ඛෙපාකාරවට්ඨිභාගතොති එත්ථ මූලතො තාව අවිජ්ජා,
තණ්හා වාති ද්වෙ ධම්මා මූලන්ති වෙදිතඛිඛා. අද්ධතො පනෙත්ථ අවිජ්ජා,
සඬ්ඛාරාති ද්වෙ අඬ්ඛාති අතීතො අද්ධා, විඤ්ඤාණාදීනි භවාචසානාති අට්ඨ
පච්චුජ්ජන්තො අද්ධා, ජාති චෙව ජරාමරණඤ්චාති ද්වෙ අනාගතො අද්ධාති තගො
අද්ධා වෙදිතඛිඛා. සන්ධිතො පන සඬ්ඛාරානං, පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ච අන්තරා
එකො හෙතුඵලසන්ධි, වෙදනාය ච තණ්හාය ච අන්තරා එකො ඵලහෙතුසන්ධි,
භවස්ස ච ජාතියා ච අන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධි වාති තගො සන්ධි වෙදිතඛිඛා.
සඬ්ඛෙපතො පන සන්ධිතං ආදිපරියොසානවචත්ථිතා චත්තාරො සඬ්ඛෙපා
හොන්ති. සෙයාපීදං - අවිජ්ජාසඬ්ඛාරා එකො සඬ්ඛෙපො,

විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනඵස්සවෙදනා දුතියො, තණ්හුපාදානහවා තතියො,
ජාතිජරාමරණානි චතුත්ථොති එවං චත්තාරො සඬබ්බො වෙදිතබ්බො.

ආකාරතො පනෙත්ථ –

අතීතෙ හෙතුයො පඤ්ච, ඉදානි ඵලපඤ්චකං;
ඉදානි හෙතුයො පඤ්ච, ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති. –

එවං වීසති ආකාරා භොන්ති.

එත්ථ හි සරූපතො චුත්තා අවිජ්ජාසඬබ්බාරා, තෙසං ගහණෙන තදවිනාභාවතො ගහිතා තණ්හුපාදානහවාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා අතීතෙ හෙතුයො නාම, සරූපතො චුත්තා විඤ්ඤාණාදයො පඤ්ච ධම්මා ඉදානි ඵලපඤ්චකං නාම, සරූපතො පන චුත්තා තණ්හුපාදානහවා, තෙසං ගහණෙන තදවිනාභාවතො ගහිතා අවිජ්ජාසඬබ්බාරාති ඉමෙ පඤ්ච ඉදානි හෙතුයො නාම. ජාතිආදිඅපදෙසෙන චුත්තා විඤ්ඤාණාදයො පඤ්ච ධම්මා ආයතිං ඵලපඤ්චකං නාමාති එවං වීසති ආකාරා වෙදිතබ්බො. වට්ටතො පනෙත්ථ සඬබ්බාරහවා කම්මවට්ටං, අවිජ්ජාතණ්හුපාදානා කිලෙසවට්ටං, සෙසානි විපාකවට්ටන්ති තීණි වට්ටානි භොන්ති. යාව ච තෙසු කිලෙසවට්ටං අරියමග්ගෙන න උපවිජ්ජිජනි, තාව ඉදං භවවක්කං අනුපවිජ්ජන්තං පවත්තතිති අයමෙත්ථ මූලද්ධසන්ධිසඬබ්බොපාකාරවට්ටවිභාගො.

වාරණොපමතොති එත්ථ වාරණතො තාව – “අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරා”ති ඉදමහෙතුකවිසමහෙතුකදස්සනනිවාරණං, “සඬබ්බාරපච්චයා විඤ්ඤාණ”න්ති උච්ඡේදඅත්තසඬකන්තිදස්සනනිවාරණං, “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”න්ති අත්තාති පරිකප්පිතවත්ථුහෙදදස්සනතො සනසඤ්ඤානිවාරණං, “නාමරූපපච්චයා සලායතන”න්තිආදි අත්තා පස්සති...පෙ.... විජානාති චුසති, වෙදයති, තණ්හියති, උපාදියති, භවති, ජායති, ජීයති, මීයතිති එවමාදිදස්සනනිවාරණන්ති ඉදමෙත්ථ මිච්ඡාදස්සනනිවාරණං.

උපමාතො පනෙත්ථ අත්ථො විය අවිජ්ජා, තස්ස උපක්ඛලනං විය සඬබ්බාරා, පතනං විය විඤ්ඤාණං, තෙන ගණ්ඨපාතුභාවො විය නාමරූපං, තස්ස ගණ්ඨහෙදපිළකා විය සලායතනං, තස්ස සඬ්ඝට්ටනං විය එස්සො, තජ්ජනිතදුක්ඛං විය වෙදනා, දුක්ඛස්ස පටිකාරාභිලාසො විය තණ්හා, අසප්පායග්ගහණං විය උපාදානං, අසප්පායාලෙපනං විය භවො, තෙන ගණ්ඨවිකාරපාතුභාවො විය ජාති, තබ්බිකාරහෙදො විය ජරාමරණං. යථාසභාවදස්සනනිවාරණාදිතො වා එතෙ අවිජ්ජාදයො අක්ඛිපට්ලාදි උපමාහිපි වෙදිතබ්බොති අයමෙත්ථ උපමා.

ගම්භීරනයහෙදතොති එත්ථ ගම්භීරහෙදො තාව ඉමෙසං අවිජ්ජාදීනං පච්චෙකං ධම්මත්ථදෙසනාපට්චෙධගම්භීරතා වෙදිතබ්බො. ඉමෙ හි අවිජ්ජාදයො ධම්මා යෙනාකාරෙන යදවත්ථා ව සඬබ්බාරාදීනං එලානං පච්චයා භොන්ති, සො තෙසං පච්චයට්ඨො දුරවබ්බොධතො ගම්භීරොති අයමෙත්ථ ධම්මගම්භීරතා. ධම්මොති හෙතු

“හෙතුමිහි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා” ති (විභ. 720) වචනතො. ඡරාමරණාදීනං ඵලානං ඡාතිආදීහි පච්චයෙහි සම්භූතසමුදාගතට්ඨො දුරවබොධතො ගම්භිරොති අයං අත්ථගම්භිරතා. අත්ථොති ඵලං “හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා” ති (විභ. 720) වචනතො. තෙසං පන හෙතුනං, ඵලානාඤ්ච තෙන තෙනාකාරෙන අවිපරිතතො දෙසනාපි සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණස්සෙව ගොචරතො ගම්භිරොති අයං දෙසනාගම්භිරතා. යො පනෙසං අවිජ්ජාසංඛාරාදීනං අදස්සනායුහනාදිසභාවො, සො මන්දපඤ්ඤෙහි දුප්පරියොගාහත්තා ගම්භිරොති අයං පටිවෙධගම්භිරතාති අයමෙත්ථ ගම්භිරහෙදො.

නායහෙදො පනෙත්ථ එකත්තනායො නානත්තනායො අඛ්‍යාපාරනායො ඵවංධම්මතානායොති ඉමෙසං චතුත්තං අත්ථනායානං වසෙන වෙදිතබ්බො. තත්ථ හි “අවිජ්ජාපච්චයා සංඛාරා, සංඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං” ත්ති ඵවං බීජස්ස අභිකුරාදිභාවෙන රුක්ඛභාවජ්ජත්ති විය සත්තානානුපච්ඡෙදො එකත්තනායො නාම. යං සම්මා පස්සන්තො හෙතුඵලසම්බන්ධෙන සත්තානානුපච්ඡෙදාවබොධතො උච්ඡෙදදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො හෙතුඵලසම්බන්ධෙන පවත්තමානස්ස සත්තානානුපච්ඡෙදස්ස එකත්තග්ගහණතො සස්සතදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාදීනං පන යථාසකං ලක්ඛණවචත්ථානං නානත්තනායො නාම. යං සම්මා පස්සන්තො නවනවානං උප්පාදදස්සනතො සස්සතදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො එකසත්තානපතිතස්ස හින්තසත්තානස්සෙව නානත්තග්ගහණතො උච්ඡෙදදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාය පන “සංඛාරා මයා උප්පාදෙනබ්බා, සංඛාරානං වා විඤ්ඤාණං අම්භෙහි” ති ඵවමාදිඛ්‍යාපාරාභාවො අඛ්‍යාපාරනායො නාම. යං සම්මා පස්සන්තොකාරකස්ස අභාවාවබොධතො අත්තදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො යො අසතිපි ඛ්‍යාපාරෙ අවිජ්ජාදීනං සභාවනියමසිද්ධො හෙතුභාවො, තස්ස අග්ගහණතො අකිරියදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාදීහි පන කාරණෙහි සංඛාරාදීනංයෙව සම්භවො බීරාදීහි දධිආදීනං විය, න අඤ්ඤෙසන්ති අයං ඵවංධම්මතානායො නාම. යං සම්මා පස්සන්තො පච්චයානුරූපතො ඵලාවබොධතො අහෙතුකදිට්ඨිං, අකිරියදිට්ඨිඤ්ච පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො පච්චයානුරූපං ඵලජ්ජවත්තිං අග්ගහෙත්වා යතො කුතොපි යස්ස කස්සපි අසම්භවග්ගහණතො අහෙතුකදිට්ඨිං වෙව නියතවාදඤ්ච උපාදියතීති අයමෙත්ථ නායහෙදොති ඵවං විජානීයො පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

පච්චයාකාරවිභවිගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සතිපට්ඨානවිභවිගමාතිකත්ථවණ්ණනා

සතිපට්ඨානවිභවිගමාතිකාය පන අත්ථතො තාව – වත්තාරොති ගණනපරිච්ඡෙදො, තෙන න තතො හෙට්ඨා, න උද්ධන්ති දීපෙති. සතිපට්ඨානාති එත්ථ ද්දවෙ සතිපට්ඨානා සතිගොචරොපි සතිපි. “චතුත්තං, හික්ඛවෙ,

සතිපට්ඨානානං සමුදයඤ්ච අත්ථඨගමඤ්ච දෙසෙස්සාමී''තිආදීසු (සං. නි. 5.408) හි සතිගොවරො ''සතිපට්ඨාන''න්ති වුවවති, තස්සත්ථො පතිට්ඨාති තස්මින්ති පට්ඨානං, කා පතිට්ඨාති? සති. සතියා පට්ඨානං සතිපට්ඨානං. පධානං ධානන්ති වා පට්ඨානං, සතියා පට්ඨානං සතිපට්ඨානං. ''චත්තාරො සතිපට්ඨානා භාවිතා බහුලිකතා සත්ත ඛොජ්ඣංගිගෙ පරිපුරන්ති''තිආදීසු (ම. නි. 3.147) පන සති. තස්සත්ථො පතිට්ඨාතිති පට්ඨානං, උපට්ඨාති ඔක්කන්තිත්වා පක්ඛන්දිත්වා පවත්තීති අත්ථො. සතියෙව පට්ඨානත්ථෙන සතිපට්ඨානං. අථ වා සරණට්ඨෙත සති, සා ව උපට්ඨානට්ඨෙත පට්ඨානන්ති සතිපට්ඨානං, ඉදම්ඨ අධිජ්ජෙතං. යදි එවං, කස්මා සතිපට්ඨානාති බහුවචනං කතං? සතියා බහුත්තා. ආරම්මණහෙතෙත හි බහුකා තා සතියො.

ඉධාති ඉමස්මිං සාසනෙ, තෙන අජ්ඣන්තාදිවසෙන සබ්බජ්ජකාරවතුචත්තාලිසව්ධසතිපට්ඨානාතිබ්බත්තකස්ස පුග්ගලස්ස නිස්සයභූතං සාසනමෙව, නාඤ්ඤං සාසනන්ති දිපෙති. චුත්තං හෙතං ''ඉධෙව, භික්ඛවෙ, සමණො...පෙ.... සුඤ්ඤා පරජ්ජවාදා සමණෙහි අඤ්ඤෙහි''ති (දී. නි. 2.214; ම. නි. 1.139; අ. නි. 4.241).

භික්ඛුති සංසාරෙ භයං ඉක්ඛන්තො. තෙන කිඤ්චාපි භගවතො දෙවලොකෙ නිසිදිත්වා සතිපට්ඨානං දෙසෙන්තස්ස සන්තිකෙ දෙවගණං මුඤ්චිත්වා එකභික්ඛුපි නිසින්තො නාම නත්ථී, තථාපි දෙවො වා හොතු මනුස්සො වා ගහට්ඨො වා පබ්බජිතො වා, සංසාරෙ භයන්ති සම්මා ඉක්ඛන්තො යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානොව භික්ඛු නාම හොති, නාඤ්ඤොති දස්සෙති. යථාහ ''අලඬකතො වෙපී''ති (ධ. ප. 142).

අජ්ඣන්තන්ති නියකජ්ඣන්තං. කායෙති එත්ථ ආයන්ති තතොති ආයො. කෙ ආයන්ති? කුච්ඡිතා කෙසාදයො, ඉති කුච්ඡිතානං ආයොති කායො. අථ වා අඬගපච්චඬගානං, කෙසාදීනඤ්ච සමුහට්ඨෙතපි කායො, රූපකායො, තස්මිං අත්තනො කායෙති අත්ථො. කායානුපස්සිති කායං අනුපස්සන්තිලො. ''කායෙ''ති ව චත්වා පුන ''කායානුපස්සි''ති දුතියකාය-ග්ගහණං ''එවං න කායෙ අඬගපච්චඬගවිනිමුත්තඵකධම්මානුපස්සි, නාපි කෙසලොමාදිවිනිමුත්තඵපුරිසානුපස්සි, න ව භූතූපාදායවිනිමුත්තඵකධම්මානුපස්සි, අථ ඛො රථසම්භාරනගරාවයවකදලික්ඛන්ධවිභාගානුපස්සකො විය යථාක්කමං අඬගපච්චඬගකෙසාදිභූතූපාදායසමුහානුපස්සි එවා''ති දස්සන්තං කතං. තථා හෙත්ථ යථාචුත්තධම්මසමුහවිනිමුත්තො ඉත්ථිපුරිසාදිකො, අඤ්ඤො වා කොච්ච ධම්මො න දිස්සති, යථාචුත්තධම්මසමුහමත්තෙයෙව පන බාලා තථා තථා සුභාදිතො ව මිච්ඡාහිනිවෙසං කරොන්ති, අයං පන යොගී තත්ථ කායානුපස්සි එව අනිච්චදුක්ඛඅනත්තාසුභානුපස්සි එවාති චුත්තං හොති. අථ වා ය්වායං මහාසතිපට්ඨානෙ අස්සාසපස්සාසාදිකො වුද්දසවිධො කායො චුත්තො, තස්ස

සබ්බස්ස ඉමස්මිංයෙව කායෙ අනුපස්සනතො “කායෙ කායානුපස්සි”ති
එවමාදිනාපි අත්ථො දට්ඨබ්බො.

විහරතීති ඉරියති, චතුස්ස ඉරියාපට්ඨෙසු එකෙනාගතං සරිරබාධනං අඤ්ඤෙන
ඉරියාපට්ඨෙන විචින්නදිත්වා අපතමානං අත්තභාවං හරති, පවත්තෙතීති අත්ථො.
බ්බිද්ධා කායෙති පරස්ස කායෙ. අප්ඤ්ඤාත්තබ්බිද්ධා කායෙති කාලෙන අත්තතො,
කාලෙන පරස්ස කායෙ. කාලෙන හි අප්ඤ්ඤාත්තබ්බිද්ධාකායෙසුපි එකස්මිං බණ්ණ
කායානුපස්සනා උප්පජ්ජති, පගුණකම්මට්ඨානස්ස පන අපරාපරං සඤ්චරණකාලො
එත්ථ කට්ඨො. ආනාපීති කායපරිග්ගාහකචිරියෙන චිරියවා. සො හි යස්මා
කිලෙසානං ආනාපනතො ආනාපො චුච්චති චිරියං, සො චස්ස අත්ථි, තස්මා ආනාපීති
චුච්චති. සම්පජානොති කායපරිග්ගාහකෙන සම්පජඤ්ඤෙන සමන්තාගතො.
සතිමාති කායපරිග්ගාහිකාය සතියා සමන්තාගතො. අයං පන යස්මා සතියා
ආරම්මණං පරිග්ගහෙත්වා පඤ්ඤාය අනුපස්සති, චිරියෙන ච අත්තරා වොසානං
නාපජ්ජති, තස්මා යෙසං ධම්මානං ආනුභාවෙන තං සතිපට්ඨානං සම්පජ්ජති, තෙසං
දස්සනත්ථං “ආනාපි සම්පජානො සතිමා”ති ඉදං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉති කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, සම්පයොගඤ්ච දස්සෙත්වා ඉදානි
පහානඤ්ච දස්සෙත්තුං “විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්ස”න්ති චුත්තං. තත්ථ
විනෙය්‍යාති තදඤ්චිතයෙන වා වික්ඛම්භනවිතයෙන වා විනශිත්වා. ලොකෙති
ය්වායං අප්ඤ්ඤාත්තාදිහෙදො කායො චුත්තො, ස්වෙච ඉධ ලුප්ඡනපලුප්ඡනට්ඨෙන
ලොකො නාම. විහඬගෙ පන යස්මා රූපකායෙ පහීනඅභිජ්ඣාදයො වෙදනාදිසුපි
පහීයන්ති එව, තස්මා පඤ්චපි උපාදානක්ඛන්ධා “ලොකො”ති චුත්තං. තස්මිං
ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සසඬ්ඛානං කාමචින්නද්ධොපාදං විනෙය්‍යාති සම්බන්ධො.
ඉමස්ස ච නිවරණෙසු බලවධම්මද්වයස්ස පහානදස්සනෙන සෙසනිවරණානම්පි
පහානං චුත්තංයෙවාති වෙදිතබ්බං. විසෙසෙන චෙත්ථ අභිජ්ඣාදොමනස්සවිතයෙන
යථාක්කමං කායසම්පත්තිවිපත්තිමුලානං අනුරොධවිරොධානං,
අත්තඅභිරතිතදසුභාකාරාදිභාවනානභිරතීනං,
අභුතගුණපක්ඛෙපභුතදොසාපනයනානඤ්ච පහානං චුත්තං, තෙන යොගාවචරස්ස
යොගානුභාවනිබ්බත්තඵලං, යොගසමත්ථතා ච දීපිතා හොති.

අප්ඤ්ඤාත්තං වෙදනාසුතිආදීසුපි අප්ඤ්ඤාත්තාදීනි චුත්තනායෙන වෙදිතබ්බානි.
එත්ථ පන වෙදනාති තිස්සො වෙදනා ලොකියා, තථා චිත්තං, ධම්මා ච, තෙසං
විභාගො විහඬිතයෙ ආවි හවිස්සති. කෙවලං පනෙත්ථ යථා වෙදනාදයො
අනුපස්සන්තො වෙදනාදිඅනුපස්සි නාම හොති, සො නයො දස්සෙතබ්බො.
සෙය්‍යථිදං – වෙදනාසු තාව සුඛා වෙදනා දුක්ඛතො, දුක්ඛා සල්ලතො, ඉතරා ච
අනිච්චතො අනුපස්සිතබ්බා. යථාහ –

“යො සුඛං දුක්ඛතො අද්ද, දුක්ඛමද්දක්ඛි සල්ලතො;
අදුක්ඛමසුඛං සන්තං, අද්දක්ඛි නං අනිච්චතො”ති (සං. නි. 4.253; ඉතිචු.
53).

සබ්බා එව එතා දුක්ඛතො අනුපස්සිතබ්බා “යං කිඤ්චි වෙදයිතං, තං දුක්ඛස්මිත්ති වදාමි” ති (සං. නි. 4.259) වචනතො. එවං අනුපස්සන්තො පන අනිච්චාදිසත්තානුපස්සනාවසෙන වා අනුපස්සන්තොපි “ඉමං වෙදනං කො වෙදයති, කස්සායං වෙදනා, කිං කාරණායං වෙදනා” ති උපපරික්ඛිත්වා “න කොචි සත්තාදිකො වෙදයති, න කෙසඤ්චි සත්තාදීනං වෙදනා, වත්ථාරම්මණාදිකාරණා පනායං වෙදනා උප්පජ්ජති” ති අනුපස්සන්තොපි වෙදනානුපස්සි නාම හොති. අථ වා සුඛාදීනං උප්පත්තික්ඛණෙ දුක්ඛාදීනං අසම්භවා අනිච්චා අද්ධවා විපරිණාමධම්මාති එවං වා අනුපස්සන්තො වෙදනානුපස්සි නාම හොති. ඉමිනාව නයෙන පාළිනායානුසාරෙන සෙසවිත්තධම්මානම්පි අනුපස්සනාකාරො වෙදිතබ්බො. විසෙසතො පනෙත්ථ විත්තෙසු අනිච්චතාවසෙන, ධම්මෙසු අනත්තතාවසෙන ච අනුපස්සන්තො විත්තානුපස්සි, ධම්මානුපස්සි ච නාම හොතීති වෙදිතබ්බං. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මහෙදො පනෙත්ථ නත්ථී, සරණවසෙන ච එකාව සති ආරම්මණවසෙන “චත්තාරො සතිපට්ඨානා” ති චුත්තාති.

විභඩ්ගනයතො පනෙත්ථ සුත්තන්තභාජනීයෙ තාව
 අජ්ඣත්තබ්බිද්ධාතදුභයකායෙ කෙසාදිකොට්ඨාසභාවනාවසෙන පයමං සතිපට්ඨානං විත්ථාරිතං. තථා අජ්ඣත්තාදීසු පච්චෙකං සාමිසනිරාමිසවසෙන දුට්ඨානං සුඛදුක්ඛඅදුක්ඛමසුඛවෙදනානං වසෙන දුතියං,
 සරාගචීතරාගසදොසචීතදොසසමොභවීතමොභසංඛිත්තවික්ඛිත්තමහග්ගතඅමහග්ග තසඋත්තරානුත්තරසමාහිතාසමාහිතවිමුත්තාවිමුත්තහෙදතො සොළසවිධෙහි විත්තපජානනාවසෙන තතියං, පඤ්චනීවරණානං, සත්තබොජ්ඣංගිනාසඤ්ච සම්භවාසම්භවඋප්පාදපභානපභීනානුප්පත්තිභාවනාපාරිපූරිහෙතුජ්ඣානාවසෙන චතුත්ථං සතිපට්ඨානං විත්ථාරිතං. අයං සුත්තන්තභාජනීයන යො.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන තාව “චත්තාරො සතිපට්ඨානා. ඉධ හික්ඛු කායෙ කායානුපස්සි විහරති වෙදනාසු...පෙ.... ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සි විහරති” ති (විභ. 380) එවං මාතිකං යපෙත්වා ධම්මසඩ්ගණියං චුත්තනයස්ස විත්ථාරෙසු අට්ඨසු ලොකුත්තරවිත්තෙසු සම්පයුත්තසතිවසෙනෙව විත්ථාරතො විහත්තා.

පඤ්භාපුච්ඡකනයෙපි චතුත්තං සතිපට්ඨානානං කති කුසලා...පෙ.... කති අරණා? සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා...පෙ.... අනුපාදින්නඅනුපාදානියාව, අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකාව...පෙ.... අනිදස්සනඅප්පට්ඨාව. න හෙතු අහෙතුකාව...පෙ.... අනුත්තරා අරණාවාති ලොකුත්තරවසෙනෙව විහත්තා. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි සුත්තන්තභාජනීයස්මිඤ්ඤෙව ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා සතිපට්ඨානා කථිතා, අභිධම්මභාජනීයපඤ්භාපුච්ඡකෙසු පන ලොකුත්තරායෙව. තෙසු ච ලොකියා නානාවිත්තෙසු එව ලබ්භන්ති. අඤ්ඤෙනෙව හි විත්තෙන කායං පග්ගණ්හන්ති, අඤ්ඤෙන වෙදනාදයොති. ලොකුත්තරා පන චත්තාරොපි මග්ගක්ඛණෙ එකවිත්තෙයෙව ලබ්භන්ති. එකස්මිඤ්භි මග්ගවිත්තක්ඛණෙ

ආරම්භකයෝ නිබ්බානාරම්භකයෝ එකව සති කායාදීසු
සුභසුඛනිව්වඤ්ඤාපල්ලාසසමුච්ඡේදකතාය චතුකිව්වසාධනටයෙන චත්තාරිසි
නාමානි ලහනිති අයමෙත්ථ විහඬිගනයො.

කමතො සතිපට්ඨානෙ, අනුනාධිකතොපි ව;
පාළිමුත්තනයො ඤෙයොයා, තත්ථ කොසල්ලමිච්ඡතා.

තත්ථ කමතො තාව අයමිපි දෙසනාක්කමොව, සොපි පාකටාපාකටවසෙන
වුත්තො. ඉමාසු හි රූපකම්මට්ඨානං පාකටන්ති පයමං කායානුපස්සනා වුත්තා.
තතො අරූපකම්මට්ඨානං. තත්ථාපි ආරම්භං අනුභවන්ති උප්පජ්ජමානා වෙදනා
පාකටානි අනන්තරා වෙදනානුපස්සනා, තතො ආරම්භං විජානන්තං විඤ්ඤාණං
පාකටන්ති චිත්තානුපස්සනා, චිත්තෙ පාකටෙ තන්තිස්සිකා සුබ්බමාපි ධම්මා පාකටා
හොන්තිති අන්තෙ ධම්මානුපස්සනා වුත්තා. අයං තාවෙත්ථ කමො.

අනුනාධිකතොති එත්ථ පන කස්මා භගවතා චත්තාරොව සතිපට්ඨානා වුත්තා,
අනුනා අනධිකාති? තණ්හාවරිතදිට්ඨිවරිතසමට්ඨානිකවිපස්සනායානිකානං
මන්දතික්ඛවසෙන ද්විධා පචත්තානං විසුද්ධිමග්ගවසෙන. මන්දස්ස හි
තණ්හාවරිතස්ස ඔළාරිකං කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං විසුද්ධිමග්ගො, තික්ඛස්ස
සුබ්බමං වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, දිට්ඨිවරිතස්සාපි මන්දස්ස නාතිජ්ජහෙදගතං
චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, තික්ඛස්ස අතිජ්ජහෙදගතං
ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං විසුද්ධිමග්ගො. සමට්ඨානිකස්ස ච මන්දස්ස
අකිව්චෙන අධිගන්තබ්බතිමිත්තං පයමං සතිපට්ඨානං විසුද්ධිමග්ගො, තික්ඛස්ස
දුතියං, විපස්සනායානිකස්සාපි මන්දස්ස තතියං, තික්ඛස්ස චතුත්ථං විසුද්ධිමග්ගොති
වෙනෙයාජ්ඣාසයතො චත්තාරො වුත්තා.
සුභසුඛනිව්වඤ්ඤාපල්ලාසජ්ජහානත්ථං වා
චතුරොසයොගාසවගන්ථඋපාදානඅගතිජ්ජහානත්ථමපි
චතුබ්බිධාහාරපරිඤ්ඤත්ථඤ්ඤ චත්තාරොව වුත්තා, අනුනා අනධිකාති අයමෙත්ථ
අනුනාධිකතා. එවං පාළිමුත්තනයො ඤෙයොයා.

සතිපට්ඨානවිහඬිගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්මජ්ජපධානවිහඬිගමාතිකත්ථවණ්ණනා

සම්මජ්ජපධානවිහඬිගමාතිකාය පන අත්ථතො තාව – සම්මජ්ජපධානාති
කාරණජ්ජපධානා උපායජ්ජපධානා. යොනිසො පදහනතො පරමං ධානං පධානං,
පධානවීරියානීති අත්ථො. ඉධ භික්ඛුති ඉමස්මිං සාසනෙ පටිපන්නකො භික්ඛු.
අනුජ්ජන්නානන්ති අනිබ්බත්තානං. පාපකානන්ති ලාමකානං. අකුසලානං
ධම්මානන්ති අකොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. අනුජ්ජාදායාති න උප්පාදනත්ථාය.
ජන්දං ජනෙතීති කත්තුකම්යතාසඬ්ඛාතං කුසලවිජන්දං ජනෙති උප්පාදෙති.
වායමතීති පයොගං පරක්කමං කරොති. වීරියං ආරහතීති කායිකවෙතසිකවීරියං
කරොති. චිත්තං පග්ගණ්හාතීති තෙනෙව සහජාතවීරියෙන චිත්තං උක්ඛිපති.

පදහතීති පධානවීරියං කරොති. පටිපාටියා පනෙනානි චත්තාරිපි පදානි වීරියස්සෙව ආසෙවනාභාවනාබ්හුලීකම්මසාතච්චකිරියාහි යොජෙතබ්බානි.

උප්පන්නානන්ති අනුප්පන්නානි අවත්තබ්බතං ආපන්නානං. පහානායානි පජ්භනත්ථාය. අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානන්ති අනිබ්බත්තානං කොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. උප්පාදායානි උප්පාදනත්ථාය. උප්පන්නානන්ති නිබ්බත්තානං. ධීනියානි ධීතත්ථාය. අසම්මොසායානි අනස්සනත්ථං. භියොයාභාවායානි පුනස්පුනං භවනාය. වෙසුල්ලායානි විපුලභාවාය. භාවනායානි වඩ්ඪියා. පාරිපූරියානි පරිපූරණත්ථාය. සෙසං පදනො උත්තානමෙව.

අත්ථනො පනෙත්ථ “අනුප්පන්නානං පාපකාන”න්තිආදීසු අසමුදාචාරවසෙන වා අනනුභූතාරම්මණවසෙන වා කිලෙසානං අනුප්පත්ති වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤථා හි අනමතග්ගෙ සංසාරෙ අනුප්පන්නා අකුසලධම්මා නාම නත්ථි. කුසලධම්මෙසු පන රතනත්තයප්පසාදවිපස්සනාදිවිච්චුපනිස්සයකුසලාදිවසෙන අනුප්පන්නාපි අත්ථි. තෙසම්පි උප්පන්නපුබ්බත්තෙ සති සබ්බසත්තානං ඉතො පුබ්බෙ ව ආසවක්ඛයප්පසඤ්ඤානො. එකන්තප්පවත්තසාධකා තෙසං. තත්ථ එකච්චස්ස චත්තගන්ථධුතඤ්ඤාසමාධිවිපස්සනානවකම්මෙසු අඤ්ඤාරස්මිං නිච්චප්පයුත්තස්ස, සට්ඨානො, වායමනො ව බ්‍රහ්මලොකා ආගතත්තා භවවසෙන කිලෙසෙසු අලද්ධාසෙවනස්ස සත්තස්ස කිලෙසා න සමුදාවරන්ති, අපරභාගෙ පනස්ස චත්තාදීනි විස්සජ්ජෙත්වා කුසීතස්ස වරතො වෙව අකල්‍යාණමිත්තාදිතො කිලෙසෙසු ලද්ධාසෙවනස්ස ව අයොනියොමනසිකාරං, සතිවොස්සග්ගඤ්ච ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවං තාව අසමුදාචාරවසෙන කිලෙසානං අනුප්පත්ති වෙදිතබ්බා.

එකච්චස්ස පන තස්මිං අත්තභාවෙ අනනුභූතපුබ්බං දිබ්බාදිහෙදං මනාපියං ආරම්මණං ලභිත්වා තත්ථ අයොනියොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති, අලභිත්වා එවං අනනුභූතාරම්මණවසෙන කිලෙසානං අනුප්පත්ති වෙදිතබ්බා.

“උප්පන්නානං පාපකාන”න්ති එත්ථ පන චතුබ්බිධං උප්පන්නං චත්තමානභූතාපගතඛකාසකතභූමිලද්ධවසෙන, තෙසං විභාගො උප්පන්නන්තිකෙ වුත්තොව. අපරම්පි චතුබ්බිධං උප්පන්නං සමුදාචාරආරම්මණාධිග්ගහිතඅවික්ඛම්හිතඅසමුග්ගානිතවසෙන. තත්ථ සම්පති චත්තමානංයෙව සමුදාචාරුප්පන්නං නාම. සෙසං පාකටමෙව. යස්මා පනෙත්ථ ඉමෙසු උප්පන්නෙසු චත්තමානභූතාපගතඛකාසකතසමුදාචාරසඬ්ඛානං චතුබ්බිධං උප්පන්නං න මග්ගාදිවජ්ඣං, තස්මා භූමිලද්ධආරම්මණාධිග්ගහිතඅසමුග්ගානිතසඬ්ඛානං චතුබ්බිධං උප්පන්නං සන්ධායෙන්ථ “උප්පන්නානං පාපකානං පහානායා”ති වුත්තං.

කථං පන මග්ගක්ඛණෙ අනුප්පන්නානං කුසලානං උප්පාදාය වායාමො හොති, කථඤ්ච උප්පන්නානං ධීනියානි? මග්ගප්පවත්තියා එව. මග්ගො හි පවත්තමානො

ප්‍රබල අනුප්පන්නප්‍රබලත්ත අනුප්පන්න නාම වුවිනි. යා වස්ස පවත්ති, අයමෙව ධීති නාමාති අයං තාවෙන්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදො පනෙත්ථාපි එකස්සෙව වීරියස්ස කිච්චභෙදතො චතුරා වුත්තාති අයමෙන්ථ පාලිමුත්තවිතිවිජයො.

විභවිගනයතො පන සුත්තන්තභාජනියෙ තාව චත්තාරො සම්මජ්ජධානා ලොකියලොකුත්තරකුසලවිත්තසම්පයුත්තවීරියවසෙන අකුසලාදිපදෙහි සද්ධිං විත්ථාරතො විභත්තා. අභිධම්මභාජනියපඤ්භාපුච්ඡකෙසු පනෙතෙ ලොකුත්තරකුසලවිත්තසම්පයුත්තවසෙනෙව විභත්තා, එලවිත්තසම්පයුත්තා පන න ගහිතා. තෙනෙව පඤ්භාපුච්ඡකෙ “කුසලා එව, විපාකධම්මධම්මා එව, අපවයගාමිනොව, සෙබ්බා” තිආදිනා වුත්තා. සෙසො පනෙත්ථ විතිවිජයො සතිපට්ඨානෙ වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බො.

සම්මජ්ජධානවිභවිගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉද්ධිපාදවිභවිගමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඉද්ධිපාදවිභවිගමාතිකාය පන චත්තාරො ඉද්ධිපාදාති එත්ථ ඉජ්ඣකිති ඉද්ධි, සම්ප්ඣකි නිජ්ඵජ්ජනිති අත්ථො, ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො, ඉද්ධිකොට්ඨාසොති අත්ථො. ඉජ්ඣකිති වා එතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා භොන්තිතිපි ඉද්ධි, පජ්ජන්ති එතෙනාති පාදො, පතිට්ඨා අධිගමුපායොති අත්ථො, ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො. ඡන්දසමාධිපධානසඤ්චාරසමන්තාගතන්ති එත්ථ ඡන්දභෙතුකො, ඡන්දාධිකො වා සමාධි ඡන්දසමාධි, කත්තුකමායනාඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධිස්සෙතං අධිවචනං. පධානභූතා සඤ්චාරා පධානසඤ්චාරා, චතුකිච්චසාධකස්ස සම්මජ්ජධානවීරියස්සෙතං අධිවචනං. සමන්තාගතන්ති තෙන ඡන්දසමාධිතා, පධානසඤ්චාරෙන ව උපෙතං. ඉද්ධිපාදන්ති යථාවුත්තත්ථෙන “ඉද්ධි” ති සඤ්චාරං ගතානං උපචාරජ්ඣානාදිකුසලවිත්තසම්පයුත්තානං ඡන්දසමාධිපධානසඤ්චාරානං අධිට්ඨානට්ඨෙත පාදභූතසෙසවිත්තවෙනසිකරාසිං. භාවෙතීති වඩ්ඪෙති, අත්තතො සත්තානෙ පුනප්පුනං ජනෙතීති අත්ථො. ඉමිනා නයෙන සෙසෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ වීම්භාති පඤ්ඤා. සෙසං පදතො සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

අත්ථතො පනෙත්ථ තෙන කිං කථිතං? චතුත්තං භික්ඛුතං මත්ථකප්පත්තං කම්මට්ඨානං කථිතං. යථා භි චතුසු අමච්චපුත්තෙසු යානන්තරං පත්ථෙත්වා විවරන්තෙසු එකො උපට්ඨානෙන, එකො සුරභාවෙන, එකො ජාතිසම්පත්තියා, එකො මන්තබලෙනාති එවං තෙ පච්චෙකකාරණෙන රාජානං ආරාධෙත්වා යානන්තරං පාපුණන්ති, එවං භික්ඛුපි ඡන්දවීරියවිත්තවීම්භාසු එකෙකං ජෙට්ඨං ධුරං පුබ්බධිගමං කත්වා ලොකුත්තරධම්මනිබ්බත්තකා භොන්ති. එත්ථ ව ඡන්දො සමාධි පධානසඤ්චාරොති තයො ධම්මා ඉද්ධිපි භොන්ති ඉද්ධිපාදාපි, සෙසා පන

සම්පයුක්තා වත්තාරො ඛන්ධා ඉද්ධිපාදා එව. එවං සෙසාධිපතියුක්තවිත්තෙසුපි ඉද්ධිපාදාති වෙදිතබ්බා.

අපිව ඤානවිපස්සනාසු පුබ්බභාගො ඉද්ධිපාදො. යො පටිලාභො, සා ඉද්ධි. පයමජ්ඣානාදීනං හි පුබ්බභාගපරිකම්මානි ඉද්ධිපාදො නාම, පයමජ්ඣානාදයො ඉද්ධි නාම. පයමමග්ගාදීනං පුබ්බභාගවිපස්සනා ඉද්ධිපාදො නාම, පයමමග්ගාදයො ඉද්ධි නාම. පටිලාභවසෙනාපි දීපෙනුං වට්ටති. පයමජ්ඣානාදයො හි පයමමග්ගාදයො ව ඉද්ධිපාදො නාම, දුතියජ්ඣානාදයො, දුතියමග්ගාදයො ව ඉද්ධි නාමාති අයං තාවෙන්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදො පනෙන්ථ විභච්ඡිගනායෙනෙව පාකටො භවිස්සති. තත්ථ හි සුත්තන්තභාජනීයෙ තාව ඡන්දාදීනං පදානං විභච්ඡං වත්වා අන්තෙ “ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො. ඉද්ධිපාදං භාවෙතීති තෙ ධම්මෙ ආසෙවති භාවෙති බහුලිකරොති, තෙන වුව්වති ඉද්ධිපාදං භාවෙතී”ති (විභ. 434) එවං සබ්බෙ ලොකියලොකුත්තරධම්මා ඉද්ධිපාදොති වුත්තා.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන ඡන්දාදීනි පදානි විභජිත්වා අන්තෙ “ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස එස්සො...පෙ.... පග්ගාහො අවික්ඛෙපො”ති (විභ. 447) එවං සබ්බෙ ලොකුත්තරකුසලධම්මා ඉද්ධිපාදොති වත්වා පුන “ඡන්දිද්ධිපාදො වීරිශිද්ධිපාදො විත්තිද්ධිපාදො විමංසිද්ධිපාදො”ති (විභ. 457) මානිකං යපෙන්වා “තත්ථ කතමො ඡන්දිද්ධිපාදො? ඉධ හික්ඛු යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං ඤානං භාවෙති...පෙ.... යො තස්මිං සමයෙ ඡන්දො ඡන්දිකතා...පෙ.... අයං වුව්වති ඡන්දිද්ධිපාදො”තිආදිනා ලොකුත්තරකුසලවිත්තසම්පයුක්තඡන්දවීරියවිත්තවිමංසා එව ඉද්ධිපාදොති වුත්තා. තථා පඤ්ඤාපුච්ඡකෙපි කුසලා එව, අනිදස්සනඅප්පට්ඨා එව, විමංසිද්ධිපාදො හෙනු, සෙසා න හෙනු...පෙ.... විත්තිද්ධිපාදො න වත්තබ්බො, සෙසා විත්තසම්පයුක්තා...පෙ.... අනුත්තරාව, අරණ්ණාවාති. සෙසමෙන්ථ සතිපට්ඨානෙ වුත්තසදිසමෙව. පාළිමුත්තකනයො පනෙන්ථාපි න උද්ධටොති.

ඉද්ධිපාදවිභච්ඡිගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොජ්ඣංගවිභච්ඡිගමාතිකත්ථවණ්ණනා

බොජ්ඣංගවිභච්ඡිගමාතිකාය පන අත්ථනො තාව – සත්ත බොජ්ඣංගාති එත්ථ බොධියා, බොධිස්ස වා අභිගාති බොජ්ඣංගා. ඉදං වුත්තං හොති – යාය එව ධම්මසාමග්ගියා මග්ගක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානාය ලීනුද්ධිවාදිඅනෙකෙසං උපද්දවානං පටිපක්ඛන්දාය සතිධම්මවිවයාදිසත්තවිධාය ධම්මසාමග්ගියා අරියසාවකො බුජ්ඣති, කිලෙසනිද්දාය උට්ඨහති, සච්චානි වා පටිවිජ්ඣති, තස්සා ධම්මසාමග්ගිසංඝිකානාය බොධියා අභිගාති බොජ්ඣංගා ඤානච්ඡිගමග්ගච්ඡිගාති විය. යො පනෙස යථාචුත්තප්පකාරාය එතාය ධම්මසාමග්ගියා බුජ්ඣතීති කත්වා අරියසාවකො “බොධි”ති වුව්වති, තස්ස බොධිස්ස අභිගාති බොජ්ඣංගා

සෙනඬගරථඬගාදයො විය. අපිව ‘‘බොධාය සංවත්තන්තීති බොජ්ඣුඬගා’’ තිආදිනා පටිසම්භිදානායෙනාපි බොජ්ඣුඬගත්ථො වෙදිතබ්බො. පසත්ථො, සුන්දරො වා බොජ්ඣුඬගො සම්බොජ්ඣුඬගො, සතියෙව සම්බොජ්ඣුඬගො සතිසම්බොජ්ඣුඬගො. එවං සෙසෙසුපි. තත්ථ ධම්මෙ විචිනාති අනිච්චාදිනො පරිච්ඡිදානා ජානාති, ධම්මෙ වා එතෙන සත්තා විචිනන්තීති ධම්මවිචයො, පඤ්ඤා. උපෙක්ඛති සමරසානං ධම්මානං භාපනවඬඪනෙ අවාචටතාය පටිසඬබ්බානාකාරෙන මජ්ඣන්තා හොතීති උපෙක්ඛා, තත්ත්වමජ්ඣන්තතා. පටිසඬබ්බානාලක්ඛණො හි උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣුඬගොති. සෙසං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො. ධම්මහෙදොපෙත්ථ සුච්ඤ්ඤෙය්‍යොව.

විභඬගනයනො පනෙත්ථ සුත්තන්තභාජනීයෙ තාව ලොකියලොකුත්තරවසෙන සෙසෙසු ලොකුත්තරකුසලවිපාකවසෙන විභත්තා. පඤ්භාපුච්ඡකෙ පන සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා, පිතිසම්බොජ්ඣුඬගො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තොව, සෙසා ද්විති...පෙ.... පිතිසම්බොජ්ඣුඬගො සුඛසහගතොව, සෙසා තිධාපි, අනිදස්සනඅප්පට්ඨා, ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣුඬගො හෙතු, සෙසා න හෙතු...පෙ.... රූපාවචරාව, අරණාවාති. සෙසං සතිපට්ඨානෙ වුත්තනයමෙව. අයමෙත්ථ විභඬගනයො.

ඉදානි පන –

කමතො තාවත්තතො ව, හෙතුභූමිවිභාගතො;
විවෙකතො ව විඤ්ඤෙය්‍යො, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ කමතො තාව අයම්පි දෙසනාක්කමොව. සබ්බෙසං හි බොජ්ඣුඬගානං උපකාරත්තා සතිසම්බොජ්ඣුඬගො පඨමං වුත්තො, තතො යස්මා උපට්ඨිතසතිකො ධම්මෙ පඤ්ඤාය පවිචිනාති, පවිචිතධම්මො වීරියං ආරහති, ආරද්ධවීරියස්ස පිති උප්පජ්ජති, පිතිමනස්ස කායොපි චිත්තම්පි පස්සම්හති, පස්සද්ධකායස්ස සුඛිතො චිත්තං සමාධියති, සමාහිතචිත්තො තං චිත්තං සාධුකං අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතා හොති, තස්මා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣුඬගාදයො යථාක්කමං වුත්තාති අයං තාවෙත්ථ කමො.

තාවත්තතො පන කස්මා තෙ සත්තෙව වුත්තා, අනුනා අනධිකාති?
ලීනුද්ධච්චපට්පක්ඛතො, සබ්බත්තිකතො ව. එත්ථ හි තයො බොජ්ඣුඬගා ලීනස්ස පට්පක්ඛා. යථාහ – ‘‘යස්මිං ව බො, හික්ඛවෙ, සමයෙ ලීනං චිත්තං හොති, කාලො තස්මිං සමයෙ ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣුඬගස්ස භාවනාය, කාලො වීරියං...පෙ.... පිතිසම්බොජ්ඣුඬගස්ස භාවනායා’’ති (සං. නි. 5.234). තයො උද්ධච්චස්ස පට්පක්ඛා. යථාහ – ‘‘යස්මිං ව බො, හික්ඛවෙ, සමයෙ උද්ධතං චිත්තං හොති, කාලො තස්මිං සමයෙ පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣුඬගස්ස භාවනාය, කාලො සමාධි...පෙ.... උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣුඬගස්ස භාවනායා’’ති (සං. නි. 5.234). එකො පනෙත්ථ ලොණුධුපනං විය සබ්බබ්‍යඤ්ජනෙසු සබ්බබොජ්ඣුඬගෙසු ඉච්ඡිතබ්බො.

යථාහ - “සතිඤ්ච බ්වාහං, භික්ඛවෙ, සබ්බත්ථිකං වදාමි”ති (සං. නි. 5.234). එවං ලිනුද්ධවචපටිපක්ඛතො ව සබ්බත්ථිකතො ව සත්තෙව චුත්තාති අයං තාවත්තතො.

හෙතුභූමිවිභාගතොති එත්ථ හෙතු විභාගතො තාව - චත්තාරො සතිසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති සතිසම්පජ්ඣඤ්ඤං මුට්ඨස්සතිපුග්ගලපරිවජ්ජනතා උපට්ඨිතස්සතිපුග්ගලසෙවනතා තදධිමුත්තතාති. තථා සත්ත ධම්මා දුතියස්ස පරිපුච්ඡකතා චත්ථුවිසදකිරියා ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනා දුප්පඤ්ඤපුග්ගලපරිවජ්ජනා පඤ්ඤචන්තපුග්ගලසෙවනා ගම්භිරඤ්ඤාණවරියපච්චවෙක්ඛණතා තදධිමුත්තතාති. තත්ථ අජ්ඣත්තිකබාහිරානං සරිරපරික්ඛාරභූතානං චත්ථුනං විසදභාවකරණං චත්ථුවිසදකිරියා නාම. තථා එකාදස ධම්මා තතියස්ස අපායභයගමනවිදිදායජ්ජමහත්තසත්ථුමහත්තජාතිමහත්තසබ්බන්තමාරිමහත්තානං පච්චවෙක්ඛණතා ආනිසංසදස්සාවිතා පිණ්ඩපාතාපවායනතා කුසිතපුග්ගලපරිවජ්ජනතා ආරද්ධවිරියපුග්ගලසෙවනතා තදධිමුත්තතාති. තත්ථ “බුද්ධාදිහි ගතමග්ගො මයා ගන්තබ්බො”ති පච්චවෙක්ඛණා විථිපච්චවෙක්ඛණා නාම. “දායකෙහි දින්නපිණ්ඩපාතස්ස මහජ්ඵලනං සම්පාදෙස්සාමි”ති අත්තානං දමනං පිණ්ඩපාතාපවායනං නාම. තථා එකාදස ධම්මා චතුත්ථස්ස බුද්ධධම්මසඤ්ඤාලවාගදෙවතොපසමානුස්සතියො සත්ත, ලුඛපුග්ගලපරිවජ්ජනතා සිනිද්ධපුග්ගලසෙවනතා පසාදනීයසුත්තන්තපච්චවෙක්ඛණතා තදධිමුත්තතාති. තථා සත්ත ධම්මා පඤ්චමස්ස පණිතභොජනසෙවනතා, උතුසුඛඉරියාපට්ඨුඛසෙවනතා ද්වෙ මජ්ඣත්තජ්ජයොගතා සාරද්ධකායපුග්ගලපරිවජ්ජනතා සන්තකායපුග්ගලසෙවනතා තදධිමුත්තතාති. එකාදස ධම්මා ඡට්ඨස්ස චත්ථුවිසදකිරියා ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනා නිමිත්තකුසලතා සමයෙ චිත්තස්ස පග්ගහනිග්ගහසම්පහංසනජ්ඣුපෙක්ඛනා චතස්සො, අසමාහිතසමාහිතපුග්ගලානං පරිවජ්ජනසෙවනතා ද්වෙ, කුන්තවිමොක්ඛපච්චවෙක්ඛණතා තදධිමුත්තතාති. තත්ථ කසිණාදිනිමිත්තානං උග්ගහණකුසලතා නිමිත්තකුසලතා නාම. පඤ්ච ධම්මා සත්තමස්ස සත්තසඤ්ඤාලායනමජ්ඣත්තපුග්ගලානං පරිවජ්ජනසෙවනතා ද්වෙ ද්වෙ, තදධිමුත්තතාති. අයමෙත්ථ සඤ්ඤාපො, විත්ථාරො පන සම්මොහවිනොදනියා විහඬිගට්ඨකථාය ගහෙතබ්බොති අයමෙත්ථ හෙතු විභාගො.

භූමිවිභාගතො පනෙතෙ කාමාවචරා, ලොකුත්තරා වා භොන්ති, කාමාවචරෙසු බලවටිපස්සනාදීසු එව බොජ්ඣකඛිගා ලබ්භන්ති, න ඉතරෙසු. ලොකුත්තරෙසු පන සබ්බත්ථ ලබ්භන්ති, රූපාවචරාරූපාවචරචිත්තෙසු සබ්බථා න ලබ්භන්ති අබොධිපක්ඛිකත්තා. කෙච් පන ථෙරා විපස්සනාපාදකෙසු කසිණාසුභබ්බන්තවිභාරජ්ඣානෙසුපි බොජ්ඣකඛිගෙ උද්ධරන්ති, න ච තෙ පටිසිද්ධා අට්ඨකථාවරියෙහි, තස්මා තෙසං මනෙන රූපාවචරාපි භොන්ති, න කෙනච්ච පරියායෙන අරූපාවචරාති අයමෙත්ථ භූමිවිභාගො.

විවෙකතොති එත්ථ විවෙකොති විචිත්තතා, ස්වායං පඤ්චවිධො තදඬිගවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිනිස්සරණවිවෙකවසෙන. තදඬිගවිවෙකොති

විපස්සනා, වික්ඛම්භනවිවෙකොති අට්ඨ සමාපත්තියො, සමුච්ඡෙදවිවෙකොති මග්ගො, පටිපස්සද්ධිවිවෙකොති ඵලං, නිස්සරණවිවෙකොති සබ්බනිමිත්තනිස්සං නිබ්බානං. තත්ත්මෙ තද්ධගසමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිනිස්සරණවිවෙකනිස්සිතා භොන්ති. තථා භෙනෙ විපස්සනාක්ඛණෙ කිච්චතො තද්ධගවිවෙකනිස්සිතා, අජ්ඣාසයතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතා. මග්ගකාලෙ පන කිච්චතො සමුච්ඡෙදවිවෙකනිස්සිතා, ආරම්මණතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතා, ඵලක්ඛණෙ කිච්චතො පටිපස්සද්ධිවිවෙකනිස්සිතා. ආරම්මණතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතා ච භොන්ති. කෙසඤ්ච ථෙරානං මනෙ විපස්සනාපාදකරුපාවචරජ්ඣානක්ඛණෙ වික්ඛම්භනවිවෙකනිස්සිතාවාති පඤ්චවිවෙකනිස්සිතාපි භොන්තීති අයමෙත්ථ විවෙකො. ඵචං විඤ්ඤෙයොයා පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

බොජ්ඣංගවිභංගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මග්ගඛගවිභංගමාතිකත්ථවණ්ණනා

මග්ගඛගවිභංගමාතිකාය පන අත්ථතො තාව – අරියොති තංතංමග්ගවජ්ඣංගකිලෙසෙහි ආරකත්තා, අරියභාවකරත්තා ච අරියො, අට්ඨ අභිගානි අස්සාති අට්ඨංඛිගිකො, නිබ්බානත්ථිකෙහි මග්ගීයති, නිබ්බානං චා මග්ගති, කිලෙසෙ චා මාරොත්තො ගච්ඡතීති මග්ගො. සෙය්‍යථිදන්ති සො කතමොති වෙ, ඉදානි ස්වායං මග්ගො චතුරඛිගිති විය සෙනා අඛගමත්තමෙව භොති, අඛගවිනිමුත්තො නත්ථිති දස්සෙන්තො “සම්මාදිට්ඨි...පෙ.... සම්මාසමාධි”ති ආහ. තත්ථ සම්මා පස්සතීති සම්මාදිට්ඨි, පඤ්ඤා. සම්මා සඬකප්පෙති තක්කෙතීති සම්මාසඬකප්පො, විතක්කො. සෙසං සුච්ඤ්ඤෙයාමෙව. තතො ධම්මභෙදොපි විභංගනායොපි බොජ්ඣංගගෙසු චුත්තසදිසො.

අභිධම්මභාෂනීයෙ පන විරතිත්තයවජ්ජිතො පඤ්චඛිගිකොපි මග්ගො විහත්තො, තඤ්ච පඤ්චන්තං අභිගානං කිච්චාධිකතං, විරතිතඤ්ච අචුත්තසිද්ධතං සන්ධාය, විරතිවජ්ජිතස්ස පන ලොකුත්තරමග්ගස්ස අභාවා සොපි අට්ඨංඛිගිකොවාති වෙදිතබ්බො.

පඤ්භාපුච්ඡකෙපි සම්මාසඬකප්පො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තොව, සෙසා ද්විති. සම්මාසඬකප්පො අවිතක්කවිචාරමත්තො, පිතිසහගතො සුඛසහගතොව, න උපෙක්ඛාසහගතො, සෙසා තිධාපි. සම්මාදිට්ඨි භෙතු, සෙසා නභෙතුති අයං විසෙසො. සෙසං සමමෙව. ඉදානි පන –

කමතො කිච්චභෙදතො, භූමිභෙදවිවෙකතො;
මග්ගඛගෙසු විජානීයො, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ කමතො තාව අයම්පි දෙසනාක්කමොව. භගවතා හි නිබ්බානාධිගමාය පටිපන්නස්ස පඤ්ඤාපජ්ජොතපඤ්ඤාසත්ථතාය අවිජ්ජන්ධකාරවිධමනතො බහුපකාරත්තා පට්ඨං සම්මාදිට්ඨි දෙසිතා. තතො භෙරඤ්ඤිකස්ස

කහාපණපරිවත්තකහත්ථො විය යථාසභාවදස්සනස්ස සම්මාදිට්ඨියා බහුපකාරත්තා සම්මාසඬ්ඨිකප්පො. ස්වායං යථා සම්මාදිට්ඨියා, එවං සම්මාවාචායපි උපකාරකො. යථාහ “පුබ්බෙ බො, ගහපති, තක්කෙත්වා විචාරෙත්වා පච්ඡා වාවං හින්දතී”ති (ම. නි. 1.463), තස්මා තදනන්තරං සම්මාවාවා. යස්මා පන වාචාය සංවිදහින්වා ලොකෙ කම්මන්තෙ පයොජෙත්ති, තස්මා තදනන්තරං සම්මාකම්මන්තො. කායවච්ඡව්වරිතං පහාය උභයසුචරිතං පුරෙන්නස්සෙව යස්මා ආජීවට්ඨමකං සීලං පුරති, න ඉතරස්ස, තස්මා තදුභයානන්තරං සම්මාආජීවො වුත්තො. එවං “විසුද්ධදිට්ඨිසීලෙනාපි එත්තාවතා පරිතොසං අකත්වා ඉදං වීරියං ආරහිතබ්බං”න්ති දස්සෙතුං තදනන්තරං සම්මාවායාමො. ආරද්ධවීරියෙනාපි කායාදීසු සති සුපට්ඨිතා කාතබ්බාති දස්සනත්ථං තදනන්තරං සම්මාසති. සුපට්ඨිතාය සතියා එකත්තාරම්මණෙ විත්තං සමාධාතුං සක්කාති තදනන්තරං සම්මාසමාධි වුත්තොති අයං තාවෙත්ථ කමො.

කිච්චතො පනෙසං එකෙකස්ස තිණි තිණි කිච්චානි, සෙය්‍යාපීදං – සම්මාදිට්ඨි තාව අඤ්ඤෙහිපි අත්තතො පච්චනීකකිලෙසෙහි සද්ධිං මිච්ඡාදිට්ඨිං පජහති, ආරම්මණතො නිරොධසච්චං සවිජ්ජරොති, අසම්මොහතො සෙසසච්චානි පටිච්ඡ්ඤාති. එවං සම්මාසඬ්ඨිකප්පාදීනං මිච්ඡාසඬ්ඨිකප්පපජහනාදිවසෙන යථානුරූපන්ති කිච්චතා වෙදිතබ්බා. විසෙසතො පනෙත්ථ සම්මාසඬ්ඨිකප්පො සහජාතධම්මෙ අහිනිරොපෙති, සම්මාවාවා පරිග්ගණ්හාති, සම්මාකම්මන්තො සමුට්ඨාපෙති, සම්මාආජීවො වොදාපෙති, සම්මාවායාමො පග්ගණ්හාති, සම්මාසති උපට්ඨාපෙති, සම්මාසමාධි සමාදහතීති ඉදමෙත්ථ කිච්චං.

හෙදතො පන පුබ්බභාගෙ සම්මාදිට්ඨි “දුක්ඛෙ ඤාණං”න්තිආදිනා චතුසු සච්චෙසු ඤාණවසෙන නානක්ඛණා නානාරම්මණා නානානාමා හොති, දුතියො පන නෙක්ඛම්මඅඛ්‍යාපාදඅවිහිංසාසඬ්ඨිකප්පවසෙන, විරතියො චතුබ්බිධවච්ඡව්වරිතතිවිධකායදුච්චරිතමිච්ඡාජීවවිරමණසඬ්ඨිතාවෙතනාවසෙනපි විරතිවසෙනපි, ඡට්ඨස්ත්තමා චතුබ්බිධසම්මප්පධානසතිපට්ඨානවසෙන නානක්ඛණා නානාරම්මණා නානානාමා හොන්ති. මග්ගකාලෙ පනෙතෙ සම්මාදිට්ඨිආදයො එකක්ඛණා එකාරම්මණා. කිච්චතො පන තානි පුබ්බභාගෙ නානානාමානි ලහන්ති, සම්මාසමාධි පන පුබ්බභාගෙපි මග්ගක්ඛණෙපි චතුක්කපඤ්චකඡ්ඤානවසෙන නානක්ඛණො නානානාමො, මග්ගක්ඛණෙ පන එකාරම්මණො හොති. එකස්ස හි පයමමග්ගො පාදකඡ්ඤානාදිනියමතො පයමඡ්ඤානාදිකො වා දුතියඡ්ඤානාදීසු අඤ්ඤතරඡ්ඤානිකො වා, දුතියමග්ගාදයොපිස්ස පයමමග්ගසදිසඡ්ඤානිකා වා විසදිසඡ්ඤානිකා වාති සො මග්ගකාලෙපි නානක්ඛණො නානානාමො වාති අයමෙත්ථ හෙදො.

භූමිතො ච වීචෙකතො ච විනිච්ඡයො බොජ්ඤාසිගෙසු වුත්තානුසාරෙන වෙදිතබ්බොති එවං විජානීයො පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

මග්ගඬ්ගවිභඬ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කොන්වර්සන්ට්සන්

කොන්වර්සන්ට්සන් පන අත්පත්තා තාව – පානිමොක්ඛසංවරසංවුතොතිආදීසු පානිමොක්ඛන්ති සික්ඛාපදසිලං. තං හි යො නං පානි රක්ඛති, තං මොක්ඛෙති මොචෙති ආපායිකාදීහි දුක්ඛෙහි, තස්මා “පානිමොක්ඛ”න්ති වුච්චති. සංවරණං, සංවරන්ති වා තෙනාති සංවරො, පානිමොක්ඛමෙව සංවරො පානිමොක්ඛසංවරො, කම්මවාචාපරියොසානෙ ඉප්පිකාකස්ස අත්පත්තා චෙතනාදිරූපස්ස පානිමොක්ඛසංවරසිලස්සෙවෙනං අධිවචනං. තෙන සංවුතො පිහිතකායවච්ඡයොගොති පානිමොක්ඛසංවරසංවුතො. විහරන්ති ඉරියති පවත්තෙති. ආචාරගොචරසම්පන්නොති එත්ථ ආචරිතඛින්නො ආචාරො, ගාවො චරන්ති එත්ථාති ගොචරො, ගුන්තං චරණට්ඨානං. තංසදිසතාය පන සබ්බොපි පවත්තිවිසයො ගොචරොති වෙදිතඛින්නො. තෙසං විභාගො නිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතඛින්නො.

නිද්දෙසෙ හි –

“ආචාරගොචරසම්පන්නොති අත්ථි ආචාරො, අත්ථි අනාචාරො. තත්ථ කතමො අනාචාරො? කායිකො චිතික්කමො, වාචසිකො චිතික්කමො, කායිකවාචසිකො චිතික්කමො, අයං වුච්චති අනාචාරො, සබ්බම්පි දුස්සිලාං අනාචාරො, ඉධෙකච්චො වෙච්ඡානෙන වා පත්ත...පෙ.... පුප්ඵලසිනානදන්තකට්ඨදානෙන වා වාටුකමායකාය වා මුග්ගසුපායකාය වා පාරිභටුකාය වා ජඛිසපෙසනිකෙන වා අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන වා බුද්ධපතිකුට්ඨෙත මිච්ඡාආජීවෙන ජීවිකං කප්පෙති, අයං වුච්චති අනාචාරො.

“තත්ථ කතමො ආචාරො? කායිකො අචිතික්කමො”තිආදිනා (විහ. 513) –

වුත්තවිපරියායෙන ආචාරො නිද්දිට්ඨො.

“ගොචරොති අත්ථි ගොචරො, අත්ථි අගොචරො. තත්ථ කතමො අගොචරො? ඉධෙකච්චො වෙසියාගොචරො වා හොති, විධවා...පෙ.... පුල්ලකුමාරීපණ්ඩකහික්ඛුන්තිපානාගාරගොචරො වා, සංසට්ඨො විහරති රාජුහි රාජමහාමත්තෙහි තිත්ථියෙහි තිත්ථියසාවකෙහි අනනුලොමිකෙන සංසග්ගෙන, යාති වා පන තාති කුලාති අස්සද්ධාති අප්පසන්නාති...පෙ.... තථාරූපාති කුලාති සෙවති භජති පයිරූපාසති, අයං වුච්චති අගොචරො.

“තත්ථ කතමො ගොචරො? ඉධෙකච්චො න වෙසියාගොචරො හොති”තිආදිනා (විහ. 514) –

වුත්තවිපරියායෙන ගොචරො නිද්දිට්ඨො.

අපිවෙත්ට ටේරානං හික්බුනං පුරතො
 ගමනනිසිදනවඩකමනසට්ටනාහිභවනාදිකායිකාවිත්තීකාරකිරියානඤ්චෙව ටේරෙ
 හික්බු අනාපුච්ඡා ධම්මකප්පනබ්බංසනාදිවාචසිකාවිත්තීකාරකිරියානඤ්ච අනාචාරානං
 පටිපක්ඛවසෙන කායිකවාචසිකො ආචාරො වෙදිතඛ්ඛො. අපිච හික්බු සගාරවො
 සප්පතිස්සො හිරොත්තප්පසම්පන්නො සුනිවත්ථො සුපාරුතො පාසාදිකෙන
 අහික්කන්තාදිනා ඔක්ඛිත්තවක්ඛු ඉරියාපට්ඨසම්පන්නො ආභිසමාචාරිකෙසු
 සක්කච්චකාරී ගරුචිත්තීකාරබහුලො විහරති, අයං වුව්චති ආචාරො. ගොචරො පන
 තිව්ඛො උපනිස්සයගොචරො ආරක්ඛගොචරො උපනිඛන්ධගොචරොති. තත්ථ
 දසකථාවත්ථුගුණසමන්තාගතො කල්‍යාණමිත්තො උපනිස්සයගොචරො නාම.
 අන්තරසරාදීසු ඔක්ඛිත්තවක්ඛුතාදිහි දිසා විදිසා අනොලොකෙත්වා ගමනං
 ආරක්ඛගොචරො නාම. චත්තාරො පන සතිපට්ඨානා උපනිඛන්ධගොචරො නාම.
 යත්ථ චිත්තං උපනිඛන්ධති, අයං තිව්ඛොපෙත්ථ ගොචරොති වෙදිතඛ්ඛො. ඉමිනාති
 ඉමිනා ආචාරෙන, ගොචරෙන ච සමන්තාගතො ආචාරගොචරසම්පන්නො නාම.

අණුමත්තෙසු වජ්ජෙසුති අණුප්පමාණෙසු දොසෙසු. භයදස්සාවීති
 භයදස්සනසිලො, අණුමත්තං රෙණුං සිනෙරුසදිසං පස්සන්තො විය සබ්බලහුකම්පි
 දුක්කට්ඨබ්බාසිතමත්තං පාරාජිකසදිසං කත්වා වජ්ජතො භයතො දස්සනසිලොති
 අත්ථො. සමාදාය සික්ඛති සික්ඛාපදෙසුති යං කිඤ්චි සික්ඛාපදෙසු සික්ඛිතඛ්ඛං, තං
 සුට්ඨු ආදාය ගහෙත්වා සික්ඛති.

ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්චාරොති මනච්ඡට්ඨෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු
 රුපාදිආරම්මණනිමිත්තාදිනං අග්ගහණසඬ්ඛාතසතිසංවරෙන පිහිනද්චාරො.
 භොජනෙ මත්තඤ්ඤුති පිණ්ඩපානෙ පටිග්ගහණපරිභොගෙසු
 පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණවසෙන චෙව අප්පිච්ඡතාදිහි ච මත්තජානනකො,
 පිණ්ඩපාතවසෙන චෙත්ථ චතුත්තං පච්චයානං ගහණං වෙදිතඛ්ඛං. අථ චා
 භුඤ්ජිතඛ්ඛතො භොජනන්ති චතුත්තං පච්චයානං ගහණං වෙදිතඛ්ඛං.
 පුබ්බරත්තාපරරත්තන්ති එත්ථ අඩ්ඨරත්තිසඬ්ඛාතාය රත්තියා පුබ්බෙ පුබ්බරත්තං,
 ඉමිනා පට්ඨමයාමඤ්චෙව පච්ඡාහත්තඤ්ච ගණ්හාති. රත්තියා පච්ඡා අපරරත්තං,
 ඉමිනා පච්ඡමයාමඤ්චෙව පුරෙහත්තඤ්ච ගණ්හාති. පච්ඡමයාමො පනස්ස
 හික්බුතො නිද්දාකිලමට්ඨිනොදනොකාසොති න ගහිතො.

ජාගරියානුයොගමනුයුත්තොති අසුභභාවනාසඬ්ඛාතස්ස භාවනාරාමස්ස
 අනුයොගසඬ්ඛාතං ආසෙවනභාවනං අනුයුත්තො වඩ්ඤානනිසජ්ජාහි
 යොනිසොමනසිකාරෙන ආචරණීයෙහි ධම්මෙහි චිත්තපරිසොධනෙ
 යුත්තප්පයුත්තොති අත්ථො. සාතච්චං නෙපක්කන්ති සතතං පචත්තයිතඛ්ඛතො
 සාතච්චසඬ්ඛාතං වීරියං, පරිපාකගතත්තා නෙපක්කසඬ්ඛාතඤ්ච පඤ්ඤං
 අනුයුත්තොති සම්බන්ධො. ඉමිනා වීරියපඤ්ඤාහි යුත්තස්සෙව
 ජාගරියානුයොගසිද්ධිති දස්සෙති.

ඉදානි තං ජාගරියානුයොගං සරූපතො දස්සෙන්තො “බොධිපක්ඛිකානං ධම්මාන” ත්තිආදිමාහ. බොධිපක්ඛිකානං ධම්මානන්ති චතුසච්චාවබොධසඬ්ඛාතස්ස මග්ගඤ්ඤාණස්ස පක්ඛෙ භවානං චතුසච්චසතිපට්ඨානාදිසත්තතිංසධම්මානං. නිද්දෙසෙ පනස්ස ලොකියභාවනාය විසෙසබොධිපක්ඛියධම්මෙ එකාරම්මණෙ පවත්තනසමත්ථතාය සත්ත බොජ්ඣංගිභා එව නිද්දිට්ඨා. තෙසං ගහණෙන පන සෙසානම්පි තත්ථ ගහණං වෙදිතබ්බං. සො අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙතිආදීසු අභික්කන්තං වුවචති පුරතො ගමනං, පටික්කන්තං නිවත්තනං, තද්දුභයඤ්ච ධානනිසජ්ජාසයනෙසුපි පුරතො, පච්ඡතො ච කායස්ස අභිගමනඅපගමනවසෙන ලබ්භති. සම්පජානකාරී භොතීති සම්පජඤ්ඤෙන සබ්බකිච්චකාරී, සම්පජඤ්ඤස්සෙව චා කාරී, සම්පජඤ්ඤ-ග්ගහණෙන චෙත්ථ අවිජ්ජයොගතො සතිපි ගහිතාව භොති. තෙනෙවස්ස නිද්දෙසෙ “සතො සම්පජානො අභික්කමති” තිආදි වුත්තං.

ආලොකිතෙතිආදීසු ආලොකිතං නාම පුරතො පෙක්ඛනං. විලොකිතං නාම අනුදිසාපෙක්ඛනං. ඉමෙසං පන ද්විත්තං ගහණෙන හෙට්ඨා උපරි පච්ඡතො පෙක්ඛනසඬ්ඛාතානි ඔලොකිතුල්ලොකිතාපලොකිතානිපි ගහිතානීති වෙදිතබ්බානි.

සම්ඤ්ජිතෙ පසාරිතෙති පබ්බානං සම්ඤ්ජනෙ, පසාරණෙ ච. සඬ්ඝාටිපත්තච්චරධාරණෙති එත්ථ සඬ්ඝාටිච්චරානං නිවාසනපාරුපනවසෙන, පත්තස්ස භික්ඛාපටිග්ගහණාදිවසෙන ච පරිභොගො ධාරණං නාම. අසිතෙති පිණ්ඩපාතාදිභොජනෙ. ජිතෙති යාගුආදිපානෙ. බායිතෙති පිට්ඨබජ්ජාදිබාදනෙ. සායිතෙති මධුඵාණිතාදිසායිතෙ. උච්චාරපස්සාවකම්මෙති උච්චාරස්ස ච පස්සාවස්ස ච කරණෙ. ගතෙති ගමනෙ. යීතෙති යානෙ. නිසින්නෙති නිසජ්ජාය. සුත්තෙති සයනෙ. ජාගරිතෙති ජාගරණෙ. එත්ථ ච භික්ඛාචාරගමනාදිවසෙන “අභික්කන්තෙ” ති වුත්තං. විහාරෙ පන වඬිකමනාදිඉරියාපට්ඨවසෙනෙව “ගතෙ” තිආදි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. භාසිතෙති කථනෙ. තුණ්භීභාවෙති අකථනෙ.

සබ්බෙසු පන තෙසු අභික්කන්තාදීසු පච්චෙකං සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං සජ්ජායසම්පජඤ්ඤං ගොචරසම්පජඤ්ඤං අසම්මොහසම්පජඤ්ඤන්ති චතුබ්බිධං සම්පජඤ්ඤං වෙදිතබ්බං. තත්ථ අභික්කමිතුකාමතාදිවිත්තෙ උජ්ජන්තෙ විත්තවසෙනෙව ගමනාදිං අකත්වා “කිං නු මෙ තත්ථ ගතෙන අත්ථො” ති පරිග්ගණ්භිත්වා වෙනියදස්සනාදිනො තස්ස තස්ස අත්ථස්ස පරිග්ගණ්භනං සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං නාම. සාත්ථකෙසු පනෙතෙසු ගමනාදීසු ජීවිතබ්බුහ්මවරියන්තරායානඤ්චෙව සල්ලෙඛපටිපත්තිවිඝාතකරානං කායිකචෙතසිකපරික්කිලෙසානඤ්ච සබ්බෙසානං සබ්භාවාභාවං පරිග්ගහෙත්වා සජ්ජායපරිග්ගණ්භනං සජ්ජායසම්පජඤ්ඤං නාම. එවං පරිග්ගහිතසාත්ථකසජ්ජායස්ස පන අට්ඨතිංසාය කම්මට්ඨානෙසු, විපස්සනාය චා අත්තනො අභිරුචිතං කම්මට්ඨානසඬ්ඛාතං ගොචරං අවිස්සජ්ජෙන්වාච අභික්කමාදීනං කරණං ගොචරසම්පජඤ්ඤං නාම. අභික්කමාදීසු පන අත්ඨබ්බාලපුප්ප්පනා “අත්තා අභික්කමාදීනි කරොති, අහං කරොමි” ති චා

සම්මුඛගීතය, තථා අසම්මුඛගීතය “අභික්කමිතුකාමනාදිවිත්තකිරියවායොධාතු විජ්ජාරාදිකාරණසාමග්ගියා අයං කායසඬ්ඛානො අට්ඨසඬ්ඛානො අභික්කමාදීති කරොති, තනො අඤ්ඤා අබ්භන්තරෙ අත්තා වා සත්තො වා අභික්කමන්තො වා පටික්කමන්තො වා...පෙ.... තුණ්හි භවන්තො වා නත්ථි” ති එවමාදිනා යාථාවතො ජානනවසෙන පඤ්ඤාය පවත්තනං අසම්මොහසම්පජ්ඤං නාම. අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන සම්මොහවිනොදනියං (විභ. අට්ඨ. 508) ගහෙතඬ්ඛො.

ඉදානි යස්මා යස්ස අබ්භන්තරෙ යථාචුත්තා එත්තකා ගුණා නත්ථි, තස්ස අරඤ්ඤවාසො පන මක්කටාදීනං විය අනුච්ඡවිකො න හොති, උපචාරමත්තමිපිස්ස ඤානං න උප්පජ්ජති. යස්ස පන සන්ති, තස්ස අරඤ්ඤවාසො අනුච්ඡවිකො හොති. සො හි තත්ථ සඬ්ඛප්පකාරජ්ඣානං නිබ්බන්තෙතුං සක්කොති, අරඤ්ඤවාසඤ්චෙව ආරඤ්ඤකෙ ව උපසොහෙති, සකලඤ්ච සාසනං පසාදෙති, තස්මා එවරුපස්ස භික්ඛුනො උපාසනට්ඨානයොගපථං සජ්ජායසෙනාසනං දස්සෙන්නො “සො විචිත්තං සෙනාසනං භජති” තිආදිමාහ. තත්ථ විචිත්තන්ති සුඤ්ඤං. සෙති චෙව ආසති ව එත්ථාති සෙනාසනං, මඤ්චාදි, විහාරාදි ව. තෙනෙවස්ස නිද්දෙසෙ “මඤ්චො පිය” තිආදි චුත්තං.

ඉදානි අඤ්ඤමිපිස්ස පහෙදං දස්සෙතුං “අරඤ්ඤ” තිආදි චුත්තං. තත්ථ අරඤ්ඤන්ති විනයපරියායෙන තාව යපෙත්ථා ගාමඤ්ච ගාමුපචාරඤ්ච අවසෙසං, සුත්තන්තපරියායෙන ව ආරඤ්ඤකං භික්ඛුං සන්ධාය පඤ්චධනුසතිකං පච්ඡිමං අරඤ්ඤන්ති චුත්තං, අභිධම්මපරියායෙන පන ගාමද්වාරස්ස ඉන්ද්‍රිලතො ඛහි සඬ්ඛං “අරඤ්ඤ” තිආදි ගහෙතඬ්ඛං. “නික්ඛමිත්වා ඛහි ඉන්ද්‍රිලා” ති (විභ. 529) හි චුත්තං. කන්දරන්ති කං චුච්චති උදකං, තෙන දරිතං උදකෙන භින්නං පඬ්ඛතපදෙසං, යං “නිතුම්බ” තිආදි “නදිකුඤ්ජ” තිආදි වදන්ති. තත්ථ හි රජතපට්ටසදිසවාලිකාපුලිනෙ මණ්ඩිතානසදිසෙ සන්දව්ජායෙ වනගහනෙ නිසිදිත්වා මණ්ඩිතානසදිසෙ උදකෙ සන්දමානෙ සිතෙන වාතෙන ඛිජියමානස්ස සමණධම්මං කරොතො විත්තං එකග්ගං හොති. ගිරිගුහන්ති ද්වින්නං පඬ්ඛතානමන්තරං, එකස්මිඤ්ඤෙව වා උමඬ්ගසදිසං මහාවිවරං. වනපත්ථන්ති ගාමන්තං අභික්කමිත්වා මනුස්සානං අනුපචාරට්ඨානං, යත්ථ න කසන්ති න වපන්ති. තෙනෙවස්ස නිද්දෙසෙ “වනපත්ථන්ති දුරානමෙතං සෙනාසනානං අධිවචන” තිආදි චුත්තං.

අබ්භොකාසන්ති අවිජන්තං. ආකඬ්ඛමානො පනෙත්ථ විවරකුට්ටං කත්ථා වසති. පලාලපුඤ්ජන්ති පලාලරාසිං. මහාපලාලපුඤ්ජනො හි පලාලං නික්කඩ්ඪිත්වා පඬ්ඛාරලෙණසදිසෙ ආලයෙ කරොන්ති, ගච්ඡගුම්ඛාදීනමිපි උපරි පලාලං පක්ඛිපිත්වා හෙට්ඨා නිසිදන්ති, තං සන්ධායෙන චුත්තං. අප්පසද්දන්තිආදීසු වචනසද්දෙන විරහිතන්තා අප්පසද්දං. නගරනිග්ගොසසද්දෙන චෙව මිගපක්ඛිනිග්ගොසෙන ව රහිතන්තා අප්පනිග්ගොසං. විජනවාතන්ති අනුසඤ්චරකජනස්ස සරිරවාතෙන විරහිතන්තා විජනවාතං, “විජනවාද” තිආදි පාඨො. සෙනාසනස්ස අන්තො ජනවාදසද්දෙන රහිතන්ති අත්ථො. මනුස්සානං රහස්ස කිරියාරහන්තා මනුස්සරාහස්සෙය්‍යකං, තනො තනො පටිනිවත්තිත්වා

සම්මදෙව කම්මට්ඨානෙ චිත්තස්ස ලියනතො පටිසල්ලානසඛ්ඛාතස්ස විවෙකස්ස භාවනාරාමස්ස අනුරූපත්තා පටිසල්ලානසාරූප්පං. භජතීති සම්බන්ධො.
අරඤ්ඤගතොතිආදීසු අරඤ්ඤං, රුක්ඛමූලඤ්ච යපෙත්වා අවසෙසං සබ්බමපි සෙනාසනං සුඤ්ඤාගාරෙන සඬගහිතං.

පල්ලඬකං ආභූජිත්වාති සමන්තතො උරුබද්ධාසනං බන්ධිත්වා. උජුං කායං පණ්ඩායාති උපරිමකායං උජුං යපෙත්වා, අට්ඨාරස පිට්ඨිකණ්ටකෙ කොට්ඨා කොටිං පටිපාදෙත්වා. එවං නිසින්නස්ස හි වම්මමංසනභාරූති න පණමන්ති, අට්ඨස්ස තෙසං අපණමනපච්චයා බණෙ බණෙ වෙදනා න උප්පජ්ජන්ති, තතො චිත්තං එකග්ගං හොති, කම්මට්ඨානං වුද්ධිං උපගච්ඡති. පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වාති කම්මට්ඨානාහිමුඛං සතිං පට්ඨපෙත්වා, මුඛසමීපෙ වා කත්වා. තෙනෙවස්ස නිද්දෙසෙ “අයං සති උපට්ඨිතා හොති සුපට්ඨිතා, නාසිකග්ගෙ වා මුඛනිමිත්තෙ වා”ති (විභ. 537) වුත්තං. මුඛනිමිත්තන්ති වෙන්ට උත්තරොට්ඨස්ස වෙමජ්ඣපදෙසො, යත්ථ නාසිකාවාතො පටිභඤ්ඤති. අථ වා “පරිති පරිග්ගහට්ඨො, මුඛන්ති නිය්‍යානට්ඨො, සතීති උපට්ඨානට්ඨො, තෙන වුවචති පරිමුඛං සති”න්ති (පටි. ම. 1.164) වං පටිසම්භිදායං වුත්තනයෙනපෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. තත්‍රායං සඬබ්බෙපත්ථො “පරිග්ගහිතනිය්‍යානං සතිං කත්වා”ති.

අභිජ්ඣං ලොකෙතිආදීසු අභිමුඛං ක්‍රියාති චිත්තෙතීති අභිජ්ඣා, රාගො. ලුප්පනපලුප්පනට්ඨොන ලොකො, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා. තෙසු කාමච්ඡන්දං වික්ඛම්භෙත්වාති අත්ථො. වික්ඛම්භනවසෙනෙව විගතාභිජ්ඣෙත, න චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසදිසෙනාති අත්ථො. වෙනසාති චිත්තෙන, ඉත්ථම්භූතො විහරතීති අත්ථො. අභිජ්ඣායාති අභිජ්ඣාතො. චිත්තං පරිසොධෙතීති යථා නං සා මුඤ්චිත්වා න පුන ගණ්භාති, එවං පරිමොවෙතීති අත්ථො. ඛ්‍යාපජ්ජති ඉමිනා චිත්තං සුතිකුම්මාසාදයො විය පකතිං ජහාතීති ඛ්‍යාපාදො. විකාරප්පත්තියා පදුස්සති, පරං වා පදුසෙති විනාසෙතීති පදොසො, උභයමීපෙතං කොධස්සෙවාධිවචනං. යස්මා වෙනං සබ්බකම්මට්ඨානසාධාරණවසෙන දෙසියති, තස්මා “සබ්බපාණභූතහිතානුකම්පි”ති එවං මෙත්තාවසෙන අවත්වා “අඛ්‍යාපන්නචිත්තො”ති එත්තකමෙව වුත්තං.

ථීනං චිත්තස්ස ගෙලඤ්ඤං, මිද්ධං වෙනසිකානං. ආලොකසඤ්ඤීති රත්තියම්පි දිවාපි දිට්ඨආලොකසඤ්ජානනසඤ්ඤාය සමන්තාගතො, තාය පන ආලොකසඤ්ඤාය ථීනමිද්ධවිනොදනස්ස විසෙසතො සතිසම්පජ්ඤ්ඤං ඉච්ඡිතබ්බන්ති ආහ “සතො සම්පජානො”ති.

අනුද්ධතොති අවික්ඛිත්තො තථා එව අජ්ඣත්තං වූපසන්නචිත්තො. තිණ්ණවිචිකිච්ඡොති විචිකිච්ඡං අතික්කමිත්වා යිතො. අකථංකථී කුසලෙසු ධම්මෙසුති අනවජ්ජධම්මෙසු “කථං ඉමෙ, කථං ඉමෙ”ති එවං පවත්තනතො කථංකථීසඛ්ඛාතාය විචිකිච්ඡාය විරහිතො. එවං පඤ්චනීවරණප්පභානං දස්සෙත්වා ඉදානි යස්මා අප්පහීනනීවරණස්ස ක්‍රියානං න උප්පජ්ජති, න හි කාමච්ඡන්දාදීහි නානාවිසයවික්ඛිත්තචිත්තං එකත්තාරම්මණෙ සමාධියති, න

කාමධාතුසමතික්කමනාය වා පටිපජ්ජති, තස්මා “සො ඉමෙ පඤ්ච නිවරණෙ පහායා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සොති යො යථාවුත්තසීලාදිගුණෙ පතිට්ඨාය අරඤ්ඤාදිඅනුරූපසෙනාසනගතො අත්තනො වරියානුකුලකම්මට්ඨානෙ ලීනුද්ධවිවරහිතාය සාතච්චකිරියාය උප්පාදිතුපචාරජ්ඣානෙන පහිනපඤ්චනිවරණො පයමජ්ඣානාධිගමාය වායමති, සොති අත්ථො.

වෙනසො උපක්කිලෙසෙනි චිත්තස්ස අප්පහස්සරභාවකරණෙ. පඤ්ඤාය දුබ්බලිකරණෙනි යස්මා ඉමෙ නිවරණා උප්පජ්ජමානා අනුප්පන්නාය ලොකියලොකුත්තරාය පඤ්ඤාය උප්පජ්ජිතුං න දෙන්ති, උප්පන්නාය පන ලොකියඅට්ඨසමාපත්තියා, අභිඤ්ඤාභූතාය වා මූලං උපචින්නදිත්වා පානෙන්ති, තස්මා “පඤ්ඤාය දුබ්බලිකරණා”ති වුවුවන්ති. විච්චිවෙව කාමෙහීතිආදියු කාමෙහීති වත්ථුකාමකිලෙසකාමෙහි. විච්චිවෙව්වාති විච්චිවිත්වා විනා හුත්වා, අපක්කමිත්වාති අත්ථො. නියමත්ථෙන පනෙන්ථ එව-කාරෙන ඝානපටිපක්ඛභූතානං කාමානං පරිච්චාගෙනෙව පයමජ්ඣානාධිගමො, අන්ධකාරපරිච්චාගෙනෙව දීපප්පවත්ති වියාති දස්සෙති. උත්තරපදෙපි වෙස එව-කාරො ආනෙන්වා “විච්චිවෙව අකුසලෙහි ධම්මෙහි”ති සම්බන්ධිතබ්බො. න හි සක්කා කාමතො අඤ්ඤෙහි නිවරණසංඛාතෙහි අකුසලධම්මෙහි අවිච්චිවාපි ඝානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං. පද්ද්වයෙපි පන “විච්චිවා”ති ඉමිනා කායච්චෙකාදියු, තදභිගච්චෙකාදියු ව තදභිගනිස්සරණච්චෙකවජ්ජිතා සබ්බෙපි ච්චෙකා ඉධ අධිජ්ජෙතා. වත්ථුකාමච්චෙකවචනතො හි කායච්චෙකො වුත්තො, කිලෙසකාමෙහි පන සෙසාකුසලෙහි ව ච්චෙකවචනතො චිත්තඋපධිච්චෙකා, චික්ඛම්භනාදිච්චෙකා ව වුත්තා. ලොකුත්තරජ්ඣානම්පි සංඛගහිතත්තා දට්ඨබ්බං. එවමෙනෙන පද්ද්වයෙන යථාක්කමං කාමච්ඡන්දනිවරණසෙසනිවරණචික්ඛම්භනාදිකො වුත්තො. එවං ඔසාදියුපි යථාරහං යොජෙතබ්බං.

එත්තාවතා ව පයමස්ස ඝානස්ස පහානභිගං දස්සෙත්වා ඉදානි සම්පයොගභිගං දස්සෙතුං “සච්ඡිකක්කං සච්චාර”න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ චිත්තක්කෙන ව විචාරෙන ව සහ චත්තති රුක්ඛො විය පුප්ථෙන, එලෙන වාති ඉදං ඝානං “සච්ඡිකක්කං සච්චාර”න්ති වුවුවති. ච්චෙකජන්ති එත්ථ විචිත්ති ච්චෙකො, නිවරණවිගමොති අත්ථො. විචිත්තොති වා ච්චෙකො, නිවරණවිචිත්තො ඝානසම්පයුත්තධම්මරාසීති අත්ථො, තස්මා ච්චෙකතො, තස්මිං වා ච්චෙකෙ ජාතන්ති ච්චෙකජං. පීතිසුඛන්ති එත්ථ පීතීති අප්පනාප්පත්තා ඵරණාපීති, සුඛඤ්ච තංසම්පයුත්තං, ඉති අයඤ්ච පීති ඉදඤ්ච සුඛං අස්ස ඝානස්ස, අස්මිං වා අත්ථීති ඉදං ඝානං “පීතිසුඛ”න්ති වුවුවති. අථ වා පීති ව සුඛඤ්ච පීතිසුඛං, ච්චෙකජං පීතිසුඛං අස්ස, අස්මිං වාති ච්චෙකජං පීතිසුඛං, එවං එකපදවසෙන “ච්චෙකජපීතිසුඛ”න්ති වත්තබ්බෙ නිග්ගහිතාගමං කත්වා “ච්චෙකජං පීතිසුඛ”න්තිපි වත්තුං යුජ්ජති. යථෙව හි ඝානං, එවං පීතිසුඛම්පි ච්චෙකජමෙව භොතීති. පයමං ඝානන්ති ගණනානුපුබ්බතො පයමං, පයමං උප්පත්තිතොපි පයමං. ආරම්මණුපනිජ්ඣානතො, පච්චනීකඝාපනතො වා ඝානං, ඉමිනා නයෙන උපරි “දුතියං ඝාන”න්තිආදියු අත්ථො වෙදිතබ්බො. උපසම්පජ්ජ විහරතීති එවං පඤ්චධිගවිජ්ජහිනං පඤ්චධිගසමන්නාගතං තිව්ධකල්‍යාණං.

දසලක්ඛණසම්පන්නං පයමං ඥානං අධිගන්ත්වා තදනුරූපෙන ඉරියාපථවිභාරෙන පවත්තති අත්ථො. එත්ථ ච චිත්තෙකග්ගතා කිඤ්චාපි “සචිත්තකසව්චාර”න්ති ඉමස්මිං පාඨෙ න නිද්දිට්ඨා, තථාපි විභවිගෙ “ඥානන්ති චිත්තකො විචාරො පීති සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා”ති (විභ. 569) චුත්තත්තා අභිගමෙව.

එවං පයමජ්ඣානාධිගමං දස්සෙත්වා ඉදානි තදනන්තරං අධිගතපයමජ්ඣානස්ස තං ආවජ්ජනසමාපජ්ජනවුට්ඨානාධිට්ඨානපච්චවෙක්ඛණසංඛාතාහි පඤ්චනි වසීහි වසීහූතං කත්වා තතො වුට්ඨාය තත්ථ ආසන්නනිවරණපච්චත්ථිකතාය වෙච ඔළාරිකචිත්තකවිචාරක්ඛොභසමඤ්චිතාය ච දොසං දිස්වා නිකන්තිං පරියාදාය චිත්තකාදිභෙදොළාරිකභග්ජපභානාය, පීතිආදිසන්තඤ්චගපටිලාභාය ච තදෙව කම්මට්ඨානං පුනස්පුනං මනසිකරොතො දුතියං ඥානං උප්පජ්ජති, තප්පාදකඤ්ච ලොකුත්තරජ්ඣානං පුග්ගලාධිට්ඨානෙන දස්සෙතුං “චිත්තකවිචාරානං වූපසමා”තිආදිමාහ. තත්ථ වූපසමාති සමතික්කමා, දුතියජ්ඣානක්ඛණෙ අපාතුභාවාති චුත්තං භොති. අජ්ඣත්තන්ති අත්තති ජාතං, අත්තසන්නානෙ නිබ්බත්තන්ති අත්ථො. සම්පසාදනන්ති සද්ධාසංඛාතසම්පසාදනායොගතො ඥානම්පි සම්පසාදනං නිලවණ්ණයොගතො නිලවත්ථං විය. එකොදිභාවන්ති එත්ථ චිත්තකවිචාරෙහි අනජ්ඣාරුල්භත්තා එකො අග්ගො සෙට්ඨො උදෙතීති එකොදි, සමාධි. තං භාවෙති වඩ්ඨෙතීති දුතියජ්ඣානං එකොදිභාවං. සො පනායං එකොදි යස්මා වෙනසො, න සත්තස්ස, න ජීවස්ස, තස්මා එතං “වෙනසො එකොදිභාව”න්ති චුත්තං.

නනු වායං සද්ධා පයමජ්ඣානෙපි අත්ථි, අයඤ්ච එකොදිනාමකො සමාධි, අථ කස්මා ඉදමෙව එවං චුත්තන්ති? වුවිවතෙ – ඉමස්මිඤ්චි ඥානෙ චිත්තකවිචාරක්ඛොභාභාවෙන බලවතී සද්ධා, සමාධි ව, තස්මා ඉදමෙව එවං චුත්තන්ති. අචිත්තකං අවිචාරන්ති භාවනාය පහිනත්තා නත්ථි එතස්මිං, එතස්ස වා චිත්තකො විචාරො, න තතියජ්ඣානාදි විය, වක්ඛුචිඤ්ඤාණාදි විය ච අභාවජ්ජත්තීතො, තස්මා ඉමස්ස “චිත්තකවිචාරානං වූපසමා”ති ඉදං කාරණවචනන්ති දට්ඨබ්බං. සමාධිජන්ති පයමජ්ඣානසමාධිතො, සම්පයුත්තසමාධිතො වා ජාතං, චිත්තකාදික්ඛොභාභාවෙන වෙනස්ස වණ්ණභණ්ණත්ථං ඉදමෙව “සමාධිජ”න්ති චුත්තං. උපසම්පජ්ජ විහරතීති එවං දුච්චගච්ජපහිනං තිවඤ්ඤාසමන්තාගතං තිවිධකල්‍යාණාදියුත්තං දුතියං ඥානං අධිගන්ත්වා චුත්තනයෙන වත්තතීති අත්ථො.

එවං දුතියජ්ඣානාධිගමං දස්සෙත්වා ඉදානි තදනන්තරං අධිගතදුතියජ්ඣානස්ස තං චුත්තනයෙනෙව වසීහූතං කත්වා තත්ථ ආසන්නචිත්තකවිචාරපච්චත්ථිකතාය වෙච ඔළාරිකචිත්තකභග්ජපභානාය සෙසසන්තඤ්චගපටිලාභාය තදෙවාරම්මණං පුනස්පුනං මනසිකරොතො තතියං ඥානං උප්පජ්ජති, තප්පාදකඤ්ච ලොකුත්තරං, තං දස්සෙතුං “පීතියා ව විරාගා”තිආදිමාහ. තත්ථ විරජ්ජනං විරාගො, සමතික්කමො, තස්මා විරාගා. ව-කාරෙන චිත්තකවිචාරානං වූපසමං සම්පිණ්ඩෙති “පීතියා ව

විරාගා, විතක්කවිචාරානඤ්ඤා වූපසමා''ති. ඉදඤ්ඤාචෙතස්ස ආගමනමග්ගපරිදීපනත්ථං, චණ්ණහණනත්ථඤ්ඤා වුත්තං. උපෙක්ඛකො විහරතීති එත්ථ උපපත්තිතො ඉක්ඛති අපක්ඛපතිතා හුත්වා පස්සතීති උපෙක්ඛා, තත්ත්වමස්සත්තතා. තාය විසදාය පීතිවිරාගපදට්ඨානාය ථාමගතාය සමන්තාගතත්තා තතියජ්ඣානසමඤ්ඤා ''උපෙක්ඛකො''ති වුවිචති, විතක්කාදික්ඛොභාහාවෙන පනෙසා එත්ථෙව පරිබ්බත්තකිච්චා ජානා, න පයමජ්ඣානාදීසුති. සතො ව සම්පජානොති පුග්ගලාධිට්ඨානෙන සති ව සම්පජඤ්ඤාඤ්ඤා වුත්තං, ඉදඤ්ඤා සතිසම්පජඤ්ඤාලෙනෙව යිතං. තංපිතිසහවරිතං සුඛං, තතො අපනීතං වච්ඡො විය ඛන්ධනලෙන ධෙත්තුං පිතිං. න උපගච්ඡති, ඉමස්මිඤ්ඤා සති අතිමධුරෙ සුඛෙ යොගිතො න සාරජ්ජන්ති, තො අඤ්ඤාටාති ඉමමිපි අත්ථවිසෙසං දස්සෙතුං ඉධෙව වුත්තන්ති වෙදිතඛිඛං. සුඛඤ්ඤා කායෙන පටිසංවෙදෙතීති එත්ථ කිඤ්චාපි තතියජ්ඣානසමඤ්ඤා සුඛපටිසංවෙදනාහොගො නත්ථි, එවං සන්තෙපි යස්මා තස්ස නාමකායෙන සම්පයුත්තං අතිපණිතං සුඛං, තංසමුට්ඨිතෙන තස්ස අතිපණිතෙන රූපෙන රූපකායො ඵ්ථිට්ඨො, යස්ස ඵ්ථිට්ඨත්තා ඤානා වුට්ඨිතොපි කායිකසුඛං පටිසංවෙදෙය්‍ය, තස්මා එතමත්ථං දස්සෙන්නො ''සුඛඤ්ඤා කායෙන පටිසංවෙදෙතී''ති ආහ. යං තන්තිආදීසු යන්ති යස්මා, යං ඤානහෙතුති අත්ථො. තන්ති තං තතියජ්ඣානසමඤ්ඤාපුග්ගලං බුද්ධාදයො අරියා ආචික්ඛන්ති පසංසන්ති. කිත්ති? ''උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරී''ති. එවං එකභිගච්ඡපහිනං දුච්ඡිගසමන්තාගතං තිව්ධකල්‍යාණාදියුත්තං තතියං ඤානං අධිගන්ත්වා පවත්තතීති අත්ථො. යං පන ඤානං විහඬිගෙ ''ඤානන්ති උපෙක්ඛා සති සම්පජඤ්ඤා සුඛං විත්තස්සෙකග්ගතා''ති (විහ. 591) වුත්තං, තං සපරික්ඛාරං ඤානං දස්සෙතුං පරියායෙන වුත්තං. උපනිජ්ඣානලක්ඛණානං පන සුඛවිත්තෙකග්ගතානං වසෙන දුච්ඡිගිකමෙවෙනං වෙදිතඛිඛං. යථාහ - ''දුච්ඡිගිකං ඤානං හොතී''තිආදි (විහ. 624).

එවං තතියජ්ඣානාධිගමං දස්සෙත්වා ඉදානි තදනන්තරං අධිගතතතියජ්ඣානස්ස තං වසිභූතං කත්වා තතො වුට්ඨාය තත්ථ වුත්තනායෙන දොසං දිස්වා නිකන්තිං පරියාදාය ඔළාරිකසුඛභිගජ්ජහානාය, උපෙක්ඛකග්ගතාසඤ්ඤාතසෙසසන්තභිගපටිලාභාය ව තදෙව නිමිත්තං මනසිකරොතො චතුත්ථං ඤානං. උප්පජ්ජති, තප්පාදකඤ්ඤා ලොකුත්තරං, තං පුග්ගලාධිට්ඨානෙන දස්සෙතුං ''සුඛස්ස ව පහානා''තිආදිමාහ. තත්ථ සුඛස්ස ව පහානා දුක්ඛස්ස ව පහානාති කායිකස්ස සුඛස්ස, දුක්ඛස්ස ව පහානා. පුබ්බෙවාති තඤ්ඤා ඛො පුබ්බෙව, න චතුත්ථජ්ඣානක්ඛණෙනි අත්ථො. සොමනස්සදොමනස්සානං අත්ථභිගමාති වෙතසිකස්ස සුඛස්ස, දුක්ඛස්ස ව පුබ්බෙව පහානා. කදා පන තෙසං පහානං හොතීති? චතුත්තං ඤානානං උපචාරක්ඛණෙ. දුක්ඛදොමනස්සසුඛසොමනස්සානි හි යථාක්කමං පයමාදිචතුත්තං ඤානානං උපචාරක්ඛණෙ එව පහියන්ති. යදි එවං, කස්මා පනෙස ''විචිච්චෙව...පෙ.... පයමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති, එත්ථුප්පන්නං දුක්ඛන්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති...පෙ.... චතුත්ථං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති, එත්ථුප්පන්නං

සොමනස්සින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති” ති (සං. නි. 5.510) එවං ඥානෙස්වෙව නිරොධො චුත්තොති? අතිසයනිරොධස්ස චුත්තත්තා. උපචාරක්ඛණෙසු හි යො නිරොධො, සො නිරොධො එව, නාතිසයනිරොධො, සො පන ඥානක්ඛණෙසු එව. තතො එව හි තත්ථ තත්ථ අපරිසෙසග්ගහණං කරන්ති, තත්ථ තත්ථ පන පභිනාපි එතා වෙදනා එත්ථ දුච්ඤ්ඤායාලක්ඛණාය අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය දුක්ඛාදිඛාතිරෙකෙන සුඛග්ගහණත්ථං, වණ්ණහණනත්ථඤ්චස්ස ඥානස්ස සමාහටා, පච්චයදස්සනත්ථඤ්චස්ස. යථාහ – “චත්තාරො ඛො, ආවුසො, පච්චයා අදුක්ඛමසුඛාය වෙතොවිමුත්තියා සමාපත්තියා, ඉධාවුසො, හික්ඛු සුඛස්ස ව පහානා” තිආදි (ම. නි. 1.458).

උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිත්ති තත්‍රමජ්ඣත්තනාසඬ්ඛාතාය උපෙක්ඛාය ජනිතසතියා පාරිසුද්ධි. නිරුපක්ඛෙසතාය හි තං පරිසුද්ධත්තං. න කෙවලඤ්චෙත්ථ උපෙක්ඛාය සති එව පරිසුද්ධා, අපිච ඛො සබ්බෙපි සම්පයුත්තධම්මා, සතිසීසෙන පනායං දෙසනා කරාති. උපසම්පජ්ජ විහරතීති එවං එකඬ්ගවිජ්ජහීනං දුච්චගසමන්තාගතං තිවිධකල්‍යාණාදියුත්තං චතුත්ථං ඥානං අධිගන්ත්වා තදනුරූපෙන ඉරියාපථවිහාරෙන පවත්තතීති අත්ථො.

එවං රූපාවචරලොකුත්තරචතුක්කජ්ඣානං දස්සෙත්වා ඉදානි අරූපාවචරජ්ඣානං දස්සෙත්තො යං තත්ථ පයමං, එවං අධිගතරූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානස්ස කරජරූපෙ දණ්ඩාදානාදීනඤ්චෙව චක්ඛුරොගාදිආබාධානඤ්ච වසෙන දිට්ඨාදීනවස්ස කරජරූපස්ස සමතික්කමාය ආකාසකසිණවිරහිතෙසු නවසු කසිණෙසු අඤ්ඤතරස්මි. චතුත්ථං ඥානං උජ්ජාදෙත්වා තස්සාරම්මණභූතං කසිණපටිභාගරූපමිපි කරජරූපපටිභාගතාය, අරඤ්ඤෙ සජ්ජානුබන්ධස්ස භයෙන පලායතො රජ්ජුතාලපණ්ණාදිං සජ්ජපටිභාගතාය විය සමතික්කමිතුකාමස්ස පඤ්චභාකාරෙහි තං ඥානං වසිභූතං කත්වා තතො චුට්ඨාය තත්ථ නිබ්බෙජනීයරූපපටිභාගාරම්මණතාය, ආසන්නසොමනස්සපච්චත්ථිකතාය ව දොසං දිස්වා නිකන්ති. පරියාදාය අඬ්ගෙසු සමතික්කමිතබ්බාහාවෙන ආරම්මණසමතික්කමභූතං ආකාසානඤ්චායතනං සන්තතො මනසිකරිත්වා චක්කවාලපරියන්තං වා යත්තකං වා ඉච්ඡති, තත්තකං කසිණං පත්ථරිත්වා වා කසිණං අමනසිකරිත්වා තෙන චුට්ඨොකාසං “ආකාසො ආකාසො” ති වා “අනන්තො ආකාසො” ති වා මනසිකාරෙන කසිණං උග්ඝාටෙත්වා වා තං කසිණුග්ඝාටිමාකාසනිමිත්තං “ආකාසො” ති පුනස්පුනං මනසිකරොතො ආකාසානඤ්චායතනං උජ්ජජ්ජති, තං තාව දස්සෙතුං “සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා” තිආදිමාහ.

තත්ථ සබ්බසොති සබ්බාකාරෙන, සබ්බාසං වා අනවසෙසානන්ති අත්ථො. රූපසඤ්ඤානන්ති සඤ්ඤාසීසෙන චුත්තානං කුසලවිපාකකිරියවසෙන පඤ්චදසරූපාවචරජ්ඣානානඤ්චෙව තදාරම්මණානඤ්ච. රූපජ්ඣානමිපි හි “රූපෙ සඤ්ඤා රූපසඤ්ඤා” ති එවං සඤ්ඤාසීසෙන චුච්චති, තදාරම්මණකසිණමිපි රූපන්ති සඤ්ඤා නාමමස්සාති “රූපසඤ්ඤා” න්ති චුච්චති. සමතික්කමාති විරාගා,

නිරොධා ව. විභඩ්භෙ පන සඤ්ඤාසු සමතික්කන්තාසු ආරම්මණං
සමතික්කන්තමෙව භොතීති “සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා
දිට්ඨධම්මසුඛභාරිස්ස වා” තිආදිනා (විභ. 602) සඤ්ඤානමෙව සමතික්කමො
වුත්තො, ආරම්මණෙ අවිරත්තස්ස සඤ්ඤාසමතික්කමො නත්ථෙවාවාති තං
සමතික්කමවසෙනාපි අත්ථවණ්ණනා කාතබ්බාව.

පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඨගමාති වක්ඛාදීනං වත්ථුනං, රූපාදීනඤ්ච ආරම්මණානං
පටිසානෙන සමුප්පන්නා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසඤ්ඤා පටිසසඤ්ඤා, තාසං
අත්ථඨගමා. කිඤ්චාපි තා රූපාවචරජ්ඣානසමාපන්නස්සාපි න සන්නි, අථ ඛො න
පභිනත්තා න සන්නි. න හි රූපවිරාගාය රූපාවචරභාවනා සංවත්තති, රූපායත්තාව
එතාසං පවත්ති, අයං පන භාවනා රූපවිරාගාය සංවත්තති, තස්මා තා එත්ථ පභිනාති
වත්තුං වට්ඨති. නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරාති නානත්තෙ ගොවරෙ
පවත්තානං, නානත්තානං වා මනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන පවත්තානඤ්ච
චතුත්තාලිසකාමාවචරසඤ්ඤානං අමනසිකාරා අනාවජ්ජනා. එත්ථ ව
රූපපටිසසඤ්ඤානං ඉමිනා ඥානෙන නිබ්බත්තභවෙපි අනුප්පත්තිතො
“සමතික්කමා අත්ථඨගමා” ති එවං අභාවො එව වුත්තො. “නානත්තසඤ්ඤානං
අමනසිකාරා” ති අට්ඨකාමාවචරකුසලානං නවකිරියානං දසාකුසලානං වසෙන
සත්තවිසතිසඤ්ඤානං අරූපභවෙපි මනසිකාරෙන උප්පත්තිසම්භවතො තාසං
අමනසිකාරා ඉච්චෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අනන්තො ආකාශොති එත්ථ නාස්ස උප්පාදන්තො වා වයන්තො වා
පඤ්ඤායතීති අනන්තො. ආකාශොති කසිණුග්ගාට්ඨාකාශො වුව්චති,
මනසිකාරවසෙනපෙත්ථ අනන්තතා වෙදිතබ්බා. තෙනෙව විභඩ්භෙ වුත්තං “තස්මි.
ආකාශෙ චිත්තං යපෙති...පෙ.... අනන්තං ඵරති, තෙන වුව්චති අනන්තො
ආකාශො” ති (විභ. 605). ඉදං පනස්ස භාවනාකාරදස්සනං.
ආකාශානඤ්චායතනන්ති එත්ථ නාස්ස අන්තොති අනන්තං ආකාසමෙව අනන්තං
ආකාශානන්තං, ආකාශානන්තමෙව ආකාශානඤ්චං, තදෙව ආකාශානඤ්චං
අධිට්ඨානට්ඨෙයන, සඤ්ජාතිසමොසරණට්ඨෙයන ව ආයතනං, තං ආරම්මණමස්ස
සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඥානස්සාති ආකාශානඤ්චායතනං. තං උපසම්පජ්ජ
වුත්තනයෙන විහරතීති අත්ථො.

එවං ආකාශානඤ්චායතනාධිගමං දස්සෙත්වා ඉදානි යං තදනන්තරං
අධිගතපට්ඨාරුප්පස්ස තං වසිභූතං කත්වා තත්ථ
ආසන්නරූපජ්ඣානපච්චත්ථිකතාය, රූපපටිභාගාකාසාරම්මණතාය ව දොසං දිස්වා
නිකන්ති. පරියාදාය තං සමතික්කමාය ආකාසං ඵරිත්වා පවත්තං විඤ්ඤාණං
“අනන්තං විඤ්ඤාණං”න්ති පුනප්පුනං මනසිකරොතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං
උප්පජ්ජති, තං දස්සෙතුං “සබ්බසො ආකාශානඤ්චායතනං සමතික්කම්මා” තිආදි
වුත්තං. තත්ථ පුබ්බෙ වුත්තනයෙන ඥානම්පි ආකාශානඤ්චායතනං ආරම්මණම්පි.
ආරම්මණම්පි හි පුරිමනයෙන ආකාශානඤ්චඤ්ච තං පට්ඨාරුප්පස්ස ආරම්මණත්තා
වුත්තනයෙන ආයතනඤ්චාති “ආකාශානඤ්චායතන”න්ති වුව්චති. ඉති උභයස්සාපි

අප්පචත්තිකරණෙන, අමනසිකරණෙන ච එකජ්ඣං කත්වා “ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කමිමා”ති ඉදං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති තඤ්ඤෙව පට්ඨාරුප්පවිඤ්ඤාණං ආකාසං
අනන්තතො ඵරිත්වා පචත්තං “අනන්තං විඤ්ඤාණං”න්ති ඵචං මනසිකරොතොති
චුත්තං හොති, මනසිකාරවසෙන චා අනන්තං. විභඩ්ගෙපි හි “අනන්තං ඵරතී”ති
(විභ. 610) චුත්තං. විඤ්ඤාණඤ්චායතනන්ති ඵත්ථ චුත්තනයෙන අනන්තමෙව
ආනඤ්චං, විඤ්ඤාණඤ්චං තං ආනඤ්චඤ්චාති විඤ්ඤාණානන්තන්ති චත්තබ්බෙ
රුළුහිතො “විඤ්ඤාණඤ්චං”න්ති චුත්තං, තදෙව ආයතනමාරම්මණමස්සාති
විඤ්ඤාණඤ්චායතනං. සෙසං චුත්තනයමෙව.

ඵචං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං දස්සෙත්වා ඉදානි යං තදනන්තරං
අධිගතදුතියාරුප්පස්ස තං වසිභූතං කත්වා තත්ථ
ආසන්නාකාසානඤ්චායතනපච්චත්ථිකතාය, තදාරම්මණතාය ච දොසං දිස්වා
නිකන්තිං පරියාදාය තං සමතික්කමාය පට්ඨාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවං “නත්ථි
නත්ථි”ති චා “සුඤ්ඤං සුඤ්ඤං”න්ති චා “විචිත්තං විචිත්තං”න්ති චා පුනස්පුනං
මනසිකරොතො ආකිඤ්චඤ්චායතනං උප්පජ්ජති, තං දස්සෙතුං
“සබ්බසො”තිආදිමාහ. ඉධාපි චුත්තනයෙන ඤානස්ස, තදාරම්මණස්ස ච
විඤ්ඤාණඤ්චායතනස්ස සමතික්කමොව වෙදිතබ්බො. නත්ථි කිඤ්චිති “නත්ථි
නත්ථි, සුඤ්ඤං සුඤ්ඤං, විචිත්තං විචිත්තං”න්ති ඵචං මනසිකරොතොති අත්ථො.

ආකිඤ්චඤ්චායතනන්ති ඵත්ථ නාස්ස කිඤ්චනන්ති අකිඤ්චනං, අන්තමසො
හඩ්ගමත්තම්පිස්ස අවසිට්ඨං නත්ථිති චුත්තං හොති, අකිඤ්චනස්ස භාවො
ආකිඤ්චඤ්ඤං, ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණාපගමස්සෙන අධිවචනං,
ආකිඤ්චඤ්ඤං ආයතනමාරම්මණමස්සාති ආකිඤ්චඤ්චායතනං. සෙසං
සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

ඵචං ආකිඤ්චඤ්චායතනාධිගමං දස්සෙත්වා ඉදානි යං තදනන්තරං
අධිගතතතියාරුප්පස්ස තං වසිභූතං කත්වා තත්ථ
ආසන්නවිඤ්ඤාණඤ්චායතනපච්චත්ථිකතාය දොසං දිස්වා නිකන්තිං පරියාදාය තං
සමතික්කමාය තදෙව ආකිඤ්චඤ්චායතනං “සන්නං සන්නං”න්ති පුනස්පුනං
මනසිකරොතො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උප්පජ්ජති, තං දස්සෙතුං
“සබ්බසො”තිආදිමාහ. තත්ථ නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති ඔළාරිකාය
සඤ්ඤාය අභාවතො, සුඛුමාය ච භාවතො නෙවස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඤානස්ස
සඤ්ඤා නාසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤං, තදෙව
ධම්මායතනමනායතනපරියාපන්නත්තා ආයතනන්ති
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං.

අථ චා යායමෙත්ථ සඤ්ඤා, සා පටුසඤ්ඤාකිච්චං කාතුං අසමත්ථතාය
නෙවසඤ්ඤා, සඬ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවෙන විජ්ජමානත්තා නාසඤ්ඤාති

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා ව සා සම්පයුත්තධම්මානං
 අධිට්ඨානට්ඨෙත ආයතනඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. න
 කෙවලඤ්ඤෙත්ථ සඤ්ඤාව ඵදිසී, අපි තු ඵස්සොපි නෙවඵස්සො නාඵස්සො,
 විත්තම්පි නෙවවිත්තං නාවිත්තං, ඵචං සෙසසම්පයුත්තධම්මාපි, සඤ්ඤාසීසෙන
 පනායං දෙසනා කතාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ සඬබාරාවසෙසසුබ්බමභාවෙනාති
 අවචන්තසුබ්බමභාවජ්ජත්තසඬබාරභාවෙන. සෙසං චුත්තනයමෙව.

අයං පනෙත්ථ ආදිතො පට්ඨාය පිණ්ඩත්ථජ්ජකාසනා – “ඉධ හික්ඛු
 පාතිමොක්ඛසංවරසංචුතො” තිආදිනා සාසනෙ
 ලොකියලොකුත්තරජ්ඣානනිබ්බත්තකපුග්ගලස්ස පතිට්ඨාභූතසීලෙසු
 පාතිමොක්ඛසංවරසීලවිසුද්ධිං උපදිසති. “විහරති” ති ඉමිනා
 තදනුරූපවිහාරසමඬගිභාවං. “ආචාරගොචරසම්පන්නො” ති ඉමිනා
 ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං, තදුපකාරකෙ ව ධම්මෙ. “අණුමත්තෙසු” තිආදිනා
 යථාචුත්තසීලෙහි අවචනං, තෙසඤ්ඤා අනවසෙසතො සමාදානං. “ඉන්ද්‍රියෙසු
 ගුත්තද්වාරො” ති ඉමිනා ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං. “භොජනෙ මත්තඤ්ඤා” ති ඉමිනා
 පච්චයසන්නිස්සිතසීලං, සන්නොසාදිගුණඤ්ඤා. “පුබ්බරත්තාපරරත්ත” න්තිආදිනා
 සීලධුතඬගෙසු පතිට්ඨිතස්ස භාවනාරාමස්ස තදුපකාරකෙ ධම්මෙ.
 “බොධිපක්ඛිකාන” න්තිආදිනා පටිපත්තියා නිබ්බේධභාගියතං. “සො
 අහික්කන්තෙ” තිආදිනා යථාචුත්තගුණානං අපරිභානාය, චක්ඛමානානඤ්ඤා
 පටිලාභාය සතිසම්පයොගං. “සො විවිත්ත” න්තිආදිනා
 භාවනානුරූපසෙනාසනපරිග්ගහං. “සො අරඤ්ඤගතො” තිආදිනා
 ඤානභාවනාරම්භජ්ජකාරං. “සො අහිජ්ඣ” න්තිආදිනා ඤානභාවනාහියොගෙන
 පහිනපඤ්ඤාවතීවරණස්ස උපචාරජ්ඣානුජ්ජත්තිං. “සො ඉමෙ පඤ්ඤා
 නීවරණෙ” තිආදිනා තස්ස උපරූපරි වායමතො රූපාරූපජ්ඣානුජ්ජත්තික්කමං
 උපදිසති. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදො පනෙත්ථ විහඬගනයෙ පාකටො භවිස්සති. තීසු හි නයෙසු
 මහග්ගතලොකුත්තරා කුසලවිපාකකිරියවිත්තසම්පයුත්තා
 විතක්කවිචාරපිතිසුඛඋපෙක්ඛාච්ඡාග්ගතාසඬබාතා ඤානධම්මා නානානායෙහි
 විහත්තා, ඤානසම්පයුත්තා පන සෙසකාමාවචරධම්මාව ඉධ සඬගහිතා. කිඤ්ඤාපි
 පනෙත්ථ පාතිමොක්ඛසංවරසීලාදයොපි චුත්තා, තථාපි තෙ ඤානානං
 පුබ්බභාගජ්ජපටිපත්තිදස්සනවසෙන වෙව ඤානසම්පයුත්තධම්මවසෙන ව චුත්තා,
 ඉධ පන න සඬගහිතාති වෙදිතබ්බා.

පඤ්භාපුච්ඡකෙ පන සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා, තීණි ඤානානි සුබාය
 වෙදනාය සම්පයුත්තා, චතුත්ථං අදුක්ඛමසුබාය වෙදනාය සම්පයුත්තං, උපෙක්ඛා
 පනෙත්ථ වෙදනා න චත්තබ්බා, සියා විපාකා, සියා විපාකධම්මධම්මා, පඨමජ්ඣානං
 විතක්කවිචාරවජ්ජිතං සවිතක්කසවිචාරං, විතක්කො පනෙත්ථ
 අවිතක්කවිචාරමත්තො, විචාරො න චත්තබ්බො, තීණි ඤානානි අවිතක්කඅවිචාරා,
 ද්වෙ ඤානානි පිතිවජ්ජිතානි පිතිසහගතානි, තීණි සුඛවජ්ජිතානි සුඛසහගතානි,

චතුත්ථං උපෙක්ඛාවජ්ජිතං උපෙක්ඛාසහගතං, තතියජ්ඣානෙ සුඛං, උපෙක්ඛා ව
 ඉධ න චත්තබ්බං...පෙ.... සියා මහග්ගතා, සියා අප්පමාණා, තීණි සියා
 අප්පමාණාරම්මණා, සියා න චත්තබ්බා, චතුත්ථං තිධාපි න චත්තබ්බඤ්ච, තීණි සියා
 මග්ගහෙතුකා, සියා මග්ගාධිපතීනො, සියා න චත්තබ්බා, චතුත්ථං තිධාපි න
 චත්තබ්බඤ්ච...පෙ.... පීති ඛනිද්ධාරම්මණානි, චතුත්ථං තිධාපි න
 චත්තබ්බඤ්ච...පෙ.... අනිදස්සනඅප්පට්ඨා න හෙතු...පෙ.... නොචිත්තචෙතසිකා
 අරණානි. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව. පාළිමුත්තනායො පනෙත්ථ නත්ථී, ඉතො පරං
 පන ඵත්තකම්පි අවත්වා විජ්ජමානට්ඨානෙ ඵව චක්ඛාම.

ඤානවිභව්ගමානිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පමඤ්ඤාච්චගමානිකත්ථවණ්ණනා

අප්පමඤ්ඤාච්චගමානිකාය පන අත්ථනො තාව – චතස්සො
 අප්පමඤ්ඤායොතිආදීසු ඵරණඅප්පමාණවසෙන අප්පමඤ්ඤායො. එතා හි
 ආරම්මණවසෙන අප්පමාණො වා සත්තෙ ඵරන්ති, එකසත්තම්හි වා
 අනවසෙසඵරණවසෙන අප්පමාණනො ඵරන්තීති එවං ඵරණඅප්පමාණවසෙන
 “අප්පමඤ්ඤායො”ති වුච්චන්ති, සත්ත අප්පමාණවසෙනාපි චත්තුං වට්ටති.
 මෙත්තාසහගතෙනාති මෙත්තාය සමන්තාගතෙන. එකං දිසන්ති පුරන්ථිමාදීසු චතුසු
 දිසාසු යං කිඤ්චි එකං දිසං, තංදිසාපරියාපන්නසත්තඵරණවසෙන චෙතං වුත්තං.
 ඵරිත්ථාති ඵුසිත්ථා ආරම්මණං කත්ථා. විහරතීති පචත්තෙති. තථා දුතියන්තිආදීසු.
 යථා එකං දිසං ඵරිත්ථා, තථෙව තදනන්තරං දුතියං, තතියං, චතුත්ථඤ්චාති අත්ථො.
 ඉති උද්ධමධො තිරියන්ති එතෙනෙව නයෙන උපරිමං දිසං, හෙට්ඨිමං දිසං,
 අනුදිසඤ්ච අනුක්කමෙන මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා ඵරිත්ථා විහරතීති අත්ථො.
 එත්තාවතා එකමෙකං දිසං පරිග්ගහෙත්ථා ඔධිසො මෙත්තාඵරණතං දස්සිතං.

සබ්බධීතිආදි පන අනොධිසො දස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථ සබ්බධීති සබ්බත්ථ.
 සබ්බත්තතායාති සබ්බෙසු භීනමජ්ඣිමුක්කට්ඨමිත්තසපත්තමජ්ඣත්තාදිප්පහෙදෙසු
 අත්තතාය, තෙසු විභාගං අකත්ථා අත්තසමතායාති වුත්තං හොති. අථ වා
 සබ්බත්තතායාති සබ්බෙන චිත්තභාවෙන, ඊසකම්පි ඛහි අවික්ඛෙපමානොති
 අත්ථො. සබ්බාවන්තන්ති සබ්බසත්තචන්තං, සබ්බසත්තයුත්තන්ති අත්ථො.
 ලොකන්ති සත්තලොකං. පුන “මෙත්තාසහගතෙනා”ති ඉදං “විපුලෙනා”තිආදීහි
 විසෙසනෙහි සම්බන්ධදස්සනවසෙන වා වුත්තං, නිගමනවසෙන වා. තත්ථ
 ඵරණවසෙන විපුලතා වෙදිතබ්බා. භූමිවසෙන පන මහග්ගතතා. පගුණවසෙන,
 අප්පමාණසත්තාරම්මණවසෙන ව අප්පමාණතා. ඛ්‍යාපාදපච්චත්ථිකප්පභානෙන
 අවෙරතා. දොමනස්සප්පභානෙන නිද්දුක්ඛතා, සබ්බතතා, අඛ්‍යාපජ්ජතා ව
 දට්ඨබ්බා. එවං කරුණාසහගතෙනාතිආදීසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බොති අයං තාවෙත්ථ
 පදත්ථො.

ධම්මභෙදො පනෙත්ථ සුවිඤ්ඤෙය්‍යාව. විභඩ්ගනයෙන පන තීසු
 රූපාවචරකුසලවිපාකකිරියාවිත්තෙසු සම්පයුත්තා සත්තෙසු
 මෙත්තාදිබ්‍රහ්මවිහාරභූතා අදොසො කරුණා මුදිතා තත්‍රමජ්ඣක්තතාති වත්තාරො
 ධම්මා නානානයෙහි විහත්තා, තංසම්පයුත්තා පන කාමාවචරභූතා ච එතා ඉධ න
 ගහිතා. අරූපාවචරලොකුත්තරෙසු පනෙතා අප්පමඤ්ඤා නත්ථෙවාවති.
 පඤ්භාපුච්ඡකෙ පනෙතා තාව සියා කුසලා, සියා අඛ්‍යාකතා. තිස්සො සුඛාය,
 චතුත්ථා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා. විපාකත්තිකෙ තිධාපි, උපෙක්ඛා
 අවිතක්කඅවිචාරා, සෙසා තිධාපි, මහග්ගතාව,
 පරිත්තාරම්මණඅතීතාරම්මණත්තිකෙසු න වත්තබ්බාව, බහිද්ධාරම්මණාව,
 අනිදස්සනඅප්පට්ඨාව, මෙත්තා හෙතු, සෙසා න හෙතු, නො විත්තා, වෙනසිකා,
 රූපාවචරා, සඋත්තරාව. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාවති.

අප්පමඤ්ඤාවිභඩ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සික්ඛාපදවිභඩ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

සික්ඛාපදවිභඩ්ගමාතිකාය පන අත්ථතො තාව – සික්ඛාපදානීති
 සික්ඛිතබ්බපදානි, සික්ඛාකොට්ඨාසාති අත්ථො. අපිච සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා
 සික්ඛිතබ්බතො සික්ඛා, තාසං පතිට්ඨානට්ඨෙත පදං, පඤ්චසු පන සීලභිගෙසු යං
 කිඤ්චි අභිගං. පාණාතිපාතාදියු පාණස්ස අතීච පාතො පාණාතිපාතො, පාණවධොති
 අත්ථො. පාණොති චෙත්ථ වොහාරතො සත්තො, පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං, තස්මිං
 පන පාණෙ පාණසඤ්ඤිතො ජීවිතින්ද්‍රියපච්ඡෙදකඋපක්කමසමුට්ඨාපිකා
 කායවච්ඡිද්ධාරානං අඤ්ඤාතරද්ධාරප්පවත්තා වධකචෙතනා පාණාතිපාතො, තස්මා
 පාණාතිපාතා. වෙරමණීති විරති, සා එච චුත්තනයෙන සික්ඛාපදන්ති
 වෙරමණිසික්ඛාපදං. අදින්නන්ති න දින්නං, පරපරිග්ගහිතං, පරපරිග්ගහිතස්ස
 අදින්නස්ස ආදානං අදින්නාදානං. පරස්ස භරණං ථෙය්‍යං චොරිකාති චුත්තං හොති.
 අත්ථතො පන පරපරිග්ගහිතෙ තථාසඤ්ඤිතො තදාදායකඋපක්කමසමුට්ඨාපිකා
 ථෙය්‍යචෙතනා අදින්නාදානං. කාමෙසුති වත්ථුකාමෙසු. මිච්ඡාචාරාති
 කිලෙසකාමවසෙන ලාමකාචාරා, පුරිසස්ස මාතුරක්ඛිතාදිසඛ්ඛාතාසු, ඉත්ථියා
 අත්තතො නියමිතපුරිසතො පරපුරිසසඛ්ඛාතෙසු ච අගමනීයට්ඨානෙසු
 විතික්කමාචාරාති චුත්තං හොති. අත්ථතො පන අගමනීයවත්ථුසු
 මග්ගෙනමග්ගප්පටිපාදනොපක්කමසමුට්ඨාපිකා, අධිවාසනාකාරප්පවත්තා වා
 මෙථුනචෙතනා කාමෙසුමිච්ඡාචාරො. මුසාති අභූතං අතච්ඡං වත්ථු, වාදොති තස්ස
 අභූතතං ඤාත්වාච භූතතො තච්ඡතො විඤ්ඤාපනං. ලක්ඛණතො පන අතථං වත්ථුං
 ඤාත්වා තථතො පරං විඤ්ඤාපෙතුකාමස්ස
 අත්ථහඤ්ජකකායවච්ඡයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා මුසාවාදො. සුරාති පිට්ඨසුරා
 සුවසුරා ඔදනසුරා කිණ්ණපක්ඛිත්තා සම්භාරසංයුත්තාති පඤ්ච සුරා. මෙරයන්ති
 පුප්ඵාසවො ඵලාසවො ගුළාසවො මධ්වාසවො සම්භාරසංයුත්තොති පඤ්ච ආසවා.
 තදුභයමිපි මදනීයට්ඨෙත මජ්ජං, යාය චෙතනාය තං මජ්ජං පිචති, සා

පමාදකාරණත්තා පමාදට්ඨානං, තස්මා සුරාමෙරයමජ්ජපමාදට්ඨානා. සෙසං සුචිඤ්ඤයාමෙවාති අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මහෙදො පන විහඬිගනයෙ පාකටො භවිස්සති. එවං උපරිපි. විහඬිගනයෙසු චෙත්ථ සුත්තත්තභාජනීයං නත්ථී, අභිධම්මභාජනීයෙ පනෙතානි පඤ්ච සික්ඛාපදානි කාමාවචරකුසලචිත්තසම්පයුත්තානං විරතීනං වසෙන නානප්පකාරතො පට්ඨමාවරෙ විහත්තානි, තථා දුතියාවරෙ චෙතනාවසෙන, විරතිචෙතනාසම්පයුත්තා පනෙත්ථ ධම්මා න සික්ඛාපදානි, සික්ඛාපදසම්පයුත්තා පන හොත්ති, තථා තතියනයෙ එස්සාදීනං සබ්බෙසං ධම්මානං වසෙන නානප්පකාරතො විහත්තානි.

පඤ්භාපුච්ඡකෙ පන චෙතනාය, එස්සාදීනඤ්ච පරියායසික්ඛාපදත්තා නිජපරියායසික්ඛාපදභූතානං විරතීනං වසෙනෙව විහත්තානි. තත්ථ හි පඤ්ච සික්ඛාපදානි කුසලා එව, සියා සුඛාය, සියා අදුක්ඛමසුඛාය සම්පයුත්තා...පෙ.... පරිත්තාරම්මණාව, පච්චුප්පන්තාරම්මණාව, බහිද්ධාරම්මණාව, අනිදස්සනඅප්පට්ඨාව, න හෙතු, සහෙතුකා, නො චිත්තා, චෙතසිකා, කාමාවචරා, සඋත්තරාව, අරණාවාති. එත්ථ ව යානි සික්ඛාපදානි සත්තාරම්මණානි චුත්තානි, තානි ව විරතිසභාවත්තා යස්මා ‘සත්තො’ති සඬ්ඛං ගතෙ පරිත්තධම්මෙ එව පච්චුප්පන්තෙ එව ධම්මෙ ආරම්මණං කරොන්ති, තස්මා පරිත්තාරම්මණානි ව චුත්තානි චෙදිතබ්බා. ඉදානි විරම්භබ්බපාණාතිපාතාදීනං –

ධම්මකම්මපටාලම්ඛ-වෙදනාමූලකම්මතො;
සාවජ්ජඬිගාදිතො ඤෙයෙයා, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ ධම්මතො තාව – පඤ්චපෙනෙ පාණාතිපාතාදයො චෙතනාසභාවාව හොත්ති. කම්මපට්තො පඤ්ච කම්මපටාව. ආරම්මණතො පන පාණාතිපාතො ජීවිතින්ද්‍රියාරම්මණො, අදින්නාදානං සත්තාරම්මණං, සඬ්ඛාරාරම්මණං වා, තථා මුසාවාදො, මිච්ඡාවාරො ඉත්ථිපුරිසාරම්මණො, සුරාපානං සඬ්ඛාරාරම්මණං. වෙදනාතො පන පාණාතිපාතො දුක්ඛවෙදනො, අදින්නාදානං තිවෙදනං, තථා මුසාවාදො, මිච්ඡාවාරො පන සුඛමජ්ඣත්තවසෙන ද්විවෙදනො, තථා සුරාපානං. මූලතො පන පට්ඨමො දොසමොහමූලො, දුතියං සියා ලොභමොහමූලං, සියා දොසමොහමූලං, තථා මුසාවාදො, මිච්ඡාවාරො පන ලොභමොහමූලොව, තථා සුරාපානං. කම්මතො පනෙත්ථ මුසාවාදො වචිකම්මං, සෙසා කායකම්මමෙව.

සාවජ්ජතො පන පාණාතිපාතො තාව අමනුස්සකෙ පාණෙ අප්පසාවජ්ජො, මනුස්සකෙ මහාසාවජ්ජො. තෙසු ව බුද්දකසරීරෙ අප්පසාවජ්ජො, මහාසරීරෙ මහාසාවජ්ජො. කස්මා? පයොගමහත්තයා. පයොගසමත්තෙපි අප්පගුණෙ අප්පසාවජ්ජො, මහාගුණෙ මහාසාවජ්ජො. සරීරගුණානං සමහාවෙ සති කිලෙසානං, උපක්කමානඤ්ච මුදුතිබ්බතාය අප්පමහාසාවජ්ජො හොති, බිණාසවෙ පන මහාසාවජ්ජතරොති. අදින්නාදානං චත්ථුතො භීතප්පණිතතාය චෙව

ගුණවිරහිතතබ්බන්තසන්තකතාය ව. තත්ථාපි තං තං උපාදායුපාදාය ව අප්පමහාසාවජ්ජං, බිණාසවසන්තකෙ මහාසාවජ්ජතරන්ති වෙදිතබ්බං. මිච්ඡාචාරො දුස්සිලසිලවත්තවත්ථුච්චිතික්කමනෙන. තත්ථාපි තං තං උපාදායුපාදාය ව අප්පමහාසාවජ්ජො, බිණාසවත්ථුච්චිතික්කමනෙ මහාසාවජ්ජතරොති ව වෙදිතබ්බො. මුසාවාදො යමත්ථං භඤ්ජති, තස්ස අප්පමහන්තතං, වත්ථුසාමිනො ගුණවිරහිතතං, තබ්බන්තකඤ්ච උපාදායුපාදාය අප්පමහාසාවජ්ජො හොති. අපිච අත්තනො සන්තකං අදාතුකාමතාය, භසාධිජ්ජායෙන වා “නත්ථෙත” න්තිආදිනායප්පවත්තො අප්පසාවජ්ජො, අදිට්ඨං “දිට්ඨ” න්තිආදිනා කුටසක්ඛිආදිභාවෙන වා පවත්තො මහාසාවජ්ජො, මුසා වත්ථා පන සඨසහෙදනෙ මහාසාවජ්ජතරො. සුරාපානං බිත්ථුමත්තනො පට්ඨාය තං තං උපාදායුපාදාය අප්පසාවජ්ජං, බහුකෙ මහාසාවජ්ජං, කායවිකාරජනනපහොනකපානෙ පන මහාසාවජ්ජතරමෙව.

අඬගාදිනො පන පාණාතිපාතස්ස පාණො පාණසඤ්ඤිතා වධකචිත්තං උපක්කමො තෙන මරණන්ති පඤ්ච අඬගාති. සාහත්ථිකො ආණත්තිකො නිස්සග්ගිකො ථාවරො විජ්ජාමයො ඉද්ධිමයොති ඡ පයොගා. අදින්නාදානස්ස පරපරිග්ගහිතතා තථාසඤ්ඤිතා ථෙයාවිත්තං උපක්කමො තෙන හරණන්ති පඤ්ච අඬගාති. සාහත්ථිකාදයො ඡ එව පයොගා. තෙ ව බො යථානුරූපං ථෙයාවහාරාදීනං වසෙන පවත්තා. මිච්ඡාචාරස්ස අගමනීයවත්ථුතා සෙවනචිත්තං මග්ගෙන මග්ගජ්ජපිපත්තිති තිණි අඬගාති. සාහත්ථිකො එකොව පයොගො. එවං සෙසානම්පි පයොගො වෙදිතබ්බො. මුසාවාදස්ස අතථං වත්ථු, විසංවාදනචිත්තං, තජ්ජො වායාමො, පරස්ස තදත්ථවිජානනන්ති වත්තාරි අඬගාති. සුරාපානස්ස සුරාදීනං අඤ්ඤතරතා අජ්ඣොභරණන්ති ද්වෙ අඬගාතීති.

එවං පාණාතිපාතාදීනං ධම්මාදිනො විනිච්ඡයං ඤත්වා ඉදානි පාණාතිපාතාවෙරමණිආදීනං පඤ්චන්තම්පි —

ධම්මකම්මපථාලම්බ-සමාදානපයොගතො;
බණ්ඩනො ව විජානීයො, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ ධම්මකම්මපථනො විනිච්ඡයො චුත්තනයොව. ආරම්මණනො පනෙතානි ජීවිතින්ද්‍රියාදිතංතංචිතික්කම්තබ්බවත්ථාරම්මණානි. සමාදානනො එකස්ස සන්තිකෙ වා සයමෙව වා “පඤ්ච සිලානි අධිට්ඨහාමි” ති එකතො වා පාටිච්ඡකං වා සමාදියන්තෙන එතානි සමාදින්නානෙව හොන්ති. පයොගතො පන සබ්බානිපි සාහත්ථිකපයොගානෙව. බණ්ඩනො ගහට්ඨා යං යං චිතික්කමන්ති, තං තදෙව බණ්ඩං හොති, නෙතරෙ. ගහට්ඨා අනිඛද්ධසිලා හොන්ති, යං යං සක්කොන්ති, තං තදෙව ගොපෙත්ති. සාමණෙරානං පන එකස්මිං චිතික්කම්තෙ සබ්බානිපි හිජ්ජන්තිති එවං විජානීයො පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

සික්ඛාපදවිහඬගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසම්භිදාවිභව්ගමානිකත්ථවණ්ණනා

පටිසම්භිදාවිභව්ගමානිකාය අත්ථනො තාව – වතස්සො පටිසම්භිදානි වත්තාරො පහෙදා. නිද්දෙසෙ පන “අත්ථෙ ඤාණං අත්ථප්පටිසම්භිදා” තිආදිනා (විභ. 718) ඤාණවසෙන නිද්දිට්ඨත්තා ඤාණස්සෙව, න අඤ්ඤස්ස කස්සවිති වෙදිතබ්බං. අත්ථපටිසම්භිදානි අත්ථවිසයඤාණප්පහෙදා, අත්ථප්පහෙදසල්ලක්ඛණවිභාවනවත්ථානකරණසමත්ථතාවසෙන අත්ථෙ පහෙදගතං ඤාණන්ති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ ච අත්ථොති හෙතුඵලං. සො හි හෙතුවසෙන අරණියතො ගන්තබ්බතො, උප්පාදෙනබ්බතො ච “අත්ථො” ති වුවිවති. පහෙදතො පනෙසොපි පඤ්චවිධො හොති යං කිඤ්චි පච්චයුප්පන්නං, නිබ්බානං, භාසිතත්ථො, විපාකො, කිරියාති.

ධම්මොති පච්චයො, සො හි ඵලං විදහති පවත්තෙති උප්පාදෙති වෙව පාපෙති වානි “ධම්මො” ති වුවිවති. පහෙදතො පනෙසොපි පඤ්චවිධො හොති යො කොචි ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු, අරියමග්ගො, භාසිතං, කුසලං, අකුසලන්ති.

නිරුත්තීති යථාචුත්තානං ධම්මානං, අත්ථානඤ්ච වාවකො සභාවනිරුත්තීසම්බාතො සද්දො. ඉමා ධම්මත්ථනිරුත්තියො ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තත්ථ තත්ථ පහෙදගතං ඤාණං නිරුත්තීපටිසම්භිදා නාම.

එත්ථ ච නිරුත්තීපටිසම්භිදා සද්දාරම්මණා, න පඤ්ඤත්තාරම්මණා, පටිසම්භිදාපත්තො හි “එස්සො වෙදනා” තිආදිකං සද්දං සුත්වා “අයං සභාවනිරුත්තී” ති ජානාති, “එස්සා වෙදනො” තිආදිකං පන “න සභාවනිරුත්තී” ති ජානාති. සභාවනිරුත්තීති (විභ. අට්ඨ. 718) ච මාගධිකා භාසා, යාය සම්මාසම්බුද්ධා තෙපිට්ඨකං බුද්ධච්චනං තන්තිං ආරොපෙන්නි, බ්‍රහ්මානො ච අගාමකෙ අරඤ්ඤ කිඤ්චි වචනං අසුත්වා වඩ්ඪිතදාරකා ච අත්තනො ධම්මතාය භාසන්ති, යා ච අපායෙසු මනුස්සෙ දෙවලොකෙ වෙව මාගධිකාසා උස්සන්නා, පච්ඡා ච තතො අත්ඨකයොනකදම්මොදිදෙසභාසා වෙව සක්කතාදිඅට්ඨාරසමභාභාසා ච නිබ්බත්තා, සා හි යස්මා ඉතරාසු භාසාසු පරිවත්තන්තාසුපි න පරිවත්තති, සබ්බකාලං අත්තනො සභාවෙ එව තිට්ඨති, තස්මා “සභාවනිරුත්තී” ති වුවිවති. යා බ්‍රහ්මවොහාරො, අරියවොහාරොති ච වුවිවති, තාය පන මාගධිකාසාය තන්තිං ආරුල්භස්ස බුද්ධච්චනස්ස පටිසම්භිදාපත්තානං සොතපථාගමනමෙව පපඤ්චො. සොතෙ පන සම්මට්ඨිතමත්තෙ එව නයසතෙන නයසහස්සෙන අත්ථො උපට්ඨාති. අඤ්ඤාය පන භාසාය තන්තිං ආරුල්භං තං තෙසං චිත්තං සහසා නාරොහති, කිච්ඡෙන උග්ගහෙතබ්බං හොති, පුපුප්පනානඤ්ච සකලං බුද්ධච්චනං උග්ගහෙත්වාපි පටිසම්භිදාපත්ති නාම නත්ථි, අරියසාවකො නො පටිසම්භිදාපත්තො නාම නත්ථි, පටිසම්භිදාපත්තො අඤ්ඤං සද්දං නාමාධ්‍යාතොපසග්ගනිපාතහෙදතො ජානාති, න ජානාතිති? යදග්ගෙන සද්දං සුත්වා “අයං සභාවනිරුත්තී, අයං න සභාවනිරුත්තී” ති ජානාති, තදග්ගෙන එතම්පි ජානිස්සති, න වෙතං පටිසම්භිදාකිච්චන්ති වෙදිතබ්බං.

පටිභානන්ති ධම්මත්ථාදිවිසයං සබ්බත්ථකඤ්ඤාණං, තං ඤාණං ආරම්භණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පහෙදගතං ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා නාම, ඉමා චතස්සොපි පටිසම්භිදා අධිගමෙන පරියත්තිඋග්ගහණෙන සක්කච්චධම්මස්සවනෙන අත්ථපරිපුච්ඡාය පුබ්බයොගෙනාති පඤ්චහි කාරණෙහි විසදා භොන්ති, සෙබ්බුමියං, අසෙබ්බුමියඤ්චාති ද්විසු යානෙසු පහෙදං ගච්ඡන්තිති වෙදිතබ්බො. අයං තාවෙන්ථ පදත්ථො.

ධම්මහෙදො පනෙන්ථාපි විහඬිගනයෙ පාකටො භවිස්සති. විහඬිගනයෙසු හි තීසුපි ධම්මනිරුත්තිපටිභානපටිසම්භිදා තිස්සොපි කාමාවචරජවනසම්පයුත්තඤ්ඤාණානං වසෙන තබ්බිසයජ්ජහෙදෙන සද්ධිං නානජ්ජකාරතො විහත්තා. අත්ථපටිසම්භිදා පන තෙසං ඤාණානඤ්චෙව අට්ඨලොකුත්තරවිත්තසම්පයුත්තානඤ්ච වසෙන තබ්බිසයජ්ජහෙදෙන සද්ධිං. ලොකුත්තරඤ්ඤාණානිපි හි මග්ගජ්ජත්තබ්බතාය අත්ථභූතනිබ්බානාරම්භණත්තා “අත්ථපටිසම්භිදා”ති වුච්චති.

පඤ්භාපුච්ඡකෙ පන සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා, තිස්සො පටිසම්භිදා සියා විපාකධම්මධම්මා, සියා නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා, අත්ථපටිසම්භිදා තිධාපි, තිස්සො පටිසම්භිදා පරිත්තා, අත්ථපටිසම්භිදා සියා පරිත්තා, සියා අජ්ජමාණා, නිරුත්තිපටිසම්භිදා පරිත්තාරම්භණා, බහිද්ධාරම්භණා ච, සෙසා තිධාපි, නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුජ්ජන්තාරම්භණාව, අත්ථපටිසම්භිදා තිධාපි න චත්තබ්බො ච, අනිදස්සනඅජ්ජපිසා, හෙතු, සහෙතුකා, තිස්සො පටිසම්භිදා සඋත්තරා, අත්ථපටිසම්භිදා ද්විධාපි, අරණා චාති. සෙසං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

පටිසම්භිදාවිහඬිගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඤාණවිහඬිගමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඤාණවිහඬිගමාතිකාය පන අත්ථතො තාව – එකවිධෙනාති එකජ්ජකාරෙන, එකකොට්ඨාසෙන චා. ඤාණවත්ථුති එත්ථ පන ඤාණඤ්ච තං වත්ථු ච නානජ්ජකාරානං සම්පත්තිනන්ති ඤාණවත්ථු. පඤ්ච විඤ්ඤාණාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච. න හෙතු අහෙතුකාතිආදීසු හෙට්ඨා හෙතුදුකාදීසු චුත්තනායානුසාරෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. අපිච හෙතුදුකාදීසු පඤ්ච විඤ්ඤාණා හෙතු ධම්මාති චා සහෙතුකා ධම්මාති චා න චත්තබ්බො, එකන්තෙන පන න හෙතු එව, අහෙතුකා එවාති. එවං “යාථාචකවත්ථුච්චිභාවනා පඤ්ඤා”ති ඉමිනා උපරි එකවිධපරිච්ඡේදාවසානෙ චක්ඛමානෙන සම්බන්ධොති. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ යථානුරූපං අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ ච අවෙනසිකාති විත්තාති එව පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තානං ඉධ අපරාමට්ඨන්තා.

උජ්ජන්තවත්ථුකා උජ්ජන්තාරම්භණාති බණපච්චුජ්ජන්තවසෙන අනාගතපටික්ඛෙපො. න හි තාති අනාගතෙසු පඤ්චසු වත්ථාරම්භණෙසු උජ්ජජ්ජන්ති. පුරෙජාතවත්ථුකා පුරෙජාතාරම්භණාති සහුජ්ජන්තිපටික්ඛෙපො. න හි

තානි සහුප්පන්නං වත්ථාරම්මණං පටිච්ච උප්පජ්ජන්ති. අජ්ඣත්තිකවත්ථුකානි අජ්ඣත්තජ්ඣත්තභූතෙ පඤ්ච පසාදෙ වත්ථුං කත්වා උප්පජ්ජනකා. එත්ථ ව පඤ්ච විඤ්ඤාණා සයම්පි අජ්ඣත්තිකා, අජ්ඣත්තිකවත්ථුකා ව, මනෝවිඤ්ඤාණං භද්දනිස්සිතං අජ්ඣත්තිකං, බාහිරවත්ථුකං, පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තයො ඛන්ධා බාහිරා, අජ්ඣත්තිකවත්ථුකා, මනෝවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තයො ඛන්ධා බාහිරා, බාහිරවත්ථුකානි එවං චතුක්කං වෙදිතබ්බං.

අසම්භින්නවත්ථුකා අසම්භින්නාරම්මණානි අනිරුද්ධවත්ථාරම්මණා. න හි තානි නිරුද්ධවත්ථාරම්මණං පටිච්ච උප්පජ්ජන්ති. නානාවත්ථුකා නානාරම්මණානි තානි යථාක්කමං වක්ඛුරුපාදිනියතෙකෙකවත්ථාරම්මණාය අඤ්ඤමඤ්ඤං භින්නවත්ථුකා, භින්නාරම්මණා ව. න හි වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං වක්ඛුං මුඤ්චිත්වා සොනාදීසු අඤ්ඤතරං වත්ථුං කත්වා රූපං මුඤ්චිත්වා සද්දාදීසු අඤ්ඤතරාරම්මණං පටිච්ච උප්පජ්ජති, න ඉතරානි චෙතරානි. න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ගොචරවිසයං පච්චනුභොන්ති ඉමිනා ව නෙසං නානාරම්මණතංයෙව විභාවෙති. න අසමන්තාභාරා උප්පජ්ජන්ති අනාවජ්ජනෙ න උප්පජ්ජන්ති, පඤ්චද්වාරාවජ්ජනෙන අනාවජ්ජිතෙ විසයෙ න උප්පජ්ජන්ති අත්ථො. න අමනසිකාරානි තමෙවෙත්ථ පරියායන්තරෙන විභාවෙති. න අබ්බොකිණ්ණානි අඤ්ඤමඤ්ඤං නිරන්තරා හුත්වා න උප්පජ්ජන්ති. න අප්පබ්බං අවර්මන්ති එකක්ඛණෙපි සහ න උප්පජ්ජන්ති. න කෙවලඤ්ච එතානි, අඤ්ඤානිපි විඤ්ඤාණානි ද්වෙ වා තදුත්තරිං වා එකතො න උප්පජ්ජන්ති, එකෙකමෙව පන විඤ්ඤාණං උප්පජ්ජන්ති වෙදිතබ්බං. යථාහ – “අඤ්ඤං උප්පජ්ජනෙ චිත්තං, අඤ්ඤං චිත්තං නිරුජ්ඣති” තිආදි (දී. නි. අට්ඨ. 1.214; ම. නි. අට්ඨ. 1.109; සං. නි. අට්ඨ. 3.5.368; විහ. අට්ඨ. 523). න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස සමනන්තරානි ඉමිනා අනබ්බොකිණ්ණාය එව විභාවතා.

අනාභොගානි අනාවජ්ජනභූතා ආවජ්ජනට්ඨානෙ යත්වා ආවජ්ජනකිච්චං කාතුං න සමත්ථානි අත්ථො. න කඤ්චි ධම්මං පටිච්චානාතීති “මනොප්පබ්බධගමා ධම්මා” ති (ධ. ප. 1-2) එවං චූත්තං එකමිපි කුසලාකුසලං ධම්මං කොච්චි පුග්ගලො න පටිච්චානානි, තෙහි විඤ්ඤාණෙහි න සාධෙතීති අත්ථො. අඤ්ඤත්තු අභිනිපාතමත්තානි යපෙත්වා රූපාදිආරම්මණානං අභිනිපාතමත්තං ආපාඨගමනමත්තං, බ්‍යත්තතරොපි පුග්ගලො පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි ආපාඨගතාරම්මණපටිච්චානනමත්තතො අඤ්ඤං කුසලාකුසලපටිච්චානනං කාතුං න සක්කොතීති අත්ථො.

පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපිති මනොධාතුයාපි. අපි-සද්දො චෙත්ථ සම්පිණ්ඩනත්ථො, තෙන න කෙවලං මනොධාතුයාව, තතො පරෙහිපි පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙහි තදාරම්මණපරියොසානෙහි න කිඤ්චි කුසලාකුසලං ධම්මං පටිච්චානාතීති අයමත්ථො දස්සිතොති ගහෙතබ්බො. කිඤ්චාපි පඤ්චද්වාරෙ කුසලාකුසලාදීනි ජවනානි උප්පජ්ජන්ති, තථාපි තානි මොසපුප්ඵානි විය අබ්බොහාරිකානීති දට්ඨබ්බානි. න කඤ්චි ඉරියාපථං කප්පෙතීතිආදීසුපි එසෙව

නයො. න හි පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙනි ගමනාදීසු කඤ්චි ඉරියාපථං කප්පෙති, න කායවච්ඡිකම්මං පට්ඨපෙති, න විඤ්ඤත්තං වා සමුට්ඨාපෙති, න කුසලාකුසලං ධම්මං සමාදියති, න ලොකියලොකුත්තරං සමාධිං සමාපජ්ජති, න තතො වුට්ඨාති, න භවතො වචති, න භවත්තරෙ උප්පජ්ජති, සබ්බම්පෙතං කිව්වං.

මනොද්වාරිකවිත්තෙනෙව හොති. යථා වෙනෙසං එතානි කිව්වානි නත්ථි, එවං නියාමොක්කමනාදීනිපි. න හි කොච්ඡි පඤ්චද්වාරිකජවනෙනි මිච්ඡත්තනියාමං, සම්මත්තනියාමං වා ඔක්කමති, න වෙනානි නාමගොත්තං වා කසිණාදිපඤ්ඤත්තං වා තිලක්ඛණාදිං වා ආරබ්භ භවන්ති. න සුපතීනිආදීසු සබ්බෙහි පඤ්චද්වාරිකවිත්තෙනි න නිද්දං ඔක්කමති, න කිඤ්චි සුපිනං පස්සති.

නිද්දායත්තස්ස හි ඉන්ද්‍රියෙසු මහාපදීපතුරියසද්දාදිඔළාරිකෙහිපි රූපාදිපඤ්චාරම්මණෙනි සට්ඨිතෙසු පඨමං පඤ්චද්වාරිකානි ආවජ්ජනානි භවඤ්ඣං ආවට්ටෙතුං න සක්කොන්ති, මනොද්වාරිකමෙව ආවජ්ජනං සක්කොති, තස්මිඤ්ච උප්පන්නෙ මනොද්වාරිකජවනං ජවිත්වා භවඤ්ඣං ඔතරති. දුතියවාලෙ පන පඤ්චද්වාරිකආවජ්ජනෙසු යං කිඤ්චි යථාරහං භවඤ්ඣං ආවට්ටෙති, තතො තදාරම්මණපරියොසානානි තංතංද්වාරිකවිචිත්තානි යථාක්කමං පවත්තිත්වා භවඤ්ඣං ඔතරන්ති. තතියවාලෙ පන මනොද්වාරිකාවජ්ජනජවනානි පවත්තන්ති, තස්මිං ඛණෙ රූපාදිපඤ්චාරම්මණවචන්ථානං හොති, සත්තො ච නිද්දාය පටිබුද්ධොති, එවං මනොද්වාරිකවිත්තෙනෙව පටිබුද්ධකි.

සුපිනම්පි හි තෙනෙව පස්සති, න පඤ්චද්වාරිකෙන, තඤ්ච පනෙතං සුපිනං පස්සන්තො චතුහි කාරණෙහි පස්සති ධාතුක්ඛොභතො වා අනුභූතපුබ්බතො වා දෙවතොපසංභාරතො වා පුබ්බනිමිත්තතො වා. ඉමෙසං පන සංසග්ගසන්නිපාතතොපි බහුධා පපඤ්චෙන්නි. තත්ථ යං වාතපිත්තාදිධාතුක්ඛොභතො, අනුභූතපුබ්බතො ච සුපිනං පස්සති, න තං සච්චං. යං දෙවතොපසංභාරතො පස්සති, තං සච්චං වා හොති අලිකං වා. කුද්ධා හි දෙවතා විපරිතම්පි කත්වා දස්සෙන්නි. යං පුබ්බනිමිත්තතො පස්සති, තං එකන්තසච්චමෙව බොධිසත්තකොසලරාජාදීනං පඤ්චසොළසමහාසුපිනානි විය. තඤ්ච පනෙතං චතුබ්බිධං සුපිනං සෙබ්බපුපුජ්ජනාව පස්සන්ති, න අසෙබ්බා පහීනවිපල්ලාසත්තා. කිං පනෙතං පස්සන්තො සුත්තො පස්සති පටිබුද්ධො වා? කිඤ්චෙත්ථ, යදි සුත්තො පස්සති, සුපිනස්ස කුසලාදිසභාවතො, භවඤ්ඣස්ස ච තදභාවා අභිධම්මවිරොධො ආපජ්ජති. අථ පටිබුද්ධො, සුපිනං පස්සන්නෙන කතස්ස අබ්බොභාරිකස්සාපි විනික්කමස්ස සබ්බොභාරිකස්සෙව එකන්තසාවජ්ජත්තා අනාපත්ති න සියාති විනයවිරොධො ආපජ්ජති. පකාරන්තරො ච නත්ථි, යෙන සුපිනං පස්සෙය්‍යානි සුපිනස්ස අභාවොව ආපජ්ජති? නාපජ්ජති. කස්මා? යස්මා කපිමිද්ධපරෙතො පස්සති “කපිමිද්ධපරෙතො බො, මහාරාජ, සුපිනං පස්සති”ති (මි. ප. 5.3.5) චචනතො, යා පන නිද්දා මක්කට්ඨිද්දා විය පුනජ්ජනං.

කුසලාදිවිත්තවොකිණ්ණත්තා ලහුපරිවත්තා, තං කපිමිද්ධං, තෙන සුත්තො සුපිනං පස්සති, තස්මා සුපිනො කුසලොපි හොති අකුසලොපි, ආවජ්ජනතදාරම්මණවසෙන අඛ්‍යාකතොපි, සුපිනෙ ච කතං කුසලාකුසලදුබ්බලතාය පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪිතුං න සක්කොති, පවත්තෙ වෙදනීයං පන හොති. “යාථාවකචන්ද්‍රවිභාවනා පඤ්ඤා”ති

එත්ථ යො පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං යථාචුත්තො න හෙතුකට්ඨො,
අහෙතුකට්ඨො...පෙ.... න සුපිනං පස්සනට්ඨො, සො යථාවට්ඨො,
තංතංයථාවත්ථුං විභාවෙතීති යථාවකචත්ථුවිභාවනා පඤ්ඤා. එවං එකවිධෙන
ඤාණචත්ථුති එවං චුත්තෙන එකෙන පකාරෙන එකෙන ආකාරෙන,
එකකොට්ඨාසෙන ඤාණචත්ථු හොතීති.

එකකං නිට්ඨිතං.

දුකෙසු අත්ථජාපිකාති එත්ථ අත්ථපට්ඨසම්භිදාවිභවිගෙ චුත්තෙසු පඤ්චසු
අත්ථෙපසු යථානුරූපං අත්ථං ජාපෙති ජනෙති පවත්තෙතීති අත්ථජාපිකා,
චතුභුමකකුසලචිත්තෙසු වෙව අසෙබ්බානං අභිඤ්ඤාසමාපත්තීනං
පරිකම්මාදිභූතකාමාවචරකිරියාචිත්තෙසු ව සම්පයුත්තා පඤ්ඤා. තාසු හි යස්මා
කුසලසම්පයුත්තාව පඤ්ඤා අත්තනො අත්තනො භූමිපරියාපන්නං විපාකසංඛ්ඛාතං
අත්ථං ජාපෙති ජනෙති. කාමාවචරකිරියාසම්පයුත්තා පන පරිකම්මාදිභූතා
අභිඤ්ඤාසමාපත්තිකිරියා අරහත්තඵලසංඛ්ඛාතං අත්ථං ජාපෙති ජනෙති, තස්මා එතා
අත්ථජාපිකාති චුත්තා. අට්ඨකථාසු පන පාළියං අචුත්තාපි තීසු භූමිසු
කිරියජවනපඤ්ඤා අනන්තරාදිපච්චයවසෙන අත්තනො අනන්තරං කිරියත්ථං
ජාපෙතීති “අත්ථජාපිකා”ත්වෙව චුත්තා. ජාපිතත්ථා පඤ්ඤාති සහජාතං විපාකත්ථං
ජාපෙත්වා යිතා, අත්තනො වා කාරණෙහි ජාපිතා ජනිතා පවත්තිතා සයම්පි
අත්ථභූතාති ජාපිතත්ථා. චතුභුමකවිපාකෙසු ව කිරියාභිඤ්ඤාසමාපත්තීසු ව
සම්පයුත්තා පඤ්ඤා. අට්ඨකථාසු පන පාළියං අචුත්තා සෙසකිරියාසම්පයුත්තාපි
පඤ්ඤා යථාසකං කාරණෙහි ජාපිතා, සයඤ්ච අත්ථභූතාති “ජාපිතත්ථා”ත්වෙව
චුත්තා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

දුකං නිට්ඨිතං.

තිකෙසු පන චිත්තාමයත්තිකෙ පරතො අදිස්වා අසුත්ථාව අත්තනො ධම්මතාය
“එවං සති එවං භවිස්සතී”ති එවං චිත්තාමයඅනුබුද්ධියා උප්පාදිතා
අනවජ්ජකම්මායතනසිප්පායතනවිජ්ජාට්ඨානෙසු පඤ්ඤා වෙව
කම්මස්සකතඤාණං, සච්චානුලොමිකඤාණඤ්ච චිත්තාමයා නාම පඤ්ඤා. තත්ථ
වඨ්ඨකිකම්මපුප්පඨ්ඨකකම්මාදි භීතඤ්චෙව කසිවාණ්ණිජාදි උක්කට්ඨඤ්ච
කම්මමෙව කම්මායතනං. නළකාරපෙසකාරසිප්පාදි භීතඤ්චෙව
මුද්දාගණනාලෙබ්බාදි උක්කට්ඨඤ්ච සිප්පමෙව සිප්පායතනං. නාගමණ්ඩලපරිත්තාදි
ධම්මිකවිජ්ජාව විජ්ජාට්ඨානං. තෙසු චිත්තාබලෙනෙව උප්පන්නා පඤ්ඤා.
බොධිසත්තාදයො හි සත්තභිතාය අදිට්ඨං අසුතං
තංතංඅනවජ්ජකම්මසිප්පතදුපකරණකරණප්පකාරඤ්ච ඤාණබලෙන චිත්තෙත්ථා
නිප්පාදෙන්ති. නාගමණ්ඩලපරිත්තාදිවිජ්ජමිපි උප්පාදෙන්ති, එවං කතානිපි තානි
පුබ්බෙ උග්ගණ්හිත්වා කරොන්තෙහි කතසිප්පසදිසානෙව හොන්ති.
කම්මස්සකතඤාණං නාම කුසලකම්මං සත්තානං සකං, අකුසලං නො සකන්ති එවං
ජානනපඤ්ඤා. අථ වා කුසලකම්මමෙව සත්තානං සකං තදායත්ථචුත්තිතාය,

නාඤ්ඤන්ති එවං ජානනපඤ්ඤාපි. සච්චානුලොමිකං ඤාණන්ති විපස්සනාඤාණං.
 තං හි මග්ගසච්චස්ස පරමත්ථසච්චස්ස අනුලොමනතො “සච්චානුලොමික”න්ති
 වුච්චති. ඉදම්පි හි ඤාණද්වයං පරතො අසුත්ථා චිත්තාබලෙන උප්පාදිතං
 චිත්තාමයඤාණමෙව හොති. ඉදඤ්ච න යෙසං කෙසඤ්චි සත්තානං උප්පජ්ජති,
 අභිඤ්ඤාතානං පන පුඤ්ඤවත්තානං මහාසත්තානමෙව උප්පජ්ජති. තත්ථාපි
 සච්චානුලොමිකඤාණං පච්ඡිමභවිකානං ද්විත්තඤ්ඤෙව බොධිසත්තානං
 උප්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බං. සුතමයා පඤ්ඤාති පරතො සුත්ථා සුතවසෙන උප්පාදිතා
 යථාචුත්තකම්මායතනාදිපඤ්ඤාව. පරතො අසුත්ථා පන කම්මායතනාදි පරෙන
 කසිරමානං, කතං වා දිස්වා උග්ගහෙත්වා වා පටිලද්ධාපි පඤ්ඤා “සුතමයා”ත්වෙව
 වුච්චති. තද්වහයාපි චිත්තාමයා, සුතමයා ච කාමාවචරාව. භාවනාමයා පන පඤ්ඤා
 චිත්තාමයවසෙන, සුතමයවසෙන වා
 පවත්තිතකාමාවචරපුබ්බභාගභාවනානිජ්ජත්තියා සමුප්පන්නා
 මහග්ගතලොකුත්තරජවනපඤ්ඤා.

දානමයත්තිකෙ දෙයාධම්මපරිච්චාගවසෙන පවත්තා දානමයා,
 සීලපුරණවසෙන පවත්තා සීලමයා, තද්වහයාපි කාමාවචරාව. භාවනාමයා පනෙත්ථ
 සමථවිපස්සනාවසෙන පවත්තා චතුර්මකපඤ්ඤා. නිද්දෙසෙ පනස්ස කිඤ්චාපි
 “සමාපන්නස්ස පඤ්ඤා”ති (විභ. 768) එවං මහග්ගතලොකුත්තරපඤ්ඤාව වුත්තා,
 තථාපි තං උක්කට්ඨවසෙන වුත්තං. කාමාවචරානං පන පුබ්බභාගභාවනානං,
 අනුස්සතිඋපචාරභාවනානඤ්ච භාවනාමයෙ සඬගහොති දට්ඨබ්බං. පුරිමත්තිකෙ
 පනෙතාසං චිත්තාමයෙ සඬගහිතත්තා භාවනාමයෙ අසඬගහො, තත්ථාපි
 භාවනාබලනිජ්ජන්නානමෙව සඬගහො දට්ඨබ්බො.

අධිසීලත්තිකෙ පාතිමොක්ඛසංවරසීලං විපස්සනාහෙතුත්තා සෙසසීලතො
 අධිකං සීලත්ති අධිසීලං, තස්මිං සම්පයුත්තා පඤ්ඤා අධිසීලෙ පඤ්ඤා.
 විපස්සනාපාදිකා පන අට්ඨ සමාපත්තියො සෙසචිත්තෙහි අධිකත්තා අධිචිත්තං,
 තස්මිං පඤ්ඤා අධිචිත්තෙ පඤ්ඤා, චිත්තසීසෙන චෙත්ථ සමාධි නිද්දිට්ඨො.
 සච්චස්සනා පන මග්ගඵලපඤ්ඤා සෙසාහි අධිකත්තා අධිපඤ්ඤා නාම. සා ව
 අධිපඤ්ඤාය පඤ්ඤාති දෙසනාය සමරසතාය වුත්තා. සීලාදයො “සීලං චිත්තං
 පඤ්ඤා, අධිසීලං අධිචිත්තං අධිපඤ්ඤා”ති පච්චෙකං දුට්ඨා හොන්ති. තෙසු පුරිමා
 පඤ්චසීලදසසීලානි, වට්ටපාදිකඅට්ඨසමාපත්තියො,
 නිබ්බේධභාගියකම්මස්සකතපඤ්ඤා ව යථාක්කමං හොන්ති. තෙ ව ධම්මා
 අනුප්පන්නෙපි තථාගතෙ බොධිසත්තානං, තාපසපරිබ්බාජකානං,
 චක්කවත්තිරාජාදීනඤ්ච කාලෙ පවත්තන්ති, පච්ඡිමා පන වුත්තාවසෙසා උප්පන්නෙ
 එව තථාගතෙ විත්ථාරිකා හොන්ති, නො අනුප්පන්නෙති වෙදිතබ්බො. එත්ථ ව
 රතනත්තයෙ දානාපවායනාදිවසෙන, සරණගමනසද්ධම්මසවනාදිවසෙන ව පවත්තා
 විචට්ඨපනිස්සයභූතා කුසලධම්මාපි අධිසීලඅධිපඤ්ඤාසු ගහිතා එවානි ගහෙතබ්බො.

ආයකොසල්ලත්තිකෙ ආයොති වඩ්ඪී, සා අකුසලාදිඅනත්ථහානිතො,
 කුසලාදිඅත්ථුප්පත්තිතො ව දුට්ඨා. අපායොති අවඩ්ඪී, සාපි කුසලාදිඅත්ථහානිතො,

අකුසලාදිඅනත්ථුප්පත්තිනො ව දුට්ඨා. තෙසු කොසල්ලං, කුසලසභාවා පඤ්ඤා. අපායකොසල්ලං පඤ්ඤවතො එව “එවං මනසිකාරාදිප්පවත්තියං අවධිසී උප්පජ්ජති, වධිසී පරිභායතී” ති ඤත්වා තදුභයපටිපත්තිසම්භවතො. උපායකොසල්ලන්ති අත්‍ර උපායො අවිවාසිකකිව්වාදීසු යානුප්පත්තිකඋපායජානනපඤ්ඤා, තිවිධාපි චෙතා කාමාවචරපඤ්ඤාති වෙදිතබ්බා. සෙසං සුචිඤ්ඤායාමෙව.

තිකං නිට්ඨිතං.

චතුක්කෙසු පන පයමෙ කම්මස්සකතඤාණං සව්වානුලොමිකං ඤාණඤ්ච චුත්තමෙව, ඉධ පන යපෙත්වා සව්වානුලොමිකඤාණං සබ්බාපි සාසවා කුසලා පඤ්ඤා කම්මස්සකතඤාණන්ති වෙදිතබ්බං. චතුසු මග්ගෙසු, එලෙසු ව පඤ්ඤාව මග්ගසමඬගිස්ස ඤාණං, එලසමඬගිස්ස ඤාණඤ්චාති.

සව්චචතුක්කෙ අරියමග්ගඵලපඤ්ඤාව චතුසු සව්චෙසු එකපටිවෙධවසෙන “දුක්ඛෙ ඤාණං” න්තිආදිනා චතුසු යානෙසු ගහිතා. කිඤ්චාපි හි කාමාවචරඤාණම්පි චතුසු සව්චෙසු ආරම්මණවසෙන පවත්තති, පටිවෙධකිව්චවසෙන පන ඉධාධිප්පෙතත්තා පාළියං තං න ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං.

ධම්මචතුක්කෙ මග්ගඵලෙසු පඤ්ඤා ධම්මෙ ඤාණං නාම. තෙසු හි මග්ගඤාණං තාව චතුසව්චධම්මානං එකපටිවෙධවසෙන ජානනතො “ධම්මෙ ඤාණං” න්ති චුච්චති. එලඤාණං පන නිරොධසව්චවසෙන ධම්මෙ ඤාණන්ති වෙදිතබ්බං. මග්ගානුභාවනිබ්බත්තං පන අතීතානාගතෙසු සව්චපටිවෙධනයසඬගහණවසෙන පවත්තං පව්චචෙක්ඛණඤාණං අන්වයෙ ඤාණං නාම. තස්ස ව යෙහි නයෙහි අරියා අතීතමද්ධානං චතුසව්චධම්මං ජානිංසු, තෙපි ඉමඤ්ඤෙව චතුසව්චං එවමෙව ජානිංසු, අනාගතමද්ධානම්පි ජානිස්සන්තීති එවං ජානනවසෙන පවත්ති ආකාරො වෙදිතබ්බො. සරාගාදිවසෙන පරචිත්තපරිච්ඡෙදඤාණං පරියෙ ඤාණං නාම. ධම්මන්වයපරියඤාණානි පන යපෙත්වා සබ්බලොකියපඤ්ඤාඤාණන්ති සම්මතත්තා සම්මුතිමහි ඤාණන්ති සම්මුතිඤාණං නාම.

ආවයචතුක්කෙ කාමාවචරකුසලෙ පඤ්ඤා ආවයාය නො අපවයාය. සා හි චුතිපටිසන්ධිං ආවිනොති එව, නො අපවිනොති. මග්ගපඤ්ඤා පන අපවයාය නො ආවයාය. රූපාරූපකුසලපඤ්ඤා ආවයාය වෙව අපවයාය ව. සා හි වික්ඛම්භනවසෙන කිලෙසෙ ව තම්මුලකෙ ව විපාකධම්මෙ අපවිනොති. සෙසා අබ්‍යාකතා පඤ්ඤා නෙවාචයාය නො අපවයාය.

නිබ්බිදාවතුක්කෙ රූපාවචරපයමජ්ඣානපඤ්ඤා නිබ්බිදාය නො පටිවෙධාය. සා හි කාමවිවෙකෙන පත්තබ්බත්තා කිලෙසනිබ්බිදාය පවත්තති, අහිඤ්ඤාපාදකභාවං පන අප්පත්තතාය නෙවාහිඤ්ඤාපටිවෙධාය සංවත්තති. චතුත්ථජ්ඣානපඤ්ඤා පටිවෙධාය නො නිබ්බිදාය. සා හි අහිඤ්ඤාපාදකභාවෙනාපි

අභිඤ්ඤාභාවජ්ජත්තියාපි පටිච්චේධාය සංවත්තති. පටිමජ්ඣානක්ඛණේ එව නිවරණනිබ්බන්දනත්තා නො නිබ්බිදාය. දුතියතතියජ්ඣානපඤ්ඤා පන සොමනස්සහගතතාය පටිමජ්ඣානසන්නිස්සිතා වා අවිතක්කතාය චතුත්ථජ්ඣානසන්නිස්සිතා වා කාතබ්බා. මග්ගපඤ්ඤා පන නිබ්බිදාය චෙව පටිච්චේධාය ව. එත්ථ හි චතුසච්චපටිච්චේධවසෙන නිබ්බිදාය චෙවෙනාසං ඡළභිඤ්ඤාජ්ජත්තියා පටිච්චේධාය ව සංවත්තනං වෙදිතබ්බං. සෙසා ලොකියලොකුත්තරා පඤ්ඤා නෙව නිබ්බිදාය නො පටිච්චේධාය.

භානභාගියචතුක්කෙ භානං හජ්ජිති භානභාගිනී, එවං සෙසෙසුපි. නිබ්බේධොති චෙත්ථ අරියමග්ගො තත්තිබ්බත්තකච්ඡස්සනාපාදකත්තා. නිබ්බේධභාගිනී චතුසුපි යානෙසු රූපාරූපකුසලපඤ්ඤාව චුත්තා. තානි හි අත්තනො සභාවා පරිභාසිත්වා හෙට්ඨා ඔරොහණපච්චයභූතා භානභාගිනී. උපනිජ්ඣානපච්චයභූතා විසෙසභාගිනී, තං පන ඤානනිකත්තියා බලවතාය විසෙසං, භානිං වා අනුස්සුක්කිත්වා යිතිකොට්ඨාසිකා යිතිභාගිනී, අරියමග්ගපදට්ඨානච්ඡස්සනාපාදකභූතාව නිබ්බේධභාගිනී ව භොන්තිති වෙදිතබ්බා.

චතස්සො පටිසම්භිදානි අත්ථධම්මනිරුත්තිපටිභානපටිසම්භිදාව. චතස්සො පටිපදානි දුක්ඛාපටිපදාදන්ධාභිඤ්ඤාදයො හෙට්ඨා චුත්තාව. චත්තාරි ආරම්මණානීති පරිත්තා, පරිත්තාරම්මණාතිආදිකා හෙට්ඨා චුත්තනායාව. ජරාමරණාදිචතුක්කෙසුපි මග්ගඤ්ඤාණවසෙනෙව චතස්සො යොජනා චුත්තා. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙව.

චතුක්කං නිට්ඨිතං.

පඤ්චකෙසු පන පඤ්චඛගිකො සම්මාසමාධිති පීතිඵරණතා සුඛඵරණතා චෙතොඵරණතා ආලොකඵරණතා පච්චචෙක්ඛණනිමිත්තන්ති එවං පාළියං චුත්තෙහි පඤ්චහි ඤාණඛගෙහි සමන්තාගතො සමාධි. තත්ථ පීතිං ඵරමානා උප්පජ්ජතිති ද්විසු ඤානෙසු පඤ්ඤා පීතිඵරණතා නාම, සුඛං ඵරමානා උප්පජ්ජතිති තිසු ඤානෙසු පඤ්ඤා සුඛඵරණතා නාම. පරෙසං චෙතොඵරමානා උප්පජ්ජතිති චෙතොපරියඤාණං චෙතොඵරණතා නාම. ආලොකඵරණෙ උප්පජ්ජතිති දිබ්බවක්ඛුඤාණං ආලොකඵරණතා නාම. පච්චචෙක්ඛණඤාණං පච්චචෙක්ඛණනිමිත්තං නාම. එත්ථ ව පීතිඵරණතා, සුඛඵරණතා ව ද්වෙ පාදා විය, චෙතොඵරණතා, ආලොකඵරණතා ව ද්වෙ හත්ථා විය, පච්චචෙක්ඛණනිමිත්තං සීසං විය, අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං මජ්ඣිමකායො විය. ඉති හගවා පඤ්චඛගිකං සම්මාසමාධිං අභිගපච්චඛගසම්පන්නං පුරිසං විය කත්වා දස්සෙති. ඉමිනා ව සමාධිනා අභිගානි පඤ්ච ඤාණඛගානි චුත්තානීති වෙදිතබ්බානි.

පඤ්චඤාණිකො සම්මාසමාධිති –

“අයං සමාධි පච්චුජ්ජන්නසුඛො චෙව ආයතිඤ්ච සුඛවිපාකො’ති පච්චත්තඤ්ඤෙව ඤාණං උප්පජ්ජති, ‘අයං සමාධි අරියො නිරාමිසො’ති...පෙ.... ‘මහාපුරිසසෙවිතො’ති...පෙ.... ‘සන්තො පණිතො

පටිපස්සද්ධිලද්ධො එකොදිභාවාධිගතො න
සසඬාරනිග්ගය්භවාරිතගතො'ති...පෙ.... 'සො ඛො පනාහං ඉමං සමාධිං
සතොව සමාපජ්ජාමි, සතො වුට්ඨහාමි'ති පච්චත්තඤ්ඤෙව ඤාණං
උප්පජ්ජති''ති (විහ. 804) –

එවං පාළියං වුත්තෙහි පඤ්චහි පච්චවෙක්ඛණඤාණෙහි යුත්තො
අරහත්තඵලසඬාරාතො සමාපත්තිඵලසමාධිං. සො එවං හි අප්පිනප්පිනක්ඛණ
සුඛත්තා පච්චුප්පන්තසුඛො, පුරිමො පුරිමො පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස සමාධිසුඛස්ස
වෙව අත්තනා සමුට්ඨාපිතමපි පණීතරූපෙන චුට්ඨසකලකායනාය ඵලසමාපත්තිතො
වුට්ඨිතකාලෙ අතිපණීතං කායවිඤ්ඤාණසුඛස්ස පච්චයත්තා ආයතිං සුඛවිපාකො
උප්පජ්ජති, ඉමිනාපි පරියායෙන ආයතිං සුඛවිපාකොති එකං අඬගං, කිලෙසෙහි
ආරකත්තා අරියො කාමාමිසවට්ටාමිසලොකාමිසානං අභාවා නිරාමිසොති එකං,
බුද්ධාදීහි මහාපුරිසෙහි සෙවිතත්තා අකාපුරිසසෙවිසොති එකං, අඬගාරම්මණ
සන්තතාය, සබ්බකිලෙසදරථසන්තතාය ව සන්තො අතප්පනීයට්ඨෙන පණීතො
කිලෙසපටිපස්සද්ධිභාවස්ස ලද්ධත්තා පටිපස්සද්ධිලද්ධො එකොදිභාවෙන ව
අධිගතො අප්පගුණසාසවසමාධි විය සසඬාරොන සප්පයොගෙන පච්චනීකධම්මෙ
නිග්ගය්භ කිලෙසෙ වාරොත්ථා අනධිගතත්තා න සසඬාරනිග්ගය්භවාරිතගතො.
පුග්ගලස්සායං සමාධිති එවං බිණාසවස්ස සතිවෙපුල්ලප්පත්තියා
යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙන ඉමං සමාධිං සතොව සමාපජ්ජති, උට්ඨහති වාති
එකමඬගන්ති ඉමෙහි පඤ්චහි අඬගෙහි සබ්බාකාරතො යුත්තත්තා
‘‘පඤ්චඤාණිකො සම්මාසමාධි’’ති වුච්චති.

පඤ්චකං නිට්ඨිතං.

ඡක්කෙ ඡසු අභිඤ්ඤාසු පඤ්ඤාති ඉද්ධිවිධෙ ඤාණං, දිබ්බසොතධාතුයා
ඤාණං, වෙතොපරියෙ ඤාණං, පුබ්බෙනිවාසානුස්සතියං ඤාණං, වුතුපපාතෙ
ඤාණං, ආසවානං ඛයෙ ඤාණන්ති එවං වුත්තාති ඡළභිඤ්ඤාචිත්තසම්පයුත්තාති
ඤාණාති. තෙසු පච්ඡිමං ලොකුත්තරං, සෙසාති රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානිකානීති.

ඡක්කං නිට්ඨිතං.

සත්තකෙ සත්තසත්තති ඤාණවත්ථුනීති ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඬාරා’’ති
පච්චවෙක්ඛණඤාණං එකං, ‘‘අසති අවිජ්ජාය නත්ථි සඬාරා’’ති එකන්ති ද්වෙ
ඤාණාති, එවං අතීතෙපි ද්වෙ, අනාගතෙපි ද්වෙති ඡ, තං ඡබ්බිධම්පි ඤාණං
‘‘ඛයධම්ම’’න්තිආදිනා පච්චවෙක්ඛණඤාණෙන සද්ධිං සත්ත ඤාණාති. එවං
සෙසෙසුපි ජාතිපරියොසානෙසු වාති එවං එකාදසසු පටිච්චසමුප්පාදඬගෙසු
පච්චෙකං කාලත්තයෙපි අන්වයබාතිරෙකඤාණං තෙසං වයදස්සනඤාණස්ස ව
වසෙන සත්ත සත්ත කත්ථා සත්තසත්තති ඤාණාති.

සත්තකං නිට්ඨිතං.

අට්ඨකං සුච්ඤ්ඤායාමෙව.

නවකෙ නවසු අනුපුබ්බවිහාරසමාපත්තිසු පඤ්ඤාති නිරොධසමාපත්තිං
සමාපජ්ජන්තස්ස අනුපට්ඨාටියා විහතබ්බතො උප්පාදෙනබ්බතො
අනුපුබ්බවිහාරසංඛාතාසු රූපාරූපසමාපත්තිසු සම්පයුත්තා අට්ඨ පඤ්ඤා වෙව
තදනන්තරං නිරොධං ඵ්ඨිත්වා වුට්ඨිතස්ස නිරොධං සන්තතො
පච්චවෙක්ඛණඤාණඤ්චාති නව.

නවකං නිට්ඨිතං.

දසකෙ තථාගතස්සාති යථා විපස්සීආදයො පුබ්බකා ඉසයො ආගතා, තථා
ආගතස්ස සම්මාසම්බුද්ධස්ස. තථාගතබ්බාතීති අඤ්ඤෙහි අසාධාරණාති
තථාගතස්සෙව බ්බාතී, යථා වා පුබ්බබුද්ධානං බ්බාතී පුඤ්ඤස්සයසම්පත්තියා
ආගතාති, තථා ආගතාති බ්බාතීතිපි අත්ථො. තත්ථ දුට්ඨං තථාගතස්ස බ්බං
කායබ්බං, ඤාණබ්බඤ්ච. තෙසු කායබ්බං හත්ථිකුලානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. චුත්තං
හෙතං පොරාණෙහි –

“කාලාවකඤ්ච ගඬිගෙයාං, පණ්ඩරං තම්බපිඬිගලං;
ගන්ධමඬිගලහෙමඤ්ච, උපොසථජද්දන්තිමෙ දසා”ති. (විහ. අට්ඨ. 760; ම.
ති. අට්ඨ. 1.148; සං. ති. අට්ඨ. 2.2.22; අ. ති. 10.21; උදා. අට්ඨ. 75; බු.
වං. අට්ඨ. 1.39; පටි. ම. අට්ඨ. 2.2.44; වුළුති. අට්ඨ. 81);

ඉමාති හි දස හත්ථිකුලාති. තත්ථ කාලාවකන්ති පකතිහත්ථිකුලං, යං දසන්තං
පුරිසානං කායබ්බං, තං එකස්ස කාලාවකහත්ථිනො බ්බං, යං තෙසං දසන්තං බ්බං,
තං එකස්ස ගඬිගෙයාස්ස, තෙසං දසන්තං පණ්ඩරස්ස, තෙසං දසන්තං තම්බස්ස,
තෙසං දසන්තං පිඬිගලස්ස, තෙසං දසන්තං ගන්ධහත්ථිනො, තෙසං දසන්තං
මඬිගලස්ස, තෙසං දසන්තං හෙමස්ස, තෙසං දසන්තං උපොසථස්ස, තෙසං දසන්තං
බ්බං ජද්දන්තස්ස, යං දසන්තං ජද්දන්තානං බ්බං, තං තථාගතස්ස නාරායණබ්බන්ති
චුච්චති. තදෙනං පකතිහත්ථිගණනාය හත්ථිනං කොට්ඨහස්සං, පුරිසගණනාය
දසන්තං පුරිසකොට්ඨහස්සානං බ්බං හොති. ඉදං තාව තථාගතස්ස කායබ්බං. යාති
පන දසබ්බවතුචෙසාරජ්ජාදීති අනෙකාති ඤාණසහස්සාති, එතං ඤාණබ්බං නාම.
ඉධාපි ඤාණබ්බමෙව අධිජ්ජෙතං. ඤාණඤ්ච අකම්පියට්ඨෙන, උපත්ථම්හනට්ඨෙන
ව බ්බන්ති චුත්තං.

යෙහි බ්බෙහි සමන්තාගතොති යෙහි දසහි ඤාණබ්බෙහි උපෙතො.
ආසහණ්ඨානන්ති සෙට්ඨට්ඨානං. අපිච ගවසතජෙට්ඨකො උසහො,
ගවසහස්සජෙට්ඨකො වසහො. වජ්ජතජෙට්ඨකො වා උසහො,
වජ්ජහස්සජෙට්ඨකො වසහො, සබ්බගවසෙට්ඨො නිසහො, සෙතො පාසාදිකො
මහාහාරවහො සබ්බපරිස්සයසහො අසනිසතසද්දෙහිපි අකම්පනීයො නිසහො, සො
ඉධ උසහොති අධිජ්ජෙතො. ඉදම්පි හි තස්ස පරියායවචනං. උසහස්ස ඉදන්ති ආසහං.

යානන්ති තස්ස නිසභබලසමන්තාගතස්ස චතුභි පාදෙහි පථවිං උජ්ජිලෙත්වා අවලට්ඨානං, ඉදං පන ආසභං වියාති ආසභං. යටෙව හි නිසභසඬ්ඛාතො උසභො උසභබලෙන සමන්තාගතො චතුභි පාදෙහි පථවිං උජ්ජිලෙත්වා අවලට්ඨානෙන තිට්ඨති, එවං තථාගතොපි හි දසබලසමන්තාගතො චතුර්වෙසාරජ්ජපාදෙහි අට්ඨපරිසපථවිං උජ්ජිලෙත්වා සදෙවකෙ ලොකෙ කෙනවි අජ්ජධංසියො අවලෙන යානෙන තිට්ඨති, තඤ්චෙස පටිජානාති උපගච්ඡති න පච්චක්ඛාති අත්තති ආරොපෙති, තෙන වුත්තං “ආසභං යානං පටිජානාති”ති (විහ. 760).

පරිසාසුති අට්ඨසු පරිසාසු. සීහනාදං නදතීති සෙට්ඨනාදං අභීතනාදං, සීහනාදසදිසං වා නාදං නදති. අයමත්ථො සීහනාදසුත්තෙන දීපෙනබ්බො. යථා වා සීහො සහනතො ව හනනතො ව “සීහො”ති වුච්චති, එවං තථාගතොපි ලොකධම්මානං සහනතො, පරජ්ජවාදානඤ්ච හනනතො “සීහො”ති වුච්චති, තස්ස නාදං නදති.

බ්‍රහ්මවක්කන්තිආදියු බ්‍රහ්මන්ති උත්තමං විසුද්ධං. චක්ක-සද්දො පනායං “චත්තාරිමානි, හික්ඛවෙ, චක්කානි, යෙහි සමන්තාගතානං දෙවමනුස්සාන”න්තිආදියු (අ. නි. 4.31) සම්පත්තියං දිස්සති. “පාදතලෙසු චක්කානි ජානාති”තිආදියු (දී. නි. 2.35; 3.204; ම. නි. 2.386) ලක්ඛණෙ. “චක්කංව වහතො පද්”න්ති (ධ. ප. 1) එත්ථ රථඬ්ගෙ. “චතුර්වක්කං නවද්වාර”න්ති (සං. නි. 1.29) එත්ථ ඉරියාපටෙ. “චක්කං පවත්තය සබ්බපාණීන”න්ති (ජා. 1.7.149) එත්ථ දානෙ. “දිබ්බං චක්කරතනං පාතුරහොසී”ති (දී. නි. 3.85) එත්ථ රතනචක්කෙ. “ඉච්ඡාහතස්ස පොසස්ස, චක්කං හමති මත්ථකෙ”ති (ජා. 1.1.104; 1.5.103) එත්ථ උරචක්කෙ. “බුරපරියන්තෙන වෙපි චක්කෙනා”ති (දී. නි. 1.166) එත්ථ පහරණචක්කෙ. “අසනිචක්ක”න්ති (දී. නි. 3.61; සං. නි. 2.162) එත්ථ අසනිමණ්ඩලෙ. “මයා පවත්තිතං චක්ක”න්ති (සු. නි. 562) එත්ථ ධම්මචක්කෙ. ඉධ පන ධම්මචක්කෙ පවත්තති.

ධම්මචක්කඤ්ච දුට්ඨං හොති පටිච්චෙධඤ්ඤාණඤ්ච දෙසනාඤ්ඤාණඤ්ච. තත්ථ පඤ්ඤාපභාවිතං අත්තනො අරියඵලාවහං ලොකුත්තරං පටිච්චෙධඤ්ඤාණං, කරුණාපභාවිතං සාවකානං අරියඵලාවහං කාමාවචරං දෙසනාඤ්ඤාණං, උභයමිපි පනෙතං අඤ්ඤෙහි අසාධාරණං බුද්ධානඤ්ඤෙව ඔරසඤ්ඤාණං, තං පවත්තෙති උජ්ජපාදෙති විභාවෙති විත්ථාරිකං කරොතීති අත්ථො.

ඉදානි යානි දස ඤාණානි ආදිතො “තථාගතබලානි”ති නික්ඛිත්තානි, තානි විත්ථාරෙතුං “කතමානි දස? ඉධ තථාගතො”තිආදිමාහ. තත්ථ යානඤ්ච යානතොති කාරණඤ්ච කාරණතො. කාරණං හි යස්මා තත්ථ ඵලං තිට්ඨති තදායත්තවුත්තිතාය උජ්ජජ්ජති වෙව පවත්තති ව, තස්මා යානන්ති වුච්චති. අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතොති අකාරණඤ්ච අකාරණතො. යම්පිති යෙන ඤාණෙන යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි යානායානඤ්ඤාණං තථාගතස්ස තථාගතබලං නාම හොතීති අත්ථො. එවං උපරිපි සබ්බත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා. කථං පනෙත්ථ හගවා

යානඤ්ච යානතො, අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතො යථාභූතං පජානාතීති? අට්ඨානමෙතං
 අනවකාසො, යං දිට්ඨිසම්පන්නො පුග්ගලො කඤ්චි සඬබ්බාරං නිව්චතො
 උපගච්ඡෙය්‍ය...පෙ.... කඤ්චි ධම්මං අත්තතො උපගච්ඡෙය්‍ය, මාතරං ජීවිතා
 වොරොපෙය්‍ය, පිතරං...පෙ.... අරහත්තං ජීවිතා වොරොපෙය්‍ය, පදුට්ඨචිත්තෙන
 තථාගතස්ස ලොහිතං උප්පාදෙය්‍ය, සඬ්ඝං හින්දෙය්‍ය, අඤ්ඤං සත්ථාරං උද්දිසෙය්‍ය,
 අට්ඨමං භවං නිබ්බත්තෙය්‍ය, නෙතං යානං විජ්ජති, පුට්ඨජ්ජනො පනෙතං සබ්බං
 කරෙය්‍යාති යානමෙතං විජ්ජතීති පජානාති, තථා යං එකිස්සා ලොකධාතුයා ද්වෙ
 අරහත්තො සම්මාසම්බුද්ධා අපුබ්බං අවර්මං උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තථා ද්වෙ රාජානො
 චක්කවත්ති උප්පජ්ජෙය්‍යුං, නෙතං යානං විජ්ජති, එකො පන උප්පජ්ජති, යානමෙතං
 විජ්ජතීති පජානාති, තථා යං කායදුච්චරිතාදීනං තිණ්ණං දුච්චරිතානං ඉට්ඨො
 විපාකො, සුවරිතානඤ්ච අනිට්ඨො විපාකො නිබ්බත්තෙය්‍යාති නෙතං යානං විජ්ජති,
 තබ්බිපරිතො පන නෙසං විපාකො නිබ්බත්තෙය්‍යාති යානමෙතං විජ්ජතීති, යෙ යෙ
 ධම්මා යෙසං යෙසං ධම්මානං හෙතු පච්චයා උප්පාදාය, තං තං යානං, ඉතරෙ
 අට්ඨානන්ති යථාභූතං පජානාති, එත්ථ පනායං සඬබ්බෙපතො අට්ඨකථාවිනිව්ඡයො.
 “සුඛතො උපගච්ඡෙය්‍යා”ති ඉදං “එකත්තසුඛි අත්තා”තිආදීනා (ම. නි. 3.27)
 දිට්ඨිවිපල්ලාසවසෙන සුඛතො ගාහං සන්ධාය වුත්තං,
 සඤ්ඤාවිත්තවිපල්ලාසවසෙන පන අරියසාවකොපි කිලෙසපරිළාභාභිභූතො
 මත්තභත්ථිපරිතාසිතො විය, සුවිකාමො ගුප්ඤ්ඤං විය කඤ්චි සඬබ්බාරං සුඛතො
 උපගච්ඡති, අත්තතො උපගමනවාරෙ කසිණාදිපණ්ණත්තියා, නිබ්බානස්ස ව
 සඬගණ්හනත්ථං “සඬබ්බාර”න්ති අවත්වා “කඤ්චි ධම්ම”න්ති වුත්තං.

මාතරන්තිආදීසු කිඤ්චාපි අරියසාවකො සීසච්ඡෙදං පාපුණන්තොපි
 කුන්ථකිපිල්ලිකං උපාදාය පාණාතිපාතං, අදින්නාදානාදීසු වා යංකිඤ්චි දුච්චරිතං
 අපායහෙතුභූතං කාතුං භවත්තරෙපි න සක්කොති, පුට්ඨජ්ජනභාවස්ස පන
 මහාසාවජ්ජනාදස්සනත්ථමෙත්ථ පඤ්චානන්තරියානෙව උද්ධට්ඨාති. සාවජ්ජො හි
 පුට්ඨජ්ජනභාවො, යත්‍ර හි නාම ආනන්තරියානිපි කරිස්සතීති. එත්ථ ව
 මනුස්සභූතස්සෙව මනුස්සභූතං ජනිකං මාතරං, පිතරං වා අපි පරිවත්තලිඬ්ඨං ජීවිතා
 වොරොපෙන්නස්ස කම්මං ආනන්තරියං හොති. තිරච්ඡානභූතං පන මාතරං, පිතරං
 වා සයං වා තිරච්ඡානභූතො මනුස්සභූතං, තිරච්ඡානභූතං වා ජීවිතා
 වොරොපෙන්නො ආනන්තරියං න චුසති, කම්මං පන භාරියං, ආනන්තරියං
 ආභව්වෙව තිට්ඨති. අරහත්තම්පි මනුස්සභූතමෙව ඝාතෙන්නො ආනන්තරියං චුසති.
 තස්ස ව පුට්ඨජ්ජනකාලෙ පහාරං දත්වා අරහත්තං පත්වා තස්මිං තෙනෙව රොගෙන
 මතෙපි අරහත්තඝාතකො හොති, න යක්ඛභූතං අරහත්තං, සෙසඅරියපුග්ගලෙ වා
 මනුස්සභූතෙපි ඝාතෙන්නො, කම්මං පන ආනන්තරියසදිසං හොති. යං පන
 පුට්ඨජ්ජනකාලෙ දින්නං දානං අරහත්තං පත්වා පරිභුඤ්ජති, පුට්ඨජ්ජනස්සෙව තං
 දින්නං හොති, සෙසඅරියපුග්ගලෙ මාරෙන්නස්ස ආනන්තරියං නත්ථි, කම්මං පන
 ගරුකං හොති. එත්ථ ව එළකාදිවතුක්කං වෙදිතබ්බං – “එළකං මාරෙමි”ති හි
 අභිසන්ධිනා එළකට්ඨානෙ නිපන්නං මාතරං, පිතරං, අරහත්තං වා මාරෙන්නො
 ආනන්තරියං චුසති, එළකාභිසන්ධිනා වා මාතාදිඅභිසන්ධිනා වා එළකං මාරෙන්නො

ආනන්තරියං න චූසති, මාතාදිඅභිසන්ධිනා තෙ එව මාරෙන්තො චූසතෙව. එස නයො වොරවතුක්කාදිසුපි.

ලොහිතුප්පාදෙ තථාගතස්ස අභෙජ්ජකායනාය කුද්ධචිත්තස්ස පරස්ස උපක්කමෙන වම්මච්ඡෙදො, ලොහිතපග්ගරණං වා නත්ථි, දෙවදත්තෙන පන පට්ඨසිලාතො භිජ්ජිත්වා ගතසක්ඛලිකප්පහාරෙන විය සරිරස්ස අන්තොයෙව එකස්මිං යානෙ යථා බුද්දිකමක්ඛිකාපිවනමත්තම්පි ලොහිතං විසමං සමොසරති, තථා කරොන්තස්ස ආනන්තරියං හොති, න පන ජීවකස්සෙව මුදුවිත්තෙන දුට්ඨලොහිතං නිහරිත්වා එසුකං කරොන්තස්ස, පුඤ්ඤමෙව පනස්ස හොති, පරිනිබ්බුතෙ භගවති වෙතියං භින්දන්තස්ස, බොධිං ඡින්දන්තස්ස, ධාතුසු උපක්කමන්තස්ස ව ආනන්තරියං න හොති, කම්මං පන ආනන්තරියසදිසං හොති. බොධිරුක්ඛස්ස පන ථූපං වා සධාතුකං පටිමං වා බාධයමානං සාබං, වෙතියවත්ථුං භින්දිත්වා ගච්ඡන්තං බොධිමූලඤ්ච ඡින්දිත්වා හරිතුං වට්ටති. සවෙපි සාබාය නිලීනා සකුණා වෙතියෙ වච්චං පාතෙන්ති, ඡින්දිතුං වට්ටති. පරිභොගවෙතියතො හි සරිරවෙතියමෙව මහන්තතරං. ධාතුනිධානරහිතං පටිමාසරං වා බොධිසරං වා බාධෙන්තං සාබං ඡින්දිතුං න වට්ටති, ඔජොහරණසාබං, පනස්ස පුත්තිට්ඨානං වා ඡින්දිතුං වට්ටති, සරිරපටිපග්ගතො විය පුඤ්ඤමෙව හොති.

සඬ්ඝහෙදෙ සමානසංවාසසීමාය සමානසංවාසකෙ සඬ්ඝෙ එකතො යීතෙ විසුං වග්ගසඬ්ඝං ගහෙත්වා පඤ්චහි කාරණෙහි සඬ්ඝං භින්දන්තස්ස සඬ්ඝහෙදො හොති ආනන්තරියකම්මඤ්ච. චුත්තං හෙතං “පඤ්චහි, උපාලි, ආකාරෙහි සඬ්ඝො භිජ්ජති. කතමෙහි පඤ්චහි? කම්මෙන උද්දෙසෙන වොහරන්තො අනුස්සාවනෙන සලාකග්ගාහෙනා”ති (පරි. 458). තත්ථ කම්මෙනාති අපලොකනාදිසු වතුසු අඤ්ඤතරෙන කම්මෙන. උද්දෙසෙනාති පාතිමොක්ඛුද්දෙසෙන. වොහරන්තො කථයන්තො තාහි තාහි උපපත්තිහි “අධම්මං ධම්මො”තිආදීනි අට්ඨාරස හෙදකරවත්ථුනි දීපෙන්තො. අනුස්සාවනෙනාති “නනු තුම්හෙ ජානාථ මය්හං බහුස්සුතාදිභාවං, කථං හි නාම මාදිසො උද්ධම්මං උබ්බිතයං සත්ථුසාසනං ගාහෙය්‍ය, කිමහං අපායතො න භායාමී”තිආදීනා නයෙන කණ්ණමූලෙ වච්චෙදං කත්වා අනුස්සාවනෙන. සලාකග්ගාහෙනාති එවං වොහාරානුස්සාවනෙහි තෙසං චිත්තං උපත්ථමහෙත්වා අනිවත්තිධම්මං කත්වා “ගණ්හථ ඉමං සලාක”න්ති සලාකග්ගාහෙන.

එත්ථ ව කම්මමෙව උද්දෙසො වා පමාණං, වොහාරානුස්සාවනසලාකග්ගාහා පන පුබ්බභාගා. තෙසු නිජ්ජන්තෙසුපි අභින්නොව හොති සඬ්ඝො. යදා පන වොහාරානුස්සාවනෙහි චත්තාරො වා අතිරෙකෙ වා භික්ඛු සලාකං ගාහෙත්වා වග්ගං සඬ්ඝං ගහෙත්වා විසුං කම්මං වා උද්දෙසං වා කරොති, තදා සඬ්ඝො භින්තො නාම හොති. අහෙදපුරෙක්ඛාරස්ස පන සමග්ගසඤ්ඤාය වට්ටති. සමග්ගසඤ්ඤාය හි කරොන්තස්ස නෙව හෙදො හොති, න ආනන්තරියං, තථා තතො උභ්‍යාපරිසාය කරොන්තස්ස. චුත්තං හෙතං “එකතො, උපාලි, චත්තාරො හොන්ති එකතො චත්තාරො, නවමො අනුස්සාවෙති”තිආදි (චූළව. 351).

ඉමෙසු පන පඤ්චසු ආනන්තරියෙසු සඬ්ඝභෙදො වච්ඡමං, සෙසානි කායකම්මානි, සබ්බානෙව ඛො තානි කායද්වාරතොපි වච්ඡ්වාරතොපි සමුට්ඨන්ති. සඬ්ඝභෙදොපි හි හත්ථමුද්දාය හෙදං කරොන්තස්ස කායද්වාරතොපි සමුට්ඨාති, සඬ්ඝභෙදො චෙත්ථ කප්පට්ඨිතියො. කප්පවිනාසෙ එව හි සඬ්ඝභෙදතො මුච්චති, සෙසානං පන තථා නියමො නත්ථි. යෙන ච පඤ්චපෙතානි කම්මානි කතානි හොන්ති, තස්ස සඬ්ඝභෙදොව නිරයෙ විපච්චති, සෙසානි ‘අහොසි කම්මං නාහොසි කම්මවිපාකො’ ති එවමාදිසු සඬ්ඛං ගච්ඡන්ති. සඬ්ඝභෙදාභාවෙ ලොහිතුප්පාදො, තදභාවෙ අරහත්තසාතො, තදභාවෙ මාතුසාතො, පිතුසාතො වා, තස්මිම්පි සීලසම්පන්නතරෙ. පුරිමානි චෙත්ථ චත්තාරි සබ්බෙසං ගහට්ඨපබ්බජ්ජානං සාධාරණානි, සඬ්ඝභෙදො පන පකතත්තස්ස භික්ඛුනොව, අසාධාරණො අඤ්ඤෙසං, භික්ඛුනිපි හි සඬ්ඝං න භින්දති, පගෙව ඉතරෙ. පඤ්චපි චෙතානි දුක්ඛචෙදනාසම්පයුත්තානි, දොසමුලානි වානි චෙදිතබ්බානි.

අට්ඨමං භවං නිබ්බත්තෙය්‍යානි එත්ථ අරියසාවකස්ස අට්ඨමභවාගහණං කෙන නියාමිතන්ති? විපස්සනාය. යස්ස හි සා තික්ඛා, සො එකං එව භවං නිබ්බත්තිත්වා අරහත්තං පත්වා එකබ්ඪී නාම හොති. යස්ස මන්දා, සො දුතියෙ...පෙ.... ඡට්ඨෙ වා භවෙ අරහත්තං පත්වා කොලංකොලො නාම හොති. යස්ස පන අතිමන්දා, සො සත්තමං භවං නාතික්කමති, තත්ථ නියමෙන අරහත්තං පාපුණිත්වා සත්තක්ඛන්තූපරමො නාම හොති. සචෙපි හිස්ස සත්තමෙ භවෙ නිද්දං ඔක්කන්තස්ස මත්ථකෙ අසනි වා පබ්බතකූටො වා පතෙය්‍ය, තස්මිම්පි කාලෙ අරහත්තං පත්වා පරිනිබ්බාති. උත්තමකොට්ඨා හි සත්තමභවානතික්කමනඤ්ඤෙව සන්ධායෙව ‘නියතො සම්බොධිපරායණො’ ති (ම. නි. 1.66; 2.169; සං. නි. 5.998) චුත්තොති.

එකිස්සා ලොකධාතුයා ද්වෙ අරහත්තො සම්මාසම්බුද්ධාතිආදිසු දසසහස්සවක්කවාලසඬ්ඛාතං ජාතිබ්බත්තං එකා ලොකධාතු නාම ආණාච්ඡයබ්බත්තෙසු බුද්ධුප්පත්තිසඬ්ඛාය එවාභාවතො. තත්ථ ද්වින්නං බුද්ධානං උප්පත්තිපට්ඨෙධං අකත්වා ජාතිබ්බත්තෙ එව කතො. යපෙත්වා ඉමං චක්කවාලං අඤ්ඤස්මිං චක්කවාලෙ බුද්ධා න උප්පජ්ජන්ති බුද්ධත්තහෙතුනං අනාදිබුද්ධපරම්පරාදීනං තථාභාවා. තතො එව හි සත්තා නිරවසෙසතො නිබ්බුතිං න පාපුණන්ති. යදි හි සබ්බචක්කවාලෙසු බුද්ධා උප්පජ්ජෙය්‍යුං, සබ්බෙ සත්තා ඉතො පුබ්බෙ නිරවසෙසතො නිබ්බුතිං පාපුණෙය්‍යුං, න ච තං අත්ථි, තස්මා අනාදිබුද්ධපරම්පරාය විචට්ඨපනිස්සයසම්පන්නානං නිවාසභූතෙ ඉමස්මිං චක්කවාලෙ එව උප්පජ්ජන්ති චෙදිතබ්බා. තෙ චෙත්ථාපි දුල්ලභා, තෙසං දුල්ලභත්තා එවෙත්ථ කප්පානං අසඬ්ඛෙය්‍යාමිපි බුද්ධුප්පාදරහිතං හොති. යදි ච තෙ සුලභා භවෙය්‍යුං, එකස්මිං විචට්ඨට්ඨායිඅසඬ්ඛෙය්‍යො චතුසට්ඨිබුද්ධානම්පි උප්පජ්ජිතුං සක්කා භවෙය්‍ය අන්තරකප්පස්ස බුද්ධන්තරත්තා. හද්දකප්පෙසු චෙත්ථ පඤ්ච බුද්ධා එව උප්පජ්ජන්ති. කථං පනෙත්ථාපි දුල්ලභතරා චක්කවාලන්තරෙසු උප්පජ්ජෙය්‍යුං, බුද්ධානඤ්ච දුල්ලභතා කාරණදුල්ලභතාය, තස්මා ඉමස්මිඤ්ඤෙව චක්කවාලෙ බුද්ධා උප්පජ්ජන්ති? එත්ථාපි න දෙවබ්බුත්තලොකෙසු, මනුස්සලොකෙ

එව පන උප්පජ්ජන්ති එත්ථෙව සබ්බසො තිව්ධසද්ධම්මාධාරස්ස සඤ්ජරතනස්ස පාතුභාවතො, ඉතරලොකෙසු නිරවසෙසතො පකාරාසම්භවතො ව.

යදි හි බුද්ධා දෙවලොකාදීසු උප්පජ්ජෙය්‍යං, මනුස්සා භයෙන උපසඬ්ඛම්මෙව න සක්කොන්ති, පගෙව ධම්මසවනපබ්බජ්ජාදිං කාතුං, තෙනෙව අම්භාකං බොධිසත්තො අත්තනො රූපකායානුභවාදිසම්පත්තියා උප්පන්නඅමනුස්සසඬ්ඛාකුතුහලං ජනං නිජ්ඣාපෙතුං උත්තානසෙය්‍යාකාදිනියාමෙන වඩ්ඪිත්වා දාරපරිග්ගහාදිං අකාසි, එවං කත්වා පබ්බජ්ජමපි නං රාජගහෙ පිණ්ඩාය පටිසිත්වා පණ්ඩවපබ්බතපස්සෙ නිසිදිත්වා පිණ්ඩපාතං පරිභුඤ්ජන්තං බිම්බිසාරො නානප්පකාරතො මනුස්සභාවං විචිනිත්වා උපසඬ්ඛම්මං විසහි, නො අඤ්ඤා. ලොකනිත්ථාරණත්ථාය හි බුද්ධා උප්පජ්ජන්ති, න අත්තනො සක්කාරාදිඅත්ථාය, තස්මා මනුස්සෙසු එව උප්පජ්ජන්තිති වෙදිතබ්බො. තත්ථාපි ඉමස්මිං ජම්බුදීපෙ එව, තත්ථාපි ඉමස්මිං මජ්ඣිමපදෙසෙ එව. න කෙවලඤ්ච බුද්ධාව, පච්චෙකබුද්ධා, අග්ගසාවකමහාසාවකා ව චක්කවත්තිආදයො ව අඤ්ඤෙපි පුඤ්ඤවත්තසත්තා එත්ථෙව උප්පජ්ජන්ති.

අප්‍රබ්බං අවරිමන්ති එත්ථ මාතුකුච්ඡිස්මිං පටිසන්ධිග්ගහණතො පුරෙ පුබ්බං නාම, ධාතුඅන්තරධානතො පච්ඡා වරිමං නාම, උභින්නමන්තරා අප්‍රබ්බං අවරිමං නාම. එත්ථන්තරෙ අඤ්ඤස්ස බුද්ධස්ස උප්පත්ති නිවාරිතා, ධාතුඅන්තරධානෙ පන ජාතෙ අඤ්ඤස්ස උප්පත්ති න නිවාරිතා. කිඤ්චාපි න නිවාරිතා, අන්තරකප්පං පන බෙපෙත්වා උප්පජ්ජන්තිති වෙදිතබ්බං.

පඤ්ච හි අන්තරධානානි නාම අධිගමඅන්තරධානං පටිපත්තිඅන්තරධානං පරියත්තිඅන්තරධානං ලිඬගඅන්තරධානං ධාතුඅන්තරධානන්ති. තත්ථ අධිගමොති මග්ගඵලාහිඤ්ඤාපටිසම්භිදායො, සො පරිභායමානො පටිසම්භිදානො පට්ඨාය පරිභායති. පරිනිබ්බානතො හි වස්සසහස්සමෙව පටිසම්භිදා නිබ්බත්තෙතුං සක්කොන්ති, තතො පරං අහිඤ්ඤා, තාපි නිබ්බත්තෙතුං අසක්කොන්තා සුක්ඛවිපස්සකඛිණාසවා භොන්ති, තතො අනාගාමිනො, තතො සකදාගාමිනො, සොතාපන්නා ව භොන්ති, තෙසු ධරන්තෙසුපි අධිගමො අනන්තරහිතොව භොති, පච්ඡිමකස්ස පන සොතාපන්නස්ස ජීවිතක්ඛයෙන අධිගමො අන්තරහිතො නාම භොති. ඉදං අධිගමඅන්තරධානං.

තතො මග්ගඵලානි නිබ්බත්තෙතුං අසක්කොන්තා “නත්ථි දානි නො අරියධම්මපටිච්චෙධො” ති ඝානවිපස්සනාසු වොසානං ආපජ්ජිත්වා කොසජ්ජබ්‍රහ්ම චතුපාරිසුද්ධිසිලමත්තං රක්ඛන්තො අඤ්ඤමඤ්ඤං න වොදෙන්ති, න සාරෙන්ති, අකුක්කුච්චකා භොන්ති, තතො පට්ඨාය බුද්ධානුබුද්ධකානි මද්දන්ති, තතො ගරුකාපත්තිං ආපජ්ජන්ති, පාරාජිකමත්තමෙව රක්ඛන්ති, තෙසු ධරන්තෙසුපි පටිපත්ති අනන්තරහිතොව භොති, පච්ඡිමකස්ස පන හික්ඛුනො සිලභෙදෙන වා

ජීවිතක්ඛයෙන වා පටිපත්ති අන්තර්ගතා නාම භොති. ඉදං පටිපත්තිඅන්තර්ගතානං නාම.

පරියත්තිති සාට්ඨකථං තෙපිටකං බුද්ධච්චනං, ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙ කාලෙ අධම්මිකෙහි කලියුගරාජාදීහි විපත්තසස්සාදිසම්පත්තිතාය පච්චයදායකා දුග්ගතා භොන්ති, හික්ඛු ව පච්චයෙහි කිලමන්තා අන්තෙවාසිකෙ ගහෙතුං න සක්කොන්ති. තතො අට්ඨකථා පරිභායති, පාළිවසෙතෙව පරියත්තිං ධාරෙන්ති, තතො පාළිං සකලං ධාරෙතුං න සක්කොන්ති, පයමං අභිධම්මපිටකං පරිභායති, තඤ්චස්ස පරිභායනං මත්ථකතො පයාය. පයමමෙව හි මහාපකරණං පරිභායති, තතො යමකං කථාවත්ථු පුග්ගලපඤ්ඤත්ති ධාතුකථා විහඬිගො ධම්මසඬිගහො ව අනුක්කමෙන පරිභායන්ති, තතො මත්ථකතො පට්ඨාය සුත්තන්තපිටකං පරිභායති, පයමං හි අඬිගුත්තරනිකායො ඵකාදසකනිපාතතො පට්ඨාය යාවඵකකනිපාතා පරිභායති, තතො මත්ථකතො පට්ඨාය සංයුත්තනිකායො, පයමං හි මහාවග්ගො පරිභායති, තතො සළායතනවග්ගො ඛන්ධකවග්ගො නිදානවග්ගො සගාථාවග්ගොති, ඵං මජ්ඣිමනිකායදීඝනිකායාදයො ව මත්ථකතො පට්ඨාය පරිභායන්ති, තතො විනයපිටකමෙව තිට්ඨති, තම්පි පරිවාරතො පට්ඨාය යාව මහාවිහඬිගා පරිභායති, තතො උපොසථක්ඛන්ධකතො මාතිකාමත්තමෙව ධාරෙන්ති, තදාපි යාව චතුප්පදිකාපි ගාථා මනුස්සෙසු පවත්තති, තාව පරියත්ති අන්තර්ගතාව භොති, තාය අන්තර්ගතාය පරියත්ති අන්තර්ගතා නාම භොති. ඉදං පරියත්තිඅන්තර්ගතානං නාම.

ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙ කාලෙ පත්තවිවරග්ගහණාදිආකප්පං න පාසාදිකං භොති, නිගණ්ඨාදයො විය අලාබ්භපත්තාදිං අග්ගබාහාය පක්ඛිපිත්වාපි ඔලම්බිත්වාපි සික්කාය ඔලග්ගෙත්වාපි විවරන්ති, විවරරජනම්පි න සාරුප්පං, ඔට්ඨට්ඨිකවණ්ණං කත්වා ධාරෙන්ති, තතො රජනම්පි ඔවට්ඨිකවිජ්ඣානම්පි න භොති, දසා ඡෙත්වා පරිබ්බාජකා විය කාසාවමත්තමෙව ධාරෙන්ති, තතො පරික්ඛිණෙ කාලෙ බුද්දකකාසාවඛණ්ඩං හත්ථෙ වා ගීවාය වා ඛන්ධිත්වා කසිකම්මාදීනි කත්වා දාරහරණාදිං කරොන්ති, තදා දක්ඛිණං දෙන්තො ජනො සඬ්ඝං උද්දිස්ස ඵතෙසං දෙති, ඉදං සන්ධාය හගවතා වුත්තං “හවිස්සන්ති බො පනානන්ද, අනාගතමද්ධානං ගොත්‍රභූතො කාසාවකණ්ඨා දුස්සිලා පාපධම්මා, තෙසු දුස්සිලෙසු සඬ්ඝං උද්දිස්ස දානං දස්සන්ති, තදාපහං, ආනන්ද, සඬ්ඝගතං දක්ඛිණං අසඬ්ඛොයායං අප්පමෙයායං වදාමි”ති (ම. නි. 3.380). තතො “පපඤ්චො ඵස, කිං ඉමිනා අම්භාක”න්ති තං කාසාවඛණ්ඩං ඡින්දිත්වා අරඤ්ඤෙ ඛිපන්ති, ඵතස්මිං කාලෙ ලිඬගං අන්තර්ගතං නාම භොති. ඉදං ලිඬගඅන්තර්ගතානං නාම.

තතො තත්ථ තත්ථ සක්කාරසම්මානං අලභමානා ධාතුයො බුද්ධානං අධිට්ඨානබලෙන සක්කාරසම්මානලබ්භමානකට්ඨානං ගම්ස්සන්ති, තතො සබ්බත්ථ අලභමානා සබ්බධාතුයො මහාබොධිමණ්ඩමෙව ගම්ස්සන්ති. සාසපමත්තාපි හි ධාතු න අන්තරා නස්සිස්සති, තා පන බොධිමණ්ඩෙ පල්ලඬිකෙන නිසින්තබුද්ධසරීරසිරිං, යමකපාටිභාරියඤ්ච දස්සෙස්සන්ති, තතො ධාතුසරීරතො

තෙජා සමුට්ඨාය තං සරීරං අපණ්ණත්තිකභාවං ගමෙති, තදා
දසසහස්සවක්කවාලෙ දෙවතා පරිනිබ්බානදිවසෙ විය පරිදෙවිත්වා පූජාසක්කාරං
කත්වා පක්කමන්ති. ඉදං ධාතුඅන්තරධානං නාම.

ඉමස්ස පඤ්චවිධස්ස අන්තරධානස්ස පරියත්තිඅන්තරධානමෙව මූලං.
පරියත්තියං හි සති පටිවෙධාදයොපි නට්ඨා නාම න භොන්ති, අසති නට්ඨාති. යථා ච
නිධිකුම්භියා ජානනත්ථාය පාසාණපිට්ඨෙ උපනිබ්ඳ්ධඅක්ඛරෙසු ධරන්තෙසු
නිධිකුම්භි නට්ඨා නාම න භොති, අක්ඛරෙසු පන නට්ඨෙසු නට්ඨා, එවංසම්පදමීදං
වෙදිතබ්බං. යථාහ -

“යාව තිට්ඨන්ති සුත්තන්තා,
විනයො යාව දිජ්ජති;
තාව දක්ඛන්ති ආලොකං,
සූරියෙ අබ්භුට්ඨිතෙ යථා.

“සුත්තන්තෙසු අසන්තෙසු,
පමුට්ඨෙ විනයම්භි ච;
තමො භවිස්සති ලොකෙ,
සූරියෙ අත්ථඨිගතෙ යථා.

“සුත්තන්තෙ රක්ඛිතෙ සන්තෙ,
පටිපත්ති භොති රක්ඛිතා;
පටිපත්තියං ඨිතො ඨිරො,
යොගක්ඛෙමා න ධංසති” ති; (අ. නි. අට්ඨ. 1.1.130; සාරත්ථ. ටී. පාවිත්තිය
3.438);

එවම්මෙසු පඤ්චසු අන්තරධානෙසු ධාතුඅන්තරධානතො පච්ඡා වර්මං නාමාති
වෙදිතබ්බං.

කස්මා පන ද්වෙ සම්මාසම්බුද්ධා අපුබ්බං අවර්මං න උජ්ජජ්ජන්තිති?
නිරත්ථකතොව. එකොව හි සම්මාසම්බුද්ධො අනන්තෙසු චක්කවාලෙසු
සබ්බසත්තානම්භි යදි උපනිස්සයො භවෙය්‍ය, එකක්ඛණෙ සපාටිභාරියං
සබ්බානුකූලං ධම්මං දෙසෙත්වා තෙ විනෙතුං සක්කොති, කිමඨිගං පන
නානක්ඛණෙසු, තස්මා එකස්මිං කාලෙ අනෙකෙසං සම්මාසම්බුද්ධානං උජ්ජන්ති
නිරත්ථිකාව. අනත්ථකතා පන අනච්ඡරියඅගාරවච්චාදාදිදොසතො වෙච
මහාපට්ඨියා ද්විත්තං බුද්ධානං ධාරණෙ අසමත්ථතාය විකිරණාදිදොසතො ච
වෙදිතබ්බා. චක්කවත්තිතො පන එකස්මිං චක්කවාලෙ ද්වෙ එකතො න
උජ්ජජ්ජන්ති, එකොව උජ්ජජ්ජති. නානාවක්කවාලෙසු පන බහුපි එකතො
උජ්ජජ්ජන්තිති වෙදිතබ්බා. එත්ථ හි “එකිස්සා ලොකධාතුයා” ති එතස්ස එකස්මිං
චක්කවාලෙති අත්ථො ගහෙතබ්බො. අපුබ්බං අවර්මඤ්ඤවත්ථ
චක්කරනපාතුභාවඅන්තරධානානං වෙමජ්ඣං වෙදිතබ්බං. අන්තරධානඤ්ඤස්ස

එක්කවත්තීනො කාලකිරියතො, පබ්බජ්ජාතො වා සත්තමෙ දිවසෙ හොති, තස්ස ව ආනුභාවෙන ද්විත්තං එකත්ථ සහඅනුප්පත්ති ව වෙදිතබ්බා. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව. යානායානඤ්ඤාණබලං පයමං.

දුතියෙ කම්මසමාදානානන්ති සමාදිශිත්වා කතානං කුසලාකුසලානං, කම්මමෙව වා කම්මසමාදානං. යානසො හෙතුසොති පච්චයතො වෙව හෙතුසඬ්ඛාතකාරණතො ව. තත්ථ ගතිඋපධිකාලපයොගා විපාකස්ස පච්චයා, කම්මං හෙතු. තදුභයතො කම්මවිපාකං යථාභූතං පජානාති. කථං? භගවා හි “එකච්චස්ස බහුනි පාපකම්මානි ගතිඋපධිකාලපයොගානං සම්පත්තියා පටිබාහිතානි න විපච්චන්ති, තෙසං විපත්තියා ආගම්ම විපච්චන්ති, එකච්චස්ස බහුනි කල්‍යාණකම්මානි තෙසං විපත්තියා පටිබාහිතානි න විපච්චන්ති, තෙසං සම්පත්තිං ආගම්ම විපච්චන්ති” ති පජානාති.

තත්ථ ගතිවිපත්තීති වත්තාරො අපායා. ගතිසම්පත්තීති මනුස්සදෙවගතියො. උපධිති අත්තභාවො. තස්ස සමිද්ධි සම්පත්ති නාම, අසමිද්ධි විපත්ති නාම. කාලසම්පත්තීති සුරාපදුමනුස්සකාලසඬ්ඛාතො සම්පන්නකාලො, තප්පටිපක්ඛො කාලවිපත්ති නාම. තස්ස තස්ස පන කම්මස්ස සම්මාපයොගො පයොගසම්පත්ති, මිච්ඡාපයොගො පයොගවිපත්ති නාම. තත්ථ හි එකච්චස්ස කුසලකම්මෙන දෙවගතිආදීසු ගතියං නිබ්බත්තස්ස තං ගතිසම්පත්තිං ආගම්ම කුසලානි එව විපච්චන්ති. තාය පන ගතිසම්පත්තියා පටිබාහිතානි අකුසලානි තත්ථ විපච්චිතුං න සක්කොන්ති. තානි පුන නිරයාදීසු අපායෙසු නිබ්බත්තස්ස තං ගතිවිපත්තිං ආගම්ම යථාසුඛං විපච්චන්ති. තාය පන ගතිවිපත්තියා පටිබාහිතානි කුසලානි තත්ථ විපච්චිතුං න සක්කොන්ති. එකච්චස්ස දස්සනීයෙනාභිරූපෙන කායෙන සමන්තාගතස්ස යදිපි සො දාසො වා හොති භීතජච්චො වා, තං උපධිසම්පත්තිං ආගම්ම කුසලානි එවස්ස විපච්චන්ති. තාදිසං හි සුරූපං “අයං කිලිට්ඨකම්මස්ස නානුව්ඡවිකො” ති උච්චෙසු අමච්චාදිට්ඨානෙසු යපෙත්ති, චණ්ඩාලිම්පි සුරූපං අග්ගමහෙසිආදිට්ඨානෙසු යපෙත්ති. තාය පන උපධිසම්පත්තියා පටිබාහිතානි අකුසලානස්ස විපච්චිතුං න සක්කොන්ති. තානි පන උපධිවිපත්තියං ව ඨිතස්ස යථාසුඛං විපච්චන්ති. රාජකුලාදීසු හි උප්පන්නම්පි දුරූපං භීතෙසු යපෙත්ති. එකච්චස්ස පන පයමකප්පිකානං වා එක්කවත්තිරඤ්ඤො වා බුද්ධානං වා සුරාපදුමනුස්සානං සම්පන්නෙ කාලෙ නිබ්බත්තස්ස තං කාලසම්පත්තිං ආගම්ම කුසලානි එව විපච්චන්ති, න අකුසලානි. තානි පුන දුරාපදුමනුස්සානං විපන්නෙ කාලෙ තං කාලවිපත්තිං ආගම්ම විපච්චන්ති, න පන කුසලානි තාය කාලවිපත්තියා පටිබාහිතත්තා. එකච්චස්ස පන සීලසංයමාදිඅනවජ්ජපයොගෙන වෙව සාවජ්ජෙන වා අනවජ්ජෙන වා දෙසකාලානුසාරෙන ආයුධසිප්පාදිපයොගසාමත්ථියෙන ව සමන්තාගතස්ස තං පයොගසම්පත්තිං ආගම්ම කුසලානි එව විපච්චන්ති, න අකුසලානි. තානි පුන යථාචුත්තවිපරිතපයොගවිපත්තිං ආගම්ම විපච්චන්ති, න පන කුසලානි තාය පටිබාහිතත්තා. යුද්ධාදීසු හි පාණාතිපාතාදිඅකුසලං කරොන්තාපි තංතංආයුධසිප්පාදිපයොගසම්පත්තිං නිස්සායෙව සෙනාපතිට්ඨානාදිමහාසම්පත්තිං ලහන්ති, න පන තං අකුසලං නිස්සාය. යථා දානවෙය්‍යාවච්චාදීසු කුසලං කරොන්තාපි අධිමත්තවායාමාදිපයොගවිපත්තිං නිස්සාය අනායබ්බසනම්පි

පාපුණන්ති, න පන තං කුසලං නිස්සාය. එවමෙනාහි චතුහි සම්පත්තීහි, විපත්තීහි ච කුසලාකුසලානං විපච්චනාවිපච්චනවිභාගං භගවා යථාභූතං පජානාති. අයං තාවෙන්ථ විභඩ්ගනායෙන දුතියබලස්ස විභාවනා.

අපරෙත වස්ස –

“අහොසි කම්මං අහොසි කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං නාහොසි කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං අත්ථි කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො, අත්ථි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො, අත්ථි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො, අත්ථි කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකො, අත්ථි කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො, භවිස්සති කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකො, භවිස්සති කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො”ති (පටි. ම. 1.234) –

ඉමිනා පටිසම්භිදායං චුත්තෙනාපි නායෙන විභාවනා වෙදිතබ්බා. තත්ථ යං අතීතත්තභාවෙ ආයුහිතං කම්මං චුත්තං, හෙතුපච්චයං ආගම්ම තත්ථෙව විපාකං අදාසි. ඉදං සන්ධාය “අහොසි කම්මං අහොසි කම්මවිපාකො”ති පට්ඨමං පදං චුත්තං. යං අතීතෙසු පන දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදීසු බහුසු එකං දිට්ඨධම්මවෙදනීයං ලද්ධපච්චයං විපාකං දෙති, සෙසානි අවිපාකානි. එකං උපපජ්ජවෙදනීයං පන පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති, එකං ආනන්තරියං නිරයපටිසන්ධිං දෙති, සෙසානි අවිපාකානි. අට්ඨසු සමාපත්තීසු එකාය බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තති, සෙසා අවිපාකා. ඉදං සන්ධාය “අහොසි කම්මං නාහොසි කම්මවිපාකො”ති දුතියං පදං චුත්තං. යං අතීතං කම්මං එතරහි විපාකං දෙති, ඉදං සන්ධාය තතියං. යං පුරිමනායෙන න විපච්චති, ඉදං සන්ධාය චතුත්ථං. යං අනාගතෙ විපාකං දස්සති, ඉදං සන්ධාය පඤ්චමං. යං න විපච්චති, ඉදං සන්ධාය ඡට්ඨං. යං එතරහි ආයුහිතං කම්මං එතරහෙව විපාකං දෙති, ඉදං සන්ධාය සත්තමං. යං න විපච්චති, ඉදං සන්ධාය අට්ඨමං. ඉමිනා නායෙන සෙසපදානම්පි අත්ථො දට්ඨබ්බො. ඉදං තථාගතස්සාති ඉදං සබ්බෙහි එතෙහි පකාරෙහි අතීතානාගතපච්චුප්පන්තානං කම්මන්තරවිපාකන්තරානං යථාභූතතො ජානනඤ්ඤාණන්ති අත්ථො. දුතියබලං.

තතියෙ සබ්බත්ථගාමිනින්ති සබ්බගතිගාමිනිඤ්ච අගතිගාමිනිඤ්ච. පටිපදන්ති මග්ගං. යථාභූතං පජානාතීති බහුසුපි මනුස්සෙසු පාණාතිපාතාදීසු එකමෙව අකුසලං එකතො කරොන්තෙසු ඉමස්ස චෙතනා නිරයගාමිනී භවිස්සති, ඉමස්ස නිරවිජානායොනිගාමිනී, ඉමස්ස පෙත්තිවිසයගාමිනී, නිරයාදීසුපි පනෙසා එවරූපෙ එවරූපෙ යානෙ එවඤ්චෙවඤ්ච විපාකං දස්සති, ඉමස්ස පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪිතුං න සක්කොති, අඤ්ඤෙත කම්මෙන දින්තපටිසන්ධිකස්ස දුබ්බලං උපධිවෙපක්කං භවිස්සති. බහුසු වා එකතො දානාදිකුසලං, විපස්සනං වා පට්ඨපෙන්තෙසු ඉමස්ස චෙතනා මනුස්සගතිගාමිනී භවිස්සති, ඉමස්ස දෙවගතිගාමිනී, තත්ථාපි එවඤ්චෙවඤ්ච විපාකං දස්සති, ඉමස්ස වා විපස්සනා එකං මග්ගං ද්වෙ වා තයො වා චත්තාරො වා පටිසම්භිදාදිසහිතෙ වා රහිතෙ වා නිජ්ජාදෙස්සති, ඉමස්ස න කඤ්චි

පට්ඨෙධං සාධෙස්සතීතිආදිනා අනන්තෙහි ආකාරෙහි එකවත්ථුස්මිම්පි උප්පන්නං කුසලාකුසලසංඛාරං සබ්බත්ථගාමීනිපටිපදං අවිපරිතතො පජානාතීති. තතියබ්බං.

චතුත්ථෙ අනෙකධාතුන්ති චක්ඛුධාතුආදීහි, කාමධාතුආදීහි වා බහුධාතුං. නානාධාතුන්ති තාසඤ්ඤෙව ධාතුනං විලක්ඛණත්තා නානප්පකාරං ධාතුං. ලොකන්ති ඛන්ධායතනධාතුලොකං. යථාභූතං පජානාතීති තාසං තාසං ධාතුනං ඛන්ධායතනධාතුවිභවිගාදීසු චුත්තනයෙන අනන්තප්පහෙදං නානත්තං අවිපරිතතො පජානාති. න කෙවලඤ්ඤෙව තථාගතො උපාදින්නකසංඛාරලොකස්සෙව නානත්තං පජානාති, අථ ඛො අනුපාදින්නකසංඛාරලොකස්සාපි පට්ඨෙකඛුද්ධාදීහි පටිච්ඡික්ඛිතුං අසක්කුණෙය්‍යං නානත්තං පජානාතියෙව. තෙහි උපාදින්නකලොකස්සාපි නානත්තං එකදෙසතොව ජානන්ති, අනුපාදින්නස්ස පන නෙව ජානන්ති, සබ්බඤ්ඤඛුද්ධස්සෙවෙනං විසයො. එවං හි ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්නාය ඉමෙසං රුක්ඛගච්ඡලතාදීනං, ඛන්ධදුෂ්ඨවල්ලිතවපත්තපුප්ඵලාදිනො සණ්ඨානවණ්ණගන්ධරසඛජාහි, දෙසකාලෙහි ව අනන්තප්පහෙදං නානත්තං, පට්ඨිපබ්බතාදීනඤ්ඤෙව නානත්තං හොතීති අනන්තෙහි ආකාරෙහි ජානිතුං සක්කොති, නාඤ්ඤෙති. චතුත්ථබ්බං.

පඤ්චමෙ නානාධිමුත්තිකන්ති හීනාදීහි අධිමුත්තිහි නානාධිමුත්තිකභාවං. යථාභූතං පජානාතීති තීසුපි කාලෙසු හීනාධිමුත්තිකා හීනාධිමුත්තිකෙ එව සෙවන්ති, පණිතාධිමුත්තිකා ව පණිතාධිමුත්තිකෙ. තත්ථාපි අස්සද්ධා අස්සද්ධෙ, දුස්සීලා දුස්සීලෙ, මිච්ඡාදිට්ඨිකා මිච්ඡාදිට්ඨිකෙ, සද්ධා සද්ධෙ, සීලසුතවාගපඤ්ඤාදිසම්පන්නා ව තෙ තෙ එව සෙවන්තීති නානප්පකාරතො ජානාති. සද්ධාසීලාදිසම්පන්නා හි තබ්බිරහිතෙ අත්තතො ආවරියුපජ්ඣායෙපි න සෙවන්ති, තෙපි ඉතරෙ, අත්තනා අත්තනා පන සදිසෙ එව සෙවන්තීති. පඤ්චමබ්බං.

ඡට්ඨෙ පරසත්තානන්ති පධානසත්තානං. පරපුග්ගලානන්ති තතො පරෙසං හීනසත්තානං. එකත්ථමෙව වා එතං පදද්වයං වෙනෙය්‍යවසෙන ද්විධා චුත්තං. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තන්ති සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං පරභාවඤ්ඤෙව අපරභාවඤ්ඤෙව, චුද්ධිඤ්ඤෙව භානිඤ්ඤෙව අත්ථො. යථාභූතන්ති සබ්බෙසං සත්තානං. ආසයානුසයවර්තාධිමුත්තිආදීහි සද්ධාදි තික්ඛිත්තියමුදිත්තියනං සබ්බාකාරතො ජානාති. තත්ථ ආසයොති නිවාසට්ඨානං, යත්ථ සත්තානං චිත්තසත්තානං නිව්චං නිවසති. සො දුච්ඡො වට්ඨාසයො විච්චාසයො ව. තත්ථ සස්සතුච්ඡෙදවසෙන පවත්තං සබ්බං දිට්ඨිගතං වට්ඨාසයො නාම. සප්පච්චයනාමරූපපරිග්ගහතො පට්ඨාය සබ්බං විපස්සනාඤ්ඤාණං, මග්ගඤ්ඤාණඤ්ඤෙව විච්චාසයො නාම. මග්ගඤ්ඤාණම්පි හි “දසයිමෙ, හික්ඛෙවෙ, අරියාවාසා, යදරියා ආවසිංසු” තිආදිවචනතො (අ. නි. 10.19) ආසයොව. ඉමං පන භගවා සත්තානං ආසයං ජානන්තො උභින්නං දිට්ඨිඤ්ඤාණානං අප්පවත්තික්ඛණෙපි ජානාති එව. කාමරාගාදිකිලෙසාධිමුත්තඤ්ඤෙව හි පුග්ගලං භගවා තථෙව ජානාති. “අයං නෙක්ඛම්මාදිඅභිරතො විච්චාසයො” ති නෙක්ඛම්මාදිං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති,

“අයං කාමාදිඅභිරතො වට්ටාසයො” ති අනුසයවර්තාදිජානනෙපි එසෙව නයො. තත්ථ අනුසයො කාමරාගානුසයාදිතො සත්තවිධො. වරිතන්ති තීහි ද්වාරෙහි අභිසඬ්ඛතලොකියකුසලාකුසලං. අධිමුත්තීති අජ්ඣාසයො. එවමෙත්ථ ආසයානුසයඤාණං, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණඤ්චාති ද්වෙ ඤාණානි එකතො භුත්වා එකං බලඤාණං නාම ජාතන්ති. ඡට්ඨබලං.

සත්තමෙ ඤානවිමොක්ඛසමාධිසමාපත්තීනන්ති පට්ඨාදීනං චතුත්තං ඤානානං, “රුපී රූපානි පස්සති” තිආදීනං අට්ඨන්තං විමොක්ඛානං, සවිතක්කසව්වාරාදීනං තිණ්ණං සමාධීනං, පට්ඨජ්ඣානසමාපත්තීආදීනං නවත්තං අනුපුබ්බසමාපත්තීනං. සංකිලෙසන්ති භානභාගියධම්මං. වොදානන්ති විසෙසභාගියං ධම්මං. වුට්ඨානන්ති යෙන කාරණෙන ඤානාදීහි වුට්ඨහන්ති, තං කාරණං. තං පන දුට්ඨං වොදානම්පි හවඬ්ගම්පි. හෙට්ඨිමං හි පගුණං ඤානං අත්තනො වොදානවසෙන උපරිමස්ස ඤානස්ස පදට්ඨානතො “වුට්ඨාන”න්ති වුව්චති, තම්භා තම්භා පන සමාධිම්භා හවඬ්ගවසෙනෙව වුට්ඨානතො හවඬ්ගම්පි. නිරොධතො පන එලසමාපත්තියාව වුට්ඨහන්ති. ඉදං පාළිමුත්තකවුට්ඨානං නාම, තං සබ්බං හගවා යථාභූතං සබ්බාකාරෙන පජානාතී. සත්තමබලං.

අට්ඨමෙ පුබ්බෙතිවාසානුස්සති පුබ්බෙතිවුත්ථක්ඛන්ධානුස්සරණං, තං නාමගොත්තවණ්ණාභාරසුබ්බුක්ඛාදීහි තත්ථ තත්ථ හවෙ විජ්ජමානෙහි අනන්තෙහි ආකාරෙහි යථාභූතං පජානාතීති. අට්ඨමබලං.

නවමෙ චුතුපපාතන්ති චුතිඤ්ච උපපාතඤ්ච, තං වචමානඋපපජ්ජමානහීනපණිකසුවණ්ණදුබ්බණ්ණාදිතො අනන්තපහෙදෙ යථාකම්මුපගෙ සත්තෙ දිබ්බවක්ඛුඤාණෙන වණ්ණායතනග්ගහණමුඛෙන දිස්වා සබ්බාකාරතො පජානාතීති. නවමබලං.

දසමෙ ආසවානං බයන්ති ආසවනිරොධං නිබ්බානං, තං අරහත්තමග්ගඤාණෙන චතුසච්චපට්ටෙවධතො පජානාතීති. දසමබලං.

ඉමානීති යානි හෙට්ඨා “තථාගතස්ස දස තථාගතබලානී” ති අවොච, ඉමානි තානීති අජ්ජනං කරොති. යස්මා චෙතොපරියඤාණාදීනි සාවකාදීනම්පි යථාරහං විජ්ජමානානිපි සවිසයං කිඤ්චිදෙව ජානන්ති, න ච සබ්බාකාරතො. බුද්ධානං පන සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං විය සබ්බධම්මෙසු යථාසකං විසයෙ සබ්බත්ථ සබ්බාකාරතො එකක්ඛණෙ අජ්ජට්ඨනං පවත්තති, තස්මා “තථාගතබලානී” ති වුව්චන්ති. යදි එවං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්සෙවයං පහෙදො හොති, කස්මා පන “දසබලඤාණානී” ති විසුං විහත්තානීති? විසයකිච්චභූමිහෙදතො නෙසං අඤ්ඤත්තා. දසබලඤාණෙසු හි පට්ඨං කාරණාකාරණමෙව ජානාති, දුතියං කම්මන්තරවිපාකන්තරමෙව ජානාති, තතියං කම්මපරිච්ඡෙදමෙව, චතුත්ථං නානත්තකාරණමෙව, පඤ්චමං සත්තානං අජ්ඣාසයාධිමුත්තීමෙව, ඡට්ඨං ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛමුදුභාවමෙව, සත්තමං ඤානාදීහි

සද්ධිං තෙසං සංකිලෙසාදිමෙව, අට්ඨමං පුබ්බෙනිචුත්ථක්ඛන්ධසන්තතිමෙව, නවමං සත්තානං චුතිපටිසන්ධිමෙව, දසමං සච්චපරිච්ඡෙදමෙව, නාඤ්ඤං.

සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං පන එතෙහි ජානිතබ්බඤ්ච තතො උත්තරිඤ්ච සබ්බං අතීතාදිභෙදං එකක්ඛණෙ සබ්බාකාරතො ජානාති, එතෙසං පන කිච්චං න සබ්බං කරොති. තං හි ඤානං හුත්වා අප්පෙතුං, ඉද්ධි හුත්වා විකුබ්බිතුං, මග්ගො හුත්වා කිලෙසෙ බෙපෙතුං න සක්කොති. දසබ්බඤ්ඤාණානි පන තං සබ්බං යථාරහං කාතුං සක්කොන්ති. තෙසු ච පටිපාටියා සත්ත ඤාණානි කාමාවචරානි, තතො ද්වෙ රූපාවචරානි, අවසානෙ එකං ලොකුත්තරං. සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං පන කාමාවචරමෙවාති එවං විසයකිච්චභූමිභෙදතො අඤ්ඤමෙව දසබ්බඤ්ඤාණං. අඤ්ඤං සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණන්ති. අයං තාව පදත්ථානුසාරතො විනිච්ඡයො. ධම්මභෙදාදිතො පන සබ්බොපි විනිච්ඡයො එකවිධකොට්ඨාසතො පට්ඨාය එත්ථ චුත්තානුසාරතොව ඤාතබ්බො, සුත්තන්තභාජනීයාදයො හි විභඩ්ගනයභෙදා එත්ථ, ඉතො පරෙසු ච විභඩ්ගෙසු නත්ථිති.

ඤාණවිභඩ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බුද්දකචත්ථුච්චිභඩ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

බුද්දකචත්ථුච්චිභඩ්ගමාතිකාය පනායං නික්ඛෙපපරිච්ඡෙදෙන සද්ධිං අත්ථතො විනිච්ඡයො. මාතිකාය හි ආදිතො තාව – ඡාතිමදොතිආදයො තෙසත්තති එකකා නික්ඛිත්තා, තතො කොධො ච උපනාහො වාතිආදයො අට්ඨාරස දුකා, අකුසලමූලාදයො පඤ්චතිංස තිකා, ආසවචතුක්කාදයො චුද්දස චතුක්කා, ඔරම්භාගියසංයොජනාදයො පන්තරස පඤ්චකා, විවාදමූලාදයො චුද්දස ඡක්කා, අනුසයාදයො සත්ත සත්තකා, කිලෙසචත්ථුආදයො අට්ඨ අට්ඨකා, ආසාතචත්ථුආදයො නව නවකා, කිලෙසචත්ථුආදයො සත්ත දසකා, ඡන්තං අට්ඨාරසකානං වසෙන අට්ඨසතතණ්භාවිවරිතානි ච යථාක්කමං නික්ඛිපිත්වා අත්තෙ ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි බ්‍රහ්මජාලසුත්තෙ අතිදස්සිතානීති සබ්බානිපි තෙසට්ඨිඅධිකානි අට්ඨකිලෙසසතානි නික්ඛිත්තානීති වෙදිතබ්බානි. අයං තාව නික්ඛෙපපරිච්ඡෙදො.

අත්ථතො පන “ඡාතිමදො”තිආදීසු ඡාතිඋච්චාකුලීනතං නිස්සාය “බත්තියාදීනං චතුත්තම්පි වණ්ණානං අහං උත්තමජාතිකො, ඉමෙ න උත්තමජාතිකා”ති එවං අත්තුක්කංසනපරවම්භනවසෙන උප්පන්තො මජ්ඣනිකාකාරප්පවත්තො මානො ඡාතිමදො නාම. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ ආදිච්චගොත්තකස්සපගොත්තාදිඋත්තමගොත්තං නිස්සාය ගොත්තමදො. නිරාබාධතං, යොබ්බඤ්ඤං, “විරං සුඛං ජීවිං ජීවාමි ජීවිස්සාමි”ති එවං ජීවිතං, බහුලාභඤ්ච නිස්සාය යථාක්කමං ආරොග්‍යමදාදයො චුත්තා. සුකතපණීතපච්චයලාභං, මානනචන්දනාදිගරුකාරං මඤ්ඤෙව පමුඛං කත්වා පඤ්භං පුච්ඡන්ති, පරිවාරෙත්වා ගච්ඡන්තීති එවං පුරෙක්ඛාරං, මහාපරිවාරං,

සුවිපරිවාරඤ්ච නිස්සාය යථාක්කමං සක්කාරමදාදයො ව වෙදිතබ්බො. භොගො පන කිඤ්චාපි ලාභග්ගහණෙනෙව ගහිතො, නිහිතධනවසෙන පනෙත්ථ ලාභො වෙදිතබ්බො, “අන්තපානවත්ථාහරණමාලාගන්ධාදිඋපභොගසම්ඳ්ධිවසෙනාපි වත්තුං වට්ටති” තිපි වදන්ති. සරීරවණ්ණං, ගුණවණ්ණඤ්ච නිස්සාය වණ්ණමදො. බාහුසච්චං, පටිභානං, “වණ්ණං බුද්ධවංසං රාජවංසං ජනපදවංසං ගාමවංසං රත්තින්දිවපරිච්ඡෙදං නක්ඛත්තමුහුත්තයොගං ජානාමී” ති එවං රත්තඤ්ඤුතං වා නිස්සාය යථාක්කමං සුතමදාදයො ව වෙදිතබ්බො. ජාතිපිණ්ඩපාතිකතං, අනවඤ්ඤාතතං, ඉරියාපථපාසාදිකතං, මහිද්ධිකතඤ්ච නිස්සාය යථාක්කමං පිණ්ඩපාතිකමදාදයො. කිඤ්චාපි පරිවාර-ග්ගහණෙන යසො ගහිතො. පරිවාරස්ස පන සවසවත්තකභාවෙන පත්ථංතං කිත්තියසඤ්ඤෙව වා නිස්සාය යසමදො. පරිසුද්ධසීලං, උපවාරජ්ජනාකාමානං, සිජ්ජකොසල්ලං, සරීරස්ස ආරොහසම්පදං, පරිණාහසම්පදං, අනුනනිද්දොසඅභිගපච්චඛිගතාය සරීරපාරිසුරිඤ්ච නිස්සාය සීලමදාදයො වෙදිතබ්බො.

ඉමිනා එත්තකෙන යානෙන සවත්ථුකං මානං දස්සෙත්වා ඉදානි අවත්ථුකමෙව සාමඤ්ඤතො මානං දස්සෙත්තො “මදො” ති ආහ. පමාදොතිආදීසු පඤ්චකාමගුණෙසු චිත්තවොස්සග්ගසඬ්ඛාතො සුවරිතාසෙවනාය, දුච්චරිතසෙවනාය ව හෙතුභූතො පමජ්ජනාකාරජ්ජවත්තො අකුසලචිත්තුප්පාදො පමාදො නාම, ස්වායං සතිවොස්සග්ගලක්ඛණො. වාතහරිතහත්තා විය මාතාපිතුසුපි අනොණතභාවසඬ්ඛාතො කක්ඛළමානො ථම්මො නාම, ස්වායං චිත්තස්ස උද්ධුමාතභාවලක්ඛණො. අඤ්ඤෙසං ගෙහාදිඋපකරණසම්පදං, විජ්ජාසම්පදං වා දිස්වා තද්දිගුණසමාරම්භනවසජ්ජවත්තො අකුසලචිත්තුප්පාදො සාරම්මො නාම. ගන්ථොපි හි සාරම්භවසෙන උග්ගහෙනුං න වට්ටති, අකුසලමෙව හොති. ස්වායං කරණුත්තරියලක්ඛණො.

අනු අනු විසයෙ ඉච්ඡා අස්සාති අත්තිව්ඡො, පුග්ගලො, තස්ස භාවො අත්තිව්ඡතා. එවං මහිව්ඡතාදීසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ යං යං ලද්ධං, තෙන තෙන අසන්තුස්සිත්වා අපරස්ස අපරස්ස පත්ථනාවසෙන පවත්තො ලොභො අත්තිව්ඡතා. යාය අත්තනා ලද්ධං පණිතම්පි ලාමකං විය බායති, පරෙන ලද්ධං ලාමකම්පි පණිතං විය බායති. සායං අපරාපරලාභපත්ථනාලක්ඛණො. සන්තගුණවිභාවනාවසජ්ජවත්තො වෙව තදුප්පත්තෙහි අතිමහත්තෙහිපි වත්ථුහි අසන්තුස්සනාකාරජ්ජවත්තො ව ලොභො මහිව්ඡතා. යාය සමන්තාගතො පුග්ගලො පච්චයෙහි දුප්පුරො අග්ගි විය උපාදානෙන, සමුද්දො විය ව උදකෙන. යා වායං සන්තගුණසම්භාවනා, පටිග්ගහණෙ ව පරිභොගෙ ව අමත්තඤ්ඤුතා, එතං මහිව්ඡතාලක්ඛණං.

අසන්තානං පන සද්ධාසීලානං, මග්ගඵලාදීනඤ්ච ලොකියලොකුත්තරානං ගුණානං විභාවනාවසජ්ජවත්තො වෙව තදුප්පත්තෙහි අතිමහත්තෙහිපි පච්චයෙහි අසන්තුස්සනාකාරජ්ජවත්තො ව ලොභො පාපිව්ඡතා. යා වායං අසන්තගුණසම්භාවනා, පටිග්ගහණෙ ව පරිභොගෙ ව අමත්තඤ්ඤුතා එතං පාපිව්ඡතාලක්ඛණං.

සිඬගන්ති විජ්ඣනටියෙන සිඬගං, නාගරිකභාවසඬබ්බාතස්ස කිලෙසසිඬගස්සෙනං අධිවචනං, තං අත්ථතො සිඬගාරකරණවසජ්ජවත්තො ලොභොව. තිත්තිණන්ති බියනං, තං අත්ථතො නිවාසට්ඨානෙ සුනබ්බනං විය අඤ්ඤමඤ්ඤං සත්තානං “තව සන්තකං, මම සන්තක”න්ති බියානාකාරජ්ජවත්තො දොසොව. වාපලාන්ති වපලතා, තං පත්තච්චරාදිපරික්ඛාරානං, අත්තභාවස්ස ව මණ්ඩනවිභූසනකෙළායනවසජ්ජවත්තො රාගොව, යෙන සමන්තාගතො ජිණ්ණොපි දහරො විය හොති. අසභාගචුත්තීති විසභාගචුත්ති විසභාගකිරියා, සා ගරුට්ඨානියෙසුපි අනාදරවසෙන විපච්චනිකග්ගාහිතාවසජ්ජවත්තො දොසොව, යාය සමන්තාගතො ගිලානෙපි මාතාපිතුආවරියුපජ්ඣායාදිකෙ න ඔලොකෙති, තෙහි සද්ධිං ලාභසක්කාරකාරණා කලහං කරොති, තෙසු හිරොත්තජ්ජං, චෙතියාදියු චිත්තිකාරඤ්ච න පච්චුපට්ඨපෙති. අරතීති පන්තෙසු සෙනාසනෙසු, සමට්චපස්සනාසු ව අනහිරමණා උක්කණ්ඨිතතා, සා තථාපවත්තො අකුසලචිත්තුජ්ජාදො. තන්දීති ආලසාං. විජම්භිතාති කායස්ස ආනමනාදිආකාරොන එන්දනා විජම්භනා. හත්තසම්මදොති හත්තමුච්ඡාය කායස්ස අකම්මඤ්ඤතා. චෙතසො ව ලීනත්තන්ති චිත්තසඬකොවො. අත්ථතො පනෙතාති සබ්බානිපි ලීනමිද්ධවසෙන චිත්තස්ස ගිලානාකාරොව.

කුහනාතිආදියු ලාභසක්කාරසිලොකසන්තිස්සිතස්ස පාපිච්ඡස්ස තෙන තෙන උපායෙන විම්භාපනා කුහනා නාම. සා තිව්ධා පච්චයපට්ඨෙවනසාමන්තජ්ජපනඉරියාපට්ඨසණ්ඨාපනවසෙන. තත්ථ ච්චරාදීහි නිමන්තිතස්ස තදත්ථිකස්සෙව සතො පාපිච්ඡතං නිස්සාය පටික්ඛිපනෙන, තෙ ව ගහපතිකෙ අත්තනි සුජ්ජනිට්ඨිතසද්ධෙ ඤත්වා පුන තෙසං “අහො අයොසා අප්පිච්ඡො න කිඤ්චි පටිග්ගණ්හිතුං ඉච්ඡති, සුලද්ධං වත නො අස්ස, සචෙ අප්පමත්තකං කිඤ්චි පටිග්ගණ්හෙය්සා”ති නානාවිධෙහි උපායෙහි පණිකාති ච්චරාදීහි උපනාමෙත්තානං තදනුග්ගහකාමකඤ්ඤෙව ආචිකත්වා පටිග්ගහණෙන ව තතො පහුති අපි සකටභාරෙහි උපනාමනහෙතුහුතං විම්භාපනං. පච්චයපට්ඨෙවනසඬබ්බාතා කුහනා නාම. පාපිච්ඡස්සෙව පන සතො “යො ඵ්චරුපං ච්චරං ධාරෙති, සො සමණො මහෙසක්ඛො”තිආදිනා උත්තරිමනුස්සධම්මාධිගමපරිදීපනවාචාය තථා තථා විම්භාපනං. සාමන්තජ්ජපනසඬබ්බාතා කුහනා නාම. පාපිච්ඡස්සෙව පන සතො සමාහිතස්සෙව සම්භාවනාධිස්ථායකතෙන පණ්ඩාය සණ්ඨපිතෙන ගමනාදිඉරියාපට්ඨන විම්භාපනං ඉරියාපට්ඨසණ්ඨපනසඬබ්බාතා කුහනා නාම.

ආලපනාතිආදිනා පන චුත්තපච්චයපට්ඨසංයුත්තා වාචායෙව දස්සිතා. අනුජ්ජියභාණිතා, වාටුකමායතා, මුග්ගසුපායතා, පාරිභටයතා ව ආලපනා නාම. තත්ථ ආලපනාතිආදිතොව ලපනා. අනුජ්ජියභාණිතාති සච්චානුරූපං, ධම්මානුරූපං වා අනපලොකෙත්වා පුනජ්ජුනං පියහණං. වාටුකමායතාති නීවචුත්තිතා, අත්තානං හෙට්ඨතො යපෙත්වා පවත්තනං. මුග්ගසුපායතාති මුග්ගසුපසදිසතා, අපක්කමුග්ගසදිසෙන අප්පසච්චෙන සමන්තාගතවචනතා. පාරිභටයතාති

කුලදාරකානං අඬකෙන පරිහරණාදිකං පරිහටස්ස කිව්වං. එවමයං සබ්බොපි කිරියාහෙදො “ලපනා”ත්වෙව වුච්චති. පරෙසං පන පච්චයදානසඤ්ඤාජනකං කායවච්ඡිකම්මං නෙමිත්තිකතා නාම, යා “පරිකටොභාසනිමිත්තකම්ම”න්ති වුච්චති. අක්කොසනවම්භනගරහණාදිහි යථා දායකො අවණ්ණං භායති, එවං තං නිජ්ජිලනං නිජ්ජෙසිකතා නාම. අයං හි යස්මා වෙළුපෙසිකාය විය අබ්බංගං ඉමාය පරස්ස ගුණං නිජ්ජෙසෙති නිපුඤ්ජති, යස්මා චා ගන්ධජාතං පිසිත්වා ගන්ධමග්ගනා විය පරගුණෙ නිජ්ජිසිත්වා විවුණ්ණෙත්වා එසා ලාභමග්ගනා හොති, තස්මා “නිජ්ජෙසිකතා”ති වුච්චති. එකස්මිං පන කුලෙ ලද්ධාමිසං අඤ්ඤත්ථ දානවසෙන ලාභෙන ලාභස්ස පත්ථනා ලාභෙන ලාභං නිජ්ජිසනා නාම. ඉමෙ ච කුහනාදයො පඤ්චපි තථා තථා පචත්තා ලොභාදිඅකුසලචිත්තුජ්ජාදාති වෙදිතබ්බා. “සෙය්‍යාහමස්මි”තිආදයො ද්වාදස මානා හෙට්ඨා සංයොජනගොච්ඡකෙ වුත්තානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙය්‍යාව. තත්ථ ච ආදිතො තයො මානා පුග්ගලං අනිස්සාය ජාතිගොත්තරුපභොගසිප්පසුතාදිමානවත්ථුවසෙනෙව කට්ඨා, තතො පරං පන නව මානා සෙය්‍යසදිසහිනපුග්ගලෙ නිස්සාය කට්ඨා.

එවමෙනෙහි ද්වාදසහි පදෙහි සවත්ථුකෙ මානෙ කට්ඨත්වා ඉදානි අවත්ථුකං දස්සෙතුං “මානො”තිආදි වුත්තං. තතො පරං අතිමානොතිආදියු “ජාතිආදිහි මයා සදිසො නත්ථි”ති අතික්කමිත්වා මඤ්ඤනාවසෙන පවත්තො මානො අතිමානො නාම. “ඉමෙ මයා පුබ්බෙ සදිසා, ඉදානි අහං සෙට්ඨො, ඉමෙ භීනතරා”ති උප්පන්නො මානො භාරාතිභාරො විය මානාතිමානො නාම. අත්තානං පන අවමඤ්ඤනාවසෙන පවත්තො මානො ඔමානො නාම, සො “භීනොහමස්මි”ති පවත්තභීනමානසදිසොව. අනධිගතෙසු අරියධම්මෙසු “අධිගතා මයා”ති උප්පන්නො මානො අධිකමානත්තා අධිමානො නාම, අයං පන සොතාපන්නාදිඅරියසාවකානං “අහං සකදාගාමි”තිආදිනා න උප්පජ්ජති තෙසං මග්ගඵලනිබ්බානපහීනකිලෙසාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණෙන අරියගුණපටිවෙධෙ නික්කඩ්ඛත්තා. දුස්සිලස්ස පන න උප්පජ්ජතෙව, සිලවතොපි පරිච්චත්තකම්මට්ඨානස්ස න උප්පජ්ජති, පරිසුද්ධසිලස්සෙව පන සුද්ධසමථලාභිනො, සුද්ධවිපස්සනාලාභිනො, තදුභයලාභිනො චා උප්පජ්ජති. තෙසු තදුභයලාභී අරහත්තෙ එව අධිමඤ්ඤත්වා පතිට්ඨාති සුවික්ඛම්භිතකිලෙසත්තා, පරිමද්දිතසඩ්ධාරත්තා ච, ඉතරෙ සොතාපන්නාදියුපිති වෙදිතබ්බා. පඤ්චසු පන ඛන්ධෙසු “අහමස්මි”තිආදිනා පවත්තො මානො අස්මිමානො නාම. පාපකෙන පන පරුපසාතකෙන කම්මායතනසිප්පායතනවිජ්ජාට්ඨානාදිනා අත්තානං සෙය්‍යාදිතො ජප්පනවසෙන පවත්තො මානො මිච්ඡාමානො නාම.

ඤාතිච්ඡිකකොතිආදියු “මය්‍හං ඤාතකා සුඛජීවිනො සම්පත්තියුත්තා”ති එවං ගෙහසිතපෙමෙන ඤාතකෙ උද්දිස්ස උප්පන්නො චිත්තකො ඤාතිච්ඡිකකො නාම, “ඤාතකා ඛයං ගතා වයං ගතා සද්ධා පසන්නා”තිආදිනා පන නෙක්ඛම්මසිතො ඤාතිච්ඡිකකො නාම න හොති. එවං ජනපදචිත්තකෙපි, තස්ස පන “අම්භාකං ජනපදො සුභික්ඛො සුන්දරො”තිආදිනා පවත්තිආකාරො වෙදිතබ්බො. අමරත්ථාය චිත්තකො, අමරො චා චිත්තකොති අමරචිත්තකො. තත්ථ යො

උක්කුටිකප්පධානාදීහි දුක්ඛෙ නිජ්ජිණ්ණෙ සම්පරායෙ අත්තා සුඛී අමරො හොතීති එවං පචත්තො, සො අමරත්ථාය විතක්කො නාම. යො පන දිට්ඨිගතිකස්ස එකස්මිං පක්ඛෙ අසණ්ඨහිත්වා “එවම්පි මෙ නො, තථාපි මෙ නො, අඤ්ඤථාපි මෙ නො” නිආදිනා අමරමච්ඡො විය ගහෙතුං අසක්කුණ්ණයානාය පචත්තො, සො අමරො විතක්කො නාම. තං දුට්ඨම්පි එකතො කත්වා ඉධ “අමරවිතක්කො” ති වුත්තො.

අනුද්දයනා පතිරූපකෙන පන ගිහීහි සහසොකිසහනන්දිනාදිවසෙන ගෙහසිතපෙමෙන යුත්තො පරානුද්දයනාපටිසංයුත්තො විතක්කො නාම. ලාභෙන වෙච සක්කාරෙන ච කිත්තිසද්දෙන ච සද්ධිං ආරම්මණකරණවසෙන යුත්තො ගෙහසිතො විතක්කො ලාභසක්කාරසිලොකපටිසංයුත්තො විතක්කො නාම, තස්ස පන “අහො වත මෙ ලාභාදයො උප්පජ්ජෙය්‍යු” නිආදිනා පචත්තිආකාරො වෙදිතබ්බො. “අහො වත මං පරෙ න අවජානෙය්‍යු” නිආදිනා උප්පන්තො ගෙහසිතො විතක්කො අනවඤ්ඤත්තිපටිසංයුත්තො විතක්කො නාම. එකකං.

දුකාදිසු කොධාදයො හෙට්ඨා වුත්තත්තේච වජ්ජෙත්වා අවසෙසානඤ්ඤෙච වණ්ණනා හොති. තත්ථ දුකෙසු තාව උපනාහොතිආදිසු පුබ්බභාගෙ කොධො “අක්කොච්ඡිම” නිආදිනා ආසෙවනෙන අපරකාලෙ වෙරවිත්තෙ දළ්භතරං ආබද්ධො උපනාහො නාම, යෙන සමන්තාගතො වෙරං නිස්සජ්ජිතුං න සක්කොති වසාතෙලමක්ඛිතපිලොතිකා විය, සොධියමානම්පිස්ස විත්තං න පරිසුජ්ඣති, ස්වායං වෙරුපතිබන්ධනලක්ඛණො.

පරගුණං පන විනාසෙත්වා තත්ථ දොසමක්ඛිතවසෙන පචත්තො කොධො මක්ඛො නාම. අයං හි පට්ඨතරං අත්තතො විත්තං ගුට්ඨා විය ගුප්ග්ගාහකං හත්ථං මක්ඛෙති, පච්ඡා පරන්ති “මක්ඛො” ති වුත්තො, ස්වායං පරගුණමක්ඛිතලක්ඛණො. පළාසෙතීති පළාසො, පරස්ස ගුණෙ දස්සෙත්වා අත්තතො ගුණෙහි සමෙ කරොතීති අත්ථො. තථාපචත්තො ලොභො, ස්වායං යුගග්ගාහලක්ඛණො.

ද්වාරත්තයෙපි විජ්ජමානස්සෙච දොසස්ස පටිච්ඡාදනතො චක්ඛුමොහනමායා වියාති මායා, සා කතදොසපටිච්ඡාදනලක්ඛණො. සට්ඨස්ස භාවො, කම්මං වා සාමෙය්‍යං, කෙරාටියං, තං අවිජ්ජමානගුණප්පකාසනලක්ඛණං.

අනප්පවාදයො හෙට්ඨා වුත්තඅප්පවාදිපටිපක්ඛඅකුසලවසෙන වෙදිතබ්බො. අප්පකුත්තසංයොජනන්තිආදිසු අප්පකුත්තන්ති කාමභවො, තත්ථ සත්තෙ බන්ධනවසෙන පචත්තානි පඤ්චොරම්භාගියසංයොජනානි අප්පකුත්තසංයොජනං නාම. බහිද්ධාති රූපාරූපභවො. තත්ථ බන්ධනවසෙන පචත්තානි පඤ්ච උද්ධම්භාගියසංයොජනානි බහිද්ධාසංයොජනං නාම. කාමභවෙ හි සත්තානං ආලයො බහුකො, න ඉතරෙසු, තස්මා සො අප්පකුත්තං ඉතරෙ ව බහිද්ධාති වෙදිතබ්බො. දුකං.

තිකෙසු පන ලොභාදීනි තිණි අකුසලමූලානි නාම.

කාමබ්‍යාපාදවිහිංසාසම්පයුත්තා විතක්කා තයො අකුසලවිතක්කා නාම. තෙ එව සඤ්ඤාසීසෙන තිස්සො අකුසලසඤ්ඤා. සභාවටියෙන තිස්සො අකුසලධාතුයොති ව චුච්චන්ති. කායවච්ඡිමනොදුච්චරිතානි තිණි දුච්චරිතානි නාම, තානි ද්වාරත්තයජ්ජවත්තානං පාණාතිපාතාදීනං, සබ්බාකුසලානං වා වසෙන යොජෙතබ්බානි. සුත්තන්තපරියායෙන පන දිට්ඨාසවචජ්ජිතා කාමාසවාදයො තයො ආසවා නාම. සක්කායදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසා තිණි සංයොජනානි නාම.

කාමතණ්හා භවතණ්හා විභවතණ්හා ව තිස්සො තණ්හා නාම. තත්ථ සස්සතදිට්ඨිසහගතො රාගො භවතණ්හා, උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො රාගො විභවතණ්හා, අවසෙසා පන සබ්බාපි තණ්හා කාමතණ්හා. කාමධාතුපටිසංයුත්තො වා රාගො කාමතණ්හා, රූපාරූපධාතුපටිසංයුත්තො භවතණ්හා, උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො විභවතණ්හාති වෙදිතබ්බා. කාමතණ්හා රූපතණ්හා අරූපතණ්හා ව අපරාපි තිස්සො තණ්හා නාම. රූපතණ්හා අරූපතණ්හා නිරොධතණ්හා ව පුන අපරාපි තිස්සො තණ්හා නාම. තත්ථ නිරොධතණ්හාති උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො. කාමෙසනා භවෙසනා බ්‍රහ්මවරියෙසනා ව තිස්සො එසනා නාම. තත්ථ බ්‍රහ්මවරියෙසනාති සස්සතච්ඡෙදදිට්ඨිසබ්බාතබ්‍රහ්මවරියස්ස ගවෙසනා. “සෙය්‍යාහමස්මිති විධා, සදිසොහමස්මිති විධා, භිනොහමස්මිති විධා”ති එවං චුත්තමානවිධා තිස්සො විධා නාම. මානො හි සෙය්‍යාදිවසෙන විදහනතො මඤ්ඤනතො “විධා”ති චුච්චති. ඡාතිජරාමරණානි පටිච්ච උප්පන්නානි භයානි තිණි භයානි නාම. “අතීතං වා අද්ධානං ආරබ්භා”තිආදීනා චුත්තානි තිණි, බුද්ධාදීසු කඬ්ඛනවිච්ඡිකිච්ඡනවසෙන පවත්තා තිස්සො අවිජ්ජා තිණි තමානි නාම. විච්ඡිකිච්ඡාසීසෙන තස්ස විභවිගෙ තංසම්පයුත්තා අවිජ්ජාව චුත්තා, තස්සා එව පටිච්ඡාදකත්තෙනපි තමභාවතොති දට්ඨබ්බං.

යං කිඤ්චි පන සත්තස්ස සුඛාදිකං උප්පජ්ජති, තං සබ්බං පුබ්බෙකතහෙතුති එකං තිත්ථායතනං, ඉස්සරනිම්මානහෙතුති දුතියං, අහෙතුඅප්පච්චයාති තතියන්ති ඉමානි තිණි තිත්ථායතනානි නාම. තත්ථ පට්ඨමවාදී කුසලාකුසලකිරියඋතුච්ඡිත්තාභාරාදිකං, ගතිඋපධිආදිකං, සප්පුරිසුපනිස්සයසද්ධම්මස්සවනාදිකඤ්ච සබ්බං පච්චයපච්චයුප්පන්නං පටික්ඛිපිත්වා එකං කම්මවිපාකමෙව සම්පටිච්ඡති, ඉතරෙ පන ද්වෙපි සබ්බං හෙතුං පටික්ඛිපිත්වා ඉස්සරහෙතුකං, අහෙතුකඤ්ච සම්පටිච්ඡන්ති, තෙසං තිණිණං වාදානං වසෙනෙව පයොජනාභාවාදිතො යථානුරූපං දොසො ඤාතබ්බො. ගන්ථවිත්ථාරහයෙන පනෙත්ථ න විත්ථාරයිමිහ.

රාගදොසමොභා පන තයො පලිබොධටියෙන කිඤ්චනා නාම. තෙ එව හි කිලෙසටියෙන අඬ්ඟණානි, මලිනභාවකරණටියෙන මලානි, පක්ඛලනපාතහෙතුතො විසමානි ව භොන්ති. පාණාතිපාතාදීනි කායවච්ඡිමනොවිසමානි අපරානිපි තිණි විසමානි නාම. රාගදොසමොභා අනුදහනටියෙන තයො අග්ගී, කසට්ඨරොජටියෙන කසාවා ව භොන්ති. පාණාතිපාතාදීනි කායකසාවාදයො පන අපරෙපි තයො කසාවා

නාම. අස්සාදදිට්ඨිත්තිකෙ කාමපරිභොගෙ “නත්ථි කාමෙසු දොසො”ති එවං පවත්තා සස්සතදිට්ඨි අස්සාදදිට්ඨි නාම. විසතිවත්ථුකා පන අත්තදිට්ඨි අත්තානං අනුගතත්තා අත්තානුදිට්ඨි නාම. තස්සා පන “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති, රූපවත්තං වා අත්තානං, අත්තති වා රූපං, රූපස්මිං වා අත්තානං සමනුපස්සති”ති එවං රූපක්ඛන්ධෙ චතස්සො දිට්ඨියො. එවං සෙසක්ඛන්ධෙසුපිති විසතිවත්ථුකතා වෙදිතඛිබ්බා.

තත්ථ ව රූපං අත්තතොදිආදිනා පඤ්චක්ඛන්ධෙ අත්තතො ගහණවසෙන පවත්තා පඤ්ච උච්ඡෙදදිට්ඨියො, සෙසා පන සස්සතදිට්ඨියොති වෙදිතඛිබ්බා. “නත්ථි දින්න”න්තිආදිනයප්පවත්තා පන නත්ථිකදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨි නාම, ලාමකදිට්ඨිති අත්ථො. අරතීත්තිකෙ පාණිලෙඩ්ඛුදුණ්ඩාදීහි සත්තානං විහිංසනා විහෙසා නාම. ද්වාරත්තයප්පවත්තඅකුසලධම්මස්ස වරියා අධම්මවරියා නාම. දොවචස්සතාතිකෙ සාව කාමඛ්‍යාපාදවිහිංසාසඤ්ඤා නානාරම්මණෙසු පවත්තිතො, නානාභූතත්තා ව නානත්තසඤ්ඤා නාම. උද්ධච්චත්තිකෙ කුසිතස්ස භාවො කොසප්පං, පමාදොව. අනාදරියත්තිකෙ ඔවාදස්ස අනාදියනවසප්පවත්තො කොධො අනාදරියං නාම. අස්සද්ධියත්තිකෙ රතනත්තයකම්මඵලානං අසද්දහනවසප්පවත්තා අකුසලධම්මා අස්සද්ධියං නාම. පඤ්චවිධමච්ඡරියවසෙන “දෙහි”ති වචනස්ස අජානනා අවදඤ්ඤා නාම.

උද්ධච්චත්තිකෙ මනච්ඡට්ඨෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරතා අසංවරො නාම. කායිකවාචසිකචිතික්කමො දුස්සිලාං නාම. අරියත්තිකෙ බුද්ධපච්චෙකබුද්ධසාවකානං දස්සනොපාසනාදීසු අනිච්ඡා අරියානං අදස්සනකම්‍යතා නාම. බොධිපක්ඛිකසද්ධම්මස්ස සවනධාරණාදීසු අනිච්ඡා සද්ධම්මං අසොතුකම්‍යතා නාම. පරස්ස දොසාරොපනෙ රන්ධගවෙසිතාසඛිබ්බාතො උපාරම්භොව උපාරම්භචිත්තතා නාම. මුට්ඨස්සච්චත්තිකෙ උද්ධච්චං චෙතසො වික්ඛෙපො නාම. අයොනියොමනසිකාරත්තිකෙ “අනිච්චෙ නිච්ච”න්තිආදිනා, සච්චපටිපක්ඛවසෙන වා අනුපායමනසිකාරසඛිබ්බාතං ආවජ්ජනචිත්තං අයොනියොමනසිකාරො නාම. මිච්ඡාදිට්ඨිමිච්ඡාසඛිකප්පාදයො අට්ඨ මිච්ඡාමග්ගා කුම්මග්ගො නාම, මිච්ඡාමග්ගස්ස ආසෙවනා කුම්මග්ගසෙවනා නාම. ටීනමිද්ධං චෙතසො ව ලීනත්තං නාම. තිකං.

චතුක්කෙසු විචරාදීසු චතුසු පච්චයෙසු “කත්ථ මනාපං ලභිස්සාමි”ති තණ්හාය උප්පාදො චත්තාරො තණ්හුප්පාදා නාම. න ගච්ඡන්ති එතාහි අරියාති අගතියො, ඡන්දදොසමොහහයා. තා හි අගන්තඛිබ්බමග්ගමනාති අකත්තඛිබ්බරණාති චත්තාරි අගතිගමනාති නාම. තත්ථ ඡන්දොති පක්ඛපාතරාගො. භයන්ති තථාපවත්තො දොසො. අනිච්චාදීසු “නිච්චං සුඛං අත්තා සුභ”න්ති එවං පවත්තා චත්තාරො විපරියාසා විපරිතතො ධම්මෙ එසනතො. තෙසු වා ආසනතො පවිසනතො චත්තාරො විපරියාසා නාම. තෙ සඤ්ඤාවිත්තදිට්ඨිවිපරියාසවසෙන පච්චෙකං තයො තයො හුත්වා ද්වාදස භොන්ති. තෙසු අනිච්චෙ නිච්චං, අනත්තති අත්තාති සඤ්ඤාවිත්තදිට්ඨිවිපරියාසා ඡ, දුක්ඛෙ සුඛං, අසුභෙ සුභන්ති දිට්ඨිවිපරියාසා ද්වෙ

වානි අට්ඨ සොතාපත්තිමග්ගෙන පභීයන්ති, අසුභෙ සුභන්ති සඤ්ඤාවිත්තවිපරියාසා ද්වෙ අනාගාමීග්ගෙන, දුක්ඛෙ සුඛන්ති සඤ්ඤාවිත්තවිපරියාසා ද්වෙ අරහත්තමග්ගෙනාති වෙදිතබ්බා.

අදිට්ඨෙ දිට්ඨං, අසුභෙ සුභං, අමුභෙ මුභං, අවිඤ්ඤාතෙ විඤ්ඤාතන්ති එවං පවත්තා චත්තාරො අනරියවොභාරා නාම. දිට්ඨාදීසු පන අදිට්ඨං අසුභං අමුභං අවිඤ්ඤාතන්ති එවං පවත්තා අපරෙපි චත්තාරො අනරියවොභාරා නාම. ඉමෙ ව පුරිමෙහි සද්ධිං අට්ඨ අනරියවොභාරාතිපි වුවචන්ති. පාණාතිපාතඅදිත්තාදානකාමෙසුමිච්ඡාචාරමුසාවාදා චත්තාරි දුච්චරිතානි නාම. මුසාවාදාදිවච්ඡුචරිතානි අපරානිපි චත්තාරි වච්ඡුචරිතානි නාම. ජාතිජරාඛ්‍යාධිමරණභයානි චත්තාරි භයානි නාම. රාජවොරඅග්ගිඋදකභයානි චත්තාරි, සමුද්දං ඔරොහන්තස්ස පන උප්පජ්ජනකානි උමිකුමිහිලආවට්ටසුසුකාභයානි ච චත්තාරි, අත්තානුචාදපරානුචාදදණ්ඩදුග්ගතිභයානි චත්තාරි වානි ඉමානි වා අපරානි තිණි චතුක්කානි චත්තාරි භයානි නාම. තත්ථ සුසුකානි චණ්ඩමච්ඡා. සබ්බානිපි වෙනානි භයානි පටිසවිත්තානිති වෙදිතබ්බානි. සබ්බං සුඛදුක්ඛාදිකං සයංකතං පරංකතං උභයකතං අධිච්චසමුප්පන්නන්ති එවං උප්පජ්ජමානා ඉමා චතස්සො දිට්ඨියො නාම. චතුක්කං.

පඤ්චකෙසු පඤ්චොරමිභාගියාතිආදීසු ඔරං වුවචති කාමධාතු හෙට්ඨාභාවතො, තත්ථ උපපත්තිනිප්පාදනතො තං ඔරං හජන්තිති සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසකාමරාගපටිසා පඤ්ච ඔරමිභාගියසංයොජනානි නාම. උද්ධන්ති රූපාරූපධාතු උපරිභාවතො, තං චුත්තනායෙන හජන්තිති රූපරාගඅරූපරාගමානඋද්ධච්චඅවිජ්ජා පඤ්ච උද්ධමිභාගියසංයොජනානි නාම. රාගදොසමොහමානදිට්ඨියො පඤ්ච ලග්ගනට්ඨෙන සඬිගා නාම. තෙ එව පඤ්ච අනුපවිසනට්ඨෙන, තුදනට්ඨෙන ච පඤ්ච සල්ලා නාම. සත්ථුධම්මසඬ්ඝසික්ඛාසු කඬ්ඛනානි චත්තාරි, සබ්බමචාරීසු කුපිතචිත්තතා වානි ඉමෙ පඤ්ච චිත්තස්ස ථද්ධකචචරබාණුකභාවකරණත්තා වෙනොබ්බා නාම. කාමෙසු අවීතරාගො. කායෙ...පෙ.... රූපෙ...පෙ.... යාවදන්ථං භුඤ්ජිත්වා සෙයාසුඛං පස්සසුඛං මිද්ධසුඛං අනුයුත්තො විහරති, අඤ්ඤතරං දෙවනිකායං පණ්ඩාය බ්‍රහ්මචරියං චරතිති එවං පවත්තා පඤ්ච ධම්මා චිත්තං බන්ධිත්වා මුට්ඨියං කත්වා විය ගහණතො වෙනසොචිනිබන්ධා නාම. තත්ථ කායෙති අජ්ඣත්තිකෙ කායෙ, රූපෙති බහිද්ධාරූපෙ. සඤ්ඤී අත්තා, අසඤ්ඤී අත්තා, නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤී අත්තා, සංවිජ්ජමානො පන අත්තා උච්ඡිජ්ජති, දිට්ඨධම්මනිබ්බානං වා පාපුණාතිති එවං පවත්තා පඤ්ච දිට්ඨියො නාම.

පාණාතිපාතාදිමජ්ජපානපරියොසානා පඤ්ච වෙරකරණට්ඨෙන වෙරා නාම. ඤාතිභොගරොගසීලදිට්ඨිබ්‍යසනානි පඤ්ච බ්‍යසනා නාම. තත්ථ බ්‍යසනානි විනාසසහජාතා, තතො උප්පන්නා අකුසලා. බහුජනස්ස අප්පියතා, වෙරබහුලතා, චජ්ජබහුලතා, සම්මුළුභමරණං, අපායගමනන්ති ඉමෙ පඤ්ච අක්ඛන්තියා ආදීනවා,

අනධිවාසනාය දොසාති අත්ථො. ආජීවකභයං අසිලොකභයං පරිසසාරජ්ජභයං මරණභයං දුග්ගතිභයන්ති ඉමානි පඤ්ච භයානි නාම. යාවදත්ථං පඤ්චකාමගුණපරිභොගෙන වෙච පයමජ්ඣානාදිහි චතුහි ඤානෙනි වාති පඤ්චහි කාරණෙනි අත්තා පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානප්පත්තො භොතීති පචත්තා වාදා පඤ්ච දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදා නාම. පඤ්චකං.

ජක්කෙසු පන කොධො මක්ඛො ඉස්සා සාධෙය්‍යං පාපිච්ඡතා සන්දිට්ඨිපරාමාසිතාති ඉමානි ජ විවාදමූලානි. මනාපියෙසු රූපාදිසු ඡසු ආරම්මණෙසු ඡන්දරාගොති ඉමෙ ජ ඡන්දරාගා ගෙහසිතා ධම්මා නාම. අමනාපියෙසු ඡසු ආරම්මණෙසු පටිසො ජ විරොධවත්ථුනි නාම. විරොධො එච වත්ථු විරොධවත්ථු. ඡසු ආරම්මණෙසු තණ්හාව ජ තණ්හාකායා නාම. සත්ථුධම්මසඤ්ඤාසික්ඛාසු, අප්පමාදෙ, පටිසන්ථාරෙ ච අගාරවා ජ අගාරවා නාම. කම්මාරාමතා, භස්සනිද්දාසඤ්ඤාකසංසග්ගපපඤ්චාරාමතා ච ජ පරිහානියා ධම්මා නාම, පරිහානිකරාති අත්ථො. තත්ථ සචන්දස්සනසමුල්ලපනපරිභොගකායසංසග්ගෙසු පඤ්චසු යුත්තපයුත්තතා සංසග්ගාරාමතා. තණ්හාමානදිට්ඨිපපඤ්චෙසු යුත්තපයුත්තතා පපඤ්චාරාමතාති වෙදිතබ්බං. කම්මභස්සනිද්දාසඤ්ඤාකාරාමතා චත්තාරො, දොවචස්සතා, පාපමිත්තතා ද්වෙ වාති ඉමෙ අපරෙපි ජ පරිහානියා ධම්මා නාම.

සොමනස්සට්ඨානියෙසු රූපාදිසු ඡසු ආරම්මණෙසු උප්පන්නා ගෙහසිතසොමනස්සමිපයුත්තා විචාරා සොමනස්සුප්පිචාරා නාම, විතක්කාදයො ධම්මා, තංසමිපයුත්තා වාති ගහෙතබ්බා. එස නයො ඉතරද්වයෙපි. අඤ්ඤාණසහිතා පනෙත්ථ වෙදනුපෙක්ඛා උපෙක්ඛාති වෙදිතබ්බා, යා “අඤ්ඤාණුපෙක්ඛා”තිපි වුවචති. ඉට්ඨානිට්ඨමජ්ඣන්තෙසු ඡසු ආරම්මණෙසු යථාක්කමං උප්පන්නා වෙදනා “ජ ගෙහසිතාති සොමනස්සානී”තිආදිනා ඡක්කත්තයෙන වුත්තා. “අත්ථි මෙ අත්තා”ති වා, “නත්ථි මෙ අත්තා”ති වා, “අත්තනා වා අත්තානං සඤ්ජානාමී”ති වා, “අත්තනා වා අනත්තානං සඤ්ජානාමී”ති වා, “අත්තනා වා අත්තානං සඤ්ජානාමී”ති වා, “සො මෙ අයං අත්තා කාරකො වෙදකො නිච්චො ධූවො”ති එවං උප්පජ්ජමානා ඉමා ජ දිට්ඨියො නාම. තත්ථ අත්ථිති සස්සනදිට්ඨි. නත්ථිති උච්ඡේදදිට්ඨි. පඤ්චපි ඛන්ධෙ “අත්තා”ති ගහෙත්වා සඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන සෙසානං ජානනවසෙන අත්තනා වා අත්තානං සඤ්ජානාමිති දිට්ඨි, සඤ්ඤාක්ඛන්ධං පන “අත්තා”ති, ඉතරෙ ච “අනත්තා”ති ගහෙත්වා අත්තනා වා අනත්තානං සඤ්ජානාමිති දිට්ඨි, සඤ්ඤාක්ඛන්ධං පන “අනත්තා”ති, ඉතරෙ ච “අත්තා”ති ගහෙත්වා අනත්තනා වා අත්තානං සඤ්ජානාමිති දිට්ඨි ච වෙදිතබ්බා. ඡක්කං.

සත්තකෙසු පන කාමරාගපටිසමානදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාභවරාගඅච්ඡා සත්ත ලාමගතට්ඨෙන, අප්පහීනට්ඨෙන ච විත්තසන්නානෙ අනු අනු සයනතො අනුසයා නාම. තෙ එච සත්තෙ වට්ටස්මිං සංයොජනතො සංයොජනානි. සමුදාචාරවසෙන පරියුට්ඨානතො පරියුට්ඨානාති වෙදිතබ්බා. අස්සද්ධියං අභිරිකං අනොත්තප්පං අප්පස්සුතතා කොසජ්ජං මුට්ඨස්සචිචං දුප්පඤ්ඤතාති ඉමෙ සත්ත අසනං.

අසප්පුරිසානං, අසන්තා වා ලාමකා ධම්මාති අසද්ධම්මා නාම. පාණාතිපාතාදයො කායචච්චිවරිතාති සත්ත දුච්චරිතාති නාම. මානො අතිමානො මානාතිමානො ඔමානො අධිමානො අස්මිමානො මිච්ඡාමානොති ඉමෙ සත්ත මානා නාම.

“මනුස්සලොකෙ මාතාපෙත්තිකසම්භවො අත්තා උච්ඡිජ්ජති, තථා ඡසු දෙවලොකෙසු දිබ්බො කබලීකාරහක්ඛො අත්තා, රූපලොකෙ රූපී මනොමයො අත්තා, චතුසු අරූපභවෙසු චතුබ්බිධො අරූපී අත්තා තත්ථ තත්ථ උච්ඡිජ්ජති විනස්සති න හොති පරං මරණං” ති එවං පවත්තා සත්ත උච්ඡෙදදිට්ඨියො සත්ත දිට්ඨියො නාම. එත්ථ ව ආදිනො තිස්සො දිට්ඨියො රූපක්ඛන්ධං අත්තනො ගහෙත්වා පවත්තා උච්ඡෙදදිට්ඨියො, සෙසා චතස්සො අරූපක්ඛන්ධෙති ඤාතබ්බා. සත්තකං.

අට්ඨකෙසු පන ලොහො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ටීනං උද්ධච්චඤ්චාති අට්ඨ කිලෙසවත්ථුනි නාම. “යං කිඤ්චි කම්මං කත්තබ්බං මෙ” ති එකං, තථා “කතං මෙ” ති, “මග්ගො මෙ ගන්තබ්බො” ති, “ගතො” ති, “අප්පකං මෙ භුත්ත” ති, “සුභුත්ත” ති, “ආබාධො මෙ උප්පන්නො” ති, “අවිරවුට්ඨිතො ගෙලඤ්ඤා” ති එකන්ති ඉමාති අට්ඨ කුසිතවත්ථුනි නාම, කුසිතස්ස කොසප්පකාරණානිති අත්ථො. ලාභෙ අලාභෙ ව යසෙ අයසෙ ව පසංසාය නින්දාය ව සුඛෙ දුක්ඛෙ ව යථාක්කමං රාගදොසෙහි විත්තස්ස පටිභනනං අට්ඨසු ලොකධම්මෙසු විත්තස්ස පටිසානො නාම. හෙට්ඨා ද්විති චතුක්කෙහි චුත්තා අට්ඨ අනාරියවොහාරා නාම. මිච්ඡාදිට්ඨිමිච්ඡාසඬ්ඤාපාදයො අට්ඨ මිච්ඡත්තා නාම. හික්ඛුහි විජ්ජමානාය ආපත්තියා වොදියමානස්ස “න සරාමී” ති නිබ්බේදනං එකං, “ත්ථං බාලො” ති ආදිනා වොදකපටිප්ඵරණං එකං, තථා “තුචං වෙතමාපන්නො” ති වොදකස්ස පච්චාරොපනං, අඤ්ඤෙතඤ්ඤං පටිවරණං, සඬ්ඤෙ බාහාවික්ඛෙපභණනං, තුණ්හිභාවෙන විහෙදනං, සඬ්ඤං, වොදකඤ්ච අනාදිශිත්වා පක්කමනං, වොදනාහයා සික්ඛාපච්චක්ඛානන්ති ඉමෙ අට්ඨ පුරිසදොසා නාම. අසඤ්ඤී අත්තා රූපී, අරූපී, රූපී ව අරූපී ව, නෙවරූපීනාරූපී, අන්තවා, අනන්තවා, අන්තවා ව අනන්තවා ව, නෙවන්තවානානන්තවාති එවං පවත්තා අට්ඨ අසඤ්ඤීවාදා නාම. නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤී අත්තා රූපී අරූපීති ආදිනා පවත්තා අට්ඨ නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා නාම. අට්ඨකං.

නවකෙසු පන “අනත්ථං මෙ අවරි, වරති, වරිස්සති, පියස්ස මෙ අනත්ථං අවරි, වරති, වරිස්සති, අප්පියස්ස මෙ අත්ථං අවරි, වරති, වරිස්සති” ති එවං පවත්තා නව ආසානා එව ආසාතවත්ථුනි නාම. කොධො මක්ඛො ඉස්සා මච්ඡරියං මායා සායෙය්‍යං මුසාවාදො පාපිච්ඡතා මිච්ඡාදිට්ඨිති ඉමාති නව පුරිසමලානි නාම. “සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යාහමස්මී” ති ආදයො නවවිධා මානා නාම. “තණ්හං පටිච්ච පරියෙසනා, පරියෙසනං පටිච්ච ලාභො, තං පටිච්ච විනිවිජයො, තං පටිච්ච ඡන්දරාගො, තං පටිච්ච අප්ප්කොසානං, තථා පරිග්ගහො, මච්ඡරියං, ආරක්ඛො, ආරක්ඛාධිකරණං දණ්ඩාදානස්ථාදානකලහවිග්ගහවිවාදාදිඅනෙකෙ පාපකා ධම්මා” ති එවං චුත්තා ඉමෙ නව තණ්හාමූලකා ධම්මා නාම. තත්ථ විනිවිජයොති ඤාණතණ්හාදිට්ඨිවිතක්කවසෙන චතුසු විනිවිජයෙසු විතක්කවිනිවිජයො ඉධ

අධිප්‍රේමය. ලාභං හි ලභිත්වා “ඉදං රූපාරම්මණත්ථාය, ඉදං සද්දාරම්මණාදිඅත්ථායා” ති එවං විතක්කෙනෙව විනිවිජයො. ඡන්දරාගො දුබ්බලරාගො, අජ්ඣෙක්ඛාසානන්ති බලවසන්තිට්ඨානං. පරිග්ගහොති තණ්හාදිට්ඨිවසෙන පරිග්ගහකරණන්ති වෙදිතබ්බං. “අස්මි” ති, “අහමස්මි” ති, “අයමහමස්මි” ති, “භවිස්ස” ති, “රූපි භවිස්ස” ති, “අරූපි භවිස්ස” ති, “සඤ්ඤි භවිස්ස” ති, “අසඤ්ඤි භවිස්ස” ති, “නෙවසඤ්ඤිනාසඤ්ඤි භවිස්ස” ති එවං චුත්තානි ඉමානි නව වලනට්ඨෙයන ඉඤ්ජිතානි නාම. ඉමානෙව මඤ්ඤනට්ඨෙයන මඤ්ඤිතානි, විජ්ජන්දනතො විජ්ජන්දිතානි, පපඤ්චනතො පපඤ්චිතානි, තානෙව තෙහි තෙහි කාරණෙහි සඬබ්බත්තා සඬබ්බානි ව නාම හොත්ති. සබ්බෙහි තෙහි පඤ්චහි නවකෙහි මානො එව කට්ඨිතො. සොපි හි “අස්මි” තිආදීහි සඤ්ඤිහි ව ආකාරෙහි දිට්ඨි විය පවත්තීති. නවකං.

දසකෙසු පන ලොහො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ටීනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති ඉමෙ දස කිලෙසා එව කිලෙසවත්ථුනි නාම. “අනත්ථං මෙ අවරි” තිආදයො නව බාණුකණ්ටකාදීසු අට්ඨානආසානෙන සද්ධිං දස ආසාතවත්ථුනි නාම. පාණානිපාතාදයො දස අකුසලකම්මපථා නාම. කාමරාගසංයොජනං

පටිසමානදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසභවරාගඉස්සාමච්ඡරියඅවිජ්ජාසංයොජනන්ති ඉමානි දස සංයොජනානි නාම. මිච්ඡාදිට්ඨිමිච්ඡාසඬකප්පාදයො අට්ඨ, මිච්ඡාඤාණමිච්ඡාවිමුත්තීහි සද්ධිං දස මිච්ඡන්තා නාම. තත්ථ මිච්ඡාඤාණන්ති පාපකිරියාසු උපායවිත්තාවසෙන වෙව පාපකං කත්වා “සුකතං මයා” ති පච්චවෙක්ඛණවසෙන ව පවත්තො මොහො. මිච්ඡාවිමුත්තීහි අවිමුත්තස්සෙව සතො විමුත්තසඤ්ඤිතා. “නත්ථි දින්නං, නත්ථි යිට්ඨ” තිආදීහි දසහි ආකාරෙහි පවත්තං නත්ථිකදස්සනං දසවත්ථුකා මිච්ඡාදිට්ඨි නාම. “සස්සතො ලොකො, තථා අසස්සතො, අත්තවා, අනත්තවා, තං ජීවං තං සරිර” ති වා, “අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරිර” ති වා, “හොති තථාගතො පරං මරණා” ති වා, “න හොති...පෙ.... හොති ව න හොති ව, නෙව හොති න න හොති තථාගතො පරං මරණා” ති වා එවං පවත්තා දසවත්ථුකා අන්තග්ගාහිකා දිට්ඨි නාම. තත්ථ ලොකොති ඛන්ධාදයො, “අත්තවා” ති ඉදං පරිත්තං කසිණජ්ඣානං සන්ධාය චුත්තං. “අනත්තවා” ති ඉදං විපුලන්ති ගහෙතබ්බං. තථාගතොති සත්තො. දසකං.

අට්ඨාරසකෙසු තණ්හාවිවරිතානීති තණ්හාසමුදාවාරා තණ්හාපවත්ති යො. අජ්ඣත්තිකස්සුපාදායානි අජ්ඣත්තිකං ඛන්ධපඤ්චකං උපාදාය. ඉදං හි උපයොගත්ථෙ සාමිවචනං. තත්ථ “අස්මිති හොති, ඉත්ථස්මිති හොති, එවස්මිති හොති, අඤ්ඤථාස්මිති හොති, තථා භවිස්සන්ති, ඉත්ථං භවිස්සන්ති, එවං භවිස්සන්ති, අඤ්ඤථා භවිස්සන්ති හොති, තථා අස්මිති, සාතස්මිති හොති, තථා සියන්ති, ඉත්ථං සියන්ති, එවං සියන්ති, අඤ්ඤථා සියන්ති හොති, තථා අපාහං සියන්ති, අපාහං ඉත්ථං සියන්ති, අපාහං එවං සියන්ති, අපාහං අඤ්ඤතා සියන්ති හොති” ති එවං චුත්තානි ඉමානි අජ්ඣත්තිකස්සුපාදාය අට්ඨාරස තණ්හාවිවරිතානි නාම.

තත්ථ අස්මීති භොතීති අජ්ඣත්තිකෙසු ඛන්ධපඤ්චකෙසු සමුහතො “අභමස්මී”ති ගහණෙ සතීති අත්ථො. එවං පන ගහණෙ සති තතො පරං අනුපනිධාය, උපනිධාය වාති ද්විධා ගහණං භොති. තත්ථ අනුපනිධායාති අඤ්ඤං ආකාරං අනුපනිධාය අනුපගමිම සකභාවමෙවාරම්මණං කත්වා ඉත්ථස්මීති භොති. තස්ස “ඛත්තියාදීසු ඉදංපකාරො අහ”න්ති තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන ගහණං භොතීති අත්ථො. උපනිධාය ගහණං පන දුට්ඨං භොති සමතො ව අසමතො ව. තත්ථ සමතො ගහණං එවස්මීති ඉදං, තස්ස යථා අයං ඛත්තියො, බ්‍රාහ්මණාදයො වා දෙවමනුස්සරුපිඅරුපිආදයො වා, එවමභමස්මීති අත්ථො. අඤ්ඤාප්ථස්මීති ඉදං පන අසමතො ගහණං, තස්ස යථා ඉමෙ ඛත්තියාදයො, තතො අඤ්ඤාප්ථා අහං භීතො වා අධිකො වාති අත්ථො. ඉමානි තාව පච්චුප්පන්තවසෙන චත්තාරි තණ්හාවිවරිතානි, භවිස්සන්තිආදීනි පන චත්තාරි අනාගතවසෙන චුත්තානි. තෙසං පුරිමචතුක්කෙ චුත්තනයවසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ අස්මීතිආදිද්වයං සස්සතුවච්ඡදග්ගාභවසෙන චුත්තං. තත්ථ හි අස්මීති සස්සතං, සීදතිති සාතං, අසස්සතං, ඉතො පරානි සීයන්තිආදීනි චත්තාරි සංසයපරිචිතක්කවසෙන චුත්තානි. අපාහං සීයන්තිආදීනි චත්තාරි “අපි නාමාහං භවෙය්‍ය”න්ති එවං පචත්තපත්ථනාකප්පනවසෙන චුත්තානීති දට්ඨබ්බං. අට්ඨාරසකං පඨමං.

දුතියෙ බාහිරස්සුපාදායාති බාහිරං ඛන්ධපඤ්චකං උපාදාය. තත්ථ “ඉමිනා අස්මීති භොති, ඉමිනා ඉත්ථස්මීති භොති, ඉමිනා එවස්මීති භොති, ඉමිනා අඤ්ඤාප්ථස්මීති භොති”තිආදීනා අනන්තරෙ චුත්තනයෙන බාහිරස්සුපාදාය අට්ඨාරස තණ්හාවිවරිතානීති වෙදිතබ්බානි. “ඉමිනා”ති පදමත්තමෙව හෙත්ථ පුරිමෙහි විසෙසො. තත්ථ ඉමිනාති ඉමිනා බාහිරෙන රූපෙන වා...පෙ.... විඤ්ඤාණෙන වාති අත්ථො. තත්ථ ව ඡත්තබ්ග්ගබ්භිජනිඅන්තපානධනධඤ්ඤාදිඋපකරණවසෙන බාහිරං රූපං වෙදිතබ්බං. දාසදාසිඤ්ඤාතිපරිජනනත්ථිඅස්සාදිඋපකරණවසෙන වෙදනාදයො වෙදිතබ්බා. ඉමෙහි බාහිරෙහි රූපාදීහි “ඉත්ථස්මීති එවස්මී”තිආදීනා සබ්බත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා. අට්ඨාරසකං දුතියං.

ඉතරෙසු පන තදෙකජ්ඣං අභිසංයුහිත්වාතිආදීසු තදුභයං අට්ඨාරසකං එකතො යොජෙත්වා ඡත්තිංසතණ්හාවිවරිතානි භොත්ති, එවං එකෙකස්ස පුග්ගලස්ස අතීතකාලෙ ද්වින්නං අට්ඨාරසකානං වසෙන ඡත්තිංස, තථා අනාගතෙ ඡත්තිංස භොත්ති. පච්චුප්පන්නෙ පන එකස්ස යථාලාභවසෙන තානිපි ලබ්භන්ති, සබ්බසත්තානං වසෙන පච්චුප්පන්නෙපි ඡත්තිංස ලබ්භන්ති. ඉති එවං චුත්තෙන පකාරෙන තං සබ්බං එකතො කත්වා සබ්බසත්තානං කාලත්තයෙපි ඡන්නං අට්ඨාරසකානං වසෙන අට්ඨසතං තණ්හාවිවරිතානි භොත්තිති අත්ථො. අට්ඨතණ්හාවිවරිතසතං භොතීති එත්ථාපි එවමෙව අත්ථො දට්ඨබ්බො.

තණ්හාවිවරිතානි නිට්ඨිතානි.

යානි වාතිආදීසු යානි චෙත්ථ ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි චත්තබ්බානි, තානි බ්‍රහ්මජාලනාමකෙ දීඝනිකායස්ස පඨමසුත්තන්තෙ (දී. නි. 1.29 ආදයො) සත්ථාරා

සයං ආහව්ව භාසිතානීති අත්ථො. බ්‍රහ්මජාලෙ හි චත්තාරො සස්සතවාදා, චත්තාරො එකච්චසස්සතිකා, චත්තාරො අන්තානන්තිකා, චත්තාරො අමරාවික්ඛෙපිකා, ද්වෙ අධිච්චසමුප්පන්තිකා, සොළස සඤ්ඤීවාදා, අට්ඨ අසඤ්ඤීවාදා, අට්ඨ නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා, සත්ත උච්ඡෙදවාදා, පඤ්ච දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදාති ඉමානි ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි සනිදානානි නානානායතො චුත්තානි, තත්ථ චුත්තනායෙනෙව නෙසං විභාගො වෙදිතබ්බො. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථානුසාරතො විනිච්ඡයො, සෙසොපෙත්ථ විනිච්ඡයො පදත්ථෙ චුත්තානුසාරතොව සුවඤ්ඤෙයොයාති.

බුද්දකචත්ථුවිහඬගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මහදයවිහඬගමාතිකත්ථවණ්ණනා

ධම්මහදයවිහඬගමාතිකාය පන පදත්ථාදිතො විනිච්ඡයො පුබ්බෙ චුත්තොව. යස්මා පන භගවතා හෙට්ඨා නානානායතො විහත්තානඤ්ඤෙව ඛන්ධායතනාදීනං ද්වාදසන්තං ධම්මකොට්ඨාසානං පුන සබ්බසංඛාතකචතුර්මුප්පත්තිතප්පරියාපන්නතාදීහි දසහි වාරෙහි අපුබ්බනායසහස්සවිභාවකෙහි සබ්බධම්මාධිප්පායසංඛාතෙහි ධම්මහදයෙහි විභාගදස්සන්තත්ථමෙවායං විහඬගො චුත්තො, තස්මා විහඬගනායතො චෙත්ථ විනිච්ඡයො භොති. විහඬගෙ හි පට්ඨං ‘කති ඛන්ධා’ තිආදිනා සපුච්ඡකං ද්වාදසපදිකං මාතිකං නික්ඛිපිත්වා හෙට්ඨා චුත්තානුසාරෙනෙව චතුර්මුකසාමඤ්ඤතො සබ්බසංඛාතකවාරො නාම විහත්තො, තත්ථ සත්ත එස්සාදයො සත්තන්තං විඤ්ඤාණධාතුනං වසෙන වෙදිතබ්බො.

දුතියො පන වාරො තෙසං චතුසු භූමීසු චතුහි කොට්ඨාසෙහි උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනවසෙන පවත්තො. තත්ථ පට්ඨකොට්ඨාසෙ තාව –

‘කාමධාතුයා කති ඛන්ධා...පෙ.... කති චිත්තානි? කාමධාතුයා පඤ්චක්ඛන්ධා, ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරස ධාතුයො, තිණි සච්චානි, බාවිසතින්ද්‍රියානි, නව හෙතු, චත්තාරො ආභාරා, සත්ත එස්සා, වෙදනා, සඤ්ඤා, චෙතනා, චිත්තානි’ ති –

මාතිකං නික්ඛිපිත්වා විහත්තා. තත්ථ යස්මා චතුර්මුකාපි ධම්මා යෙහුයොන කාමාවචරසත්තානං උප්පජ්ජන්ති, න කාමාවචරාව. තෙනෙත්ථ ‘පඤ්චක්ඛන්ධා’ තිආදිනා චතුර්මුකාපි චුත්තා. තත්ථුප්පජ්ජනකධම්මා හෙත්ථ අධිප්පෙතා, න තංභූමිපරියාපන්නාව. රූපධාතුආදීසුපි එසෙව නයො.

එත්ථ ව තිණි සච්චානීති ඉදං නිරොධසච්චස්ස දෙසවිනිමුත්තනාය කත්ථවි දෙසෙ අනිද්දිසිතබ්බතො තං වජ්ජෙත්වා චුත්තං. කාරණසාපෙක්ඛා හි ධම්මා අත්තතො නිස්සයකාරණභූතං දෙසං සමාවසන්ති අකාරණස්ස අනිස්සයත්තා, යථා වා කදාපි උපලබ්භමානා ධම්මා කාලනියතනාය අත්තතො සංඛිතත්තංව සුචෙත්ති.

අඤ්ඤා ඉතරකාලෙසුපි භාවස්ස ව පසඩගතො, එතරහිපි වා අභාවස්ස, එවං ක්වචි දෙසෙ උපලබ්භමානාපීති ගහෙතබ්බං. සබ්බදෙසඅඛ්‍යාපිතා පන අසඩ්ධතස්ස, සඩ්ධතස්ස වා අසම්භවතො එව නොපපජ්ජති, තස්මා දෙසකාලවිනිමුත්තමෙව අසඩ්ධතන්ති ගහෙතබ්බං.

දුතියකොට්ඨාසෙ පන –

“රූපධාතුයා පඤ්චක්ඛන්ධා, ඡ ආයතනානි, නව ධාතුයො, තීණි සච්චානි, චුද්දසින්ද්‍රියානි, අට්ඨ හෙතු, තයො ආභාරා, චත්තාරො එස්සා...පෙ.... චත්තාරි චිත්තානි”ති –

මානිකං නික්ඛිපිත්වා විහත්තා. යස්මා පන රූපිනං ඝානාදීනං අභාවෙන විජ්ජමානානිපි ගන්ධායතනාදීනි ආයතනාදික්ඛිවං න කරොන්ති, තස්මා තෙ වජ්ජෙත්වා “ඡ ආයතනානි, නව ධාතුයො”තිආදි චුත්තං න තෙසං අභාවා. කෙචි පන “රූපලොකෙ ගන්ධරසා කබ්ලිකාරො ආභාරො ව මහාභූතානඤ්ච ථොට්ඨබ්බක්ඛිවචතා නත්ථි, තෙනෙව පාළියං න උද්ධටා”ති චත්වා තං සාධෙතුං බහුං හෙතුපටිරූපකං චත්වා පපඤ්චෙන්ති, තං තෙසං මතිමත්තමෙවාති න ගහෙතබ්බං. ගන්ධාදීනං අවිනිබ්භොගත්තා, ථොට්ඨබ්බත්තා, ධාතුසභාවත්තා ව ඝානාදිත්තයභාවද්වයසුබ්බක්ඛදොමනස්සින්ද්‍රියානි, පන දොමනස්සහෙතුකබ්ලිකාරාභාරඝානාදිත්තයසම්ඵස්සාදීනි ව වජ්ජෙත්වා චුද්දසින්ද්‍රියාදිභාවො වෙදිතබ්බො.

තතියකොට්ඨාසෙ පන –

“අරූපධාතුයා චත්තාරො ඛන්ධා, ද්වෙ ආයතනානි, ද්වෙ ධාතුයො, තීණි සච්චානි, එකාදසින්ද්‍රියානි, අට්ඨ හෙතු, තයො ආභාරා, එකො එස්සො...පෙ.... එකං චිත්ත”න්ති –

මානිකං නික්ඛිපිත්වා විහත්තා. එත්ථ ව චක්ඛුසොතඅනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියානම්පි අභාවා එකාදසින්ද්‍රියානි වෙදිතබ්බානි.

චතුත්ථකොට්ඨාසෙ පන –

“අපරියාපන්නෙ චත්තාරො ඛන්ධා, ද්වෙ ආයතනානි, ද්වෙ ධාතුයො, ද්වෙ සච්චානි, ද්වාදසින්ද්‍රියානි, ඡ හෙතු, තයො ආභාරා, එකො එස්සො...පෙ.... එකං චිත්ත”න්ති –

මානිකං නික්ඛිපිත්වා විහත්තා. යස්මා ව ඔකාසවසෙන වා සත්තුප්පත්තිවසෙන වා අපරියාපන්නධාතු නාම නත්ථි, තස්මා “අපරියාපන්නධාතුයා”ති අචත්වා

නිබ්බත්තිතලොකුත්තරමෙව දස්සෙතුං “අපරියාපන්නෙ චත්තාරො ඛන්ධා” තිආදි
වුත්තං. එවං චතුභි කොට්ඨාසෙහි දුතියො වාරො වෙදිතබ්බො.

තතියො පන වාරො –

“රූපක්ඛන්ධො කාමධාතුපරියාපන්නො, චත්තාරො ඛන්ධා සියා
කාමධාතුපරියාපන්නා, සියා න කාමධාතුපරියාපන්නා” තිආදිනා –

චතුසු භූමිසු චතුභි කොට්ඨාසෙහි තංතංභූමිපරියාපන්නධම්මදස්සනවසෙන
පවත්තො, සො ච හෙට්ඨා වුත්තානුසාරෙන සක්කා ඤාතුන්ති න විත්ථාරිතො. තත්ථ
ච කාමධාතුපරියාපන්නොති කාමාවචරභාවෙන තත්ථ අන්තොගධො කාමාවචරොති
අත්ථො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

චතුත්ථො පන වාරො තීසු භූමිසු චතුභි කොට්ඨාසෙහි පටිසන්ධික්ඛණේ
උප්පජ්ජනකානුප්පජ්ජනකධම්මදස්සනවසෙන පවත්තො. තත්ථ පඨමකොට්ඨාසෙ
තාව –

“කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණේ සබ්බෙසං පඤ්චක්ඛන්ධා පාතුභවන්ති,
කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, කස්සචි දසායතනානි පාතුභවන්ති,
කස්සචි අපරානි දස, කස්සචි නව, කස්සචි සත්ත, කස්සචි එකාදස
ධාතුයො...පෙ.... සත්ත ධාතුයො. සබ්බෙසං එකං සච්චං පාතුභවති. කස්සචි
චුද්දසින්ද්‍රියානි, කස්සචි තෙරස, කස්සචි අපරානි තෙරස, කස්සචි ද්වාදස,
කස්සචි දස, කස්සචි නව, කස්සචි අපරානි නව, කස්සචි අට්ඨ, කස්සචි අපරානි
අට්ඨ, කස්සචි සත්ත, කස්සචි පඤ්ච, කස්සචි චත්තාරින්ද්‍රියානි පාතුභවන්ති,
කස්සචි තයො හෙතු පාතුභවන්ති, කස්සචි ද්වෙ, කස්සචි අහෙතුකා
පාතුභවන්ති. සබ්බෙසං චත්තාරො ආභාරා, එකො එස්සො...පෙ.... එකං
විත්තං පාතුභවති” ති –

මාතිකං නික්ඛිපිත්වා විහත්තා. තත්ථ පටිසන්ධික්ඛණේ කාමාවචරානං
ඔපපාතිකානං, ආපායිකානං, දෙවමනුස්සානං පරිපුණ්ණායතනානං
සද්දායතනවජ්ජිතානි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, තානෙව එකාදස ධාතුයො
හොන්ති. සද්දො හි එකන්තෙන පටිසන්ධියං න උප්පජ්ජති, තෙසඤ්ඤෙව පන
ජච්චන්ධානං දස, ජච්චබ්බිරානං අපරානි දස, ජච්චන්ධබ්බිරානං නව,
ගබ්භසෙය්‍යාකානං රූපගන්ධරසකායථොට්ඨබ්බිමනොධම්මවසෙන සත්ත
ආයතනධාතුයො පාතුභවන්ති. ඔපපාතිකානං තිහෙතුකානං මනවිජට්ඨානි
ඉන්ද්‍රියානි, භාවද්වයෙ එකං, ජීවිතින්ද්‍රියං, සොමනස්සුපෙක්ඛින්ද්‍රියෙසු එකං,
සද්ධාදීනි පඤ්චානි චුද්දසින්ද්‍රියානි, තෙසං ද්විහෙතුකානං පඤ්ඤින්ද්‍රියං වජ්ජෙත්වා
තෙරස, පඨමකජ්ජිකානං මනුස්සානං තිහෙතුකානං භාවින්ද්‍රියං වජ්ජෙත්වා අපරානිපි
තෙරස, තෙසඤ්ඤෙව දුහෙතුකානං ද්වාදස, ගබ්භසෙය්‍යාකානං පන තිහෙතුකානං
පුරිමෙසු චුද්දසෙසු චක්ඛාදීනි චත්තාරි වජ්ජෙත්වා දස, තෙසං දුහෙතුකානං නව,
ඔපපාතිකානං අහෙතුකානං පරිපුණ්ණායතනානං පුරිමෙසු චුද්දසෙසු සද්දාදීනි

වජ්ජේත්වා අපරානි නව, තෙසඤ්ඤෙව ජච්චන්ධානං අට්ඨ, තථා ඛධිරානං,
අන්ධඛධිරානං පන සත්ත, ගබ්භසෙය්‍යාකානං පන අහෙතුකානං
කායමනොභාවජීවිතඋපෙක්ඛිත්ථියානි පඤ්ච, තෙසඤ්ඤෙව නපුංසකානං චත්තාරි
පාතුභවන්ති. අහෙතුකචිත්තෙසු හි විජ්ජමානාපි එකග්ගතා සමාධිත්ථියානං න ගච්ඡති,
මනොවිඤ්ඤාණධාතුචසෙන පන “එකො එස්සො” තිආදෙයො වෙදිතඛ්ඛා.

දුතියකොට්ඨාසෙ පන —

“රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ යපෙත්වා අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං
පඤ්චක්ඛන්ධා පාතුභවන්ති. පඤ්චායතනානි, පඤ්ච ධාතුයො, එකං සච්චං,
දසිත්ථියානි, තයො හෙතු, තයො ආභාරා, එකො එස්සො...පෙ.... එකං
චිත්ත”න්ති —

මානිකං නික්ඛිපිත්වා විහත්තා. තත්ථ චක්ඛුරූපසොතමනොධම්මානං වසෙන
පඤ්චායතනධාතුයො වෙදිතඛ්ඛා. එත්ථාපි ගන්ධරසථොට්ඨඛ්ඛානං අග්ගහණ
කාරණං පුබ්බෙ චුත්තමෙව. චක්ඛුසොතමනොජීවිතිත්ථියානි,
සොමනස්සුපෙක්ඛානං අඤ්ඤතරං, සද්ධාදීනි පඤ්චාති දසිත්ථියානි වෙදිතඛ්ඛානි.

තතියකොට්ඨාසෙ පන —

“අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං උපපත්තික්ඛණෙ එකො ඛන්ධො
පාතුභවති රූපක්ඛන්ධො, ද්වෙ ආයතනානි රූපායතනං ධම්මායතනං, ද්වෙ
ධාතුයො රූපධාතු ධම්මධාතු, එකං දුක්ඛසච්චං, එකං රූපජීවිතිත්ථියං,
අසඤ්ඤසත්තා දෙවා අහෙතුකා, අනාභාරා, අඵස්සකා...පෙ.... අචිත්තකා”ති
—

සනිද්දෙසමානිකා නික්ඛිත්තා. එත්ථ ච රූපමිපි කිඤ්චාපි තෙසං ආයතනාදිකිච්චං න
කරොති, සවිඤ්ඤාණකරුපිසු පන ගහිතත්තා ඉධාපි ගහිතං. ගන්ධාදෙයො පන තත්ථ
න ගහිතත්තා ඉධාපි න ගහිතා, නො අවිජ්ජමානතාය. එකතලවාසිකානං වා
සෙසබ්බමානං චක්ඛුච්ඡයත්තා ඉධාපි රූපායතනං උද්ධට්ඨං, අසඤ්ඤීනං පන
පඤ්චායතනානි, එකො ආභාරො උප්පජ්ජතිති වෙදිතඛ්ඛං.

චතුත්ථකොට්ඨාසෙ —

“අරූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ චත්තාරො ඛන්ධා, ද්වෙ ආයතනානි,
ද්වෙ ධාතුයො, එකං සච්චං, අට්ඨිත්ථියානි, තයො හෙතු, තයො ආභාරා,
එකො එස්සො...පෙ.... එකං චිත්ත”න්ති —

මානිකාපදානි නික්ඛිපිත්වා විහත්තා. එත්ථ ච මනොජීවිතඋපෙක්ඛිත්ථියානි,
සද්ධාදීනි පඤ්චාති අට්ඨිත්ථියානි වෙදිතඛ්ඛානි. සෙසං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව. එවං
චතුහි කොට්ඨාසෙහි චතුත්ථො වාරො වෙදිතඛ්ඛො.

පඤ්චමො පන වාරො තෙසං ධම්මානං භූමන්තරවසෙන “කාමාවචරධම්මා, න කාමාවචරා...පෙ.... පරියාපන්නා” ති වත්තාරො දුකෙ මාතිකාවසෙන නික්බිතිත්වා විහජනවසෙන පවත්තො, සො හෙට්ඨා වුත්තත්ථොව.

ජට්ඨො පන වාරො සම්මුතිදෙවඋපපත්තිදෙවවිසුද්ධිදෙවෙ නිද්දිසිත්වා මනුස්සදෙවගතීසු උප්පාදකකම්මආයුප්පමාණදස්සනවසෙන වුත්තො. තත්ථායං සඛ්ඛෙපත්ථො – සත්තා හි දානසීලාදිකාමාවචරකුසලං කත්වා මනුස්සලොකෙ ඛත්තියමහාසාලාදිකුලෙසු වෙව වාතුමහාරාජිකතාවතිංසයාමතුසිතනිම්මානරතිපරනිම්මිතවසවත්තිසඛ්ඛාතෙසු ඡසු දෙවලොකෙසු ව උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ සිනෙරුපබ්බතවෙමජ්ඣපරිහණ්ඩපබ්බතතො පට්ඨාය හෙට්ඨා යාව භූමි තිරියං චක්කවාලපබ්බතං ආහව්ව එත්ථන්තරෙ පබ්බතආකාසරුක්ඛපථවිනිස්සිතා වාතුමහාරාජවන්දසුරියා සබ්බෙ වාතුමහාරාජිකා. තතො උද්ධං චක්කවාලපරියන්තං තාවතිංසාදයො යථාක්කමං උපරුපරි යීතාති වෙදිතබ්බා. දෙවලොකොපි පරම්පරචක්කවාලපබ්බතං අප්පත්තො නාම නත්ථි.

පයමජ්ඣානං පන පරිත්තං භාවෙත්වා බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙසු උප්පජ්ජන්ති, මජ්ඣමං භාවෙත්වා බ්‍රහ්මපුරොහිතෙසු, පණීතං භාවෙත්වා මහාබ්‍රහ්මෙසු, ඉමෙ තයොපි ජනා පයමජ්ඣානභූමියං එකතලෙ වසන්ති. ආයුආහාදිහෙදෙන පනෙසං හෙදො, එවං උපරිපි.

චතුක්කතයෙ පන දුතියජ්ඣානං, පඤ්චකතයෙ දුතියතතියජ්ඣානඤ්ච පරිත්තං, මජ්ඣමං, පණීතඤ්ච භාවෙත්වා පරිත්තාභාඅප්පමාණාභාආහස්සරෙසු උප්පජ්ජන්ති. තතියජ්ඣානං පරිත්තාදිවසෙන භාවෙත්වා පරිත්තසුභඅප්පමාණසුභසුභකිණ්හෙසු. චතුත්ථජ්ඣානං පන භාවෙත්වා ආරම්මණමනසිකාරජන්දාධිමුත්තිආදිනානත්තතො කෙවි අසඤ්ඤීසු, කෙවි වෙහජ්ඣලෙසු, කෙවි අවිහෙසු, අතජ්ජෙසු, සුදස්සෙසු, සුදස්සිසු, කෙවි අකනිට්ඨෙසු, ආකාසානඤ්චායතනාදීසු චතුසු ව යථාක්කමං උප්පජ්ජන්ති. තත්ථ හි එකච්චෙ තිත්ථියා “චිත්තං නිස්සාය රජ්ජනදුස්සනාදයො, තන්තිදානානි ව දුක්ඛානි සමුප්පජ්ජන්ති” ති චිත්තෙ දොසං දිස්වා “දිට්ඨධම්මතිබ්බානමෙත” ත්ති සඤ්ඤාචරාගං ජනෙත්වා තනුපපත්තියා ඥානං භාවෙත්වා රූපකායමත්තා යීතා වා නිසින්නා වා නිපන්නා වා හුත්වා නිබ්බත්තිත්වා තත්ථෙව පඤ්චකප්පසතානි තිට්ඨන්තිති වෙදිතබ්බා.

අට්ඨසමාපත්තිලාභීනං කතරං ඥානං විපච්චතීති? පගුණං, සබ්බෙසු පගුණෙසු යස්ස විපාකභූමිං පත්ථෙති, තංපත්ථනාය ව අසති යං මරණසමයෙ සමාපජ්ජති, තං, තස්මිම්පි අසති උත්තමවසෙන නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං විපච්චති. සුද්ධාවාසෙසු ව අවිහාදීසු අනාගාමීවජ්ජිතා සත්තා න උප්පජ්ජන්ති, අනාගාමීනො පන අසඤ්ඤීවජ්ජිතබ්‍රහ්මලොකෙසු සබ්බත්ථ උප්පජ්ජන්තුං ලහන්ති. සබ්බෙසම්පි ව අරියානං තනුපපත්තිතො උපරුපපත්තිපි, න හෙට්ඨුපපත්ති. තෙ හි පයමජ්ඣානභූමියං නිබ්බත්තා අනාගාමීනො නව බ්‍රහ්මලොකෙ සොධෙත්වා මත්ථකෙ වෙහජ්ඣලෙසු යීතා පරිනිබ්බන්ති, න නිවත්තන්ති අරියානං.

හෙට්ඨප්පත්තිඅභාවා. වෙහස්ඵලඅකනිට්ඨනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභවා
 තයොපි සෙට්ඨභවා නාම. ඉමෙසු තීසු යානෙසු නිබ්බත්තා අනාගාමීනො නෙව
 උද්ධං ගච්ඡන්ති, න අධො. තත්ථෙව පරිනිබ්බායන්ති. මනුස්සලොකෙ ව සෙබා
 ගිහිභාවෙ යාවජීවං තිට්ඨන්ති, න අසෙබා. තෙ හි අරහත්තං පත්තදිවසෙ පබ්බජන්ති
 වා, පරිනිබ්බන්ති වා. භූමිමදෙවෙසු පන ඛිණාසවාපි යාවජීවං තිට්ඨන්ති. ඡසු
 කාමාවචරදෙවෙසු සොනාපන්නසකදාගාමීනොව තිට්ඨන්ති, අනාගාමීනො පන
 තදහෙව රූපභවං ගන්තුං වට්ටති ඛිණාසවෙන පරිනිබ්බාතුන්ති ගහෙනබ්බං. එවං
 ඉමාසු සත්තවීසතියා භූමීසු පරියාපන්නමනුස්සදෙවබ්‍රහ්මලොකෙසු
 නිබ්බත්තසත්තෙසු මනුස්සානං තාව ඉමස්මිං බුද්ධුප්පාදෙව වස්සසතං
 ආයුප්පමාණං, අප්පං වා හියොයා. ආපායිකානං, භූමිමදෙවානඤ්ච කදාවි
 ආයුපරිච්ඡෙදො නත්ථී, කම්මමෙව පමාණං. තෙ හි සත්තාහෙනපි මරන්ති, කප්පමිපි
 තිට්ඨන්තිති.

වාතුමහාරාජිකානං පන මානුසකානි පඤ්ඤාස වස්සානි එකං රත්තින්දිවං, තාය
 රත්තියා තිංස රත්තියො මාසො, තෙන මාසෙන ද්වාදසමාසියො සංවච්ඡරො, තෙන
 සංවච්ඡරෙන දිබ්බානි පඤ්චවස්සසතානි ආයුප්පමාණං. තානි මනුස්සගණනාය
 නවුතිවස්සසතසහස්සානි භොන්ති. තාවතිංසානං මානුසකං වස්සසතං එකං
 රත්තින්දිවං කත්වා එවමාගතං දිබ්බං වස්සසහස්සං. එවං යාමාදීනං වස්සගණනඤ්ච
 දිගුණං කත්වා හෙට්ඨිමනො දිගුණචතුර්ගුණං ආයුප්පමාණං වෙදිතබ්බං.

බ්‍රහ්මෙසු පන බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජානං කප්පස්ස තතියො භාගො ආයුප්පමාණං,
 බ්‍රහ්මපුරොහිතානං උපඨ්ඨකප්පො, මහාබ්‍රහ්මානං එකො කප්පො, පරිත්තාභානං
 ද්වෙ කප්පානි එවං උපරූපරි දිගුණං කත්වා යාව සුභකිණ්භා යොජෙතබ්බං.
 සුභකිණ්භානං හි චතුසට්ඨිකප්පං ආයුප්පමාණං, අසඤ්ඤීනං, වෙහස්ඵලානඤ්ච
 පඤ්චකප්පසතානි, අවිභානං කප්පසහස්සන්ති උපරූපරි දිගුණවසෙන යාව
 අකනිට්ඨා යොජෙතබ්බං. අකනිට්ඨානං හි සොළසකප්පසහස්සානි, අරූපානං
 චතුන්නං යථාක්කමං වීසති, චත්තාරි, සට්ඨි, චතුරාසීති කප්පසහස්සානි
 ආයුප්පමාණන්ති.

උක්ඛිත්තා පුඤ්ඤතෙජෙන, කාමරූපගතිං ගතා;
 භවග්ගතමිපි සම්පත්තා, පුනාගච්ඡන්ති දුග්ගතිං.

තාව දීඝායුකා සත්තා, වචන්ති ආයුසඨ්ඨියා;
 නත්ථී කොච්චි භවො නිච්චො, ඉති චුත්තං මහෙසීනා.

තස්මා හි ධීරා නිපකා, නිපුණා අත්ථවින්තකා;
 ජරාමරණමොක්ඛාය, භාවෙන්ති මග්ගමුත්තමං.

භාවයිත්වා සුචිං මග්ගං, නිබ්බානොගධගාමීනං;
 සබ්බාසවෙ පරිඤ්ඤාය, පරිනිබ්බන්ති අනාසවාති. (විභ. 1029);

අයං ඡට්ඨවාරෙ නයො.

සත්තමො පන වාරො තෙසං ඛන්ධාදීනං අභිඤ්ඤායාදිභාවච්ඡාචනවසෙන පවත්තො. තත්ථ හි —

“රූපක්ඛන්ධො අභිඤ්ඤායො, පරිඤ්ඤායො, න පභාතඛිබ්බො, න භාවෙනඛිබ්බො, න සච්ඡිකාතඛිබ්බො. චත්තාරො ඛන්ධා අභිඤ්ඤායො පරිඤ්ඤායො, සියා පභාතඛිබ්බො, සියා භාවෙනඛිබ්බො, සියා සච්ඡිකාතඛිබ්බො, සියා න පභාතඛිබ්බො න භාවෙනඛිබ්බො න සච්ඡිකාතඛිබ්බො” තිආදිනා —

ද්වාදසපි කොට්ඨාසා විත්ථාරතො විහත්තා. තත්ථ ලක්ඛණපරිග්ගාහිකාය පඤ්ඤාය ඛන්ධාදයො සබ්බෙ ධම්මා අභිඤ්ඤායො. ඤාතතීරණපභානපරිඤ්ඤාසු යථායොගං යාය කායච්ඡි පරිඤ්ඤාය වසෙන සබ්බෙපි ධම්මා පරිඤ්ඤායො. ලොකුත්තරධම්මාපි ඤාතපරිඤ්ඤායාව. අකුසලා පන පභාතඛිබ්බො. මග්ගො භාවෙනඛිබ්බො, ඵලං, නිබ්බානාඤ්ච සච්ඡිකාතඛිබ්බං. තත්ථ රූපක්ඛන්ධො ඤාතතීරණවසෙන පරිඤ්ඤායො. විපස්සනාවිසයෙ හි සබ්බං තීරණපරිඤ්ඤාය පරිඤ්ඤායාන්ති. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අභිඤ්ඤායාදිභාවො වෙදිතඛිබ්බො.

අට්ඨමො පන වාරො තෙසං සාරම්මණතාවිභාවනවසෙන පවත්තො, නවමො පනෙසං දිට්ඨසුත්තමුත්තවිඤ්ඤාතෙසු සඛිගහදස්සනවසෙන. දසමො කුසලත්තිකාදීහි සරණදුක්ඛපරියොසානෙහි තිකදුකෙහි විභාගදස්සනවසෙන පවත්තො, තෙපි හෙට්ඨා චුත්තනායාවාති අයමෙත්ථ සඛිබ්බෙපො, විත්ථාරො පනෙත්ථ හෙට්ඨා චුත්තොයෙව. ආදිතො පට්ඨාය සබ්බත්ථ විහඪගපාළිඅට්ඨකථාසු (විහ. 978 ආදයො; විහ. අට්ඨ. 978 ආදයො) ගහෙතඛිබ්බොති.

ධම්මහදයවිහඪගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මොභවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

විහඪගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ධාතුකථාමාතිකා

ඉදානි විහඪගමාතිකානන්තරං —

අයං ධාතුකථාදීනං, සම්පත්තා අත්ථවණ්ණනා;
මාතිකානං යතො තස්මා, පඤ්චන්තම්පි යථාරහං.

අනුත්තානත්ථතො වෙව, සඛිබ්බෙපනත්ථනිච්ඡයා;
විහඪගනායතො වෙව, හොති සංවණ්ණනානායො.

තත්ථ ධාතුකථාමානිකාය තාව සංවණ්ණනා හොති. සා පනෙසා නික්ඛෙපතො පඤ්චධා යීතා – නයමානිකා අබ්භන්තරමානිකා නයමුඛමානිකා ලක්ඛණමානිකා බාහිරමානිකාති. තත්ථ “සඬගහො, අසඬගහො...පෙ.... විජ්ජයුත්තෙන සඬගහිතං අසඬගහිත”න්ති අයං වුද්දසහි පදෙහි නික්ඛිත්තා සඬගහාදිකෙන නයෙන ධාතුකථාය ධම්මා විභත්තාති දස්සෙතුං යපිත්තා නයමානිකා නාම, යා “මූලමානිකා”තිපි වුවවති.

“පඤ්චක්ඛන්ධා...පෙ.... මනසිකාරො”ති අයං පඤ්චවිසාධිකෙන පදසතෙන නික්ඛිත්තා සඬගහාදිනයෙන විභජිතබ්බහාවෙන ධාතුකථාය අබ්භන්තරෙ එව යපිත්තා අබ්භන්තරමානිකා නාම, යා “ධාතුකථාමානිකා”තිපි වුවවති.

“තීහි සඬගහො, තීහි අසඬගහො, චතුහි සම්පයොගො, චතුහි විජ්ජයොගො”ති අයං චතුහි පදෙහි නික්ඛිත්තා ඛන්ධාදීසු ච කුසලත්තිකාදීසු ච මානිකාධම්මෙසු තීහි ඛන්ධායතනධාතුපදෙහෙව සඬගහො අසඬගහො ච, තථා චතුහි අරූපක්ඛන්ධෙහි සම්පයොගො, විජ්ජයොගො චාති ඉමෙසං සඬගහාසඬගහාදීනං නයානං මුඛානීති දස්සෙතුං යපිත්තා නයමුඛමානිකා නාම.

“සභාගො විසභාගො”ති අයං ද්විහි පදෙහි නික්ඛිත්තා සභාගවිසභාගලක්ඛණවසෙනෙව සඬගහාසඬගහනායා වෙව සම්පයොගවිජ්ජයොගනායා ච හොන්තීති දස්සෙතුං යපිත්තා ලක්ඛණමානිකා නාම. සබ්බාපි ධම්මසඬගණි ධාතුකථාය මානිකාති අයං ඡසට්ඨී තිකපදානි, ද්වෙ ච දුක්ඛපදසතානි සඬබ්බිජිත්වා නික්ඛිත්තා ධාතුකථා මානිකාතො ඛහි යපිත්තා බාහිරමානිකා නාම. එවමෙතිස්සා පඤ්චවිධාය මානිකාය අයමනුත්තානත්ථවණ්ණනා.

සඬගහොතිආදීසු හි සඬගහො තාව ජාතිසඤ්ජාතිකිරියාගණනවසෙන චතුබ්බිධො. තත්ථ “සබ්බෙ ඛත්තියා ආගච්ඡන්තු, යා වාචුසො විසාඛ, සම්මාවාචා, යො ච සම්මාකම්මන්තො, යො ච සම්මාආජීවො, ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්ධෙ සඬගහිතා”ති (ම. නි. 1.462) අයං ජාතිසඬගහො නාම. “සබ්බෙ කොසලකා ආගච්ඡන්තු, යො වාචුසො විසාඛ, සම්මාවායාමො, යා ච සම්මාසනි, යො ච සම්මාසමාධි, ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්ධෙ සඬගහිතා”ති (ම. නි. 1.462) අයං සඤ්ජාතිසඬගහො නාම, එකට්ඨානෙ ජාතිසම්බන්ධභාවෙන සඬගහොති අත්ථො. “සබ්බෙ හත්ථාරොහා ආගච්ඡන්තු, යා වාචුසො විසාඛ, සම්මාදිට්ඨි, යො ච සම්මාසඬකප්පො, ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සඬගහිතා”ති (ම. නි. 1.462) අයං කිරියාසඬගහො නාම. “හඤ්චි වක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡති, තෙන චත රෙ චත්තබ්බෙ ‘වක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධෙන සඬගහිත’”න්ති (කථා. 471) අයං ගණනසඬගහො නාම, අයමිධ අධිප්පෙනො. තප්පට්පක්ඛෙන අසඬගහො වෙදිතබ්බො. තෙසං විකප්පතො සඬගහිතෙන අසඬගහිතාදීනි, එකුප්පාදෙකනිරොධඑකචත්ථුකඑකාරම්මණතාවසෙන සම්පයොගො, තප්පට්පක්ඛතො විජ්ජයොගො, තෙසං විකප්පතො සම්පයුත්තෙන විජ්ජයුත්තාදීනි,

තද්වයසංසග්ගවිකප්පතො සඬගහිතෙන සම්පයුත්තං විජ්ජයුත්තන්තිආදීනි ව
වෙදිතබ්බානි. සෙසං චුත්තත්ථමෙව. අයං තාවෙත්ථ අනුත්තානපදත්ථො.

සඬගහසඬගහපදත්ථවණ්ණනා

අත්ථවිනිච්ඡයතො පන යස්මා අබ්භන්තරමාතිකාය රූපක්ඛන්ධාදීනි,
බාහිරමාතිකාය කුසලාදීනි ව “සඬගහො අසඬගහො” තිආදිකෙහි නයමාතිකාපදෙහි
“තීහි සඬගහො, තීහි අසඬගහො” තිආදිනයමුබ්බාතිකාවසෙන යථාරහං
නිද්දෙසත්ථාය භගවතා යපිතානි, තස්මා ඛන්ධාදීනං සඬගහාදීනං පාළියං
චුත්තානුසාරෙනෙව සඬබ්බෙපතො අත්ථවිනිච්ඡයො භොති. ඉමිනා නයෙන
විභඩ්ගනයො සක්කා ඤාතුන්ති තං විසුං න වක්ඛාම.

තත්ථ සඬගහසඬගහවාරෙ ඛන්ධානං තාව අයං නිද්දෙසෙ නයො –
රූපක්ඛන්ධො එකෙන ඛන්ධෙන එකාදසහි ආයතනෙහි එකාදසහි ධාතුහි
සඬගහිතො. චතුහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතුහි අසඬගහිතො. තත්ථ
එකාදසහිති මනායතනවජ්ජෙහි. ධම්මායතනෙනාපි හි කෙච් රූපධම්මා සඬගහිතා.
එකාදසහිති සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජාහි. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව.

වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා යථාසකං එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන
එකාය ධාතුයා සඬගහිතා, චතුහි ඛන්ධෙහි එකාදසහි ආයතනෙහි සත්තරසහි ධාතුහි
අසඬගහිතා, තථා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොපි. කෙච්චං පනෙත්ථ සත්තහි
විඤ්ඤාණධාතුහි සඬගහිතො, එකාදසහි ධාතුහි අසඬගහිතොති එත්තකමෙව
විසෙසො. තත්ථ හි වෙදනාදීනං තිණ්ණං ඛන්ධානං එකෙන ධම්මායතනෙන ව
එකාය ධම්මධාතුයා ව සඬගහිතතා වෙදිතබ්බා. පාළියං පනෙත්ථ
ඛන්ධපදනිද්දෙසෙ, උපරි ආයතනාදිනිද්දෙසෙසු ව “රූපක්ඛන්ධො ව
වෙදනාක්ඛන්ධො ව ද්විති ඛන්ධෙහි එකාදසහායතනෙහි එකාදසහි ධාතුහි
සඬගහිතා” තිආදිනා (ධාතු. 15) ද්විමූලකාදිනයෙනාපි විත්ථාරනයො විභත්තො,
සොපි ඉමිනා එකමූලනායානුසාරෙන සබ්බත්ථ සුවිඤ්ඤෙය්‍යාති න විත්ථාරයිමිහා.
අයං ඛන්ධපදනිද්දෙසනයො.

ආයතනධාතුවදානම්පි ඛන්ධපදෙ චුත්තානුසාරෙනෙව තීහි සඬගහො, තීහි
අසඬගහො ව යථායොගං යොජෙත්ථා ඤාතබ්බො. කෙච්චං පනෙත්ථ
ධම්මායතනධම්මධාතුසු අසඬබ්බස්ස ඛන්ධසඬගහාභාවා තං යපෙත්ථා සෙසානං
ඛන්ධෙසු සඬගහො වෙදිතබ්බො.

සච්චෙසු දුක්ඛසච්චං සබ්බෙහි ඛන්ධායතනධාතුහි. සමුදයමග්ගසච්චානි
සඬබාරක්ඛන්ධෙන, ධම්මායතනධම්මධාතුහි ව සඬගහිතානි. නිරොධසච්චං
ඛන්ධෙන අසඬගහිතං, ධම්මායතනධම්මධාතුහි එව සඬගහිතං.

ඉන්ද්‍රියෙසු ජීවිතින්ද්‍රියං ද්විති රූපක්ඛන්ධසඬබාරක්ඛන්ධෙහි. සුඛින්ද්‍රියාදීනි
පඤ්ච වෙදනාක්ඛන්ධෙන, සද්ධාදීනි සඬබාරක්ඛන්ධෙන, සබ්බානි වෙතානි

ජීවිතීන්ද්‍රියාදීනි, ඉත්ථිතීන්ද්‍රියපුරිස්සිතීන්ද්‍රියාදීනිපි ධම්මායතනධම්මධාතුහි සඬගහිතානි.
සෙසිතීන්ද්‍රියානි සුච්ඤ්ඤෙය්‍යානි.

පටිච්චසමුප්පාදෙසු නාමරූපං විඤ්ඤාණචජ්ජිතෙහි චතුහි ඛන්ධෙහි, එකාදසහි
ආයතනධාතුහි ව සඬගහිතං. එත්ථ හි පචත්තියං නාමරූපස්සාපි ගහිතත්තා
සද්දායතනමපි ගහිතත්ති වෙදිතබ්බං. සළායතනං ද්වීහි ඛන්ධෙහි,
පසාදවිඤ්ඤාණභූතෙහි ඡහි ආයතනෙහි, ද්වාදසහි ධාතුහි සඬගහිතං. උපපත්තිභවො
පන කාමභවභූතො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි, සද්දායතනචජ්ජිතෙහි එකාදසහි ආයතනෙහි,
සත්තරසහි ධාතුහි. රූපභවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි,
සද්දාදිචතුක්කසානාදිත්තයතබ්බිඤ්ඤාණචජ්ජෙහි පඤ්චභායතනෙහි, අට්ඨහි ධාතුහි
සඬගහිතො. අසඤ්ඤිභවො එකෙන රූපක්ඛන්ධෙන, රූපධම්මවසෙන ද්වීහි
ආයතනධාතුහි සඬගහිතො. සානාදිත්තයං පනෙත්ථ ආයතනාදිකිච්චාකරණතො
ආයතනධාතුහි අසඬගහිතමපි රූපක්ඛන්ධෙන සඬගහිතත්ති දට්ඨබ්බං. භවස්ස ව
එකත්තමුපාදිත්තත්තා පචත්තිවිපාකානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ගහණෙපි
අනුපාදිත්තසද්දායතනස්ස ඉධ අග්ගභණං දට්ඨබ්බං. අරූපභවො චතුහි ඛන්ධෙහි
ද්වීහි ආයතනධාතුහි. ජාතිජරාමරණානි නාමරූපධම්මානං ලක්ඛණත්තා ද්වීහි
රූපක්ඛන්ධසඬබාරක්ඛන්ධෙහි. සොකදුක්ඛදොමනස්සානි වෙදනාක්ඛන්ධෙන.
උපායාසො සඬබාරක්ඛන්ධෙන, ධම්මායතනධම්මධාතුහි ව සඬගහිතො. පරිදෙවො
රූපක්ඛන්ධසද්දායතනසද්දධාතුහි. සෙසානි පනෙත්ථ පටිච්චසමුප්පාදඬගානි,
සතිපට්ඨානසම්මප්පධානා ව සුච්ඤ්ඤෙය්‍යාව.

ඉද්ධිපාදා ද්වීහි ඛන්ධෙහි, ආයතනෙහි, ධාතුහි සඬගහිතා. එත්ථ ව
චිත්තිද්ධිපාදස්ස ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනියමතො සොළසහි ධාතුහි
අසඬගහො වෙදිතබ්බො. ක්කානානි ද්වීහි වෙදනාසඬබාරක්ඛන්ධෙහි,
එකෙනායතනෙන, එකාය ධාතුයා ව සඬගහිතානි. අප්පමඤ්ඤා එකෙන ඛන්ධෙන,
එකෙන ආයතනෙන, එකාය ධාතුයා සඬගහිතා. එවං පඤ්චිතීන්ද්‍රියාදීනිපි. කෙවලං පන
චිත්තං සත්තහි විඤ්ඤාණධාතුහි සඬගහිතත්ති එත්තකමෙව විසෙසො. සබ්බෙසමිපි
වෙස චුත්තාවසෙසෙහි ඛන්ධායතනධාතුහි අසඬගහිතභාවො වෙදිතබ්බො.

ඉමිනා නයෙන බාහිරමානිකායපි “කුසලා ධම්මා, අකුසලා ධම්මා චතුහි
ඛන්ධෙහි, ද්වීහි ආයතනෙහි, ධාතුහි සඬගහිතා. අබ්‍යාකතා පන අසඬබතං ඛන්ධතො
යපෙත්වා පඤ්චහි ඛන්ධෙහි ද්වාදසහි ආයතනෙහි අට්ඨාරසහි ධාතුහි
සඬගහිතා” තිආදිනා යොජෙත්වා සඬගහාසඬගහො ඤාතබ්බොති අයමෙත්ථ
සඬබෙපො, විත්ථාරො පන ධාතුකථාපාළිඅට්ඨකථාසු (ධාතු. 77 ආදයො; ධාතු.
අට්ඨ. 77) ගහෙතබ්බොති.

නිට්ඨිතො “සඬගහො අසඬගහො” ති පදස්ස

අත්ථවිනිච්ඡයො.

සඬගහිතෙන අසඬගහිතපදත්ථවණ්ණනා

සඬගහිතෙන අසඬගහිතපදෙ සබ්බෙසං රූපක්ඛන්ධාදිපදානං නිද්දෙසො න සම්භවති. යානි පනෙත්ථ පදානි රූපෙකදෙසං, අරූපෙන අසම්මිස්සං විඤ්ඤාණෙකදෙසඤ්ච අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සං දීපෙනති, තෙසම්ඨ නිද්දෙසො. තානි පන මනායතනධම්මායතනවජ්ජිතානං දසායතනානං, ධම්මධාතුවජ්ජිතානං සත්තරසන්නං ධාතුනං, සත්තරූපින්ද්‍රියානඤ්ච වසෙන වෙදිතබ්බානි, න රූපක්ඛන්ධාදීනං. තෙනෙව පාළියං –

“දසායතනා සත්තරස ධාතුයො,
සත්තින්ද්‍රියා අසඤ්ඤාභවො එකවොකාරභවො;
පරිදෙවො සනිදස්සනසප්පට්ඨං,
අනිදස්සනං පුනදෙව සප්පට්ඨං උපාදා”ති. (ධාතු. 178) –

එවං උද්දානගාථා වුත්තා. රූපක්ඛන්ධෙන හි රූපක්ඛන්ධොව සඬගහිතො, එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි ව වෙදනාක්ඛන්ධාදයොව. තෙපි ව යෙහි කෙහිවි ආයතනධාතූහි අසඬගහිතා නාම නක්ථිති තෙසං සඬගහිතෙන අසඬගහිතත්තාභාවා යථාවුත්තායතනානං වසෙනෙවත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො හොති. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යං ඛන්ධපදෙන සඬගහිතං හුත්වා ආයතනධාතූපදෙහි අසඬගහිතං, ඛන්ධායතනපදෙහි වා සඬගහිතං හුත්වා ධාතූපදෙන අසඬගහිතං, තස්ස ඛන්ධායතනධාතූහි අසඬගහො වුව්වති. කථං? චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඬගහෙන සඬගහිතා, ආයතනසඬගහෙන, ධාතූසඬගහෙන ව අසඬගහිතා, තෙ ධම්මා කතිහි ඛන්ධෙහි, ආයතනෙහි, ධාතූහි අසඬගහිතා? තෙ ධම්මා චතුහි ඛන්ධෙහි ද්විහි ආයතනෙහි අට්ඨහි ධාතූහි අසඬගහිතා. එවං රූපායතනාදීසුපි පසාදවිසයභූතෙසු ධාතුසු, රූපින්ද්‍රියාදීසු ව යොජනක්කමො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රායං නයො – චක්ඛායතනෙන යෙ රූපධම්මා ඛන්ධසඬගහෙන රූපක්ඛන්ධොති සඬගහිතා, ආයතනධාතූසඬගහෙන චක්ඛායතනෙන අසඬගහිතා, චක්ඛුධාතූයා අසඬගහිතා, චක්ඛායතනචක්ඛුධාතූහි එකස්සෙවෙතස්ස චක්ඛුස්ස විසුං ආයතනධාතූසු සඬගහිතත්තා තෙ චක්ඛායතනවිරහිතා සබ්බෙ රූපධම්මා චතුහි අරූපක්ඛන්ධෙහි චක්ඛායතනං මනායතනන්ති ද්විහි ආයතනෙහි චක්ඛුධාතූ සත්තවිඤ්ඤාණධාතූති අට්ඨහි ධාතූහි අසඬගහිතා. උපරි රූපායතනාදීසුපි එසෙව නයො. ඉමස්මිං හි වාරෙ චක්ඛායතනස්ස අත්තනො තිහිපි ඛන්ධායතනධාතූසඬගහෙහි සඬගහිතතාය අසඬගහිතත්තාභාවා ඛන්ධසඬගහෙන සඬගහිතං, ආයතනසඬගහෙන අසඬගහිතං, ධාතූසඬගහෙන අසඬගහිතන්ති එවං තිහිපි සඬගහිතාසඬගහිතවිසෙසනෙහි විසිට්ඨස්සෙව “කතිහි ඛන්ධෙහි”තිආදිනා ඛන්ධාදීහි අසඬගහස්ස වුව්වමානත්තා ව අරූපක්ඛන්ධෙහි සහ බහිභූතතා වෙදිතබ්බා. යථා වෙත්ථ චක්ඛායතනෙන උපලක්ඛිතානං රූපධම්මානංයෙව සඬගහිතෙන අසඬගහිතතා, න චක්ඛායතනස්ස, එවං උපරි රූපායතනාදීහි උපලක්ඛිතවාරෙපි යථාරහං ඤාතබ්බා.

සෙසෙසු පන වක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතුයා යෙ ධම්මා ඛන්ධසඤ්ඤාන සඤ්ඤාන, ආයතනසඤ්ඤාන සඤ්ඤාන, ධාතුසඤ්ඤාන අසඤ්ඤාන, තෙ ධම්මා චතුභි ඛන්ධෙහි එකාදසහි ආයතනෙහි ද්වාදසහි ධාතුහි අසඤ්ඤාන. එවං සෙසච්ඤ්ඤාණධාතුසුපි. පට්ඨවසමුප්පාදඤ්ඤාන අසඤ්ඤානෙව යෙ ධම්මා...පෙ.... තෙ ධම්මා චතුභි ඛන්ධෙහි දසභායතනෙහි සොළසහි ධාතුහි අසඤ්ඤාන. උපාදාධම්මෙහි යෙ ධම්මා...පෙ.... තෙ ධම්මා චතුභි ඛන්ධෙහි එකාදසභායතනෙහි සත්තරසහි ධාතුහි අසඤ්ඤානාති ඉමෙ චත්තාරො වාරා අපුබ්බවිසෙසා සමායෙව. තත්ථ වක්ඛුච්ඤ්ඤාණවාරෙ ද්වාදසහිති ඡ විඤ්ඤාණධාතුයො වජ්ජෙත්වා අවසෙසාහි ධාතුහි සෙසා ඡ විඤ්ඤාණධාතුයොව ඛන්ධායතනසඤ්ඤාන සඤ්ඤාන, ධාතුසඤ්ඤානෙව අසඤ්ඤාන. අවසෙසාහි ද්වාදසහි ධාතුහි අසඤ්ඤානාති. එස නයො සෙසච්ඤ්ඤාණධාතුසුපි.

දුතියෙ තිභායතනෙහිති රූපායතනධම්මායතනමනායතනෙහි. අසඤ්ඤානුභ්මලොකෙ හි රූපායතනධම්මායතනවසෙන ද්වෙ ආයතනාති උපපත්තිභවතාවෙන පාළියං ආගතාති, තෙ පන ඛන්ධෙහි සඤ්ඤානාති, ආයතනධාතුසු අසඤ්ඤානාති. තදවසෙසාහි නව රූපායතනාති, තාති තෙහෙව ච ද්විති මනායතනධම්මායතනෙහි ච අසඤ්ඤානාති නාම භොන්ති. නවහි ධාතුහිති රූපධාතුධම්මධාතුහි සද්ධං සත්තහි විඤ්ඤාණධාතුහි.

තතියෙ දසහිති රූපායතනධම්මායතනවජ්ජෙහි. සොළසහිති රූපධාතුධම්මධාතුවජ්ජාහි. අනිදස්සනසජ්ජපට්ඨානා නාම නව ඔලාරිකායතනාති, තාති තෙහි ඛන්ධසඤ්ඤාන සඤ්ඤානාති, ආයතනධාතුසඤ්ඤානෙව ච අසඤ්ඤානාති, රූපායතනධම්මායතනාති ද්වෙපි සෙසෙහි ආයතනධාතුහි අසඤ්ඤානාති නාම භොන්ති.

චතුත්ථෙ එකාදසහිති ඓද්ධිකායතනවජ්ජෙහි ඓද්ධිකායතනස්ස උපාදාධම්මෙහි ආයතනාදීසු අසඤ්ඤානාති. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙව. අයං සඤ්ඤානෙතනසඤ්ඤානපදෙ නයො.

අසඤ්ඤානෙතනසඤ්ඤානපදත්ථවණ්ණනා

අසඤ්ඤානෙතනසඤ්ඤානපදෙ පන යාති පදාති විඤ්ඤාණෙන වා ඔලාරිකරූපෙන වා අසම්මිස්සං ධම්මායතනෙකදෙසං දීපෙත්ති, තානෙව නිද්දිසීයන්ති, තාති පන වෙදනාදීනං තිණ්ණං ඛන්ධානං, දුක්ඛසච්චවජ්ජිතානං තිණ්ණං සච්චානං, පසාදමනොවජ්ජිතානං සොළසන්තං ඉන්ද්‍රියානං, අවජ්ජාසඤ්ඤානවජ්ජෙතනණ්ඩුපාදානකම්මභවජාතිජරාමරණසොකදුක්ඛදොමන ස්සුපායාසවසෙන වුද්දසපච්චයාකාරපදානඤ්ඤාන වසෙන වෙදිතඛිකාති, න රූපක්ඛන්ධාදීනං. තෙතෙව අට්ඨකථායං -

“තයො ඛන්ධා තථා සච්චා, ඉන්ද්‍රියාති ච සොළස;
පදාති පච්චයාකාරෙ, වුද්දසුපරි වුද්දස.

“සමතිංස පදා භොන්ති, ගොච්ඡකෙසු දසස්වථං;
දූවෙ වුළන්තරදුකා, අට්ඨ භොන්ති මහන්තරා”ති. (ධාතු. අට්ඨ. 179) –

එවං උද්දානගාමා වුත්තා. ඉදං භෙත්ථ ලක්ඛණං – යං ඛන්ධපදෙන අසඬගහිතං,
ආයතනධාතුපදෙහි සඬගහිතං, තස්සෙව තීහි විසෙසනෙහි විසිට්ඨස්ස ඛන්ධාදීහි
සඬගහො වුවිවති. කථං? වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඬගහෙන
අසඬගහිතා, ආයතනධාතුසඬගහෙහි සඬගහිතා, තෙ ධම්මා කතිහි ඛන්ධෙහි,
ආයතනෙහි, ධාතුහි සඬගහිතා? තෙ ධම්මා අසඬඛතං ඛන්ධතො යපෙත්වා තීහි
ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සඬගහිතාති.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි නිබ්බානං, සුබ්බමරූපං, සඤ්ඤාසඬබාරා
ව ඛන්ධසඬගහෙන අසඬගහිතා හුත්වා ධම්මායතනධම්මධාතුසඬගහෙන සඬගහිතා.
තෙසු නිබ්බානං ඛන්ධසඬගහං න ගච්ඡති, සෙසා තීහි රූපසඤ්ඤාසඬබාරක්ඛන්ධෙහි
සඬගහං ගච්ඡන්ති, ආයතනධාතුයො පනෙත්ථ ධම්මායතනධම්මධාතූනං වසෙනෙව
සබ්බත්ථ වෙදිතබ්බා ඉතරාසං අසම්භවා, ඉමෙසු ව නිබ්බානම්පි සඬගහං ගච්ඡති.
තෙනෙව හි “අසඬඛතං ඛන්ධතො යපෙත්වා”ති වුත්තං. තස්සායමත්ථො –
ඛන්ධසඬගහෙ එව අසඬඛතං යපෙත්වා, න ඉතරසඬගහෙසුති එවං
සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීසුපි යොජනා වෙදිතබ්බා. අයං පන විසෙසො – ජීවිතින්ද්‍රියෙන යෙ
ධම්මා...පෙ.... තෙ ධම්මා ද්විති වෙදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි සඬගහිතා,
රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියෙහි නිබ්බානවෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධා
ඛන්ධසඬගහෙන අසඬගහිතා, තෙසු ව නිබ්බානවෙදනාසඤ්ඤාව
ආයතනධාතුසඬගහෙන සඬගහිතාති. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙව. අයං
අසඬගහිතෙනසඬගහිතපදෙ නයො.

සඬගහිතෙනසඬගහිතපදත්ථවණ්ණනා

සඬගහිතෙනසඬගහිතපදෙ පන යාති පදාති සඬබාරකදෙසං අඤ්ඤෙන
අසම්මිස්සං දිපෙන්නි වෙදනෙකදෙසං වා සුබ්බමරූපං වා සද්දෙකදෙසං වා, තානෙව
නිද්දිසියන්ති. ඛන්ධායතනධාතූසු එකම්පි කොට්ඨාසං සකලෙන ගහෙත්වා
ධීතපදාති න යුජ්ජන්ති. තාති පන ද්විත්තං සමුදයමග්ගසච්චානං,
පන්තරසින්ද්‍රියානං, එකාදසපට්ඨවපදාදීනඤ්ච වසෙන වෙදිතබ්බාති. ඉදං භෙත්ථ
ලක්ඛණං – යං අත්තනා ඛන්ධාදිවසෙන සඬගහිතෙහි ඛන්ධාදිතො සඬගහිතං,
තස්සෙව පයමං උද්ධට්ඨපදස්ස පුන ඛන්ධාදීහි සඬගහො වුවිවති.

තත්‍රායං ආදිපදෙ නයො – සමුදයසච්චෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහි
සඬගහෙහිපි සඬගහිතා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහිපි සඬගහිතා, තෙ
ධම්මා එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සඬගහිතාති.
සමුදයසච්චෙන හි තණ්හාවජ්ජා සෙසා සඬබාරා ඛන්ධාදීහි සඬගහෙහි සඬගහිතා,
පුන තෙහි ව තණ්හාව සඬගහිතා, සා ව පුන සඬබාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතූහි
සඬගහිතා. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. අයං සඬගහිතෙනසඬගහිතපදෙ නයො.

අසඬගහිතෙන අසඬගහිත පදත්ථවණ්ණනා

අසඬගහිතෙන අසඬගහිත පදෙ පන යානි පදානි පඤ්චක්ඛන්ධගාහකෙහි දුක්ඛසච්චාදීහි, විඤ්ඤාණෙන සද්ධිං සුබ්බමරූපගාහකෙහි අවෙතසිකාදීහි ව පදෙහි විවජ්ජිතානි රූපක්ඛන්ධාදීනි, තානෙව නිද්දිසියන්ති. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යං පයමං උද්ධටෙන රූපක්ඛන්ධාදිපදෙන ඛන්ධාදිතො අසඬගහිතං, යං තෙහි අසඬගහිතං, තස්සෙව පුන ඛන්ධාදීහි අසඬගහො වුවිවති.

තත්‍රායං එකපදයොජනා – රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහිපි අසඬගහෙහි අසඬගහිතා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහි අසඬගහිතා, තෙ ධම්මා එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතුහි අසඬගහිතා. රූපක්ඛන්ධෙන හි චත්තාරො ඛන්ධා, නිබ්බානඤ්ච ඛන්ධසඬගහෙන අසඬගහිතා, ආයතනාදීහි පන විඤ්ඤාණමෙව යපෙත්වා වෙදනාදයො ධම්මායතනෙන රූපක්ඛන්ධෙකදෙසෙන සඬගහිතානි විඤ්ඤාණමෙව තීහිපි ඛන්ධසඬගහාදීහි රූපක්ඛන්ධෙන අසඬගහිතං නාම. තෙන පුන විඤ්ඤාණෙන සද්ධිං සනිබ්බානා චත්තාරො ඛන්ධා ඛන්ධාදීහි අසඬගහිතා, තෙ සබ්බෙපි පුන විඤ්ඤාණභූතෙන එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතුහි අසඬගහිතානි. අයං අසඬගහිතෙන අසඬගහිත පදෙ නයො.

සම්පයොගවිජ්ජයොග පදත්ථවණ්ණනා

සම්පයොගවිජ්ජයොග පදෙ පන යානි පදානි නිබ්බානෙන, රූපෙන වා මිස්සෙසු සත්තසු විඤ්ඤාණධාතුසු එකායපි අවිජ්ජයුත්තෙ අරූපධම්මෙ පකාසෙත්ති, තෙසං ධම්මායතනදුක්ඛසච්චාදීනං නිද්දෙසො න සම්භවති. කාහිවි පන විඤ්ඤාණධාතුහි විජ්ජයුත්තානං රූපමිස්සාරූපධම්මානං, කෙවලානාරම්මණානං වා සකලරූපක්ඛන්ධානං වා පකාසකානං රූපභවරූපක්ඛන්ධකුසලාදිපදානං සම්පයොග පදෙ එව නිද්දෙසො න සම්භවති, විජ්ජයොග පදෙ පන සම්භවති. අරූපක්ඛන්ධානං පන පච්චෙකං, ද්විත්තං, තිණ්ණං, තදෙකදෙසානං වා තදුහයෙපි සම්භවති. “චතුහි සම්පයොගො, චතුහි විජ්ජයොගො, සභාගො විසභාගො” ති හි වචනතො චතුහි අරූපක්ඛන්ධෙහෙව සභාගානං එකසන්තානෙ එකක්ඛණෙව උජ්ජන්තානං අරූපක්ඛන්ධානං එව අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයොගො ලබ්භති. රූපධම්මානං පන රූපෙන, නිබ්බානෙන වා, නිබ්බානස්ස ව රූපෙන සද්ධිං සම්පයොගො නාම නත්ථි, තථා රූපනිබ්බානානං අරූපක්ඛන්ධෙහි. විසභාගා හි තෙ තෙසං යථා අරූපක්ඛන්ධානං රූපනිබ්බානෙහි, එවං භින්තසන්තානිකෙහි නානක්ඛණිකෙහි අරූපධම්මෙහිපි සද්ධිං නත්ථියෙව. තෙපි හි තෙසං සන්තානක්ඛණවිසභාගතාය විසභාගා එව. අයං පන විසභාගතා ඉධ සාමඤ්ඤතො න ගහිතා තෙසං අවිසෙසෙන සම්පයොගස්සාපි සම්භවා. යත්ථ පන විසෙසෙත්වා චක්ඛුවිඤ්ඤාණතං සම්පයුත්තාදයො නික්ඛිත්තා, තත්ථායමිපි විසභාගතා ගහිතා. යත්ථ පන යෙ අනිද්ධාරිතවිසෙසනා, තත්ථාපි සබ්බථා සම්පයොගලක්ඛණං න සම්භවති. සො ව තස්ස එකන්තෙන විසභාගොති ඉධ ගස්භති.

තත්‍රායං නයො – රූපක්ඛන්ධො කෙනචි සම්පයුත්තොති? නත්ථි. කතිහි විජ්ජයුත්තො? චතුහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතුහි විජ්ජයුත්තො, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි විජ්ජයුත්තො. එස නයො චක්ඛායතනාදිඅනාරම්මණෙසුපි. සාරම්මණෙසු පන වෙදනාක්ඛන්ධො තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතුහි සම්පයුත්තො, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්තො. එකෙන ඛන්ධෙන දසහි ආයතනෙහි දසහි ධාතුහි විජ්ජයුත්තො, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි විජ්ජයුත්තො. එස නයො සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීසුපි.

තත්ථ එකෙනාති මනායතනෙන. සත්තහීති විඤ්ඤාණධාතුහි. කෙහිචිති ධම්මායතනධම්මධාතුපරියාපන්නෙහි වෙදනාසඤ්ඤාසංඛාරෙහි. දුතියනායෙ තීහීති අත්තානං යපෙත්වා සෙසෙහි අරූපක්ඛන්ධෙහි. කෙහිචි විජ්ජයුත්තොති ධම්මායතනධම්මධාතුසු සඤ්ඤාසංඛාරෙහි. කෙහිචි විජ්ජයුත්තොති රූපනිබ්බානෙහි. එචං උපරිපි සබ්බත්ථ යථානුරූපං ඤාතබ්බං. සෙසං චුත්තනයමෙව. අයං පන විසෙසො “සමුදයමග්ගසච්චාදයො එකාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා සම්පයුත්තා, අධිමොක්ඛො පන මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුහි ද්විතො”ති. අයං සම්පයොගවිජ්ජයොගපදෙ නයො.

සම්පයුත්තෙන විජ්ජයුත්තපදත්ථවණ්ණනා

සම්පයුත්තෙන විජ්ජයුත්තපදෙ පන සම්පයොගාරභපදෙසු යානි පදානි ධම්මධාතුයා සම්පයුත්තෙ ධම්මෙ, විඤ්ඤාණඤ්ච අඤ්ඤාන අසම්මිස්සං දීපෙත්ති, තෙසමෙව නිද්දෙසො. තානි පන චතුත්තං අරූපක්ඛන්ධපදානං, මනායතනස්ස, සත්තත්තං විඤ්ඤාණධාතුනං, මනොපෙක්ඛාවසෙන ද්විත්තං ඉන්ද්‍රියානං, විඤ්ඤාණඵස්සවෙදනානං තිණ්ණං පටිච්චසමුප්පාදපදානං, එස්සසත්තකස්ස, අදුක්ඛමසුඛසච්චිකස්සවිචාරඋපෙක්ඛාසහගතානං වසෙන තිණ්ණං තිකපදානං, සත්තමහත්තරදුක්ඛපදාදීනඤ්ච වසෙන වෙදිතබ්බානි, න ඉතරෙසං අසම්භවා. තෙනෙව අට්ඨකථායං –

“චත්තාරො ඛන්ධායතනඤ්ච එකං,
ද්වෙ ඉන්ද්‍රියා ධාතුපදානි සත්ත;
තයො පටිච්චා අථ එස්සසත්තකං,
තිකෙ තයො සත්ත මහත්තරෙ ව;
එකං සච්චිකං සවිචාරමෙකං,
යුත්තං උපෙක්ඛාය ව එකමෙවා”ති. (ධාතු. අට්ඨ. 306) –

උද්දානගාථා චුත්තා. ඉදං හෙත්ථ උක්ඛණං – යෙ ධම්මා පයමං උද්ධට්ඨපදෙන සම්පයුත්තා, තෙහි යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙසං ඛන්ධාදීහි විජ්ජයොගො වුවචති.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙ ධම්මා චතුර්ඛි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තභි ධාතුභි විජ්ජයුත්තා, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිවි විජ්ජයුත්තා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙ ධම්මා න කෙහිවි ඛන්ධායතනෙන විජ්ජයුත්තා, එකාය පන ධාතුයා විජ්ජයුත්තාති එවං සබ්බත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා.

තත්ථ තෙ ධම්මාති රූපනිබ්බානධම්මා, තෙ වෙදනාය සම්පයුත්තෙහි විජ්ජයුත්තා. එකෙනාති මනායතනෙන. දුතියන යෙ තෙ ධම්මාති සප්පිතිකා තෙ ධම්මා. න කෙහිවිති පයමං උද්ධටං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුං යපෙත්වා සෙසා ඡවිඤ්ඤාණධාතු, තංසම්පයුත්තා, රූපං, නිබ්බානඤ්ච. තෙහි සබ්බෙසං ඛන්ධායතනානං සඛිගභිතත්තා න කෙහිවි ඛන්ධෙහි, ආයතනෙහි වා විජ්ජයුත්තා. න භි සයං අත්තනා විජ්ජයුජ්ජති, සම්පයුජ්ජති වාති. එකායාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙයාමෙව. අයං සම්පයුත්තෙන විජ්ජයුත්තපදෙ නයො.

විජ්ජයුත්තෙන සම්පයුත්තපදත්ථවණ්ණනා

විජ්ජයුත්තෙන සම්පයුත්තපදෙ පන විජ්ජයුත්තෙන සම්පයුත්තො නාම ධම්මො නත්ථි, දෙසනාසම්පදමත්තාය පන මොසම්පෙතං පදං උද්ධටං, තෙනෙව පාළියං සබ්බවාරෙසුපි “නත්ථි නත්ථි” ඉච්චෙව චුත්තං. රූපක්ඛන්ධාදිඅනාරම්මණධම්මෙහි විජ්ජයුත්තා චත්තාරො ඛන්ධා, තෙසඤ්ච අඤ්ඤෙහි සම්පයොගො නත්ථි. වෙදනාදිභිපි රූපනිබ්බානාදීනි විජ්ජයුත්තාති, තෙසඤ්ච කෙනවි සම්පයොගොව නත්ථිති. අයං විජ්ජයුත්තෙන සම්පයුත්තපදෙ නයො.

සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්තපදත්ථවණ්ණනා

සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්තපදෙ පන යාති පදානි රූපෙන අසම්මිස්සං අරූපක්ඛන්ධෙකදෙසමෙව දීපෙත්ති, තෙසමෙව නිද්දෙසො, න රූපාරූපසම්මිස්සානං, සබ්බරූපක්ඛන්ධදීපකානං තෙසං සම්පයුත්තතායොගාභාවා. සබ්බාරූපක්ඛන්ධෙනාපි හි කුසලාදිනා අඤ්ඤො සම්පයුත්තො නාම නත්ථි. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා පයමං උද්ධටා, අත්තනා සම්පයුත්තෙන පුන සම්පයුත්තා, තෙසඤ්ඤෙව ඛන්ධාදිහි සම්පයොගො වුව්චති.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තභි ධාතුභි සම්පයුත්තා, එකෙනායතනෙන...පෙ.... කෙහිවි සම්පයුත්තා. සමුදයසච්චෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා සම්පයුත්තා, එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිවි සම්පයුත්තාති. සෙසං සුවිඤ්ඤෙයාමෙව. අයං සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්තපදෙ නයො.

විජ්‍යාත්මකවිජ්‍යාත්මකපදත්ථවණ්ණනා

විජ්‍යාත්මකවිජ්‍යාත්මකපද පන සම්පයෝගපදෙ වුත්තපදානෙව නිද්දිසියන්ති. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා පයමං උද්ධට්ඨපදෙන විජ්‍යාත්මකෙහි පුන විජ්‍යාත්මකා, තෙසං ඛන්ධාදීහි විජ්‍යායොගො වුවිවති.

තත්‍රායං නයො – රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා විජ්‍යාත්මකා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විජ්‍යාත්මකා, තෙ ධම්මා චතුහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතුහි විජ්‍යාත්මකා, එකෙනායතනෙන...පෙ.... කෙහිවි විජ්‍යාත්මකා. වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා විජ්‍යාත්මකා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විජ්‍යාත්මකා, තෙ ධම්මා එකෙන ඛන්ධෙන දසභායතනෙන දසහි ධාතුහි විජ්‍යාත්මකා, එකෙන...පෙ.... කෙහිවි විජ්‍යාත්මකාති. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙව. අයං විජ්‍යාත්මකවිජ්‍යාත්මකපදෙ නයො.

සඛිගහිතෙතසම්පයුත්තවිජ්‍යාත්මකපදත්ථවණ්ණනා

සඛිගහිතෙතසම්පයුත්තවිජ්‍යාත්මකපදෙ පන සඛිගහිතෙතසඛිගහිතපදෙ නිද්දිට්ඨානි සමුදයසච්චාදිපදානෙව නිද්දිසියන්ති. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා පයමං උද්ධට්ඨපදෙන ඛන්ධාදීහි තීහිපි සඛිගහිතා, තෙසං ඛන්ධාදීහි සම්පයොගො, විජ්‍යායොගො ච වුවිවති.

තත්‍රායං නයො – සමුදයසච්චෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහිපි සඛිගහෙහි සඛිගහිතා, තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතුහි සම්පයුත්තා, එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිවි සම්පයුත්තා. එකෙන ඛන්ධෙන දසභායතනධාතුහි විජ්‍යාත්මකා, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිවි විජ්‍යාත්මකා. ඉත්ථීන්ද්‍රියෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහිපි සඛිගහිතා, තෙ ධම්මා න කෙහිවි සම්පයුත්තා, චතුහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතුහි විජ්‍යාත්මකා, එකෙන...පෙ.... කෙහිවි විජ්‍යාත්මකාති.

තත්ථ එකෙනාති මනායතනෙන. එකෙන ඛන්ධෙනාති සඛිබාරක්ඛන්ධෙන. කෙහිවිති සඛිබාරක්ඛන්ධෙ තණ්හාය ධම්මායතනධම්මධාතුසු තණ්හාවෙදනාසඤ්ඤාහි. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙව. අයං සඛිගහිතෙතසම්පයුත්තවිජ්‍යාත්මකපදෙ නයො.

සම්පයුත්තෙතසඛිගහිතසඛිගහිතපදත්ථවණ්ණනා

සම්පයුත්තෙතසඛිගහිතසඛිගහිතපදෙ පන සම්පයුත්තෙතසම්පයුත්තපදෙ නිද්දිට්ඨානි වෙදනාක්ඛන්ධාදිපදානෙව නිද්දිසියන්ති. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා පයමං උද්ධට්ඨපදෙන සම්පයුත්තා, තෙසං ඛන්ධාදීහි සඛිගහො, අසඛිගහො ච වුවිවති.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙ ධම්මා තීහි
ඛන්ධෙහි ද්වීහි ආයතනෙනි අට්ඨහි ධාතුහි සඬගහිතා, සෙසෙහි අසඬගහිතා.
විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහි
එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සඬගහිතා, සෙසෙහි අසඬගහිතාති.

තත්ථ තීහිති සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීහි තීහි. තෙහි වෙදනාය සම්පයුත්තා. ද්වීහිති
ධම්මායතනමනායතනෙනි. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව. අයං
සම්පයුත්තෙනසඬගහිතාසඬගහිතපදෙ නයො.

අසඬගහිතෙනසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තපදත්ථවණ්ණනා

අසඬගහිතෙනසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තපදෙ පන යානි පදානි සුමුමරුපං
අවිඤ්ඤාණං, අරුපං සවිඤ්ඤාණං වා, කෙවලං අරුපං වා පුලරුපස්සපි කෙවලං වා,
සුමුමරුපං දීපෙන්ති, තෙසමෙව නිද්දෙසො. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා
පයමං උද්ධට්ඨමෙහි ඛන්ධාදීහි තීහිපි අසඬගහිතා, තෙසං ඛන්ධාදීහි සම්පයොගො,
විජ්ජයොගො ව චූච්චති.

තත්‍රායං නයො – රුපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි අසඬගහිතා, තෙ ධම්මා
තීහි ඛන්ධෙහි සම්පයුත්තා, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිවි සම්පයුත්තා,
එකෙන ඛන්ධෙන දසහි ආයතනධාතුහි විජ්ජයුත්තා, එකෙනායතනෙන එකාය
ධාතුයා කෙහිවි විජ්ජයුත්තා. එවං ධම්මායතනඉත්ථිත්ථියාදීසුපි යොජනා.

අරුපහවෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි අසඬගහිතා, තෙ සම්පයුත්තාති නත්ථී. තෙ
චතුහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතුහි විජ්ජයුත්තා, එකෙනායතනෙන
එකාය ධාතුයා කෙහිවි විජ්ජයුත්තා. එවං ඉද්ධිපාදකුසලාදිපදෙසුපි යොජනා.

තත්ථ රුපක්ඛන්ධෙන විඤ්ඤාණස්සෙව තීහිපි අසඬගහිතත්තා තස්ස තීහි
වෙදනාදීහි සම්පයොගො, ඉතරෙහි ව විජ්ජයොගො ඤාතබ්බො. සෙසං
සුවිඤ්ඤායාමෙව. අයං අසඬගහිතෙනසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තපදෙ නයො.

විජ්ජයුත්තෙනසඬගහිතාසඬගහිතපදත්ථවණ්ණනා

විජ්ජයුත්තෙනසඬගහිතාසඬගහිතපදෙ පන යානි පදානි කෙවලානං
සාරම්මණානං, අනාරම්මණානං වා ධම්මානං පකාසකානි ව
සභාවජාතිභූමිකාලසන්තානවසෙන හින්තනාය කෙහිවි අරුපක්ඛන්ධෙහි
විජ්ජයුත්තානං අනාරම්මණධම්මමිස්සාරුපක්ඛන්ධානං පකාසකානි
දුක්ඛසච්චඅබ්‍යාකතපරිත්තඅතීතඅජ්ඣත්තාදිපදානි, තෙසමෙව නිද්දෙසො ඉතරෙසං
ධම්මායතනජීවිතිත්ථියනාමරුපසලායතනජාතිජරාමරණඅජ්ඣත්තබ්බිද්ධාඅනිදස්ස
නඅජ්ජපිසනහෙතුආදීනං තෙසං කෙනවි විජ්ජයොගාසම්භවා. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං
– යෙ ධම්මා පයමං උද්ධට්ඨපදෙන විජ්ජයුත්තා, තෙසං ඛන්ධාදීහි සඬගහො,
අසඬගහො ව චූච්චති.

තත්‍වය. නයො – රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙ ධම්මා චතුහි
 ඛන්ධෙහි ද්විභායතනෙනි අට්ඨහි ධාතුහි සඬගහිතා, එකෙන ඛන්ධෙන දසහි
 ආයතනධාතුහි අසඬගහිතා. දුක්ඛසච්චෙන යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙ ධම්මා චතුහි
 ඛන්ධෙහි ද්විභායතනෙනි ද්විහි ධාතුහි සඬගහිතා. තත්ථ දුක්ඛසච්චෙන විජ්ජයුත්තා
 නාම ලොකුත්තරචිත්තචෙතසිකානි, තෙ ච ධම්මා වෙදනාක්ඛන්ධාදිචතුක්ඛන්ධෙහි
 මනොවිඤ්ඤාණධම්මධාතුවසෙන ද්විහි ධාතුහි සඬගහිතානි. සෙසං
 සුවිඤ්ඤායාමෙව. අයං විජ්ජයුත්තෙනසඬගහිතාසඬගහිතපදෙ නයො. අයමෙත්ථ
 සඬබ්බෙපතො විහඬගනයෙන සද්ධිං අත්ථනිච්ඡයො, විත්ථාරො පන
 ධාතුකථාපාළිඅට්ඨකථාසු (ධාතු. 12; ධාතු. අට්ඨ. 1-2) ගහෙනබ්බොති.

මොභවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමානිකත්ථවණ්ණනාය

ධාතුකථාමානිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමානිකා

එකකමානිකත්ථවණ්ණනා

ඉදානි පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමානිකාසංවණ්ණනානයො හොති. තත්ථ
 අනුත්තානත්ථතො තාව ඡ පඤ්ඤත්තියොති එත්ථ “ආචික්ඛති දෙසෙති
 පඤ්ඤපෙති පට්ඨපෙති”ති (සං. නි. 2.20) ආගතට්ඨානෙ සන්දස්සනා පකාසනා
 පඤ්ඤත්ති නාම. “සුපඤ්ඤත්තං මඤ්චපිය”න්ති (පාරා. 269) ආගතට්ඨානෙ යපනා
 නික්ඛිපනා පඤ්ඤත්ති නාම, ඉධ උභයමපි වට්ටති. ඡ පඤ්ඤත්තියොති හි ඡ
 පඤ්ඤාපනා ඡ සන්දස්සනා පකාසනානිපි, ඡ යපනා නික්ඛිපනානිපි චුත්තං හොති.
 නාමපඤ්ඤත්තියෙව හි තෙ තෙ විජ්ජමානාවිජ්ජමානෙ ධම්මෙ සන්දස්සෙතිතිපි.
 තෙන තෙන කොට්ඨාසෙන යපෙතිතිපි. ඛන්ධපඤ්ඤත්තීතිආදි පන සඬබ්බෙපතො
 තාසං පඤ්ඤත්තීනං සරූපදස්සනං. තත්ථ ඛන්ධානං “ඛන්ධා”ති පඤ්ඤාපනා
 සන්දස්සනා පකාසනා ච යපනා නික්ඛිපනා ච ඛන්ධපඤ්ඤත්ති නාම...පෙ....
 පුග්ගලානං “පුග්ගලා”ති පඤ්ඤාපනා සන්දස්සනා පකාසනා ච යපනා නික්ඛිපනා
 ච පුග්ගලපඤ්ඤත්ති නාම. ඉමා එව ඡ පඤ්ඤත්තියො විජ්ජන්ති. අඤ්ඤාසම්පි
 සම්මුතිපරමත්ථකථානං පඤ්ඤත්තීනං අනන්තත්තා, උපලක්ඛණවසෙන පන
 පධානභාවතො ච එතාව චුත්තා. පාළිමුත්තකනයෙන පන සබ්බසඬගහිකා
 විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිආදයො ඡ නාමපඤ්ඤත්තියො අට්ඨකථාසු (පු. ප. අට්ඨ.
 මානිකාවණ්ණනා 1) ආගතා, තා ච හෙට්ඨා චුත්තානි ඉධ න චුත්තා. තාසු ඉධ
 පුග්ගලපඤ්ඤත්තිපදෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, සෙසෙහි විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති වානි
 ද්වෙ එව ලබ්භන්ති.

අට්ඨකථාමුත්තකෙන පන ආවරියනයෙන අපරාපි ඡ පඤ්ඤත්තියො –
 උපාදාපඤ්ඤත්ති උපනිධාපඤ්ඤත්ති සමොධානපඤ්ඤත්ති
 උපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්ති තජ්ජාපඤ්ඤත්ති සන්තතිපඤ්ඤත්ති, යා

“අත්ථපඤ්ඤත්ති” ති වුවවති. තත්ථ යා ඛන්ධපඤ්ඤකං උපාදාය නිස්සාය සම්මතා සත්තාදිකා, අඛිගානි උපාදාය රථාදිකා, චන්දාදිපරිවත්තාදයො උපාදාය කාලදිසාදිකා, තංතංභුතනිමිත්තං, භාවනාවිසෙසඤ්ච උපාදාය කසිණාදිඋග්ගහපටිභාගනිමිත්තාදිකානි අයං එවරුපා සභාවධම්මෙහි එකත්තෙන වා සච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙත අනුපලබ්භසභාවා උපාදාපඤ්ඤත්ති නාම. පඤ්ඤාපෙතබ්බට්ඨෙත වෙසා පඤ්ඤත්ති චුත්තා, න පන පඤ්ඤාපනට්ඨෙත. යා තස්ස තස්සත්ථස්ස පඤ්ඤාපනා, සා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තියෙව.

යා පන අඤ්ඤං පට්ඨමාදිං උපනිධාය අපෙක්ඛිත්වා දුතියං රස්සං දීපං දුරං සන්තිකන්තිආදිකා තදඤ්ඤාපෙක්ඛුපනිධා, ඡත්තපාණිතිආදිකා භත්ථගතූපනිධා, කුණ්ඩලිතිආදිකා සම්පයුත්තූපනිධා, ධඤ්ඤසකටන්ති ආදිකා සමාරොපිතූපනිධා, ඉන්ද්‍රියාලග්භානිආදිකා අවිදුරගතූපනිධා, සුචණ්ණචණ්ණොතිආදිකා පටිභාගූපනිධා, බ්‍රාහ්මණගාමොතිආදිකා තබ්බහුලූපනිධා, මණිකටකන්තිආදිකා තබ්බිසිට්ඨූපනිධානි එවමාදි අනෙකජ්ජකාරා පඤ්ඤාපනා, අයං උපනිධාපඤ්ඤත්ති නාම.

ධඤ්ඤරාසිතිආදිකා පන සමොධානපඤ්ඤත්ති නාම. පුරිමස්ස පුරිමස්ස උපනික්ඛිපිත්වා ද්වෙ තීණිතිආදිකා උපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්ති නාම. තංතංසභාවනිස්සිතා පට්ඨිආදිකා තජ්ජාපඤ්ඤත්ති නාම. ආසිතිකොතිආදිකා පන සන්තතිපඤ්ඤත්ති නාම.

අට්ඨකථාමුත්තකෙනෙව ආචරියනයෙන අපරාපි ධම්මකථිකාදිකා කිච්චපඤ්ඤත්ති, කිසපුලාදිකා සණ්ඨානපඤ්ඤත්ති, ඉත්ථිපුරිසාදිකා ලිඛිතපඤ්ඤත්ති, කාමාවචරාදිකා, කොසලකාදිකා ව භූමිපඤ්ඤත්ති, තිස්සො නාගොතිආදිකා පච්චත්තපඤ්ඤත්ති, නිරොධාදිකා අසඬ්ඛතපඤ්ඤත්ති වානි ඡ පඤ්ඤත්තියො.

එතාසු පන ද්වාදසසු තජ්ජාපඤ්ඤත්ති, එකච්චා භූමිපඤ්ඤත්ති, අසඬ්ඛතපඤ්ඤත්ති ව විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතා නාමපඤ්ඤත්ති, තදඤ්ඤා පරමත්ථාවසෙසා, පන අත්ථපඤ්ඤත්තිනි දීපිතා අවිජ්ජමානාදිපඤ්ඤත්තියො වානි. අයං තාවෙත්ථ අනුත්තානත්ථතො සංවණ්ණනා.

අත්ථනිවිජයො පනෙත්ථාපි පාළිනයෙනෙව සද්ධිං භොති, න විනා පාළිං තස්ස චත්තුමසක්කුණෙය්‍යත්තා. පාළියඤ්ච යස්මා ආදිතො පඤ්ච පඤ්ඤත්තියො, තදත්ථභූතා ඛන්ධාදයො ව භෙට්ඨා විභඬ්ගජ්ජකරණෙ නිජ්ජදෙසතො කථිතානි තා ඉධ “කිත්තාවතා ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති, යාවතා පඤ්චක්ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො” තිආදිනා සඬ්ඛෙපෙනෙව නිද්දිට්ඨා, තා චෙත්ථාපි චුත්තත්ථා. පුග්ගලපඤ්ඤත්ති පන භෙට්ඨා න චුත්තානි “කිත්තාවතා පුග්ගලානං පුග්ගලපඤ්ඤත්ති? සමයවිමුත්තො, අසමයවිමුත්තො” තිආදිනා එකකාදිභෙදෙන යාව දසකා දසධා මානිකං යපෙත්ථා විත්ථාරෙතෙව විභත්තා, සා ව ඤාතබ්බපභෙදතො අවුච්චමානා දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යා, තස්මා පුග්ගලපඤ්ඤත්තියා එව

වෙන්ථ පාළිනසානුසාරෙන සඬ්ඛෙපතො අත්ථනිච්ඡයො හොති, සො වෙන්ථ මානිකායං චුත්තෙ සබ්බපුග්ගලෙ අනුද්ධරිත්වා ඤාතබ්බානං දුබ්බිඤ්ඤායානං පුග්ගලානං එකකාදිහෙදතොව මානිකං උද්ධරිත්වා විභජනවසෙන සඬ්ඛෙපතොව හොති. කථං? “සමයවිමුත්තො අසමයවිමුත්තො, කුප්පධම්මො අකුප්පධම්මො, චෙතනාහබ්බො අනුරක්ඛණාහබ්බො, හයුපරතො අහයුපරතො, හබ්බාගමනො අහබ්බාගමනො, නියතො අනියතො, පටිපන්නකො එලෙ යීතො, සමසීසී යීතකප්පී, සොතාපන්නො සත්තක්ඛත්තුපරමො කොලංකොලො එකබ්බී, සකදාගාමී, අනාගාමී අත්තරාපරිනිබ්බායී උපහව්වපරිනිබ්බායී අසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී සසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී, අරහා” ති එකකමානිකා.

තත්ථ යො අප්පනං නිබ්බත්තෙනතුං යුත්තපත්තකාලෙ රූපාරූපසමාපත්තිසඬ්ඛාතෙහි අට්ඨහි විමොක්ඛෙහි පච්චනීකධම්මතො විමුච්චිත්වා තිසු මග්ගෙසු යෙන කෙනවි යථාසකං ආසවෙ ඛෙපෙත්වා වුට්ඨිතො, අයං සමයවිමුත්තො නාම. “එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛිණා” තිආදිවචනතො (පු. ප. 1) හි අට්ඨසමාපත්තිලාභී පුටුප්පතො වා බීණාසවො වා ඉධ න ගහිතො, සමාපත්තිලාභිතො පන එලට්ඨසෙබාව ගහිතාති වෙදිතබ්බො. සුක්ඛවිපස්සකබීණාසවො, සබ්බෙපි ව අරියා මග්ගවිමොක්ඛං සන්ධාය අසමයවිමුත්තා නාම. බාහිරානඤ්ඤි අට්ඨන්තං සමාපත්තීනං සමාපජ්ජන්තස්ස පච්චෙකට්ඨානලාභාදිසමයොපි අත්ථී, චත්තකරණකාලාදිඅසමයොපි අත්ථී. මග්ගවිමොක්ඛෙන විමුච්චනස්ස පන තාදිසො සමයො වා අසමයො වා නත්ථී, යස්ස සද්ධා බලවතී, විපස්සනා ව ආරද්ධා, තස්ස ගච්ඡන්තස්ස වා භුඤ්ජන්තස්ස වා මග්ගඵලපටිවෙධො නාම න හොතීති නත්ථී, තස්මා සබ්බෙ අරියා අරියවිමොක්ඛෙ අසමයවිමුත්තාති වෙදිතබ්බො. පුරිමපදෙපි ලොකියසමාපත්තිඤ්ඤෙව සන්ධාය සෙබා සමයවිමුත්තා නාම ඡාතා.

අවසිභාවා අට්ඨසමාපත්තිලාභී පන පුටුප්පතො, සොතාපන්නසකදාගාමීතො ද්වෙ සෙබා අට්ඨසමාපත්තිං සන්ධාය කුප්පධම්මො නාම. පරිහානධම්මොතිපි දුට්ඨා එව. අනාගාමීආදයො සුප්පහීනසමාධිපාරිපන්ථිකත්තා වසිභාවා සමාපත්තිලාභී පුටුප්පතො, අරියා ව ලොකුත්තරධම්මෙපි සන්ධාය අකුප්පධම්මො නාම. අපරිහානධම්මොති තෙ එව. චෙතනාහබ්බොති චෙතනාසඬ්ඛාතෙන ඤානසමාපත්තිවළඤ්ජනෙන අපරිහානීං ආපජ්ජිතුං හබ්බො. යො හි රූපාරූපජ්ඣානෙසු ආවිණ්ණවසිතාය චෙතනාසඬ්ඛාතාය ඤානසමාපත්තියා නිරන්තරං වළඤ්ජමානො තෙහි න පරිහායති, අවළඤ්ජමානො ව පරිහායති, අයං වළඤ්ජමානො චෙතනාහබ්බො නාම. අනුරක්ඛණාහබ්බොති ඤානස්ස උපකාරානුපකාරධම්මෙ ඡානිත්වා අනුරක්ඛණාය අවළඤ්ජමානොපි අපරිහානීං ආපජ්ජිතුං හබ්බො, එසො ව පුරිමතො බලවතරො, ආවිණ්ණවසිතො පඤ්ඤාසම්පදාය උපකාරානුපකාරධම්මෙ ඡානිත්වා තදනුරූපං පටිපජ්ජනතොති වෙදිතබ්බො.

භයුපරතොති භයෙන පාපතො උපරතො විරතො සෙබො, කල්‍යාණපුට්ඨජනො ව. තෙසු පච්ඡිමො දුග්ගතිවට්ටකිලෙසඋපවාදසංඛිතොති චතුභි භයෙහි පාපතො ඔරමති, සෙබො දුග්ගතිවජ්ජෙහි, අපායෙහි මුත්තත්තා. ඛිණාසවො පන අභයුපරතො නාම සමුච්ඡින්නභයත්තා, උපවාදතො පන ඔරමිතබ්බො.

අභබ්බාගමනොති සම්මත්තනියාමාගමනස්ස අභබ්බො, යෙ ආනන්තරියසංඛිතොති කම්මාවරණෙන, නියතමිච්ඡාදිට්ඨිසංඛිතොති කිලෙසාවරණෙන, අහෙනුකදුහෙනුකපට්ඨිසංඛිතොති විපාකාවරණෙන ච සමන්තාගතා, බුද්ධාදීසු ච සද්ධාරණිතා, මග්ගභාවනාය ච උත්තරකුරුකාදයො විය අවිජන්දිකා, පුබ්බුපනිස්සයරහිතා ච, සබ්බෙන අභබ්බාගමනා නාම. විපරීතා භබ්බාගමනා නාම. පඤ්චානන්තරියනියතමිච්ඡාදිට්ඨිකා නිරයගමනෙ, අට්ඨ අරියපුග්ගලා අනුපාදාපරිනිබ්බානාදීසු නියතා නාම. අවසෙසපුග්ගලා අනිබද්ධගතිකතාය අනියතා නාම, උත්තරකුරුකා පන සුගතිනියතාපි මිච්ඡන්තසම්මත්තනියාමස්සෙව ඉධාධිජ්ජෙතත්තා ‘නියතා’ති න වුත්තා. මග්ගසමඬ්ඨි පුග්ගලො මග්ගක්ඛණෙ ඵලත්ථාය පටිපන්නකො නාම, ඵලසමඬ්ඨි ඵලානුප්පත්තියමපි ඵලෙ ධීකො නාම.

යස්ස පන අපුබ්බාවරිමං ආසවපරියාදානඤ්ච හොති ජීවිතපරියාදානඤ්ච, අයං සමසීසී නාම. සො ච තිව්ධො හොති ඉරියාපට්ඨසමසීසී රොගසමසීසී ජීවිතසමසීසීති. තත්ථ යො චතුසු ඉරියාපට්ඨෙසු එකස්මිං විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පත්වා තස්මිඤ්ඤෙව ඉරියාපට්ඨෙ පරිනිබ්බාති, අයං ඉරියාපට්ඨසමසීසී නාම. යො පන එකං රොගං පත්වා අන්තොරොගෙ ඵව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පත්වා තෙනෙව රොගෙන පරිනිබ්බාති, අයං රොගසමසීසී නාම. යස්ස පන කිලෙසසිසංඛිතා අවිජ්ජා, අරහත්තමග්ගෙන පවත්තසිසංඛිතානං ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච වුත්තිත්තෙන සමං පරියාදානං ගච්ඡති, අයං ජීවිතසමසීසී නාම. කථමිදං සමං හොතිති? වාරසමතාය. යස්මිං හි වාරෙ මග්ගෙන කිලෙසෙ බෙපිතෙ පච්චවෙක්ඛණඤාණානි පවත්තන්ති, තස්සානන්තරමෙව පරිනිබ්බායතො ඉමාය වාරසමතාය ඉදං උභයසිසපරියාදානමපි සමං හොති නාම, අයමෙව ජීවිතසමසීසී ඉධාධිජ්ජෙතො.

ධීතකප්පිති ධීතො කප්පො ධීතකප්පො, ස්වාස්ස අත්ථිති ධීතකප්පි, කප්පමිති විතස්සමානමිති කප්පං යපෙතුං සමත්ථොති අත්ථො.

සචෙ හි යෙසං මග්ගසමඬ්ඨික්ඛණෙ කප්පවිනාසො භවෙය්‍ය, නෙව තාව කප්පො විතස්සෙය්‍ය, යාවායං යථාසකං ඵලං න සච්ඡිකරොතිති තෙ විතස්සමානමපි කප්පං යපෙත්තිති ධීතකප්පිතො නාම ජාතාති. කිඤ්චාපි කප්පවිනාසනකාලෙ සාසනං නත්ථී, ගතකොට්ඨෙ හි කාලෙ කප්පවිනාසො හොති, ඵවං සන්නෙපි මග්ගානන්තරඵලස්ස අනන්තරායං දිපෙතුං ඉදං අභූතමපි කාරණං ආහං.

සොතාපන්නොති නිබ්බානසමුද්දනින්තනය සොතසඬ්ඛාතස්ස මග්ගස්ස පටිමසමඬ්ථි වුවවති, ඉධ පන ඵලට්ඨො අධිජ්ජෙතො. තස්සෙව ච පහෙදදස්සනත්ථං ‘සත්තක්ඛත්තුපරමො’ තිආදි වුත්තං. සත්තචාරා පරමා අස්ස හවුපපත්තීති සත්තක්ඛත්තුපරමො, තතො පරං අට්ඨමං හවං නාදියතීති අත්ථො. සොතාපන්නො හි යො සත්තක්ඛත්තුං දෙවෙසු, මනුස්සෙසු ච පටිසන්ධිං ගහෙත්වා සත්තමෙ හවෙ දුක්ඛස්සන්තං කරොති, අයං සත්තක්ඛත්තුපරමො නාම. කුලතො කුලං හවතො හවං ගච්ඡතීති කොලංකොලො. සො හි දෙවමනුස්සවසෙන ද්වෙ ගතියො හවෙ සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති, අයං කොලංකොලො නාම. කම්මපටිසන්ධියා එකං කම්මං කිලෙසබ්භං අස්සාති එකබ්භී. සො හි එකස්මිඤ්ඤෙව හවෙ ඛිණාසවො හොති. කිං පනස්ස හෙදස්ස නියාමකන්ති? විපස්සනාහිඤ්ඤාහෙදා. සොතාපන්නෙසු හි යො විපස්සනයා පමත්තො, සො සත්තක්ඛත්තුපරමො හොති. යො කිඤ්ච අප්පමත්තො, සො කොලංකොලො. යො පන විපස්සනයා අතිවිය අප්පමත්තො, සො එකබ්භී හොති. යෙ පන අතිවිය පමත්තා වට්ටජ්ඣාසයා අනාථිණ්ඩිකවිසාඛාසක්කාදයො, තෙ පුනප්පුනං වට්ටස්මිංයෙව විචරන්තා ආදිතො පට්ඨාය ඡ දෙවලොකෙ ඔසාපෙත්වා බ්‍රහ්මලොකෙසුපි යථාක්කමං නිබ්බත්තිත්වා අකනිට්ඨෙ යත්වා පරිනිබ්බන්ති, න තෙ ඉධ ගහිතා. තෙ හි මනුස්සගතිං පුනප්පුනං ආදියන්ති. යෙ පන මනුස්සගතියමිපි හවං ආදියන්ති, තෙසං වසෙන සත්තක්ඛත්තුපරමො කොලංකොලො මානුසිකභවනිබ්බත්තකො එව එකබ්භී ගහිතො. තෙ පන සද්ධාධුරෙන ආගතා තයො, පඤ්ඤාධුරෙන ආගතා තයොති සොතාපන්නො ඡබ්බිධො හොතීති වෙදිතබ්බො.

පටිසන්ධිවසෙන පන සකිං ඉමං මනුස්සගතිං ආගච්ඡතීති සකදාගාමී, දුතියමග්ගඵලසමඬ්ථි. ඉමිනා පඤ්චසු සකදාගාමීසු චත්තාරො වජ්ජෙත්වා එකොව ගහිතො. එකච්චො හි සකදාගාමිඵලෙ යත්වා පුන දුතියභවෙ ඉධෙව පරිනිබ්බාති, එකච්චො ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා දුතියභවෙ තත්ථෙව පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා ඉධුපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති, ඉමෙ චත්තාරොපි ඉධ න ගහිතා. යො පන ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ නිබ්බත්තිත්වා පුන ඉධුපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති, අයමෙකොව ඉධ ගහිතො. ඉමස්ස ච ද්වෙ පටිසන්ධියො, එකබ්භීස්ස පන එකාචාති ඉදං තෙසං නානාකරණන්ති වෙදිතබ්බො.

පටිසන්ධිවසෙන කාමභවං නාගච්ඡතීති අනාගාමී, තතියමග්ගඵලසමඬ්ථි. තස්සෙව පන පහෙදදස්සනත්ථං ‘අත්තරාපරිනිබ්බායී’ තිආදි වුත්තං. තත්ථ අත්තරාපරිනිබ්බායීති ආයුචෙමජ්ඣස්ස අත්තරා එව අරහත්තමග්ගං උප්පාදෙත්වා කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනසීලො එකො අනාගාමී. සො ච උප්පන්නසමනන්තරං පරිනිබ්බායී, ආයුචෙමජ්ඣං අප්පත්වා පරිනිබ්බායී, ආයුචෙමජ්ඣං පත්වා පරිනිබ්බායීති තිවිධො හොති. උපහච්චපරිනිබ්බායීති ආයුචෙමජ්ඣං උපහච්ච අතික්කමිත්වා, මරණසමයං චා උපහච්ච උපගන්ත්වා පරිනිබ්බායී, ආයුචෙමජ්ඣං අතික්කමිත්වා යාව මරණසමයා පරිනිබ්බායීති අත්ථො. අසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායීති අසඬ්ඛාරෙන අප්පදුක්ඛෙන අධිමත්තජ්ජයොගං අකත්වා

පරිනිබ්බායනසීලො. සසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායීති සසඬ්ඛාරොන දුක්ඛෙන කසිරෙන අධිමත්තජ්ජයොගෙන පරිනිබ්බායනසීලො. උද්ධංසොතොති උද්ධංවාහිභාවෙන උද්ධමස්ස තණ්හාසොතං වට්ටසොතඤ්ච, උද්ධං වා ගන්ත්වා පටිලහිතබ්බතො උද්ධං මග්ගසොතමස්සාතිපි උද්ධංසොතො. අකනිට්ඨං ගව්ඡතීති අකනිට්ඨගාමී. ඉමෙසං පන අනාගාමීනං පහෙදදස්සනත්ථම්පෙත්ථ උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමීතිආදි චතුක්කං වෙදිතබ්බං.

තත්ථ යො අවිහතො පට්ඨාය චතුසු යථාක්කමං උප්පජ්ජිත්වා යාවතායුකං යත්වා චූතො අකනිට්ඨෙ උප්පජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති, අයං උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී නාම. යො පන අකනිට්ඨං අප්පත්වා අන්තරා පරිනිබ්බාති, අයං උද්ධංසොතො න අකනිට්ඨගාමී නාම. යො මනුස්සලොකො අකනිට්ඨමෙව ගන්ත්වා පරිනිබ්බාති, අයං න උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී නාම. යො පන හෙට්ඨා චතුසු සුද්ධාවාසෙසු අඤ්ඤතරස්මිං උප්පජ්ජිත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බාති, අයං න උද්ධංසොතො න අකනිට්ඨගාමී නාම. එවමෙන අනාගාමීනො අට්ඨවත්තාලීසවිධා භොන්ති. කථං? අවිහෙසු තාව තයො අන්තරාපරිනිබ්බායිනො, එකො උපහව්වපරිනිබ්බායී, එකො උද්ධංසොතොති පඤ්ච, තෙ අසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායීසසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායීවසෙන දස භොන්ති, එවං අතජ්ජසුදස්සසුදස්සිසුති චත්තාලීසං, අකනිට්ඨෙ පන උද්ධංසොතො නත්ථී, තස්මා තත්ථ තං සසඬ්ඛාරාසඬ්ඛාරවසෙන දුට්ඨං උද්ධංසොතං චජ්ජෙත්වා අට්ඨ වාති අට්ඨවත්තාලීස භොන්ති.

අරහාති කිලෙසාරීනං භතත්තාදිනා බීණාසවො අරහා නාම. සො සුඤ්ඤතාදිවිමොක්ඛත්තයවසෙන තිවිධො භුත්වා පුන පච්චෙකං පටිපදාවතුක්කවසෙන ද්වාදසවිධා භොන්ති. යථා ච අරහා ද්වාදසවිධො, එවං ද්වාදසෙව සකදාගාමීනො, චතුර්විසති සොතාපන්නා අට්ඨවත්තාලීස අනාගාමීනොව පච්චෙකන්ති වෙදිතබ්බං. ඉමෙ ච සබ්බෙ අරියා ඉමස්මිං සාසනෙ එව උප්පජ්ජන්ති, නො බහිද්ධාති. එකකතයො.

දුකාදිමාතිකත්ථවණ්ණනා

දුකාදීසු “ද්වෙ පුග්ගලා – කොධනො ච උපනාහි ච මක්ඛි ච පළාසී වා” තිආදිනා දුකඤ්ච, “තයො පුග්ගලා – නිරාසො ආසංසො විගතාසො” තිආදිනා තිකඤ්ච, “චත්තාරො පුග්ගලා – අසප්පුරිසො, අසප්පුරිසෙන අසප්පුරිසතරො, සප්පුරිසො, සප්පුරිසෙන සප්පුරිසතරො” තිආදිනා චතුක්කඤ්ච, “පඤ්ච පුග්ගලා – අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො ආරහති ච විජ්ජට්ඨාරී ච හොති, තඤ්ච චෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තිං යථාභූතං නප්පජානාති. යත්ථස්ස තෙ උප්පන්නා පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති, අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො ආරහති න විජ්ජට්ඨාරී ච හොති...පෙ.... අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති, අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො නාරහති විජ්ජට්ඨාරී ච හොති...පෙ.... අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති. අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො නාරහති න විජ්ජට්ඨාරී හොති...පෙ.... අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති” තිආදිනා

පඤ්චකඤ්ච විත්ථාරතො මානිකං නික්ඛිපිත්වා සබ්බෙපි තෙ පුග්ගලා නිද්දිට්ඨා, ඉධ පන තෙ ගන්ථවිත්ථාරහයෙන සබ්බෙ න උද්දිට්ඨා, පාළියා එව ඤාතබ්බාති.

තත්ථ තිකෙ නිරාසොති අරහත්තාසාය විරහිතො දුස්සිලො. තස්ස හි අත්තනො අභබ්බතාය භබ්බසභායකස්ස සීලවතො අරහත්තප්පත්තිං සුත්වා, චණ්ඩාලපුත්තස්ස විය කස්සචි රාජපුත්තස්ස රජ්ජාභිසෙකං සුත්වා අභිසෙකප්පත්තියං, “කුදාස්සු නාමාහම්පි අරහත්තං පාපුණෙය්‍ය” ත්ති අරහත්තප්පත්තියං පත්ථනාපි න උප්පජ්ජති. ආසංසොති අරහත්තං ආසීසමානො පත්ථයමානො සීලවා. තස්ස හි අරහත්තපත්ථනාය සීලසම්පත්තියා ධීතත්තා කස්සචි අරහත්තප්පත්තිං සුත්වා, උභතොසුජාතස්ස රාජකුමාරස්ස විය තාදිසස්ස කස්සචි රජ්ජාභිසෙකං සුත්වා අභිසෙකප්පත්තියං, අරහත්තප්පත්තියං පත්ථනා උප්පජ්ජති. විගතාසොති අරහා. සො හි පත්තඅරහත්තතාය තත්ථ විගතාසො හොති පත්තාභිසෙකො විය ඛත්තියො අභිසෙකප්පත්තියන්ති වෙදිතබ්බං.

චතුක්කෙ පන පාණාතිපාතාදිඅකුසලකම්මපට්ඨමන්තාගතො අසප්පුරිසො නාම. යො පන සයම්පි පාණාතිපාතාදීනි කත්වා පරඤ්ච තත්ථ සමාදපෙති, අයං අසප්පුරිසෙන අසප්පුරිසතරො, අසප්පුරිසතොපි අසප්පුරිසතරොති අත්ථො. චුත්තපටිපක්ඛකුසලවසෙන සප්පුරිසො, සප්පුරිසෙන සප්පුරිසතරො ව වෙදිතබ්බො.

පඤ්චකෙ ආරහති ව විජ්ජට්ඨාරී ව හොතිති එත්ථ ආරම්භ-සද්දො ආපත්තිවිතික්කමෙ චත්තති, තස්මා ආපත්තිවිතික්කමවසෙන ආරහති වෙව තප්පච්චයා ව විජ්ජට්ඨාරී හොතිති අත්ථො. වෙතොවිමුත්තින්ති එලසම්පයුත්තසමාධිං. පඤ්ඤාවිමුත්තින්ති එලසම්පයුත්තඤ්ඤාණං. යථාභූතං නප්පජානාතීති අනධිගතත්තා යථාසභාවතො නප්පජානාති. යත්ථස්සාති යස්මිං අරහත්තඑලසඬ්ඛාතෙ ඤානෙ අධිගතෙ අස්ස පුග්ගලස්ස සබ්බෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා නිරවසෙසා නිරුජ්ඣන්ති, තෙ නප්පජානාතීති සම්බන්ධො. කිඤ්චාපි තෙ මග්ගක්ඛණෙ එව නිරුජ්ඣන්ති නාම, එලක්ඛණෙ පන නිරුද්ධා නාම හොන්ති, ඉධ පන මග්ගකිච්චවසෙන “එලක්ඛණෙ නිරුජ්ඣන්ති” ති චුත්තාති වෙදිතබ්බො.

ආරහති න විජ්ජට්ඨාරී ව හොතිති ආපත්තිං ආපජ්ජති, තං පන දෙසෙතුං සභාගපුග්ගලං පරියෙසති, චුට්ඨාපෙති වා, තස්මා න විජ්ජට්ඨාරී හොති. නාරහති විජ්ජට්ඨාරී ව හොතිති ආපත්තිං නාපජ්ජති, විනයපඤ්ඤත්තියං පන අකොවිදත්තා අනාපත්තියා ආපත්තිසඤ්ඤිතාය චුට්ඨිතායපි තං ආපත්තියා විජ්ජට්ඨාරං විනොදෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය විජ්ජට්ඨාරී හොති. නාරහති න විජ්ජට්ඨාරී හොතිති නාරහති නෙව ආපත්තිං ආපජ්ජති, න විජ්ජට්ඨාරී හොති. අරහත්තඤ්ච න පාපුණාති. කතරො පනෙස පුග්ගලොති? සීලවා ඔස්සට්ඨවීරියො පුග්ගලො. සො හි “කිං මෙ ඉමස්මිං බුද්ධකාලෙ පරිනිබ්බානෙන, අනාගතෙ මෙත්තෙය්‍යසම්මාසම්බුද්ධකාලෙ පරිනිබ්බායිස්සාමි” ති විසුද්ධසීලොපි පටිපත්තිං න පුරෙති. ඉමෙ චත්තාරොපි පුග්ගලා තථා තථා ඔවදිත්වා ආසවක්ඛයෙ පතිට්ඨාපෙතබ්බො. එවං හි තෙපි ය්වායං.

පඤ්චමො පුග්ගලො නාරහති න විජ්ජට්ඨාරි ආරද්ධවිරියො අරහත්තං පාපුණාති,
තෙන සමසමාව භවිස්සන්තීති.

ජක්කාදීසු -

“ඡ පුග්ගලා - අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසු ධම්මෙසු
සාමං සච්චාති අභිසම්බුජ්ඣති, තත්ථ ච සබ්බඤ්ඤානං පාපුණාති බලෙසු ච
වසිභාවං. අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො...පෙ.... අභිසම්බුජ්ඣති, න ච තත්ථ
සබ්බඤ්ඤානං පාපුණාති, න ච බලෙසු වසිභාවං. අත්ථෙකච්චො
පුග්ගලො...පෙ.... අනභිසම්බුජ්ඣති, දිට්ඨෙව ධම්මෙ දුක්ඛස්සන්තකරො
හොති, සාවකපාරමිඤ්ච පාපුණාති. අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො...පෙ....
දුක්ඛස්සන්තකරො හොති, න ච සාවකපාරමිං පාපුණාති. අත්ථෙකච්චො
පුග්ගලො...පෙ.... අනභිසම්බුජ්ඣති, න ච දිට්ඨෙව ධම්මෙ
දුක්ඛස්සන්තකරො හොති, අනාගාමී හොති අනාගන්තා ඉත්ථත්තං.
අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො...පෙ.... අනභිසම්බුජ්ඣති, න ච දිට්ඨෙව ධම්මෙ
දුක්ඛස්සන්තකරො හොති, ආගාමී හොති ආගන්තා ඉත්ථත්තං”න්ති -

ජක්කං, “සත්ත පුග්ගලා - සත්ත උදකුපමා පුග්ගලා සකිං නිමුග්ගො නිමුග්ගොව
හොති, උම්මුජ්ජිත්වා නිමුජ්ජති, උම්මුජ්ජිත්වා යීතො හොති, උම්මුජ්ජිත්වා විපස්සති
විලොකෙති, උම්මුජ්ජිත්වා පතරති, උම්මුජ්ජිත්වා පටිගාධජ්ජත්තො හොති,
උම්මුජ්ජිත්වා තිණ්ණො හොති පාරඬගතො, ථලෙ තිට්ඨති බ්‍රාහ්මණො”ති ආදිනා
සත්තකං, “අට්ඨ පුග්ගලා - චත්තාරො මග්ගසමඬගිතො, චත්තාරො
ඵලසමඬගිතො පුග්ගලා”ති අට්ඨකං, “නව පුග්ගලා - සම්මාසම්බුද්ධො
පච්චෙකසම්බුද්ධො උභතොභාවිමුත්තො පඤ්ඤාවිමුත්තො කායසක්ඛී
දිට්ඨිජ්ජත්තො සද්ධාවිමුත්තො ධම්මානුසාරී සද්ධානුසාරී”ති නවකං, “දස පුග්ගලා
- පඤ්චන්තං ඉධ නිට්ඨා, පඤ්චන්තං ඉධ විභාය නිට්ඨා”ති දසකඤ්ච මාතිකං
නික්ඛිපිත්වා පාළියං නිද්දෙසො කතො. තත්ථ ජක්කෙ පයමෙන පදෙන
සම්මාසම්බුද්ධො දට්ඨබ්බො. සො හි අනාවරියකො අත්තනා උජ්ජාදිතෙන
සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණපදට්ඨානෙන අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණෙන සබ්බාකාරතො සච්චාති
අභිසම්බුජ්ඣත්වා සබ්බඤ්ඤානං පාපුණි, දසඤ්ඤාණබලෙසු ච වසිභාවන්ති. දුතියෙන
පන පච්චෙකසම්බුද්ධො දට්ඨබ්බො. තතියෙන අග්ගසාවකො, චතුත්ථෙන අවසෙසා
අරහන්තො, පඤ්චමෙන අනාගාමී, ඡට්ඨෙන සොතාපන්නසකදාගාමීතො දට්ඨබ්බො.
තෙ හි “ආගන්තා ඉත්ථත්තං”න්ති වුත්තාති.

සත්තකෙ පයමෙන පදෙන සාසනෙ අනිට්ඨසද්ධො නියතමිච්ඡාදිට්ඨධම්මෙහි
ඵකන්තකාළකෙහි සමන්තාගතො ගහිතො. සො හි සමුද්දෙ උදකභීරුකපුරිසො විය
සංසාරෙ අපායෙ නිමුග්ගො නිමුග්ගොව හොති, න පුන භවතො වුට්ඨාති,
අනන්තමිති කාලං භවෙ ඵව විවරති සාසනසමායොගාභාවා. දුතියෙන පදෙන
සාසනෙ පටිලද්ධසද්ධොපි දෙවදත්තාදයො විය සද්ධාදිපරිභානියං යීතො දුස්සිලො
ගහිතො. සො හි සමුද්දෙ කෙනවි කාරණෙන උම්මුජ්ජිත්වා පුන නිමුග්ගො විය

සාසනසද්ධාය උම්මුජ්ජිත්වාපි අපායෙ නිමුජ්ජති එව, අයං පන විරකාලාතික්කමෙන බුද්ධාදීහි, අත්තනා එව වා පච්චෙකබ්බොධිඤ්ඤාණෙන භවතො උද්ධරණියො හොති සාසනෙ සකිං උප්පන්නායපි සද්ධාය මොක්ඛභාවෙන නියමෙන නිබ්බානාවහත්තා. අයමෙව හිස්ස පුරිමපුග්ගලතො විසෙසො, ඉතරථා තස්ස විසුං ගහණෙ පයොජනමෙව න සියාති ගහෙනබ්බං. තතියෙන සාසනෙ උප්පන්නසද්ධො ධීතිභාගියෙහි සීලාදිගුණෙහි සමන්නාගතො ගහිතො. සො හි උම්මුජ්ජිත්වා තීරං අදිස්වාච සමුද්දමජ්ඣෙ නාවාදිආගමනං ඔලොකෙන්තො පුන අනිමුජ්ජිත්වා උණ්ණතප්පදෙසෙ ධීතො විය සාසනසද්ධාය උම්මුජ්ජිත්වා නිබ්බානං අදිස්වාච බුද්ධාදිං ඔලොකයමානො සග්ගෙ, සීලාදිමිති ධීතො හොති. චතුත්ථෙන පන සොනාපන්නො ගහිතො. සො හි උම්මුජ්ජිත්වා ධීතො තීරං දිස්වා උත්තරණුපායං විලොකයමානො විය ලොකුත්තරසද්ධාය උම්මුජ්ජිත්වා නිබ්බානාතීරං දිස්වා උත්තරණුපායං විලොකෙති. පඤ්චමෙන සකදාගාමී ගහිතො. සො හි සමුද්දෙ තීරං දිස්වා තදහිමුඛං පතරමානො විය පඨමමග්ගෙන නිබ්බානාතීරං දිස්වා තදහිමුඛං දුතියමග්ගෙන පතරති නාම. ඡට්ඨෙන අනාගාමී ගහිතො. සො හි පතරිත්වා තීරං උපග්ගමිම කට්ඨපමාණෙ උදකෙ ධීතො විය අරහත්තසමීපෙ සතිකවාටපතිත්ථෙ අනාවත්තිධම්මතාය තතියමග්ගෙන තිට්ඨති. සත්තමෙන පන අරහා ගහිතො, සො හි තරිත්වා පාරං පත්වා ධීතපුරිසො විය චත්තාරො ඔසෙ තරිත්වා නිබ්බානත්ථලෙ ධීතො බිණ්ණසවද්වාහ්මණො නාම හොතිති.

නවකෙ උභතොභාගවිමුක්තොති රූපාරූපසමාපත්තියා වික්ඛම්භනවිමොක්ඛෙන, අරියමග්ගෙන සමුච්ඡෙදවිමොක්ඛෙන කිලෙසතො විමුක්තො, අරූපසමාපත්තියා වා රූපකායතො, මග්ගෙන ව නාමකායතොති ඉමෙහි උභතොභාගෙහි විමුක්තොතිපි උභතොභාගවිමුක්තො, සො චතුත්තං අරූපසමාපත්තීනං එකෙකතො වුට්ඨාය සඬ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා අරහත්තප්පත්තානං චතුත්තං, නිරොධා වුට්ඨාය අරහත්තප්පත්තඅනාගාමීතො ව චසෙන පඤ්චවිධො, තෙසු පච්ඡිමොව නිප්පරියායතො උභතොභාගවිමුක්තො නාම, සෙසා පරියායෙන. එත්ථ ව රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං කිලෙසකායතො විමුක්තමිපි රූපකායතො අවිමුක්තං, අරූපාවචරං පන තදභයතොපි විමුක්තං, තස්මා තදෙව පාදකං කත්වා අරහත්තප්පත්තොව උභතොභාගවිමුක්තො හොති, න රූපාවචරත්ති වෙදිතබ්බං. පඤ්ඤාවිමුක්තොති අරහත්තමග්ගපඤ්ඤාය ආසවෙහි විමුක්තො. සො හි සුක්ඛවිපස්සකො, චතුහි රූපාවචරජ්ඣානෙන වුට්ඨාය අරහත්තප්පත්තා චත්තාරො වාති පඤ්චවිධො. අරූපාවචරජ්ඣානෙසු හි එකස්මිමිපි සති උභතොභාගවිමුක්තොව නාම හොති.

කායසක්ඛීති රූපාරූපජ්ඣානලාභී අරියො. සො හි සොනාපත්තිමග්ගට්ඨවජ්ජිතානං ඡන්තං සෙධානං චසෙන ඡබ්බිධො. තෙනෙව හිස්ස “එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛිණා” ති නිද්දෙසෙ වුත්තං. සොනාපත්තිමග්ගට්ඨස්ස ව න කෙච්ඡි ආසවා පරික්ඛිණාති චත්තබ්බා, පරික්ඛිසිස්සන්තීති පන චත්තබ්බා, අරහතො පන සබ්බෙපි ආසවා පරික්ඛිණා, න එකච්චෙති. සො හි ථුට්ඨන්තං සච්ඡිකරොතිති කායසක්ඛී, ථුට්ඨානං පටිලද්ධානං ඥානානං අනන්තරං.

නාමකායෙන නිරොධං සවිජ්ඣරොතිතිපි කායසක්ඛී, කායෙනාති චෙත්ථ
 “නාමකායෙන චෙව පරමත්ථසච්චං සවිජ්ඣරොති, පඤ්ඤාය ව අතිවිජ්ඣා
 පස්සතී”ති වචනතො අරහත්තඵලං යපෙත්වා සෙසමග්ගඵලානමෙනං අධිවචනං,
 තෙන කායෙන පයමජ්ඣානානන්තරං නිබ්බානස්ස සවිජ්ඣරණතොපි කායසක්ඛීති
 කෙවි. දිට්ඨිජපත්තොති සුක්ඛවිපස්සකො, රූපජ්ඣානලාභී ව යථාචුත්තො ඡබ්බිධො
 සෙබො ව, අයං දිට්ඨන්තජපත්තොති දිට්ඨිජපත්තො. දස්සනං දිට්ඨි, පයමමග්ගො,
 තස්ස අනන්තරං නිරොධජපත්තොති අත්ථො. දිට්ඨිජපත්තොතිපි පාඨො, තස්ස
 පයමමග්ගෙන දිට්ඨං නිබ්බානං පුන පත්තොති අත්ථො.

සද්ධාවිමුත්තොති සුක්ඛවිපස්සකො, රූපජ්ඣානලාභී ව යථාචුත්තො ඡබ්බිධො
 සෙබො ව. අයං හි සද්දහත්තො විමුත්තොති සද්ධාවිමුත්තො. කථං පනෙතස්ස
 දිට්ඨිජපත්තතො නානත්තන්ති? ආගමනියපටිපදාය. දිට්ඨිජපත්තො හි
 පඤ්ඤාසම්පදාය පුබ්බභාගෙ විපස්සනාය කිලෙසෙ අප්පදුක්ඛෙන වික්ඛම්භෙන්තො
 ආගතො, සද්ධාවිමුත්තො පන සද්ධාබහුලතාය කිලෙසෙ දුක්ඛෙන
 වික්ඛම්භෙන්තො ආගතො. එතමෙව හි හෙදං සන්ධාය නිද්දෙසෙ “එකච්චෙ ආසවා
 පරික්ඛිණා භොන්ති, නො ව බො යථාදිට්ඨිජපත්තස්සා”ති චුත්තං.

ධම්මානුසාරීති යස්ස සොනාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ පඤ්ඤාන්ද්‍රියං අධිමත්තං භොති,
 අයං පඤ්ඤාසම්බාතෙන ධම්මෙන සරති අනුස්සරතීති ධම්මානුසාරී,
 සොනාපත්තිමග්ගට්ඨස්සෙතං නාමං. ඵලෙ පන පත්තෙ දිට්ඨිජපත්තො නාම භොති.
 සද්ධානුසාරීති යස්ස සොනාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං භොති, අයං
 සද්ධාය සරති අනුස්සරතීති සද්ධානුසාරී, සොනාපත්තිමග්ගට්ඨස්සෙතං නාමං. ඵලෙ
 පන පත්තෙ සද්ධාවිමුත්තො නාම භොති.

ලොකුත්තරධම්මං හි නිබ්බත්තෙන්තානං ද්වෙ ධුරානි නාම, ද්වෙ අභිනිවෙසා
 නාම, ද්වෙ සීසානි නාම. තත්ථ සද්ධාධුරං පඤ්ඤාධුරන්ති ද්වෙ ධුරානි නාම. එකො
 පන සමථාභිනිවෙසො, එකො විපස්සනාභිනිවෙසොති ද්වෙ අභිනිවෙසා. එකො ව
 අරහත්තං මත්ථකං පාපුණන්තො උභතොභාගවිමුත්තො භොති, එකො
 පඤ්ඤාවිමුත්තොති ඉමානි ද්වෙ සීසානි නාම. යෙ හි කෙවි ලොකුත්තරං ධම්මං
 නිබ්බත්තෙන්ති, සබ්බෙ තෙ ද්වෙ ඉමෙ ධම්මෙ ධුරං කත්වා ඉමෙසු ද්වීසු යානෙසු
 අභිනිවිසිත්වා ඉමෙහි ද්වීහි යානෙහි විමුච්චන්ති. තෙසු යො හික්ඛු
 අට්ඨසමාපත්තිලාභී පඤ්ඤං ධුරං කත්වා සමථවසෙන අභිනිවිට්ඨො අඤ්ඤතරං
 අරූපසමාපත්තිං පදට්ඨානං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති,
 අයං සොනාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරී නාම. පරතො පන ඡසු යානෙසු
 කායසක්ඛී නාම. අරහත්තඵලං පත්තෙ උභතොභාගවිමුත්තො නාම.

අපරො පඤ්ඤමෙව ධුරං කත්වා විපස්සනාවසෙන අභිනිවිට්ඨො සුද්ධසම්බාරො
 වා රූපාවචරජ්ඣානෙසු වා අඤ්ඤතරං සම්මසිත්වා අරහත්තං පාපුණාති, අයම්පි
 සොනාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරී නාම. පරතො පන ඡසු යානෙසු
 දිට්ඨිජපත්තො නාම, අරහත්තං පත්තෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො නාම.

අපරො පන අට්ඨසමාපත්තිලාභී සද්ධං ධුරං කත්වා සමාධිවසෙන අභිනිවිට්ඨො අඤ්ඤතරං අරූපසමාපත්තිං පදට්ඨානං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති, අයං සොනාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී නාම, පරතො ඡසු යානෙසු කායසක්ඛියෙව නාම. අරහත්තං පත්තෙ උභතොභාගවිමුත්තොයෙව නාම. අපරො සද්ධමෙව ධුරං කත්වා විපස්සනාවසෙන අභිනිවිට්ඨො සුද්ධසඬ්ඛාරො වා රූපාවචරජ්ඣානෙසු වා අඤ්ඤතරං සම්මසිත්වා අරහත්තං පාපුණාති, අයම්පි සොනාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී නාම, පරතො ඡසු යානෙසු සද්ධාවිමුත්තො නාම. අරහත්තජ්ජත්තෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො නාම. ඉමෙ සත්ත පුග්ගලා සම්මාසම්බුද්ධපච්චෙකසම්බුද්ධෙහි සද්ධිං නව ලොකෙ අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යා නාමාති.

දසකෙ පඤ්චන්තං ඉධ නිට්ඨාති සත්තක්ඛන්තූපරමො, කොලංකොලො, එකඛිඪී, සකදාගාමී කාමාවචරපට්ඨසන්ධිකො, අරහා වාති ඉමෙසං පඤ්චන්තං ඉධ කාමාවචරභූමියඤ්ඤෙව අනුපාදියෙසනිබ්බානසඬ්ඛාතා නිට්ඨාති අත්ථො. කාමාවචරත්තභාවෙ එව හි එතෙ පරිනිබ්බායන්ති, නාඤ්ඤස්මිං. පඤ්චන්තං ඉධ විභාය නිට්ඨාති අන්තරාපරිනිබ්බායී උපභව්වපරිනිබ්බායී අසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී සසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී වාති ඉමෙසං පඤ්චන්තං ඉධ කාමාවචරෙ අත්තභාවං විභාය විජහිත්වා බ්‍රහ්මත්තභාවෙ ධීනානඤ්ඤෙව නිට්ඨාති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති. අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපතො පාළිනෙයෙන සද්ධිං අත්ථනිවිඡයො, විත්ථාරො පන පුග්ගලපඤ්ඤත්තිපාළිඅට්ඨකථාසු (පු. ප. මාතිකා 1 ආදයො; පු. ප. අට්ඨ. මාතිකාවණ්ණනා 1) ගහෙතබ්බොති.

මොභව්විජෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. කථාවත්ථුමාතිකා

පුග්ගලකථාවණ්ණනා

ඉදානි කථාවත්ථුමාතිකාය අත්ථසංවණ්ණනානෙයො හොති. තත්ථ අනුත්තානත්ථතො තාව “පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා”ති අයං පුච්ඡා, “ආමන්තා”ති අයං පටිජානනා. කස්ස පනායං පුච්ඡා, කස්ස පටිජානනාති? “අසුකස්සා”ති න වත්තබ්බා. න හි භගවා පරවාදීහි සද්ධිං විග්ගාහිකකථං කටෙත්තො ඉමං මාතිකං යපෙසි, පුග්ගලපඤ්ඤත්තිදෙසනාදිං පන නිස්සාය “පරමත්ථතො අත්තා නාම අත්ථී”තිආදිනා අනාගතෙ විපල්ලාසගාහිහික්ඛුනං, පරවාදීනඤ්ච නානජ්ජකාරදිට්ඨිට්ඨානවිසොධනත්ථං මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස වාදනයදස්සනවසෙන පුග්ගලවාදමෙතං ආරබ්භ තත්තිවසෙන මාතිකං යපෙත්තො සකවාදිපරවාදීනං පුච්ඡාවිසජ්ජනදොසාරොපනනිග්ගහපාපනාදිවචනපට්චවනවසෙනෙව යපෙසි,

තස්මා තදත්ථස්ස සුඛාවධාරණත්ථං සකවාදීප්පච්ඡා පරවාදීප්පච්ඡා සකවාදීපටිඤ්ඤා පරවාදීපටිඤ්ඤාති එවං විභාගං දස්සෙත්වා අත්ථවණ්ණනං කර්ස්සාම.

“පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා” ති අයං සකවාදීප්පච්ඡා, තාය ව “යෙ ‘අත්ථි පුග්ගලො’ ති එවංලද්ධිකා පුග්ගලවාදිනො, තෙ එවං පුච්ඡිතබ්බා” ති දීපෙති. කෙ පන තෙ පුග්ගලවාදිනොති? සාසනෙ වජ්ජිපුත්තකා වෙව සම්මිතියා ව බහිද්ධා බහු අඤ්ඤාතිත්ථියා ව. කදා පනෙතෙ සාසනෙ උප්පන්නාති? පරිනිබ්බානතො දුතියෙ වස්සසතෙ. භගවති කිර පරිනිබ්බුතෙ මහාකස්සපත්ථෙරෙන සමුස්සාහිතෙහි තප්පමුඛෙහි වසිගණෙහි සුභද්දවුඬ්ඨපබ්බතාදිනං පාපහික්ඛුනං පවෙසොකාසනිසෙධනත්ථං අජාතසත්තුරාජානං සභායං ලභිත්වා ධම්මවිනයසරීරං සඬගහං ආරොපෙත්වා සාසනෙ අවලෙ පවත්තාපිතෙ තතො වස්සසතස්ස අව්චයෙන වෙසාලියං වජ්ජිපුත්තකෙහි දීපිතාති දස වත්ථුනි මද්දිත්වා තෙ ව හික්ඛු නිග්ගහෙත්වා යසත්ථෙරසමුස්සාහිතෙහි වසිගණෙහි පුන ධම්මවිනයසඬගහෙ කතෙ තෙහි නිග්ගහිතා දසසහස්සා වජ්ජිපුත්තකා කඤ්චි දුබ්බලොභානං බලං ලභිත්වා මූලසඬගහං හින්දිත්වා අත්තතො අනාචාරානුකූලවචනං පක්ඛිපිත්වා බුද්ධවචනඤ්ච ඡඩ්ඨෙත්වා මහාසඬගිතීහි විසුං ධම්මවිනයසඬගහං කත්වා මහාසඬගිතීකාරියකුලං නාම අකංසු. පරිසුද්ධසාසනං පන ථෙරෙහි පරිපාලිතත්තා “ථෙරවාදො” ති පඤ්ඤායි, ඉමෙසු පන ද්විසු වාදෙසු මහාසඬගිතීකතො හිජ්ජිත්වා එකබ්බාහාරිකා, ගොකුලිකා ව, තතො පණ්ණත්තිවාදා, බහුලියා, චෙතියවාදා වාති පඤ්ච වාදා, මහාසඬගිතීකෙහි පන සද්ධිං ඡ ආචරියකුලාති නාම ජාතාති. තථා ථෙරවාදතො හිජ්ජිත්වා මහිසාසකා, වජ්ජිපුත්තකා ව, තතො ධම්මුත්තරියා, හදුයානිකා, ඡන්නාගාරිකා, සම්මිතියා ව, මහිසාසකතො ධම්මගුත්තිකා, සබ්බත්ථිකා ව, තතො කස්සපිකා, තතො සඬකන්තිකා, තතො සුත්තවාදා වාති ඉමෙ එකාදස වාදා ජාතා. තෙ පුරිමෙහි ඡහි සද්ධිං සත්තරස හින්තවාදා දුතියෙ වස්සසතෙ උප්පන්නා, ථෙරවාදො පන එකොව අසම්භින්නකො, තෙන සද්ධිං සාසනෙ අට්ඨාරස නිකායා ජාතාති වෙදිතබ්බා, යෙ “අට්ඨාරසාචරියකුලානි” ති පවුච්චන්ති. ඉමෙසං පන අට්ඨාරසන්නං ආචරියවාදානං වසෙන ආයතිං සාසනස්ස ආලුළුනං ඤත්වා සම්මාසම්බුද්ධො ද්වින්නං වස්සසතානං අව්චයෙන සාසනෙ පටිලද්ධසද්ධෙන අසොකෙන ධම්මරඤ්ඤා බාහිරකෙ අනොලොකෙත්වා සාසනෙ එව ලාභසක්කාරෙ පවත්තත්තෙ ලාභසක්කාරත්ථාය සාසනවෙසං ගහෙත්වා සකාති සකාති දිට්ඨිගතාති තථතො දීපෙන්නෙසු ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතිකෙසු යථාචුත්තසත්තරසාචරියකුලෙසු ව සමයකුසලතාය විචිතිත්වා සෙනකාති දත්වා උප්පබ්බාපිතෙසු පරිසුද්ධෙ මහාහික්ඛුසඬසෙ නිසිදිත්වා මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස යාති තදා උප්පන්නාති වත්ථුනි, යාති ව ආයතිං උප්පජ්ජිස්සන්ති, සබ්බානිපි තාති අත්තතො සත්ථාරා දින්නමාතිකාමුඛමත්තෙන පටිබාහිත්වා සුත්තසහස්සපටිමණ්ඩිතං පරප්පවාදමථනං ආයතිලක්ඛණං කථාවත්ථුප්පකරණං මාතිකාවිභජනවසෙන භාසිත්වා තං තතියසඬගිතියං සඬගහං ආරොපෙත්වා ආලුළුතං සාසනං පග්ගහෙතුං සමත්ථභාවං හික්ඛුසඬසෙ පකාසනත්ථං ආයතිවාදප්පටිබාහනනයදස්සනවසෙන ඉමං කථාවත්ථුමාතිකං වත්වා ථෙරස්ස ඔකාසං යථෙන්නො තස්සා විභඬ්ගං න අවොවාති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ පුග්ගලොති අත්තා ජීවො සත්තො. උපලබ්භතීති පඤ්ඤාය උපගන්ත්වා ලබ්භති, ඤායතීති අත්ථො. සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන්නාති එත්ථ සච්චිකට්ඨොති මායාමරීච්ඡාදයො විය අභ්‍යුත්තාකාරෙන අග්ගහෙතඛිබ්බො භූතට්ඨො. පරමත්ථොති අනුස්සවාදිවසෙන අග්ගහෙතඛිබ්බො උත්තමත්ථො. උභයෙනාපි යථා රූපවෙදනාදයො ධම්මා භූතෙන සභාවෙන උපලබ්භන්ති, එවං තාව “පුග්ගලො උපලබ්භතී”ති පුච්ඡති. පරවාදී “ආමන්තා”ති පටිජානාති. පටිජානනඤ්ඤි කත්ථවි “ආම හන්තෙ”ති ආගච්ඡති, කත්ථවි “ආමො”ති ආගච්ඡති, ඉධ පන “ආමන්තා”ති ආගතං. තත්‍රායං අධිජ්ජායො – පරවාදී හි යස්මා භගවතා “අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො”තිආදිනා (අ. නි. 4.95-96) පුග්ගලො පකාසිතො, භගවා ච අවිතථවාදී, තස්මා සො “සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන්නෙව අත්ථි”ති ලද්ධිං ගහෙත්වා “ආමන්තා”ති පටිජානාති.

අථස්ස තාදිස්ස ලෙසවචනස්ස ඡලවාදස්ස ඔකාසං අදදමානො සකවාදී “යො සච්චිකට්ඨො”තිආදිමාහ. තත්‍රායං අධිජ්ජායො – ය්වායං හෙට්ඨා රූපවෙදනාදිකො ධම්මජ්ජහෙදො ආගතො, න සම්මුතිසච්චවසෙන, නාපි අනුස්සවාදිවසෙන ගහෙතඛිබ්බො, අත්තතො පන භූතතාය එව සච්චිකට්ඨො, අත්තපච්චක්ඛතාය ච පරමත්ථො, සො තථාපටිඤ්ඤානො පුග්ගලො තතො තෙන සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන්න ආකාරෙන උපලබ්භති, යථා රූප්පනානුභවනාදිනා සක්ඛයෙනාකාරෙන පුන සච්චිකට්ඨපරමත්ථො උපලබ්භති, කිං තව පුග්ගලොපි එවං උපලබ්භතීති චූත්තං හොති. න හෙවං චත්තඛිබ්බෙති අවජානනා පරවාදිස්ස. සො හි තථාරූපං පුග්ගලං අනිච්ඡන්තො අවජානාති. න හි අත්තා නාම ඛන්ධාදිච්ඡිත්තො කොච දිස්සති අඤ්ඤත්‍ර ඛ්‍යාමොහමත්තා. තත්‍රායං පදච්ඡෙදො – න හි එවං චත්තඛිබ්බෙති. “න හ එව”න්තිපි පයන්ති, ද්විත්තමිපි එවං න චත්තඛිබ්බොති අත්ථො.

ආජානාහි නිග්ගහන්ති සකවාදිවචනං. යස්මා තෙ පුරිමාය චත්තඛිබ්බපටිඤ්ඤාය පච්ඡිමා නචත්තඛිබ්බපටිඤ්ඤා, පච්ඡිමාය ච පුරිමා න සන්ධියති, තස්මා නිග්ගහං පත්තො, තං නිග්ගහං දොසං අපරාධං ආජානාහි, සම්පට්ච්ඡාහීති අත්ථො. එවං නිග්ගහං ආජානාපෙත්වා ඉදානි තං යපනාය වෙව අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනානඤ්ච වසෙන පාකටං කරොන්තො “හඤ්චි පුග්ගලො”තිආදිමාහ. තත්ථ හඤ්චිති යදි, සවෙ පුග්ගලො උපලබ්භතීති අත්ථො. අයං තාව පරවාදීපක්ඛස්ස අනුවදනෙන යපනතො නිග්ගහපතිට්ඨාපනතො නිග්ගහපාපනාරොපනානං ලක්ඛණභූතා අනුලොමට්ඨපනා නාම. තෙන වත රෙතිආදි අනුලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස පාපිකත්තා අනුලොමපාපනා නාම. තත්ථ තෙනාති කාරණවචනං. වතාති ඔකජ්ජනවචනං නියමවචනං. රෙති ආමන්තනවචනං. ඉදං චූත්තං හොති – තෙන වත රෙ චත්තඛිබ්බෙ වත රෙ හම්භො හදුමුඛ තෙන කාරණෙන චත්තඛිබ්බො එවාති අත්ථො. යං තත්ථ වදෙසීතිආදි අනුලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස ආරොපිතත්තා අනුලොමරොපනා නාම. යඤ්චස්ස පරියොසානෙ “මිච්ඡා”ති පදං, තස්ස පුරතො “ඉදං තෙ”ති ආහරිතඛිබ්බං. ඉදං තෙ මිච්ඡාති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො. එවං උපරිපි. පරතො පාළියමිපි එතං ආගතමෙව. නො වෙ පන චත්තඛිබ්බෙතිආදි “න හෙවං චත්තඛිබ්බෙ”ති පටික්ඛිත්තපක්ඛස්ස

අනුවදනෙන යිපිතත්තා පටිලොමතො නිග්ගහපාපනාරොපනානං ලක්ඛණභූතා පටිලොමට්ඨපනා නාම. නො ච වත රෙතිආදි පටිලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස පාපිතත්තා පටිලොමපාපනා නාම. පුන යං තත්ථ වදෙසීතිආදි පටිලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස ආරොපිතත්තා පටිලොමරොපනා නාම.

තත්‍රායං ආදිතො පටියාය සඬ්ඛෙපත්ථො – යදි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත හො සො උපලබ්භතීති වත්තබ්බො. යං පන තත්ථ වදෙසි “වත්තබ්බො බො පුරිමපඤ්ඤෙ ‘සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන උපලබ්භතී’ති නො ච වත්තබ්බො දුතියපඤ්ඤෙ ‘තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භතී’”ති, ඉදං තෙ මිච්ඡාති එවං තාව අනුලොමතො යපනාපාපනාරොපනා හොන්ති.

අථ න වත්තබ්බො දුතියපඤ්ඤෙ “තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භතී”ති, පුරිමපඤ්ඤෙහි න වත්තබ්බොව. යං පන තත්ථ වදෙසි “වත්තබ්බො බො පුරිමපඤ්ඤෙ ‘සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන උපලබ්භතී’ති, නො ච වත්තබ්බො දුතියපඤ්ඤෙ ‘තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භතී’”ති, ඉදං තෙ මිච්ඡාති එවං පටිලොමතො යපනාපාපනාරොපනා හොන්ති. එවමෙන නිග්ගහස්ස ච අනුලොමතො ද්වින්නං, පටිලොමතො ද්වින්නන්ති චතුන්නං පාපනාරොපනානඤ්ච චුත්තත්තා උපලබ්භතීතිආදිකං අනුලොමපඤ්චකං නාම. එත්ථ ච කිඤ්චාපි අනුලොමතො පාපනාරොපනාහි එකො, පටිලොමතො පාපනාරොපනාහි එකොති ද්වෙ නිග්ගහා කතා, ආජානාහි නිග්ගහන්ති එතස්සෙව පන පයමස්ස නිග්ගහස්ස ද්විභාකාරෙහි ආරොපිතත්තා එකොවායං නිග්ගහොති ගහෙතබ්බො. පයමො නිග්ගහො.

ඉදානි පච්චනිකනයො හොති. තත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්භතීති පුච්ඡා පරවාදිස්ස. සකවාදී යථා රුපවෙදනාදයො ධම්මා උපලබ්භන්ති, එවං අනුපලබ්භතීයතො “ආමන්තා”ති පටිජානාති. පුන ඉතරො අත්තනා අධිජ්ජෙතං සච්චිකට්ඨංයෙව සන්ධාය “යො සච්චිකට්ඨො”තිආදිමාහ. සම්මුතිසච්චපරමත්ථසච්චානි වා එකතො කත්වාපි පරවාදී එවමාහ. සකවාදී පුග්ගලො හි උපාදායපඤ්ඤත්තිසබ්භාවතොපි ද්වින්නං සච්චානං එකතො කත්වා පුච්ඡිතත්තාපි “න හෙව”න්ති පටික්ඛිපති. ඉදානි කිඤ්චාපි තෙන පයමං පරමත්ථසච්චවසෙන නුපලබ්භතීයතා සම්පට්චින්නා, පච්ඡා පන සම්මුතිසච්චවසෙන වා වොමිස්සකවසෙන වා පටික්ඛිත්තා. පරවාදී පන “නුපලබ්භතී”ති වචනසාමඤ්ඤමත්තං ඡලවාදං නිස්සාය “යං තයා පයමං පටිඤ්ඤාතං, තං පච්ඡා පටික්ඛිත්ත”න්ති භණ්ඩනස්ස පටිභණ්ඩනං විය අත්තතො කතස්ස නිග්ගහකම්මස්ස පටිකම්මං කරොන්තො “ආජානාහි පටිකම්ම”න්ති ආහ. ඉදානි යථාස්ස අනුලොමපඤ්චකෙ සකවාදිනා වාදට්ඨපනං කත්වා අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනාහි පරවාදිනිග්ගහො පාකටො කතො, එවං පටිකම්මං පාකටං කරොන්තො “හඤ්චි පුග්ගලො”තිආදිමාහ. තං හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව අත්ථතො වෙදිතබ්බං. යස්මා පනෙත්ථ යපනා නාම පරවාදිපක්ඛස්ස යපනතො “අයං තව දොසො”ති දස්සෙතුං යපනමත්තමෙව

හොති, න නිග්ගහස්ස වා පටිකම්මස්ස වා පාකට්ඨාවකරණං, පාපනාරොපනාහි පනස්ස පාකට්ඨකරණං හොති, තස්මා ඉදං අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනානං වසෙන චතුහාකාරෙහි පටිකම්මස්ස කතත්තා පටිකම්මවතුක්කං නාමාති එකං චතුක්කං වෙදිතබ්බං.

එවං පටිකම්මං කත්වා ඉදානි ය්වාස්ස අනුලොමපඤ්චකෙ සකවාදිනා නිග්ගහො කතො, තස්ස තමෙව ඡලවාදං නිස්සාය දුක්කට්ඨාවං දස්සෙන්නො “ත්වං වෙ පන මඤ්ඤසී”ති ආදිමාහ. තත්ථ ත්වං වෙ පන මඤ්ඤසීති යදි ත්වං මඤ්ඤසී. “චත්තබ්බෙ ඛො”ති ඉදං පච්චතීකෙ “ආමන්තා”ති පටිජානනං සන්ධාය චුත්තං, “නො ව චත්තබ්බෙ”ති ඉදං පන “න හෙවා”ති අවජානනං සන්ධාය චුත්තං. තෙන තව තත්ථාති තෙන කාරණෙන ත්වංයෙව තස්මිං “යො නුපලබ්භතී”ති පක්ඛෙ හෙවං පටිජානන්ති “ආමන්තා”ති එවං පටිජානන්තො. හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙති පුන “න හෙවා”ති අවජානන්තො එවං නිග්ගහෙතබ්බො. අථ තං නිග්ගණ්හාමාති අට්ඨං නිග්ගණ්හනාරහං තං නිග්ගණ්හාම, සුනිග්ගහිතො ව හොසීති සකෙන මතෙන නිග්ගහිතත්තා සුනිග්ගහිතො ව භවසී. එවමස්ස නිග්ගහෙතබ්බභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි තං නිග්ගණ්හන්තො “හඤ්චී”ති ආදිමාහ. තත්ථ ධ්වනාපාපනාරොපනා හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. පරියොසානෙ පන ඉදං තෙ මිච්ඡාති ඉදං තව චචනං මිච්ඡා හොතීති අත්ථො. ඉදං ඡලවාදෙන චතුහි ආකාරෙහි නිග්ගහස්ස කතත්තා නිග්ගහවතුක්කං නාම.

එවං නිග්ගහං කත්වාපි ඉදානි “යදි අයං මයා තව මතෙන කතො නිග්ගහො දුන්තිග්ගහො, යොපි මම තයා හෙට්ඨා අනුලොමපඤ්චකෙ කතො නිග්ගහො, යොපි දුන්තිග්ගහො”ති දස්සෙන්නො “එසෙ වෙ දුන්තිග්ගහිතෙ”ති ආදිමාහ. තත්ථ එසෙ වෙ දුන්තිග්ගහිතෙති එසො වෙ තව වාදො මයා දුන්තිග්ගහිතො, අථ වා එසො වෙ තව මයා කතො නිග්ගහො දුන්තිග්ගහො. හෙවමෙවං තත්ථ දක්ඛාති තත්ථාපි තයා මම හෙට්ඨා කතෙ නිග්ගහෙ එවමෙවං පස්ස. ඉදානි ය්වාස්ස හෙට්ඨා සකවාදිනා නිග්ගහො කතො, තං “චත්තබ්බෙ ඛො”ති ආදිවචනෙන දස්සෙත්වා පුන තං නිග්ගහං අනිග්ගහභාවං උපනෙන්නො “නො ව මයං තයා”ති ආදිමාහ. තත්ථ නො ව මයං තයා තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤායාති ආදීසු අයමත්ථො – යස්මා සො තයා මම කතො නිග්ගහො දුන්තිග්ගහො, තස්මා මයං තයා තත්ථ අනුලොමපඤ්චකෙ “ආමන්තා”ති එතාය පටිඤ්ඤාය එවං පටිජානන්තා පුන “න හෙවා”ති පටික්ඛෙපෙ කතෙපි “ආජානාහි නිග්ගහ”න්ති එවං නිග්ගහෙතබ්බායෙව, එවං අනිග්ගහෙතබ්බමපි මං නිග්ගණ්හාසි, ඊදිසෙන පන නිග්ගහෙන දුන්තිග්ගහිතා මයං හොම. ඉදානි යං නිග්ගහං සන්ධාය දුන්තිග්ගහිතා ව හොමාති අට්ඨොව, තං දස්සෙතුං “හඤ්චී පුග්ගලො...පෙ.... ඉදං තෙ මිච්ඡා”ති ආහ. එවමිදං අනුලොමපටිලොමතො චතුහි පාපනාරොපනාහි නිග්ගහස්ස උපනිතත්තා උපනයනවතුක්කං නාම හොති.

ඉදානි න හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙති ආදිකං නිග්ගමනවතුක්කං නාම හොති. තත්ථ න හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙති යථාහං තයා නිග්ගහිතො, න හි එවං.

නිග්ගහෙනබ්බො, එතස්ස හි නිග්ගහස්ස දුන්නිග්ගහභාවො මයා සාධිතො. තෙන භීති තෙන කාරණෙන. යස්මා එස නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො, තස්මා යං මං නිග්ගහණ්හාසි. හඤ්චි පුග්ගලො...පෙ.... ඉදං තෙ මිච්ඡාති ඉදං නිග්ගහණ්හනං තච මිච්ඡාති අත්ථො. තෙන හි යෙ කතෙ නිග්ගහෙති යෙන කාරණෙන ඉදං මිච්ඡා, තෙන කාරණෙන යො තයා නිග්ගහො කතො, සො දුක්කටො. යං මයා පටිකම්මං කතං, තදෙව සුකතං. යාපි වෙසා පටිකම්මවතුක්කාදිවසෙන කථාමග්ගසම්පටිපාදනා කතා, සාපි සුකතාති. තදෙව පුග්ගලො උපලබ්භතීතිආදිකස්ස අනුලොමපඤ්චකස්ස නුපලබ්භතීතිආදිකානං පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනවතුක්කානඤ්ච වසෙන අනුලොමපච්චනීකං නාම නිද්දිට්ඨන්ති වෙදිතබ්බං. එත්තාවතා සකවාදිනො පුබ්බපක්ඛෙ සති පරවාදිනො වචනසාමඤ්ඤමත්තෙන ඡලවාදෙන ජයො හොති.

ඉදානි යථා පරවාදිනො පුබ්බපක්ඛෙ සති සකවාදිනො ධම්මෙනෙව තථෙන ජයො හොති, තථා වාදුප්පත්තිං දස්සෙතුං “පුග්ගලො නුපලබ්භති”ති පච්චනීකානුලොමපඤ්චකං ආරද්ධං. තත්ථ පච්චනීකෙ පුච්ඡා පරවාදිස්ස, රූපාදිභෙදං සච්චිකට්ඨපරමත්ථං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස, සුද්ධසම්මුතිසච්චං වා පරමත්ථමිස්සකං වා සම්මුතිසච්චං සන්ධාය “යො සච්චිකට්ඨො”ති පුන අනුයොගො පරවාදිස්ස, සම්මුතිවසෙන “පුග්ගලො නුපලබ්භති”ති නවත්තබ්බත්තා මිස්සකවසෙන වා අනුයොගස්ස සංකිණ්ණත්තා “න භව”න්ති පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤාතං පටික්ඛිපතීති වචනසාමඤ්ඤමත්තෙන “ආජානාහි නිග්ගහ”න්තිආදිවචනං පරවාදිස්ස. එවමයං පුග්ගලො නුපලබ්භතීති දුතියවාදං නිස්සාය දුතියො නිග්ගහො හොතීති වෙදිතබ්බො. එවං තෙන ඡලෙන නිග්ගහො ආරොපිතො.

ඉදානි ධම්මෙන සමෙන පරවාදිපටිඤ්ඤාය අත්තනො වාදෙ ජයං දස්සෙතුං අනුලොමනයෙ පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධං නිස්සාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස, ලද්ධියා ඔකාසං අදත්වා පරමත්ථවසෙන පුන අනුයොගො සකවාදිස්ස, පරමත්ථවසෙන පුග්ගලස්ස අනුපලබ්භනතො පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස, තතො පරං ධම්මෙන සමෙන අත්තනො ජයදස්සනත්ථං “ආජානාහි පටිකම්ම”න්තිආදි සබ්බං සකවාදිවචනමෙව හොති. තත්ථ සබ්බෙසං පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනවතුක්කානං හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවමිදං “පුග්ගලො නුපලබ්භති”තිආදිකස්ස පච්චනීකපඤ්චකස්ස “උපලබ්භති”තිආදීනං පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනවතුක්කානඤ්ච වසෙන පච්චනීකානුලොමපඤ්චකං නාම නිද්දිට්ඨං හොති. එවමෙතානි පඨමසච්චිකට්ඨෙ ද්වෙ පඤ්චකානි නිද්දිට්ඨානි, තත්ථෙතං වූච්චති –

“නිග්ගහො පරවාදිස්ස, සුද්ධො පඨමපඤ්චකෙ;
අසුද්ධො පන තස්සෙව, පටිකම්මජයො තහි.

“නිග්ගහො සකවාදිස්ස, අසුද්ධො දුතියපඤ්චකෙ;
විසුද්ධො පන තස්සෙව, පටිකම්මජයො තහි.

“තස්මා ද්විසුපි යානෙසු, ජයොව සකවාදිනො;
ධම්මෙන හි ජයො නාම, අධම්මෙන කුතො ජයො.

“සච්චිකට්ඨෙ යථා චෙත්ථ, පඤ්චකද්වයමණ්ඩිතෙ;
ධම්මාධම්මවසෙනෙව, චුත්තො ජයපරාජයො.

“ඉතො පරෙසු සබ්බෙසු, සච්චිකට්ඨෙසු පණ්ඩිතො;
එවමෙව විභාවෙය්‍ය, උභො ජයපරාජයෙ”ති. (කථා. අට්ඨ. 7-10);

පයමො සුද්ධිකසච්චිකට්ඨො නිට්ඨිතො.

එවං සුද්ධිකසච්චිකට්ඨං විත්ථාරෙත්වා ඉදානි තමෙව අපරෙහිපි ඔකාසාදීහි නයෙහි විත්ථාරෙතුං පුන “පුග්ගලො උපලබ්භතී”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන සබ්බත්ථානි සරීරං සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්ස, රූපස්මිං අත්තානං සමනුපස්සනාදොසඤ්ච “අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීරං”න්ති ආපජ්ජනදොසඤ්ච දිස්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසමෙත්ථ අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකෙ හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. පායො පන සංඛිත්තො. තත්ථ යස්මා සරීරං සන්ධාය “සබ්බත්ථ නුපලබ්භතී”ති චුත්තෙ සරීරතො බහි උපලබ්භතීති ආපජ්ජති, තස්මා පච්චනීකෙ පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස, පයමං අනුජානිත්වා පච්ඡා අවජානාතීති ඡලවාදස්ස වසෙන පටිකම්මං පරවාදිස්ස, සෙසං පාකට්මෙව.

දුතියනයෙ සබ්බදානි පුරිමපච්ඡිමජාතිකාලඤ්ච ධර්මානපරිනිබ්බුතකාලඤ්ච සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්ස, ස්වෙව ඛත්තියො සො බ්‍රාහ්මණොතිආදීනං ආපත්තිදොසඤ්ච ධර්මානපරිනිබ්බුතානං විසෙසාභාවදොසඤ්ච දිස්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසං පයමනයෙ චුත්තසදිසමෙව.

තතියනයෙ සබ්බෙසුති ඛන්ධායතනාදීනි සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, රූපස්මිං අත්තා, චක්ඛුස්මිං අත්තාතිආදිදොසහයෙන පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසං තාදිසමෙවාති.

එවම්මානි තිණි මුඛානි අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකෙ අනුලොමමත්තවසෙනෙව තාව පටිපාටියා භාජෙත්වා පුන පච්චනීකානුලොමපඤ්චකෙ පච්චනීකමත්තවසෙනෙව භාජෙතුං “පුග්ගලො නුපලබ්භතී”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ හෙට්ඨා චුත්තනයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. එත්තාවතා සුද්ධිකස්ස වෙව ඉමෙසඤ්ච තිණ්ණන්ති චතුත්තං සච්චිකට්ඨානං එකෙකස්මිං සච්චිකට්ඨෙ අනුලොමපච්චනීකස්ස, පච්චනීකානුලොමස්ස වානි ද්විත්තං ද්විත්තං පච්චනීකානං වසෙන අයං අට්ඨමුඛා නාම වාදයුත්ති නිද්දිට්ඨා හොතීති වෙදිතබ්බො. යා එකෙකස්මිං මුඛෙ එකෙකස්ස නිග්ගහස්ස වසෙන වුච්චති. තත්ථෙතං වුච්චති –

“එවං චතුබ්බිධෙ පඤ්ඤෙ, පඤ්චකද්වයහෙදතො;

එසා අටියමුබා නාම, වාදයුත්ති පකාසිතා.

“අටියෙව නිග්ගහා තත්ථ, චත්තාරො තෙසු ධම්මිකා;
අධම්මිකා ච චත්තාරො, සබ්බත්ථ සකවාදිනො;
ජයො පරාජයො චෙව, සබ්බත්ථ පරවාදිනො”ති. (කථා. අටිය. 14);

අයං තාවෙත්ථ අනුත්තානත්ථතො සංවණ්ණනා.

අත්ථවිනිච්ඡයො පනෙත්ථාපි මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරෙන කතනිද්දෙසස්ස නයමුබ්බත්තදස්සනවසෙනෙව හොති. ථෙරෙන හි භගවතා යපිතාය එතිස්සා මාතිකාය පදුද්ධාරවසෙන නිද්දෙසං අකත්වා භගවතා දින්නඅටියමුබවාදයුත්තිනාය යත්වා අපරෙහි පරියායෙහි පුග්ගලවාදං, තදඤ්ඤං නානස්පකාරං මිච්ඡාගාහඤ්ච නිරාකරොත්තෙනෙව පුග්ගලකථං ආදිං කත්වා සාධිකද්විසතකථාහි නිද්දෙසො කතො.

තත්ථ පුග්ගලවාදනිරාකරණත්ථං තච ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියවසෙන සත්තපඤ්ඤාසාය ධම්මෙසු එකෙකෙන සද්ධිං “පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙත, රූපඤ්ච උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙත...පෙ.... පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙත, වෙදනාපි උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා”තිආදිනා නයෙන පුග්ගලසංසන්දනවසජ්ජවත්තං සුද්ධිකසංසන්දනං, යථා රූපවෙදනාදයො සත්තපඤ්ඤාස ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤා විසදිසා උපලබ්භන්ති, එවං රූපාදිහි විසදිසො පුග්ගලො උපලබ්භන්ති පුච්ඡනවසජ්ජවත්තං ඔපම්මසංසන්දනං, “රූපං පුග්ගලො, රූපස්මිං පුග්ගලො, අඤ්ඤත්‍ර රූපා පුග්ගලො, පුග්ගලස්මිං රූප”න්ති එවං චතුක්කනයෙන සත්තපඤ්ඤාසාය ධම්මෙහි පුච්ඡනවසජ්ජවත්තං චතුක්කනයසංසන්දනන්ති තිව්ධා සංසන්දනනයා වුත්තා. තත්ථ පුග්ගලස්ස රූපාදිසභාවත්තෙ නිව්චසස්සතුච්ඡෙදාදිප්පසඬගතො යථානුරූපං නිරාකරණං වෙදිතබ්බං, අනිවිත්ථාරහයෙනෙත්ථ උපරි චෙතං න විත්ථාරියති.

තතො “යථා රූපාදයො සජ්ජව්චයා, අජ්ජව්චයාදයො වා හොන්ති, එවං තච පුග්ගලොපි සජ්ජව්චයතාදිලක්ඛණයුත්තො”ති පුච්ඡනවසජ්ජවත්තා ලක්ඛණයුත්තිකථා, “පුග්ගලො”ති, “උපලබ්භති”ති ච පදද්වයාදියොධනත්ථං “යො පුග්ගලො, සො උපලබ්භති. යො වා උපලබ්භති, සො පුග්ගලො”තිආදිපුච්ඡනවසජ්ජවත්තං වචනසොධනං, “රූපධාතුයා රූපී”තිආදි නාමපඤ්ඤත්තියොධනවසජ්ජවත්තො පඤ්ඤත්තානුයොගො ච, “සොච පුග්ගලො සන්ධාවති අස්මා ලොකා පරං ලොකං, අඤ්ඤො වා, න අඤ්ඤො වා, නෙව අඤ්ඤො නානඤ්ඤො වා”තිආදිනා ගතිපරිවත්තනමුබ්බෙන වුතිපටිසන්ධානුයොගො, “රුක්ඛං උපාදාය ඡායාදිනං විය ඛන්ධාදිං උපාදාය පරමත්ථතො පුග්ගලපඤ්ඤත්ති”ති වාදෙ තස්ස අනිව්චසඬගතාදිප්පසඬගදීපකො උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගො, “කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං කාරකො

පුග්ගලො” ති වාදෙ තස්ස වට්ඨකුක්ඛානුපවිජෙදාදිජ්ජසඬගදීපකො
පුරිසකාරානුයොගො ව, “යො ඉද්ධිවිකුබ්බකො, සො
පුග්ගලො” තිආදිවාදහෙදකො අභිඤ්ඤානුයොගො, “මාතෘපිතාදයො නාම අත්ථි,
තෙන පුග්ගලො අත්ථි” ති වාදහෙදකො ඤාතකානුයොගො, “එවං
බත්තියො” තිආදි ජාත්‍යානුයොගො, “ගහට්ඨො පබ්බජිතො” තිආදි
පටිපත්තානුයොගො, “දෙවො මනුස්සො” තිආදි උපපත්තානුයොගො,
“සොතාපන්නො” තිආදි පටිවේදානුයොගො, “අට්ඨ පුරිසපුග්ගලො” තිආදි
සඬසානුයොගො, “පුග්ගලො සඬබ්බො” තිආදිවසජ්ජවත්තො
සඬචිකට්ඨසභානුයොගො, “සුඛං වෙදනං වෙදියමානො” තිආදි
වෙදකානුයොගො, “කායෙ කායානුපස්සි” තිආදි කිව්වානුයොගො, “අත්ථි
පුග්ගලො අත්තභිතාය පටිපන්නො” තිආදිනා පුග්ගලසභාවසාධකසුත්තෙසු
සන්නිස්සිතෙසු –

සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා (ම. නි. 1.353, 356; ධ. ප. 279), දුක්ඛමෙව
උප්පජ්ජමානං උප්පජ්ජති (සං. නි. 2.15).

කිත්තු සත්තොති පච්චෙසි, මාර දිට්ඨිගතං නු තෙ;
සුද්ධසඬබාරපුඤ්ජොයං, නයිධ සත්තූපලබ්භති.

දුක්ඛමෙව හි සම්භොති, දුක්ඛං තිට්ඨති වෙති ව;
නාඤ්ඤත්‍ර දුක්ඛා සම්භොති, නාඤ්ඤං දුක්ඛා නිරුජ්ඣති. (සං. නි. 1.171);

යස්මා ව බො, ආනන්ද, සුඤ්ඤං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා...පෙ.... තස්මා
සුඤ්ඤො ලොකොති වුච්චති (සං. නි. 4.85).

“අත්තනි වා, භික්ඛවෙ, සති අත්තනියං මෙති අස්සාති...පෙ.... අත්තනි ව
භික්ඛවෙ අත්තනියෙ ව සච්චතො ථෙතතො අනුපලබ්භනියමානෙ යම්පි තං
දිට්ඨිට්ඨානං, සො ලොකො, සො අත්තා, සො පෙච්ච භවිස්සාමි, නිව්වො ධූවො
සස්සතො අවිපරිණාමධම්මො, සස්සතිස්මං තථෙව යස්සාමිති, නනායං, භික්ඛවෙ,
කෙවලො පරිපුරො බාලධම්මො” ති (ම. නි. 1.244), “තත්‍ර, සෙනිය, ය්වායං සත්ථා
දිට්ඨෙ වෙව ධම්මෙ අත්තානං සච්චතො ථෙතතො න පඤ්ඤාපෙති, අභිසම්පරායෙ
ව...පෙ.... අයං වුච්චති, සෙනිය, සත්ථා සම්මාසම්බුද්ධො” තිආදිනා
පුග්ගලාභාවදීපකසුත්තසන්දස්සනවසජ්ජවත්තො සුත්තසන්දස්සනානුයොගො වාති
එත්තකෙන කථාමග්ගෙන විත්ථාරතො පය්මා පුග්ගලකථා විභත්තා. තත්ථ “අත්ථි
පුග්ගලො අත්තභිතාය පටිපන්නො” තිආදිසු යථා රූපාදයො ධම්මා
පච්චත්තලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන ලබ්භන්ති, න එවං පුග්ගලො, රූපාදිසු
පන සති ලොකවොහාරමත්තෙන “අත්ථි පුග්ගලො” ති වුච්චති. චුත්තම්පි වෙතං
භගවතා – “ඉමා බො, විත්ත...පෙ.... ලොකවොහාරා ලොකපඤ්ඤත්තියො” ති (දී.
නි. 1.440). ද්විධාපි බුද්ධානං කථා සම්මුතිකථා, පරමත්ථකථා ව. තත්ථ “සත්තො
පුග්ගලො ගාමො පබ්බතො” තිආදිකා සම්මුතිකථා නාම, “අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා

බන්ධා ආයතනානි''තිආදිකා පරමත්ථකථා නාම. බුද්ධා හි යෙ යෙ සත්තා යථා යථා
බුජ්ඣන්තවා චතුසච්චපට්ඨෙධං කාතුං සක්කොන්ති, තෙසං තෙසං තථා තථා
සම්මුතිවසෙන වා පරමත්ථවසෙන වා වොමිස්සකවසෙන වා දෙසෙත්වා
නාමරූපපරිච්ඡෙදදස්සනවසෙනෙව අමතං මග්ගං පකාසෙන්නි. අයඤ්ඤි -

දූවෙ සච්චානි අක්ඛාසී, සම්බුද්ධො වදනං වරො;
සම්මුතිං පරමත්ථඤ්ච, තතියං නුපලබ්භති.

තත්ථ -

සඬකෙතවචනං සච්චං, ලොකසම්මුතිකාරණං;
පරමත්ථවචනං සච්චං, ධම්මානං තථලක්ඛණං.

තස්මා විඤ්ඤ අකත්වාන, ඛාඤ්ජනෙහිනිවෙසනං;
පරමත්ථෙ පතිට්ඨාය, පුග්ගලාදිං විවජ්ජයෙ.

පඤ්ඤත්තිං අනතික්කම්ම, පරමත්ථො පකාසිතො;
විනායකෙන සො යස්මා, තස්මා අඤ්ඤොපි පණ්ඩිතො;
පරමත්ථං පකාසෙන්නො, සමඤ්ඤං නාතිධාවයෙති. (කථා. අට්ඨ. 237);

අයං පුග්ගලකථානායො.

පරිභානිකථාදිවණ්ණනා

පුග්ගලකථානො පරං ‘‘පරිභායති අරභා අරභන්නා’’තිආදිනා අසෙබ්බා,
සොනාපන්නවජ්ජිතසෙබ්බා ච අග්ගමග්ගඵලනො පරිභායන්තීති පවත්තා
පරිභානිකථා. පබ්බජ්ජා විය පට්ඨෙධසඬබ්බානො බ්‍රහ්මවරියවාසොපි මනුස්සෙසු ඵල
භවති, නත්ථි දෙවෙසු බ්‍රහ්මවරියවාසොති පවත්තා බ්‍රහ්මවරියකථා. දුක්ඛදස්සනෙන
එකදෙසනො කිලෙසා පභියන්ති, තථා සමුදයදස්සනාදිහීති ඵලං නානාභිසමයවසෙන
ඔධිසො කිලෙසා පභියන්ති පවත්තා ඔධිසොකථා. කුසලාභි පුපුජ්ජනො
කාමරාගඛ්‍යාපාදෙ සමුච්ඡෙදවසෙන ජහති, සො චතුසච්චාභිසමයා පට්ඨමෙව
අනාගාමී භොතිති පවත්තා ජහතිකථා. අනිතාදිහෙදං සබ්බං බන්ධාදිකං
කාලත්තයෙපි බන්ධාදිසභාවෙන අත්ථිති පවත්තා සබ්බමත්ථිතිකථා. අතීතං,
අනාගතඤ්ච බන්ධාදිකං අත්ථිති පවත්තා අතීතක්ඛන්ධාදිකථා. අතීතෙසු
විපාකධම්මධම්මෙසු ඵකච්චං අවිපක්කවිපාකමෙව අත්ථි, න ඉතරන්ති පවත්තා
ඵකච්චමත්ථිතිකථා. සබ්බෙ ධම්මා සතිපට්ඨානානි පවත්තා සතිපට්ඨානකථා.
අතීතානාගතාදිවසෙන නත්ථි, සකභාවෙන වා අත්ථි, පරභාවෙන නත්ථිති පවත්තා
භෙවත්ථිකථා. තත්ථ භෙවත්ථිති ඵලං ඉමිනා පකාරෙන අත්ථිති අත්ථො.

අධිමානිකානං, කුහකානං වා අරභත්තපට්ඤ්ඤානං සුක්කච්ඡස්සට්ඨිං දිස්වා
මාරකායිකා දෙවතා උපසංභරන්තීති පවත්තා පරුපභාරකථා. අරභතො පරෙසං

නාමගොත්තාදීසු අත්ථි අඤ්ඤාණං, අත්ථි කඨිබ්බා, පරෙහි ඤාපනීයතො අත්ථි පරචිතරණානි තිස්සො කථා. සොනාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ දුක්ඛන්ති වාචා හිජ්ජනීති පචත්තා වච්ඡෙදකථා. දුක්ඛන්ති වාචං භාසන්තො දුක්ඛෙ ඤාණං ආහරති, තඤ්ච ලොකුත්තරන්ති පචත්තා දුක්ඛාභාරකථා. සමාපත්තියං, භවඨගෙ ව චිත්තං චිරං තිට්ඨතීති පචත්තා චිත්තට්ඨිතිකථා. සබ්බෙ සඨිබ්බාරා නිජ්ජරියායෙන ආදිත්තා කුක්කුළනිරයසදිසානි පචත්තා කුක්කුළකථා. පච්චෙකං චතුසච්චදස්සනවසෙන එකෙකස්ස මග්ගස්ස චතුක්ඛන්තුං උප්පත්තිවසෙන සොළසහි කොට්ඨාසෙහි අරහත්තප්පත්තීති පචත්තා අනුපුබ්බාහිසමයකථා. බුද්ධානං වොහාරවචනං ලොකුත්තරන්ති පචත්තා වොහාරකථා. සුද්ධස්ත්තානං අප්පට්ඨිසඨිබ්බාය මග්ගෙන විනා කිලෙසනිරොධසඨිබ්බාතො අප්පට්ඨිසඨිබ්බානිරොධො, පට්ඨිසඨිබ්බාය තෙන මග්ගෙන කිලෙසනිරොධොති ද්වෙ නිරොධානි පචත්තා නිරොධකථා.

තථාගතබලං සාවකසාධාරණන්ති පචත්තා බලකථා. ආසවක්ඛයඤාණවිරහිතං නවබලං ලොකුත්තරන්ති පචත්තා අරියන්තිකථා. සරාගං චිත්තං නිබ්බානං ආරබ්භ රාගතො විමුච්චතීති පචත්තා විමුක්තිකථා. ක්කානෙන චිත්තමිහනවිමුක්තියා පයමං විමුක්තං චිත්තං මග්ගක්ඛණෙ සමුච්ඡෙදවිමුක්තියා විමුච්චමානං නාම භොතීති පචත්තා විමුච්චමානකථා. අට්ඨමකසඨිබ්බාතස්ස සොනාපත්තිමග්ගට්ඨස්ස අනුලොමගොත්‍රභුක්ඛණෙ දිට්ඨිවිචිකිච්ඡා පහියන්ති නාම, මග්ගක්ඛණෙ පහිනා නාමානි පචත්තා අට්ඨමකකථා. අට්ඨමකස්ස මග්ගක්ඛණෙ සද්ධිත්තියාදීනි පටිලහන්ති, න පටිලද්ධානීති පචත්තා අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථා. චතුත්ථජ්ඣානධම්මපත්ථද්ධං මංසවක්ඛුමෙව දිබ්බවක්ඛු නාමානි පචත්තා දිබ්බවක්ඛුකථා. තථා මංසසොතෙ දිබ්බෙසොතකථා. යථාකම්මුපගතඤාණමෙව දිබ්බවක්ඛුති පචත්තා යථාකම්මුපගතඤාණකථා. දෙවබ්‍රහ්මානං පාණානිපාතාදිඅසංවරාභාවමත්තෙන සම්පත්තවිරතියා අභාවෙපි සංවරො අත්ථිති පචත්තා සංවරකථා. අසඤ්ඤීනම්පි චුතිපට්ඨන්ධික්ඛණෙ සඤ්ඤා අත්ථිති පචත්තා අසඤ්ඤකථා. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූමියං සඤ්ඤා නප්පචත්තතීති පචත්තා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකථා.

අරහා ගිහී අස්සානි පචත්තා ගිහිස්ස අරහානිකථා. අනාගාමීනො සුද්ධාවාසෙසු පටිසන්ධිචිත්තෙන උපපත්තික්ඛණෙ අරහන්තො භොන්තීති පචත්තා උපපත්තිකථා. අරහතො ලොකියධම්මාපි අනාසවානි පචත්තා අනාසවකථා. පච්චුප්පන්තක්ඛණෙ සමඨිගිහාවසමන්තාගමො ව රූපාවචරාදිභූමන්තරපටිලාභසමන්තාගමො වානි ද්වෙ සමන්තාගමා, යෙසං පන ඉමෙ ද්වෙ සමන්තාගමෙ යපෙත්වා අඤ්ඤොපි හෙත්ථ උපපත්තිධම්මවසෙන එකො සමන්තාගමො නාම අත්ථි, තෙන අරහා චතුහි එලෙහි සමන්තාගතොති පචත්තා සමන්තාගතකථා. ඉමිනාව නයෙන අරහා ඡහි උපෙක්ඛාහි සමන්තාගතොති පචත්තා උපෙක්ඛාසමන්තාගතකථා. මග්ගඤාණසබ්බඤ්ඤාඤාණසඨිබ්බාතබ්බොධියා සදා සන්තිහිතභාවෙන බුද්ධොති පචත්තා බොධියා බුද්ධොතිකථා. මහාපුරිසලක්ඛණයුත්තාව බොධිසත්තානි පචත්තා ලක්ඛණකථා. බොධිසත්තානම්පි මග්ගනියාමො අත්ථිති පචත්තා නියාමොක්කන්තිකථා. චතුත්ථමග්ගට්ඨො තිහි එලෙහි සමන්තාගතොතිආදිනා

පවත්නා අපරාධ සමන්තාගතකරා. පටිමග්ගාදීහි පහිනෙහි සද්ධිං නිජපරියායනො
අරහත්තං සබ්බසංයොජනප්පහානන්ති පවත්නා සබ්බසංයොජනපහානකරා.

නිජපරියායනො ඵලං විමුක්ති නාම, විපස්සනාමග්ගපච්චවෙක්ඛණඤාණානි පන
පරියායනො. ඵලං පන අග්ගහෙත්වා යං කිඤ්චි කිලෙසවිජ්ජයුත්තං ඤාණං විමුක්තිති
පවත්නා විමුක්තිකරා. බුද්ධාදිඅසෙබ්බාරම්මණං අසෙබ්බඤාණන්ති පවත්නා
අසෙබ්බඤාණකරා. පඨවිකසිණාදිසමාපත්තියො පරමත්ථනො අවිජ්ජමානො
පඤ්ඤත්තාරම්මණෙ පවත්තත්තා විපරිතඤාණන්ති පවත්නා විපරිතකරා. තත්ථ
අනිච්චෙ නිච්චන්තිආදිනා චතුබ්බිධො විපල්ලාසො වෙදිතබ්බො. සබ්බෙසං
පුට්ඨජනානං නියාමගමනාය ඤාණං අත්ථිති පවත්නා නියාමකරා. සබ්බං ඤාණං
පටිසම්භිදානි පවත්නා පටිසම්භිදාකරා. සම්මුතිවිසයම්පි ඤාණං භූතාරම්මණමෙවානි
පවත්නා සම්මුතිඤාණකරා. වෙනොපරියඤාණං චිත්තාරම්මණමෙව, න
තංසම්පයුත්තරාගාදිවෙනසිකාරම්මණන්ති පවත්නා චිත්තාරම්මණකරා. සබ්බස්මිං
අනාගතධම්මෙ සබ්බෙසං ඤාණං අත්ථිති පවත්නා අනාගතඤාණකරා.
පච්චුප්පන්නො අත්තනො ඤාණෙපි ඤාණං පවත්තතිති පවත්නා
පට්ඨජන්තඤාණකරා. බුද්ධා විස සාවකාපි තෙන තෙන වෙනෙයාජනෙන
පත්තබ්බඵලං ඤත්වාච තදත්ථාය ධම්මං දෙසෙන්නිති පවත්නා ඵලඤාණකරා.

සම්මත්තනියාමො නියමනො නිච්චට්ඨෙන අසඬ්ඛනොති පවත්නා නියාමකරා.
“ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා” තිආදිවචනනො පටිච්චසමුප්පාදො අසඬ්ඛනොති
පවත්නා පටිච්චසමුප්පාදකරා. “සච්චානි තථානි අවිතථානි” තිආදිවචනනො
චතුසච්චානි අසඬ්ඛනානිති පවත්නා සච්චකරා. “චත්තාරො ආරුප්පා ආනෙඤ්ජා” ති
වචනනො අසඬ්ඛනානි පවත්නා ආරුප්පකරා. නිරොධසමාපත්ති අසඬ්ඛනානි
පවත්නා නිරොධසමාපත්තිකරා. අසඬ්ඛනො ආකාසොති ආකාසකරා. ආකාසො
සනිදස්සනොතිකරා. පඨවිධාතු සනිදස්සනානිආදිං කත්වා කායකම්මං
සනිදස්සනන්ති පරියොසානකරා.

නත්ථි කෙච්චි ධම්මා කෙහිච්චි ධම්මෙහි සඬ්භිතා, තෙන ඵකච්චිධෙන
රූපසඬ්භිතොතිආදි නිරත්ථකන්ති පවත්නා සඬ්භිතකරා. වෙදනාදයො අරූපධම්මා
අඤ්ඤමඤ්ඤං න සම්පයුත්තානි පවත්නා සම්පයුත්තකරා. වෙනසිකං නත්ථිති
පවත්නා වෙනසිකකරා. වෙනනාධම්මොච දානං, න දෙයාධම්මොති පවත්නා
දානකරා. පටිග්ගාහකානං පරිභොගමයං පුඤ්ඤං අත්ථිති පවත්නා පරිභොගකරා.
පෙතා ඉතො දින්නච්චරාදිභෙව යාපෙන්නිති පවත්නා ඉතොදින්නකරා.
පඨවිකම්මවිපාකොතිකරා. ජරාමරණං විපාකොතිකරා. කිලෙසප්පහානමත්තමෙව
සාමඤ්ඤඵලං, න චිත්තවෙනසිකා ධම්මානි පවත්නා අරියධම්මවිපාකකරා.
අඤ්ඤමඤ්ඤාදිපච්චයනාය විපාකො විපාකධම්මධම්මොතිකරා.

අසුරකායෙන සද්ධිං ඡ ගතියොති පවත්නා ගතිකරා. මතසත්තො
මාතුඋතුසමයඤ්ච මාතාපිතුසංයොගඤ්ච ඔලොකයමානො සත්තාහං,
අතිරෙකසත්තාහං වා යස්මිං භවෙ තිට්ඨති, සො අත්තරාහවො නාම අත්ථිති

පවත්නා අන්තරාභවකථා. රූපාදිපඤ්චකාමගුණාව කාමධාතු නාම, න තු
වත්ථුකාමකිලෙසකාමාති පවත්නා කාමගුණකථා. පඤ්චෙවායතනාති කාමාතිකථා.
රූපධම්මාව රූපධාතුතිකථා. අරූපධම්මාව අරූපධාතුතිකථා. රූපධාතුයා සත්තා
සානාදීහි සද්ධිං සලායතනිකාති පවත්නා රූපධාතුයාආයතනකථා. ආරුප්පෙපි අත්ථි
සුබ්බරූපන්තිකථා. කායවච්චිඤ්ඤත්තිවසෙන රූපං කම්මන්තිකථා.
චිත්තවිප්පයුත්තො අරූපධම්මොව ජීවිතින්ද්‍රියං, රූපජීවිතින්ද්‍රියං නත්ථිති පවත්නා
ජීවිතින්ද්‍රියකථා. අරියුපවාදකම්මෙන අරහත්තා පරිභායතීති පවත්නා
කම්මහෙතුකථා.

අනිච්චාදිවසෙන සඬබ්බරෙ ආදීනවතො අපස්සිත්වා නිබ්බානං ආනිසංසතො
පස්සන්තස්ස සංයොජනප්පහානං භොතීති පවත්නා ආනිසංසදස්සාවිකථා.
නිබ්බානාරම්මණම්පි සංයොජනං අත්ථිති පවත්නා අමතාරම්මණකථා. රූපං
සාරම්මණන්තිකථා. අනුසයා අනාරම්මණාතිකථා. ඤාණං අනාරම්මණන්තිකථා.
අතීතාරම්මණඤ්ච අනාගතාරම්මණඤ්ච චිත්තං අනාරම්මණන්තිකථාද්වයං. සබ්බං
චිත්තං චිත්තකානුපතිතන්තිකථා. චිත්තකච්ඡේදාරොව සද්දො, සො ව න
සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති පවත්නා චිත්තකච්ඡේදාරසද්දකථා. විනාපි චිත්තෙන වාචා
පවත්තතීති පවත්නා නයථාචිත්තස්සවාචාතිකථා. විනාපි චිත්තෙන කායකම්මං
පවත්තතීති පවත්නා නයථාචිත්තස්සකායකම්මන්තිකථා. අතීතෙහිපි ඤාතෙහි,
අනාගතෙහිපි යොගිතො සමන්තාගතාති පවත්නා අතීතානාගතසමන්තාගතකථා.

භවඬගචිත්තෙ අනිරුද්ධෙ එව කුසලාකුසලචිත්තාති උප්පජ්ජන්ති, තදභාවෙ ව
සන්තතිනිරොධො සියාති පවත්නා නිරොධකථා. සභ වාචාහි විඤ්ඤත්තිරූපං
මග්ගොතිකථා. පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඬගිස්සාපි මග්ගභාවනා අත්ථිති පවත්නා
පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඬගිස්සමග්ගකථා. පඤ්චවිඤ්ඤාණා කුසලාපි අකුසලාපිතිකථා.
පඤ්චවිඤ්ඤාණා සාභොගාතිකථා. මග්ගක්ඛණෙ ලොකියෙන, ලොකුත්තරෙන
වාති ද්විති සිලෙහි යුත්තාතිකථා. සිලං අවෙනසිකන්තිකථා. සිලං න
චිත්තානුපරිවත්තිතිකථා. සමාදානහෙතුචිත්තවිප්පයුත්තො පුඤ්ඤොපවයො
භොතීති පවත්නා සමාදානහෙතුකකථා. විඤ්ඤත්ති සිලන්තිකථා. පාණාතිපාතාදියො
විනාපි විඤ්ඤත්තිං භොන්තිති පවත්නා අවිඤ්ඤත්තිදුස්සිලාකථා.

අනුසයා අබ්‍යාකතා, අහෙතුකා, චිත්තවිප්පයුත්තාති තිස්සොපි අනුසයකථා.
අසෙබස්ස ඤාණවිප්පයුත්තප්පවත්තියා සො ඤාණිති නවත්තබ්බොති පවත්නා
ඤාණකථා. ඤාණං චිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථා. මග්ගක්ඛණෙ ඉදං දුක්ඛන්ති ඤාණං
පවත්තන්ති පවත්නා ඉදං දුක්ඛන්තිකථා. බුද්ධා ඉද්ධිබලෙන ආයුකප්පං විනාපි
මහාකප්පං තිට්ඨන්තිති පවත්නා ඉද්ධිබලකථා. චිත්තසන්තති සමාධි, න
එකචිත්තක්ඛණිකොති පවත්නා සමාධිකථා. අවිජ්ජාදිපටිච්චසමුප්පාදධිගෙහි අඤ්ඤා
ධම්මට්ඨිතතාති පවත්නා ධම්මට්ඨිතතාකථා. රූපාදීහි අඤ්ඤා අනිච්චතාති පවත්නා
අනිච්චතාකථා.

විඤ්ඤාත්තියො විනාපි ඉන්ද්‍රියසංවරො කායවචිකම්මන්ති පවත්තා කථා. සබ්බං කම්මං විපාකජනකන්ති පවත්තා කම්මකථා. සද්දො විපාකොති පවත්තා කථා. සළායතනං විපාකොති පවත්තා කථා. මග්ගං විනාපි සත්තක්ඛන්තූපරමොතිකථා. තථා කොලංකොලඵකබ්ඪිකථාසූපි. දිට්ඨිසම්පන්නො ජීවිතා වොරොපෙතිතිකථා. දිට්ඨිසම්පන්නස්ස අපායදුග්ගතියා සද්ධිං රූපාදිතණ්හාසඬ්ඛාතදුග්ගතිපභීනාති පවත්තා දුග්ගතිකථා. සත්තමහවිකස්ස තණ්හාසම්භවතො දුග්ගති අප්පභීනාති පවත්තා සත්තමහවිකකථා.

සඬ්ඝභෙදාදිකප්පට්ඨං කම්මං කත්වා තෙන මහාකප්පං අසීතිහාගං කත්වා තතො ඵකහාගමත්තං කාලං ආයුකප්පං නිරයෙ පච්චන්තිති අග්ගභෙත්වා සකලං මහාකප්පං පච්චන්ති, විනස්සමානෙපි කප්පෙ චක්කවාලන්තරෙසු පච්චන්තිති පවත්තා කප්පට්ඨකථා. සඬ්ඝභෙදකො අප්පනාකුසලානි විය කාමාවචරකුසලම්පි න පටිලහතිති පවත්තා කුසලපටිලාහකථා. අඬ්ගසම්පන්නාය ආණත්තියා අභාවෙපි මාතුසාතාදිආනන්තරියකම්මපයොජකො මිච්ඡත්තනියතො ඵවාති පවත්තා අනන්තරාපයුත්තකථා. අනියතධම්මෙසූපි කෙවි කුසලසම්පයුත්තානියතා අත්ථීති පවත්තා නියතස්ස නියාමකථා. නිවරණෙහි නිවුනෙන පටිච්ඡන්තෙනෙව විත්තෙන නිවරණං පජහන්තිති පවත්තා නිවුතකථා. සම්මුඛිභූතං සංයොජනමෙව ජහතිති පවත්තා සම්මුඛිභූතකථා. සමාපන්නො ච ක්කානාරම්මණනිකන්තියා ක්කානං අස්සාදෙතිති පවත්තා සමාපන්නො අස්සාදෙතිතිකථා. දුක්ඛවෙදනායපි රාගස්සාදවෙදනා භොතීති පවත්තා අස්සාතරාගකථා. ධම්මතණ්හා අබ්‍යාකතාතිකථා. ධම්මතණ්හා න දුක්ඛසමුදයොතිකථා.

කුසලං වා අකුසලස්ස, අකුසලං වා කුසලස්ස අනන්තරා උප්පජ්ජන්තිති පවත්තා කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථා. ගබ්භසෙය්‍යකානම්පි බීජමත්තං සළායතනං පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජන්තිති පවත්තා සළායතනුප්පත්තිකථා. පඤ්චවිඤ්ඤාණානි අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අනන්තරා උප්පජ්ජන්තිති පවත්තා අනන්තරපච්චයකථා. සම්මාවාචාකම්මන්තවිඤ්ඤාත්තියො අරියරූපන්තිකථා. කාමරාගාදිතො අඤ්ඤො අනුසයොතිකථා. කිලෙසපරියුට්ඨානං විත්තවිප්පයුත්තන්තිකථා. යථා කාමරාගො කාමධාතුයං පරියාපන්නො, ඵ්වං රූපරාගඅරූපරාගා රූපාරූපභූමියං පරියාපන්නාති පවත්තා පරියාපන්නකථා. ද්වයං දිට්ඨිගතං අබ්‍යාකතන්තිකථා. දිට්ඨිගතං අපරියාපන්නන්තිකථා. යො යෙසං භෙතූපච්චයො, සො පුන තෙසං සහජාතාදිපච්චයො න භොති, ඵකධාව ඵකස්ස පච්චයො භොතීති පවත්තා පච්චයකාකථා. අවිජ්ජාව සඬ්ඛාරානං පච්චයො, න පන සඬ්ඛාරා අවිජ්ජායාති පවත්තා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථා. කාලද්ධානා ඉමෙ පරිනිප්ඵන්තෙන පඤ්ඤාත්තීමත්තාති පවත්තා අද්ධාකථා. ඵ්වං ඛණලයමුහුත්තකථා. අඤ්ඤස්ස ආසවස්ස අභාවා ආසවා අනාසවාති පවත්තා ආසවකථා. ලොකුත්තරානං ධම්මානං ජරාමරණං ලොකුත්තරන්ති පවත්තා ජරාමරණකථා. නිරොධසමාපන්ති ලොකුත්තරාති පවත්තා සඤ්ඤාවෙදයිතකථා. සා ලොකියාති පවත්තා දුතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථා. නිරොධසමාපන්නොපි කාලං කරෙය්‍යාති පවත්තා

තනියසඤ්ඤාවෙදගිතකථා. නිරොධසමාපත්ති අසඤ්ඤසත්තුවිකාතිකථා. කම්මතො අඤ්ඤො චිත්තවිජ්ජයුත්තො කම්මුපවයොතිකථා.

බලප්පත්තා බුද්ධාදයො ඉද්ධිබලෙන සත්තානං චිත්තං රාගාදිඅනුප්පත්තියා නිග්ගණ්හන්තීති පවත්තා නිග්ගහකථා. එවං කුසලුප්පත්තියා පරචිත්තපග්ගහනකථා. බුද්ධා ඉද්ධියා පරෙසං සුඛං දෙන්තීති පවත්තා සුඛානුප්පදානකථා. “සඬ්ඛාරා අනිච්චා”ති මනසිකරොතො අතීතාදිභෙදහින්නෙ සබ්බෙ සඬ්ඛාරෙ ආරම්මණවසෙන එකතො අධිගණ්හාතීති පවත්තා අධිගණ්හමනසිකාරකථා. රූපං හෙතුකන්තිකථා. එවං රූපං සහෙතුකන්තිකථා. රූපං කුසලාකුසලන්තිකථා. රූපං විපාකොතිකථා, යථා කාමාවචරකම්මෙන ජාතං රූපං කාමාවචරං, එවං රූපාවචරාරූපාවචරකම්මෙහි ජාතං රූපං රූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථා. රූපරාගො රූපධාතුයා, අරූපරාගො ච අරූපධාතුයා පරියාපන්නොතිකථා.

අත්ථි අරහතො පුඤ්ඤපවයොතිකථා. නත්ථි අරහතො අකාලමච්චුතිකථා. යං කිඤ්චි උප්පජ්ජති, සබ්බමිදං කම්මතොතිකථා. ඉන්ද්‍රියබද්ධමෙව දුක්ඛං, න සබ්බෙ සඬ්ඛාරාති පවත්තා ඉන්ද්‍රියබද්ධකථා. සබ්බෙ සඬ්ඛාරා දුක්ඛා යපෙත්වා අරියමග්ගන්තිකථා. මග්ගඵලානෙව සඬ්ඝො නාම, න ච තානි දක්ඛිණං පටිග්ගණ්හන්ති, තස්මා න චත්තබ්බං සඬ්ඝො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්හාතීතිකථා. තථා න චත්තබ්බං සඬ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙතීතිකථා. න චත්තබ්බං සඬ්ඝො භුඤ්ජතීතිකථා. න චත්තබ්බං සඬ්ඝස්ස දින්නං මහජ්ඵලන්තිකථා. බුද්ධා න කිඤ්චි භුඤ්ජන්ති, තස්මා න චත්තබ්බං බුද්ධස්ස දින්නං මහජ්ඵලන්තිකථා. දායකතො දානං විසුජ්ඣති, න පටිග්ගාහකතොති පවත්තා දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථා.

බුද්ධා තුස්සිතලොකෙ එව නිබ්බත්තන්ති, න මනුස්සලොකෙ. එත්ථ හි නිම්මිතරූපමත්තං දස්සෙන්නීති පවත්තා මනුස්සලොකකථා. නිම්මිතරූපං ධම්මං දෙසෙති, න බුද්ධොති පවත්තා ධම්මදෙසනාකථා. රාගොව කරුණා නාම, තතො නත්ථි බුද්ධානං කරුණාතිකථා. බුද්ධානං උච්චාරපස්සාවො අඤ්ඤෙ ගන්ධජානෙ අනිච්ඤා අධිගණ්හාතීති පවත්තා ගන්ධජානකථා. බුද්ධා එකෙන මග්ගෙන චත්තාරි සාමඤ්ඤඵලානි සච්ඡිකරොන්තීති පවත්තා එකමග්ගකථා. පරිකම්මාදිං විනාව පයමාදිජ්ඣානා දුතියාදිජ්ඣානං සඬ්ඝමතීති පවත්තා ඥානසඬ්ඝන්තිකථා. පඤ්චකනයෙ අවිතක්කවිචාරමත්තං ඥානං විසුං ඥානං නාම න භොති, ඥානන්තරිකං නාම භොතීති පවත්තා ඥානන්තරිකකථා. සමාපන්නො සද්දං සුණාතීතිකථා. විඤ්ඤාණං විනා පසාදවක්ඛුනා රූපං පස්සතීතිකථා.

තෙකාලිකෙ කිලෙසෙ පජහතීති පවත්තා කිලෙසප්පජහනකථා. නිබ්බානසඬ්ඛාතාපි සුඤ්ඤතා සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නාති පවත්තා සුඤ්ඤතකථා. අසඬ්ඛතමෙව සාමඤ්ඤඵලන්තිකථා. යෙසං කෙසඤ්චි ධම්මානං පටිලාභා අසඬ්ඛතාති පවත්තා පත්තිකථා. සබ්බධම්මානං සභාවසඬ්ඛාතා තථා අසඬ්ඛතාති පවත්තා තථාකථා. අනවජ්ජට්ඨෙන නිබ්බානමිපි කුසලන්තිකථා.

ආනන්තරියාදිං විනාපි අත්ථි පුපුඡ්ඡනස්ස අවිචන්තනියාමනාතිකං.
ලොකියසද්ධාදයො න ඉන්ද්‍රියානීති පවත්තා ඉන්ද්‍රියකං.

අසඤ්චිච්චාපි ආනන්තරිකො භොතීති පවත්තා අසඤ්චිච්චකං. නත්ථි
පුපුඡ්ඡනස්ස ඤාණන්ති පවත්තා ඤාණකං. තෙරයිකානං කම්මානෙව
නිරයපාලරූපෙන වධෙත්ති, න නිරයපාලාති පවත්තා නිරයපාලකං. අත්ථි දෙවෙසු
තිරච්ඡානාතිකං. චිරතිත්තයං චිත්තවිජ්ජයන්තං, පඤ්චඩ්ගිකොව මග්ගොති
පවත්තා මග්ගකං. පටිච්චසමුප්පාදෙසු ඤාණං ලොකුත්තරන්ති පවත්තා
ඤාණකං.

තිස්සො සඩ්ගිතියො ආරබ්භ සාසනං නවං කතන්ති පවත්තා සාසනකං.
පුපුඡ්ඡනො එකක්ඛණෙ තෙධාතුකෙහි ධම්මෙහි අවිචිත්තොති පවත්තා
අවිචිත්තකං. ඤෙය්‍යාවරණභෙතුකං කිඤ්චි සංයොජනං අප්පභායපි අරහා භොතීති
පවත්තා සංයොජනකං. “සඩ්ධාරා නිච්චා භොන්තු, රුක්ඛා නිච්චපුප්ඵළාදියුත්තා
බෙමිනො භොන්තු” තිආදිනා යථාධිප්පායං ඉද්ධි පවත්තතීති පවත්තා ඉද්ධිකං.
බුද්ධානං සරීරආයුපභාවෙමත්තතො අඤ්ඤාපි වෙමත්තතා අත්ථිති පවත්තා
බුද්ධකං. එකස්මිං ඛණෙ සබ්බලොකධාතුසු අනෙකෙ බුද්ධා සන්තීති පවත්තා
සබ්බදිසාකං. සබ්බෙ ධම්මා නියතාති පවත්තා ධම්මකං. සබ්බකම්මානි ඵලදානෙ
නියතානීති පවත්තා කම්මකං.

අරහා අසබ්බඤ්ඤාභාවෙන සබ්බඤ්ඤාච්ඡයෙ කිඤ්චි සංයොජනං අප්පභාය
පරිනිබ්බාතීති පවත්තා පරිනිබ්බානකං. අරහා කුසලචිත්තො පරිනිබ්බායතීති
පවත්තා කුසලචිත්තකං. අරහා ආනෙඤ්ජෙ සණ්ඨිතො පරිනිබ්බායතීති පවත්තා
ආනෙඤ්ජකං. අත්ථි ගබ්භසෙය්‍යාය ධම්මාභිසමයො, අත්ථි ගබ්භසෙය්‍යාය
අරහත්තප්පත්ති, සුපිනන්තෙ ධම්මාභිසමයො, අරහත්තප්පත්ති වාති පවත්තා
තිස්සොපි කං. සබ්බං සුපිනචිත්තං අබ්‍යාකතන්තිකං. ඛණිකතාය චිත්තානං
නත්ථි ආසෙවනපච්චයතාතිකං. සබ්බෙ සඩ්ධතා එකචිත්තක්ඛණිකාති පවත්තා
ඛණිකකං.

ඉත්ථියා සද්ධිං එකතො සම්පත්තිං අනුභවිස්සාමාති පුජාදිං කත්වා
එකාධිප්පායප්පත්තස්ස භික්ඛුනො මෙටුනො ධම්මො පටිසෙවිතබ්බොති පවත්තා
එකාධිප්පායකං. පාපභික්ඛුසු මෙටුනං පටිසෙවන්තෙසු අරහත්තානං වණ්ණෙන
අමනුස්සා මෙටුනං පටිසෙවන්තීති පවත්තා අරහත්තවණ්ණකං. කෙච්ඡි සත්තා
අත්තතො ඉස්සරියෙන කාමකාරිකාවසෙන විනිපාතං ගච්ඡන්ති, න කම්මවසෙනාති
පවත්තා ඉස්සරියකාමකාරිකාකං. න රාගො රාගපතිරූපකොතිආදි පතිරූපකං.
බන්ධායතනාදයො අපරිනිජ්ඣන්තාති පවත්තා අපරිනිජ්ඣන්තකං
සාධිකද්විසතකං. පාළියං අට්ඨමුඛවාදයුත්තිවසෙනෙව සම්මිතියාදිනං
භින්නලද්ධිකානං ලද්ධිභෙදවසෙන නානාපකාරතො විභත්තා, තා පන සබ්බකං
පුග්ගලකංව. තා තංතංලද්ධිභෙදවසෙන සබ්බෙපතොපි වුවිච්චානා අතිභාරියං
ගන්ථං කරොන්ති, තස්මා න විත්ථාරිතා. තං පන නයං ඉච්ඡන්තෙහි පාළිඅට්ඨකංසු

(කථා. 1 ආදියො; කථා. අටිය. නිදානකථා) එව විත්ථාරතො ගහෙනබ්බොති
අයමෙත්ථ පාළිනයෙන සද්ධිං අත්ථවිනිච්ඡයො.

මොභවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

කථාවත්ථුමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. යමකමාතිකා

මූලයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඉදානි යමකමාතිකාය සංවණ්ණනාන යො හොති. සා පනෙසා මූලයමකමාතිකා
බන්ධආයතනධාතුසච්චසඬ්ඛාරඅනුසයවිත්තධම්මඉන්ද්‍රියයමකමාතිකාති දසවිධා
හොති. කෙනටියෙන වෙත්ථ යමකන්ති? යුගලටියෙන. යුගලං හි
“යමකපාටිහාරියං”, “යමකසාලා” තිආදීසු “යමක” න්ති වුවිවති, ඉති
යුගලසඬ්ඛාතානං යමකානං වසෙන දෙසිතත්තා ඉමෙසු දසසු එකෙකමිපි, එතෙසං
විභජනත්තා නිද්දෙසොපි, සබ්බෙසං සමුහත්තා පකරණමිපි යමකං නාම. ඉධ
පනෙතා නිද්දෙසයමකං උපාදාය “යමකමාතිකා” ත්වෙව වුත්තා, තාසං පන
දසන්තං යමකමාතිකානං මූලයමකමාතිකා ආදි. තත්ථාපි “යෙ කෙච් කුසලා ධම්මා,
සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා” ති ඉදං
යමකං ආදි. තස්ස කුසලමූලසඬ්ඛාතානං ද්විත්තං අත්ථානං වසෙන අත්ථයමකන්ති
වා, තෙසඤ්ඤෙව අත්ථානං අනුලොමතො පටිලොමතො පවත්තපාළිධම්මවසෙන
ධම්මයමකන්ති වා, අනුලොමපටිලොමතො පවත්තපුච්ඡාවසෙන පුච්ඡායමකන්ති වා
තිධා යමකභාවො වෙදිතබ්බො. සෙසෙසුපි එසෙව න යො.

ඉදානි ඉමෙසං යමකානං වසෙන දෙසිතාය ඉමිස්සා මූලයමකමාතිකාය තාව
නායයමකපුච්ඡාඅත්ථවාරජ්ජහෙදවසෙන පාළිවචත්ථානං එවං වෙදිතබ්බං –
කුසලත්තිකමාතිකාය හි “කුසලා ධම්මා” ති ඉදං ආදිපදං නිස්සාය මූලන යො
මූලමූලන යො මූලකන යො මූලමූලකන යොති ඉමෙ වත්තාරො නායා හොන්ති. තෙසු
එකෙකස්මිං න යෙ මූලයමකං එකමූලයමකං අඤ්ඤමඤ්ඤමූලයමකන්ති තිණි තිණි
යමකානිති ද්වාදස යමකානි. එකෙකස්මිං යමකෙ අනුලොමපටිලොමවසෙන ද්වෙ
ද්වෙ පුච්ඡාති වතුච්ඡති පුච්ඡා, එකෙකපුච්ඡාය සන්තිට්ඨානසංසයවසෙන ද්වෙ ද්වෙ
අත්ථාති අට්ඨවත්තාලිස අත්ථා.

තත්ථ යෙ කෙච් කුසලාති කුසලෙසු “කුසලා නු බො, න කුසලා නු බො” ති
සන්දෙභාභාවතො ඉමස්මිං පදෙ සන්තිට්ඨානත්ථො වෙදිතබ්බො. සබ්බෙ තෙ
කුසලමූලාති “සබ්බෙ තෙ කුසලා ධම්මා කුසලමූලා නු බො, න නු බො” ති එවං
විමතිවසෙන පුච්ඡිතත්තා ඉමස්මිං පදෙ සංසයත්ථො වෙදිතබ්බො. සො ව බො
වෙනෙය්‍යානං සංසයට්ඨානෙ සංසයං දිපෙත්වා තං විනොදනත්ථං භගවතා වුත්තො,
තථාගතස්ස පන සංසයට්ඨානං නාම නත්ථි. ඉතො පරෙසුපි පුච්ඡාපදෙසු එසෙව

නයො. යථා ව කුසලපදං නිස්සාය ඉමෙ චතුර්‍යාදයො භොන්ති, අකුසලපදං නිස්සායපි තථෙව, අබ්‍යාකතපදං නිස්සායපි තථෙව, කුසලාදීනි තීණිපි පදානි එකතො කත්වා නිද්දිට්ඨං නාමපදං නිස්සාය තථෙවාති කුසලත්තිකමාතිකාය චතුසු පදෙසු සබ්බෙපි සොළස නයා, අට්ඨවත්තාලීස යමකානි, ඡන්තවුති පුච්ඡා, ද්වානවුතිසතං අත්ථා ව උද්දෙසවසෙන වුත්තාති වෙදිතබ්බා. එත්තාවතා මූලවාරො හෙතුවාරො නිදානවාරො සම්භවවාරො පභවවාරො සමුට්ඨානවාරො ආහාරවාරො ආරම්භණවාරො පච්චයවාරො සමුදයවාරොති සබ්බෙපි දස වාරා භොන්ති. තත්ථ මූලවාරෙ ආගතපරිච්ඡෙදෙනෙව අවසෙසෙසුපි නයාදයො වෙදිතබ්බා. පාළි පනෙත්ථ අතිසංඛිත්තා. ඉති සබ්බෙසුපි දසසු වාරෙසු සට්ඨිසතං නයා, අසීතිඅධිකානි චත්තාරි යමකසතානි, සට්ඨිඅධිකානි නව පුච්ඡාසතානි, වීසාධිකානි එකුනවීසති අත්ථසතානි ව උද්දිට්ඨානීති වෙදිතබ්බානි.

එවමෙත්ථ නයයමකපුච්ඡා අත්ථවාරජ්ජහෙදවසෙන පාළිවචත්ථානං විදිත්වා ඉදානි තස්සා අනුත්තානපදත්ථානුසාරෙනෙව විභවිගනයසහිතො සබ්බෙපත්ථවණ්ණනානයො එවං වෙදිතබ්බො – තත්ථ යෙ කෙවිති අනවසෙසවචනං. කුසලා ධම්මාති අනවජ්ජසුඛවිපාකා නිස්සත්තසභාවා. සබ්බෙ තෙ කුසලමූලාති කිං තෙ සබ්බෙයෙව කුසලමූලා භොන්තීති පුච්ඡා. ඉමානි පන විස්සජ්ජනමාතිකාය නත්ථි. යමකමාතිකාය හි සබ්බත්ථ පුච්ඡාපදානෙව උද්ධටානි, න විස්සජ්ජනානීති. විස්සජ්ජනානි පන නිද්දෙසෙයෙව වුත්තානි, තස්මා සබ්බත්ථ නිද්දෙසනෙයෙනෙව විස්සජ්ජනමුඛං දස්සයිස්සාම. ඉමිස්සාව “යෙ කෙවි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා”ති පුච්ඡාය විභවිගනයෙන ඉදං විස්සජ්ජනමුඛං. “තීණෙව කුසලමූලානි, අවසෙසා කුසලා ධම්මා න කුසලමූලා”ති තස්සා වායමත්ථො – න තෙ සබ්බෙ කුසලා ධම්මා කුසලමූලානි භොන්ති, අලොභාදීනි පන තීණෙව කුසලමූලානීති. යෙ වා පන කුසලමූලා තයො අලොභාදයො කුසලානං මූලානි වුත්තා, සබ්බෙ තෙ කුසලා ධම්මාති කිං තෙ සබ්බෙ තයොපි ධම්මා කුසලානි පුච්ඡා. තස්සා නිද්දෙසෙ “ආමන්තා”ති විස්සජ්ජනං. තස්ස තෙසං තිණ්ණං මූලානං කුසලභාවමිපි සම්පට්ච්ඡාමිති අත්ථො. අයං තාව මූලනෙයෙ මූලයමකනෙයො.

එකමූලයමකෙ පන සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලාති ගණනට්ඨෙන එකමූලකං අග්ගහෙත්වා සමානත්ථෙව ගහෙතබ්බා, අයං හෙත්ථ අත්ථො – “සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකං සමානං මූලං එතෙසන්ති එකමූලා”ති. යං එස්සස්ස මූලං, කිං තදෙව වෙදනාදීනන්ති අයං පුච්ඡා. අථ තෙසං තථාභාවං සම්පට්ච්ඡනවසෙන “ආමන්තා”ති විභවිගෙ විස්සජ්ජනං. යෙ වා පන කුසලමූලෙන එකමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලානි පුච්ඡා. තස්සා පන කුසලවිත්තසමුට්ඨානං රූපං කුසලමූලෙන එකමූලමෙව, න කුසලං, එස්සාදිධම්මජාතං පන කුසලමූලෙන එකමූලඤ්චෙව කුසලඤ්චාති ඉදං විස්සජ්ජනං. යථෙව හි එස්සාදීනං අලොභාදයො සුජ්ජනට්ඨිතභාවසාධනෙන හෙතුපච්චයත්තා මූලං, තථා තං සමුට්ඨානරූපස්සාපිති තං රූපමිපි අරූපධම්මෙහි සද්ධිං සමානමූලන්ති වුච්චති, න පන කුසලං අනවජ්ජසුඛවිපාකත්තභාවා. එකමූලයමකනෙයො.

අක්කමක්කමුලයමකෙ පන “යෙ කෙවි කුසලා” ති අප්පච්ඡන්වා “යෙ කෙවි කුසලමුලෙන එකමුලා” ති ප්‍රච්ඡා කතා. කස්මා? ඉමිනාපි බ්‍යක්ඛන්තන තස්සෙවත්ථස්ස සම්භවදස්සන්ථං, කුසලසමුට්ඨානරූපස්සාපි සම්පිණ්ඩන්තත්ථක්ඛේ. අක්කමක්කමුලාති සබ්බෙව තෙ කිං අක්කමක්කමස්ස හෙතුපච්චයට්ඨේන මුලාති හොන්තිති ප්‍රච්ඡා. තස්සා යාති ද්වෙ තීණි මුලාති එකතො උප්පජ්ජන්ති, තානෙව එකමුලාති වෙව අක්කමක්කමුලාති ව, අවසෙසා කුසලමුලසහජාතා රූපාරූපධම්මා කුසලමුලෙන එකමුලාව, න ව අක්කමක්කමුලාති විස්සජ්ජන්තං. තස්සෙව පටිලොමනයෙ සබ්බෙ තෙ අක්කමක්කමුලා අලොභාදයො කුසලාති ප්‍රච්ඡා. ආමන්තාති විස්සජ්ජන්තං. මුලනයො.

යථා ව මුලනයෙ මුලයමකඑකමුලයමකඅක්කමක්කමුලයමකවසෙන ඡබ්බිධා ප්‍රච්ඡා විස්සජ්ජන්තයා චුත්තා, එවං මුලමුලනයාදීසුපි වෙදිතබ්බා. අයං පනෙත්ථ විසෙසො – සබ්බෙ තෙ කුසලමුලමුලාති සබ්බෙ තෙ කුසලමුලසඛිබ්බාතා මුලා, කුසලමුලමුලාත්ථෙව අත්ථො. එකමුලමුලාති සමානට්ඨේන එකමෙව මුලමුලං එතෙසන්ති එකමුලමුලා, සමානමුලමුලාත්ථෙව අත්ථො. අක්කමක්කමුලමුලාති අක්කමක්කමස්ස මුලං අක්කමක්කමුලං, තං හෙතුපච්චයට්ඨේන මුලං එතෙසන්ති අක්කමක්කමුලමුලා, අක්කමක්කමුලමුලාත්ථෙව අත්ථො. සෙසං තාදිසමෙවාති. මුලමුලනයො.

මුලකනයෙ පන සබ්බෙ තෙ කුසලමුලකාති සබ්බෙ තෙ කුසලා හෙතුපච්චයට්ඨේන කුසලභූතං මුලං එතෙසන්ති කුසලමුලකාති ප්‍රච්ඡා. ආමන්තාති විස්සජ්ජන්තං. “යෙ වා පන කුසලමුලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා” ති ප්‍රච්ඡා. යං රූපං, තං ධූපෙත්වා සෙසං කුසලන්ති විස්සජ්ජන්තං, සෙසං තාදිසමෙවාති. මුලකනයො.

මුලමුලකනයෙ පන කුසලමුලමුලකාති කුසලමුලසඛිබ්බාතං මුලං එතෙසන්ති කුසලමුලමුලකා. සෙසං තාදිසමෙවාති.

අයං තාව කුසලපදෙසු ප්‍රච්ඡා විස්සජ්ජන්තයො. අකුසලපදාදීසුපි එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො – අකුසලපදමුලෙසු එකමුලයමකෙ “යෙ කෙවි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමුලෙන එකමුලා” ති පඨමප්‍රච්ඡාය “අහෙතුකං අකුසලං අකුසලමුලෙන එකමුල” ති නිද්දෙසෙ විස්සජ්ජන්තං කතං. තත්ථ අහෙතුකං අකුසලන්ති ද්විසු මොහමුලචිත්තෙසු මොහං සන්ධාය චුත්තං, අබ්‍යාකතපදමුලෙසු එකමුලයමකෙ “යෙ කෙවි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමුලෙන එකමුලා” ති ප්‍රච්ඡාය “අහෙතුකං අබ්‍යාකතං ධූපෙත්වා සෙසං අබ්‍යාකතමුලෙන එකමුලකා” ති විස්සජ්ජන්තං. තත්ථ අහෙතුකං අබ්‍යාකතන්ති අට්ඨාරසාහෙතුකචිත්තූප්පාදා, රූපං, නිබ්බානක්ඛේ. එත්ථ ව කික්ඛාපි සහෙතුකඅබ්‍යාකතචිත්තසමුට්ඨානරූපමිපි අබ්‍යාකතමුලෙන එකමුලමෙව, තං පන අබ්බොභාරිකං කත්වා නිද්දෙසෙ එකතො ලබ්භමානකවසෙනපෙතං විස්සජ්ජන්තං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

නාමපදමූලෙසු ව “යෙ කෙවි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලා” ති ප්‍රවිෂාය “නවෙව නාමමූලානි, අවසෙසා නාමා ධම්මා, න නාමමූලා” ති විස්සජ්ජනං. එකමූලනයෙ පනෙත්ථ “යෙ කෙවි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලෙන එකමූලා” ති ප්‍රවිෂා. “අහෙතුකං නාමං යථෙත්වා සෙසං නාමමූලෙන එකමූල” ති විස්සජ්ජනං. තත්ථ අහෙතුකචිත්තුප්පාදවිචිකිච්ඡුද්ධවචසම්පයුත්තමොහනිබ්බානාවසෙන අහෙතුකං නාමං වෙදිතබ්බං. සෙසං සබ්බත්ථ කුසලපදෙ චුත්තානුසාරෙන සුවිඤ්ඤායාමෙවාති. අයං මූලචාරෙ නයො.

ඉතො පරෙසු හෙතුචාරාදීසු නවසු චාරෙසු මූලචාරසදිසොව සබ්බත්ථ සංවණ්ණනානයො. හෙතුආදිපදමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො, තානි ව මූල-සද්දපරියායතො අලොභාදිහෙතුකානෙව. අලොභාදයො හි සහජාතධම්මසංඛිතස්ස අත්තනො ඵලස්ස පතිට්ඨානට්ඨෙන මූලං. තස්ස නිජ්ඣාදනත්ථං හිනොති පවත්තතිති හෙතු, “හන්ද නං ගණ්හථා” ති දස්සෙත්තං විය අත්තනො ඵලං නිදෙතිති නිදානං. එතස්මා ඵලං සම්භවතිති සම්භවො. පභවතිති පභවො. සමුට්ඨාති තං එත්ථ, එතෙනාති චා සමුට්ඨානං. තං ආහරතිති ආභාරො. අපටික්ඛිතබ්බට්ඨෙන තෙන ආලම්බියතිති ආලම්බණං. එතං පටිච්ච තං එතීති පච්චයො. එතස්මා තං සමුදෙතිති සමුදයො. සබ්බං කාරණපරියායෙන චුත්තා “මූලං හෙතු නිදානඤ්චා” ති ගාථා දසන්තම්පි චාරානං උද්දානගාථා නාම. අයං මූලයමකමාතිකත්ථවණ්ණනානයො.

බන්ධයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

බන්ධයමකපාළියා පන පාළිවචත්ථානං තාව එවං වෙදිතබ්බං – “පඤ්චක්ඛන්ධා” ති පදං ආදිං කත්වා යාව “න බන්ධා න සංඛාරා” ති පදං, තාව පවත්තා අයං බන්ධයමකමාතිකා නාම. සා පණ්ණත්තිචාරස්ස “උද්දෙසවාරො” තිපි “ප්‍රවිෂාවාරො” තිපි චුච්චති. සො ව පදසොධනවාරො පදසොධනමූලචක්කවාරො සුද්ධබන්ධවාරො සුද්ධබන්ධමූලචක්කවාරොති චතුහි නයවාරෙහි පටිමණ්ඩිතො. තත්ථ “රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප” තිආදිනා නයෙන පදමෙව සොධෙත්වා ගතො පදසොධනවාරො නාම. සො අනුලොමපටිලොමවසෙන දුච්ඛො හොති. තස්ස අනුලොමවාරෙ “රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප” තිආදිනි පඤ්ච යමකානි. පටිලොමවාරෙපි “න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න රූපක්ඛන්ධො න රූප” තිආදිනා පඤ්ච වාරා.

තතො පරං තෙසඤ්ඤෙව පදසොධනවාරෙ සොධිතානං බන්ධානං “රූපං රූපක්ඛන්ධො, බන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො” තිආදිනා නයෙන එකෙකබන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි චක්කානි බන්ධිත්වා ගතො පදසොධනමූලකානං චක්කානං අත්ථිතාය පදසොධනමූලචක්කවාරො නාම. සොපි අනුලොමපටිලොමවසෙන දුච්ඛො හොති. තස්ස අනුලොමවාරෙ “රූපං රූපක්ඛන්ධො, බන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො” තිආදිනි එකෙකබන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි කත්වා විසති

යමකානි. පටිලොමවාරෙපි “න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො” තිආදීනි වීසතිමෙව.

තතො පරං “රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූප” න්තිආදීනා නයෙන සුද්ධඛන්ධවසෙනෙව ගතො සුද්ධඛන්ධවාරො නාම. සොපි අනුලොමපටිලොමවසෙන දුට්ඨො හොති. තස්ස අනුලොමවාරෙ “රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූප” න්තිආදීනි පඤ්ච යමකානි. පටිලොමවාරෙපි “න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූප” න්තිආදීනි පඤ්චෙව.

තතො පරං තෙසඤ්ඤෙව සුද්ධඛන්ධානං “රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා” තිආදීනා නයෙන එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි චක්කානි ඛන්ධිත්වා ගතො සුද්ධඛන්ධමූලකානං චක්කානං අත්ථිතාය සුද්ධඛන්ධමූලචක්කවාරො නාම. සොපි අනුලොමපටිලොමවසෙන දුට්ඨො හොති. තස්ස අනුලොමවාරෙ “රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා” තිආදීනි එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි කත්වා වීසති යමකානි. පටිලොමවාරෙපි “න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා” තිආදීනි වීසතිමෙව. එවමෙත්ථ චතුසු නයවාරෙසු එකං යමකසතං, ද්වෙ පුච්ඡාසතානි, එකෙකපුච්ඡාය සන්නිට්ඨානසංසයවසෙන ද්වෙ ද්වෙ අත්ථෙ කත්වා චත්තාරි ච අත්ථසතානි උද්දිට්ඨානීති වෙදිතබ්බානි.

එවමෙතිස්සා පාළිවචත්ථානං විදිත්වා ඉදානි අනුත්තානපදත්ථානුසාරෙන විහඬිගතයසහිතසඬ්ඛෙපත්ථවණ්ණනානායො එවං වෙදිතබ්බො. පඤ්චක්ඛන්ධානි අයං යමකවසෙන පුච්ඡිතබ්බානං ඛන්ධානං උද්දෙසො. රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති තෙසඤ්ඤෙව පහෙදතො නාමවචත්ථානං. තතො පරං පදෙසාධනවාරාදයො චත්තාරො නයවාරා. තත්ථ රූපං රූපක්ඛන්ධොති යං කිඤ්චි “රූප” න්ති වුච්චති, සබ්බං තං “රූපක්ඛන්ධො” ති පුච්ඡති චචනසොධනත්ථං පුච්ඡා. තස්සා ච “පියරූපං සාතරූපං රූපං න රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූපඤ්චෙව රූපක්ඛන්ධො චා” ති ඉදං නිද්දෙසනායෙන විස්සජ්ජනං. තත්ථ පියරූපං සාතරූපන්තිආදීසු යං “රූප” න්ති වුත්තං, තං රූපමෙව න රූපක්ඛන්ධො. යො පන “රූපක්ඛන්ධො” ති වුත්තො, සො “රූප” න්තිපි “රූපක්ඛන්ධො” තිපි චත්තුං වට්ඨති අත්ථො. රූපක්ඛන්ධො රූපන්ති එත්ථ පන “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං රූපක්ඛන්ධස්ස නියමෙන රූපන්ති චත්තබ්බත්තා. වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධොති පුච්ඡාය, වෙදනාක්ඛන්ධො වෙදනානි පුච්ඡාය ච “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං. සඤ්ඤාසඤ්ඤාක්ඛන්ධොති පුච්ඡාය “පපඤ්චසඤ්ඤා” තිආදීසු ආගතා දිට්ඨිසඤ්ඤා සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඤ්ඤා වෙව සඤ්ඤාක්ඛන්ධො වානි විස්සජ්ජනං. සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඤ්ඤානි පුච්ඡාය ච “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං. සඬ්ඛාරා සඬ්ඛාරක්ඛන්ධොති පුච්ඡාය “අනිච්චා වත සඬ්ඛාරා” තිආදීසු ආගතො සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො, තතො අවසෙසා සඬ්ඛතධම්මා සඬ්ඛාරා න සඬ්ඛාරක්ඛන්ධොති විස්සජ්ජනං. සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො සඬ්ඛාරානි පුච්ඡාය

“ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං. විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති පුච්ඡාය,
විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණන්ති පුච්ඡාය ච “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං.

පටිලොමවාරො න රූපං න රූපක්ඛන්ධොති පුච්ඡාය “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං.
තස්ස රූප-සද්දවචනියා ධම්මා රූපක්ඛන්ධො න භොන්තිති අත්ථො. න
රූපක්ඛන්ධො න රූපන්ති පුච්ඡාය රූපක්ඛන්ධවිරහිතා “පියරූපං සාතරූප” න්ති
වුත්තා ධම්මා න රූපක්ඛන්ධො, රූපං, පියරූපසාතරූපරූපක්ඛන්ධවිරහිතා පන
ධම්මා න රූපක්ඛන්ධො වෙච න රූපඤ්චාති විස්සජ්ජනං. න වෙදනා න
වෙදනාක්ඛන්ධොති පුච්ඡාය, න වෙදනාක්ඛන්ධො න වෙදනාති පුච්ඡාය, න සඤ්ඤා
න සඤ්ඤාක්ඛන්ධොති පුච්ඡාය ච “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං. න සඬ්ඛාරා න
සඬ්ඛාරක්ඛන්ධොති පුච්ඡාය “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං. න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො න
සඤ්ඤාති පුච්ඡාය පන දිට්ඨිසඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා, තං
දිට්ඨිසඤ්ඤං, සඤ්ඤාක්ඛන්ධඤ්ච යථෙත්වා අවසෙසා න වෙච සඤ්ඤා න ච
සඤ්ඤාක්ඛන්ධොති විස්සජ්ජනං. න සඬ්ඛාරා න සඬ්ඛාරක්ඛන්ධොති පුච්ඡාය
“ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං. න සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො න සඬ්ඛාරාති පුච්ඡාය
සඬ්ඛාරක්ඛන්ධං යථෙත්වා අවසෙසසඬ්ඛතධම්මා න සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො, සඬ්ඛාරා,
අසඬ්ඛතා පන ධාතු න වෙච සඬ්ඛාරා න ච සඬ්ඛාරක්ඛන්ධොති විස්සජ්ජනං. න
විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති පුච්ඡාය, න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො න
විඤ්ඤාණන්ති පුච්ඡාය ච “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං. ඉමිනාව නයෙන ඉතො
පරෙසුපි සබ්බන්තං විස්සජ්ජනනායො වෙදිතබ්බො, විසෙසමත්තමෙච පන චක්ඛාම.

පදසොධනමූලචක්ඛවාරො පන අයං විසෙසො – ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධොති යෙ
කෙච ඛන්ධා, සබ්බෙ තෙ වෙදනාක්ඛන්ධොති පුච්ඡා. තස්සා “වෙදනාක්ඛන්ධො
ඛන්ධො වෙච වෙදනාක්ඛන්ධො ච, අවසෙසා පන ඛන්ධා, න වෙදනාක්ඛන්ධො” ති
විස්සජ්ජනං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. පටිලොමෙ පන න ඛන්ධා න
වෙදනාක්ඛන්ධොති පුච්ඡාය “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං. එත්ථ ච යෙ
පඤ්ඤත්තිතිබ්බානසඬ්ඛාතා ධම්මා ඛන්ධාපි න භොන්ති, තෙ යස්මා
වෙදනාක්ඛන්ධොපි න භොති, තස්මා “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං, සෙසං
සුච්ඤ්ඤායාමෙච. පදසොධනමූලචක්ඛවාරො.

සුද්ධඛන්ධවාරො පන “රූපං ඛන්ධො” ති පුච්ඡාය “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං.
පියරූපාදීනඤ්ච පඤ්චසු ඛන්ධෙසු සඬ්ඛනිතත්තා. “ඛන්ධා රූප” න්තිආදීසු යෙ
කෙච ඛන්ධා, සබ්බෙ තෙ රූපක්ඛන්ධොතිආදීනා අත්ථො ගහෙතබ්බො. තෙනෙච
හිස්ස නිද්දෙසෙ “ඛන්ධා රූප” න්තිආදීනා පදං අනුද්ධරිත්වා “ඛන්ධා
රූපක්ඛන්ධො” තිආදීනා අත්ථවසෙනෙච පදං උද්ධරිත්වා “රූපක්ඛන්ධො ඛන්ධො
වෙච රූපක්ඛන්ධො ච, අවසෙසා ඛන්ධා, න රූපක්ඛන්ධො” ති විස්සජ්ජනං කතං.
තෙනෙච ච කාරණෙන සුද්ධඛන්ධවාරොති වුත්තො. වචනසොධනෙ විය හි එත්ථ න
වචනං පමාණං, යථා පන සුද්ධඛන්ධා ලබ්භන්ති, තථා තථා අත්ථොච පමාණං.
පරතො ආයතනයමකමාතිකාදීසුපි එසෙව නයො. පටිලොමෙ “න රූපං න
ඛන්ධො” ති යං ධම්මජාතං රූපං න භොති, තං ඛන්ධොපි න භොතිති පුච්ඡා, තස්සා

“රූපක්ඛන්ධවිරහිතා ඛන්ධා, න රූපං, තථා නිබ්බානං න පන රූපඤ්චෙව න ඛන්ධො වා” ති විස්සජ්ජනං. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙව. සුද්ධඛන්ධවාරො.

සුද්ධඛන්ධමූලවක්කවාරෙපි “ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො” ති ආදිනා හෙට්ඨා චුත්තනායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති අයං පණ්ණත්තිවාරෙ නයො.

යස්මා පන නිද්දෙසෙ ඉමිස්සා පන මාතිකාය පණ්ණත්තිවාරසඬ්ඛානං නිද්දෙසං වත්වා තතො ඉමං මාතිකාක්කමං මුඤ්චිත්වා අපරෙන පරියායෙන අඤ්ඤෙපි උද්දෙසවාරවිරහිතා “පවත්තිවාරො පරිඤ්ඤාවාරො” ති ද්වෙ මහාවාරා පුච්ඡා විස්සජ්ජනවසෙන චුත්තා, තස්මා තෙසං ද්විත්තමිපි වාරානං නයො දස්සෙතබ්බො. තතො පවත්තිවාරෙ තාව පාළිවචත්ථානපුබ්බිකා මුඛමත්තප්පකාසනා – ඉමස්මිං හි උප්පාදවාරො නිරොධවාරො උප්පාදනිරොධවාරොති තයො අත්තරවාරා භොන්ති. තත්ථ උප්පාදවාරෙ තාව තිණ්ණං අද්ධානං වසෙන ඡ කාලභෙදා භොන්ති පච්චුප්පන්නො, අතීතො, අනාගතො, පච්චුප්පන්නෙතානාතීතො, පච්චුප්පන්නෙතානාගතො, අතීතෙතානාගතොති. එවමෙනෙසු ඡසු කාලභෙදෙසු ය්වායං පධමො පච්චුප්පන්නො, තත්ථ පුග්ගලතො ඕකාසතො පුග්ගලොකාසතොති තයො වාරා භොන්ති.

තත්ථ “යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති? අසඤ්ඤස්ත්තං උප්පජ්ජන්නානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. පඤ්චවොකාරං උප්පජ්ජන්නානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති, වෙදනාක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති. යස්ස වා පන වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති? අරූපං උප්පජ්ජන්නානං තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. පඤ්චවොකාරං උප්පජ්ජන්නානං තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති, රූපක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති. යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති...පෙ.... තස්ස විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති...පෙ.... යස්ස වා පන විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති...පෙ.... පඤ්චවොකාරං ...පෙ.... උප්පජ්ජති” ති එවං රූපක්ඛන්ධමූලකානි වත්තාරි, “යස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස සඤ්ඤාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති” ති ආදිනා ච වෙදනාක්ඛන්ධමූලකානි තිණ්ණි, සඤ්ඤාක්ඛන්ධමූලකානි ද්වෙ, සඬ්ඛාරක්ඛන්ධමූලකං එකන්ති එවමෙනානි පච්චුප්පන්නකාලෙ පුග්ගලවාරෙ අනුලොමනායෙ දස යමකානි භොන්ති. තත්ථ රූපක්ඛන්ධමූලකෙසු චතුසු ආදිතො එකමෙව පාළියං විස්සජ්ජිතං, සෙසානි තෙන සදිසවිස්සජ්ජනානිති තත්තියා ලභ්භාවත්ථං සංඛිත්තානි.

වෙදනාක්ඛන්ධමූලකෙ පන සබ්බත්ථ “ආමන්තා” ති එකසදිසමෙව විස්සජ්ජනං. වෙදනාදීසු උප්පන්නෙසු නියමෙන සඤ්ඤාදීනං උප්පජ්ජනතො තත්ථ සබ්බානි සංඛිත්තානි. යථා ච පුග්ගලවාරෙ දස යමකානි, එවං ඕකාසවාරෙපි “යත්ථ

රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති? අසඤ්ඤසත්තෙ තත්ථ...පෙ.... පඤ්චවොකාරෙ තත්ථ...පෙ.... උප්පජ්ජති” තිආදිනා, පුග්ගලොකාසවාරෙපි “යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති? අසඤ්ඤසත්තං...පෙ.... පඤ්චවොකාරං...පෙ.... උප්පජ්ජති” තිආදිනා. පච්චුප්පන්නකාලෙ තීසු වාරෙසු අනුලොමනයෙ තිංස යමකා හොන්ති. යථා අනුලොමනයෙ තිංස, එවං පටිලොමනයෙපි “යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති? අරූපං උප්පජ්ජන්නානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, නො ච තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති. සබ්බෙසං චචන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජති වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජති. යස්ස චා පන වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති? අසඤ්ඤසත්තං උප්පජ්ජන්නානං තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, නො ච තෙසං රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති. සබ්බෙසං චචන්තානං තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජති රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජති” තිආදිනා, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති? උප්පජ්ජති. යත්ථ චා පන...පෙ.... නුප්පජ්ජති? උප්පජ්ජති” තිආදිනා ච, “යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති...පෙ.... සබ්බෙසං චචන්තානං තද්දුග්ගං නුප්පජ්ජති” තිආදිනා චාති තිංස යමකා. එවං පච්චුප්පන්නකාලෙ සට්ඨි යමකානි, තද්දිගුණා පුච්ඡා, තද්දිගුණා ච අත්ථා වෙදිතබ්බො.

තත්ථ යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති යස්ස පුග්ගලස්ස පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධොති වෙදනාක්ඛන්ධොපි තස්ස තස්මිංයෙව ඛණෙ උප්පජ්ජති අත්ථො ඉමිනාච නයෙන. තත්ථ අසඤ්ඤසත්තන්ති අසඤ්ඤත්තභවං පටිසන්ධිවසෙන උප්පජ්ජන්නානං තෙසං උප්පජ්ජනක්ඛණෙ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං අචිත්තකත්තා වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති අත්ථො. ඉමිනාච නයෙන “යස්ස චා පන වෙදනාක්ඛන්ධො” තිආදිකෙසු පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙසු, තතො පරෙසුපි සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

ඉදං පනෙත්ථ උප්පාදනිරොධෙසු නියමලක්ඛණං – සකලෙපි හි ඉමස්මිං ඛන්ධයමකෙ තත්ථ තත්ථ උප්පන්නානං සත්තානං පචත්තෙ යාච මරණා චා ඛන්ධානං අපරියන්තෙසු උප්පාදනිරොධෙසු විජ්ජමානෙසුපි ලුහුපරිචන්තානං ධම්මානං විනිබ්භොගං කත්වා උප්පාදනිරොධෙ දස්සෙතුං න සුකරන්ති පචත්තියං උප්පාදනිරොධෙ අනාමසිත්වා පටිසන්ධිඋප්පාදවසෙනෙව උප්පාදවාරො, නිරොධමරණකාලෙ නිරොධවසෙනෙව ච නිරොධවාරො කටීතො. එවමෙත්ථ උප්පාදනිරොධෙසු නියමලක්ඛණං විදිත්වා පටිසන්ධිඋප්පාදමෙව ච චුතිනිරොධමෙව ච ගහෙත්වා තෙසු තෙසු යානෙසු ආගතානං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානං අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

පටිලොමනයෙ පන සබ්බෙසං වචන්තානන්ති මරණවිත්තස්ස
 භඩ්ගක්ඛණසමන්තාගතානං. තෙසං හි තත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති,
 වෙදනාක්ඛන්ධො ච චූතිචිත්තස්ස උප්පත්තික්ඛණෙ එව උප්පන්නත්තා. “යත්ථ
 රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති” ති පුච්ඡාය
 අරූපභවං සන්ධාය “උප්පජ්ජති” ති ඉදං විස්සජ්ජනං කතං, අනන්තරපුච්ඡාය
 අසඤ්ඤභවං සන්ධාය “උප්පජ්ජති” ති ඉදං විස්සජ්ජනන්ති වෙදිතබ්බං. සෙසං
 සුච්ඤ්ඤයාමෙවාති අයං පච්චුප්පන්නකාලෙ නයො.

යථා ච පච්චුප්පන්නකාලෙ සට්ඨි යමකාදිති, එවං සෙසෙසුපි පඤ්චසු
 කාලභෙදෙසු පච්චෙකන්ති ගහෙතබ්බං. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙසු පනෙත්ථ කිඤ්චාපි
 “යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති?
 ආමන්තා” තිආදිනා, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො
 උප්පජ්ජිත්ථාති? පඤ්චවොකාරෙ උප්පජ්ජිත්ථ, නාඤ්ඤත්ථා” තිආදිනා ච, “යස්ස
 යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති?
 පඤ්චවොකාරානං තෙසං තත්ථ උප්පජ්ජිත්ථ, නාඤ්ඤත්ථා” තිආදිනා ච
 අතීතකාලෙ අනුලොමනයෙ, “යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස
 වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථාති? නත්ථී” තිආදිනා, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධො
 නුප්පජ්ජිත්ථ, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථා” තිආදිනා,
 “යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො
 නුප්පජ්ජිත්ථාති? අරූපානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, නො ච
 තෙසං...පෙ.... සුද්ධාචාරානං තෙසං තත්ථ තද්වහයං නුප්පජ්ජිත්ථා” තිආදිනා තීසු
 වාරෙසු පටිලොමනයෙ ච,

“යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො
 උප්පජ්ජිස්සති? ආමන්තා” තිආදිනා, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති, තත්ථ
 වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති...පෙ.... පඤ්චවොකාරෙ
 උප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා, “යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තත්ථ
 වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති...පෙ.... පඤ්චවොකාරානං තෙසං තත්ථ
 උප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා ච අනාගතකාලෙ අනුලොමනයෙ, “යස්ස රූපක්ඛන්ධො
 නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති? යෙ අරූපං උප්පජ්ජිත්ථා
 පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති, නෙතරො,
 පච්ඡිමභවිකානං තද්වහයං නුප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධො
 නුප්පජ්ජිස්සති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා, “යස්ස යත්ථ
 රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති?
 අරූපානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති, නෙතරො, පච්ඡිමභවිකානං
 තද්වහයං නුප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා පටිලොමනයෙ ච,

“යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො
 උප්පජ්ජිත්ථා” තිආදිනා, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තත්ථ
 වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති...පෙ.... පඤ්චවොකාරෙ උප්පජ්ජති” තිආදිනා,

“යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති? සුද්ධාවාසං අසඤ්ඤස්ත්තං උපපජ්ජන්තානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, පඤ්චවොකාරො පන උප්පජ්ජිත්ථා” තිආදිනා පච්චුප්පන්නෙන අතීතකාලෙ අනුලොමනයෙ, “යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථා” තිආදිනා, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථා” තිආදිනා, “යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථාති? පඤ්චවොකාරා චචන්තානං අරූපානඤ්ච තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, නො ච තෙසං තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, සුද්ධාවාසෙ පරිනිබ්බන්තානං අසඤ්ඤස්ත්තා චචන්තානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජති වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිත්ථා” තිආදිනා පටිලොමනයෙ ච,

“යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති? පච්ඡිමභවිකානං පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති” තිආදිනා, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති? පඤ්චවොකාරො...පෙ.... උප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා ච, “යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති? පච්ඡිමභවිකානං පඤ්චවොකාරො...පෙ.... උප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා ච පච්චුප්පන්නෙන අනාගතකාලෙ අනුලොමනයෙ, “යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති පඤ්චවොකාරො පරිනිබ්බන්තානං අරූපෙ පච්ඡිමභවිකානං...පෙ.... නුප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති? උප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා, “යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති...පෙ.... පඤ්චවොකාරො පරිනිබ්බන්තානං අරූපෙ පච්ඡිමභවිකානං අසඤ්ඤස්ත්තා චචන්තානං තෙසං තත්ථ...පෙ.... නුප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා පටිලොමනයෙ ච,

“යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති? පච්ඡිමභවිකානං උප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති...පෙ.... පඤ්චවොකාරො උප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා, “යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති? පඤ්චවොකාරො පච්ඡිමභවිකානං අසඤ්ඤස්ත්තානං...පෙ.... උප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා අතීතෙන අනාගතකාලෙ අනුලොමනයෙ, “යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති? නත්ථී” තිආදිනා, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති? උප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා, “යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති...පෙ.... සුද්ධාවාසානං අරූපෙ පච්ඡිමභවිකානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා

පටිලොමනයෙ ව සුද්ධා අත්ථවිසෙසා උපලබ්භන්ති. තථාපි ගන්ථවිත්ථාරහයෙන අනවසෙසතො න දස්සයිස්සාම, දස්සිතනයෙනෙව සබ්බත්ථ පුච්ඡාචිස්සජ්ජනං සක්කා පණ්ඩිතෙන ඤාතුන්ති අයං උප්පාදවාරෙ නයො.

යථා ව උප්පාදවාරෙ ඡස්ස කාලභෙදෙස්ස පච්චෙකං පුග්ගලාදිභෙදතො අනුලොමපටිලොමනායුහයෙන ඡ ඡ වාරා, එකෙකස්මිං වාරෙ දස දස කත්වා සට්ඨි සට්ඨි යමකානි, සබ්බානිපි සට්ඨිඅධිකානි තිණි යමකසතානි, තතො ද්විගුණා පුච්ඡා, ද්විගුණා අත්ථා ව භොන්ති, එවං නිරොධවාරෙ උප්පාදනිරොධවාරෙපි වෙදිතබ්බා. තත්ථ ව “යස්ස රූපක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣතිති...පෙ.... පඤ්චවොකාරා වචන්තානං...පෙ.... නිරුජ්ඣති” තිආදිනා, “යස්ස රූපක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣතිති...පෙ.... සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානං...පෙ.... න නිරුජ්ඣති” තිආදිනා නිරොධවාරෙ, “යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣතිති? නො. යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣතිති...පෙ.... අරූපං උපපජ්ජන්තානං අසඤ්ඤස්ත්තා වචන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො ව නුප්පජ්ජති, වෙදනාක්ඛන්ධො ව න නිරුජ්ඣති” තිආදිනා උප්පාදනිරොධවාරෙ ව භෙට්ඨා චුත්තානුසාරෙන සබ්බත්ථ පුච්ඡාචිස්සජ්ජනනයො ඤාතබ්බොති අයං පවත්තිවාරෙ නයො.

පරිඤ්ඤාවාරෙ පන පුග්ගලවාරාදීසු තීසු පුග්ගලවාරො එකොව ලබ්භති, න ඕකාසපුග්ගලොකාසවාරා සදිසචිස්සජ්ජන්තා. යො හි කොචි පුග්ගලො රූපාදිං පරිඡානන්තොව, යත්ථ කත්ථවි නිරුද්ධොපි තාදිසොව භොති, තස්මා ඡස්ස කාලභෙදෙස්ස අනුලොමතො පුග්ගලවසෙන ද්වෙ ද්වෙ වාරා, එකෙකස්මිං වාරෙ දස දස කත්වා වීසති වීසති යමකානිති වීසං යමකසතං, තද්විගුණා පුච්ඡා, තද්විගුණා ව අත්ථා වෙදිතබ්බා. තත්ථ ව “යො රූපක්ඛන්ධං පරිඡානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිඡානාතිති? ආමන්තා” තිආදිනා ව, “යො රූපක්ඛන්ධං න පරිඡානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිඡානාතිති? ආමන්තා” ති ආදිනා ව අනුලොමපටිලොමතො ආදිතො තීසු කාලෙසු සබ්බපුච්ඡානං “ආමන්තා ආමන්තා” ත්වෙව විස්සජ්ජනං. ඉතරෙසු පන තීසු මිස්සකකාලෙසු “යො රූපක්ඛන්ධං පරිඡානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිඡානන්ථාති? නො. යො වා පන...පෙ.... නො” ති එවං ඉතරකාලද්වයෙපි අනුලොමනයෙ “නො නො” ත්වෙව විස්සජ්ජනං.

පටිලොමනයෙ පන “යො රූපක්ඛන්ධං න පරිඡානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිඡානන්ථාති? අරහා රූපක්ඛන්ධං න පරිඡානාති, නො ව සො වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිඡානන්ථ. අග්ගමග්ගසමඬ්ඨිඤ්ච අරහන්තඤ්ච යපෙත්වා අවසෙසා පුග්ගලා රූපක්ඛන්ධඤ්ච න පරිඡානන්ති, වෙදනාක්ඛන්ධඤ්ච න පරිඡානංසු” තිආදිනා, “යො රූපක්ඛන්ධං න පරිඡානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිඡානස්සතිති? යෙ මග්ගං පටිලභිස්සන්ති, තෙ රූපක්ඛන්ධං න පරිඡානන්ති, නො ව වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිඡානස්සන්ති. අරහා යෙ ව පුට්ඨජ්ජනා මග්ගං න පටිලභිස්සන්ති, තෙ රූපක්ඛන්ධඤ්ච න පරිඡානන්ති, වෙදනාක්ඛන්ධඤ්ච න පරිඡානස්සන්ති” තිආදිනා

ව, “යො රූපක්ඛන්ධං න පරිජානිත්ථ, සො වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිස්සන්තිති? යෙ මග්ගං පටිලභිස්සන්ති, තෙ රූපක්ඛන්ධං න පරිජානිංසු, නො ව වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිස්සන්ති. අග්ගමග්ගසමඬ්ඨි යෙ ව පුටුප්පනා මග්ගං න පටිලභිස්සන්ති, තෙ රූපක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානිංසු, වෙදනාක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානිස්සන්ති” තිආදිනා ව පුච්ඡාචිස්සප්පනනායො වෙදිතබ්බො.

එත්ථ ව අතීතානාගතපච්චුප්පන්තසඬ්ඨානා තයො අද්ධා පවත්තිවාරෙ වුත්තිපටිසන්ධිවසෙන න ලබ්භන්ති, පවත්තෙ චිත්තක්ඛණවසෙනෙව ලබ්භන්ති. ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණස්මිං හි නිබ්බානාරම්මණෙන චිත්තෙන පඤ්චස්ස ඛන්ධෙස්ස පරිඤ්ඤාකිච්චනිප්පත්තියා යං කඤ්චි එකං ඛන්ධං පරිජානන්තො ඉතරම්පි “පරිජානාති” ති අනුලොමපඤ්ඤෙස්ස පරිඤ්ඤාකිච්චස්ස මත්ථකප්පත්තං. අග්ගමග්ගසමඬ්ඨිං සන්ධාය “ආමන්තා” ති විස්සප්පනං වුත්තං. “න පරිජානාති” ති පටිලොමපඤ්ඤෙස්ස පුටුප්පනාදයො සන්ධාය “ආමන්තා” ති විස්සප්පනං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. “පරිජානිත්ථා” ති ඉමස්මිං පන අතීතකාලවාරෙ මග්ගානන්තරෙ අග්ගඵලෙ ඨිතොපි පරිඤ්ඤාකිච්චස්ස නිට්ඨිතත්තා පරිජානිත්ථයෙව නාම. “පරිජානාති” ති ව අග්ගමග්ගසමඬ්ඨි වුවවති, “පරිජානිස්සන්ති” ති පුටුප්පනාදයො, තස්මා යො න පරිජානාති, සො පරිජානිත්ථාති වා, පරිජානිස්සන්තිආදිනා වා වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තාය “ආමන්තා” ති විස්සප්පනං කතං.

පටිලොමනයෙ පන “අග්ගමග්ගසමඬ්ඨිඤ්ච අරහන්තඤ්ච යපෙත්වා” ති ඉදං අග්ගමග්ගසමඬ්ඨිගිනො “න පරිජානාති” ති වචනං, අරහතො ව “න පරිජානිත්ථා” ති වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තාය වුත්තං, “යෙ ව පුටුප්පනා මග්ගං න පටිලභිස්සන්ති” ති ඉමිනා අතීතෙ විය අනාගතෙපි අනන්තකාලං අමුවචනකා සත්තා නාම අත්ථීති දස්සෙති, තෙ ව අරහතා නිට්ඨිතපරිඤ්ඤාකිච්චෙන, “න පරිජානිස්සන්ති” ති වත්තබ්බතං වා ආපන්නෙන සමකා ජාතා, සබ්බත්ථ ව එකං ඛන්ධං පරිජානන්තො සබ්බං පරිජානාති, අපරිජානන්තොපි ව සබ්බං න පරිජානාතීති වෙදිතබ්බන්ති අයං ඛන්ධයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානායො.

ආයතනයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

ආයතනයමකමාතිකාය පන පාළිවචන්ථානාදිකං සබ්බං ඛන්ධයමකමාතිකාය වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං අඤ්ඤත්‍ර විසෙසා, තත්‍රායං විසෙසො – “ද්වාදසායතනානී” ති පදං ආදිං කත්වා යාව “නායතනා න මනො” ති, තාව පවත්තා අයං ආයතනමාතිකා නාම. තත්ථ ද්වාදසායතනානි උද්දිස්සිත්වා යමකවසෙන පුච්ඡාස්ස ඛන්ධපදං යපෙත්වා වක්ඛාදීනි පඤ්ච අප්ඤ්ඤාතිකායතනානි පයමං වුත්තානි, පච්ඡා රූපාදිපඤ්චබාහිරායතනානි, පරියොසානෙ මනායතනධම්මායතනානීති එවං පාළිවචන්ථානෙ පඤ්ඤෙ. විස්සප්පනෙ පන “චක්ඛු චක්ඛායතනන්ති? දිබ්බචක්ඛු පඤ්ඤාචක්ඛු චක්ඛුමෙව, න චක්ඛායතනං, චක්ඛායතනං චක්ඛු වෙව චක්ඛායතනඤ්ච. සොතං සොතායතනන්ති? දිබ්බසොතං තණ්හාසොතං සොතමෙව, න සොතායතනං. සාතං සාතායතනන්ති?

ආමන්තා...පෙ.... කායො කායායතනන්ති? නාමකායො චිත්තකායොතිආදි කායො, න කායායතනං. රූපං රූපායතනන්ති? භූතාදි, පියරූපාදි ච රූපංච, න රූපායතනං. සද්දො සද්දායතනන්ති? ආමන්තා. ගන්ධො ගන්ධායතනන්ති? සීලගන්ධාදයො ගන්ධොච, න ගන්ධායතනං. රසො රසායතනන්ති? අත්ථරසාදයො රසොච, න රසායතනං. ධම්මො ධම්මායතනන්ති? පරියත්තිධම්මාදයො ධම්මොච, න ධම්මායතනං. ධම්මායතනං ධම්මොති? ආමන්තා’’ති අයං පණ්ණක්තිවාරෙ විසෙසො.

පවත්තිවාරෙ පන ‘‘යස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස සොනායතනං උප්පජ්ජති? සචක්ඛුකානං අසොතකානං උප්පජ්ජන්තානං තෙසං චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං සොනායතනං උප්පජ්ජති. සචක්ඛුකානං සසොතකානං උප්පජ්ජන්තානං තෙසං චක්ඛායතනාද්ච උප්පජ්ජති, සොනායතනාද්ච උප්පජ්ජති...පෙ.... යස්ස රූපායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස මනායතනං උප්පජ්ජති? අචිත්තකානං රූපායතනං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං මනායතනං උප්පජ්ජති. පඤ්චවොකාතෙ උප්පාදක්ඛණෙ තද්දුභයං උප්පජ්ජති. යස්ස චා පන මනායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස රූපායතනං උප්පජ්ජති? අරූපභවචජ්ජිතෙ සඤ්ඤාභවෙ උප්පජ්ජන්තානං...පෙ.... උප්පජ්ජති. යස්ස රූපායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ධම්මායතනං උප්පජ්ජති? ආමන්තා. යස්ස චා පන...පෙ.... උප්පජ්ජති? අරූපභවචජ්ජිතෙ සබ්බත්ථ උප්පජ්ජති. යස්ස මනායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ධම්මායතනං උප්පජ්ජති? ආමන්තා, යස්ස චා පන...පෙ.... උප්පජ්ජති? අසඤ්ඤාභවචජ්ජිතෙ සබ්බත්ථ උප්පජ්ජති’’ති එවං සද්දායතනචජ්ජිතා සෙසායතනමාතිකායමකයොජනා යථානුරූපං වෙදිතබ්බා. සද්දායතනං හි පටිසන්ධික්ඛණෙ න ලබ්භති, අයං උප්පාදවාරෙ විසෙසො, ඉමිනා නයෙන නිරොධවාරාදීසු, පරිඤ්ඤාවාරෙ ච යොජනාවිසෙසො වෙදිතබ්බො, සබ්බත්ථ ච ඛන්ධතො ආයතනානං බහුතා ච යමකවාරබහුතා ච වෙදිතබ්බා. සෙසං තාදිසමෙවාති අයං ආයතනයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

ධාතුයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

ධාතුයමකමාතිකාය පන පාළිවචත්ථානං සබ්බං ආයතනයමකමාතිකාය චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති අයං ධාතුයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

සච්චයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

සච්චයමකමාතිකාය පන ඛන්ධයමකෙ චුත්තනයෙන වාරභෙදා, කාලාදිභෙදා ච වෙදිතබ්බා, පාළිවචත්ථානෙ පනෙත්ථ චතුත්තං සච්චානං චසෙන පදසොධනවාරො පදසොධනමූලචක්කවාරො සුද්ධසච්චවාරො සුද්ධසච්චමූලචක්කවාරොති ඉමෙසු චතුසු වාරෙසු යමකගණනා වෙදිතබ්බා. පුච්ඡාචස්සජ්ජනෙසු පන ‘‘දුක්ඛං දුක්ඛසච්චන්ති? ආමන්තා. දුක්ඛසච්චං දුක්ඛන්ති? කායිකචෙතසිකං දුක්ඛං යපෙත්වා අවසෙසං දුක්ඛසච්චං, න දුක්ඛං. කායිකචෙතසිකං දුක්ඛං පන දුක්ඛඤ්චෙව

දුක්ඛසච්චක්ඛේ. සමුදයො සමුදයසච්චන්ති? තණ්හං යිපෙත්වා අවසෙසා සච්චවිහසිගෙ නිද්දිට්ඨා කුසලාදිධම්මා සමුදයො, න සමුදයසච්චං. තණ්හා පන සමුදයො වෙව සමුදයසච්චක්ඛේ. සමුදයසච්චං සමුදයොති? ආමන්තා. නිරොධො නිරොධසච්චන්ති? තදභිගනිරොධාදයො, ඛණිකනිරොධො ච නිරොධොච, න නිරොධසච්චං. නිබ්බානං පන නිරොධො වෙව නිරොධසච්චක්ඛේ. නිරොධසච්චං නිරොධොති? ආමන්තා. මග්ගො මග්ගසච්චන්ති? මිච්ඡාමග්ගභිගාදයො මග්ගො, න මග්ගසච්චං. අරියමග්ගො පන මග්ගො වෙව මග්ගසච්චක්ඛේ. මග්ගසච්චං මග්ගොති? ආමන්තා’ තිආදිනා පණ්ණත්තිවාලෙ නයො වෙදිතබ්බො.

පවත්තිවාලෙ පන ‘යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජති? සබ්බෙසං උප්පජ්ජන්තානං පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං සමුදයසච්චං උප්පජ්ජති. තණ්හාය උප්පාදක්ඛණෙ තදුභයං උප්පජ්ජති. යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස මග්ගසච්චං උප්පජ්ජති...පෙ.... පඤ්චවොකාලෙ මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තදුභයං උප්පජ්ජති. යස්ස වා පන...පෙ.... උප්පජ්ජති? අරුපෙ මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං මග්ගසච්චං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති. පඤ්චවොකාලෙ තදුභයං උප්පජ්ජති. යස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස මග්ගසච්චං උප්පජ්ජති? නො, යස්ස වා පන...පෙ.... නො’ තිආදිනා පුග්ගලවාලෙ, ‘යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තත්ථ සමුදයසච්චං උප්පජ්ජති? අසඤ්ඤාසත්තෙ තත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, නො ච තත්ථ තදඤ්ඤං, අඤ්ඤත්ථ තදුභයමිපි. යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තත්ථ මග්ගසච්චං උප්පජ්ජති? අපායෙ, අසඤ්ඤාසත්තෙ ච දුක්ඛමෙව, නො ච තත්ථ තදඤ්ඤං, අඤ්ඤත්ථ තදුභයමිපි’ තිආදිනා ඔකාසවාලෙ, පුග්ගලොකාසවාලෙපිති එවං අනුලොමනායෙ,

‘යස්ස දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජති, තස්ස සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජති? ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... නුප්පජ්ජති? සබ්බෙසං උප්පජ්ජන්තානං පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජති, නො ච තෙසං දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජති. සබ්බෙසං චචන්තානං පවත්තෙ චිත්තස්ස භසිගක්ඛණෙ අරුපෙ මග්ගස්ස ච ඵලස්ස ච උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං සමුදයසච්චක්ඛේ නුප්පජ්ජති, දුක්ඛසච්චක්ඛේ නුප්පජ්ජති’ තිආදිනා, ‘යත්ථ දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජති, තත්ථ සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජති? නත්ථි. යත්ථ වා පන සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජති, තත්ථ දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජති? උප්පජ්ජති’ තිආදිනා ච, ‘යස්ස යත්ථ දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජති? ආමන්තා. යස්ස වා පන යත්ථ සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජති? සබ්බෙසං උප්පජ්ජන්තානං පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං තත්ථ සමුදයසච්චං එව නුප්පජ්ජති, නෙතරං, සබ්බෙසං පන චචන්තානං පවත්තෙ චිත්තස්ස භසිගක්ඛණෙ අරුපෙ මග්ගස්ස ච ඵලස්ස ච උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං තත්ථ තදුභයමිපි නුප්පජ්ජති’ තිආදිනා ච සබ්බත්ථ පටිලොමනායෙ ච,

“යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා. යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස මග්ගසච්චං උප්පජ්ජිත්ථාති? අභිසමෙතාවීනං උප්පජ්ජිත්ථ, න ඉතරෙස” නිආදිනා, “යස්ස යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථාති? සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙ චත්තමානෙ අසඤ්ඤසත්තානං තත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, නෙතරං, ඉතරෙසං තදුභයං උප්පජ්ජිත්ථා” නිආදිනා, “යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිස්සති? අග්ගමග්ගසමඬගීනං අරහත්තානං යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අග්ගමග්ගං පටිලභිස්සන්ති, තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිස්සති, නෙතරං, ඉතරෙසං තදුභයං උප්පජ්ජිස්සති” නිආදිනා ච, “යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා, යස්ස චා පන...පෙ.... උප්පජ්ජති? සබ්බෙසං චචත්තානං පචත්තෙ චිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙ අරූපෙ මග්ගඵලූපත්තික්ඛණෙ තෙසං සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති. සබ්බෙසං උප්පජ්ජන්තානං පචත්තෙ චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ සමුදයසච්චඤ්ච උප්පජ්ජිත්ථ, දුක්ඛසච්චඤ්ච උප්පජ්ජති” නිආදිනා ච සෙසකාලභෙදෙසු ච අනුලොමපටිලොමාදීසු ච චුත්තානුසාරෙන උප්පාදවාලෙ සබ්බත්ථ විස්සජ්ජනනායො යථානුරූපං ඤාතබ්බො. “යස්ස දුක්ඛසච්චං නිරුජ්ඣති, තස්ස සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති...පෙ.... තණ්හාය භඩ්ගක්ඛණෙ තෙසං තදුභයං නිරුජ්ඣති” නිආදිනා නිරොධවාලෙ, උප්පාදනිරොධවාලෙපිති ඵලං පචත්තිවාලෙ සබ්බත්ථ යථානුරූපතො යොජනා වෙදිතබ්බො.

තථා “යො දුක්ඛසච්චං පරිජානාති, සො සමුදයසච්චං පජ්ඣති? ආමන්තා” නිආදිනා පරිඤ්ඤාවාලෙපිති ඵලමෙත්ථ පාළිනායො ඤාතබ්බො.

අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං – පචත්ති වාලෙ තාවෙන්ථ නිරොධසච්චං න ලබ්භතෙව, සෙසෙසු පන තිසු සච්චෙසු සමුදයමග්ගසච්චාති එකන්තෙන පචත්තියං ඵල ලබ්භන්ති. දුක්ඛසච්චං චුතිපටිසන්ධිසුපි පචත්තෙපිති ඵලමෙත්ථ යං යං සබ්බත්ථ ලබ්භති, තස්ස තස්ස වසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. තත්ත්වං නයමුඛං – සබ්බෙසං උප්පජ්ජන්තානන්ති අන්තමසො සුද්ධාවාසානම්පි. තෙපි හි දුක්ඛසච්චෙතෙව උප්පජ්ජන්ති. තණ්හාවිජ්ජයුත්තචිත්තස්සාති ඉදං දුක්ඛසච්චසමුදයසච්චෙසු එකකොට්ඨාසස්ස උප්පත්තිදස්සනත්ථං චුත්තං, තස්මා පඤ්චවොකාරවසෙනෙව ගහෙනබ්බං. චතුරොකාරෙ පන තණ්හාවිජ්ජයුත්තචලසමාපත්තියා උප්පාදක්ඛණෙ එකම්පි සච්චං නූප්පජ්ජති. තදුභයන්ති දුක්ඛසමුදයසච්චද්වයං. තස්මිං හි ඛණෙ තණ්හං යපෙත්වා සෙසං දුක්ඛසච්චං නාම භොතීති තං සන්ධායෙනං චුත්තං. මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ පන රූපමෙව දුක්ඛසච්චං නාම, සෙසා මග්ගසහජාතා ධම්මා සච්චවිනිමුත්තාව. තෙනෙව කාරණෙන “අරූපෙ මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං මග්ගසච්චං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති” ති චුත්තං. සබ්බෙසං උප්පජ්ජන්තානං පචත්තෙ තණ්හාවිජ්ජයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ. තෙසං තත්ථාති තෙසං තස්මිං උප්පත්තික්ඛණෙ තණ්හාවිජ්ජයුත්තචිත්තූප්පත්තික්ඛණෙ වාති ඵලමෙත්ථ ඛණවසෙන ඔකාසො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙසුපි ඵලරූපෙසු ඵසෙව

නයො. අනභිසමෙතාවිනන්ති අනභිසමිතසච්චානන්ති ඉමිනා නයමුඛෙන සබ්බත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

පරිඤ්ඤාචාරො පන ඤාතතීරණපහනවසෙන තිස්සොපි පරිඤ්ඤායො ලබ්භන්ති. යස්මා පන ලොකුත්තරධම්මෙසු පරිඤ්ඤානාම නත්ථී, තස්මා ඉධ ද්වෙ එව සච්චානි ගහිතානි. තත්ථ “දුක්ඛසච්චං පරිජානාති”ති ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාවසෙන චුත්තං, “සමුදයසච්චං පජහති”ති ඤාතපහනපරිඤ්ඤාවසෙන, ඉති ඉමාසං පරිඤ්ඤානං වසෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයං සච්චයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

සඬ්ඛාරයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

සඬ්ඛාරයමකමාතිකාය පන හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව මහාවාරන්තරාදිහෙදා වෙදිතබ්බො. අයං පනෙත්ථ විසෙසො – මාතිකාය තාව යථා හෙට්ඨා ඛන්ධාදයො ධම්මෙ උද්දිසිත්වා “රූපං රූපක්ඛන්ධො”තිආදිනා පදසොධනවාරො ආරද්ධො, තථා අනාරභිත්වා “අස්සාසපස්සාසා කායසඬ්ඛාරො”තිආදිනා පයමං තයොපි සඬ්ඛාරා විහජිත්වා දස්සිතා. තත්ථ කායස්ස සඬ්ඛාරො කායසඬ්ඛාරො, අස්සාසපස්සාසා. “කායිකා එතෙ ධම්මා කායපට්ඨො”ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348) වචනතො කාරණභූතස්ස කරජකායස්ස ඵලභූතො එස සඬ්ඛාරොති කායසඬ්ඛාරො. අපරො නයො – සඬ්ඛරියතීති සඬ්ඛාරො. කෙන සඬ්ඛරියති? කායෙන. අයං හි වාතො විය හස්තාය කරජකායෙන සඬ්ඛරියති, එවම්පි කායස්ස සඬ්ඛාරොති කායසඬ්ඛාරො, කායෙන කතො අස්සාසපස්සාසවාතොති අත්ථො. චෙතසා විතක්කෙත්වා විචාරෙත්වා පච්ඡා වාවං භින්දති, තස්මා “විතක්කවිචාරා වචිසඬ්ඛාරො”ති (ම. නි. 1.463) වචනතො පන සඬ්ඛරොතීති සඬ්ඛාරො, කිං සඬ්ඛරොති? වචිං. වචියා සඬ්ඛරොති වචිසඬ්ඛාරො, වචිහෙදසමුට්ඨාපකස්ස විතක්කවිචාරද්වයස්සෙතං නාමං. “සඤ්ඤා ව වෙදනා ව චෙතසිකා එතෙ ධම්මා විත්තපට්ඨො”ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348) වචනතොයෙව පන තතියපදෙ සඬ්ඛරියතීති සඬ්ඛාරො, කෙන සඬ්ඛරියති? විත්තෙන, ඉති විත්තස්ස සඬ්ඛාරොති විත්තසඬ්ඛාරො, සබ්බෙසම්පි විත්තසමුට්ඨානානං චෙතසිකානං ධම්මානං එතං අධිවචනං. විතක්කවිචාරානං පන වචිසඬ්ඛාරභාවෙන විසුං ගහිතත්තා “යපෙත්වා විතක්කවිචාරො”ති චුත්තං.

ඉදානි “කායො කායසඬ්ඛාරො”ති පදසොධනවාරො ආරද්ධො, තස්ස අනුලොමනයෙ තිණි, පටිලොමනයෙ තිණිති ඡ යමකානි. පදසොධනමූලවක්කවාරො එකෙකසඬ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ ද්වෙ කත්වා අනුලොමනයෙ ඡ, පටිලොමනයෙ ඡානි ද්වාදස යමකානි. සුද්ධසඬ්ඛාරවාරො පන යථා සුද්ධඛන්ධවාරාදීසු “රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූප”න්තිආදිනා නයෙන යමකානිචුත්තානි, එවං “කායො සඬ්ඛාරො, සඬ්ඛාරා කායො”ති අවත්වා “කායසඬ්ඛාරො වචිසඬ්ඛාරො”තිආදිනා නයෙන කායසඬ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ, වචිසඬ්ඛාරමූලකං එකන්ති අනුලොමෙ තිණි, පටිලොමෙ තිණිති ඡ යමකානි චුත්තානි. කිං කාරණා? සුද්ධිකඑකෙකපදවසෙන

අත්ථහෙදාභාවතො, කායසඤ්චාරොති පන ද්විතීයි පදෙහි එකොව අත්ථො ලබ්භතීති අයං විසෙසොව, තස්මා එකෙකපදවසෙන න චුත්තං, “කායො කායසඤ්චාරො” තිආදි පන චත්තබ්බං සියා, සොපි නයො පදසොධනවාරෙ විනාපි අත්ථෙන වචනං යුජ්ජතීති තත්ථෙව චුත්තො, ඉධ පන කායසඤ්චාරාදීනං වච්ඡසඤ්චාරාදීහි අඤ්ඤත්තා “කායසඤ්චාරො වච්ඡසඤ්චාරො” තිආදිනාපි යමකානි චුත්තානි. සුද්ධසඤ්චාරමූලචක්කවාරො පනෙත්ථ න ගහිතොති අයං තාවෙත්ථ පාළිවචත්ථානෙ විසෙසො.

පඤ්ඤවිස්සජ්ජනෙසු පන “කායො කායසඤ්චාරොති? නො, කායසඤ්චාරො කායොති? නො” ති වා එවං සබ්බත්ථ පටිසෙධො. විස්සජ්ජනානං කායාදීනං එව කායසඤ්චාරාදිනාමත්තා. න හි කායාදයො විය කායසඤ්චාරාදීනං නාමං හොති, පටිලොමෙ පන න කායො න කායසඤ්චාරොති යො කායො න හොති, සො කායසඤ්චාරොපි න හොතීති පුච්ඡාය අත්ථො, තස්සා කායසඤ්චාරො න කායො කායසඤ්චාරොති කායසඤ්චාරො කායො න හොති, කායසඤ්චාරොයෙව පනෙසො හොති, කායඤ්ච කායසඤ්චාරඤ්ච යපෙත්වා අවසෙසං සඤ්චිකාසඤ්චිකාදිහෙදං සබ්බං න ච කායො, න ච කායසඤ්චාරොති විස්සජ්ජනං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො, ඉතරෙසු ච අනුලොමපටිලොමෙසු “කායො කායසඤ්චාරොති? නො, සඤ්චාරො වච්ඡසඤ්චාරොති? වච්ඡසඤ්චාරො සඤ්චාරො වෙව වච්ඡසඤ්චාරො ච, අවසෙසා සඤ්චාරො, න වච්ඡසඤ්චාරො, න සඤ්චාරො න වච්ඡසඤ්චාරොති? ආමන්තා” තිආදිනා සබ්බත්ථ පුච්ඡාසජ්ජනනයො වෙදිතබ්බො.

පචත්තිවාරෙ පන “යස්ස කායසඤ්චාරො උජ්ජජ්ජති, තස්ස වච්ඡසඤ්චාරො උජ්ජජ්ජති? විනා විතක්කවිවාරෙහි අස්සාසපස්සාසානං උජ්ජාදක්ඛණෙ තෙසං කායසඤ්චාරො උජ්ජජ්ජති, නෙතරො, සවිතක්කසවිවාරවිත්තසමඬ්ඨිතං පන කාමාවචරසත්තානං තද්වහයමිපි උජ්ජජ්ජති. යස්ස වා පන...පෙ.... උජ්ජජ්ජති? රූපාරූපහවිකානං විතක්කවිවාරූජ්ජාදක්ඛණෙ වච්ඡසඤ්චාරොව උජ්ජජ්ජති, නෙතරො...පෙ.... යථාචුත්තකාමාවචරානං පන තද්වහයං උජ්ජජ්ජති. යස්ස කායසඤ්චාරො උජ්ජජ්ජති, තස්ස විත්තසඤ්චාරො උජ්ජජ්ජති? ආමන්තා...පෙ.... යස්ස වා පන...පෙ.... උජ්ජජ්ජති...පෙ.... අස්සාසපස්සාසානං උජ්ජාදක්ඛණෙ තද්වහයං උජ්ජජ්ජති. යස්ස වච්ඡසඤ්චාරො උජ්ජජ්ජති, තස්ස විත්තසඤ්චාරො උජ්ජජ්ජති? ආමන්තා...පෙ.... යත්ථ කායසඤ්චාරො උජ්ජජ්ජති, තත්ථ වච්ඡසඤ්චාරො උජ්ජජ්ජති? කාමාවචරසත්තානං දුතියජ්ඣානෙ තතියජ්ඣානෙ තත්ථ කායසඤ්චාරොව උජ්ජජ්ජති, නෙතරො, පඨමජ්ඣානාදීසු පන තද්වහයං උජ්ජජ්ජති. යත්ථ වා පන ...පෙ.... උජ්ජජ්ජති? කාමාවචරෙ උජ්ජජ්ජති, න රූපාරූපහවෙසු. යත්ථ කායසඤ්චාරො උජ්ජජ්ජති, තත්ථ විත්තසඤ්චාරො උජ්ජජ්ජති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන...පෙ.... උජ්ජජ්ජති? කාමාවචරසත්තානං චතුත්ථජ්ඣානෙ රූපාරූපහවෙ ච තත්ථ විත්තසඤ්චාරොව උජ්ජජ්ජති, නෙතරො, ඉතරජ්ඣානාදීසු පන තද්වහයං උජ්ජජ්ජති” තිආදිනා,

“යස්ස කායසඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජති, තස්ස වච්ඡඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජති? විනා අස්සාසපස්සාසෙහි විතක්කවිචාරානං උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං කායසඬ්ඛාරොව නුප්පජ්ජති, නෙතරො, සබ්බෙසං විත්තස්ස භද්ධගක්ඛණෙ විනා අස්සාසපස්සාසෙහි අවිතක්කඅවිචාරවිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තානඤ්ච තද්වහයම්පි නුප්පජ්ජති...පෙ.... යස්ස කායසඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජති, තස්ස විත්තසඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජති...පෙ.... සබ්බවිත්තානං භද්ධගක්ඛණෙ නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තානඤ්ච නුප්පජ්ජති” තිආදිනා ව, “යත්ථ කායසඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වච්ඡඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජති...පෙ.... චතුත්ථජ්ඣානක්ඛණෙ රූපභවාදීසු නුප්පජ්ජති” තිආදිනා ව, “යස්ස කායසඬ්ඛාරො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වච්ඡඬ්ඛාරො උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා” තිආදිනා, “යස්ස කායසඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස විත්තසඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජිත්ථාති? නත්ථි” තිආදිනා, “යස්ස යත්ථ කායසඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ වච්ඡඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජිත්ථාති...පෙ.... චතුත්ථජ්ඣානං සමාපන්නානං සුද්ධාවාසානං දුතියෙ විත්තෙ චත්තමානෙ අසඤ්ඤසත්තානං තෙසං තත්ථ කායසඬ්ඛාරො ච නුප්පජ්ජිත්ථ වච්ඡඬ්ඛාරො චා” තිආදිනා ව,

“යස්ස කායසඬ්ඛාරො උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස වච්ඡඬ්ඛාරො උප්පජ්ජිස්සති? ආමන්තා. යස්ස චා පන...පෙ.... උප්පජ්ජිස්සති? යස්ස විත්තස්ස අනන්තරා කාමාවචරානං පච්ඡිමවිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, රූපාරූපභවෙ පච්ඡිමභවිකානං වච්ඡඬ්ඛාරොව උප්පජ්ජිස්සති, න කායසඬ්ඛාරො, අඤ්ඤෙසං පන තද්වහයං උප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා ව, “යස්ස කායසඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස වච්ඡඬ්ඛාරො නුප්පජ්ජිස්සති...පෙ.... පච්ඡිමවිත්තසමඬ්ඛිතං යස්ස විත්තස්ස අනන්තරා අවිතක්කඅවිචාරං පච්ඡිමවිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තෙසං තද්වහයං නුප්පජ්ජිස්සති” තිආදිනා සබ්බකාලභෙදෙසු යථානුරූපතො උප්පාදවාලං යොජනානගො වෙදිතබ්බො. “යස්ස කායසඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස වච්ඡඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති...පෙ.... පඨමජ්ඣානං සමාපන්නානං කාමාවචරානං අස්සාසපස්සාසානං භද්ධගක්ඛණෙ තද්වහයං නිරුජ්ඣති. යස්ස කායසඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස විත්තසඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති? ආමන්තා” තිආදිනා නිරොධවාලෙ, “යස්ස කායසඬ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස වච්ඡඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති? නො” තිආදිනා උප්පාදනිරොධවාලෙ ව,

“යො කායසඬ්ඛාරං පරිජානාති, සො වච්ඡඬ්ඛාරං පරිජානාති? ආමන්තා” තිආදිනා පරිඤ්ඤාවාලෙ ව භෙට්ඨා චුත්තානුසාරෙන සබ්බත්ථ පාළිනගො වෙදිතබ්බො.

පවත්තිවාලෙ පනෙත්ථ පච්චුප්පන්නකාලෙ පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනගෙ කායසඬ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ, වච්ඡඬ්ඛාරමූලකං එකන්ති තිණෙව යමකානි ලබ්භන්ති. තස්ස පටිලොමනගෙපි ඔකාසවාරාදීසුපි එසෙව නගො. එවමෙත්ථ සබ්බවාලෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං යමකානං වසෙන යමකගණනා වෙදිතබ්බො. අත්ථවිනිච්ඡගෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං – ඉමස්මිං හි සඬ්ඛාරයමකෙ “අස්සාසපස්සාසානං

උප්පාදක්ඛණේ, විතක්කවිචාරානං උප්පාදක්ඛණේ” තිආදිවචනතො (යම. 2.සඬ්ඛාරයමක.19) පච්චුප්පන්තාදිකාලභෙදො පචත්තිවසෙනාපි ගභෙතඬ්ඛො, න චුතිපටිසන්ධිවසෙනෙව. “දුතියජ්ඣානෙ තතියජ්ඣානෙ තත්ථ කායසඬ්ඛාරො උප්පජ්ජති” තිආදිවචනතො (යම. 2.සඬ්ඛාරයමක.21) ව ඤානම්පි ඔකාසවසෙන ගභිතන්ති වෙදිතඬ්ඛො. එවමෙත්ථ යං යං ලඬ්භති, තස්ස තස්ස වසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතඬ්ඛො. තත්ත්වං න යමුඛං – “චිනා විතක්කවිචාරෙහි” ති දුතියතතියජ්ඣානවසෙන චුත්තං, න චතුත්ථජ්ඣානවසෙන තත්ථ අස්සාසපස්සාසානං අභාවතො. “චිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණේ” ති ඉදං කායසඬ්ඛාරස්ස එකන්තචිත්තසමුට්ඨානත්තා චුත්තං, උප්පජ්ජමානමෙව හි චිත්තං රූපං, අරූපං වා සමුට්ඨාපෙනි, න හිජ්ජමානං, යිතං වා. “පච්ඡිමචිත්තසමඬ්භින” න්ති සඬ්ඛපච්ඡිමෙන අප්පටිසන්ධිකචිත්තෙන සමඬ්භිනං ඛිණාසවානං. “අචිතක්කඅවිචාරං පච්ඡිමචිත්ත” න්ති එත්ථ රූපාවචරානං දුතියජ්ඣානිකාදිචුතිචිත්තවසෙන, අරූපාවචරානඤ්ච චතුත්ථජ්ඣානිකචුතිචිත්තවසෙන අත්ථො ගභෙතඬ්ඛො.

“යස්ස කායසඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තසඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති” ති එත්ථ නියමතො කායසඬ්ඛාරස්ස චිත්තසඬ්ඛාරෙන සද්ධිං එකක්ඛණේ නිරුජ්ඣනතො “ආමන්තා” ති පටිවචනං දිත්තං න එකචිත්තක්ඛණිකත්තා. චිත්තසඬ්ඛාරො හි කායසඬ්ඛාරෙන විනාපි උප්පජ්ජති ව නිරුජ්ඣති ව. කායසඬ්ඛාරො පන චිත්තසමුට්ඨානත්තා යෙන චිත්තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජති, තතො පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති, එසා චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ධම්මතා. යං පන විභඩ්ගප්පකරණස්ස සීහලට්ඨකථාය “චිත්තසමුට්ඨානරූපං සත්තරසමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණේ නිරුජ්ඣති” ති චුත්තං, තං ඉමාය පාළියා විරුජ්ඣති. “යස්ස කායසඬ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස වච්ඡසඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති” ති එත්ථ යස්මා කායසඬ්ඛාරො චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණේ උප්පජ්ජති, න ව තස්මිං ඛණේ විතක්කවිචාරා නිරුජ්ඣන්ති, තස්මා “නො” ති පටිසෙධො කතො. ඉමිනා නයමුඛෙන සඬ්ඛත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතඬ්ඛො. අයං සඬ්ඛාරයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනාන යො.

අනුසයයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

අනුසයයමකමාතිකාය පන පාළිවචන්ථානං තාව එවං වෙදිතඬ්ඛො. අනුසයයමකෙපි ඛන්ධයමකමාතිකාදීසු විය දෙසනං අකත්වා අඤ්ඤාන නයෙන පාළිදෙසනා කතා. කථං? පඨමං තාව පරිච්ඡෙදවාරො පරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරොති ද්වෙ වාරා උද්දෙසවසෙන දෙසිතා, තතො උප්පත්තිට්ඨානවාරොති එකො බුද්දකවාරො. තතො අනුසයවාරො සානුසයවාරො පජ්ඣනවාරො පරිඤ්ඤාවාරො පභීනවාරො උප්පජ්ජනවාරො ධාතුවාරොති අනුසයෙ යොජෙත්වා යමකවසෙන පපඤ්චතො නිද්දිට්ඨා සත්ත මහාවාරාති අට්ඨකනිද්දෙසවසෙන දෙසිතා, එවං දසභි වාරෙහි අනුසයයමකදෙසනා කතා. තෙසු යෙ ඉමෙ හි පරිච්ඡෙදවාරොතිආදිනා ද්වෙ වාරා උද්දෙසවසෙන චුත්තා, තෙ ඉධ අනුසයයමකමාතිකාති ගභෙතඬ්ඛො.

තත්ථ භි සත්ත අනුසයාති අයං ගණනාය පරිච්ඡින්නිවා අනුසයානං දෙසිතත්තා පරිච්ඡෙදවායො නාම. කාමරාගානුසයො...පෙ.... අවිජ්ජානුසයොති අයං පරිච්ඡෙදවසෙන පරිච්ඡින්නානං නාමමත්තං උද්දිසිත්වා “ඉමෙ නාම තෙ”ති දෙසිතත්තා පරිච්ඡින්නද්දෙසවායො නාම. තත්ථ අනුත්තානත්ථතො තාව අනුසයාති කෙනට්ඨෙන අනුසයා? අනුසයනට්ඨෙන. කො එස අනුසයනට්ඨො නාමාති? අප්පහීනට්ඨො. කාමරාගානුසයාදයො හි අප්පහීනට්ඨෙන තස්ස තස්ස සන්තානෙ අනුසෙන්නි නාම, තස්මා “අනුසයා”ති වුච්චන්ති, අනුසෙන්නිති ච තං තං අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තිති අත්ථො. අථාපි සියා – අනුසයනට්ඨො නාම අප්පහීනාකාරො, අප්පහීනාකාරො ච න උප්පජ්ජති, තස්මා අනුසයා න උප්පජ්ජන්තිති. තත්ත්වං පටිච්චනං – අප්පහීනාකාරො අනුසයො, අනුසයොති පන අප්පහීනට්ඨෙන ථාමගතකිලෙසො වුච්චති, සො චිත්තසම්පයුත්තො සාරම්මණො සප්පච්චයට්ඨෙන සහෙතුකො එකන්තාකුසලොච හොති කථාවත්ථුස්මිං (කථා. 554 ආදයො) අනුසයානං චිත්තවිජ්ජයුත්තභාවස්ස පටිසෙධිතත්තා, සො ච අතීතොපි හොති, අනාගතොපි පච්චුප්පන්නොපි, තස්මා උප්පජ්ජන්තිති චත්තුං යුත්තං. තථා හි ධම්මසඬ්ඨගහෙ මොහස්ස පදභාජනෙ 317 “අවිජ්ජානුසයො අවිජ්ජාපරියුට්ඨානං...පෙ.... අයං තස්මිං සමයෙ මොහො හොති”ති (ධ. ස. 390). ඉමස්මිඤ්ච යමකෙ උප්පජ්ජනවායෙ “යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිසානුසයො උප්පජ්ජති”තිආදි වුත්තං, තස්මා “අනුසෙන්නිති තං තං අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්ති”ති යං වුත්තං, තං සුචුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. කාමරාගානුසයොති කාමරාගො ච සො අප්පහීනට්ඨෙන අනුසයො වාති කාමරාගානුසයො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. අයං තාවෙත්ථ අනුත්තානත්ථො. අත්ථවිනිච්ඡයො පනෙත්ථාපි නිද්දෙසන යමුඛදස්සනවසෙනෙව හොති, නිද්දෙසො චෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තො.

උප්පන්නිට්ඨානවාරාදයො අට්ඨ වාරා ච, තත්ත්වං පාළිවත්ථානානුපුබ්බිකාමුඛමත්තප්පකාසනා. තෙසං හි පඨමො අනුසයානං උප්පන්නිට්ඨානවායො නාම. තත්ථ වාරහෙදො යමකයොජනවායෙ නත්ථී, ඉතරෙසු පන සත්තසු මහාවාරෙසු අත්ථී. තෙසු හි පඨමො අනුසයවායො අනුලොමපටිලොමනයවසෙන දුට්ඨො හොති. තත්ථ අනුලොමනයෙ “යස්ස යත්ථ...පෙ.... අනුසෙති”ති පුග්ගලොකාසතදුභයනාමවසෙන තයො අත්තරවාරා හොන්ති, තෙසු එකෙකස්මිං එකමුලකද්විමුලකතිමුලකචතුමුලකපඤ්චමුලකඡමුලකානං වසෙන යමකහෙදා හොන්ති. යථා ච අනුලොමනයෙ, එවං පටිලොමනයෙපි වෙදිතබ්බා. යථා චෙත්ථ අනුසයවායෙ, එවං සානුසයවාරපජ්ඣනවාරපරිඤ්ඤාවාරපහීනවාරඋප්පජ්ජනවායෙසු පඤ්චසුපි. අයං පනෙත්ථ පුරිමෙසු තීසු වාරෙසු විසෙසො. ඔකාසවායෙ “යත්ථ තත්ථා”ති අවත්වා “යතො තතො”ති නිස්සක්කවචනෙන දෙසනා කතා. සෙසං තාදිසමෙව. යො පනායං සබ්බපච්ඡිමො ධාතුවායො නාම, සො පුච්ඡාවායො විස්සජ්ජනවායොති ද්විධා යීතො. තත්ථ පුච්ඡාවායො අනුලොමපටිලොමවසෙන දුට්ඨො. තස්සාවසානෙ පුච්ඡානුක්කමෙන විස්සජ්ජනං කතන්ති. එවං තාවෙත්ථ පාළිවත්ථානං වෙදිතබ්බං.

තනුදං අට්ඨන්තං වාරානං ආදිතො පට්ඨාය මුඛමත්තදස්සනං. “කත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති? කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු එත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති. කත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙති? දුක්ඛාය වෙදනාය...පෙ.... මානානුසයො කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු රූපධාතුයා අරූපධාතුයා ච අනුසෙති. දිට්ඨානුසයො, විචිකිච්ඡානුසයො ච සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු, භවරාගානුසයො රූපාරූපධාතුසු, අවිජ්ජානුසයො සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු අනුසෙති” ති අයං තාව පයමවාලෙ පාළිනයො.

තත්ථ කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසුති කාමාවචරභූමියං සුඛාය වෙච උපෙක්ඛාය වාති ද්වීසු වෙදනාසු, කාමරාගානුසයො පන සහජාතවසෙන, ආරම්මණවසෙන වාති ද්විභාකාරෙහි අනුසෙති උප්පජ්ජති, තත්ථ අකුසලාහි සුඛඋපෙක්ඛාහි සහජාතොපි හුත්වා තා ආරම්මණං කත්වාපි උප්පජ්ජති. අවසෙසා පන කාමාවචරකුසලවිපාකකිරියවෙදනා ආරම්මණමෙව කත්වා උප්පජ්ජති, ඉමාසු වෙදනාසු අනුසයමානො වෙස තාහි වෙදනාහි සම්පයුත්තෙසු සඤ්ඤාසම්ඛාරවිඤ්ඤාණෙසුපි අනුසෙතියෙව. ඉමාසං පන වෙදනානං අස්සාදට්ඨෙන කාමරාගානුසයුප්පත්තියා සෙසසම්පයුත්තෙහි පධානත්තා, ඔළාරිකත්තෙන වෙනෙය්‍යානං සුඛොධත්තා ච ද්වීසු වෙදනාසුයෙව අනුසෙතිති වුත්තං, එවං උපරිපි. න කෙවලඤ්චෙස අනුසයමානො ඉමාසු ද්වීසු වෙදනාසුයෙව, වෙදනාසම්පයුත්තෙසු ධම්මෙසු ච අනුසෙති, ඉට්ඨෙසු පන රූපාදීසුපි අනුසෙති එව. වුත්තම්පි වෙතං විභවිගජ්ජකරණෙ “යං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථ සත්තානං කාමරාගානුසයො අනුසෙති” ති (විභ. 816), එත්ථානුසයයමකෙපි වුත්තං “දුක්ඛාය වෙදනාය රූපධාතුයා එත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති” තිආදි. එතෙන වුත්තාවසෙසරූපාදීසු ඡසුපි ආරම්මණෙසු අනුසෙතිති වුත්තං හොති. ඉධ පන තං සබ්බං අවත්වා කිඤ්චිදෙව පධානත්තාදිනා කාරණෙන වුත්තන්ති ගහෙතබ්බං.

දුක්ඛායාති එත්ථ පටිඝවිත්තසම්පයුත්තා ද්වෙ දොමනස්සවෙදනා, කායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා දුක්ඛවෙදනා වාති තිස්සො වෙදනා, තං සම්පයුත්තා ච ධම්මා, අනිට්ඨා ඡ රූපාදයො ධම්මා පටිඝානුසයසහජාතවසෙන, ආරම්මණවසෙන ච යථාරහං අනුසයනට්ඨානං. කිං පන ඉතරා ද්වෙ වෙදනා ඉට්ඨාරම්මණං වා පටිඝස්ස ආරම්මණං න හොන්තිති? නො න හොන්ති. පරිහිනජ්ඣානස්ස හි නට්ඨං ඉට්ඨං සසම්පයුත්තධම්මං ඤානමාරබ්භ දොමනස්සං උප්පජ්ජති, තං පන ආරම්මණමත්තමෙව, නානුසයනට්ඨානං ඉට්ඨත්තා. අනිට්ඨමෙව හි ඉට්ඨතො පටිභනනනිමිත්තං, යං පන තත්ථුප්පන්නං, තස්ස පටිඝමත්තමෙව හොති, න පටිඝානුසයොති. පටිඝානුසයො හි අනිට්ඨාරම්මණෙ පටිභනනවසෙන උප්පන්නො ථාමගතො කිලෙසො, ඉතරො දොමනස්සෙන සද්ධිං උප්පන්නොපි අත්තතො පටිභනනකිව්චස්ස අකරණතො පටිඝානුසයො න හොති, අබ්බොභාරිකත්තං ගච්ඡති. යථා හි පාණාතිපාතවෙතනාය සද්ධිං උප්පන්නොපි ඛ්‍යාපාදො මනොකම්මං නාම න හොති, අබ්බොභාරිකත්තං ගච්ඡති, එවන්ති ගහෙතබ්බං. තෙනෙව තෙක්ඛම්මස්සිතං දොමනස්සං සෙවිතබ්බං වුත්තං. මානානුසයස්ස පන දුක්ඛදොමනස්සවජ්ජිතා සබ්බෙ ලොකියා ධම්මා අනුසයනට්ඨානං. “දුක්ඛාය

වෙදනාය අපරියාපන්නෙ එත්ථ...පෙ.... මානානුසයො ච නානුසෙති” ති හි වුත්තං. දිට්ඨානුසයවිචිකිච්ඡානුසයානං පන ලොකුත්තරවජ්ජිතා සබ්බෙපි ධම්මා අනුසයනට්ඨානං. තෙන වුත්තං “සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු” ති. තත්ථ සංසාරවට්ටනිස්සිතට්ඨෙත සක්කායපරියාපන්නෙසු සබ්බධම්මෙසුති අත්ථො. එවං අවිජ්ජානුසයොපි වෙදිතබ්බො. සබ්බත්ථ ච සහජාතාරම්මණහෙදො හෙට්ඨා වුත්තනසෙනෙව වෙදිතබ්බො.

භවරාගානුසයො පන කිඤ්චාපි දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තෙසු චතුසු චිත්තෙසු උප්පජ්ජනතො සහජාතවසෙන කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු අනුසෙතිති චත්තබ්බො භවෙය්‍ය, සො පන යස්මා රූපාරූපාවචරමෙවාරම්මණං ලහති, න කාමාවචරාරම්මණමෙව, අනුසයානං පන තං න අනුසයනට්ඨානං, තස්මා ආරම්මණවසෙන නියමං අකත්වා “රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ භවරාගානුසයො අනුසෙති” ති වුත්තං. තං රාගවසෙන සො ච සබ්බොපි රාගො කාමරාගානුසයො ගහෙතබ්බොති අයං උප්පත්තිට්ඨානවාටෙ නයො.

ඉතරෙසු පන සත්තසු මහාවාරෙසු තාව “යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස පටිඝානුසයො අනුසෙතිති? ආමන්තා. යස්ස චා පන පටිඝානුසයො අනුසෙති, තස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙතිති? ආමන්තා. යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස මානානුසයො අනුසෙතිති? ආමන්තා. යස්ස චා පන මානානුසයො අනුසෙති, තස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙතිති? අනාගාමිස්ස මානානුසයො අනුසෙති, නො ච තස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තිණ්ණං පුග්ගලානං මානානුසයො ච අනුසෙති, කාමරාගානුසයො ච අනුසෙති. යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස දිට්ඨානුසයො අනුසෙතිති? ද්වින්නං පුග්ගලානං කාමරාගානුසයො අනුසෙති, නො ච...පෙ.... දිට්ඨානුසයො ච අනුසෙති, යස්ස චා පන...පෙ.... ආමන්තා. යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස විචිකිච්ඡානුසයො අනුසෙති” ති පුච්ඡායපි දිට්ඨානුසයසදිසමෙව විස්සජ්ජනං. යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස භවරාගානුසයො අනුසෙතිති? ආමන්තා. යස්ස චා පන...පෙ.... අනුසෙතිති...පෙ.... තිණ්ණං පුග්ගලානං භවරාගානුසයො ච අනුසෙති, කාමරාගානුසයො ච අනුසෙති. අවිජ්ජානුසයෙපි එසෙව නයො. ඉමිනා නයෙන පටිඝානුසයාදිමූලිකාසු පුච්ඡාසු විස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බො. අයං එකමූලකෙ නයො.

යස්ස කාමරාගානුසයො ච පටිඝානුසයො ච අනුසෙති, තස්ස මානානුසයො අනුසෙතිති? ආමන්තා. ද්වින්නං ද්විමූලිකා...පෙ.... පඤ්චමූලිකානං පන එකමූලෙ වුත්තානුසාරෙන විස්සජ්ජනනයො ඤාතබ්බො. තත්ත්වායං පච්ඡිමානුසයෙ යොජනා – “යස්ස කාමරාගානුසයො ච පටිඝානුසයො ච මානානුසයො ච දිට්ඨානුසයො ච විචිකිච්ඡානුසයො ච භවරාගානුසයො ච අනුසෙති, තස්ස අවිජ්ජානුසයො අනුසෙතිති? ආමන්තා. යස්ස චා පන අවිජ්ජානුසයො අනුසෙති, තස්ස කාමරාගානුසයො ච...පෙ.... භවරාගානුසයො ච අනුසෙතිති? අනාගාමිස්ස අවිජ්ජානුසයො ච මානානුසයො ච භවරාගානුසයො ච අනුසෙති, න ඉතරෙ, ද්වින්නං පුග්ගලානං අවිජ්ජානුසයො ච කාමරාගපටිසමානභවරාගානුසයා ච

අනුසේනී, න දිට්ඨිවිකිච්ඡානුසයා, පුට්ඨිජනස්ස පන සබ්බෙපි අනුසේනී” ති අයං පුග්ගලවාරෙ නයො.

ඔකාසවාරෙ පන “යත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසේනි, තත්ථ පටිඝානුසයො අනුසේනී? නො. යත්ථ වා පන...පෙ.... අනුසේනී? නො. යත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසේනි, තත්ථ මානානුසයො අනුසේනී? ආමන්තා. යත්ථ වා පන මානානුසයො අනුසේනි, තත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසේනී? රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ මානානුසයො අනුසේනි, න කාමරාගානුසයො, කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු තද්වහයං අනුසේනි. යත්ථ කාමරාගානුසයො...පෙ.... අනුසේනී? ආමන්තා. යත්ථ වා පන...පෙ.... අනුසේනී? දුක්ඛාය වෙදනාය රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො අනුසේනි, න කාමරාගානුසයො, කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු තද්වහයං අනුසේනි. යත්ථ කාමරාගානුසයො...පෙ.... අනුසේනි, තත්ථ භවරාගානුසයො අනුසේනී? නො. යත්ථ වා පන...පෙ.... නො. යත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසේනි, තත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසේනී? ආමන්තා. යත්ථ වා පන...පෙ.... අනුසේනී? දුක්ඛාය වෙදනාය රූපාරූපධාතුයා එත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසේනි, න කාමරාගානුසයො, කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු තද්වහයං අනුසේනි.

යත්ථ පටිඝානුසයො අනුසේනි, තත්ථ මානානුසයො අනුසේනී? නො. යත්ථ වා පන...පෙ.... නො. යත්ථ පටිඝානුසයො අනුසේනි, තත්ථ දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො අනුසේනී? ආමන්තා. යත්ථ වා පන...පෙ.... අනුසේනී? කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු රූපාරූපධාතුයා එත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො අනුසේනි, න පටිඝානුසයො, දුක්ඛාය පන වෙදනාය තද්වහයං අනුසේනි. යත්ථ පටිඝානුසයො අනුසේනි, තත්ථ භවරාගානුසයො අනුසේනී? නො. යත්ථ වා පන...පෙ.... නො. යත්ථ පටිඝානුසයො අනුසේනි, තත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසේනී? ආමන්තා. යත්ථ වා පන...පෙ.... අනුසේනී...පෙ.... දුක්ඛාය වෙදනාය තද්වහයං අනුසේනි, අඤ්ඤත්ථ අවිජ්ජානුසයො ව.

යත්ථ මානානුසයො අනුසේනි, තත්ථ දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො අනුසේනී? ආමන්තා. යත්ථ වා පන...පෙ.... අනුසේනී? දුක්ඛාය වෙදනාය දිට්ඨානුසයොව, නෙතරො, තදඤ්ඤාසු සබ්බත්ථ අනුසේනි. යත්ථ මානානුසයො අනුසේනි, තත්ථ භවරාගානුසයො අනුසේනී? කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු මානානුසයො, නෙතරො, රූපාරූපධාතුයා පන තද්වහයං අනුසේනි. යත්ථ වා පන...පෙ.... ආමන්තා. යත්ථ මානානුසයො අනුසේනි, තත්ථ අවිජ්ජානුසයො...පෙ.... ආමන්තා. යත්ථ වා පන...පෙ.... අනුසේනී? දුක්ඛවෙදනං යපෙත්ථා තදඤ්ඤාසු සබ්බත්ථ තද්වහයං අනුසේනි. යත්ථ දිට්ඨානුසයො, තත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො...පෙ.... ආමන්තා. යත්ථ දිට්ඨානුසයො, තත්ථ භවරාගානුසයො අනුසේනී? කාමධාතුයා තීසු වෙදනාසු දිට්ඨානුසයොව, රූපාරූපභවෙසු තද්වහයං අනුසේනි. යත්ථ වා පන...පෙ.... ආමන්තා. යත්ථ දිට්ඨානුසයො අනුසේනි, තත්ථ අවිජ්ජානුසයො...පෙ.... ආමන්තා. යත්ථ වා පන...පෙ.... ආමන්තා. එස නයො විචිකිච්ඡාමූලකෙසුපි. යත්ථ භවරාගානුසයො,

තත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙතිති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන...පෙ.... අනුසෙති,
තත්ථ කාමරාගානුසයා තීසු වෙදනාසු අවිජ්ජානුසයොව, රූපාරූපභවෙසු පන තදුභයං
අනුසෙති”ති අයමෙත්ථ එකමුලනගො.

“යස්ස...පෙ.... නානුසෙති. යස්ස...පෙ.... නානුසෙති මානානුසයො,
අරහතො පන තදුභයමිපි නානුසෙති. යස්ස වා පන...පෙ.... ආමන්තා. යස්ස
කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තස්ස දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො නානුසෙතිති?
ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... නානුසෙතිති? ද්විත්තං පුග්ගලානං
විචිකිච්ඡානුසයොව නානුසෙති, නෙතරො, අනාගාමීඅරහන්තානං තදුභයමිපි
නානුසෙති”ති ආදිනා නයෙන පුග්ගලවාරෙ,

“යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තත්ථ පටිඝානුසයො නානුසෙතිති?
දුක්ඛාය වෙදනාය කාමරාගානුසයොව නානුසෙති, නෙතරො,
රූපාරූපධාතුපරියාපන්තෙසු තදුභයං නානුසෙති. යත්ථ වා පන...පෙ....
නානුසෙතිති? කාමරාගානුසයො ද්විසු වෙදනාසු පටිඝානුසයොව, රූපාරූපපරියාපන්තෙසු
පන තදුභයං නානුසෙති. යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තත්ථ මානානුසයො
නානුසෙතිති? රූපාරූපධාතුසු කාමරාගානුසයොව, දුක්ඛාය පන වෙදනාය,
අපරියාපන්තෙසු ච තදුභයං නානුසෙති. යත්ථ වා පන...පෙ.... ආමන්තා. යත්ථ
කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තත්ථ දිට්ඨානුසයො, විචිකිච්ඡානුසයො
නානුසෙතිති? දුක්ඛාය වෙදනාය රූපාරූපධාතුසු කාමරාගානුසයොව, අපරියාපන්තෙ
පන තදුභයං නානුසෙති”ති ආදිනා නයෙන ඔකාසවාරෙ ව,

“යස්ස යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තස්ස තත්ථ පටිඝානුසයො
නානුසෙතිති? තිණ්ණං පුග්ගලානං දුක්ඛාය වෙදනාය කාමරාගානුසයොව,
රූපාරූපපරියාපන්තෙසු තදුභයං නානුසෙති, ද්විත්තං පුග්ගලානං සබ්බත්ථ තදුභයං
නානුසෙති. යස්ස වා පන යත්ථ...පෙ.... නානුසෙතිති? තිණ්ණං පුග්ගලානං
කාමරාගානුසයො ද්විසු වෙදනාසු පටිඝානුසයොව, රූපාරූපපරියාපන්තෙසු තදුභයං
නානුසෙති, ද්විත්තං පුග්ගලානං සබ්බත්ථ තදුභයං නානුසෙති. යස්ස යත්ථ
කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තස්ස තත්ථ මානානුසයො නානුසෙතිති? තිණ්ණං
පුග්ගලානං රූපාරූපධාතුසු කාමරාගානුසයොව, නෙතරො, දුක්ඛාය වෙදනාය,
අපරියාපන්තෙ ච තදුභයං නානුසෙති, අනාගාමීස්ස කාමරාගානුසයො ද්විසු වෙදනාසු
රූපාරූපධාතුසු කාමරාගානුසයොව, අරහතො පන සබ්බත්ථ තදුභයං
නානුසෙති”ති ආදිනා පුග්ගලොකාසවාරෙ ච චූත්තානුසාරෙන නගො ඤාතබ්බොති
අයං පාළිනගො.

තත්ථ “යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස පටිඝානුසයො අනුසෙති”ති
එත්ථ යදෙතං “ආමන්තා”ති පටිච්චනං දිත්තං, තං දුද්දිත්තං විය බායති. කස්මා?
කාමරාගපටිඝානං එකක්ඛණෙන අනුප්පත්තිතො. යථා හි “යස්ස මනායතනං
උප්පජ්ජති, තස්ස ධම්මායතනං උප්පජ්ජති”ති ආදියු මනායතනධම්මායතනාදීනි
එකක්ඛණෙන උප්පජ්ජන්ති, න තථා කාමරාගපටිඝා, විසුඤ්ඤෙව උප්පජ්ජනතො,

තස්මා එත්ථ “නො”ති පටිසෙධො කත්තබ්බො සියා, තං පන අකත්වා “ආමන්තා”ති පටිච්චනස්ස දින්නත්තා හෙට්ඨා යමකෙසු විය එත්ථ බණ්ඩවුප්පන්නවසෙන වත්තමානවොහාරං අග්ගහෙත්වා අඤ්ඤාං ගහෙතබ්බො. කථං ගහෙතබ්බො? අප්පහීනවසෙන. අප්පහීනතං හි සන්ධාය අයං අනුසෙතීති වත්තමානවොහාරො වුත්තො, න බණ්ඩවුප්පන්නතං, තස්මා ඉමිස්සා පුච්ඡාය යස්ස කාමරාගානුසයො අප්පහීනො, න අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතො, තස්ස පටිඝානුසයො අප්පහීනො, න අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතො, තස්ස පටිඝානුසයො අප්පහීනොති එවමත්ථො ගහෙතබ්බො. යස්මා ච තෙසු කාමරාගපටිසෙසු යස්සෙකො අප්පහීනො, තස්ස ඉතරොපි අප්පහීනොව හොති, තස්මා “ආමන්තා”ති වුත්තං. ඉතො පරෙසුපි එවරුපෙසු උප්පජ්ජතිචාරාදිවිස්සජ්ජනෙසු එසෙව නයො. තිණ්ණං පුග්ගලානන්ති පුපුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමීනං. ද්වින්නන්ති සොතාපන්නසකදාගාමීනං. එවං උප්පජ්ජනං දීපිතං. ඔකාසවාරස්ස පයමදුනියපුච්ඡාසු යස්මා කාමරාගපටිඝා එකචිත්තෙ න උප්පජ්ජන්ති, තස්මා “නො”ති පටිසෙධො කතො. දුකමුලාදීසු ච යස්මා කාමරාගපටිඝාදයො එකස්මිං යානසඬබාතෙ චිත්තෙ, ආරම්මණෙ වා න උප්පජ්ජන්ති, තස්මා “නත්ථි”ති තත්ථ පටික්ඛෙපො කතො, අයං පුච්ඡා අපුබ්බා එවාති අධිප්පායො. පුග්ගලොකාසවාරෙ චතුන්නන්ති පුපුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමීඅනාගාමීනං. පටිලොමෙ ද්වින්නන්ති අනාගාමීඅරහන්තෙ සන්ධාය වුත්තන්ති අයං අනුසයවාරෙ නයො.

සානුසයවාරෙ පන “යො කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, සො පටිඝානුසයෙන සානුසයොති? ආමන්තා...පෙ.... මානානුසයෙන සානුසයොති? ආමන්තා. යො වා පන මානානුසයෙන සානුසයො, සො කාමරාගානුසයෙන සානුසයොති? අනාගාමී මානානුසයෙනෙව, න කාමරාගානුසයෙන, තයො පන පුග්ගලා තදුහයෙනාපි අනුසයෙනා”ති ඉමිනා නයෙන සෙසෙසු දුකමුලාදීසු පුච්ඡා විස්සජ්ජනන යො ඤාතබ්බො, අයං පුග්ගලවාරෙ නයො.

“යතො කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, තතො පටිඝානුසයෙන සානුසයොති? නො...පෙ.... මානානුසයෙන සානුසයොති? ආමන්තා. යතො වා පන මානානුසයෙන සානුසයො, තතො කාමරාගානුසයෙන සානුසයොති? රුපාරූපධාතුයා මානානුසයෙනෙව, තෙනරෙන, කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු තදුහයෙනාපි”තිආදිනා ඔකාසවාරෙ ව,

“යො යතො කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, සො තතො පටිඝානුසයෙන සානුසයොති? නො”තිආදිනා පුග්ගලොකාසවාරෙ වාති එවං අනුලොමනයෙ ව, “යො කාමරාගානුසයෙන නිරනුසයො, සො පටිඝානුසයෙන නිරනුසයොති? ආමන්තා”තිආදිනා පටිලොමනයෙපි සබ්බත්ථ අනුසයවාරෙ වුත්තානුසාරතො පුච්ඡා විස්සජ්ජනන යො ඤාතබ්බො.

තත්ථ යතො කාමරාගානුසයෙන සානුසයොති යතො කාරණතො උප්පන්නෙන කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, කිං සො තතො කාරණතො

උප්පන්නපටිසානුසයෙනපි සානුසයොති වුවිච්ඡි. යස්මා පනෙනෙ ද්වෙ එකස්මා
යානා න උප්පජ්ජන්ති, තස්මා “නො”ති පටිසෙධො කතො සෙසං තාදිසමෙවාති
අයං සානුසයවාරෙ නයො.

පජ්ඣනවාරෙ පන “යො කාමරාගානුසයං පජ්ඣති, සො පටිසානුසයං පජ්ඣතිති?
ආමන්තා...පෙ.... මානානුසයං පජ්ඣතිති? තදෙකට්ඨං පජ්ඣති. යො වා පන
මානානුසයං පජ්ඣති, සො කාමරාගානුසයං පජ්ඣතිති? නො...පෙ.... සො
දිට්ඨානුසයං විචිකිච්ඡානුසයං පජ්ඣතිති? නො. යො වා පන විචිකිච්ඡානුසයං පජ්ඣති,
සො කාමරාගානුසයං පජ්ඣතිති? තදෙකට්ඨං පජ්ඣති. යො...පෙ.... භවරාගානුසයං
අවිජ්ජානුසයං පජ්ඣතිති? තදෙකට්ඨං පජ්ඣති...පෙ.... යො කාමරාගානුසයං අව
පටිසානුසයං අව මානානුසයං අව...පෙ.... පජ්ඣතිති? නත්ථි”ති ආදිනා පුග්ගලවාරෙ,

“යතො කාමරාගානුසයං පජ්ඣති, තතො පටිසානුසයං පජ්ඣතිති? නො...පෙ....
යතො කාමරාගානුසයං පජ්ඣති, තතො මානානුසයං පජ්ඣතිති? ආමන්තා. යතො වා
පන මානානුසයං පජ්ඣති, තතො කාමරාගානුසයං පජ්ඣතිති? රූපාරූපධාතුයා තතො
මානානුසයමෙව, කාමධාතුයා පන ද්විසු වෙදනාසු තතො මානානුසයං
පජ්ඣති”ති ආදිනා ඔකාසවාරෙ ව,

“යො යතො කාමරාගානුසයං පජ්ඣති, සො තතො පටිසානුසයං පජ්ඣතිති?
නො...පෙ.... මානානුසයං පජ්ඣතිති? තදෙකට්ඨං පජ්ඣති...පෙ.... විචිකිච්ඡානුසයං
පජ්ඣතිති? නො. යො වා පන යතො විචිකිච්ඡානුසයං පජ්ඣති, සො තතො
කාමරාගානුසයං පජ්ඣතිති? අට්ඨමකො දුක්ඛාය වෙදනාය රූපාරූපධාතුයා සො
තතො විචිකිච්ඡානුසයං පජ්ඣති, නො ව සො තතො කාමරාගානුසයං පජ්ඣති, ස්වෙව
පුග්ගලො කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු සො තතො විචිකිච්ඡානුසයං පජ්ඣති,
කාමරාගානුසයං තදෙකට්ඨං පජ්ඣති”ති ආදිනා පුග්ගලොකාසවාරෙ වාති එව.
අනුලොමනයෙ ව, “යො කාමරාගානුසයං න පජ්ඣති, සො පටිසානුසයං න
පජ්ඣතිති? ආමන්තා...පෙ.... විචිකිච්ඡානුසයං න පජ්ඣතිති? අට්ඨමකො
කාමරාගානුසයං න පජ්ඣති, නෙතරං, අනාගාමිමග්ගසමඬ්ඨිං, අට්ඨමකඤ්ච
ධපෙත්වා අවසෙසා පුග්ගලා තදුහයං න පජ්ඣන්ති”ති ආදිනා පටිලොමනයෙ ව
සබ්බත්ථ පුච්ඡාච්ඡිස්සජ්ජනනායො ඤාතබ්බො.

තත්ථ පජ්ඣතිති තෙන තෙන මග්ගෙන පහානපරිඤ්ඤාවසෙන පජ්ඣති.
තදෙකට්ඨන්ති පහානෙකට්ඨනං සන්ධාය වුත්තං. පට්ඨමග්ගාදිනා හි න කෙවලං
දිට්ඨාදිකා එව ධම්මා පභියන්ති, අථ බො අපායගමනියා තෙන
කාමරාගපටිසමානාදයොපි පභියන්ති එව. පට්ඨමග්ගවජ්ඣා හි කාමරාගා,
අපායගමනියා ව මානාවිජ්ජාදයොපි, තතියමග්ගවජ්ඣාති පහානෙකට්ඨා හුත්වා
පභියන්ති එවාති “නො”ති අරහත්තමග්ගට්ඨං සන්ධාය වුත්තං. සො හි
කාමරාගානුසයං යෙව පභිනත්තා න පජ්ඣතිති. යතො කාමරාගානුසයං පජ්ඣතිති
යතො උප්පජ්ජනකං කාමරාගානුසයං පජ්ඣතිති අත්ථො, අට්ඨමකොති
සොතාපත්තිමග්ගට්ඨො. සො හි දක්ඛිණෙයාක්කමෙන අරහත්තඵලට්ඨනො

පටියාය ගණියමානෝ අටියමකෝ නාම. පටිලොමනයෝ අනාගාමීග්ගසමඛිඤ්ච අටියමකඤ්ච යපෙත්වා අවසෙසාති පුටුප්පනසෙසසෙබ්බාසෙබ්බා. තෙසු හි පුටුප්පනා පහානපරිඤ්ඤාය අභාවෙන න පජහන්ති, සෙසා තෙසං පහීනත්තාති ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ විනිවිජයෝ වෙදිතබ්බොති අයං පජහනවාරෙ නයො.

පරිඤ්ඤාවාරො පන “යො කාමරාගානුසයං පරිජානාති, සො පටිසානුසයං පරිජානාති” තිආදිනා පජහනවාරසදිසොව. අයම්පි හි පජහනවාරො විය මග්ගටියානඤ්ඤෙව වසෙන විස්සජ්ජිතො. තත්ථ පරිජානාතීති තිහි පරිඤ්ඤාහි පරිජානාතීති අත්ථො. අයං පරිඤ්ඤාවාරෙ නයො.

පහීනවාරෙ පන “යස්ස කාමරාගානුසයො පහීනො, තස්ස පටිසානුසයො පහීනොති? ආමන්තා...පෙ.... මානානුසයො පහීනොති? අනාගාමිස්ස කාමරාගානුසයොව, අරහතො පන මානානුසයොපි පහීනො” තිආදිනා පුග්ගලවාරෙ, “යත්ථ කාමරාගානුසයො පහීනො, තත්ථ පටිසානුසයො පහීනොති? න චත්තබ්බො පහීනොති වා අප්පහීනොති වා. යත්ථ වා පන...පෙ.... න චත්තබ්බො...පෙ.... තත්ථ මානානුසයො පහීනොති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන...පෙ.... පහීනොති? රූපාරූපධාතුයා එත්ථ මානානුසයො පහීනො, කාමරාගානුසයො න චත්තබ්බො, කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු එත්ථ තදුභයං පහීන” තිආදිනා ඔකාසවාරෙ, පුග්ගලොකාසවාරෙති එවං අනුලොමනයෙ, “යස්ස කාමරාගානුසයො අප්පහීනො, තස්ස පටිසානුසයො අප්පහීනොති? ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... ආමන්තා...පෙ.... යස්ස වා පන මානානුසයො අප්පහීනො, තස්ස කාමරාගානුසයො අප්පහීනොති? අනාගාමිස්ස මානානුසයොව, තිණ්ණං පුග්ගලානං තදුභයං අප්පහීන” තිආදිනා පටිලොමනයෙ ව චුත්තනයෙනෙව පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො ඤාතබ්බො.

එත්ථ ව ඵලට්ඨවසෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො මග්ගටියානං පහීනකිලෙසත්තභාවා. තෙසං හි අනුසයා පහීයන්ති එව, න පන පහීනාති අනාගාමිආදයො ඵලට්ඨාව ගහෙතබ්බො, ඔකාසවාරෙ පන “න චත්තබ්බො” ති ඉදං උභින්නං උප්පත්තිටියානස්ස අසාධාරණත්තා චුත්තං. අඤ්ඤං හි කාමරාගානුසයස්ස උප්පත්තිටියානං, අඤ්ඤං පටිසානුසයස්ස. අභාවිතමග්ගස්ස ව යත්ථ අනුසයො උප්පජ්ජති, මග්ගෙ භාවිතෙ තත්ථෙව සො පහීනො නාම හොති, තස්මා සො තත්ථ පහීනොති වා, අප්පහීනොති වා න චත්තබ්බො, සබ්බත්ථාපි පන සයං අභාවෙන තත්ථ අප්පහීනොති න චත්තබ්බො. උභින්නං පන සාධාරණටියානං සන්ධාය “ආමන්තා” ති චුත්තං. මානානුසයො හි කාමධාතුයා වෙදනාද්වයසඬාතෙ සාධාරණටියාතෙ කාමරාගෙන සද්ධිං පහීනො නාම හොති. යස්ස කාමරාගානුසයො අප්පහීනොති පුටුප්පනස්ස, සොතාපත්තිසකදාගාමිඵලට්ඨානඤ්ච වසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. “තිණ්ණං පුග්ගලාන” ති හි චුත්තං. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙවාති අයං පහීනවාරෙ නයො.

උප්පජ්ජනවාලෙ පන “යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිසානුසයො උප්පජ්ජති” තිආදිනා සබ්බත්ථ අනුසයවාරසදිසොවාති අයං උප්පජ්ජනවාලෙ නයො.

ධාතුවාලෙ පන “කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස කති අනුසයා අනුසෙන්නි, කති අනුසයා නානුසෙන්නි, කති අනුසයා භඩ්ගා? කාමධාතුයා චුතස්ස රූපධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස...පෙ.... කති භඩ්ගා? කාමධාතුයා චුතස්ස අරූපධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස...පෙ.... රූපධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස න අරූපධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස...පෙ.... කති භඩ්ගං? කාමධාතුයා චුතස්ස න කාමධාතුං, න අරූපධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස...පෙ.... න රූපධාතුං න අරූපධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස. න කාමධාතුං න රූපධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස කති භඩ්ගා” ති එවං කාමධාතුමූලකා නව පුච්ඡා, තථා “රූපධාතුයා චුතස්සා” තිආදිනා රූපධාතුමූලකා නව, අරූපධාතුයා නව වාති සත්තවිසති අනුලොමපුච්ඡා, තථා “න කාමධාතුයා චුතස්සා” තිආදිනා සත්තවිසති පටිලොමපුච්ඡා ව, තථා “න කාමධාතුයා න අරූපධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උප්පජ්ජන්තස්සා” තිආදිනා සත්තවිසති දුකමූලකා පුච්ඡා වාති එවං පුච්ඡාවාලෙ එකාසීති පුච්ඡා වෙදිතබ්බො.

තත්ථ අනුසෙන්නීති විත්තසන්නානෙ අනුගතා හුත්වා කති අනුසෙන්නි, භඩ්ගාති අනුසෙන්නි ව නානුසෙන්නි වාති එවං කති විහජ්තබ්බොති අත්ථො. න කාමධාතුං උප්පජ්ජන්තස්සාති කාමධාතුවිරහිනා ද්වෙ රූපාරූපධාතුයො උප්පජ්ජන්තස්ස. න කාමධාතුං න රූපධාතූන්ති අරූපධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස. න කාමධාතුයාති රූපාරූපධාතූහි චුතස්ස, එවං සෙසෙසුපි සබ්බත්ථ පටිසන්ධිවසෙන, ධාතුවසෙන ව අත්ථො වෙදිතබ්බොති අයං උද්දෙසවාලෙ නයො.

නිද්දෙසවාලෙ පනස්ස “කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස කස්සචි සත්ත අනුසයා අනුසෙන්නි, කස්සචි පඤ්ච අනුසයා අනුසෙන්නි, අනුසයා භඩ්ගා නත්ථි, කාමධාතුයා චුතස්ස රූපධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස කස්සචි සත්ත අනුසයා අනුසෙන්නි, කස්සචි පඤ්ච, කස්සචි තයො ...පෙ.... භඩ්ගා නත්ථි” ති ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං, අයං පනෙත්ථ විසෙසො – රූපධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස සත්තෙව අනුසයා අනුසෙන්නි, තථා “අරූපධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උප්පජ්ජන්තස්සා” තිආදීසුපි, අරූපධාතුයා පන චුතස්ස රූපධාතුයා උප්පත්ති නත්ථි, භෙට්ඨා උප්පජ්ජමානො කාමධාතුං එව උප්පජ්ජති, සත්තෙව අනුසයා අනුසෙන්නීති එවං අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු විස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බොති අයං විසෙසො, සෙසං චුත්තනයමෙවාති අයමෙත්ථ පාළිනයො.

තත්ථ කස්සචි සත්තාති පුට්ඨජ්ජනවසෙන චුත්තං, පඤ්චාති සොතාපන්නසකදාගාමීනං වසෙන. තෙසං හි දිට්ඨිවිකිච්ඡානුසයා පහිනාති, කාමධාතුයා පන අනාගාමීනං උප්පත්තිඅභාවතො පට්ඨමවාලෙ “කස්සචි තයො” ති න චුත්තං, රූපාරූපධාතුසු උප්පජ්ජනවාලෙසු එව චුත්තං...පෙ.... අනාගාමීනං හි කාමරාගපටිසානම්පි පහිනත්තා තයොව අනුසයා අනුසෙන්නි, ඉධ ව අනුසයානං

උප්පත්තිවසෙන නයො, අනුසයානං අනුසයනං අග්ගහෙත්වා අප්පභීනභාවෙන පටිසන්ධික්ඛණේ අපි අනුසයනං ගහෙතබ්බං. සත්තෙවාති අරියසාවකස්ස රූපාරූපධාතුයා චුතස්ස හෙට්ඨා කාමභවාදීසු උප්පත්ති නාම නත්ථී, පුටුප්පනස්සෙව හොති, තස්මා “සත්තෙවා” ති නියමෙත්වා චුත්තං, අරූපධාතුයා චුතස්ස රූපධාතුයා උප්පත්ති නත්ථීති. කස්මා නත්ථී? අරුපීනං රූපජ්ඣානස්ස අභාවා. තෙ හි සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමනරූපධාතුං උප්පන්නාති. සෙසං නයතො සුවිඤ්ඤායාමෙවාති අයං ධාතුචාරෙ නයො. අයං අනුසයයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

චිත්තයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනා

චිත්තයමකමාතිකායං පන පාළිවචත්ථානං තාව එවං වෙදිතබ්බං. ඉමිස්සං හි මාතිකායං පුග්ගලචාරො ධම්මචාරො පුග්ගලධම්මචාරොති ආදිතොව නයො සුද්ධිකමභාවාරා භොන්ති, තත්ථ “යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුප්ඤ්ඤාති” ති එවං පුග්ගලවසෙන චිත්තස්ස උප්පජ්ජනනිරුප්ඤ්ඤානාදිහෙදං දීපෙන්තො ගතො පුග්ගලචාරො නාම. “යං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුප්ඤ්ඤාති” ති එවං ධම්මවසෙනෙව චිත්තස්ස උප්පජ්ජනනිරුප්ඤ්ඤානාදිහෙදං දීපෙන්තො ගතො ධම්මචාරො නාම. “යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුප්ඤ්ඤාති” ති එවං උභයවසෙනෙව චිත්තස්ස උප්පජ්ජනනිරුප්ඤ්ඤානාදිහෙදං දීපෙන්තො ගතො පුග්ගලධම්මචාරො නාම.

තතො “යස්ස සරාගං චිත්ත” න්තිආදීනං සොළසන්තං පදානං වසෙන අපරෙ සරාගාදිපදවිසෙසිකා සොළස පුග්ගලචාරා, සොළස ධම්මචාරා, සොළස පුග්ගලධම්මචාරාති අට්ඨවත්තාලීස මිස්සකචාරා භොන්ති, තෙ සරාගාදිපදමත්තං දස්සෙත්වා සංඛිත්තා. තතො “යස්ස කුසලං චිත්ත” න්තිආදීනා නයෙන ඡසට්ඨිද්විසතසඬ්ඛාතානං අභිධම්මමාතිකාපදානං වසෙන අපරෙ කුසලාදිපදවිසෙසිකා ඡසට්ඨිද්විසතපුග්ගලචාරා, ඡසට්ඨිද්විසතධම්මචාරා, ඡසට්ඨිද්විසතපුග්ගලධම්මචාරාති අට්ඨනවුත්තිසත්තසතා මිස්සකචාරා භොන්ති, තෙපි කුසලාදිපදමත්තං දස්සෙත්වා සංඛිත්තායෙව, යානිපෙත්ථ සනිදස්සනාදීනි පදානි චිත්තෙන සද්ධිං න යුජ්ජන්ති, තානි මොසපුච්ඡාවසෙන ගහිතානීති.

තෙසු පන තීසු වාරෙසු සබ්බපඨමෙ සුද්ධිකපුග්ගලමභාවාරෙ තාව උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවාරො උප්පාදුප්පන්නවාරො නිරොධුප්පන්නවාරො උප්පාදවාරො නිරොධවාරො උප්පාදනිරොධවාරො උප්පජ්ජමානනනිරොධවාරො උප්පජ්ජමානුප්පන්නවාරො නිරුප්ඤ්ඤානුප්පන්නවාරො උප්පන්තූප්පාදවාරො අතීතානාගතවාරො උප්පන්තූප්පජ්ජමානවාරො නිරුද්ධනිරුප්ඤ්ඤානවාරො අතික්කන්තකාලවාරො වාති වුද්දස අන්තරවාරා, තෙසු උප්පාදවාරො නිරොධවාරො උප්පාදනිරොධවාරොති ඉමෙසු තීසු වාරෙසු පච්චෙකං චිත්තමානාතීතස්ස, චිත්තමානානාගතස්ස, අතීතානාගතස්ස වාති තිණ්ණං කාලභෙදානං වසෙන අනුලොමපටිලොමතො ඡ ඡ කත්වා අට්ඨාරස යමකානි, උප්පන්තූප්පාදවාරෙ අතීතානාගතකාලවසෙන අනුලොමතො ද්වෙ, පටිලොමතො ද්වෙති චිත්තාරි

යමකානි, සෙසෙසු ආදිතො නිද්දිට්ඨෙසු තීසු, අන්තරෙ නිද්දිට්ඨෙසු තීසු, අවසානෙ නිද්දිට්ඨෙසු චතුසුති දසසු වාරෙසු අනුලොමතො එකං, පටිලොමතො එකන්ති ද්වෙ ද්වෙ කත්වා වීසති යමකානි, එවං සබ්බෙසුපි චුද්දසසු අන්තරවාලෙසු ද්වාචත්තාලීස යමකානි, චතුරාසීති පුච්ඡා, අට්ඨසට්ඨිඅත්ථසතං හොති. යථා ච එකස්මිං.

සුද්ධිකපුග්ගලමභාවාරෙ, තථා සුද්ධිකධම්මමභාවාරෙ,
සුද්ධිකපුග්ගලධම්මමභාවාරෙපීති තීසු මභාවාරෙසු ඡබ්බීසතියමකසතං, තතො දිගුණා පුච්ඡා, දිගුණා අත්ථා ච වෙදිතබ්බා, ඉදං පන වාරත්තයං සරාගාදිවසෙන සොළසගුණං, කුසලාදිවසෙන ඡසට්ඨිද්විසතගුණං කත්වා ඉමිස්සා විත්තයමකමාතිකාය අනෙකානි යමකසහස්සානි, තද්දිගුණා පුච්ඡා, තද්දිගුණා අත්ථා ච හොන්ති, පාඨො පන සංඛිත්තො. එවමෙත්ථ පාළිවචත්ථානං විදිත්වා ඉදානි අනුත්තානපදත්ථානුසාරෙන විභඩ්ගනයසහිතො සබ්බෙපත්ථවණ්ණනානායො එවං වෙදිතබ්බො.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති යස්ස පුග්ගලස්ස චිත්තං උප්පාදක්ඛණසමඛිතාය උප්පජ්ජති. න නිරුජ්ඣති නිරොධක්ඛණං අප්පත්තතාය න නිරුජ්ඣති. තස්ස චිත්තන්ති කිං තස්ස පුග්ගලස්ස තතො පට්ඨාය චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති පුච්ඡා, තස්සා ච, “පච්ඡිමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, නිරුජ්ඣස්සති නුප්පජ්ජස්සති, ඉතරෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, නිරුජ්ඣස්සති වෙච උප්පජ්ජස්සති චා”ති විස්සජ්ජනං. තත්ථ තෙසං චිත්තන්ති යෙසං බිණ්ණාසවානං පච්ඡිමචිත්තසඛිධාතස්ස චුතිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ චත්තති, තෙසං තදෙව චුතිචිත්තං උප්පාදප්පත්තතාය උප්පජ්ජති නාම, භඩ්ගං අප්පත්තතාය න නිරුජ්ඣති නාම, ඉදානි පන භඩ්ගං පත්ථා තං තෙසං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති, තතො අප්පට්ඨන්ධිකත්තා අඤ්ඤං නුප්පජ්ජස්සති. ඉතරෙසන්ති පච්ඡිමචිත්තසමඛිගිං බිණ්ණාසවං යපෙත්ථා අවසෙසානං සෙබාසෙබපුපුජ්ජනානං නිරුජ්ඣස්සති වෙච අඤ්ඤං පන තස්මිං චා අත්තභාවෙ උප්පජ්ජස්සති චාති අත්ථො.

“යස්ස චා පන චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති නුප්පජ්ජස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති”ති ඉමිස්සා දුතියපුච්ඡාය පච්ඡිමචිත්තසමඛිගිතො බිණ්ණාසවස්ස චිත්තං සන්ධාය “ආමන්තා”ති විස්සජ්ජනං. “යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති උප්පජ්ජස්සති”ති පුච්ඡාය “නො”ති පටිසෙධොව විස්සජ්ජනං. න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති හි භඩ්ගක්ඛණෙ අරභතො පච්ඡිමචිත්තමපි සෙසානං හිජ්ජමානචිත්තමපි පුච්ඡති, තතො පට්ඨාය පන අරභතො තාව චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති සක්කා චත්තුං, උප්පජ්ජස්සති පන න සක්කා, තස්මා “නො”ති එත්ථ පටිසෙධො කතො, “යස්ස චා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති උප්පජ්ජස්සති, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති”ති පුච්ඡාය “නත්ථි”ති පටික්ඛෙපොව විස්සජ්ජනං. යස්ස හි චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සති උප්පජ්ජස්සති, සො ච පුග්ගලො නත්ථිති.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා, යස්ස වා පන...පෙ.... උප්පජ්ජති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙ තං චිත්තං උප්පන්නං, නො ව උප්පජ්ජති, සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පන්නඤ්චෙව උප්පජ්ජති ව, යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නුප්පන්නන්ති? චිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙ චිත්තං නුප්පජ්ජති, නො ව නුප්පන්නං, නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තානං චිත්තං නුප්පජ්ජති චෙව නුප්පන්නඤ්ච. යස්ස වා පන...පෙ.... නුප්පජ්ජති? ආමන්තා. එත්ථ ව උප්පන්නන්ති උප්පාදසමඬ්ඟිනොපෙතං නාමං, උප්පජ්ජති ව උප්පාදසමඬ්ඟිනොව.

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... නිරුජ්ඣති? භඩ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නුප්පන්නන්ති? නිරොධසමාපන්නාදීනං චිත්තං. යස්ස වා පන...පෙ.... ආමන්තා.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... උප්පජ්ජති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තථා. එත්ථ ව උප්පාදප්පත්තත්තා උප්පජ්ජිත්ථ, තං අනතීතත්තා උප්පජ්ජති නාමාති අත්ථොති අට්ඨකථායං ඛණපච්චුප්පන්නවසෙන අත්ථො වුත්තො. උප්පජ්ජිත්ථාති පන ඉමස්ස අතීතචිත්තක්ඛණවසෙන අත්ථො ගය්හමානෙ එව උපරිපාළියා න විරුජ්ඣති, න අඤ්ඤාත්ථාති පඤ්ඤායති, තස්මා පුබ්බාපරං ඔලොකෙත්වා පාළිඅවිරොධෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො.

යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන...පෙ.... නුප්පජ්ජති? නත්ථි. යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජස්සති? පච්ඡිමචිත්තසමඬ්ඟිඛණාසවවිරහිතානං චිත්තං තථා. යස්ස වා පන...පෙ.... උප්පජ්ජති? උප්පාදක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං...පෙ.... නුප්පජ්ජස්සති? අසෙධානං පච්ඡිමචිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස වා පන...පෙ.... නුප්පජ්ජති? පච්ඡිමචිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජස්සති? පච්ඡිමචිත්තසමඬ්ඟිං යපෙත්වා සෙසානං තථා. යස්ස වා පන...පෙ.... ආමන්තා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජස්සති? නත්ථි. යස්ස වා පන...පෙ.... නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථ.

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථාති? ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... නිරුජ්ඣති? භඩ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං...පෙ.... න නිරුජ්ඣිත්ථාති? නිරුජ්ඣිත්ථ. යස්ස වා පන...පෙ.... නත්ථි. යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති? පච්ඡිමචිත්තසමඬ්ඟිං යපෙත්වා සෙසානං චිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස වා පන...පෙ.... සෙසානං භඩ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං...පෙ.... නිරුජ්ඣස්සති. යස්ස වා පන...පෙ.... නිරුජ්ඣති.

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣන්තං, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣස්සතිති? පච්ඡිමචිත්තස්ස භඩ්දක්ඛණෙ යපෙත්වා සෙසානං චිත්තං තථා. යස්ස වා පන...පෙ.... ආමන්තා. යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣන්තං, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සතිති? නත්ථි. යස්ස වා පන...පෙ.... න නිරුජ්ඣන්තාති? නිරුජ්ඣන්තං.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣන්තාති? ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... උප්පජ්ජතිති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣන්තාති? නිරුජ්ඣන්තං. යස්ස වා පන...පෙ.... නත්ථි, යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣස්සතිති? ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... උප්පජ්ජතිති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සතිති? පච්ඡිමචිත්තස්ස භඩ්දක්ඛණෙ තථා. යස්ස වා පන...පෙ.... ආමන්තා. යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජන්තං, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣස්සතිති? නිරුජ්ඣමානං පච්ඡිමචිත්තං යපෙත්වා තථා. යස්ස වා පන...පෙ.... ආමන්තා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජන්තං, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣස්සතිති? නත්ථි. යස්ස වා පන...පෙ.... නුප්පජ්ජන්තාති? උප්පජ්ජන්තං.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣතිති? ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... උප්පජ්ජතිති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣතිති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස භඩ්දක්ඛණෙ තථා. යස්ස වා පන...පෙ.... නුප්පජ්ජතිති? ආමන්තා.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං, තස්ස චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... උප්පජ්ජමානන්ති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජමානං, තස්ස චිත්තං නුප්පන්නන්ති? නිරොධසමාපන්නාදීනං චිත්තං තථා. යස්ස වා පන...පෙ.... ආමන්තා.

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣමානං, තස්ස චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... භඩ්දක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං, තස්ස චිත්තං නුප්පන්නන්ති? නිරොධසමාපන්නාදීනං චිත්තං තථා. යස්ස වා පන...පෙ.... ආමන්තා.

යස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජන්තාති? ආමන්තා. යස්ස වා පන...පෙ.... උප්පන්නන්ති? චිත්තසමඬ්ඡිතං තථා. යස්ස චිත්තං නුප්පන්නං, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජන්තාති? උප්පජ්ජන්තං. යස්ස වා පන...පෙ.... නුප්පන්නන්ති? නත්ථි...පෙ.... යස්ස චිත්තං නුප්පන්නං, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජස්සතිති? උප්පජ්ජස්සති. යස්ස වා පන...පෙ.... නුප්පන්නන්ති? උප්පන්නං.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජන්තං නො ච තස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජස්සතිති? ආමන්තා. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජස්සති නො ච තස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජන්තාති? ආමන්තා. එත්ථ “නො ච තස්ස චිත්තං

නුප්පන්න''න්ති ඉදං අසඤ්ඤාදිඅවිත්තකෙ සන්ධාය වුත්තං. තෙසං නියමෙන විත්තුප්පත්තියා අභාවතො “ආමන්තා”ති උභයත්ථ විස්සජ්ජනං වුත්තං. අයඤ්ච වාරො කාලත්තයෙ ගහෙත්වා සමත්ථිතොති ගහෙනබ්බො.

“යස්ස විත්තං නුප්පජ්ජිත්ථ නො ච තස්ස විත්තං නුප්පන්නං, තස්ස විත්තං නුප්පජ්ජස්සති? නත්ථි. යස්ස වා පන විත්තං නුප්පජ්ජස්සති නො ච තස්ස විත්තං නුප්පන්නං, තස්ස විත්තං නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථ.

උප්පන්නං උප්පජ්ජමානන්ති? උප්පාදක්ඛණෙ විත්තං තථා. උප්පජ්ජමානං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. නුප්පන්නං නුප්පජ්ජමානන්ති? ආමන්තා. නුප්පජ්ජමානං නුප්පන්නන්ති? අතීතානාගතවිත්තං තථා.

නිරුද්ධං නිරුජ්ඣමානන්ති? නො, නිරුජ්ඣමානං නිරුද්ධන්ති? නො, නනිරුද්ධං නනිරුජ්ඣමානන්ති? උප්පාදක්ඛණෙ අනාගතඤ්ච විත්තං තථා. නනිරුජ්ඣමානං නනිරුද්ධන්තිපි තථෙව.

යස්ස විත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, තස්ස විත්තන්ති? නො ච භඩ්ගක්ඛණං චිතික්කන්තං, අතීතං විත්තං තද්දුභයං චිතික්කන්තං, යස්ස වා පන විත්තං නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, තස්ස විත්තන්ති? අතීතං විත්ත''න්ති ඉමිතා නයෙන පුග්ගලවාරෙ සබ්බත්ථ විස්සජ්ජනනායො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ උප්පජ්ජමානං ඛණන්ති උප්පජ්ජමානස්ස ඛණං, උප්පාදක්ඛණන්ති අත්ථො. ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලන්ති න චිරං චිතික්කන්තං, තමෙව පන උප්පාදක්ඛණං චිතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලන්ති සඩ්ධං ගච්ඡති, නිරුජ්ඣමානං ඛණන්ති නිරුජ්ඣමානස්ස ඛණං, භඩ්ගක්ඛණන්ති අත්ථො. ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලන්ති කිං තස්ස විත්තං එවං නිරොධක්ඛණම්පි චිතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම භොතීති පුච්ඡති. යස්ස භඩ්ගක්ඛණෙ විත්තං උප්පාදක්ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම භොති, නිරොධක්ඛණං චිතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම භොති, අතීතං පන විත්තං උභොපි ඛණෙ ඛණං චිතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම භොතීති අතීතවිත්තවසෙන විස්සජ්ජනං කතං. ඉමිතාව උපායෙන උපරිමෙසු අත්ථධම්මවාරාදීසු ච සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයං අතික්කන්තකාලවාරෙ නයො.

යං විත්තං උප්පජ්ජති නනිරුජ්ඣති, තං විත්තං නිරුජ්ඣස්සති නුප්පජ්ජස්සති? ආමන්තා. යං වා පන...පෙ.... ආමන්තා. යං විත්තං නුප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති, තං විත්තං නනිරුජ්ඣස්සති උප්පජ්ජස්සති? නො. යං වා පන විත්තං නනිරුජ්ඣස්සති උප්පජ්ජස්සති, තං විත්තං නුප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති? නත්ථි.

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. යං වා පන...පෙ.... උප්පජ්ජති? උප්පාදක්ඛණෙ චිත්තං තථා, එවං පටිලොමප්පවිජාසුපි තතො සෙසාසුපි. “යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පන්නන්ති? අනිත්තානාගතං චිත්තං තථා. යං වා පන...පෙ.... ආමන්තා...පෙ.... භඩ්ගක්ඛණෙ චිත්ත”න්තිආදිනා, “යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? නො. යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? භඩ්ගක්ඛණෙ චිත්තං අනාගතඤ්චා”තිආදිනා, “යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? නො. යං වා පන...පෙ.... නො, යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? අනාගතං චිත්තං උප්පජ්ජති, නො ච තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති, භඩ්ගක්ඛණෙ චිත්තං අනිත්තං චිත්ත”න්තිආදිනා ච, “යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? නො. යං වා පන...පෙ.... නො, යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? අනාගතං චිත්ත”න්තිආදිනා ච,

“යං චිත්තං නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථාති? නො”තිආදිනා ච, “යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථාති? නො”තිආදිනා ච, “යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථාති? ආමන්තා”තිආදිනා ච, “යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථාති? නො”තිආදිනා ච,

“යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං, තං චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. යං වා පන...පෙ.... උප්පජ්ජමානන්ති...පෙ.... උප්පාදක්ඛණෙ චිත්ත”න්තිආදිනා ච, “යං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං, තං චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා”තිආදිනා ච, “යං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? නො. යං වා පන...පෙ.... නො”තිආදිනා ච,

“යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ නො ච තං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? නො. යං වා පන...පෙ.... නො. යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ නො ච තං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා”තිආදිනා ච, “උප්පන්නං උප්පජ්ජමානන්ති...පෙ.... උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නඤ්චෙව උප්පජ්ජමානඤ්ච. උප්පජ්ජමානං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා”තිආදිනා ච, “නිරුද්ධං නිරුජ්ඣමානන්ති? නො”තිආදිනා ච,

“යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, තං චිත්තන්ති...පෙ.... අනිත්තං චිත්ත”න්තිආදිනා ච ධම්මවාරෙ,

“යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථාති උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා”තිආදිනා ච පුග්ගලධම්මවාරෙ ච, සරාගාදිපදෙහි, කුසලාදිපදෙහි ච මිස්සෙසු සබ්බවාරෙසු ච ප්‍රවිජාසු හෙට්ඨා වුත්තානුසාරෙන විස්සජ්ජනනංයො වෙදිතබ්බො. අයං චිත්තයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානංයො.

ධම්මයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

ධම්මයමකමාතිකාය පන ඛන්ධයමකෙ වුත්තනයෙනෙව පාළිවචත්ථානං වෙදිතබ්බං. “යො කුසලං ධම්මං භාවෙති, සො අකුසලං ධම්මං පජහති”ති ආගතත්තා පනෙත්ථ පරිඤ්ඤාවාරො භාවනාවාරො නාම. තත්ථ යස්මා අබ්‍යාකතො ධම්මො නෙව භාවෙතබ්බො න පහාතබ්බො, තස්මා පදමෙව න උද්ධටන්ති වෙදිතබ්බං. පුච්ඡාචිස්සජ්ජනෙ පනෙත්ථ “කුසලාකුසලා ධම්මාති? ආමන්තා”තිආදිනා, “ධම්මා අකුසලා ධම්මාති? අකුසලා ධම්මා ධම්මා වෙව අකුසලා ධම්මා ව, අවසෙසා ධම්මා න අකුසලා ධම්මා”තිආදිනා ව පණ්ණත්තිවාරෙ විස්සජ්ජනනයො ඤාතබ්බො.

“යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති? නො. යස්ස වා පන...පෙ.... යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අබ්‍යාකතා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති? පඤ්චවොකාරෙ කුසලානං උප්පාදක්ඛණෙ...පෙ.... උප්පජ්ජන්ති”තිආදිනා ව, “යත්ථ කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති? ආමන්තා...පෙ.... තත්ථ අබ්‍යාකතා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන අබ්‍යාකතා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති ...පෙ.... චතුරවොකාරෙ...පෙ.... උප්පජ්ජන්ති”තිආදිනා ව, “යස්ස යත්ථ කුසලා ධම්මා...පෙ.... උප්පජ්ජන්ති? නො”තිආදිනා ව,

“යස්ස කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, තස්ස අකුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති...පෙ.... සබ්බෙසං චිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙ අබ්‍යාකතචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තානං තෙසං කුසලා ව ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, අකුසලා ව ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති”තිආදිනා ව, “යස්ස කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, තස්ස අබ්‍යාකතා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති...පෙ.... සබ්බෙසං චචන්තානං පචත්තෙ චිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙ ආරුප්පෙ අකුසලානං උප්පාදක්ඛණෙ ව නුප්පජ්ජන්ති”තිආදිනා ව, “යත්ථ කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, තත්ථ අකුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති? ආමන්තා...පෙ.... තත්ථ අබ්‍යාකතා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති? උප්පජ්ජන්ති. යත්ථ වා පන අබ්‍යාකතා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, තත්ථ අකුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති? නත්ථී”තිආදිනා ව උප්පාදවාරෙ,

“යස්ස කුසලා ධම්මා නිරුජ්ඣන්ති, තස්ස අකුසලා ධම්මා නිරුජ්ඣන්ති? නො”තිආදිනා නිරොධවාරෙ ව,

“යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අකුසලා ධම්මා නිරුජ්ඣන්ති? නො”තිආදිනා උප්පාදනිරොධවාරෙ ව,

“යො කුසලං ධම්මං භාවෙති, සො අකුසලං ධම්මං පජහිත්ථාති? නො...පෙ.... යො කුසලං ධම්මං න භාවෙති, සො අකුසලං ධම්මං නප්පජහිත්ථාති?

අග්ගමග්ගසමඬගිඤ්ඤව අරහන්තඤ්ඤව යපෙත්වා අවසෙසා පුග්ගලා’ තිආදිනා භාවනාවාලෙ ව පුච්ඡාචිස්සජ්ජනනායො හෙට්ඨා චුත්තානුසාරෙන ඤාතබ්බො.

අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං. ඉමස්ස හි ධම්මයමකස්ස පවත්තිමභාවාලෙ උප්පජ්ජන්ති නිරුජ්ඣන්ති ඉමෙසු උප්පාදනිරොධෙසු කුසලාකුසලධම්මා තාව එකන්තෙන පවත්තියංයෙව ලබ්භන්ති, න චුතිපට්ඨන්ධිසු, අබ්‍යාකතධම්මා පන පවත්තෙ ව චුතිපට්ඨන්ධිසු වාති තීසුපි කාලෙසු ලබ්භන්ති, එවමෙත්ථ යං යත්ථ යත්ථ ලබ්භති, තස්ස වසෙන තත්ථ තත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රිදං නයමුඛං – කුසලාකුසලානං තාව එකක්ඛණෙ අනුප්පජ්ජනනො “නො”ති පටිසෙධො කතො. අබ්‍යාකතා වාති ඉදං විත්තසමුට්ඨානරූපං සන්ධාය චුත්තං. යත්ථ කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති අසඤ්ඤභවං සන්ධාය චුත්තං, අබ්‍යාකතානං ධම්මානං අනුප්පත්තිට්ඨානස්සාභාවා “නත්ථි”ති පටික්ඛෙපො කතො, නිරොධවාලෙ කුසලාකුසලානං එකතො අනිරුජ්ඣනතො “නො”ති චුත්තන්ති ඉමිනාව නයමුඛෙන සබ්බත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. අයං ධම්මයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානායො.

ඉන්ද්‍රියයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනා

ඉන්ද්‍රියයමකමාතිකායං පන බන්ධයමකමාතිකාදීසු චුත්තනායෙනෙව පාළිවචත්ථානාදිකො සබ්බො අත්ථසංවණ්ණනානායො වෙදිතබ්බො. මනින්ද්‍රියං පනෙත්ථ යථා චක්ඛුන්ද්‍රියාදිමූලකෙහි, තථෙව ඉන්ද්‍රියන්ද්‍රියාදිමූලකෙහි සද්ධිං සම්පයොගං ගච්ඡති, තස්මා නික්ඛිත්තපටිපාටියා අයොජෙත්වා සබ්බෙහිපි චක්ඛුන්ද්‍රියමූලාදීහි සද්ධිං පරියොසානෙ යොජිතං, චක්ඛුන්ද්‍රියෙන ව සද්ධිං සුඛින්ද්‍රියදුක්ඛින්ද්‍රියදොමනස්සින්ද්‍රියානි, ලොකුත්තරින්ද්‍රියානි ව පටිසන්ධියං නත්ථිති න ගහිතාති. යථා චෙත්ථ, එවං සෙසින්ද්‍රියමූලකෙසුපි යථානුරූපං ඤාතබ්බං. ඉන්ද්‍රියානං පන බහුකතාය ධාතුයමකතොපි බහුතරාති යමකාති භොන්ති අයං විසෙසො, සෙසං හෙට්ඨා චුත්තානුසාරෙන ඤාතබ්බන්ති. අයං ඉන්ද්‍රියයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානායො.

මොභවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථසංවණ්ණනාය

යමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. පට්ඨානමාතිකත්ථසංවණ්ණනා

ඉදාති පට්ඨානමාතිකාය අත්ථසංවණ්ණනානායො භොති. කෙනට්ඨෙන පට්ඨානන්ති? නානප්පකාරපච්චයට්ඨෙන. ප-සද්දො හි නානප්පකාරත්ථං දීපෙති, යාන-සද්දො පච්චයත්ථං. අථ වා විභජනට්ඨෙන පට්ඨානං. යථා හි පඤ්ඤාපනා පට්ඨපනා විවරණා විභජනා උත්තානීකම්මන්ති ආගතට්ඨානෙ විභජනට්ඨො

පටියානසද්දසමානත්ථො පටියපනා-සද්දො දිස්සති, එවම්ධාපි කුසලාදීනං ධම්මානං හෙතුපච්චයාදීහි විහජනතො විහජනට්ඨෙන පටියානං නාම. අථ වා පටිඨිතට්ඨෙන පටියානං, ගමනට්ඨෙනාති අත්ථො. සබ්බධම්මෙසු හි අසඬගගමනස්ස සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණස්ස හෙතුපච්චයාදිහෙදහින්නෙසු කුසලාදීසු විත්ථාරිතනයලාභතො නිස්සඬගවසෙන පවත්තගමනත්තා ගමනට්ඨෙන පටියානං නාම, ඉති නානප්පකාරපච්චයට්ඨෙන, විහජනට්ඨෙන, ගමනට්ඨෙන ව තිකපටියානාදීසු චතුර්විසතියා පටියානෙසු එකෙකමිපි පටියානං නාම, තෙසං පන සමුහතො පකරණං පටියානං නාම, තෙසං පටියානානං මාතිකා. සයම්පි වා පටියානභූතා මාතිකා, සබ්බම්පෙනං පටියානමාතිකා. යා සා “හෙතුපච්චයො, ආරම්මණපච්චයො...පෙ.... අවිගතපච්චයො”ති එවං තිකපටියානාදිචතුර්විසතිප්පහෙදසමන්තපටියානදෙසනාය මූලභූතපච්චයහෙදස්ස වසෙන භගවතා පකරණස්ස ආදිමිහි යිපිතා, අයං ඉධ පටියානමාතිකා නාම.

තත්ථ අනුත්තානත්ථාදිසහිතො සඬබ්බෙපත්ථවිතිච්ඡයො තාව එවං වෙදිතබ්බො – හෙතුපච්චයොතිආදීසු හි හෙතු ව සො පච්චයො වාති හෙතුපච්චයො, හෙතු හුත්ථා පච්චයො හෙතුපච්චයො, හෙතුභාවෙන පච්චයොති වුත්තං හොති. තත්ථ හෙතුති වචනාවයවකාරණමූලානමෙතං අධිවචනං. “පටිඤ්ඤාහෙතු”තිආදීසු හි ලොකෙ වචනාවයවො “හෙතු”ති වුච්චති, සාසනෙ පන “යෙ ධම්මා හෙතුප්පහවා”තිආදීසු (මහාව. 60; අප. ථෙර 1.1.286) කාරණං, “තයො කුසලා හෙතු, තයො අකුසලා හෙතු”තිආදීසු (ධ. ස. 1059) මූලං, ඉදං ඉධ අධිප්පෙනං, තං පටිච්ච එතස්මා එතීති පච්චයො, අපච්චක්ඛාය නං වත්තතීති අත්ථො. යො හි ධම්මො යං ධම්මං පටිච්ච අපච්චක්ඛාය තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා, සො තස්ස උපකාරකලක්ඛණෙන පච්චයො නාම. ඉති මූලට්ඨෙන හෙතු, උපකාරකට්ඨෙන පච්චයොති සඬබ්බෙපතො මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො, කුසලාදීනං කුසලාදිභාවසාධකොති කෙවි, එවං සන්තෙ පන තංසමුට්ඨානරූපෙසු හෙතුපච්චයතා න සම්පජ්ජති, අහෙතුකච්ඡිත්තානඤ්ච විනා එතෙහි අබ්‍යාකතභාවො සිද්ධො, සහෙතුකානමිපි ව යොනිසොමනසිකාරාදිපට්ඨිඤ්චො කුසලාදිභාවො, න සම්පයුත්තහෙතුපට්ඨිඤ්චො. යදි ව සියා, හෙතුසුපි කුසලාදිභාවසාධකෙන අඤ්ඤෙන භවිතබ්බං, කුසලාදිභාවසාධනවසෙන පන හෙතූනං මූලට්ඨං අග්ගහෙත්වා සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනවසෙන ගස්භමානෙ න කිඤ්චි විරූප්ඤ්ඤාති. ලද්ධහෙතුපච්චයා හි ධම්මා විරුළුහමූලා විය පාදපා ථීරා හොන්ති සුප්පතිට්ඨිතා, ඉතරෙ පන තිලබ්බකාදිසෙවාලා විය න සුප්පතිට්ඨිතා, ඉති මූලට්ඨෙන උපකාරකොති සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයොති වෙදිතබ්බො.

නිද්දෙසෙ “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”ති වුත්තං, තත්ථ “විත්තසමුට්ඨානාන”න්ති අවත්වා “තංසමුට්ඨානාන”න්ති ඉදං අවිත්තසමුට්ඨානානමිපි සඬගණ්හනත්ථං. පඤ්භාවාරස්මිං හි “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා හෙතු සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ව රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”ති ආගතං, කස්මා පනායං හෙතු පටිසන්ධියමෙව කටත්තාරූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො හොති, න

පවත්නෙති? පටිසන්ධියං කම්මජරුපානං චිත්තපට්ඨානද්ධවුත්තිතාය,
 භවපයමනිපාතතො චිත්තජාති. ඉතරරූපසන්තතිඋප්පත්ථම්භාභාවෙන එව
 දුබ්බලවත්ථුං චිත්තමෙව නිස්සාය උප්පජ්ජති වෙව තිට්ඨති ව. තං චිත්තමිති හි
 පටිසන්ධික්ඛණෙ කම්මවෙගක්ඛිත්තතාය වෙව අපුරෙජාතවත්ථුකතාය ව
 අප්පතිට්ඨිතං, පපාතෙ පතිතමත්තකො පුරිසො න කිඤ්චි සිජ්ජං කාතුං විය
 චිත්තජරුපං ජනෙතුං න සක්කොති, තමෙව කටත්තාරූපං නිස්සාය පතිට්ඨාති.
 පටිසන්ධිචිත්තාති හි රූපං න ජනෙත්ති, කම්මජරුපමෙව පන තෙසං
 චිත්තසමුට්ඨානරූපට්ඨානෙ තිට්ඨති, පවත්තියං පන පටිලද්ධුපත්ථම්භතාය තං රූපං
 විනාපි කම්මපට්ඨානව පවත්ති, හෙතුපච්චයස්ස පනෙත්ථ කුසලාදිහෙදතො,
 භූමිහෙදතො ව විභාගො හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බොති අයං හෙතුපච්චයෙ
 නයො.

තතො පරෙසු ආරම්මණභාවෙන උපකාරකො ධම්මො ආරම්මණපච්චයො, සො
 නිද්දෙසෙ “රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා...පෙ.... ඵොට්ඨබ්බායතනං
 කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං...පෙ.... රූපායතනං
 සද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා...පෙ.... සබ්බෙ ධම්මා
 මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා...පෙ.... යං යං ධම්මං ආරබ්භ යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති
 චිත්තවෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන
 පච්චයො”ති එවං නිද්දිට්ඨත්තා න කොචි ධම්මො න භොති. යථා හි දුබ්බලපුරිසො
 දණ්ඩං වා රජ්ජුං වා ආලම්බිත්වා උට්ඨහති වෙව තිට්ඨති ව, එවං චිත්තවෙතසිකා
 ධම්මා රූපාදිසු ඡසු යං කිඤ්චි ආලම්බිත්වා උප්පජ්ජන්ති වෙව තිට්ඨන්ති ව, තස්මා
 ලොකියලොකුත්තරාදිහෙදා සබ්බෙපි ධම්මා යථායොගං චිත්තවෙතසිකානං
 ආරම්මණපච්චයොති වෙදිතබ්බොති අයං ආරම්මණපච්චයෙ නයො.

ජෙට්ඨකට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො අධිපතිපච්චයො, සො නිද්දෙසෙ
 “ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච
 රූපානං...පෙ.... වීරියචිත්තවීමංසාධිපති...පෙ.... අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො, යං
 යං ධම්මං ගරුං කත්වා යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තවෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ
 ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො”ති එවං ද්විධා
 නිද්දිට්ඨො. තත්ථ ඡන්දාදයො සහජාතාධිපතිභාවෙන වුත්තා, ගරුකාතබ්බං
 ආරම්මණාධිපතිභාවෙන. තත්ථ ව ලොකියකුසලභූතො ආරම්මණාධිපති
 ලොකියකුසලානඤ්චෙව ලොභසහගතචිත්තානඤ්ච ආරම්මණාධිපති භොති,
 නාඤ්ඤස්ස, අකුසලභූතො පන ලොභසහගතචිත්තූප්පාදොති වුව්වති ඉතරෙසු
 ගරුකාතබ්බතාය අභාවතො, සො
 ද්විහෙතුකාහෙතුකාදිලොකියවිපාකරූපක්ඛන්ධභූතො ව ලොභසහගතස්සෙව,
 නාඤ්ඤස්ස, තථා කිරියභූතොපිති අට්ඨකථායං ආගතං, තං
 ඤාණසම්පයුත්තකිරියානං සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණාභිඤ්ඤාදිපුබ්බවසජ්ජවත්තානං
 කාමාවචරකුසලෙහි ගරුකාතබ්බභාවස්සාවිරොධභාවස්ස දස්සනතො වීමංසිතබ්බං.
 ලොකුත්තරකුසලානි පන කාමාවචරඤාණසම්පයුත්තජ්ජනානමෙව

ආරම්භකාධිපතිපව්වයා හොන්නි, නිබ්බානං පන තෙසඤ්ඤෙව
ලොකුත්තරකුසලවිපාකානඤ්චාති වෙදිතබ්බන්ති අයං අධිපතිපව්වයෙ නයො.

අනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මො අනන්තරපව්වයො, සොව
සමනන්තරපව්වයො, බ්‍යඤ්ජනමත්තමෙව නානං “උපවයසන්නති” තිආදීසු විය.
යම්පි “අත්ථානන්තරතාය අනන්තරපව්වයො, කාලානන්තරතාය
සමනන්තරපව්වයො” ති ආවරියානං මතං, තං “නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලං ඵලසමාපත්තියා සමනන්තරපව්වයෙන
පව්වයො” තිආදීහි විරුජ්ඣති, තංනිද්දෙසෙ “චක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා
ව ධම්මා මනොධාතුයා...පෙ.... කායච්ඤ්ඤාණධාතු...පෙ.... මනොධාතු...පෙ....
මනොච්ඤ්ඤාණධාතුයා...පෙ.... පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං
කුසලානං ධම්මානං...පෙ.... අබ්‍යාකතානං ධම්මානං...පෙ.... පුරිමා පුරිමා
අකුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං අකුසලානං...පෙ.... අබ්‍යාකතානං...පෙ....
යෙසං යෙසං ධම්මානං අනන්තරා යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා
ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං අනන්තරපව්වයෙන පව්වයො” ති
ඉමිනා අනන්තරපව්වයනිද්දෙසසමකො ඵව සමනන්තරපව්වයො නිද්දිට්ඨො
අඤ්ඤත්‍ර නාමනානාත්තාති අයං අනන්තරසමනන්තරපව්වයද්වයෙ නයො.

උප්පජ්ජමානොව සහ උප්පජ්ජමානභාවෙන උපකාරකො ධම්මො
සහජාතපව්වයො, සො නිද්දෙසෙ “චත්තාරො ඛන්ධා අරුපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං
සහජාතපව්වයෙන පව්වයො, චත්තාරො මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං...පෙ....
ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං...පෙ.... චිත්තචෙතසිකා ධම්මා
චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං...පෙ.... මහාභූතා උපාදාරූපානං...පෙ.... රුපිනො
ධම්මා අරුපිනං ධම්මානං කිඤ්චිකාලෙ සහජාතපව්වයෙන පව්වයො, කිඤ්චිකාලෙ
නසහජාතපව්වයෙන පව්වයො” ති ඵවං ඡබ්බිධො නිද්දිට්ඨො. තත්ථ
අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ඉමිනා තෙසං ධම්මානං ඵකක්ඛණෙ පව්වයභාවඤ්ඤෙව
පව්වයුප්පන්නභාවඤ්ඤෙව දීපෙති, පටිසන්ධික්ඛණෙ චත්ථුරූපං රූපං නාම.
චිත්තචෙතසිකාති පචත්තියං චත්තාරො ඛන්ධා, පටිසන්ධියම්පිති කෙචි තත්ථ
කටත්තාරූපානම්පි චිත්තසමුට්ඨානෙ පව්ට්ඨන්තා. තෙසං හි
පටිසන්ධිචිත්තචෙතසිකා සහජාතපව්වයා හොන්නියෙව, තාති පන චත්ථුවිරහිතාති
රූපාති පචත්තියං චිත්තසමුට්ඨානානං විය චිත්තචෙතසිකානං පව්වයත්ථං න
ඵරන්ති, තස්මා “අඤ්ඤමඤ්ඤ” න්ති න චුත්තං, තථා භූතානං උපාදාරූපං. ඵවං හි
අග්ග්භමානෙ පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානං සහජාතා නාම නිස්සයතා න චුත්තාති
සහජාතපව්වයනිද්දෙසො අපරිපුණ්ණො ඵව සියා. කිඤ්චිකාලෙති ඉදම්පි
ඔක්කන්තික්ඛණෙ හදයචත්ථුමෙව සන්ධාය චුත්තත්තා තතියකොට්ඨාසමෙව
හජන්ති අත්ථනො අයං පව්වයො පඤ්චවිධොති අයං සහජාතපව්වයෙ නයො.

අඤ්ඤමඤ්ඤං උප්පාදත්‍රපත්ථම්භනභාවෙන උපකාරකො ධම්මො
අඤ්ඤමඤ්ඤපව්වයො තිදණ්ඩකං විය. සො නිද්දෙසෙ “චත්තාරො ඛන්ධා
අරුපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤපව්වයෙන පව්වයො, චත්තාරො මහාභූතා...පෙ....

ඔක්කන්තික්කණ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයෝ''ති එවං තිඛා නිද්දිට්ඨොති අයං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ නයො.

අධිට්ඨානාකාරෙන, නිස්සයාකාරෙන ව උපකාරකො ධම්මො නිස්සයපච්චයො තරුචිත්තකම්මාදීනං පට්ඨිපට්ඨාදයො විය, සො නිද්දෙසෙ සහජාතපච්චයෙ විය ඡධාව නිද්දිට්ඨො. ඡට්ඨො පනෙත්ථ කොට්ඨාසො “චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා, සොතසානජීවිහාකායායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා...පෙ.... යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ව මනොවිඤ්ඤාණධාතු ව චත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා ව මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ව තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයෝ''ති එවං පුරෙජාතනිස්සයදස්සනවසෙන විහත්තො, සෙසං තාදිසමෙව. තත්ථ රූපන්ති හදයවත්ථු.

උපනිස්සයපච්චයොති එත්ථ පනායං වචනත්ථො – තදධීනවුත්තිතාය අත්තනො එලෙන නිස්සිතො, නප්පට්ඨිත්තොති නිස්සයො, යථා පන භූසො ආයාසො උපායාසො, එවං භූසො නිස්සයො උපනිස්සයො, බලවකාරණස්සෙතං අධිවචනං, තස්මා බලවකාරණභාවෙන උපකාරකො ධම්මො උපනිස්සයපච්චයොති වෙදිතබ්බො. සො ආරම්මණුපනිස්සයො අනන්තරූපනිස්සයො පකතුපනිස්සයොති තිවිධො භොති. තත්ථ ආරම්මණුපනිස්සයො තාව ආරම්මණාධිපතිනා සද්ධිං නානත්තං අකත්වා විහත්තො. තත්ථ යං ආරම්මණං ගරුං කත්වා චිත්තචෙතසිකා උප්පජ්ජන්ති, තං නියමතො තෙසං ආරම්මණෙසු බලවාරම්මණං භොති, ඉති ගරුකාතබ්බමත්තට්ඨෙත ආරම්මණාධිපති, බලවකාරණට්ඨෙත ආරම්මණුපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

අනන්තරූපනිස්සයොපි අනන්තරපච්චයෙන නානත්තං අකත්වා ව විහත්තො, එවං සන්තෙපි අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපස්ස චිත්තුප්පාදස්ස පචත්තසමත්ථතාය අනන්තරතා, පුරිමචිත්තස්ස පච්ඡිමචිත්තුප්පාදෙන බලවතාය අනන්තරූපනිස්සයතා ව වෙදිතබ්බො. යථා හි හෙතුපච්චයාදීසු කඤ්ච ධම්මං විනාපි චිත්තං උප්පජ්ජති, න එවං අනන්තරචිත්තං විනා චිත්තස්ස උප්පත්ති නාම අත්ථි, තස්මා බලවපච්චයො භොති, ඉති බලවකාරණට්ඨෙත අනන්තරොව අනන්තරූපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

පකතො උපනිස්සයො පකතුපනිස්සයො, පකතො නාම අත්තනො සන්තානෙ උප්පාදිතො වා සද්ධාසීලාදිඋපසෙවිතො වා උතුභොජනාදිපකතියායෙව වා උපනිස්සයො පකතුපනිස්සයො, ඉති පරූපනිස්සයෙන අමිස්සොති අත්ථො. සො ව පකතුපනිස්සයො “සද්ධං උපනිස්සාය දානං දෙති, සීලං සමාදියති, උපොසථකම්මං කරොති, ඤානං උප්පාදෙති; විපස්සනං, මග්ගං, අභිඤ්ඤං, සමාපත්තිං උප්පාදෙති; සීලං, සුතං, වාගං, පඤ්ඤං උපනිස්සාය දානං දෙති...පෙ.... සමාපත්තිං උප්පාදෙති”තිආදිනා ඉමෙසං සද්ධාදීනං වසෙන බහුධා විහත්තො, එවං උපනිස්සයපච්චයො තිවිධො. නිද්දෙසෙ පනායං “පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං ...පෙ.... අකුසලානං

කෙසෙදීවි...පෙ.... අබ්‍යාකතානං ධම්මානං...පෙ.... පුරිමා පුරිමා අකුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං අකුසලානං...පෙ.... කුසලානං කෙසෙදීවි...පෙ.... අබ්‍යාකතානං ධම්මානං...පෙ.... පුරිමා පුරිමා අබ්‍යාකතා ධම්මා...පෙ.... අබ්‍යාකතානං, කුසලානං, අකුසලානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො, පුග්ගලොපි උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො, සෙනාසනම්පි”ති එවං නිද්දිට්ඨො. තත්ථ පුරිමාති අනන්තරූපනිස්සයෙ සමනන්තරාතීතාව ලබ්භන්ති.

ආරම්මණුපනිස්සයපකතූපනිස්සයෙසු පන නානාවිධිවසෙන පුරිමතරාවාති තයොපි රාසී කුසලෙන කුසලපදෙ ලබ්භන්ති. කුසලෙන පනාකුසලෙ සමනන්තරාතීතා න ලබ්භන්ති, තෙනාහ “කෙසෙදීවි”ති. ඉදං හි “කුසලො ධම්මො අකුසලස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණුපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො, ආරම්මණුපනිස්සයො පන දානං දත්වා...පෙ.... තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති...පෙ.... පකතූපනිස්සයො සද්ධං උපනිස්සාය මානං ජප්පෙති”තිආදිනා පඤ්ඤාචාරෙ ආගතං ඉමං නයං සන්ධාය වුත්තං.

අකුසලෙන කුසලපදෙ හි සමනන්තරාතීතා න ලබ්භන්ති, තෙනාහ “කෙසෙදීවි”ති. ඉදං පන “අකුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස පකතූපනිස්සයො. රාගං උපනිස්සාය දානං දෙති...පෙ.... පාණං හන්ත්වා තස්ස පටිඝාතත්ථාය දානං දෙති”තිආදිනා නයෙන පඤ්ඤාචාරෙ ආගතං පකතූපනිස්සයමෙව සන්ධාය වුත්තං. යථා හි අකුසලං කුසලස්ස අනන්තරූපනිස්සයො න භොති, තථා ආරම්මණුපනිස්සයොපි න භොති. න හි තං ගරුං කත්වා කුසලං පවත්ති.

අකුසලෙන අබ්‍යාකතපදෙ පන ආරම්මණුපනිස්සයොව න ලබ්භති. න හි තං අබ්‍යාකතා ගරුං කරොන්ති, අනන්තරා පනස්ස භොන්ති. තෙනෙවෙත්ථ “කෙසෙදීවි”ති න වුත්තං. සෙසපදෙසු තයොපි උපනිස්සයා ලබ්භන්තෙව. “පුග්ගලොපි, සෙනාසනම්පි”ති ඉදම්පි ද්වයං පකතූපනිස්සයවසෙනෙවෙත්ථ වුත්තං, උතුභොජනාදයො වෙත්ථ සඬගභෙතඛිබ්බා. ඉමස්මිඤ්ච පච්චයෙ එකච්චාය පඤ්ඤත්තියා සද්ධං සබ්බෙපි චතුභුමකා ධම්මා සඬගහිතාති වෙදිතඛිබ්බාති අයං උපනිස්සයපච්චයෙ නයො.

පට්මතරං උප්පජ්ජත්වා වත්තමානභාවෙන උපකාරකා රූපධම්මා පුරෙජාතපච්චයො, සො පසාදතඛිබ්බසයහදයවත්ථුචසෙන එකාදසවිධො. නිද්දෙසෙ ව “චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො...පෙ.... කායායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා ...පෙ.... රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා...පෙ.... ඓඨාට්ඨඛිබ්බායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා...පෙ.... රූපායතනං සද්දගන්ධරසඓඨාට්ඨඛිබ්බායතනං මනොධාතුයා...පෙ.... යං රූපං නිස්සාය...පෙ.... තං රූපං මනොධාතුයා ව මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ව කිඤ්චිකාලෙ පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, කිඤ්චිකාලෙ න පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො”ති එවං සබ්බථාපි පඤ්චද්ථාරෙ

වත්ථාරම්මණවසෙන, මනොද්වාරෙ වත්ථුවසෙනෙව වායං නිද්දිට්ඨො. පඤ්භාවාරෙ පන ආරම්මණපුරෙජානං “අරහා චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සති”ති ආගතත්තා මනොද්වාරෙපි අට්ඨාරස්සන්තං රූපානං වසෙන ආරම්මණපුරෙජානම්පි ලබ්භතෙවාති අයං පුරෙජානපච්චයෙ නයො.

පුරෙජානානං රූපධම්මානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකො අරූපධම්මො පච්ඡාජානපච්චයො ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආභාරාසා චෙතනා විය. නිද්දෙසෙපි වස්ස “පච්ඡාජානා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජානස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජානපච්චයෙන පච්චයො”ති එවං වුත්තං. තත්ථ ඉමස්ස කායස්සාති චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකභූතපාදායරූපකායස්ස. ධම්මතො වායං යපෙත්වා පටිසන්ධිවිපාකෙ ආරුප්පවිපාකෙ අවසෙසා සබ්බෙ චතුභූමකා අරූපධම්මාති චෙදිතබ්බාති අයං පච්ඡාජානපච්චයෙ නයො.

ආසෙවනට්ඨෙන අනත්තරානං පගුණබලවහාවෙන උපකාරකො ධම්මො ආසෙවනපච්චයො ගන්ථාදිපුරිමාභියොගො විය. සො කුසලාකුසලකිරියජවනවසෙන තිවිධො. නිද්දෙසෙ පනස්ස “පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං...පෙ.... අකුසලානං ධම්මානං...පෙ.... කිරියාබ්‍යාකතානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”ති නිද්දිට්ඨො. තත්ථ පුරිමා පුරිමාති සබ්බත්ථ සමනත්තරාතීතාව දට්ඨබ්බා, තත්ථාපි කුසලාදයො අබ්‍යාකතාදීනං භින්නජාතිකානං සමනත්තරානම්පි වාසනාසඬ්ඛාතෙන ආසෙවනෙන පගුණතරබලවහාවිසිට්ඨං අත්තතො කුසලාදිභාවසඬ්ඛාතගතිං ගාහාපෙතුං අසමත්ථතාය ආසෙවනපච්චයා න හොන්ති, භූමිතො, පන ආරම්මණතො ච භින්නාපි කාමාවචරතිහෙතුකකුසලකිරියා අත්තනා සදිසවෙදනානමෙව මහග්ගතලොකුත්තරකුසලකිරියානම්පි, සඬ්ඛාරාරම්මණඤ්ච අනුලොමකුසලං නිබ්බානාරම්මණස්ස ගොත්‍රභූකුසලස්ස ආසෙවනපච්චයා හොන්තියෙව. ලොකුත්තරො පන ආසෙවනපච්චයො නත්ථි, තථා විපාකො කම්මපරිණාමිතත්තාති අයං ආසෙවනපච්චයෙ නයො.

චිත්තජ්ජයොගසඬ්ඛාතෙන කිරියභාවෙන උපකාරකො ධම්මො කම්මපච්චයො. සො නානක්ඛණිකාය කුසලාකුසලචෙතනාය චෙව සහජාතාය ච සබ්බායපි චෙතනාය වසෙන දුට්ඨො හොති. නිද්දෙසෙපි වස්ස “කුසලාකුසලං කම්මං විපාකානං බන්ධානං කටත්තා ච රූපානං...පෙ.... චෙතනා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො”ති ද්විධාව වුත්තො. තත්ථ කම්මන්ති චෙතනාකම්මමෙව. කටත්තා ච රූපානන්ති කම්මස්ස කටත්තා උපවිතත්තා නිජ්ජාදිතත්තා උප්පන්නානං කම්මජානං රූපානං කටත්තා එව, කම්මම්පි කාලන්තරෙයෙව අවසෙසපච්චයසමායොගෙ සති අත්තතො ඵලං උප්පාදෙති, න තු විනට්ඨත්තා ධීතත්තා තං වා ධීතං පන කම්මං න ජනෙති. එවං තංසමුට්ඨානන්ති ඉමිනා පටිසන්ධියං කටත්තාරූපග්ගණං දට්ඨබ්බන්ති අයං කම්මපච්චයෙ නයො.

නිරුස්සාහසන්තභාවෙන නිරුස්සාහසන්තභාවාය උපකාරකො විපාකධම්මො විපාකපච්චයො. සො පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධික්ඛණෙ කටත්තාරුපානං, සබ්බත්ථ ච සම්පයුත්තධම්මානං පච්චයො හොති. යථාහ සබ්බපඤ්චාචාරෙ – “විපාකාබ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්නං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානාඤ්ච රුපානං පටිසන්ධික්ඛණෙ...පෙ.... කටත්තා ච රුපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො” ති ආදි. නිද්දෙසෙ පනස්ස “විපාකා චත්තාරො ඛන්ධා අරුපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං විපාකපච්චයෙන පච්චයො” ති එත්තකමෙව වුත්තං. තං පඤ්චාචාරෙ වුත්තවිධානං සන්ධාය සාවසෙසං වුත්තන්ති අයං විපාකපච්චයෙ නයො.

රුපාරුපානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකා චත්තාරො ආහාරා ආහාරපච්චයො. නිද්දෙසෙ පන “කබ්බිකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස...පෙ.... අරුපිනො ආහාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානාඤ්ච රුපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො” ති එවං නිද්දිට්ඨො. තත්ථ චතුසමුට්ඨානමුපගතා ඔජා කබ්බිකාරො ආහාරො නාම. සො යස්මා ආහාරුපසෙවීනාඤ්ඤෙව අජිකොභටාහාරඋතුපාහාරුපත්ථද්ධො එව ච කම්මජාදිආහාරො ඉමස්ස කායස්ස ධීතියා පවත්තති, න අඤ්ඤා, තස්මා කබ්බිකාතබ්බඋතුපවත්ථුසන්තිස්සිතතාදස්සනත්ථං කබ්බිකාරො ආහාරොති වුත්තො. කිඤ්චාපි වායං “ඉමස්ස කායස්සා” ති අවිසෙසෙන වුත්තො, විසෙසතො පන ආහාරජරුපස්ස ජනකො චෙව අනුපාලකො ච හුත්වා සෙසතිසන්තතිසමුට්ඨානරුපස්ස අනුපාලකො එව හුත්වා ආහාරපච්චයො හොති. තංසමුට්ඨානානන්ති ඉමිනා පටිසන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානි ගහිතානෙව. පඤ්චාචාරෙ හි “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රුපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො” ති වුත්තන්ති අයං ආහාරපච්චයෙ නයො.

අධිපතියට්ඨෙන උපකාරකා ඉත්ථිත්ථියපුරිසිත්ථියවජ්ජා වීසති ඉත්ථියා ඉත්ථියපච්චයො. ඉත්ථිත්ථියපුරිසිත්ථියානි හි කිඤ්චාපි ඉත්ථිපුරිසලිඬගාකප්පාදිනං බීජභූතානි, නෙව පන තෙසං, න අඤ්ඤෙසං ඉත්ථියාදිපච්චයතං ඵරන්ති. සුත්තන්තිකපරියායෙන පන තෙසං පකතුපනිස්සයභාවං ඵරන්තීති බාවිසතෙව ඉත්ථියානි. තත්ථ චක්ඛුත්ථියාදයො පඤ්ච අරුපධම්මානමෙව ඉත්ථියපච්චයො, රුපජීවිතිත්ථියං කටත්තාරුපානමෙව, සෙසා රුපාරුපානං. නිද්දෙසෙ “චක්ඛුත්ථියං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානාඤ්ච ධම්මානං...පෙ.... කායච්ඤ්ඤාණධාතුයා...පෙ.... රුපජීවිතිත්ථියං කටත්තාරුපානං, අරුපිනො ඉත්ථියා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානාඤ්ච රුපානං ඉත්ථියපච්චයෙන පච්චයො” ති එවං නිද්දිට්ඨො. තංසමුට්ඨානානන්ති එත්ථාපි කටත්තාරුපමිසි සඬගහිතං. පඤ්චාචාරෙ හි “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඉත්ථියා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රුපානං” ති වුත්තන්ති අයං ඉත්ථියපච්චයෙ නයො.

උපනිෂ්ඨායනටයෙන උපකාරකානි යපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු
 වෙදනාත්තයං, එකග්ගතඤ්ච සෙසානි කුසලාදිභෙදානි සත්ත ඝාතාභිගානි
 ඝාතාපච්චයො. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානං හි අභිනිපාතමත්තත්තා තෙසු
 වෙදනෙකග්ගතා උපනිෂ්ඨායනාකාරස්ස අභාවෙන ඝාතාභිගෙසු න උද්ධටා,
 නිද්දෙසෙ පනස්ස “ඝාතාභිගානි ඝාතාසම්පයුත්තකානං ධම්මානං
 තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ඝාතාපච්චයෙන පච්චයො”ති නිද්දිට්ඨො. ඉධාපි
 තංසමුට්ඨානානන්ති ඉමිනා ච කටත්තාරූපමිපි ගහිතං. පඤ්භාවාරෙහි
 “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතානි ඝාතාභිගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං
 කටත්තා ච රූපාන”න්ති චුත්තන්ති අයං ඝාතාපච්චයෙ නයො.

යතො තතො වා නියානාටයෙන උපකාරකානි කුසලාදිභෙදානි ද්වාදස
 මග්ගභිගානි මග්ගපච්චයො. නිද්දෙසෙ පන “මග්ගභිගානි මග්ගසම්පයුත්තකානං
 ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං මග්ගපච්චයෙන පච්චයො”ති නිද්දිට්ඨො.
 එත්ථාපි තංසමුට්ඨානානන්ති ඉමිනා කටත්තාරූපග්ගහණං. පඤ්භාවාරෙ හි
 “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතානි මග්ගභිගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං
 කටත්තා ච රූපාන”න්ති චුත්තං, අභෙතුකචිත්තෙසු වෙන්ථ විජ්ජමානානි
 මග්ගභිගානි මග්ගපච්චයා න භොන්ති. අයං මග්ගපච්චයෙ නයො.

එකචත්ථුකච්චකාරම්මණචකුප්පාදචකනිරොධසච්චාතෙන සම්පයුත්තභාවෙන
 උපකාරකා අරුපිනො ධම්මා සම්පයුත්තපච්චයො. නිද්දෙසෙ පන “චත්තාරො
 ඛන්ධා අරුපිනො ධම්මා අඤ්ඤාමඤ්ඤං සම්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො”ති
 නිද්දිට්ඨොති අයං සම්පයුත්තපච්චයෙ නයො.

එකචත්ථුකාදිභාවානුපගමෙන උපකාරකා රුපිනො ධම්මා අරුපිනං, අරුපිනො
 ධම්මා රුපිනං විජ්ජයුත්තපච්චයො, යො සහජාතපුරෙජාතපච්ජාතවසෙන තිව්ධො
 භොති. චුත්තං භෙතං “සහජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං
 රූපානං...පෙ.... පච්ජාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස
 විජ්ජයුත්තපච්චයෙන පච්චයො”තිආදි. පුරෙජාතං පන ඡවත්ථුචසෙනෙව
 වෙදිතබ්බං. නිද්දෙසෙ පනස්ස “රුපිනො ධම්මා අරුපිනං...පෙ.... අරුපිනො
 ධම්මා රුපිනං ධම්මානං විජ්ජයුත්තපච්චයෙන පච්චයො”ති එවං සාමඤ්ඤාතො
 නිද්දිට්ඨො. තත්ථ රුපිනොති ඉදං ඡවත්ථුනං වසෙන චුත්තං, රූපාදයො පන
 ආරම්මණධම්මා සම්පයොගාසඬකායාභාවෙන විජ්ජයුත්තපච්චයා න චුත්තා.
 වක්ඛාදිනං හි වත්ථුනං අබ්භන්තරතො අරුපධම්මා නික්ඛමන්තා විය උප්පජ්ජන්ති,
 තත්ථ සම්පයොගාසඬකා භොති. පඤ්භාවාරෙපි හි “චත්ථු කුසලානං
 ඛන්ධානං...පෙ.... වක්ඛායතනං වක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතුයා”තිආදිනා ඡ වත්ථුනෙව
 උද්ධටානි, අරුපිනො ධම්මා රුපිනන්ති එත්ථාපි නිබ්බානං අරුපමිපි සමානං රූපස්ස
 විජ්ජයුත්තපච්චයො න භොති සබ්බථා සම්පයොගාසඬකාභාවතො, “චතුභි
 සම්පයොගො චතුභි විජ්ජයොගො”ති (ධාතු. 3) හි චුත්තන්ති අයං
 විජ්ජයුත්තපච්චයෙ නයො.

පව්වුප්පන්තලක්බණෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස
 උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො අත්ථිපච්චයො, සො නිද්දෙසෙ
 “චත්තාරො ඛන්ධා අරුපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං...පෙ.... චත්තාරො මහාභූතා
 අඤ්ඤමඤ්ඤං, ඔක්කන්තික්බණෙන නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං, චිත්තචෙතසිකා
 ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, මහාභූතා උපාදාරූපානං, චක්ඛායතනං
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා...පෙ.... රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා
 තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං...පෙ.... රූපායතනං...පෙ.... ඓධිධිබ්බායතනං
 මනොධාතුයා...පෙ.... මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච
 තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො” ති එවං
 සහජාතපුරෙජාතවසෙන ච බහුධා නිද්දිට්ඨො, පඤ්භාවාරෙ පන “සහජාතං
 පුරෙජාතං පච්ජාජාතං ආහාරං ඉන්ද්‍රිය”න්ති ඉමෙසං පඤ්චන්තමි චසෙන
 ආගතත්තා පච්ජාජාතකබ්බිකාරආහාරරූපජීවිතින්ද්‍රියානං චසෙනාපි අත්ථිපච්චයො
 ගහෙනබ්බොවාති අයං අත්ථිපච්චයෙ නයො.

අත්තනො අනන්තරං උප්පජ්ජමානානං අරූපධම්මානං
 පචත්තිඕකාසදානවසෙන උපකාරකා සමන්ත්තරනිරුද්ධා අරූපධම්මා
 නත්ථිපච්චයො, නිද්දෙසෙ පන “සමන්ත්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා
 පටුප්පන්තානං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං නත්ථිපච්චයෙන පච්චයො” ති එවං
 සාමඤ්ඤතොව නිද්දිට්ඨො. සබ්බථා අනන්තරපච්චයසදිසතාය තත්ථ
 නිද්දිට්ඨනෙයෙනෙවෙත්ථ විසෙසො ඤාතබ්බොති අයං නත්ථිපච්චයෙ නයො.

නත්ථිපච්චයධම්මාව විගතභාවෙන උපකාරකත්තා විගතපච්චයොති සහ
 නිද්දෙසෙන නත්ථිපච්චයසදිසොවාති.

අවිගතපච්චයොපි සබ්බථා අත්ථිපච්චයසදිසොව, දෙසනාවිලාසෙන,
 වෙනෙයාවසෙන චා අයං දුකො චුත්තොති අයං අවිගතපච්චයෙ නයො.

පකිණ්ණකච්චිච්ඡයො

ඉමෙසු පන චතුර්විසතියා පච්චයෙසු ඤාණචාරස්ස විසදභාවත්ථං —

ධම්මතො කාලතො වෙව, එකස්සානෙකපච්චයා;
 අනෙකෙසඤ්ච ධම්මානං, එකපච්චයභාවතො.

සභාගා විසභාගා ව, යුගලා ජනකාදිතො;
 සබ්බට්ඨානාදිහෙදා ව, රූපාරූපවිකජ්ජතො;
 භවතො සඬිගහා ඤෙයො, පකිණ්ණකච්චිච්ඡයො.

තත්ථ ධම්මතොති ඉමෙසු හි පච්චයෙසු හෙතුපච්චයො තාව නාමරූපධම්මෙසු
 නාමධම්මෙකදෙසො, තථා සහජාතාධිපතිකම්මඤ්ඤානමග්ගපච්චයා, තථා
 ආසෙවනවිපාකපච්චයා, චතුක්ඛන්ධසඬිගහිනාපි විපාකධම්මා

අනන්තරසමනන්තරපච්ඡානසම්පයුත්තන්තන්තීවිගතපච්චයා. නිබ්බානස්ස
අසභිගහතො නාමෙකදෙසොතිපි වත්තුං වට්ටති. පුරෙජාතපච්චයො රූපධම්මොව,
සෙසා යථාලාභවසෙන නාමරූපධම්මා. තත්ථ ව
ආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයපකතූපනිස්සයෙසු පඤ්ඤත්තිපි සභිගහිතාති
අයං ධම්මතො විනිච්ඡයො.

කාලතො පන

හෙතුසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයපුරෙජාතපච්ඡානවිපාකආභාරඉන්ද්‍රියඤ්ඤානමග්
ගසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තඅත්තීඅවිගතපච්චයා පන්තරස පච්චුප්පන්තාව හුත්වා
අත්තතො ඵලස්ස පච්චයා හොන්ති,
අනන්තරසමනන්තරආසෙවනන්තන්තීවිගතපච්චයා පඤ්ච අතීතා ඵව හුත්වා,
කම්මපච්චයො පනෙකො පච්චුප්පන්තොපි අතීතොපි හුත්වා, සෙසා
ආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපච්චයා තයොපි තෙකාලිකාපි,
නිබ්බානපඤ්ඤත්තිවසෙන කාලවිමුත්තාපි හුත්වා අත්තතො ඵලස්ස පච්චයා
හොන්තිති අයං කාලතො විනිච්ඡයො.

එකස්සානෙකපච්චයාති එකධම්මස්ස, එකපච්චයස්ස ව අනෙකපච්චයභාවතො.
කථං? හෙතුපච්චයෙ තාව අමොහො ඵකො ධම්මො, සො
පුරෙජාතකම්මආභාරඤ්ඤානවජ්ජානං වීසතියා පච්චයානං වසෙන අනෙකපච්චයො
හොති, හෙතුපච්චයත්තං අවිජ්ජන්තොව
අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකින්ද්‍රියමග්ගසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තඅත්තීඅවි
ගතානං අඤ්ඤෙසං එකාදසන්තං වසෙන වා අනෙකපච්චයො හොති, තථා
අලොභාදයො, තෙසු පන අලොභාදොසා ඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයා න හොන්ති, තෙ
තයො අවිපාකභූතා ලොභදොසමොහා විපාකපච්චයාපි න හොන්ති, තෙ පන
අමොහවජ්ජිතා පඤ්ච අධිපතිපච්චයා න හොන්ති, තථා සෙසාපි අවිපාකභූතා.

ආරම්මණපච්චයෙ රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා
ආරම්මණපුරෙජාතඅත්තීඅවිගතානං චතුත්තං වසෙන අනෙකපච්චයො හොති, තථා
මනොධාතුයා, අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ව. සහෙතුකාය පන
ආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයානම්පි වසෙන, සද්දාදීසුපි එසෙව නයො.
ධම්මායතනං පන නිස්සයවිජ්ජයුත්තානං වසෙනාපි අනෙකපච්චයො හොති, තථා
ආරම්මණපච්චයත්තං අවිජ්ජන්තොව
ආරම්මණාධිපතිනිස්සයඋපනිස්සයපුරෙජාතවිජ්ජයුත්තඅත්තීඅවිගතානං වසෙන
අපරෙසම්පි සත්තන්තං වසෙන අනෙකපච්චයො හොතිති අයමෙත්ථ
උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදො. තත්ථ අරූපානං පන රූපානං වා අතීතානාගතානං
ආරම්මණපච්චයභාවෙ සති ආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයමත්තමෙව උත්තරි ලබ්භති.

අධිපතිපච්චයෙ ආරම්මණාධිපති වුත්තනායොව. සහජාතාධිපතීසු විත්තං
හෙතුපුරෙජාතකම්මඤ්ඤානමග්ගවජ්ජානං එකුතවීසතියා පච්චයානං වසෙන
අනෙකපච්චයො හොති, අධිපතිපච්චයත්තං අවිජ්ජන්තො අපරෙසං

සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකාභාරින්ද්‍රියසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං
දසන්තං වසෙනෙව, තථා වීරියං ආහාරපච්චයවජ්ජානං මග්ගපච්චයසහිතානං
වසෙන, ඡන්දො ආහාරින්ද්‍රියවජ්ජානං වසෙන අනෙකපච්චයො හොති, වීමංසා
හෙතුපච්චයෙ වුත්තනායාව.

අනන්තරපච්චයෙ චතුසු ඛන්ධෙසු වෙදනාක්ඛන්ධො තාව
හෙතුපුරෙජාතකම්මාභාරමග්ගපච්චයවජ්ජානං එකුනවිසතියා වසෙන,
සඤ්ඤාක්ඛන්ධො තෙසු ඉන්ද්‍රියඤ්ඤානවජ්ජානං සත්තරසන්තං වසෙන,
සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො හෙතුපුරෙජාතකම්මින්ද්‍රියඤ්ඤානමග්ගවජ්ජානං අට්ඨාරසන්තං
වසෙන, තථා වෙනනා කම්මසහිතානං, විතක්කො
හෙතුපුරෙජාතකම්මආහාරින්ද්‍රියවජ්ජානං ඤානමග්ගසහිතානං, විචාරො, පීති ව
ආනන්තරියානං මග්ගවජ්ජානං, එකග්ගතා හෙතුපුරෙජාතකම්මාභාරවජ්ජානං
විසතියා පච්චයානං වසෙන, සද්ධා, ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ඤා අනන්තරානං
හෙතුපුරෙජාතකම්මාභාරඤ්ඤානමග්ගවජ්ජානං අට්ඨාරසන්තං, සති මග්ගසහිතානං
එකුනවිසතියා, හිරිඔත්තප්පකායපස්සද්ධාදිජයුගා, යෙවාපනකෙසු
අධිමොක්ඛමනසිකාරතත්‍රමජ්ඣක්තතා, කරුණාමුදිතා ව
හෙතුපුරෙජාතකම්මාභාරඤ්ඤානමග්ගින්ද්‍රියවජ්ජානං සත්තරසන්තං, විරතියො පන
මග්ගසහිතානං අට්ඨාරසන්තං, මිච්ඡාදිට්ඨි තතො විපාකවජ්ජානං සත්තරසන්තං
වසෙන, මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවා තෙහි වෙව කම්මාභාරපච්චයෙහි වාති
එකුනවිසතියා පච්චයානං වසෙන, අහිරිකං අනොත්තප්පං මානො ටීනං මිද්ධං
උද්ධච්චන්ති ඉමෙ හෙතුපුරෙජාතකම්මවිපාකාභාරින්ද්‍රියඤ්ඤානමග්ගවජ්ජානං
සොළසන්තං, විචිකිච්ඡා ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි තතො අධිපතිවජ්ජානං
පන්තරසන්තං වසෙන අනෙකපච්චයා හොන්ති. අනන්තරපච්චයත්තං
අවිජ්ජන්තානං පනෙතෙසං සමනන්තරඋපනිස්සයකම්මනත්ථිවිගතානං අපරෙසං
ඡන්තං වසෙන ව. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස අධිපතිපච්චයෙනෙව අනෙකපච්චයභාවො
වෙදිතබ්බො.

සහජාතපච්චයෙ මහාභූතානි
ආරම්මණආරම්මණාධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඋපනිස්සයපුරෙජාතඅත්ථිඅ
විගතානං නවන්තං, හදයවත්ථු තෙසඤ්ඤෙඤ්ඤා විජ්ජයුත්තසහිතානං වසෙන.
නිස්සයපච්චයෙ චක්ඛායතනාදීනි
ආරම්මණආරම්මණාධිපතිනිස්සයඋපනිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිග
තානං නවන්තං වසෙන. පුරෙජාතපච්චයෙ රූපසද්දගන්ධරසායතනාදීනි
ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතානං ඡන්තං වසෙන.
ආහාරපච්චයෙ ඔජා ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයාහාරඅත්ථිඅවිගතානං
ඡන්තං පච්චයානං වසෙන අනෙකධා පච්චයො හොති. තංතංපච්චයත්තං
අවිජ්ජන්තානං තෙසං තෙසං සබ්බන්ථ
ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරසමනන්තරූපනිස්සයාදිපච්චයතා වුත්තනයෙන
වෙදිතබ්බා. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙවාති අයං එකස්සානෙකපච්චයතො විනිච්ඡයො.

අනෙකෙසෙකැව් ධම්මානං, එකපච්චයභාවතොති එතෙසු හි ය්පෙත්වා
කම්මපච්චයං සෙසෙසු තෙව්සනියා පච්චයෙසු අනෙකෙ අනෙකෙසං ධම්මානං
එකතො එකෙකං පච්චයා භොන්ති. කම්මපච්චයො පන චෙතනා එකධම්මොවාති
අයං අනෙකධම්මානං එකපච්චයභාවතො විනිවිජයො.

සභාගා විසභාගා වාති එතෙසු හි
අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයාසෙවනනන්තරවිගතපච්චයා සභාගා, තථා
ආරම්මණආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයා. පුරෙජාතපච්චයො පනෙත්ථ
පච්ඡාජාතෙන විසභාගො, තථා සම්පයුත්තො විජ්ජයුත්තෙන, අත්ථි නත්ථිනා,
විගතො අවිගතෙනාති අයං සභාගවිසභාගතො විනිවිජයො.

යුගලාති එත්ථ අත්ථසරික්ඛතාය සද්දසරික්ඛතාය කාලපට්ඨකතාය
භෙතුඵලතාය අඤ්ඤමඤ්ඤපට්ඨකතායාති ඉමෙහි කාරණෙහි යුගලං චෙදිතබ්බං.
අනන්තරසමනන්තරා හි අත්ථසරික්ඛතාය එකං යුගලං නාම. නිස්සයූපනිස්සයා
සද්දසරික්ඛතාය, පුරෙජාතපච්ඡාජාතා කාලපට්ඨකතාය, කම්මවිපාකා
භෙතුඵලතාය, සම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තා අඤ්ඤමඤ්ඤපට්ඨකතාය එකං යුගලං, තථා
අත්ථිනත්ථිපච්චයා, විගතඅවිගතපච්චයාති අයං යුගලතො විනිවිජයො.

ජනකාදිතොති ජනකොපත්ථම්භකතො. එතෙසු හි
අනන්තරසමනන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයාසෙවනපච්චයා, නානක්ඛණ්ණකො
කම්මපච්චයො, නත්ථිවිගතපච්චයා වාති ඉමෙ ජනකා එව, න උපත්ථම්භකා.
පච්ඡාජාතපච්චයො උපත්ථම්භකො එව, න ජනකො. සෙසා ජනකා චෙව
උපත්ථම්භකා වාති අයං ජනකාදිතො විනිවිජයො.

සබ්බට්ඨානාදිභෙදාති සබ්බට්ඨානිකඅසබ්බට්ඨානිකභෙදතො. එතෙසු හි
සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයා සබ්බට්ඨානිකා. සබ්බෙසු පච්චයුජ්ජන්තෙසු
ඉච්ඡිතබ්බා. එතෙහි විනා උජ්ජජ්ජමානො එකධම්මොපි නත්ථි. සෙසා
අසබ්බට්ඨානිකා. තත්ථ ව
ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඅනන්තරසමනන්තරානන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයපු
රෙජාතාසෙවනසම්පයුත්ත අත්ථිනත්ථිවිගතපච්චයා අරූපධම්මානඤ්ඤෙව
කාරණතො අසබ්බට්ඨානිකා. තථා පච්ඡාජාතපච්චයො රූපානඤ්ඤෙව කාරණතො,
සෙසා එකච්චානං රූපාරූපධම්මානං කාරණතො අසබ්බට්ඨානිකා. අයං
සබ්බට්ඨානාදිභෙදතො විනිවිජයො.

රූපාරූපවිකස්පතොති රූපං රූපස්ස, රූපං අරූපස්සාතිආදි විකස්පතො. එතෙසු
හි එකොපි පච්චයො රූපමෙව හුත්වා රූපස්සෙව පච්චයො භවන්තො නාම නත්ථි,
රූපමෙව පන අරූපස්සෙව අත්ථි, සො පුරෙජාතපච්චයො එකො එව. රූපමෙව
හුත්වා රූපාරූපස්සෙව පච්චයො නාමාතිපි නත්ථි, අරූපමෙව හුත්වා අරූපස්සෙව
පච්චයොපි අත්ථි, සො අනන්තරසමනන්තරආසෙවනසම්පයුත්තනත්ථිවිගතවසෙන
ජබ්බිධො. අරූපමෙව පන රූපස්සෙව පච්චයොපි අත්ථි, සො පච්ඡාජාතපච්චයො
එකො එව. අරූපමෙව හුත්වා රූපාරූපානම්පි අත්ථි, සො

හෙතුකම්මවිපාකකුමාරගභවසෙන පඤ්චවිධො. රූපාරූපපඤ්ඤත්ති හුත්වා
 අරූපස්සෙව පච්චයොපි අත්ථි, සො ආරම්මණඋපනිස්සයවසෙන දුට්ඨො. රූපාරූපං
 පන රූපාරූපස්සාපි අත්ථි, සො
 අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයාහාරින්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන
 නවට්ඨොති අයං රූපාරූපවිකප්පතො විනිච්ඡයො.

භවතොති ඉමෙසු හි පච්චයෙසු පඤ්චවොකාරහවෙ තාව න කොචි පච්චයො න
 ලබ්භති නාම, සබ්බෙපි ලබ්භන්ති. චතුරොකාරහවෙ පන
 පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිජ්ජයුත්තපච්චයෙ අපනෙත්වා සෙසා එකවිසතිමෙව.
 එකවොකාරහවෙ සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මින්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතවසෙන
 සත්තෙව. බාහිරෙ පන අනින්ද්‍රියබද්ධරූපෙ තෙසු කම්මින්ද්‍රියවජ්ජා පඤ්චෙව
 ලබ්භන්තිති අයං භවතො විනිච්ඡයො.

සඬගහාති සබ්බෙපි හි ඉමෙ චතුර්විසති පච්චයා
 ආරම්මණසහජාතඋපනිස්සයපුරෙජාතපච්ඡාජාතකම්මාහාරින්ද්‍රියෙසු අට්ඨසු ව
 පච්චයෙසු සඬගහං ගච්ඡන්ති. කථං? තෙසු හි
 හෙතුඅඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකකුමාරගභවසම්පයුත්තපච්චයා ඡ සහජාතපච්චයෙ සඬගහං
 ගච්ඡන්ති. අනන්තරසමනන්තරාසෙවනන්තරීවිගතපච්චයා පඤ්ච
 අනන්තරූපනිස්සයෙ උපනිස්සයපච්චයෙ. නිස්සයපච්චයො
 සහජාතපුරෙජාතහෙදතො දුට්ඨො. තත්ථ සහජාතො සහජාතපච්චයෙ, පුරෙජාතො
 පුරෙජාතපච්චයෙ. අධිපතිපච්චයොපි ආරම්මණභූතො ආරම්මණූපනිස්සයෙ,
 සහජාතභූතො සහජාතපච්චයෙ. විජ්ජයුත්තපච්චයොපි
 සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතභූතත්‍ය තත්ථ තත්ථ සඬගහං ගච්ඡති.
 අත්ථිඅවිගතපච්චයාපි සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියභූතත්‍ය තත්ථ තත්ථ
 පච්චයෙසු සඬගහං ගච්ඡන්ති. එවං ඉමෙසු පච්චයෙසු සබ්බපච්චයානං සඬගහො
 වෙදිතබ්බො. තෙනෙව තිකපට්ඨානපාළියං පච්චනීයනයෙ ඉමෙසං අට්ඨන්තං
 පච්චයානං වසෙනෙව කතිපයපඤ්ඤා විස්සජ්ජිතා. ඉමෙසං පන අට්ඨන්තමපි
 අඤ්ඤමඤ්ඤසඬගහොපි අත්ථියෙව. තෙසු හි ආරම්මණපච්චයො අධිපතිභූතො
 උපනිස්සයෙ, අනධිපතිභූතො න කත්ථවිති ආරම්මණපච්චයො හුත්වා විසුඤ්ඤෙව
 තිට්ඨති. කම්මපච්චයොපි සහජාතො සහජාතෙ. නානක්ඛණිකො පන බලවා
 විපාකධම්මානං උපනිස්සයො හොතිති උපනිස්සයපච්චයෙ සඬගහං ගච්ඡති. බලවාපි
 පන කම්මජරූපානං, දුබ්බලො අරූපානං නානක්ඛණිකකම්මපච්චයො හුත්වා
 විසුඤ්ඤෙව තිට්ඨති. ආහාරපච්චයොපි අරූපභූතො සහජාතෙ, රූපභූතො න
 කත්ථවිති විසුඤ්ඤෙව තිට්ඨති, ඉන්ද්‍රියපච්චයොපි අරූපභූතො සහජාතෙ,
 පසාදින්ද්‍රියා පුරෙජාතෙ, රූපජීවිතින්ද්‍රියං න කත්ථවි සඬගහං ගච්ඡතිති
 ඉන්ද්‍රියපච්චයො හුත්වා විසුඤ්ඤෙව තිට්ඨතිති එවමෙවං අඤ්ඤමඤ්ඤසඬගහොපි
 අත්ථෙව. සබ්බෙපි පනෙතෙ චතුර්විසති පච්චයා
 ආරම්මණඋපනිස්සයකම්මඅත්ථිපච්චයෙසු චතුසුපි සඬගහං ගච්ඡන්තිති අයං
 සඬගහතො විනිච්ඡයො. අයං අනුත්තානපදත්ථසහිතො සබ්බෙපත්ථවිනිච්ඡයො.

පකිණ්ණකවිනිව්ඡයො නිට්ඨිතො.

විභඩ්ගනයෙ පනෙත්ථ පාළිවචත්ථානං තාව සඬ්ඛෙපතො එවං වෙදිතබ්බං.
පට්ඨානපාළියං හි “හෙතුපච්චයො...පෙ.... අවිගතපච්චයො”ති පච්චයපදානි
මාතිකාවසෙන නික්ඛිපිත්වා තෙසං පච්චයානං – “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං
ධම්මානං තංසමුට්ඨානානාඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිනා නයෙන
පච්චයභාජනීයසඬ්ඛාතො නිද්දෙසවාරො පයමං වුත්තො. සොපි ච
අනන්තරසඬ්ඛෙපත්ථවිනිව්ඡයො තත්ථ තත්ථ දස්සිතො එව. තදනන්තරං තෙසං
චතුච්ඡිකානි පච්චයානං කුසලත්තිකාදයො ද්වාච්ඡිකානිකෙ, හෙතුදුකාදයො සතං
දුකෙ ච නිස්සාය නානානායතො විභජනවසෙන චතුච්ඡිකාසමන්තපට්ඨානසමොධානං
අනන්තනායසමන්තපට්ඨානං විභත්තං. කථං? චතුබ්බිධං හි පට්ඨානං –
අනුලොමපට්ඨානං, පච්චනීකපට්ඨානං, අනුලොමපච්චනීකපට්ඨානං,
පච්චනීකානුලොමපට්ඨානන්ති. තත්ථ “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො
උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා”තිආදිනා, “හෙතුං ධම්මං පටිච්ච හෙතුධම්මො උප්පජ්ජති
හෙතුපච්චයා”තිආදිනා කුසලාදීනං, හෙතුආදීනාඤ්ච ධම්මානං අනුලොමවසෙන
පවත්තං අනුලොමපට්ඨානං නාම. “නකුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො
උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා...පෙ.... නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච නහෙතුධම්මො උප්පජ්ජති
හෙතුපච්චයා”තිආදිනා කුසලාදීනං, හෙතුආදීනාඤ්ච ධම්මානං පච්චනීකවසෙන
පවත්තං පච්චනීකපට්ඨානං නාම. “කුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො
උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා...පෙ.... හෙතුං ධම්මං පටිච්ච නහෙතුධම්මො උප්පජ්ජති
හෙතුපච්චයා”තිආදිනා පවත්තං අනුලොමපච්චනීකපට්ඨානං නාම. “නකුසලං
ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො...පෙ.... නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච හෙතුධම්මො
උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා”තිආදිනා පවත්තං පච්චනීකානුලොමපට්ඨානං නාම.

එවමෙතෙසු චතුසු පට්ඨානෙසු යං ධම්මං අනුලොමපට්ඨානං නාම, තං තාව
ඡබ්බිධං හොති – තිකපට්ඨානං දුකපට්ඨානං දුකතිකපට්ඨානං තිකදුකපට්ඨානං
තිකතිකපට්ඨානං දුකදුකපට්ඨානන්ති. යථා වෙනං, එවං පච්චනීකපට්ඨානාදීනිපි
තීණි තීණි පච්චෙකන්ති චතුච්ඡිකාසමන්තපට්ඨානසමොධානං පට්ඨානජ්ජකරණං
වෙදිතබ්බං. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි අනුලොමපට්ඨානෙ ද්වාච්ඡිකානිකෙ නිස්සාය
තිකපට්ඨානං නාම නිද්දිට්ඨං. සතං දුකෙ නිස්සාය දුකපට්ඨානං නාම. තතො තිකෙ
දුකෙසු පක්ඛිපිත්වා දුකතිකපට්ඨානං නාම. තතො දුකෙ තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා
තිකදුකපට්ඨානං නාම. තිකෙ පන තිකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා තිකතිකපට්ඨානං නාම.
දුකෙ ච දුකෙසු එව පක්ඛිපිත්වා දුකදුකපට්ඨානං නාම නිද්දිට්ඨං. පයමං තාවෙන්ථ
අනුලොමපට්ඨානෙ තිකපට්ඨානනායො නිද්දිට්ඨො. එවං පච්චනීකපට්ඨානෙ,
අනුලොමපච්චනීකපට්ඨානෙ, පච්චනීකානුලොමපට්ඨානෙති
චතුච්ඡිකාසමන්තපට්ඨානං දෙසිතං.

එත්ථ ච දුට්ඨං අනුලොමං, පච්චනීකාඤ්ච ධම්මානුලොමං ධම්මපච්චනීකං,
පච්චයානුලොමං පච්චයපච්චනීකන්ති. තත්ථ “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො
ධම්මො”තිආදිනා කුසලාදීනං තිකධම්මානං, හෙතුආදීනං දුකධම්මානාඤ්ච

අනුලෝමදෙසනාවසෙන ධම්මානුලෝමං වෙදිතබ්බං. “නකුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො” තිආදිනා තිකදුකධම්මානං පච්චනීකවසෙන ධම්මපච්චනීකං වෙදිතබ්බං. “හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා” ති එවං චතුර්විසතියා පච්චයානං අනුලෝමදෙසනාවසෙන පච්චයානුලෝමං වෙදිතබ්බං. “නහෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා” ති එවං පච්චයානං පච්චනීකවසෙන පච්චයපච්චනීකඤ්ච වෙදිතබ්බං. තත්‍ර යදිදං ධම්මානුලෝමං ධම්මපච්චනීකඤ්ච, තස්ස වසෙන චතුර්විසතිසමන්තපට්ඨානං වෙදිතබ්බං. පච්චයානුලෝමං පච්චයපච්චනීකඤ්ච අනුලෝමතිකපට්ඨානාදීසු චතුර්විසතියා පට්ඨානෙසු එකෙකතිකදුකෙසු එවං ලබ්භති. තඤ්ච උපරි පාළිනායදස්සනෙ එව පාකටං භවිස්සති. තත්‍රිමානි චතුර්විසති පට්ඨානානි ඉමෙසං තිකදුකානං වසෙන නිද්දිට්ඨත්තා තිකපට්ඨානං...පෙ.... දුකදුකපට්ඨානන්ති වුච්චති.

තෙසු තිකදුකෙසු එකෙකං තිකදුකං ඉමෙසං හෙතුපච්චයාදිනං චතුර්විසතියා පච්චයානං අනුලෝමාදිනායචතුක්කවසෙන සත්තහි සත්තහි මහාවාරෙහි චිත්ථාරතො විහත්තං. කතමෙහි සත්තහි? පටිච්චවාරො සහජාතවාරො පච්චයවාරො නිස්සයවාරො සංසට්ඨවාරො සම්පයුත්තවාරො පඤ්භාවාරොති ඉමෙහි. තත්ථ “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො” තිආදිනා පටිච්චාහිධානෙන වුත්තො පටිච්චවාරො නාම. “කුසලං ධම්මං සහජාතො, කුසලං ධම්මං පච්චයා, කුසලං ධම්මං නිස්සාය, කුසලං ධම්මං සංසට්ඨො, කුසලං ධම්මං සම්පයුත්තො” ති එවං සහජාතාදිඅහිධානෙහි වුත්තා පඤ්ච වාරා සහජාතාදිවාරානි. පරතො ච සංසට්ඨසම්පයුත්තවාරෙසු ද්වීසු අරුපධම්මවසෙනෙව පච්චයපච්චයුප්පන්නා ච, සෙසෙසු චතුසු වාරෙසු, සත්තමෙව පඤ්භාවාරෙ ච රූපාරූපවසෙන, පච්චයවාරෙ, නිස්සයවාරෙ ච සහජාතපච්ජාතපුරජාතවසෙන, සෙසෙසු සහජාතවසෙන පච්චයපච්චයුප්පන්නා ච කට්ඨිකාති අයං විසෙසො. සත්තමවාරෙ පන යස්මා “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො” තිආදිනා නයෙන තෙ තෙ පඤ්භෙ උද්ධරිත්වා පුන “කුසලා හෙතු සම්පයුත්තකානං බන්ධාන” තිආදිනා නයෙන සබ්බෙහි තෙ පඤ්භා නිජ්ජටා, නිග්ගුම්ඛා ච කත්වා විහත්තා, තස්මා සො වාරො පඤ්භානං සාධුකං විහත්තත්තා පඤ්භාවාරොත්ථෙව සබ්බං ගතො. ඉති ඉමෙහි සත්තහි මහාවාරෙහි චතුර්විසතියා සමන්තපට්ඨානෙසු සබ්බෙහි තිකදුකා චතුර්විසතියා පච්චයානං අනුලෝමාදිවසෙන චිත්ථාරතො විහත්තා. කථං? අනුලෝමපට්ඨානෙ හි යදිදං ද්වාච්චිසතිතිකෙ නිස්සාය තිකපට්ඨානං නාම සබ්බපඨමං නිද්දිට්ඨං. තත්ථ කුසලත්තිකං තාව ඉමෙහි පටිච්චවාරාදීහි මහාවාරෙහි පච්චයානුලෝමාදිනායචතුක්කතො විහත්තං. තත්ථ යො තාවෙස සබ්බපඨමො පටිච්චවාරො නාම, සො උද්දෙසනිද්දෙසනො දුට්ඨො භොති.

තත්ථ උද්දෙසවාරො කුසලාදයො පටිච්ච හෙතුපච්චයාදිවසෙන කුසලාදිනං යුත්තානං, අකුසලාදිනං අයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං උප්පත්තිප්‍රච්ඡනවසෙනෙව පවත්තත්තා “පුච්ඡාවාරො” තිහි, පුච්ඡානඤ්ඤෙව පඤ්ඤාපනතො “පණ්ණත්තිවාරො” තිහි වුච්චති. න හි තත්ථ විස්සජ්ජනං අත්ථී. නිද්දෙසවාරො පන පුච්ඡාවාරෙ පරිපුච්ඡිතෙසු පඤ්ඤෙසු “සියා අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො

ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා''තිආදිකං අයුත්තං පඤ්භං අනුද්ධරිත්වා
ලබ්භමානානඤ්ඤෙව පඤ්භානං වසෙන පවත්තො. ඉතරෙසු පන සහජාතාදීසු,
සෙසෙසු ව තිකෙසු, සෙසපට්ඨානෙසු ව සබ්බත්ථ පුච්ඡාවාරො නත්ථී,
ලබ්භමානවසෙන සබ්බවිස්සජ්ජනමෙව දස්සිතන්ති ඉදමෙත්ථ සඬබ්බෙපතො
පාළිවචත්ථානං.

ඉදානි පනෙත්ථ ආදිතො පට්ඨාය එවං විහඬිගනයො වෙදිතබ්බො.
අනුලොමපට්ඨානස්මිඤ්ඤි තිකපට්ඨානෙ කුසලත්තිකස්ස සත්තසු මහාවාරෙසු
පට්ඨවිචාරස්ස පුච්ඡාවාරෙ තාව – “සීයා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො
ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා හෙතුපච්චයා...පෙ.... අකුසලො ධම්මො...පෙ....
අබ්‍යාකතො...පෙ.... කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච...පෙ.... අකුසලො ච අබ්‍යාකතො
ච...පෙ.... කුසලො ච අකුසලො ච...පෙ.... කුසලො ච අකුසලො ච අබ්‍යාකතො ච
ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා හෙතුපච්චයා''ති කුසලපදමුලා සත්ත පුච්ඡා උද්ධටා.

එවං අකුසලපදමුලා, අබ්‍යාකතපදමුලා ච. “සීයා කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච
ධම්මං පටිච්ච අකුසලො...පෙ.... සීයා අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච...පෙ.... සීයා
කුසලඤ්ච අකුසලඤ්ච...පෙ.... සීයා කුසලඤ්ච අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං
පටිච්චා''ති ද්විමුලකා, තිමුලකා ච සත්ත සත්ත පුච්ඡාති එකුනපඤ්ඤාස පුච්ඡා
හෙතුපච්චයමුලකා උද්ධටා.

ඉමිනාව නයෙන “සීයා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා
ආරම්මණපච්චයා...පෙ.... අවිගතපච්චයා''ති එවං සෙසපච්චයමුලකාපි
පුච්ඡාවෙදිතබ්බො. එකමුලකනයො.

යථා ච එකමුලකෙ, එවං “සීයා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො
උප්පජ්ජෙය්‍යා හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා...පෙ.... හෙතුපච්චයා
අවිගතපච්චයා''තිආදිනා ද්විමුලකෙපි. “හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා
අධිපතිපච්චයා...පෙ.... හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අනන්තරපච්චයා...පෙ....
හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අවිගතපච්චයා''තිආදිනා තිමුලකාදීසු
සබ්බමුලකපරියොසානෙසු වාරෙසු නයා වෙදිතබ්බො. හෙතුපච්චයමුලකනයො.

යථා ච හෙතුමුලකෙ, එවං “සීයා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො
උප්පජ්ජෙය්‍යා ආරම්මණපච්චයා''තිආදිනා සෙසපච්චයමුලකෙසුපි නයො
ඤාතබ්බො. පච්චයානුලොමවාරො. එතෙනෙව උපායෙන “සීයා කුසලං ධම්මං
පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා නහෙතුපච්චයා''තිආදිනා
සබ්බජ්ජකාරයුත්තො පච්චයපච්චනීකවාරොපි. “සීයා කුසලං ධම්මං...පෙ....
උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා''තිආදිනා
අනුලොමපච්චනීකපච්චයවාරොපි. “සීයා කුසලං ධම්මං...පෙ.... උප්පජ්ජෙය්‍යා
නහෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා''තිආදිනා පච්චනීයානුලොමවාරොපි සබ්බත්ථ
නෙතබ්බොති අයං තාවෙත්ථ පුච්ඡාවාරෙ නයො.

නිද්දෙසවාරො පන උද්දෙසවාරෙ දස්සිතාසු පුච්ඡාසු කුසලාකුසලාදීනං සහුප්පත්තියා අභාවතො යා එතා “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති” තිආදිකා පුච්ඡා සබ්බසො විස්සජ්ජනං ලහන්ති, තා පභාය යා විස්සජ්ජනං ලහන්ති, තාසමෙව විස්සජ්ජනවසෙන පවත්තො. තත්ත්වායං නයො – “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. කුසලං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා. තයො ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො. ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා. කුසලං ධම්මං පටිච්ච අඛ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. කුසලෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච විත්තසමුට්ඨානං රූපං. කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ච අඛ්‍යාකතො ච ධම්මො උප්පජ්ජන්ති හෙතුපච්චයා. කුසලං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා විත්තසමුට්ඨානාඤ්ච රූපං. තයො ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො විත්තසමුට්ඨානාඤ්ච රූපං. ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා විත්තසමුට්ඨානාඤ්ච රූපං” න්ති එවං කුසලපදමූලාසු සත්තසු පුච්ඡාසු තිස්සොව ලබ්භමානා විස්සජ්ජිතා. තථා අකුසලපදමූලාසුපි තිස්සොව. අඛ්‍යාකතපදමූලාසු පන “අඛ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අඛ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. විපාකාඛ්‍යාකතං කිරියාඛ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා විත්තසමුට්ඨානාඤ්ච රූපං...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා විත්තසමුට්ඨානාඤ්ච රූපං. පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා කටත්තා ච රූපං...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා කටත්තා ච රූපං. ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු, වත්ථු. පටිච්ච ඛන්ධා. එකං මහාභූතං පටිච්ච තයො මහාභූතා...පෙ.... ද්වෙ මහාභූතෙ පටිච්ච ද්වෙ මහාභූතා. මහාභූතෙ පටිච්ච විත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූපං” න්ති එකාව. ද්විමූලිකාදීසු ච “කුසලාඤ්ච අඛ්‍යාකතාඤ්ච ධම්මං පටිච්ච අඛ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. කුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච විත්තසමුට්ඨානං රූපං” න්ති එකා. තථා “අකුසලාඤ්ච අඛ්‍යාකතාඤ්ච පටිච්චා” ති, එවං හෙතුපච්චයමූලිකාසු එකුනපඤ්ඤාසාය පුච්ඡාසු නවෙව ලබ්භමානා විස්සජ්ජිතා. සෙසා වත්තාලීස මොසපුච්ඡාති න විස්සජ්ජිතා. එවං උපරි ආරම්භණපච්චයාදීසු විස්සජ්ජිතාවසෙසා මොසපුච්ඡාති ගහෙතබ්බො. විජානනසුඛත්ථං පන භගවතා පුච්ඡාවාරෙ ලබ්භමානා, අලබ්භමානා ච සබ්බාපි තා දස්සිතාති වෙදිතබ්බාති.

තත්ථ කුසලං ධම්මං පටිච්චාති සහජාතෙසු වෙදනාක්ඛන්ධාදිහෙදං එකං කුසලං ධම්මං පටිච්ච පටිගන්ත්වා, සහුප්පත්තිසංඛාතෙන සදිසභාවෙන පත්වාති අත්ථො. සදිසත්ථො හි එත්ථ පටිසද්දො “පටිපුග්ගලො” තිආදීසු විය. කුසලො ධම්මොති සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදිහෙදො සහුප්පත්තො කුසලො ධම්මො. උප්පජ්ජන්ති පාකටභාවතො උද්ධං උප්පාදාදිං පාපුණාති, අත්තානං වා පටිලහති. හෙතුපච්චයාති න කෙවලං කුසලධම්මමත්තමෙව පටිච්ච උප්පජ්ජති, අථ ඛො කුසලහෙතුනා හෙතුපච්චයනං සාධෙන්නෙන ච උප්පජ්ජන්ති එවමත්ථො ගහෙතබ්බො.

එවමිදං “උප්පජ්ජෙය්‍යා” ති පුච්ඡාය “උප්පජ්ජති” ති අවිසෙසෙන විස්සජ්ජනං වත්වා ඉදානි යං ධම්මං පටිච්ච යෙ ධම්මො උප්පජ්ජන්ති, තෙ පච්චයපච්චයුප්පත්තො ඛන්ධවසෙන විසෙසෙත්වා දස්සෙතුං “කුසලං එකං ඛන්ධං” න්තිආදි වුත්තං. යස්මා

පනෙන්ට එකො බන්ධො එකස්සෙව, ද්වින්තංයෙව වා, ද්වෙ වා පන එකස්සෙව පච්චයා නාම න භොන්ති, තස්මා තෙ පකාරෙන අනාමසින්වා “එකං බන්ධං පට්ඨව තයො බන්ධා” තිආදිනා පච්චයභාවෙන ගහිතාවසෙසං සබ්බං පච්චයුප්පන්නං කත්වා දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. එවං උපරිපි සබ්බන්ට. චිත්තසමුට්ඨානං රූපන්ති ඉදං පට්ඨවත්ථස්ස සහජාතත්ථත්තා යං කුසලෙන සහජාතඤ්චෙව හෙතුපච්චයඤ්ච ලහති, තං දස්සෙතුං වුත්තං “විපාකාඛ්‍යාකතං කිරියාඛ්‍යාකත”න්ති. එන්ට හෙතුපච්චයාධිකාරෙ අහෙතුකා න ගහෙතබ්බා. බන්ධෙ පට්ඨව වත්ථුතිආදි කටත්තාරූපග්ගහණෙන වත්ථුස්මිං ගහිතෙපි වත්ථුං පට්ඨව අරූපක්ඛන්ධානං උප්පත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං. එකං මහාභූතන්තිආදි පන රූපාඛ්‍යාකතං පට්ඨව රූපාඛ්‍යාකතස්ස උප්පත්තිදස්සනත්ථං. හෙතුපච්චයෙ උපත්ථම්භකානමෙව චෙන්ට චිත්තජානං, පටිසන්ධියං කම්මජානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤං පච්චයපච්චයුප්පන්නතා ගහෙතබ්බා, න අහෙතුකචිත්තජලතූජාදීනං තෙසං හෙතුපච්චයා උප්පත්තියා අභාවතො. මහාභූතෙ පට්ඨව චිත්තසමුට්ඨානන්තිආදි මහාභූතෙ පට්ඨව උපාදාදීනං උප්පත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං. ඉමිනා උපායෙන ආරම්මණපච්චයාදීසුපි විස්සජ්ජනානං අත්ථො වෙදිතබ්බො.

ආරම්මණපච්චයෙ “කුසලං ධම්මං පට්ඨව කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති ආරම්මණපච්චයා. එකං බන්ධං...පෙ.... ද්වෙ බන්ධෙ පට්ඨව ද්වෙ බන්ධා. අකුසලං ධම්මං පට්ඨව අකුසලො ධම්මො...පෙ.... අඛ්‍යාකතං ධම්මං පට්ඨව අඛ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති ආරම්මණපච්චයා. විපාකාඛ්‍යාකතං කිරියාඛ්‍යාකතං එකං බන්ධං...පෙ.... ද්වෙ බන්ධා. පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතං එකං බන්ධං...පෙ.... ද්වෙ බන්ධා. වත්ථුං පට්ඨව බන්ධා” ති එවං තිස්සො විස්සජ්ජිතා. සෙසා රූපමිස්සකත්තා, රූපස්ස ව ආරම්මණපච්චයෙන අනුප්පත්තිතො න ගහිතා. තෙනෙව “වත්ථුං පට්ඨව බන්ධා” ති වත්වා “බන්ධෙ පට්ඨව වත්ථු” ති න වුත්තං. එන්ට ව ආරම්මණපච්චයාති සහජානං කුසලං ධම්මං පට්ඨව උප්පජ්ජමානො කුසලො ධම්මො තතො අඤ්ඤෙන අසහජාතෙන ඡබ්බිධෙන ආරම්මණභූතෙන පච්චයෙනාති එවං අත්ථො ගහෙතබ්බො. න හි අත්තතා සහජානං ආරම්මණං කත්වා චිත්තචෙතසිකා උප්පජ්ජන්ති.

අධිපතිපච්චයෙ හෙතුපච්චයසදිසං විස්සජ්ජනං. අනන්තරසමනන්තරෙසු පන රූපාභාවතො ආරම්මණපච්චයසදිසං. සහජාතපච්චයෙපි හෙතුපච්චයසදිසං. අඛ්‍යාකතං පට්ඨව අඛ්‍යාකතූප්පත්තියා පන “බාහිරං එකං මහාභූතං පට්ඨව...පෙ.... ද්වෙ මහාභූතා. මහාභූතෙ පට්ඨව උපාදාරූපං...පෙ.... ආභාරසමුට්ඨානං එකං මහාභූතං...පෙ.... ද්වෙ මහාභූතා...පෙ.... උතුසමුට්ඨානං එකං...පෙ.... ද්වෙ මහාභූතා...පෙ.... අසඤ්ඤසත්තානං එකං මහාභූතං පට්ඨව...පෙ.... ද්වෙ මහාභූතා...පෙ.... කටත්තාරූපං උපාදාරූප”න්ති ඉදං අධිකං. එවං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙපි. කෙවලං තත්ථ කටත්තාරූපං උපාදාරූපඤ්ච න ගහිතං තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයත්තාභාවා. නිස්සයපච්චයෙපි සහජාතපච්චයසදිසං විස්සජ්ජනං. පට්ඨවත්ථස්ස පන සහජාතත්ථත්තා වක්ඛාදීසු පුරෙජාතනිස්සයා ඉධ න

ගහිතාති. උපනිස්සයපච්චයෙපි රූපස්ස උපනිස්සයපච්චයුප්පන්තත්තාභාවා
ආරම්මණපච්චයසදිසමෙව විස්සජ්ජනං.

පුරෙජාතපච්චයෙ පන “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති
පුරෙජාතපච්චයා. කුසලං එකං...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා. චත්ථං පුරෙජාතපච්චයා.
අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො...පෙ.... අඛ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච
අඛ්‍යාකතො...පෙ.... පුරෙජාතපච්චයා. විපාකාඛ්‍යාකතං කිරියාඛ්‍යාකතං එකං
ඛන්ධං...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා. චත්ථං පුරෙජාතපච්චයා”ති එවං තිස්සො පුච්ඡා
විස්සජ්ජිතා. තත්ථ චත්ථං පුරෙජාතපච්චයාති ඉදං ආරම්මණපුරෙජාතනිවත්තනත්ථං
වුත්තං. තං හි වක්ඛ්විඤ්ඤාණාදීනංයෙව පුරෙජාතපච්චයනං සාධයති, න
මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාති ඉධ න ගහිතං.

පච්ඡාජාතපච්චයො ඉධ අරූපධම්මෙසු න ලබ්භති. රූපධම්මෙසු ව
උපත්ථම්භකොව, න ජනකො, තස්මා “අඛ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අඛ්‍යාකතො
ධම්මො උප්පජ්ජති”තිආදි න වත්තබ්බොවාති අයං න ගහිතො. ආසෙවනපච්චයෙපි
ආරම්මණපච්චයෙ විය තිස්සොව පුච්ඡා විස්සජ්ජිතා.

කම්මපච්චයෙ “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති
කම්මපච්චයා. කුසලං එකං ඛන්ධං...පෙ.... අඛ්‍යාකතො ධම්මො
උප්පජ්ජති...පෙ.... චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං...පෙ.... කුසලො ව අඛ්‍යාකතො ව
ධම්මො...පෙ.... චිත්තසමුට්ඨානං රූප”න්ති කුසලපදෙ තිස්සො, තථා අකුසලපදෙ.
අඛ්‍යාකතපදෙ පන “අඛ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අඛ්‍යාකතො...පෙ....
විපාකාඛ්‍යාකතං කිරියාඛ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච...පෙ.... මහාභූතෙ පටිච්ච
චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කට්ඨතාරූපං උපාදාරූපං, අසඤ්ඤසත්තානං...පෙ....
කට්ඨතාරූපං උපාදාරූප”න්ති එවං තිස්සො. “කුසලඤ්ච අඛ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං
පටිච්ච අඛ්‍යාකතො...පෙ.... කුසලෙ ඛන්ධෙ ව මහාභූතෙ ව පටිච්ච
චිත්තසමුට්ඨානං රූප”න්තිආදිනා සහජාතසදිසං විස්සජ්ජනං. නත්ථිවිගතපච්චයෙසු
ආරම්මණසදිසං.

එවං සබ්බපච්චයෙසු ලබ්භමානපඤ්ඤා විස්සජ්ජනං දස්සෙත්වා තතො
හෙතුඅධිපතිකුමාරමග්ගපච්චයා එකසදිසා.
ආරම්මණානන්තරසමනන්තරූපනිස්සයාසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයා එකසදිසා.
සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඅත්ථිඅවිගතා එකසදිසා. ආසෙවනපච්චයෙ විපාකො න
ලබ්භති. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ චිත්තජරූපං, උපාදාරූපඤ්ච න ලබ්භතීතිආදිනා
පච්චයානං අඤ්ඤමඤ්ඤසදිසත්තං වත්වා පුන තෙසං “හෙතුයා නව. ආරම්මණ
තීණි. අධිපතියා නව. අනන්තරසමනන්තරෙසු තීණි. සහජාතෙ නව. අඤ්ඤමඤ්ඤ
තීණි. නිස්සයෙ නව. උපනිස්සයෙ තීණි. පුරෙජාතෙ තීණි. ආසෙවනෙ තීණි. කම්මෙ
නව. විපාකෙ එකං. ආභාරෙ නව. ඉන්ද්‍රියෙ නව. කුමාරෙ නව. මග්ගෙ නව.
සම්පයුත්තෙ තීණි. විප්පයුත්තෙ නව. අත්ථියා නව. නත්ථියා තීණි. විගතෙ තීණි.

අවිගතෙ නවා’’ති එවං හෙතුපච්චයාදීනං එකෙකස්මිං පුච්ඡාචිස්සජ්ජනවාරගණනා
වුත්තාති අයං එකමූලකතයො.

යථා ච එකමූලකෙ, එවං ‘‘හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා’’තිආදිනා
ද්විමූලකාදීසුපි සබ්බමූලකපරියොසානෙසු යථානුරූපං නයො නෙතබ්බො.
පාළියම්පි චිත්ථාරනයං අදස්සෙත්වා ‘‘හෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ තීණි’’තිආදිනා
විස්සජ්ජනවාරගණනානෙදො දස්සිතොති අයං පච්චයානුලොමෙ නයො.

පච්චයපච්චනීයෙ පන ‘‘අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති
නහෙතුපච්චයා. විචිකිච්ඡාසහගතෙ උද්ධච්චසහගතෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච
විචිකිච්ඡාසහගතො උද්ධච්චසහගතො මොහො. අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච
අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා. අහෙතුකං විපාකාබ්‍යාකතං
කිරියාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං.
අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා
කටත්තා ච රූපං...පෙ.... චත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා. එකං මහාභූතං පටිච්ච...පෙ....
මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං, කටත්තාරූපං උපාදාරූපං...පෙ.... එකං
මහාභූතං පටිච්ච...පෙ.... උපාදාරූප’’න්ති ඉමා ද්වෙ විස්සජ්ජිතා.

නාරම්මණපච්චයෙ ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ....
කුසලෙ...පෙ.... අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... අකුසලෙ...පෙ....
අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං
පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... චිත්තසමුට්ඨානං රූපං, අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච
ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප’’න්ති
ඉමා පඤ්ච විස්සජ්ජිතා.

නාධිපතිපච්චයෙ ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො...පෙ.... කුසලං එකං
ඛන්ධං...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා. කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... කුසලෙ
ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ච අබ්‍යාකතො
ච ධම්මො උප්පජ්ජන්ති...පෙ.... අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො...පෙ.... ද්වෙ
ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා, අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... අකුසලෙ
ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ච
අබ්‍යාකතො ච ධම්මො...පෙ.... අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ...පෙ....
මහාභූතෙ පටිච්ච...පෙ.... කටත්තාරූපං උපාදාරූපං. කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච
ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... කුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච
චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්ච
අබ්‍යාකතො...පෙ.... අකුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං
රූප’’න්ති නව පුච්ඡා විස්සජ්ජිතා. නානන්තරනසමනන්තරපච්චයා
නාරම්මණපච්චයසදිසා.

නාඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ “කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... කුසලෙ...පෙ.... චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... අකුසලෙ...පෙ.... චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... විපාකාබ්‍යාකතෙ කිරියාබ්‍යාකතෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතෙ...පෙ.... කටත්තාරූපං. මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූපං. බාහිරෙ මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපං. ආහාරසමුට්ඨානෙ මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපං. උතුසමුට්ඨානෙ...පෙ.... උපාදාරූපං. අසඤ්ඤසත්තානං මහාභූතෙ පටිච්ච කටත්තාරූපං උපාදාරූපං. කුසලඤ්ඤ අබ්‍යාකතඤ්ඤ ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... කුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අකුසලඤ්ඤ අබ්‍යාකතඤ්ඤ ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... අකුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං” න්ති පඤ්ඤ විස්සජ්ජිතා. තත්ථ විපාකාබ්‍යාකතෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච කටත්තාරූපන්ති භද්‍යවත්ථුවජ්ජං වෙදිතබ්බං. නඋපනිස්සයපච්චයො නාරම්මණපච්චයසදිසො.

නපුරෙජාතපච්චයෙ “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො...පෙ.... අරූපෙ කුසලං...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා. කුසලං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... චිත්තසමුට්ඨානං රූපං” න්ති කුසලපදෙ ද්වෙ, තථා අකුසලපදෙපි. “අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... අරූපෙ විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං...පෙ.... බාහිරං...පෙ.... උපාදාරූපං. කුසලඤ්ඤ අබ්‍යාකතඤ්ඤ ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො. කුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අකුසලඤ්ඤ අබ්‍යාකතඤ්ඤ...පෙ.... අකුසලෙ ඛන්ධෙ ච...පෙ.... රූපං” න්ති ඉමා තිස්සොති සත්ත විස්සජ්ජිතා. නපච්ජාජාතනාසෙවනපච්චයා නාධිපතිපච්චයසදිසා. තත්ථ කුසලාකුසලකිරියානං පඨමජ්ඣනවසෙන නාසෙවනපච්චයජ්ජවත්ති වෙදිතබ්බා.

නකම්මපච්චයෙ “කුසලං පටිච්ච කුසලො, කුසලා චෙතනා. අකුසලං පටිච්ච අකුසලො, අකුසලා චෙතනා. අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො, විපාකකිරියා චෙතනා. බාහිරං, ආහාරසමුට්ඨානං, උතුසමුට්ඨානං” න්ති තිස්සො විස්සජ්ජිතා.

නවිපාකපච්චයෙ “කුසලං පටිච්ච කුසලො, අබ්‍යාකතො. කුසලො ච අබ්‍යාකතො චා” ති කුසලපදෙ තිස්සො, තථා අකුසලපදෙපි. “අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො...පෙ.... බාහිරං ආහාරසමුට්ඨානං උතුසමුට්ඨානං අසඤ්ඤ...පෙ.... උපාදාරූපං...පෙ.... අකුසලඤ්ඤ අබ්‍යාකතඤ්ඤ අබ්‍යාකතො” ති ඉමා තිස්සොති නච විස්සජ්ජිතා.

නාහාරපච්චයෙ “අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො. බාහිරං උතුසමුට්ඨානං, අසඤ්ඤ...පෙ.... උපාදාරූපං” න්ති එකාව.

නඉන්ද්‍රියපච්චයෙ “අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො. බාහිරං ආහාරසමුට්ඨානං...පෙ.... උතුසමුට්ඨානං...පෙ.... අසඤ්ඤසත්තානං මහාභූතෙ පටිච්ච රූපජීවිතින්ද්‍රිය”න්ති එකාව.

නක්ඛානපච්චයෙ “අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො. පඤ්චවිඤ්ඤාණසහගතං...පෙ.... බාහිරං ආහාරඋතුඅසඤ්ඤඋපාදාරූප”න්ති එකාව.

නමග්ගපච්චයෙ “අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො. අහෙතුකං විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං...පෙ.... චිත්තසමුට්ඨානං...පෙ.... අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණේ විපාකා...පෙ.... කටත්තා ව රූපං...පෙ.... බාහිරං ආහාරඋතුඅසඤ්ඤඋපාදාරූප”න්ති එකාව.

නසම්පයුත්තපච්චයො නාරම්මණපච්චයසදිසො.

නවිජ්ජයුත්තපච්චයෙ “කුසලං පටිච්ච කුසලො. අරූපෙ කුසලොව. අකුසලං...පෙ.... අරූපෙ අකුසලො. අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො, අරූපෙ විපාකකිරියාබ්‍යාකතං. බාහිරං අසඤ්ඤ...පෙ.... උපාදාරූප”න්ති ඉමා තිස්සොව පුච්ඡා විස්සජ්ජිතා. නොනත්ථිනොවිගතපච්චයා නාරම්මණපච්චයසදිසා. නසහජාතනතිස්සයනොඅත්ථිනොඅවිගතපච්චයා පනෙත්ථ චත්තාරොපි න ලබ්භන්තිති.

එවං පච්චනීකෙ ලබ්භමානපඤ්ඤවිස්සජ්ජනං දස්සෙත්වා තතො “නහෙතුයා ද්වෙ. නාරම්මණෙ පඤ්ච. නාධිපතියා නව. නානන්තරෙ නසමනන්තරෙ නාඤ්ඤමඤ්ඤෙ නඋපනිස්සයෙ පඤ්ච. නපුරෙජාතෙ සත්ත. නපච්ඡාජාතෙ නාසෙවතෙ නව. නකම්මෙ තීණි. නවිපාකෙ නව. නාහාරෙ නඉන්ද්‍රියෙ නක්ඛානෙ නමග්ගෙ එකං. නසම්පයුත්තෙ පඤ්ච. නවිජ්ජයුත්තෙ තීණි. නොනත්ථිනොවිගතෙසු පඤ්චා”ති විස්සජ්ජනවාරගණනා චුත්තාති අයං එකමූලකතයො.

ඉමිනාව නයෙන ද්විමූලකාදීසුපි යථානුරූපං නයො නෙතබ්බො, පාළියං පන “නහෙතුපච්චයා නාරම්මණෙ එක”න්තිආදිනා විස්සජ්ජනවාරගණනාව දස්සිතාති අයං පච්චයපච්චනීයනයො.

ඉමිනා චුත්තානුසාරෙනෙව “කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උජ්ජජ්ජති හෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා”තිආදිනා අනුලොමපච්චනීයනයෙ, “අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උජ්ජජ්ජති නහෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා”තිආදිනා පච්චනීයානුලොමනයෙ පඤ්ඤවිස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බො. පාළියං පනෙත්ථ විස්සජ්ජනවාරගණනාව දස්සිතාති අයං අනුලොමපච්චනීයකුසලත්තිකෙ පටිච්චවාරනයො.

සහජාතවාරාදීසූපි ඡවාරෙසු පටිච්චවාරෙ චුත්තානුසාරෙන සබ්බත්ථ නයො නෙතබ්බො. යෙ පන තත්ථ තත්ථ පාළිවිසෙසා, අත්ථවිසෙසා ච උපලබ්භන්ති, තෙ පටියානපාළිඅට්ඨකථාසු එව සබ්බාකාරතො ගහෙතබ්බා. ඉධ පන තෙ සබ්බෙ සඨප්පෙනයතො දස්සියමානාපි ගන්ථහාරියං කරොන්තිති න දස්සිතා.

තෙසු පන වාරෙසු “කුසලං ධම්මං සහජාතො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. කුසලං ධම්මං පච්චයා... කුසලං ධම්මං නිස්සාය... කුසලං ධම්මං සංසට්ඨො... කුසලං ධම්මං සම්පයුත්තො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා”ති එවං ආදිතො පඤ්චසු වාරෙසු පාළිගති ඤාතබ්බා. තෙසු ච පටිච්චසහජාතා එකත්ථා, පච්චයනිස්සයා එකත්ථා, සංසට්ඨසම්පයුත්තා එකත්ථා. තත්ථ “කුසලං ධම්මං සහජාතො”තිආදීසු කුසලං ධම්මං පටිච්ච තෙන සහජාතො හුත්වාතිආදිනා යථානුරූපං අත්ථො වෙදිතබ්බො. පච්ඡිමෙ පන පඤ්ඤාචාරෙ “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො. කුසලා හෙතු සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො. කුසලො අබ්‍යාකතස්ස...පෙ.... කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච...පෙ.... කුසලා හෙතු සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්චා”තිආදිනා හෙතුපච්චයෙ,

“කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො. දානං දත්වා සීලං සමාදිශිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං පච්චවෙක්ඛති. පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි...පෙ.... ඤානා වුට්ඨහිත්වා ඤානං... සෙබ්බා ගොත්‍රභූං වොදානං මග්ගං පච්චවෙක්ඛන්ති. සෙබ්බා චා පුට්ඨජනා චා කුසලං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති. වෙතොපරියඤාණෙන කුසලචිත්තසමඛිගිස්ස චිත්තං ජානන්ති. ආකාසානඤ්චායතනකුසලං විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලස්ස... කුසලා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස වෙතොපරියපුබ්බෙනිවාසයථාකම්මුපගඅනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො.

කුසලො අකුසලස්ස...පෙ.... දානං දත්වා...පෙ.... කත්වා තං අස්සාදෙති අහිනන්දති. තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති. දිට්ඨි විචිකිච්ඡා උද්ධච්චං දොමනස්සං උප්පජ්ජති. පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි අස්සාදෙති ...පෙ.... දොමනස්සං උප්පජ්ජති. ඤානා වුට්ඨහිත්වා ඤානං අස්සාදෙති...පෙ.... උද්ධච්චං උප්පජ්ජති. ඤානෙ පරිභීතෙ විජ්ජිසාරිස්ස දොමනස්සං උප්පජ්ජති.

කුසලො අබ්‍යාකතස්ස...පෙ.... පච්චයො. අරහා මග්ගං පච්චවෙක්ඛති. පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි... කුසල...පෙ.... විපස්සති...පෙ.... විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජති. ආකාසානඤ්චායතනකුසලං විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකස්ස...පෙ.... කිරියස්ස. ආකිඤ්චඤ්ඤායතන...පෙ.... විපාකස්ස ච කිරියස්ස ච. කුසලා ඛන්ධා වෙතොපරිය...පෙ.... අනාගතංසඤාණස්ස ආවජ්ජනාය.

අකුසලො අකුසලස්ස...පෙ.... පච්චයො. රාගං අස්සාදෙති...පෙ.... උද්ධව්වං
උප්පජ්ජති. අකුසලො කුසලස්ස...පෙ.... පච්චයො. සෙඛා පභීනො
කිලෙසෙ...පෙ.... අනාගතංසඤ්ඤාණස්ස. අකුසලො අඛ්‍යාකතස්ස... අරහා පභීනො
කිලෙසෙ...පෙ.... ආවජ්ජනාය.

අඛ්‍යාකතො අඛ්‍යාකතස්ස... අරහා ඵලං පච්චවෙක්ඛති. නිබ්බානං,
චක්ඛුං...පෙ.... ටොට්ඨබ්බං විපස්සති. දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපං පස්සති...පෙ....
ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකිරියං...පෙ.... කිරියස්ස. රූපායතනං
චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස...පෙ.... ආවජ්ජනාය. අඛ්‍යාකතො කුසලස්ස... සෙඛා
ඵලං...පෙ.... අනාගතංසඤ්ඤාණස්ස. අඛ්‍යාකතො අකුසලස්ස... චක්ඛුං
අස්සාදෙති” තිආදිනා ආරම්මණපච්චයෙ ව,

“කුසලො කුසලස්ස අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො. ආරම්මණාධිපති,
සහජාතාධිපති. ආරම්මණාධිපති – දානං දත්වා” තිආදිනා අධිපතිපච්චයෙ ව,

“කුසලො කුසලස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො” තිආදිනා විත්ථාරතො
අනන්තරසමනන්තරසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයපච්චයෙසු ව,

“කුසලො කුසලස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. ආරම්මණුපනිස්සයො
අනන්තරූපනිස්සයො පකතුපනිස්සයො. ආරම්මණුපනිස්සයො – දානං
දත්වා” තිආදිනා ආරම්මණපච්චයෙ චුත්තනයෙන, “අනන්තරූපනිස්සයො – පුරිමා
පුරිමා කුසලා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමාන” තිආදිනා අනන්තරපච්චයෙ
චුත්තනයෙනෙව, “පකතුපනිස්සයො – සද්ධං උපනිස්සය...පෙ....
උපොසථකම්මං කරොති. ක්කානං, විපස්සනං, මග්ගං, අභිඤ්ඤං, සමාපත්තිං
උප්පාදෙති. සීලං, සුතං, වාගං, පඤ්ඤං උපනිස්සය...පෙ.... පයමස්ස ක්කානස්ස
පරිකම්මං පයමස්ස ක්කානස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො...පෙ....
ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස...පෙ....
යථාකම්මුපගඤ්ඤාණං අනාගතංසඤ්ඤාණස්ස...පෙ.... පයමස්ස මග්ගස්ස පරිකම්මං
පයමස්ස...පෙ.... තතියො මග්ගො චතුත්ථස්ස. මග්ගො සෙඛානං
අත්ථපට්ඨමිහිදාය...පෙ.... ධානාධානකොසල්ලස්ස උපනිස්සය. කුසලො
අකුසලස්ස...පෙ.... ආරම්මණුපනිස්සයො. පකතුප...පෙ.... පකතුපනිස්සයො –
සද්ධං උපනිස්සය මානං ජප්පෙති. දිට්ඨිං ගණ්භාති...පෙ.... සද්ධා සීලං සුතං
වාගො පඤ්ඤා රාගස්ස, දොසස්ස, මොහස්ස, මානස්ස, දිට්ඨියා. පත්ථනාය...පෙ....
කුසලො අඛ්‍යාකතස්ස...පෙ.... ආරම්මණුපනිස්සයො. අනන්තරූපනිස්සයො.
පකතුප...පෙ.... පකතුපනිස්සයො – සද්ධං උපනිස්සය අත්තානං
ආතාපෙති...පෙ.... කායිකස්ස සුඛස්ස, දුක්ඛස්ස, ඵලසමාපත්තියා. කුසලං කම්මං
විපාකස්ස...පෙ.... මග්ගො අරහතො අත්ථපට්ඨමිහිදාය පච්චයො.

අකුසලො අකුසලස්ස...පෙ.... පකතුපනිස්සයො – රාගං උපනිස්සය පාණං
හනති...පෙ.... සම්ඵං පලපති...පෙ.... සඬ්ඝං හින්දති. දොසං, මොහං, මානං,

දිට්ඨිං, පත්ථනං උපනිස්සාය...පෙ.... සඬ්ඝං භින්දති...පෙ.... පාණාතිපාතො
පාණාතිපාතස්ස...පෙ.... සඬ්ඝහෙදකම්මස්ස...පෙ.... පච්චයො.

අකුසලො කුසලස්ස...පෙ.... පකතූපනිස්සයො – රාගං උපනිස්සාය දානං
දෙති...පෙ.... මග්ගං උප්පාදෙති...පෙ.... සමාපත්තිං උප්පාදෙති. රාගො...පෙ....
පත්ථනා. සද්ධාය, සීලස්ස...පෙ.... පඤ්ඤාය උපනිස්සය. පාණං හන්ත්වා තස්ස
පටිසාතත්ථාය දානං දෙති” තිආදිනා ච උපනිස්සයපච්චයෙ ව,

“අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්ස පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො...පෙ....
ආරම්මණපුරෙජාතං – අරහා චක්ඛුං...පෙ.... ඓඨාපිඤ්ඤා, චත්ත්වං
විපස්සති...පෙ.... දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපං පස්සති...පෙ.... රූපායතනං
චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස...පෙ.... චත්ත්වපුරෙජාතං – චක්ඛායතනං
චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස...පෙ.... චත්ත්ව විපාකාබ්‍යාකතාන” තිආදිනා
පුරෙජාතපච්චයෙ ව,

“කුසලො අබ්‍යාකතස්ස...පෙ.... පච්ඡාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස
ඉමස්ස කායස්සා” තිආදිනා පච්ඡාජාතපච්චයෙ ව,

“කුසලො කුසලස්ස...පෙ.... පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා” තිආදිනා
ආසෙවනපච්චයෙ ව,

“සහජාතා නානාක්ඛණිකා, සහජාතා කුසලා චෙතනා...පෙ....
සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං විත්තසම්මුට්ඨානානඤ්ච රූපානං. නානාක්ඛණිකා
විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපාන” තිආදිනා කම්මපච්චයෙ ව,

“අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්ස...පෙ.... එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්ත” තිආදිනා
විපාකපච්චයෙ ව,

“කුසලො කුසලස්සා” තිආදිනා ආභාරපච්චයාදීසු ව, “කුසලො අබ්‍යාකතස්ස,
සහජාතං, පච්ඡාජාතං, සහජාතා විත්තසම්මුට්ඨානානං රූපානං. පච්ඡාජාතා ඉමස්ස
කායස්ස...පෙ.... අබ්‍යාකතො කුසලස්ස...පෙ.... පුරෙජාතං චත්ත්ව කුසලානං
ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො” තිආදිනා විප්පයුත්තපච්චයාදීසු ව
පාළිගති වෙදිතඛිබ්බා.

තත්ථ කුසලධම්මො නාමෙස යස්මා උප්පජ්ජන්තො යපෙත්වා
පච්ඡාජාතපච්චයං, විපාකපච්චයඤ්ච සෙසෙහි ද්වාවිසතියා පච්චයෙහි උප්පජ්ජති.
කුසලස්ස ව පච්චයො හොන්තො යපෙත්වා
පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිපාකවිප්පයුත්තපච්චයෙ සෙසෙහි විසතියා පච්චයෙහි පච්චයො
හොති. එවං කුසලො කුසලාදීනං, අකුසලො ච අකුසලාදීනං යථානුරූපං පච්චයා
හොන්ති, තස්මා කුසලාදීනං තංතංපච්චයුප්පන්නවිභාගං දස්සෙතුං පඤ්ඤාචාරො
වුත්තො. තත්ථ සෙබ්බා ගොඤ්ඤාන්ති සොතාපන්නං සන්ධාය වුත්තං, වොදානන්ති

සකදාගාමීඅනාගාමීනො. තෙසං හි ගොත්‍රභූවිත්තං වොදානං නාම. මග්ගා
වුට්ඨහිත්වාති මග්ගවීරීතො වුට්ඨාය. න හි මග්ගානන්තරා පච්චවෙක්ඛණා නාම
අත්ථිති අයං අනුලොමපට්ඨානෙ කුසලත්තිකනායො.

වෙදනාත්තිකාදීසු “සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච සුඛාය වෙදනාය
සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං එකං
ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා. ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො” තිආදිනා
කුසලත්තිකෙ චූත්තානුසාරෙන පටිච්චවාරාදීසු පඤ්භාවාරපරියොසානෙසු සත්තසු
වාරෙසු එකෙකස්මිං පච්චයානුලොමාදීහි ව එකමූලාදීහි නයෙහි ව සබ්බත්තිකෙසු
ලබ්භමානපදවසෙන ගණනානායො යොජෙත්වා ඤාතබ්බො. තත්ථ වෙදනාත්තිකෙ
වෙදනාක්ඛන්ධස්ස අලබ්භනතො “එකං ඛන්ධං නිස්සාය ද්වෙ ඛන්ධා” තිආදි
වුත්තං. සබ්බත්ථ විසෙසො පාළිඅට්ඨකථානුසාරෙනෙව ඤාතබ්බොති අයං
අනුලොමපටිලොමෙ තිකපට්ඨානනායො.

දුකපට්ඨානෙ පන “හෙතුං ධම්මං පටිච්ච හෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති
හෙතුපච්චයා. අලොභං පටිච්ච අදොසො. අමොහො. අදොසං අමොහං පටිච්ච
අලොභො. අදොසො. ලොභං පටිච්ච මොහො. මොහං පටිච්ච ලොභො. දොසං
පටිච්ච මොහො. මොහං පටිච්ච දොසො. පටිසන්ධික්ඛණෙ හෙතුං ධම්මං පටිච්ච
නහෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති...පෙ.... හෙතු ව නහෙතු ව. නහෙතුං පටිච්ච නහෙතු
ධම්මො න...පෙ.... හෙතු ව නහෙතු වා” තිආදිනා හෙතුදුකෙ,

“සහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච සහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා.
සහෙතුකං එකං ඛන්ධං...පෙ.... සහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච. අහෙතුකො...පෙ....
චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. පටිසන්ධික්ඛණෙ...පෙ.... සහෙතුකො ව, අහෙතුකො
ව...පෙ.... අහෙතුකං ඛන්ධං පටිච්ච අහෙතුකො. විචිකිච්ඡාසහගතං
උද්ධච්චසහගතං මොහං පටිච්ච සම්පයුත්තකා ඛන්ධා...පෙ.... චිත්තසමුට්ඨානං.
ආභාරසමුට්ඨාන” තිආදිනා සහෙතුකදුකාදීසු ව කෙනවිච්ඤ්ඤායදුකවජ්ජිතෙසු
සබ්බදුකෙසු පච්චෙකං පටිච්චවාරාදීසු සත්තසු මහාවාරෙසු එකෙකස්මිං
පච්චයානුලොමාදීසු වතුසු නයෙසු එකමූලකාදීහි සබ්බවාරෙහි කුසලත්තිකෙ
චූත්තානුසාරෙන යථානුරූපං විහඬිගනායො යොජෙත්වා ඤාතබ්බො. සබ්බස්මිම්පි හි
පට්ඨානෙ කෙනවිච්ඤ්ඤායදුකං න ලබ්භතීති අයං දුකපට්ඨානනායො.

දුකතිකපට්ඨානෙ පන “හෙතුං කුසලං ධම්මං පටිච්ච හෙතු කුසලො ධම්මො
උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා” තිආදිනා හෙතුදුකෙන සද්ධිං කුසලත්තිකෙ කුසලං පදං
යොජෙත්වා පටිච්චවාරාදීසු සත්තසු වාරෙසු පච්චයානුලොමාදීනං වතුන්තං නයානං
වසෙන ලබ්භමානකපච්චයා එකමූලකාදීනෙහි දස්සිතා. යථා ව කුසලං පදං, එවං
අකුසලං පදං, අඛ්‍යාකතඤ්ච හෙතුදුකෙන යොජෙත්වා චූත්තනායෙන දස්සෙත්වා
හෙතුකුසලදුකතිකත්ති යජිතං. පාළි පන අතිසංඛිත්තා. යථා කුසලත්තිකං, එවං
“හෙතුං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච හෙතු සුඛාය වෙදනාය
සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා” තිආදිනා ලබ්භමානකපදවසෙන

වෙදනාත්තිකාදයොපි හෙතුදුකෙන යොජෙත්වා හෙතුවෙදනදුකතිකාදීනි
එකවිසතිදුකතිකානි දස්සිතානීති. යථා ච හෙතුදුකෙන සද්ධිං ලබ්භමානකපදවසෙන
ද්වාවිසතිතිකා යොජ්ඣා, එවං සහෙතුකදුකාදීනි සබ්බෙහි සද්ධිං පච්චෙකං
ද්වාවිසතිතිකා යොජෙතබ්බා. පාළි පනෙත්ථ ඉතො පරෙසුපි සබ්බත්ථ අතිසංඛිත්තා.
එවං ද්වාවිසතිතිකෙ ගහෙත්වා දුකසතෙ පක්ඛිපිත්වා දුකතිකපට්ඨානං දෙසිතන්ති
අයං දුකතිකපට්ඨානනායො.

තිකදුකපට්ඨානෙපි “කුසලං හෙතුං ධම්මං පටිච්ච කුසලො හෙතු ධම්මො
උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා” තිආදිනා කුසලත්තිකෙන සද්ධිං හෙතුපදං යොජෙත්වා
පටිච්චවාරාදීසු සත්තසු මහාවාරෙසු පච්චයානුලොමාදිනයවතුක්කවසෙන
ලබ්භමානකපච්චයා එකමුලාදීනි සබ්බවාරෙහි දස්සිතා. යථා හෙතුපදං, එවං
නහෙතුපදමිපි කුසලත්තිකෙන සද්ධිං යොජෙත්වා කුසලහෙතු තිකදුකන්ති යපිතං.
යථා ච කුසලත්තිකෙන සද්ධිං හෙතුදුකං, එවං “සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං හෙතුං
කුසලං ධම්මං පටිච්චා” තිආදිනා වෙදනාත්තිකාදීනිපි තං යොජෙත්වා
වෙදනාත්තිකදුකාදීනි එකවිසතිතිකදුකාදීනි දස්සිතානි. යථා ච හෙතුදුකං, එවං
සහෙතුකාදයොපි සබ්බෙ පච්චෙකං ද්වාවිසතියා තිකෙහි ලබ්භමානකපදවසෙනෙව
යොජ්ඣා. එවං දුකසතං ද්වාවිසතියා තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා තිකදුකපට්ඨානං
දෙසිතන්ති අයං තිකදුකපට්ඨානනායො.

තිකතිකපට්ඨානෙපි “කුසලං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච
කුසලො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා” තිආදිනා
කුසලත්තිකං වෙදනාත්තිකාදීනි සබ්බත්තිකෙහි, වෙදනාත්තිකාදයො ච
කුසලත්තිකාදීනි චුත්තනයෙන යොජෙත්වා පච්චයා දස්සිතා. එවං තිකෙසු එව තිකෙ
පක්ඛිපිත්වා තිකතිකපට්ඨානං දෙසිතන්ති අයං තිකතිකපට්ඨානනායො.

දුකදුකපට්ඨානෙපි “හෙතුං සහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච හෙතු සහෙතුකො ධම්මො
උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා” තිආදිනා හෙතුදුකං සහෙතුකාදීනි, සහෙතුකඤ්ච
හෙතුදුකාදීනි යොජෙත්වා හෙට්ඨා චුත්තනයෙහි පච්චයා දස්සිතා. එවං දුකෙසු එව
දුකෙ පක්ඛිපිත්වා දුකදුකපට්ඨානං දෙසිතන්ති අයං දුකදුකපට්ඨානනායො. එවං තාව
අනුලොමපට්ඨානෙ –

“තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකතිකඤ්චෙව තිකදුකඤ්ච;
තිකතිකඤ්චෙව දුකදුකඤ්ච,
ඡ අනුලොමමිති නයා සුගම්භිරා” ති. –

චුත්තා ඡ නයා වෙදිතබ්බා. පච්චයවසෙන පනෙතෙසු ඡසු එකෙකස්මිං පට්ඨානෙ
පච්චයානුලොමාදීනං චතුත්තං නයානං වසෙන එතෙන පරියායෙන
චතුච්ඡින්නයපටිමණ්ඩිතමිදං ධම්මානුලොමපට්ඨානන්ති වෙදිතබ්බං. අයං
අනුලොමපට්ඨානනායො.

පව්වනියපටියානෙ පන “නකුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. අකුසලං අබ්‍යාකතං එකං බන්ධං පටිච්ච...පෙ.... ද්වෙ බන්ධා, විත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප” න්තිආදිනා තිකපටියානෙ, “නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. නහෙතුං එකං බන්ධං පටිච්ච...පෙ.... විත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප” න්තිආදිනා දුකපටියානෙ ව, “නහෙතුං නකුසලං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. නහෙතුං නකුසලං අබ්‍යාකතං එකං බන්ධං පටිච්ච තයො බන්ධා” න්තිආදිනා දුකතිකපටියානෙ ව, “නකුසලං නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො නහෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති” න්තිආදිනා තිකදුකපටියානෙ ව, “නකුසලං නසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො නසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති” න්තිආදිනා තිකතිකපටියානෙ ව, “නහෙතුං නසහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු නසහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා” න්තිආදිනා දුකදුකපටියානෙ වාති ඡසු පව්වනියපටියානෙසු අනුලොමතිකපටියානාදීසු ඡසු පටියානෙසු චුත්තෙන සබ්බෙන පකාරෙන පාළිනෙයො වෙදිතබ්බො. ඉදඤ්ච කුසලාදීනං, හෙතුආදීනඤ්ච ධම්මානං පව්වයුප්පන්නභාවපටික්ඛෙපවසෙන පවත්තත්තා ධම්මපව්වනියපටියානං නාම ජාතං. තත්ථ හි නකුසලං ධම්මං පටිච්චාති කුසලස්ස පව්වයපටික්ඛෙපො. නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතීති කුසලස්ස පව්වයුප්පන්නභාවපටික්ඛෙපො. තථා “අකුසලං අබ්‍යාකතං එකං බන්ධං පටිච්ච...පෙ.... අකුසලා, අබ්‍යාකතා බන්ධා විත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං උප්පජ්ජති” නි ඵලමාදිනා නයෙනෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඵලමෙත්ථ පව්වනියපටියානෙ -

“තිකඤ්ච පටියානවරං දුකුත්තමං,
දුකතිකඤ්චෙව තිකදුකඤ්ච;
තිකතිකඤ්චෙව දුකදුකඤ්ච,
ඡ පව්වනියම්හි නයා සුගම්හිරා” ති. -

චුත්තා ඡ නයා වෙදිතබ්බො. පව්වයවසෙන පනෙත්ථාපි එකෙකස්මි.
පව්වයානුලොමාදීනං චතුත්තං චතුත්තං නයානං වසෙන
චතුච්ඡිනියපටිමණ්ඩිතමිදං ධම්මපව්වනියපටියානන්ති වෙදිතබ්බන්ති අයං
පව්වනියපටියානනෙයො.

අනුලොමපව්වනියපටියානෙ පන “කුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. කුසලෙ බන්ධෙ පටිච්ච විත්තසමුට්ඨානං රූප” න්තිආදිනා තිකපටියානෙ, “හෙතුං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා” න්තිආදිනා දුකපටියානෙ ව, “හෙතුං කුසලං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති” න්තිආදිනා දුකතිකපටියානෙ ව, “කුසලං හෙතුං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො නහෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති” න්තිආදිනා තිකදුකපටියානෙ ව, “කුසලං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො නසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති” න්තිආදිනා තිකතිකපටියානෙ ව, “හෙතුං සහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු නසහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජති” න්තිආදිනා

දුකදුකපටියානෙ ව හෙටියා වුත්තනයෙන සබ්බෙන පකාරෙන පාළිනයො
 වෙදිතබ්බො. ඉදං කුසලාදීනං ධම්මානං පච්චයත්තං අප්පටික්ඛිපිත්වා
 පච්චයුප්පත්තානං කුසලාදිභාවපටික්ඛෙපවසෙන පවත්තත්තා
 ධම්මානුලොමපච්චනීයපටියානං නාම ජාතං. තත්ථ හි කුසලං ධම්මං පටිච්චාති
 කුසලස්ස පච්චයභාවවිධානං. නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති කුසලස්ස
 පච්චයුප්පත්තභාවනිවාරණං, තස්මා “කුසලෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං
 රූප”න්තිආදිනා විස්සජ්ජනං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බන්ති එවමෙත්ථ
 අනුලොමපච්චනීයපටියානෙ –

“තිකඤ්ච පටියානවරං දුකුත්තමං,
 දුකතිකඤ්චෙව තිකදුකඤ්ච;
 තිකතිකඤ්චෙව දුකදුකඤ්ච,
 ඡ අනුලොමපච්චනීයමිහි නයා සුගමිහිරා”ති. –

වුත්තා ඡ නයා වෙදිතබ්බා. පච්චයවසෙන පනෙත්ථාපි එකෙකස්මි.
 පච්චයානුලොමාදීනං චතුත්තං චතුත්තං නයානං වසෙන
 චතුට්ඨිනියපටිමණ්ඩිතමිදං ධම්මානුලොමපච්චනීයපටියානන්ති වෙදිතබ්බන්ති
 අයං අනුලොමපච්චනීයපටියානනයො.

පච්චනීයානුලොමපටියානෙ “නකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො
 ධම්මො...පෙ.... නකුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති
 හෙතුපච්චයා”තිආදිනා තිකපටියානෙ, “නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච හෙතු ධම්මො
 උප්පජ්ජති”තිආදිනා දුකපටියානෙ ව, “නහෙතුං නකුසලං ධම්මං පටිච්ච හෙතු
 අකුසලො ධම්මො...පෙ.... හෙතු අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති”තිආදිනා
 දුකතිකපටියානෙ ව, “නකුසලං නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො හෙතු
 ධම්මො...පෙ.... අබ්‍යාකතො හෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති”තිආදිනා තිකදුකපටියානෙ
 ව, “නකුසලං නසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො සුඛාය
 වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො...පෙ.... අබ්‍යාකතො සුඛාය වෙදනාය
 සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති”තිආදිනා තිකතිකපටියානෙ ව, “නහෙතුං
 නසහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච හෙතු සහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජති”තිආදිනා
 දුකදුකපටියානෙ ව, හෙටියා වුත්තෙන පකාරෙන පාළිනයො වෙදිතබ්බො. ඉදංකුච
 කුසලාදිධම්මානං පච්චයත්තං පටික්ඛිපිත්වා තෙසං
 පච්චයුප්පත්තභාවඅප්පටික්ඛෙපවසෙන පවත්තත්තා
 ධම්මපච්චනීයානුලොමපටියානං නාම ජාතං. තත්ථ නකුසලං ධම්මන්ති කුසලස්ස
 පච්චයභාවනිවාරණං. අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති අකුසලස්ස උප්පත්තිවිධානං.
 කුසලං පන පටිච්ච කුසලස්ස උප්පත්තිභාවතො “කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති”ති
 අවත්වා “අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති”ති ලබ්භමානපදවසෙන වුත්තං. කුසලං, හි
 අකුසලං, අබ්‍යාකතං වා සහජාතපච්චයං කත්වා උප්පජ්ජමානො කුසලො නාම
 නත්ථී, තස්මා අකුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච වසෙන දෙසනා කතා. එවමඤ්ඤත්ථ.
 එවමෙත්ථ ධම්මපච්චනීයානුලොමපටියානෙ –

“තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
 දුකතිකඤ්චෙව තිකදුකඤ්ච;
 තිකතිකඤ්චෙව දුකදුකඤ්ච,
 ඡ පච්චනියානුලොමමිහි නයා සුගමිහිරා” ති. —

චුත්තා ඡ නයා වෙදිතබ්බා. පච්චයවසෙන පනෙත්ථාපි තිකපට්ඨානාදීසු එකෙකස්මිං පච්චයානුලොමාදීනං චතුත්තං චතුත්තං නයානං වසෙන එකෙන පරියායෙන චතුච්ඡතිනසපටිමණ්ඩිතමිදං ධම්මපච්චනියානුලොමපට්ඨානන්ති වෙදිතබ්බන්ති අයං පච්චනියානුලොමපට්ඨානනායො.

එවමිදං භගවතා අනුලොමපට්ඨානාදීසු චතුසු එකෙකස්මිං පට්ඨානෙ තිකදුකාදීනඤ්චෙව ඡන්තං ඡන්තං නයානං වසෙන චතුච්ඡතිනසපටිමණ්ඩිතං සමන්තපට්ඨානමහාපකරණං දෙසිතං. පච්චයවසෙන පනෙතෙසු චතුච්ඡතියා පට්ඨානෙසු එකෙකස්මිං පච්චයානුලොමාදීනං චතුත්තං චතුත්තං නයානං වසෙනෙතං ඡන්තචුතිනසපටිමණ්ඩිතං හොති, ධම්මවසෙනෙව චෙතං පකරණං චතුච්ඡතිසමන්තපට්ඨානං චුත්තන්ති අයමෙත්ථ විභඩ්ගනායො.

මොභවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

පට්ඨානමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ව —

1. මාතිකායාභිධම්මස්ස, ආරද්ධා අත්ථවණ්ණනා;
 මොභවිච්ඡෙදනී නාම, යා සා නිට්ඨමුපාගතා.
2. නිට්ඨං යථායං සම්පත්තා, ලජ්ජිහි අභිපත්ථිතා;
 සබ්බෙ නිට්ඨං තථා සන්තා, සමෙත්තු සුමනොරථා.
3. යො ගමිහිරො සසාදිනං, සමුද්දොව භයාවහො;
 කාලෙස්මිං ධිමතඤ්චාපි, අපි ගන්ථාවලොකනෙ.
4. පඨමන්තරධානස්ස, අභිධම්මස්ස තස්ස යං;
 සිලාලොඛා නිධිනංව, ධම්මත්ථානං පකාසිකා.
- 5.

නාවා විය සමුද්දස්ස, සුබ්බොතරණපද්ධති;
පාළිඅට්ඨකථා වෙසා, පරිසුද්ධා අනාකුලා.

6.

නයතොපි අවික්කිණ්ණා, අසංකිණ්ණා නිකායතො;
යතො සක්කච්ච සොතබ්බා, සද්ධම්මට්ඨිතියා සතා.

7.

සද්ධම්මට්ඨිතිකාමෙන, අනත්තුක්කංසනාදිතො;
මයාපි වණ්ණයන්තෙන, රචිතා සුද්ධචෙනසා;
තෙත්තිංසභාණුවාරාය, පරිමාණෙන තත්තියා.

8.

මානිකාවණ්ණනා යා සා, යාව නිට්ඨං යථාබලං;
සබ්බත්ථසඬ්භා එසා, අනාකුලපදක්කමා.

9.

යං පත්තං කුසලං තෙන, පත්වා සම්බොධිමුත්තමං;
නිට්ඨං පාපෙයාමබ්බලෙ, පාණිනො හිතචෙනසා.

10.

නානාජනාධිරමණියතරස්ස,
චොළරට්ඨස්ස භාරමධිවාහකුලන්ධරස්ස;
කාවෙරිපුතසලිලෙන හිතාලයස්ස,
රාජාධිරාජවරවංසසුපිණ්ණස්ස.

11.

මජ්ඣම්හි චොළකකලඬ්ඝනිහෙන මග්ගං,
පූරං විසාලවිහවෙහි මහාකුලෙහි;
පාකාරචක්කපරිබාහි ච ගොපුරෙහි,
යුත්තං ජනාකුලසුසජ්ජිතරාජමග්ගං.

12.

සබ්බුපභොගපරිභොගධනෙහි නානා-
වණ්ණෙහි පුණ්ණවිවිධාපණ්ණකෙහි සොහං;
චොළාධිනාගපුරනන්දනනාථභූතං,
යෙ තත්ථ සොගතවිහාරවරාහිරාමා.

13.

තෙසං මුඛෙ ජනමනොහරසත්ථුබ්බිමිබ-
සම්භාවිතෙ මහති සජ්ජනමානනීයෙ;

විජ්ජාලයෙහි උදයාවලසන්නිහෙහි,
කෙලාසකුටසිඛරොපමවෙනියෙහි.

14.

පාසාදහම්මියවරෙහි ව මණ්ඩපෙහි,
ජම්බම්බතාලපනසාදිතරාවලීහි;
නන්දොපනන්දභූජගස්ස වරස්ස හොග-
වක්කාවලීසමසුධාකතගොපුරෙහි.

15.

යුත්තෙ විසාලසිකතාසිතමාළකෙහි,
යුත්තෙ සුසිලයතිසඬ්ඝනිසෙවිතම්හි;
කල්‍යාණකම්මනිරතෙහි හටුපහාරෙ,
නාගජ්ජුනවහයවිහාරවරෙ වසන්තො.

16.

නාමෙන යො ධුතධරග්ගසමානනාමො,
වන්දොව පාකටනහොදිතචිතපඤ්ඤො;
සත්ථන්තරෙසු නිපුණො පිටකත්තයෙ ව,
වාදිහයුථවිපිනෙ මිගරාජලීලො.

17.

යො සාගරොව න විලඬ්ඝති සීලවෙල-
මජ්ඣිමනිකාදිගුණසාරවිභූසිතත්තො;
ජොතෙති සාසනමලං නිබ්බලං ජහන්තො,
සක්කව්ච ධම්මවිනයං පරිදීපයන්තො.

18.

තෙනාහිධම්මපිටකණ්ණවච්ඡපකිණ්ණ-
සාරත්ථරත්තනිකරෙව සමුද්ධරිත්වා;
සම්මාපජානගළලඬ්ඝකරණාය මොහ-
විච්ඡෙදනී විරචිතා රතනාවලී යා.

19.

සායං පහාසතු සුකිත්තිවිරාජමානා,
ධම්මෙසු මොහතිමිරං විනිහව්ච සම්මා;
ආහාතු තාව ජිනසාසනජොති යාව,
වත්තිස්සතිස්ස ජනතාහිතමාවහන්ති.

ඉති වොළුරට්ඨෙ මහාකස්සපත්ථෙරෙන විරචිතා

මොහව්විජෙදනී නාම

අහිංසාමානිකත්වචන්ද්‍රණා නිව්දිතා.